

International scientific journal

MODERN SCIENCE AND RESEARCH

2023

ISSN: 2181-3906

Modernscience.uz

- **Exact Sciences**
- **Natural Sciences**
- **Medical Sciences**
- **Technical Science**
- **Pedagogical Sciences**
- **Social and Humanitarian Sciences**

www.modernscience.uz

«MODERN SCIENCE AND RESEARCH»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

VOLUME 2/ ISSUE 9

September

The journal publishes the results of research conducted by professors and teachers and independent researchers of the Republic of Uzbekistan and international higher education institutions in the form of scientific articles.

TOSHKENT-2023

«MODERN SCIENCE
AND RESEARCH»

TAHRIR HAY'ATI A'ZOLARI

**XALQARO ILMIY
JURNAL**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ**

**INTERNATIONAL
SCIENTIFIC JOURNAL**

**BOSH MUHARRIR:
G'.T.Boymurodov**

**MAS'UL MUHARRIR:
S.Ergashova**

**JURNAL BIR OYDA BIR
MARTA NASHR QILINADI.**

**O'ZBEKISTON
RESPUBLIKASI
PREZIDENTI
ADMINISTRATSIYASI
HUZURIDAGI AXBOROT
VA OMMAVIY
KOMMUNIKATSIYA
AGENTLIGI**

**TOMONIDAN BERILGAN
№ 042359 RAQAMLI
RUXSATNOMAGA EGA.**

Pardayev Qo'ldosh Uzoqovich

Filologiya fanlari doktori, dotsent. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti O'zbek adabiyoti tarixi kafedrasida professori v.b.

Hamrayeva Muhayyo Ahmadovna

Filologiya fanlari nomzodi, dotsent. Termiz davlat universiteti O'zbek adabiyoti kafedrasida dotsenti. Turon fanlar akademiyasi faxriy akademigi.

Khamdamov Ulugbek Abduvakhobovich

O'zbek tili, adabiyoti va folklor instituti "XX asr o'zbek adabiyoti va hozirgi adabiy jarayon" bo'limi mudiri, prof., f.f.d.

Khaydarov Mamat Eshkulovich

Pedagogika fanlari doktori, professor. Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti "Uzluksiz talim pedagogika va menejment" kafedrasida professori.

Eshmuminov Askar Allamurodovich

Filologiya fanlari doktori, dotsent. Termiz davlat universiteti o'zbek tili va adabiyoti kafedrasida mudiri.

Khodjaev Begzod Khudoyberdievich

Pedagogika fanlari doktori, professor. Toshkent davlat pedagogika universiteti "Umumiy pedagogika" kafedrasida mudiri.

Yo'ldashov Murodjon Ravshanovich

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori. O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti futbol nazariyasi va uslubiyati kafedrasida o'qituvchisi.

Artikov Askar Akbarovich

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti "Futbol nazariyasi va metodikasi" kafedrasida dotsenti.

ISSN: 2181-3906

*Jurnaldan maqola ko'chirib
bosilganda manba
ko'rsatilishi shart.*

Jurnal rasmiy sayti:

www.modernscience.uz

Botirov Mirzokhid Ismonkhojayevich

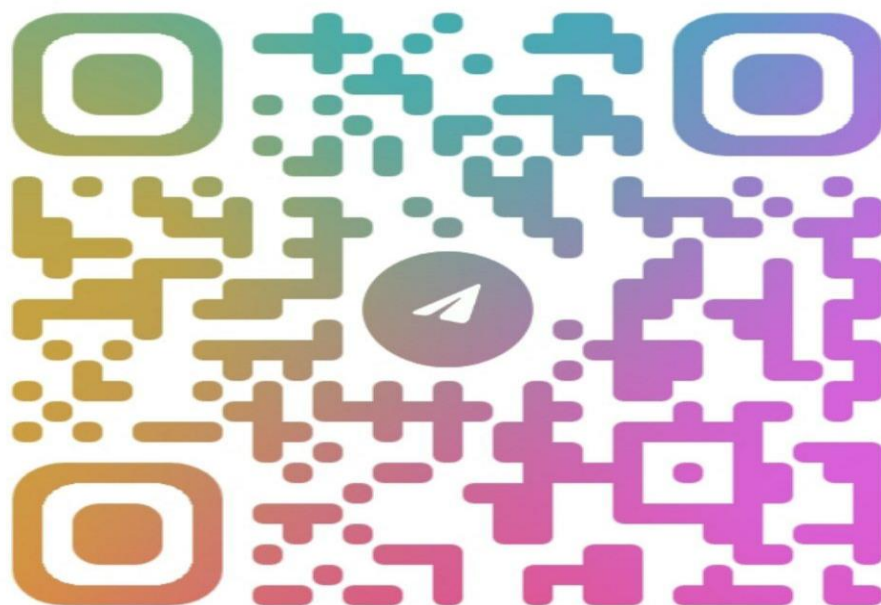
Qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent.

Abidov Shavkat Usmanovich

Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Hamrokulov Mahmud Gofurjonovich

*Toshkent kimyo-texnologiya instituti sifat menejmenti va
mahsulotlar xavfsizligi kafedrasi dotsenti*

**@MODERNSCIEN
CE RESEARCH**

«Modern Science and Research» international scientific journal, 2023. 463 pages.

© Modern Science and Research, 2023

© Authors, 2023

ALISHER NAVOIY ASARLARIDA PEDAGOGIK TAHLIL

Mamatova Hilola

GulDPI dotsent (PHD)

Karimova Sevara

GulDU 2-kurs tayanch doktoranti

Mamayusupova Zarema

GulDPI I-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8321490>

Annotatsiya. Xulosa qilib aytganimizda Farhod timsolida komil insonni tarbiyalash mohirlik bilan tasvirlangan. Biz o'quvchi yoshlarni tarbiyalashda muhim vosita vazifasini bajaradi. Bizning kelajagimiz yoshlar qo'lidadir, shuning uchun farzandlarimizning tarbiyasiga alohida e'tibor berish, bizning eng oliy vazifamiz hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, komil inson, ta'lim va tarbiya, ishq, doston.

PEDAGOGICAL ANALYSIS IN THE WORKS OF ALISHER NAVOI

Abstract. To sum up, Farhod's image of educating a perfect person is skillfully described. We, students, play an important role in educating young people. Our future is in the hands of young people, so paying special attention to the education of our children is our highest duty.

Key words: Alisher Navoi, perfect person, education and upbringing, love, saga.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ В ТВОРЧЕСТВЕ АЛИШЕРА НАВОИ

Аннотация. Подводя итог, воспитание совершенного человека умело изображено в образе Фархада. Мы, студенты, играем важную роль в воспитании молодежи. Наше будущее находится в руках молодых людей, поэтому уделяем особое внимание образованию наших детей – наш высший долг.

Ключевые слова: Алишер Навои, совершенный человек, воспитание и образование, любовь, эпос.

O'zbek turkiy va forsiy til va adabiyotining yirik namoyondasi, adab ilmining sultoni, buyuk mutafakkir beqiyos qalam egasi Mir Alisher Navoiy komil inson hamda g'azal mulkingning sultonidir. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Andug'aniyevich Karimov ta'biri bilan aytganda, ¹ "Agar bu ulug zotni avliyo desak, avliyolamning avliyosi, mutafakkir desak mutafakkirlarning mutafakkiri, shoir desak shoirlarning sultonidir deb ta'riflagan. Chindan ham Alisher Navoiy chinakam buyuk mutafakkir va o'chmas, unutilmas shoirdir. Alisher Navoiy nafaqat, turkly, forsiy til va adabiyotining balki jahon adabiyoti xazinasini boyitgan buyuk allora hisoblanadi. E. Bertelsning ta'biricha ² Alisher Navoiyni bilish uchun uning kutubxonasi to'la boxabar bo'lish kerak-deya ta'kidlaydi. Haqiqatdan ham, Navoiyning asarlarini o'rganimiz sari, Navoiyning ijodiga shunchalik qiziqib, ilm-ma'rifat olamiga shungib boramiz Navoiyni qanchalik ko'p o'qisak, o'rgansak, u haqida shunchalik kam ma'lumotga ega ekanligimizni anglaymiz...

Alisher Navoiyning adabiy merosi, so'nmas asarlari, biz uchun bitmas-tuganmas ilm-ma'rifat, ta'lim va tarbiya xazinasini sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Navoiyning shoh asari bo'lgan "Xamsa bunga yaqqol misoldir. "Xamsa asari 1483-1485-yillarda yozilgan bo'lib, u o'z ichiga besh dostonni qamrab olgan Ular quyidagilar: "Hayrat ul-abror", "Farhod va Shirin", "Layli va Majnun" "Sab'ayi sayyor", "Saddi Iskandary" "Xamsa" asari har jihatdan yetuk asardir. "Xamsa Navoiy tafakkurining mahsuli, insonni to'g'ri yo'lga boshlovchi, insonni komil inson qilib

tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan "Xamsa"ning birinchi dostoni, Hayrat ul-abror falsafiy ta'limiy, tarbiyaviy va axloqiy doston hisoblanadi. Uning birinchi maqolati Iymon haqida. Maqolatning birinchi baytidanoq adib iymonning inson hayoti, insoniylik mohiyatida tutgan o'mini belgilab beradi..

“ Kimki jahon ahlida inson erur “. Bilki nishoni anga Iymon erur ”³.

Ya'ni shoir kim bu dunyoda inson deb atalibdi, uning insoniylik belgisi iymondir deya ta'kidlaydi Iymoni yo'q odamni odam deb hisoblamaydi. Haqiqatdan ham iymonsiz inson h kabidir. Uning iymonsizligiga sabab ilmsizligi axloqsizligidir. “Hayrat ul-abror “ dostoni hukmdorlarga bag'ishlangan “Salotin bob”da nomli uchinchi maqolatida buyuk mutafakkimning adolat haqidagi qarashlari o'rganiladi. Maqolatda adibning tenglik, ozodlik, adolatli davlat va jamiyat borasidagi qarashlari o'z ifodasini topgan. Alisher Navoiy ushbu bobda bo'lajak shohlarni, jamiyat rahbarlarini odil, oqil, adolatli bo'lishga, davlatda tinchlik va tenglikni saqlashga, el-yurt uchun, xalq uchun qayg'urishga, uning g'amini o'z g'amidek ko'rishga undaydi, va bu orqali bo'lajak davlat rahbarlarini tarbiyalaydi. Chunki davlat rahbari insoniylik, ilm-ma'rifat, ta'lim va tarbiya, jihatlari bilan xalqqa o'rnak bo'lishi lozim. Ushbu ibratli fikrlar, o'gitlar bugungi jamiyatimizning bo'lajak davlat rahbarlarini tarbiyalashda, ularni har tomonlama yetuk inson bo'lib yetishishida muhim ahamiyat kasb etadi Zeroki xalqni doim o'ylagan uning dardi bilan yashagan davlat rahbarini xalq ham ulug'laydi e'zozlaydi. Bugungi kunda ham jamiyatimizda bo'lajak davlat rahbarlarini tarbiyalashda dolzarb muammolarga duch kelamiz Alisher Navoiyning ushbu dostoni bugungi zamonamizni tarbiyalashda muhim vositadir...

Alisher Navoiy “Xamsa“ sining ikkinchi dostoni bo'lgan Farhod va Shirin dostoni haqida so'z yuritimiz. "Farhod va Shirin dostoni 54 bob va 5782 baytdan iborat Adib bu dostonni Shavq dostoni deb ataydi. Chunki unda ishq kuylanadi ishq talqin qilinadi. Bu shunday ishqki, u insonni poklaydi) ezgulik sari yetaklaydi, unga o'zligini tanitadi, unda komillik sifatlarini, komil insonni tarbiyaladi Dostonda asosiy g'oya komil inson g'oyasi ilgari suriladi. Bunda Farhod komil inson deya ta'riflanadi. Dostonning asosiy voqealari ovozasini olamni tutgan, qudrat-u davlatda tengsiz, Chin xoqonining farzandsizligi va bundan uning iztirobga tushganligi bilan boshlanadi. Uning yagona orzusi farzandli bo'lish edi. Olloh taolo unga o'g'il farzand ato etdi. Chin xoqoni Farhod deb ism qo'ydi. Otasi uning yetuk inson bo'lishi uchun ta'lim-tarbiyasiga alohida e'tibor qaratadi. Natijada Farhod ta'limning dastlabki uch oyida butkul savodi chiqadi, bir yilda Qur'oni karimni yod oldi. Farhodning har tomonlama aql zakovatli, yetuk inson bo'lib o'sishida uning tarbiyachi ustozlari Mulkoroning o'mi beqiyosdir Farhod Shirin ismli qizga oshiq bo'ladi. Shiringa yetishish uchun barcha qiyinchiliklarni sabr-matnat bilan yengishga harakat qiladi Chin xoqoni Farhodning ishq dardidan qiynalganini ko'rib, uning ko'nglini olish uchun to'rt fasiga moslab, to'rt qasrni qurdirishga farmon beradi. Qurilish uchun Xitoyning mashhur me'mori Boniy, naqqoshi Moniy, tosh yo'nuvchi Qoran qurilishga jalb etiladilar. Farhod qurilish bo'layotgan yerga borib, mashhur quruvchilar ustalarining ishlarini ko'rib, ularga shogirdlikka tushishga qaror qiladi. Bu quruvchi ustalar buyuk kasb egalari, o'z hunarlarini mislsiz san'at darajasiga yetkazgan kishilar edi. Boniy, Moniy, Qoran Farhodning haqiqiy ustozlari edi. Farhod ustozlari o'rgatgan hunarni mukammal egallashga harakat qiladi.

Dostonda Farhod o'z sevgisiga yetishish uchun ko'p qiyinchiliklarni boshdan kechiradi barcha to'siqlarni yengib o'tadi, o'z nafsini tiyishni o'rganadi. Shu orqali komil inson sifatlarini o'zida mujassam qiladi. Farhodning komil inson darajasiga erishishida avvalo, uning otasi Chin

mamlakatining hukmdorining o'mi beqiyosdir. Chunki u o'z farzandini yoshligidan to'g'ni tarbiyalashga, ilm-ma'rifatli qilishga, chiniqtirishga harakat qiladi. Farhodni hunar egallashida unga buyuk ustozlik vazifasini bajar Xitoy hunarmandlari Boniy, Moniy, Qoran kabi ustozlarning hissasi kattadir Ular Farhodga o'rgatibgina qolmay, Farhodni har bir ishda sabrli, chidamli, qat'iyatli bo'lishni o'rgatishgan. Xulosa qilib aytganimizda bu hayotda har bir insonga ustoz kerak. Chunki usto inson hayot yo'llarida murakkab qiyinchiliklarga jarayonlarga duch keladi. Insonni to'g'ri yo'lga boshlovchi, unga ta'lim va tarbiya beruvchi bu ustozdir. Bunday ulug' nomga erishish mushkul va mashaqqatli vazifadir.

REFERENCES

1. Sultonmurod OLIM “ Naqshband va Navoiy “. Toshkent nashriyoti 3-bet.
2. 9-sinf Adabiyoti Darslik 2019-yil Toshkent O'ZBEKISTON NMIU 2019.53-56-57-60-bet
3. ISLOM KARIMOV “ YUKSAK MA'NAVIYAT, YENGILMAS KUCH” asari 30-bet.
4. Myxiddinovna M. H. METHODS OF TEACHING ENGLISH BASED ON CREATIVE THINKING //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2021. – T. 1. – №. 1.5 Pedagogical sciences.
5. Mamatova K. THE POTENTIAL OF THE LEADER IN MANAGING THE EDUCATIONAL INSTITUTIONS //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B5. – C. 180-183.
6. Mamatova K. M. Creative Techniques, Methods and Trends in English Language Teaching //Eastern European Scientific Journal. – 2018. – №. 2.
7. MAMATOVA K. CREATIVE APPROACH TO TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE //O 'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2019,[1/3] ISSN 2181-7324.
8. Shahriddinovna, K. S. (2023). Didactic Features Of Development Of Nature Perception Skills Of Primary School Students. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, 19, 183-187.
9. Shahriddinovna, K. S. (2023). INTRODUCING CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE WITH THE WORLD. *American Journal of Applied Science and Technology*, 3(06), 09-14.
10. Shahriddinovna K. S. Didactic Features Of Development Of Nature Perception Skills Of Primary School Students //Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. – 2023. – T. 19. – C. 183-187.
11. Shahriddinovna K. S. INTRODUCING CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE WITH THE WORLD //American Journal of Applied Science and Technology. – 2023. – T. 3. – №. 06. – C. 09-14.
12. Karimova, S. (2022). THE ROLE AND IMPORTANCE OF" NATURAL SCIENCES" IN THE DEVELOPMENT OF UNDERSTANDING OF NATURE IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS. *Science and innovation*, 1(B6), 214-218.
13. Karimova S. THE ROLE AND IMPORTANCE OF" NATURAL SCIENCES" IN THE DEVELOPMENT OF UNDERSTANDING OF NATURE IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B6. – C. 214-218.

14. Karimova S. CHARACTERISTICS OF NATURAL TEACHING METHODOLOGY //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – T. 1. – №. 11. – С. 737-740.
15. Karimova, S., & Ashurova, M. (2023). TYPES OF EDUCATION. Modern Science and Research, 2(8), 161–163. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22537>
16. Mamatova, X., Karimova, S., & Turg'unboyeva, M. (2023). EDUCATION IS UPBRINGING, KNOWLEDGE IS SALVATION. Modern Science and Research, 2(8), 164–166. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/22538>

FUQAROLIK JAMIYATINI QURISH TARIXI: O'ZGARISHLAR VA ISTIQBOLLAR

Toshpo'latov Mamadali Zayniddin o'g'li
Navoiy davlat pedagogika instituti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8321520>

Annotatsiya. Ushbu maqolada fuqarolik jamiyati qurish yo'lida mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar va ularning asosiy yo'nalishlari masalasi muhokama qilingan., Ong va tafakkuring ijtimoiy o'zgarishlarni amalga oshirishdagi ahamiyati atroflichatlil qilingan. Fuqarolikjamiyatini o'zgartirish va faoliyatini tashkil qilishga doir bir nechta konsepsiyasi va uning innovatsion mohiyati yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: inson kapitali, islohot, fuqarolik jamiyati, o'zgarish, yangilanish, ongning o'zgarishi, qonun ustuvorligi, ijtimoiy-siyosiy tuzum.

HISTORY OF CIVIL SOCIETY CONSTRUCTION: CHANGES AND PROSPECTS

Abstract. This article discusses the reforms being carried out in our country on the way to building a civil society and their main directions. The role of consciousness and thinking in the implementation of social change is analyzed in detail. Several concepts of civil society transformation and organization and its innovative nature are highlighted.

Keywords: human capital, reform, civil society, change, renewal, change of consciousness, rule of law, socio-political system.

ИСТОРИЯ ПОСТРОЕНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА: ИЗМЕНЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос о реформах, проводимых в нашей стране, и их основных направлениях, лежащих в основе построения гражданского общества., Важность сознания и мышления в осуществлении социальных изменений детально проанализировано. Будет освещено несколько концепций преобразования и организации деятельности гражданского общества и его инновационный характер.

Ключевые слова: человеческий капитал, реформа, гражданское общество, изменения, обновление, изменение сознания, верховенство закона, Общественно-политическая система.

Insoniyat tarixi shundan guvohlik beradiki fuqarolik jamiyatining mavjudligi demokratik tipdagi siyosiy tizim shakllanishining eng muhim sharti hisoblanadi. Aslida biz o'rganishni boshlayotgan fuqarolik jamiyati alioli ijtimoiy faolligining davlat organlari faoliyatiga bog'liq bo'lmagan turli shakllarini o'zi ichiga olgan majmuani ifodalaydi hamda jamiyat tuzilishining haqiqiy darajasini namoyon etadi. Fuqarolik jamiyati tushunchasi ifodalaydigan ijtimoiy aloqalar majmui u yoki bu mamlakat xalqiga xos bodgan fuqarolik munosabatlarining sifat ko'rsatkichi bo'lib, ijtimoiy sohada davlat va jamiyat funksiyalarini farqlaydigan asosiy mezon hisoblanadi. Bu aloqalar majmui hamisha transformatsiyalashuvi va dinamik hususiyat kasb etishi bilan e'tibomi tortadi. Jamiyatda haqiqiy demokratiya sharoitida, ya'ni siyosiy hokimiyatning jamiyat va uning a'zolari ustidan hukmronligi emas, balki jamiyatning davlatga nisbatan so'zsiz birlamchiligi sharoitida insonning tom ma'nodagi erkinligi ta'minlanishi mumkin va bu darajaga erishish uchun davlat va jamiyat o'rtasida muntazam vakolatlar va vazifalarni o'zgarib turishi

lozimpligi namoyon bo‘ladi. Bunday jamiyatga o‘tish tarixiy jihatdan uzoq davom etadigan jarayon bo‘lib, u fuqarolik jamiyatining shakllanishi bilan bog‘liqdir. Jamiyat tushunchasi bilan “fuqarolik jamiyati” tushunchasi o‘rtasida nafaqat chambarchas bog‘liqlik, balki juda jiddiy farqlar ham mavjuddir. Insonlar o‘rtasidagi munosabatlar majmui hisoblangan jamiyat o‘z taraqqiyotining takomilga etgan bosqichida, ma‘lum sharoitlarda fuqarolik jamiyatiga aylanadi. Shu nuqtai-nazardan, garchi mohiyatida mavhumlik namoyon bo‘lsa-da, “fuqarolik” tushunchasi negizida aniq va tugal mazmun mavjud. Fuqarolik jamiyati kategoriyasi jamiyatning tuzilishi va o‘z-o‘zini boshqarish nuqtai-nazardan sifat jihatidan yangi holatni ifodalaydi, davlat va shaxs manfaatlarning muqobilligini namoyon etadi. Bunda inson, uning huquq va erkinliklari oliy qadriyat sifatida namoyon bodadi. Shu tufayli nafaqat oddiygina fuqarolik jamiyati xususiyatlariga ega bodmagan “nofuqarolik jamiyati”ni, balki shaxsga tazyiq o‘tkazadigan, jamiyat a‘zolarining ijtimoiy va shaxsiy hayotini to‘liq nazorat qiladigan jamiyatni ham fuqarolik jamiyatiga qarshi qo‘yish mumkin.

Fuqarolik jamiyati tushunchasining o‘zi keng va tor ma‘noda qodlaniladi. Keng ma‘noda fuqarolik jamiyati jamiyatning davlat tuzilmalarining nazorati etib bora olmaydigan barcha qismini qamrab oladi. U tabiiy-tarixiy taraqqiyot davomida davlatdan mustaqil bo‘lgan muxtor soha sifatida vujudga keladi va o‘zgarib boradi. Bu fikrlarni tasdig‘i o‘laroq Birinchi prezidentimiz I.A.Karimov aytganidek, «Bugun biz yangi davlat, yangi jamiyat qurayotgan ekanmiz, bu tizimda ijtimoiy - siyosiy munosabatlar, odamlarning ongi va tafakkuri ham o‘ziga xos, shu bilan birga, mutlaqo yangicha ma‘no kasb etishi shubhasiz. avvalo, shaxs bilan davlat, inson bilan jamiyat munosabatlari batamom yangicha mazmun va shakl topishi, yangi xususiyatlar, yangi tamoyillarga asoslanishi kerak»dir[1], Fuqarolik jamiyati tor ma‘noda tushunadigan bo‘lsak, shu tushuncha nuqtai nazaridan, huquqiy jamiyat bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, boshqacha aytganda, bu ikki tushuncha biri ikkinchisiz mavjud bo‘la olmaydi. Fuqarolik jamiyati bozor va demokratik huquqiy davlatchilik sharoitida davlat tomonidan boshqarilmaydigan, erkin va teng huquqli shaxslarning o‘zaro munosabatlarini ifodalaydi. Bu individualizm va xususiy manfaatlar erkin amal qiladigan ijtimoiy makon hisoblanadi. Shu bilan birga fuqarolik jamiyati muntazam o‘zgarishlarni boshdan kechiradi va bu jamiyat uchun normal holatdir. Fuqarolik jamiyatining huquqiy xarakteri, uning adolat va erkinlikning oliy talablariga javob berishi va shu jarayonni hosil qilishga qarab harakat qiladigan organizmga qiyoslash mumkin. Fuqarolik jamiyatining bu xususiyati adolat va erkinlik borasidagi tamoyillarning mazmun-mohiyatida va me‘yorlarida aks etadi va insonlarni yanada demokratik va insonning ishtiroki oshgan davlat tizimiga qarab olib boradi. Fuqarolik jamiyati sharoitida erkinlik va adolat insonlar, jamoalar va tashkilotlar faoliyatini tartibga solib turuvchi ijtimoiy omil vazifasini o‘taydi. Boshqa tarafdin, har bir inson jamiyatning a‘zosi sifatida me‘yorlarga tayanish zarurligini anglaganligi tufayli ularga bo‘ysunadi va shu asosda erkinlikka ega bo‘ladi. Fuqarolik jamiyatining ikkinchi xususiyati funksional xarakterga ega. Xususiy manfaatlarni amalga oshirish uchun, davlatdan rasmiy-huquqiy jihatdan mustaqil bo‘lgan zaruriy shart-sharoitni yaratish emas, balki jamiyatda yuqori darajada tartib-intizom va o‘z o‘zini boshqarish xususiyatlari fuqarolik jamiyati mavjudligining asosini tashkil etadi. Mamlakatimiz oldida turgan, butun xalqimiz qalbi, ongu shuuri bilan anglab yetayotgan maqsad- vazifalar - dunyodagi taraqqiy topgan demokratik davlatlar qatoriga kirish, xalqimiz uchun erkin va farovon hayot qurish yodida hammamiz bir haqiqatni chuqur tushunib olishimiz lozim. Fuqarolik jamiyatidagi o‘zgarishlarni o‘rganishdan oldin umuman olganda o‘zgarish

tushunchasining ta'rifini ketirish lozim. "O'zgarishlarning tabiati o'zgarish har doim jarayon sifatida qaraladi. Buning sababi shundaki, berilgan aniqlanadigan kalit so'zlar - o'zgartirish, kuzatish, harakat, ketma-ketlik - bu jarayondir. O'zgarishlarning tabiati va xilma-xilligini tushunish uchun ulami turlarga, turlarga, manbalarga, kursga, miqyosga, davomiylikka, bashorat qilish qobiliyatiga, oqibatlari, dinamikasi, o'ziga xosligi, nazorat darajasi, o'zgarishlarning muntazamligi, o'zgarishlarning chuqurligi kabi bir qator belgilar bo'yicha tasniflash kerak. O'zgarishlar ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, demografik texnologik, texnik, atrof-muhit va boshqa turarga bodinadi. Aynan bugungi kundagi jamiyatimizdagi islohotlar natijasida chuqur o'zgarishlar bizning hayotimizga kirib kelmoqda. Sodir bodayotgan tub siljishlar fuqarolik jamiyatini qurish bo'yicha qilayotgan ishlarimiz bilan chambarchas bog'diqdir. Jamiyatimiz a'zolarining har biri bugungi kunda farovon hayotda, rivojlanish va taraqqiyotga intilishlar asosida mana shunday o'zgarishlarni harakatga keltiruvchi kuchga aylanib kemoqdalar. Bugungi islohotlar aynan farovonlik va barqarorlikka intilish tufayli amalga oshirilayotganini ham aytib o'tish lozim. O'tgan 31 yil davomida hayotning o'zi biz fuqarolik jamiyati qurish uchun amalga oshirayotgan islohotlarimizning samardorligini bugun namoyon qilmoqda. Bunda milliy g'oyada o'z oldimizga qo'ygan maqsadlarimizning naqadar to'g'ri qo'yganimiz bilan ham mavjudlik mavjud. Milliy g'oyamiz insonlarni ishonchi va e'tiqodiga aylanganligi bois demokratik-fuqarolik hamiyati qurishda yutuqlarga erishib kelmoqdamiz. Demokratik-huquqiy davlat asoslarini vujudga keltirilishi mustabid tuzum davrida moddiylashtirilgan inson ongi va tafakkurini o'zgarishiga ham olib keldi. va bu jarayon milliy g'oyamizning bosh va asosiy g'oyalari, turli tamoyillari bilan bog'diqlikda amalga oshirib kelinmoqda. Mustaqillik yillari davomida fuqarolik jamiyati qurish yo'ida milliy g'oya, milliy qadriyatlar asosida muayyan darajadagi inson ongi va tafakkuri o'sib, rivojlanib bomonqda. Insonning yangilanayotgan ongi mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar bilan hamohang ravishda iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy-ma'naviy turmush tarzidagi quyidagi yo'nalishlardagi islohotlar bu ong o'zgarishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar bo'lib xizmat qilmoqda.

Siyosiy sohada

- Demokratik prinsiplarni qaror toptirish jarayonini chuqurlashtirish;
- fuqarolarning siyosiy hayotda ishtirok etish tuzimlarining rivojlantirilishi;
- qonunlarni liberallashtirish va fuqarolik jamiyati institutlarini vakolatlarini kengaytirish
- Plyuralizmning siyosiy hayotga yanada chuqurroq kirib borishini ta'minlovchi islohotlarni amalga oshirish Iqtisodiy sohada;

- xususiyl tadbirkorlikni tashabbuskorlik ishbilarmonlikni rivojlantirish; - iqtisodiyotda mulkchilikning turli shakllarini qaror toptirish;

- mehnat munosabatlarini tartibga solish;

Ijtimoiy- ma'naviy sohada;

- Insonparvarlikni haqiqiy ma'noda shakllantirish
- Ma'naviy- axloqiy qadriyatlarini qayta tiklash va ularni inson hayotidagi o'zini oshirish;
- Demokratik dunyoqarashni shakllantirish va rivojlantirish
- Aholning konstitutsiyada ko'rsatilgan ijtimoiy- ma'naviy imkoniyatlardan baxramand bo'lishlarini ta'minlash va h.k.

Mamlakatimizning Birinchi prezidenti I.A.Karimov aytganidek, "har bir insonning, ayniqsa

endigina hayotga qadam qo'yib kelayotgan yoshlarning ongiga shunday fikmi singdirish kerakki, ular o'rtaga qo'yilgan maqsadlarga erishish o'zlariga bog'liq ekanligini, ya'ni bu narsa ularning sobitqadam g'ayratli shijoatli, to'la-to'kis fidokorligiga va cheksiz mehnatsevarligiga bog'liq ekanligini anglab yetishlari kerak." [2] . chindan ham mamlakatimizdagi fuqarolik jamiyatini qurishga qaratilgan harakatlari zahirida insonlarni ongi va tafakkurini o'zgartirish eng muhim masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Ongni o'zgartirish masalasida asosiy prinsiplar mamlakatimizda insonning ongini o'zgartirish yodlarini belgilashga negiz qilib olingan: Birinchidan, umuminsoniy prinsiplar ustuvorligi. Ya'ni har bir o'zgarish va yangilanishlar jarayonida umuminsoniy qadriyatlarining ustuvorligiga yuqori ahamiyat qaratilib bu jarayonda dunyoda tan olingan prinsip va qadriyatlarining inonga ma'naviy ozuqa berishi va shakllanishiga xissa qo'shishi haqida konseptual asoslar inobatga olingan. Ikkinchidan, shaxsning ijtimoiy-manaviy ehtiyojlarini hisobga olish. Ya'ni shaxsning jamiyat o'zgarishi jarayonidagi yetakchi o'mini tan olish va faoliyatini barcha o'zgarishlarining mezonini qilib olishning ahamiyatini yuqori ekanligi bilan bog'diqdir. Uchinchidan, o'zgarishlarining barchasi demokratik tarzda amalga oshirilishi. Bunda jamiyatimizda olib borilayotgan keng islohotlar va samarador faoliyat eng avvalo o'zgarishlarining demokratik prinsiplarga sodiq holda uning huquqlarida daxl qilmagan holda olib borish muhim ahamiyatga egadir. Fuqarolik jamiyatida amalga oshirilayotgan asosiy o'zgarishlar milliy g'oyaning o'z mazmuni va mohiyatidan kelib chiqqan holda, jamiyat va inson tafakkurida sodir bo'layotgan hodisa va jarayonlarni tushuntirib berishga va ular haqida odamlar ongida muayyan fikrlarni tug'dirishga harakat qilish kabi vazifalari bilan bog'diqdir. Natijadada odamlarda yangicha dunyoqarash shakllana boradi va quyidagi natijalarga erishish imkoniyati tug'diladi: - Mustaqil tafakkurini shakllantirish - Ijtimoiy muhitni yaratish; - Millatning ehtiyoj va manfaatlarini ifodalash - Avloddan avlodga oduvchanligini ta'minlash - Shaxsning faoliyati mezonini belgilash va h.k.

Bugun jamiyatimizda ijtimoiy-iqtisodiy hayot sohalarida ko'plab masalalar muhokama qilinib, zaruriy yechimlar izlanmoqda va jarayonga ta'sir qiluvchi asosiy omil sifatida iqtisodiy potentsila emas, balki inson ongi va tafakkurining potentsiallariga ahamiyat qaratilmoqda. Muhtaram Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek "Kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish uchun, bugun muhokama qilayotgan masalalarni amalga oshirish uchun, albatta, odamlarning ongi, dunyoqarashi o'zgarishi kerak". Ongni o'zgarishi mexanizmlarini belgilashda esa zarur dasturiy asos sifatida aholining hayotida ijobiy o'zgarishlar birinchi qadam bo'lishi ham metodologik asos sifatida ko'rsatilgan. "...xalqimiz ertaga emas, uzoq kelajakda emas, aynan bugun o'z hayotida ijobiy o'zgarishlarni ko'rishni istaydi" [4] Inson ongi va tafakkuri u yoki bu taarixiy davrda mavjud bo'lgan ijtimoiysiyosiy tuzumga mos ravishda o'zgarib takomillashib boradi. Ya'ni inson ijtimoiy taraqqiyot etib borar ekan uning tushunchasi ongi, tafakkuri ham shunga mutanosib ravishda o'zgarib boraveradi. bu jarayon esa jamiyatni o'zgarishini keltirib chiqaradi.

Xulosa qilib aytganda, demokratik-fuqarolik jamiyati qurish, yangi O'zbekistonni shakllantirishda inson ongi va tafakkuri masalasi yetakchi o'rin tutadi va islohotlar aynan mana shu omillar asosida amalga oshirilib boradi va shakllanadi. Bunday jamiyatda islohotlar keng kodamli va jamiyat hayotining barcha sohalarini qamrab olgan holda o'tkaziladi. Ustuvor yo'nalishlar taraqqiyotining birinchi o'ringa qo'yish va islohotlarni amalga oshirishda o'ziga xos tamoyillarga tayanish esa bu jarayonda muhim ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. Karimov I. A. Milliy istiqloq mafkurasi-xalq e'tiqodi va buyuk kelajakka ishonchdir. -Ozod va obod vatan, erkin va farovon hayot - pirovard maqsadimiz. T.8. T.: O'zbekiston, 2000. -B. 489.
2. Karimov.I. A. O'zbekiston:milliy istiqloq, Iqtisod,siyosat, mafkura "O'zbekiston - T.: 1996, B - 649
3. Sh.M.Mirziyoyev Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. -T.:", "O'zbekiston" 2017 58-b
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nutqi. «Iqtisodni innovatsiyalami keng jalb etgan holda har tomonlama rivojlantirish - xalq farovonligini yuksaltirishning muhim omili» // Xalq so'zi, 2018, 30 noyabr. -2 b.
5. Умаров Б. Глобаллашув зиддиятлари. – Т.: «Маънавият», 2006.
6. Мамадалиев Ш. О. Халқ хоқимияти: назария ва амалиёт.- Т.: ИИВ Академияси, 2003.
7. Мусаев Ф. Демократик давлат қуришнинг фалсафий-ҳуқуқий асослари.- Т.: «O'zbekiston», 2007.
8. См.: Васильев Л.С. Феномен власти-собственности. Типы общественных отношений на Востоке в средние века. – М: Восточная литература.1982.
9. См.: Желтяков А.Д., Иванов С.М. Исторические корни политики этатизма в Турции (постановка проблем). Туркологический сборник, 1978. – М: 1978.
10. Талапов Б. Демократия и восточные особенности демократического развития. <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/2914-2012-05-27-15-47-02>
11. Форобий Абу Наср. Фозил одамлар шахри. – Т.: А. Кодирий номидаги Халқ мероси нашриёти, 1993.
12. Литвинов О.В. Китайский путь к демократии. М.: Научная книга, 2004.
13. Каримов И.А. Узбекистан по пути углубления экономических реформ. Ташкент. «Узбекистан». 1995.
14. Каримов И.А. По пути модернизации страны и устойчивого развития экономики. Т. 16. – Ташкент. «Узбекистан», 2008.
15. Mavlonov. J. Y Концептуальные основы исследования демократии и гражданского общества на Востоке. <https://credo-new.ru/archives/485>

FUQAROLIK JAMIYATINING ZAMONAVIY DAVRDAGI O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLAR

Toshpo‘latov Mamadali Zayniddin o‘g‘li
Navoiy davlat pedagogika instituti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8321565>

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy davrda fuqarolik jamiyatining o‘ziga xos hususiyatlari va undagi asosiy tendensiyalar, qarashlar, ta’limotlar haqida gap boradi. Shuningdek, zamonaviy davr fuqarolik jamiyati rivojlanishining istiqbollari haqida soha vakillarining fikrlari va qarashlaridan iqtibosliklar keltiriladi.

Kalit so‘zlar: fuqarolik jamiyati, erkinlik, siyosat, siyosiy tizim, suverenitet, oila, davlat funksiyalari, monarax, ijtimoiy institutlar, davlat funksiyalari.

CHARACTERISTICS OF CIVIL SOCIETY IN THE MODERN ERA

Abstract. This article deals with the peculiarities of civil society in the modern era and the main trends, views, teachings in it. Also, quotes from the opinions and views of representatives of the industry about the prospects for the development of civil society of the modern period are presented.

Keywords: civil society, freedom, politics, political system, sovereignty, family, State functions, monarch, social institutions, state functions.

ОСОБЕННОСТИ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ

Аннотация. В данной статье речь пойдет об особенностях гражданского общества в современную эпоху и основных тенденциях, взглядах, учениях в нем. Также приводятся цитаты из мнений и взглядов представителей отрасли на перспективы развития гражданского общества современности.

Ключевые слова: гражданское общество, свобода, политика, политическая система, суверенитет, семья, функции государства, монарха, социальные институты, функции государства.

Zamonaviy davrda “qonun ustuvorligi” va “fuqarolik jamiyati” nafaqat bir jamiyat tizimining elementi, tarkibiy qismlari, balki o‘zaro rivojlanishni ham belgilaydigan tushunchalarga aylanmoqda. “Qonun ustuvorligi” va “fuqarolik jamiyati”ning o‘zaro ta’siri “mazmun va shakl” umumiy falsafiy toifasining harakatlariga muvofiq sodir bo‘ladi. Fuqarolik jamiyati ma’lum bir qisqa davrda yuqori darajada rivojlangan tizim sifatida paydo bo‘lmaydi, u asta-sekin quyi turdagi jamoalardan o‘tib boradi. Fuqarolik jamiyatining shakllanishi davlatchilikning mustahkamlanishi, mulkchilikning turli shakllarining rivojlanishi fonida amalga oshirilmoqda. Demokratiyaning rivojlanishi bilan fuqarolik jamiyati davlat vasiyligidan tobora ko‘proq chiqib bormoqda va ularning o‘zaro ta’siri haqida savol tug‘iladi. Davlat apparati va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar masalalarini to‘liqroq ochib berish uchun “fuqarolik jamiyati” ta’rifining mazmunini ko‘rib chiqish kerak.

“Fuqarolik jamiyati” tushunchasi “davlat” tushunchasi kabi qadimiy va o‘zining uzoq rivojlanish bosqichalriga ega bo‘lgan tushunchadir. Davlatda yashovchi fuqarolar fuqarolik jamiyatini tashkil qiladi, degan tezisni birinchi bo‘lib ilgari surgan olimlardan biri Arastu edi. U “Davlat nima ekanligini aniqlashdan oldin fuqaro tushunchasini aniqlab olish kerak, chunki davlat fuqarolar yig‘indisi, fuqarolik jamiyatidan boshqa narsa emas”, deb yozgan edi [1].

Bu nuqtai nazar, ehtimol, qadimgi yunon demokratiyasi sharoitida, erkin fuqarolarning ko'pchiligi davlat ishlarini boshqarishda ishtirok etgan va boshqaruv ishlariga haq to'lanmagan sharoitlarda o'zini oqlagandir. Biroq keyingi tadqiqotchilar Arastuning davlat fuqarolik jamiyati degan fikrini qo'llab-quvvatlamadilar. "Fuqarolik jamiyati" tushunchasi G.Gegel va boshqa ba'zi faylasuflar asarlarida yanada rivojlantirildi [2].

Fuqarolik jamiyati haqidagi zamonaviy tushunchaga G.Gegel eng yaqin keldi. U fransuz, anglosakson va nemis ijtimoiy tafakkuri yutuqlarini tizimlashtirib, fuqarolik jamiyati oiladan davlatga dialektik harakatning alohida bosqichini ifodalaydi, degan xulosaga keldi.

G.Gegel fuqarolik jamiyatini davlatning kelib chiqishi haqidagi shartnoma nazariyasi bilan bog'ladi [2].

Uzoq vaqt davomida rus olimlari fuqarolik jamiyati muammolari bilan shug'ullanmagan. Ushbu konsepsiya 90-yillarning boshidan faol ilmiy muomalada bo'lgan. Bu holatni shu bilan izohlash mumkinki, aynan shu davrda fuqarolik institutlari yangi taraqqiyotga erishib, davlat boshqaruvi ishlarida ortib borayotgan rol o'ynay boshladi. Shu munosabat bilan jamiyatning davlat hayotidagi o'rni mazmunini qayta ko'rib chiqish zarurati tug'ildi. Aytish joizki, "fuqarolik jamiyati" toifasi nafaqat huquqiy, balki tarixiy, falsafiy va siyosatshunoslik hamdir. Shu bois ham keyingi yillarda turli soha olimlari "fuqarolik jamiyati" tushunchasining mazmuni haqida o'z fikrlarini bildirishmoqda. Masalan, S.L. Serebryakov: "Fuqarolik jamiyati - bu ijtimoiy- madaniy va ijtimoiy-siyosiy institutlar hayotini ta'minlaydigan, davlatdan mustaqil bo'lgan va shaxsning o'zini o'zi anglashi uchun sharoitlarni ta'minlashga mo'ljallangan ijtimoiy aloqalar tizimi"dir deya ta'riflaydi. Muallif fuqarolik jamiyati o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqaradigan sohalarni ko'rsatadi, ammo bizning fikrimizcha, u iqtisodiy sohani mutlaqo unutib qo'yganligi ushbu ta'rifga muhim ahamiyatga ega. Lekin aynan shaxsning ishlab chiqarish munosabatlari sohasida o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi ijtimoiy-madaniy va ijtimoiy-siyosiy sohaning rivojlanishiga zamin yaratadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, siyosatshunoslik lug'atida berilgan ta'rifni yanada to'liqroq deb hisoblash mumkin. Unda ta'kidlanganidek, fuqarolik jamiyati "o'z a'zolari o'rtasida rivojlangan iqtisodiy, madaniy, huquqiy va siyosiy munosabatlarga ega bo'lgan, davlatdan mustaqil, lekin u bilan o'zaro munosabatda bo'lgan jamiyat, yuqori ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, madaniy, ma'naviy-axloqiy mavqega ega fuqarolar jamiyatidir. davlat bilan birgalikda huquqiy munosabatlarni rivojlantirdi" [4]. V.G. Smolkovning ta'kidlashicha, fuqarolik jamiyati "siyosiy hokimiyatdan tashqarida bo'lgan jamiyatning bir qismi, shu jumladan siyosiy bo'lmagan munosabatlar, ya'ni qadriyatlar, manfaatlar xilma-xilligini ifodalovchi barcha nodavlat munosabatlar va institutlar yig'indisi. va odamlarning ehtiyojlari" [5]. A.P. Kochetkovning ta'kidlashicha, fuqarolik jamiyati "shaxsga o'z fuqarolik huquqlarini amalga oshirish va jamiyat a'zolarining turli ehtiyojlari, manfaatlari va qadriyatlarini ifoda etish imkonini beradigan nodavlat ijtimoiy munosabatlar va institutlar tizimi". "Fuqarolik jamiyati" tushunchasining mazmuni bo'yicha ko'plab fikr-mulohazalar ko'p jihatdan uning nafaqat huquqshunoslik sohasidagi mutaxassislar, balki faylasuflar, siyosatshunoslar, tarixchilar tomonidan ham o'rganilishi bilan bog'liq. Shunga qaramay, konsepsiyani aniqlashda ikkita asosiy yondashuv mavjud. Ayrimlarning fikricha, fuqarolik jamiyatining eng oliy qadriyati erkinlikdir, fuqarolik jamiyatining o'zi esa shaxsni davlatdan himoya qiluvchi mexanizm sifatida qaraladi. Bu nuqtai nazar liberal-demokratik nom oldi. Boshqacha, sotsial-demokratik yondashuv tarafdorlari fuqarolik jamiyatini butun ijtimoiy va siyosiy hayotning asosi deb hisoblaydilar. Ularning aytishicha, fuqarolik

jamiyati hokimiyat tuzilmalarini shakllantirishi kerak va bular, o'z navbatida, fuqarolik jamiyati mavjudligining asoslarini belgilaydi. Keling, siyosatshunoslik nuqtai nazaridan fuqarolik jamiyatining eng muhim xususiyatlarini ajratib ko'rsatishga harakat qilaylik. Birinchidan, fuqarolik jamiyati jamiyatda rivojlanadigan ijtimoiy munosabatlarning alohida turi bilan tavsiflanadi. Bu munosabatlar faqat ijtimoiy hayotda rivojlanishi mumkin. Bunday munosabatlar faqat aholi faol siyosiy pozitsiyani egallagan va davlat ishlarining aksariyat qismini hal qilishda ishtirok etishga intilgan holatda rivojlanishi mumkin. Uzoq muddatli demokratik an'ananing mavjudligi ham zaruriy shartdir. Bundan tashqari, bizning fikrimizcha, bu munosabatlar huquqiy munosabatlar bo'lishi kerak, garchi axloqiy normalar va odatlarning tartibga soluvchi ahamiyatini inkor etib bo'lmaydi.

Ikkinchidan, davlat va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi munosabatlar vertikal bo'ysunish xususiyatiga ega bo'lmasligi kerak, bunda davlat fuqarolik jamiyatining turli tuzilmalariga bevosita rahbarlikni amalga oshirishini nazarda tutmaslik kerak. Bu munosabatlar, birinchi navbatda, muvofiqlashtirish, muvofiqlashtirish va o'zaro ta'sir qilish xarakterida bo'lishi kerak. Boshqacha aytganda, fuqarolik jamiyati tuzilmalari davlatdan mustaqil bo'lishi va alohida shaxslar tashabbusi bilan shakllanishi kerak.

Shundan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, fuqarolik jamiyati davlatdan mustaqil, lekin u bilan shaxsning izchil rivojlanishi va o'zini o'zi anglashi uchun o'zaro ta'sir qiluvchi, jamiyat va davlat hayotining barcha sohalarini qamrab oluvchi ijtimoiy munosabatlar tizimidir. Fuqarolik jamiyati haqida gapirganda, biz ushbu ta'rifdan kelib chiqamiz. Fuqarolik jamiyati, birinchi navbatda, har qanday tuzilmalar emas, balki jamiyatning sifat holatidir, ammo o'z manfaatlarini amalga oshirish uchun shaxslar qandaydir tarzda birlashishi kerak. Shu sababli, davlat apparati va fuqarolar o'rtasidagi munosabatlar masalasini ochib berish

Fuqarolik jamiyatining asosiy elementlari sifatida aksariyat mualliflar quyidagilarni belgilaydilar: jamoat birlashmalari, jumladan, siyosiy partiyalar, ommaviy harakatlar, jamoat tashabbuskorlik organlari, xayriya fondlari, iste'molchilar uyushmalari, ilmiy, madaniy, sport jamiyatlari va boshqalar, lobbi tuzilmalari; diniy birlashmalar; mustaqil ommaviy axborot vositalari; oila; bevosita hukumat rahbariyatidan xoli sanoat tuzilmalari. Darhaqiqat, muayyan davlat ijtimoiy- siyosiy subyekti ikkita asosiy elementdan - davlat va fuqarolik jamiyatidan iborat. Bu elementlarning ikkalasi ham bitta tizimni tashkil qiladi va ularning har biri o'ziga xos funksiyalarni bajaradi. Bizning fikrimizcha, I.B. Levinning ta'kidlashicha, "fuqarolik jamiyati jamiyatni integratsiyalash, ijtimoiy ziddiyatlarni sivilizatsiyaviy asosga kiritish, normalar va qadriyatlarni ishlab chiqarish, keyinchalik davlat tomonidan o'z sanksiyasi bilan mustahkamlangan va ijtimoiy faol shaxs shakllanadigan muhitni shakllantirish funksiyalarini bajaradi". [7]. Sanab o'tilgan funksiyalarga davlatga ta'sir ko'rsatish, uni demokratik normalar va fuqarolar manfaatlariga muvofiq shakllantirish funksiyasini qo'shish mumkin.

Fuqarolik jamiyati muammolarini o'rganayotgan barcha mualliflar bir ovozdan, umumiy muammolarni birgalikda hal etish maqsadida ixtiyoriylik asosida tuzilgan odamlar jamoalari uning ajralmas qismi ekanligini ta'kidlamoqda. Biroq, bu hodisani tushunishda birlik yo'q. Ushbu masalani ochib berishda biz amaldagi qonunchilikda keltirilgan jamoat birlashmalarining tasnifiga amal qilamiz.

Fuqarolik jamiyati infratuzilmasining umume'tirof etilgan elementi rivojlangan siyosiy tizimdir. Ilmiy adabiyotlarda jamiyatda siyosiy partiyalar tomonidan amalga oshiriladigan

funksiyalar yetarlicha batafsil tadqiq qilingan. Bizningcha, eng muhimi, siyosiy manfaatlarni ifodalash funksiyasi. Albatta, siyosiy partiyalar mutlaq hamfikrlardan iborat ulkan jamoalar, deyish qiyin. Biz faqat eng muhim siyosiy manfaatlarning ifodasi haqida gapirishimiz mumkin. V.G. Xolodovskiy ularni “jamlangan manfaatlar” deb ataydi [8]. Manfaatlarning jamlanishi natijasida asosiy masalalar bo‘yicha umumiy pozitsiya ishlab chiqiladi, uning asosida umumiy siyosiy kurs, siyosiy dastur ishlab chiqiladi.

Yana bir teng darajada muhim funktsiya integratsiya funksiyasidir. Integrativ funktsiya shtat aholisini yoki uning bir qismini g‘oya atrofida birlashtirishga qaratilgan. Safarbarlik va yo‘naltirish funksiyasi fuqarolarni siyosiy kurashda faol ishtirok etish maqsadida tashkil etishga qaratilgan bo‘lib, har qanday siyosiy partiyaning asosiy maqsadi - hokimiyatni zabt etishni amalga oshirishga yordam beradi.

Rivojlangan partiyaviy tizim siyosiy muxolifatni shakllantirish funksiyasini bajaradi. Siyosiy muxolifatning mavjudligi fuqarolik jamiyatining eng muhim belgisidir. Muxolifat aholining mutlaq ko‘pchiligi manfaatlarini hisobga olgan holda qarorlar qabul qilish uchun siyosiy hokimiyatga bosim o‘tkazadi, siyosiy yo‘nalishni tuzatishda ishtirok etadi. Bundan tashqari, siyosiy muxolifat hokimiyat tuzilmalariga nisbatan nazorat funksiyalarini amalga oshiradi.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda, A.N.Kulikning fikriga qo‘shilish mumkin. Kulik “Zamonaviy partiya - bu jamiyat tomonidan qabul qilingan yordamga tayangan holda o‘z vakillarini davlatning muhim lavozimlariga ko‘tarish orqali (mustaqil ravishda yoki boshqalar bilan koalitsiyada) hokimiyatni qo‘lga kiritish, saqlash va amalga oshirishni asosiy maqsad qilib qo‘yadigan jamoat tashkilotidir.”[9].

Fuqarolik jamiyati turli ixtiyoriy tashkilotlar va harakatlardan iborat. Ular orasida kasaba uyushmalari g‘oyat muhim o‘rin tutadi. Fuqarolik jamiyatini shakllantirish, uni demokratlashtirish, unga ijtimoiy yo‘nalish berish jarayonida kasaba uyushmalarining alohida o‘rni bor. Ular fuqarolik jamiyati doirasida mustaqillik, erkinlik, bag‘rikenglik, o‘z-o‘zini hurmat qilish kabi umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan ijtimoiy munosabatlarga katta hissa qo‘shmoqda. Fuqarolik jamiyati bozor munosabatlarining shakllanishi davrida vujudga keladi va ular bilan birga rivojlanadi. Bu taraqqiyotning paradokslaridan biri shundaki, erkin iqtisodiy munosabatlar asosida vujudga kelgan fuqarolik jamiyatining alohida institutlari faoliyati tadbirkorlikning to‘liq erkinligini cheklashga qaratilganligi, ya‘ni bozor taraqqiyoti qonunlariga zid ravishda faoliyat yuritishidir. Bu birinchi navbatda kasaba uyushmalari faoliyatiga taalluqlidir.

Iqtisodiy munosabatlar zamonaviy fuqarolik jamiyatining quyi tizimlaridan biridir. O‘zbekistonda iqtisodiy munosabatlar tizimi o‘zining yangi tushunchasi bo‘yicha o‘zining shakllanish davrini boshdan kechirmoqda va uning jamoaviy sub'ektlari - kasaba uyushmalari va ish beruvchilar uyushmalari hali ham shakllanmoqda. Butun dunyoda ish beruvchi va xodim o‘rtasidagi munosabatlarning eng ilg‘or shakli jamoa shartnomasi hisoblanadi. Bizning sharoitimizda, u xulosaga kelganda, ko‘pincha ish beruvchi tomonidan dikta bo‘ladi. Bu kasaba uyushmalari hozirda ta‘minlamayapti, degan fikrni bildiradi. Jahon amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, demokratik jamiyat rivojlanishi sharoitida rasmiy tuzilmalarga birlashtirilmagan, lekin davlatda qabul qilinadigan qarorlarga ta‘sir o‘tkazish qobiliyatiga ega bo‘lgan maxsus odamlar yoki odamlar guruhlari jamiyat hayotining majburiy tarkibiy qismlaridan biriga aylanadi.

Fuqarolik jamiyati va qonun ustuvorligini ta‘minlashda ommaviy axborot vositalarining o‘rni ular bajaradigan vazifalar bilan belgilanadi. Ularning eng to‘liq ro‘yxati, bizning fikrimizcha,

A.A. Chichanovskiyda keltiriladi. Uning aytishicha, ommaviy axborot vositalarining vazifalari: “muloqot funksiyasi (vositachi funktsiya); ijtimoiy mobilizatsiya funksiyasi; axborot va kognitiv funktsiya; qiymatga yo‘naltirish funksiyasi; kommunikativ va estetik funktsiya”. Ko‘pgina siyosatchilar va jurnalistlar ommaviy axborot vositalari “to‘rtinchi hokimiyat” degan fikrni tez-tez ta’kidlaydilar. Ommaviy axborot vositalarining hokimiyat va jamiyat tuzilmalari o‘rtasidagi vositachi rolini belgilash to‘g‘riroq bo‘ladi. Shu bilan birga, mediatsiyaning rolini kamsitmaslik kerak, chunki ommaviy axborot vositalari ko‘plab qoidalarni mustaqil ravishda sharhlash imkoniyatiga ega. Huquqiy davlatda ommaviy axborot vositalarining o‘rni muhimligi yaqqol ko‘zga tashlanadi. Demak, ularning faoliyatini huquqiy tartibga solish zarurati tug‘iladi.

Fuqarolik jamiyatini shakllantirishning zarur sharti iqtisodiyotni rivojlantirishdir. G‘arb mamlakatlari taraqqiyotining tarixiy tajribasi shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiyotni mustahkamlashda davlat hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Biroq, bu masalada davlatning tartibga solish ahamiyatini mutlaqlashtirib bo‘lmaydi. Davlatning ta’siri tadbirkorlikka zarar keltirmaydigan tarzda amalga oshirilishi kerak. Davlat, eng avvalo, tadbirkorlikni rivojlantirish uchun normal sharoit yaratishga, bu sohada bevosita tartibga solishni amalga oshirmaslikka chaqirilgan. Davlat tomonidan to‘g‘ridan-to‘g‘ri tartibga solish ta’siri faqat bozorning o‘zini o‘zi tartibga solish doirasidan tashqarida bo‘lgan sohalarda mumkin. Bu sohalarga mudofaa, xavfsizlik, jinoyatchilikka qarshi kurash, ijtimoiy xavfsizlik, monopoliyaga qarshi tartibga solish kiradi.

Xulosa qilib aytganda fuqarolik jamiyati tushunchasi murakkab ijtimoiy tushunchalardan biri bo‘lib, ma’lum rivojlanish bosqichlariga ega hamda o‘zini takomillashtirib borayotgan tushuncha hamdir. Bu tushuncha ayniqsa bugungi globallashuv davrida yuksak darajada rivojlanmoqda. Chunki bu davrda insonlarning siyosiy, ijtimoiy faolligi, ijtimoiy munosabatlardagi ishtiroki o‘smoqda. Bularning barchasi kelajakda fuqarolik jamiyatini o‘sishiga rivojlanishiga va yangi bir rivojlanish bosqichiga ko‘tarilishiga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Аристотель. Политика. Сочинения в 4-х томах. М., 1983. Т. 4.
2. Гегель, Г. Философия права. М., 1990.
3. Серебряков, С.Л. Цивилизованные основы для формирования гражданского общества в России // Социальнополитический журнал. 1995. №2.
4. Политический словарь. М., 1993.
5. Смольков, В.Г. Гражданское общество и государство. Гражданское общество. М., 1993.
6. Кочетков, А.П. Россия на пороге XXI века. М., 1998.
7. Левин, И.Б. Гражданское общество на Западе и в России // Полис. 1996. №5.
8. Холодовский, В.Г. Гражданское общество в России: структуры и сознание. М.: Наука, 1998.
9. Кулик, А.Н. Партии как институт представительной демократии на Западе и постсоветской России. Проблемнотематический сборник. М.: ИНИОН РАН, 1995.
10. Sapaev V. O, The actuality of improvement in rural social standard of living in Uzbekistan // Scientific Bulletin of Namangan State University. - 2020. - Т. 2. - №.
11. - С. 147-151. <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol2/iss11/24/>

12. Sapaev V., Madrakhimov A. The transformation of social consciousness and intelligence of rural population on social life of Uzbekistan //Norwegian Journal of Development of the International Science. - 2020. №.39-4. - C. 54-56. <https://cyberleninka.ru/article/n7the-transformation-of-social-conciousness-and-intelligence-of-rural-population-on-social-life-of-uzbekistan>

THEORETICAL STUDY OF THE PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE FORMATION OF INITIATIVE QUALITIES IN ADOLESCENT STUDENTS

Mambetyarov Sharyar xxx

NMPI Faculty of Pedagogy, assistant teacher

Phone: +998(33)085 34 34

sharyarmambetyarov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8321627>

Abstract. This article deals with the issues of theoretical study of the psychological characteristics of the formation of initiative qualities in adolescent students. Reasonable opinions and comments are given throughout the article. Conclusions and suggestions are given at the end of the article.

Key words: formation of initiative qualities in students, psychological characteristics, conceptual scheme.

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ ИНИЦИАТИВНЫХ КАЧЕСТВ У СТУДЕНТОВ-ПОДРОСТКОВ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы теоретического изучения психологических особенностей формирования инициативных качеств у школьников-подростков. На протяжении всей статьи даются обоснованные мнения и комментарии. Выводы и предложения приведены в конце статьи.

Ключевые слова: формирование инициативных качеств у студентов, психологические особенности, концептуальная схема.

There are three main theoretical approaches to understanding the origins of entrepreneurship. "Trait theory" (sometimes called "charismatic theory") focuses on the innate qualities of a leader. A leader, according to this theory, can only be a person who has a certain set of personal qualities or a certain set of psychological characteristics. The "situational theory of entrepreneurship" has not been completely abandoned in this conceptual scheme, but has replaced the trait theory, which generally emphasizes that entrepreneurship is a product of the situation. In various situations of the life of the group, individual members of the group are distinguished from others by at least some quality, but since this quality is necessary in this situation, the person who has it becomes a leader [7, p. . Two extreme approaches gave rise to a third solution to the problem, called the systemic theory of initiative, according to which initiative is considered as a process of organizing interpersonal relations in a group, and as a subject of initiative. managing this process. With this approach, it is recommended to take into account other variables related to the life of the group, for example, its duration of existence. In this sense, systems theory certainly has a number of advantages. They are clear when it comes to initiative, not just initiative. Because the leader can be the official leader of the group at the same time. Separation: formal initiation is the process of influencing people from their position; Informal entrepreneurship is the process of influencing people using one's abilities, skills or other resources. At first, when entrepreneurship research was just beginning, scientists did not distinguish between leaders and did not accept their classification. Further research made it possible to identify and describe different types of leaders: according to the content of activity (leader-inspirer and leader-executive); by the nature of the activity (universal leader and situational leader); by activity (emotional leader and business leader) and

others. Explanations about the nature of initiative were made in accordance with psychological schools: psychoanalytic (Z.Freud, A.Adler, K.G.Jung), which is focused on the unconscious desire for superiority, superiority, the realization of the "Napoleon complex"; Yale (G. Lasswell, B. Skinner, W. White) and Franco-Furth (T. Adorno, G. Marcuse, E. Fromm) on similar problems, the interaction between leaders and their followers analyzed the secret factors. mechanisms of initiative influence formation; in the social psychology of the masses (G. Tarde, G. Le Bon), in which the leader appears as a hypnotist, the leader of the crowd, skillfully uses the mechanisms of mass infection, persuasion and suggestion [14, c.204]. . Be that as it may, but the challenge of gaining initiative through a certain educational model has always been an attractive idea for practitioners. In this regard, we can single out the theory of general characteristics of entrepreneurship that appeared in the 20s and 40s. The 19th century represents the systematization of the most important qualities for the realization of entrepreneurial potential. This theory is based on the psychodiagnostic personality test, determining the initiative conditions for the subject's character. Although the exact explanation of the presence of a certain dominant tendency in a person's character is in the realm of vague thinking, nevertheless, it is possible to empirically measure the potential for initiative and the way of a series of corrective procedures. being its "construction" allows us to classify this theory as a theory that "exposes", the mystery of the phenomenon. This theory finds an answer in the concepts of modern authors in determining what L. Stout called "initiative capital", i.e. "a set of personal qualities and talents that allow a leader to effectively lead others" [14, c.210].

The end of the 19th century - the beginning of the 20th century. Behavioral theories of entrepreneurship are gaining popularity, they focus on the behavior of the leader rather than character traits. Special importance was attached to its external assessment by the environment, to its perception by a group of followers. In this case, the measurement was based on determining the internal harmony of the structure surrounding the leader, as well as the individual satisfaction of group members with the actions of their leader. Consequently, inclusion of this or that person in the category of leaders was carried out on the basis of his ability to act as a leader, in other words, on the basis of creating an appropriate organizational structure. The behavioral aspect of initiative was studied by R. Tannenbaum, W. Schmidt, R. Likert, R. Blake, J. Mouton, J. Ford and others. Another version of behavioral theory can be recognized as widely used in the second half of the 20th century. attributive theories of initiative (D. Gioia, F. Fidler, H. Simz, P. Suedfeld, P. Tetlock, etc.). In them, the main importance is given to the degree of freedom of the leader, which is directly proportional to the expectations of the followers. The main role in the modeling of entrepreneurial behavior is given to the group, which is considered as the main factor influencing the process of management decision-making, intersubjective interactions [28, p. 176]. The inversion of the problem - the influence of the leader on group behavior and the formation of consequences corresponding to the leader's plan is raised within the framework of the motivational theory of initiative developed by A. Maslow, R. House. Herzerberg, where the mechanism of initiation is studied within the framework of the behaviorist dichotomy "stimulus-response". Exchange theory and transactional analysis (J. Homans, J. March, G. Simon, J. Thibault, G. Kelly, etc.) represent the leader and his environment as components of mutually beneficial exchange: the leader contributes to the social sphere. interactions in its own form, for which it takes the form of a certain salary - group, organization, society. In this case, the active role of the entrepreneurial

environment will lose its importance a little, it will become an equal partner in the transaction. The most indicative in this sense is J. M. Burns' operational concept of initiative, which distinguished two types of leaders: regulatory leader and transformational leader. The first type is the achievement of acceptable forms of agreement between the leader and his environment, expressed in his minimal creative influence on the group, the second is the creative change of the environment; The study of the potential of entrepreneurship in relation to its environment predetermined the development of a whole group of situational theories (E. Wesbur, J. Brown, K. Gibb) focusing on the social context that creates or forms entrepreneurial qualities.

Thus, we can say that leadership is a purely psychological characteristic of the behavior of some members of the group, and the leader is called to motivate the group, to direct it to solve certain problems, to take care of the means of solving these problems. In the process of interaction, the leader affects the society in which he is located, it is necessary to determine how important the peer society is for a young man or teenager. An important pedagogical element in the methodology of training leaders of a children's team can be understood only by studying the psychological theories of leadership that reveal the essence and essence of this concept. A vivid example of this is the theory of anticipation of reality, according to which every teenager makes plans for the future, strives to grow and achieve more and more success. It stimulates his activity, fills his life with the joy of success. In the system of educational work, the preparation and holding of scientific evenings, Olympiads, meetings with representatives of science, technology, and art can be a promising service.

REFERENCES

1. Aleksandrovskaia E.M. Maktab o'quvchilariga psixologik yordam. M.: Ed. markazi "Akademiya", 2012. - 208s.
2. .Anikeeva N.P. Jamoadagi psixologik iqlim. M.: Ma'rifat, 2011. - 224p.
3. .Bodalev A.A. Muloqot va munosabatlar o'rtasidagi munosabatlar to'g'risida // Psixologiya savollari. - 2014 yil - 1-son. - B.25 - 34.
4. .Vasilyuk F.E. Tajriba psixologiyasi (tanqidiy vaziyatlarni yengish tahlili). M.: Izd - Moskvada. Universitet, 2009. - 200p.
5. .Vetrova V.V. Bola va uning psixologik salomatligi. M.: Ped. Rossiya jamiyati, 2010. - 192p.
6. .Bolalar psixik rivojlanishining yosh xususiyatlari. / Ed. I.V. Dubrovin. - M.: PITER, 2012. - 138s.
7. .Volkov B.S. O'smir psixologiyasi. M.: Ed. Rossiya Pedagogika Jamiyati, 2011. - 340p.
8. .Goleman D. Hissiy etakchilik: hissiy aqlga asoslangan odamlarni boshqarish san'ati. M.: Alpina, 2012. - 301s.
9. .Dontsov A.I. Guruhlarni birlashtirish muammolari. M.: MDU, 2009. - 168c.
10. .Evtixov O.V. Psixologik trening amaliyoti. Sankt-Peterburg: "Rech" nashriyoti, 2009. - 256 p.
11. .Izotova E.I. Bolaning hissiy sohasi. Nazariya va amaliyot. M.: Ed. markazi "Akademiya", 2011. - 288s.

12. Yetakchilik san'ati. Yoshlarning ijtimoiy tashabbuskorligi va yetakchilik fazilatlarini shakllantirish bo'yicha treninglar va mashg'ulotlar. / Ed. S.V. Teterskiy. - M.: ARKTI, 2014.- 96-yillar.
13. .Karabanova O.A. Psixologik tuzatish o'yinlari. Moskva: Vlados. - 2013. - 185p.
14. Cardell F. Psixoterapiya va etakchilik. / Per. ingliz tilidan. - Sankt-Peterburg: Nutq, 2010. - 390-yillar.

FORM AND CONTENT IN PAINTING

Usmanov Anvar Mustafakulovich

Senior lecturer of the Department Painting

National Institute of fine arts and design named after Kamoliddin Behzad

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8328526>

Abstract. *Painting is a complex and time-consuming art form. In order for a future artist to master the art of painting, it is very important for him to understand the true nature of painting, as well as the theory of painting based on the opinions and experience of great painters. This article analyzes the theory of the form and content of the painting on the example of the creative skills of the most famous artists of the world.*

Key words: *painting, art, analyzes, theory, form, master, nature, creative, content, schools.*

ФОРМА И СОДЕРЖАНИЕ В ЖИВОПИСИ

Аннотация. *Живопись – сложный и трудоемкий вид искусства. Чтобы будущему художнику овладеть искусством живописи, ему очень важно понять истинную природу живописи, а также теорию живописи, основанную на мнениях и опыте великих живописцев. В данной статье анализируется теория формы и содержания живописи на примере творческого мастерства самых известных художников мира.*

Ключевые слова: *живопись, искусство, анализ, теория, форма, мастер, природа, творчество, содержание, школы.*

Improving the effectiveness of educational, scientific, spiritual and educational work is one of the tasks of modern education. The importance of art education in the spiritual and physical maturity of youth, creating the future, is incomparable. The basis of all special subjects taught in art schools is directly related to the science of painting. Because in the process of creating a picture, a student in practice acquires such knowledge as perspective, proportions, color science, physiology of vision, human psychology, and this skill helps to create a truthful image.

In recent years, several textbooks and brochures have been published in Uzbek on educational programs of higher educational institutions and professional colleges. [1,2,3]. They set out the main goals and objectives of painting, special rules and regulations in the process of drawing from nature, valuable information such as color, the science of color, color shades, techniques for working with different colors and recommendations necessary for young artists who have learned secrets. paintings are widely described. In the textbooks X . Egamova and O. Muinova explain in detail the terminology used in the process of visual arts classes. At the same time, the artist needs to take general painting lessons related to the essence of form and content in painting, tone and color relations, ways of determining chiaroscuro and color relations, features of the eye's ability to see. In particular, scientific treatises and textbooks covering such issues as tone and color relations, their properties of proportionality to nature, the general state of tone and color, their reflection in painting, and mutual comparison are considered a requirement of today.

Painting is a complex and time-consuming art form. To acquire it, you need to study continuously, draw every day and work continuously. It is important not only to practice and explore yourself, but also to assimilate the theory of the art of painting by the example of the opinions and experience of great painters. These processes accelerate the level of improvement of students' drawing skills..

The first failures of artists studying painting now begin with their approach to the direct depiction of nature. They believe that the expressiveness of the colors of the palette corresponds to the original colors of nature, and persistently try to copy the colors in nature. Many of them have been working this way for a long time, but they are not achieving anything. Their work is a sign of incompetence: the plots of still lifes lack materiality, and naturalistic sketches cannot convey the most important factor of the landscape genre — the state of nature. As a result of many years of work in this way, some artists come to the conclusion that failures in creativity are the result of a lack of talent for painting, and stop their practice.

All these failures are explained primarily by the fact that young artists misunderstand the concept of realistic truthfulness of the image, the ability to accurately express impressions, as well as numerous tips from artists that "the closer you are to nature, the more expressive the picture" will be. "They do not know the impossibility of describing objects in nature, their color is exactly what it is, and there is no need for it. After all, the foundations of knowledge of realistic painting are based on the laws of the ratio of color and tone.

The process of working with nature must be carried out in harmony with the study of the best examples of works of art. For a young artist, it is not only spiritual food that develops his mind and aesthetic taste, but also at the same time a way to achieve basic professional skills. Therefore, the article focuses on the works and ideas of mature artists who have contributed to the development of world painting.

Aesthetic expressiveness and emotional expressiveness in painting, as in other forms of art, are based on the perfection of form, the power of artistic expressiveness and emotional expressiveness. The essence of the art of painting is the image of reality reflected in artistic images. Nature and life around us fascinate, and the sun's rays give our eyes an infinite variety of colors. If you create on the basis of real life, you can reach the highest heights of realistic art.

The artist does not copy real existence in the process of depicting life. The main goal of artistic creativity is to penetrate deeply into life, understand the essence of social phenomena and generalize them through analysis. The emotional and aesthetic persuasiveness of the painting depends on how clearly the artist has found the important, expressive and charming sides of the depicted event. As the artist enters deeply and intensely into life, the level of aesthetic impact of his works increases. The true sum of life events is considered to be the essence and content of a realistic picture.

The art of painting is a reflection of the objective world not only in its content, but also in expressive forms. In painting, images of forms and events perceived by the human eye can be used. A person understands and evaluates the world primarily through the forms that he sees. The real properties and relationships of familiar forms make him think. Factors such as distinctness, originality and interrelation of forms already familiar to consciousness and emotions require special competence. From the first years of life, a person begins to collect ideas and impressions with the help of vision. Later they affect thoughts and feelings. If the viewer can find in the fabric a certain state of nature familiar to him, felt by him before, he will quickly perceive this image. There is an opportunity to reveal the inner wealth and spiritual world of a person in real forms that can be felt by seeing. It is possible to reveal the aesthetic richness of various objects and life events only in forms, volumes

Drawing and painting developed as a result of love for the plastic and colorful image of the universe perceived by the human eye. The result of observing the skill of painters for many centuries shows that the main essence of painting is an attempt to express existence. The great ancient Greek philosopher Aristotle, who studied the essence of fine art, emphasized an important stage in mastering the art of "imitation" of natural forms. Renaissance thinker Leonardo da Vinci considered painting "the legitimate daughter of nature." As for his drawing skills, Chardin said the following: "I keep applying the paint until it looks like the original." In order to master the art of painting, Rodin called for "copying" from nature. The discovery of perspective and a deep study of anatomy stimulated the development of painting in the Renaissance. Attention to the laws of light and shadow gave the Baroque art a unique poetic mood. The search for a palette rich in sunlight became characteristic of the work of Russian artists of the XI century. Thus, the knowledge and skills of realistic painting have developed over the centuries.

Naturally, fine art did not set itself the goal of creating a simple image taken from the appearance of nature. Since its inception, painting has not been a passive art form mechanically reflecting the external characteristics of events or objects. The artist is always trying to understand the meaning and essence of the phenomenon he saw. He figuratively interprets the essence of events in his mind. He highlights some of their features, preserves some, reflects his worldview in his work. The creative process involves such human qualities as idea, worldview, emotions, imagination, taste, talent and skill; the artist observes the plot, looking for an expressive compositional solution in his work. This connection arises in the artist not only in the process of working on genre compositions, but also when creating works such as landscapes, portraits or still lifes.

The ability to accurately describe the external features of objects is not only a drawing skill, but also the first step to mastering realistic art. Negligence in mastering the skills of realistic painting leads to gross mistakes and incompetence, as well as to imitation of primitive art and primitive forms.

Today, some artists who consider themselves "modern" are trying to achieve a certain result by abusing the realism of the image, imitating the examples of modernist art in the West, instead of mastering the realistic skill of painting with a strong will. As a result, instead of a complex and saturated color scheme, a flat silhouette of figures and an image of artificial colors are formed. Instead of expressing the subtle characteristics of color and tone (hue), indicating the spatial-dimensional and material expressiveness of painting, and delving into life, they limit their work to a superficial image, a kind of color.

The ability to accurately describe the external features of objects is not only a drawing skill, but also the first step to mastering realistic art. Negligence in mastering the skills of realistic painting leads to gross mistakes and incompetence, as well as to imitation of primitive art and primitive forms.

Today, some artists who consider themselves "modern" are trying to achieve a certain result by abusing the realism of the image, imitating the examples of modernist art in the West, instead of mastering the realistic skill of painting with a strong will. As a result, instead of a complex and saturated color scheme, a flat silhouette of figures and an image of artificial colors are formed. Instead of expressing the subtle characteristics of color and tone (hue), indicating the

spatial-dimensional and material expressiveness of painting, and delving into life, they limit their work to a superficial image, a kind of color.

According to the physiology of vision, it is known that color itself can affect a person. For example, red causes passionate emotions, and green has the property of calming. Similarly, dyes placed in various combinations can cause physiological effects. However, all this has nothing to do with the aesthetic effect of the painting on a person. In the art of painting, colors consisting of a combination of cold blue and warm colors can have an aesthetic effect only if they depict a spring sky or a certain person. The expressive possibilities of color increase in interaction with the material qualities of the depicted body.

For this reason, visual art cannot be the art of lines and colors. Knowledge of painting is not limited to mastering the skill of simple decorative color ratios. The creation of materiality, texture, size and space of bodies or aggregates in a two-dimensional plane with the help of paints constitutes the knowledge of painting. It is this qualification that gives the artist the opportunity to engage in creativity, interpret a big idea, emotions and express the beautiful and colorful world of objects and events created by nature.

Here it is appropriate to quote the opinion of the great artist B. V. Johanson: "... if an art critic, commenting on the problems of realism, has become its absolute content - if he does not recognize the basic essence that the art of realism reflects the vital reality of the world in truthful images, then his defense of realism. I don't believe he does that. In painting, realism knows no other way to express the essence of the image, bypassing the external similarity. Although I know in advance that this opinion of mine may be related to naturalism or superficial concepts, nevertheless I focus on the importance of the external truthfulness of images created in the art of realism" [4. p.52]. The opinions of leading Russian artists about realism logically confirm this opinion.

I. E. Repin, a skilled master of realistic painting, strictly demanded from his students a serious and conscientious approach to the depiction of nature. "Studying nature means enriching our knowledge about nature, memorizing it. Can the artist add something of his own here? Then everyone is his own judge, this is science, this is a pattern..." [5].

V. A. Serov passed the school of realistic depiction of nature, mastering the art of painting. He demanded the same from his students. His academic drawings reflect the high skill of conveying the forms of nature and its characteristic aspects.

P. P. Chistyakov always emphasized that the ability to depict objects from nature is the most necessary skill for a future artist. He repeated the opinion that "nature on canvases should be expressed as elegantly as possible, closer to nature" [6. p.309].

"Some people think that the artist loses his freedom in the exact expression of the image," Chistyakov writes in his draft, "I absolutely agree with this opinion. However, in order to be a skillful owner of your work, you must observe strict accuracy and truthfulness in describing nature, without showing wisdom in the process of studying nature. As a result, the artist achieves freedom in creativity" [7. p. 284-285].

All the leading painters warned future artists against the ability to "creatively" transform nature.

"There is nothing more dangerous than changing your nature," writes A. G. Venetsianov, "the one who starts changing his nature early will never achieve high artistic skill" [8. p. 31].

Thus, the artistic skill that every artist should master is that the objects depicted by him, their expression should be able to produce an original impression. In other words, the art of painting consists in depicting objects of nature in space, in natural light, giving proportions, volume, color, texture of materiality, revealing their specific features and character. The reviews presented in this article are an excuse to avoid typical mistakes that should not be taken as necessary recommendations in the process of independent work. However, every artist achieves creative competence through hard work, observation and understanding of the colorful phenomena of life. That is why, first of all, it is necessary to form in a young artist the ability to carefully look at nature and its specific phenomena with a sharp "creative eye". After all, along with the truthfulness and sincerity of his paintings, it is necessary to embody artistic qualities.

REFERENCES

1. Х.Эгамов. Рангасвир. Тошкент -“БИЛИМ”. 2005. Б.160.
2. О.Муинов. Рангасвир. “SHARQ” – Тошкент. 2007. Б.56.
3. Ў.Нуртоев. Рангшунослик асослари. Тошкент – ИЛМ ЗИЁ. 2008. Б.80.
4. Художник и современность. Ежегодник Академии художеств СССР. М., издательство Академии художеств СССР, 1960.
5. Ляскова О.А. Илья Ефимович Репин. М., 1953.
6. Чистяков П.П. Письма, записные книжки, воспоминания. 1832-1919. М., «Искусство», 1953.
7. Чистяков П.П. и Савинский В.Е. Переписка. 1833-1888 гг. Воспоминания. Л. – М., «Искусство», 1939.
8. Фомичева З.И. А.Г.Венецианов – педагог. М., 1952.
9. Akhmedov J., Mustafakulova S. Development and prospects of fine arts in Uzbekistan // “Замонавий тасвирий ва амалий санъат: терминология, ютуқлар ва муаммолар” республика илмий-амалий семинари. Тошкент, 2022. 112-117 бет.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TA'LIM-TARBIYA MUAMMOLARI

Axmadjonov Maxfuzilloxon Ma'rufxo'ja o'g'li

Farg'ona viloyati Quva tumani 29-maktab

Jismoniy tarbiya o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8331869>

Annotatsiya. So'nggi yillarda bolalar va o'smirlarning salomatligi va jismoniy rivojlanishida sezilarli yaxshilanish kuzatilmayapti, shuning uchun bizning davrimizda jismoniy tarbiya muammolari ayniqsa dolzarbdir. Har qanday kasallikka chalingan yoki tez-tez va uzoq vaqt kasal bo'lgan bolalar, ayniqsa, tananing funksional holatiga mos keladigan jismoniy faoliyatga muhtoj. Maktab o'quvchilarining jismoniy ta'lim-tarbiya masalalari jismoniy tarbiya muammolarini samarali hal qilish va uning maqsadiga erishish imkonini bermaydi.

Kalit so'zlar: jismoniy tarbiya, maktab, o'quvchilar, bolalar tarbiyasi.

PROBLEMS OF PHYSICAL EDUCATION IN SECONDARY SCHOOLS

Abstract. In recent years, there has been no significant improvement in the health and physical development of children and adolescents, therefore, physical education problems are especially relevant in our time. Children with any disease or who are sick often and for a long time especially need physical activity that corresponds to the functional state of the body. The issues of physical education and training of schoolchildren do not allow to effectively solve the problems of physical education and achieve its goal.

Keywords: physical education, school, pupils, children's education.

ПРОБЛЕМЫ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Аннотация. В последние годы не наблюдается значительного улучшения здоровья и физического развития детей и подростков, поэтому проблемы физического воспитания в наше время особенно актуальны. Дети, страдающие каким-либо заболеванием или часто и длительно болеющие, особенно нуждаются в физической активности, соответствующей функциональному состоянию организма. Вопросы физического воспитания школьников не позволяют эффективно решать задачи физического воспитания и достигать его цели.

Ключевые слова: физкультура, школа, ученики, воспитание детей.

Jismoniy madaniyatni o'rganishning asosiy vositasi - bu bolaning muhim asoslarini, ya'ni har bir inson uchun ob'ektiv zarur va majburiy bo'lgan jismoniy madaniyat darajasini, bola kelajakda nima qilishni xohlashidan qat'i nazar, ularsiz hayotni samarali amalga oshirish mumkin emas.

Mamlakatda aholini jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishning yangi milliy tizimini yaratish, shuningdek, aholining turli toifalari va guruhlari, jumladan, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya tizimini modernizatsiya qilish zarur. Bundan tashqari, jismoniy tarbiya va sport sohasida infratuzilmani rivojlantirish hamda jismoniy tarbiya va sport faoliyatini moliyaviy ta'minlashni yaxshilash mamlakatimizda jismoniy tarbiyani yanada rivojlantirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda mamlakatimizda sog'liqni saqlash tizimi, ta'lim, fan, mahalla va boshqa sohalarda milliy loyihalar amalga oshirilmoqda. Odamlar birmuncha

yaxshi yashay boshladi, xalq va hokimiyat o'rtasidagi aloqa va ishonch asta-sekin tiklanmoqda. Bu darhol hududlarda jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishiga ta'sir qildi.

Bugungi kunda maktab o'quvchilarining aksariyat qismi quyidagi kun tartibiga amal qilishadi: bolalar uyg'onib, eng foydali taom bo'lmagan nonushta qilishadi, maktabga borishadi, ular kuniga olti yoki undan ko'p soatni stollarida o'tirishadi. Uyg'a qaytgach, ular uy vazifalarini bajaradilar va kunning qolgan qismini kompyuter yoki televizor qarshisida o'tkazadilar. Albatta, barcha maktab o'quvchilari bu rejimda yashamaydilar, ammo shunga o'xshash jadvalda bo'lganlar juda ko'p. Bunday holat katta muammolarni keltirib chiqaradi.

Ushbu muammoni hal qilish uchun bir qator chora-tadbirlar amalga oshirildi:

✓ maktabda jismoniy tarbiya darsining uchinchi soatining joriy etilishi maktab o'quvchilarining jismoniy faolligini oshirish imkonini berdi;

✓ jismoniy tarbiya darsini zamonaviy, qiziqarli va kulgili qilish uchun mo'ljallangan yangi ta'lim standartlarini joriy etish. Ko'pgina fitnes markazlarida "bolalar uchun fitnes" yo'nalishi bo'yicha butun bo'limlar mavjud, sog'lom turmush tarzini faol targ'ib qilish ishlari olib borilmoqda.

Shu bilan birga, ayrim surunkali kasalliklarga chalingan maktab o'quvchilari soni barqaror o'sib bormoqda. O'smirlarda sportga qiziqish past, o'rta maktablarda jismoniy tarbiya darslari o'quvchilarga zerikarlilik tuyuladi. Va bunda qandaydir haqiqat bor.

Zamonaviy darsda jismoniy madaniyat o'qituvchisi oldida juda ko'p vazifalar turibdi. O'quv-tematik rejalashtirish doirasida qolgan holda, har bir o'quvchining individual jismoniy xususiyatlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda, darsning 45 daqiqasida o'quv jarayonini qanday amalga oshirish kerak. Ta'lim rivojlanishining hozirgi bosqichida o'quvchilarning jismoniy tarbiyasida avtoritar, guruhli yondashuvlardan individual imkoniyatlarga asoslangan ta'lim va tarbiyaning shaxsga yo'naltirilgan usullariga o'tish bolalar salomatligini yaxshilash va bolalar salomatligini yaxshilashga yordam beradi. Amaliyot jismoniy tarbiyaning ilmiy asoslangan, isbotlangan an'anaviy va noan'anaviy vositalari va usullarini o'tkazish usullarini ishlab chiqish zarurligini his qiladi.

Jismoniy tarbiya umumiy ta'limning bir qismi bo'lib, sog'likni mustahkamlashga, inson tanasining shakllari va funktsiyalarini uyg'un rivojlantirishga qaratilgan pedagogik jarayondir.

Jismoniy tarbiyaning maqsadi - shaxsning jismoniy madaniyatini shakllantirish nuqtai nazaridan insonning jismoniy va ma'naviy qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirish - jismoniy tarbiya orqali insonning ma'naviy va jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirishda o'zini o'zi anglash, faoliyat, jismoniy madaniyatning boshqa qadriyatlarini rivojlantirish.

Har qanday ta'lim turining o'ziga xosligi shaxsni tarbiyalash vositalari va usullaridadir. Jismoniy tarbiya fani jismoniy mashqlar to'g'risidagi bilimlar tizimi sifatida vujudga kelgan va rivojlangan bo'lib, u insonning harakat qobiliyatlari va funktsiyalarini rivojlantirish orqali salomatlikni mustahkamlash va amaliy vosita ko'nikmalarini shakllantirishdan uning shaxsiyati va xulq-atvorini shakllantirishgacha bo'lgan yo'lni bosib o'tgan. Jismoniy tarbiya fanining va ilg'or amaliyotining rivojlanishi inson organizmida sodir bo'ladigan biologik va ruhiy jarayonlarning rivojlanishi va mustahkamlanishida harakat faoliyatining, xususan, jismoniy mashqlarning rolini tushunishni sezilarli darajada kengaytirdi.

Jismoniy madaniyat intellektual jarayonlarning rivojlanishiga yordam beradi - diqqat, idrokning aniqligi, yodlash, ko'paytirish, tasavvur qilish, fikrlash, aqliy faoliyatni yaxshilaydi.

Sog'lom, jasur, yaxshi rivojlangan o'g'il va qizlar, qoida tariqasida, o'quv materialini muvaffaqiyatli idrok etadilar, maktab darslarida kamroq charchashadi va shamollash tufayli darslarni qoldirmaydilar.

Jismoniy madaniyat ham shaxsni shaxs sifatida shakllantirishning eng muhim vositasidir. Jismoniy mashqlar o'g'il va qizlarning ongi, irodasi, axloqiy fazilatlarini, xarakter xususiyatlariga ko'p qirrali ta'sir ko'rsatishga imkon beradi. Ular nafaqat tanadagi muhim biologik o'zgarishlarni keltirib chiqaradi, balki ko'p darajada axloqiy e'tiqodlar, odatlar, didlar va shaxsning ruhiy dunyosini tavsiflovchi shaxsiyatning boshqa jihatlarini belgilaydi.

Ilmiy-texnika taraqqiyoti, ommaviy axborot vositalarining jadal rivojlanishi, ota-onalarning ta'lim saviyasining yuksalishi, o'qitish uslublarining takomillashuvi – bularning barchasi, albatta, zamonaviy yoshlarning erta va yuksak intellektual rivojlanishini belgilab beradi. Tananing jadal yetukligi o'g'il va qizlarning aqliy va jismoniy qobiliyatini oshiradi, bu ularga maktab dasturlarining sezilarli darajada ortib borayotgan talablarini muvaffaqiyatli engish imkonini beradi.

Biroq, maktabda va uyda intensiv aqliy mehnat, shuningdek, boshqa mashg'ulotlar o'quvchilarda tananing sezilarli darajada ortiqcha yuklanishiga olib keladi. Shu bilan birga, ular bo'sh vaqtlarining ko'p qismini kompyuter klublarida, televizor yonida o'tkazadilar. O'smirlar harakatsiz hayot tarzini olib boradilar. Va bu jismoniy rivojlanish, umumiy salomatlik va jismoniy tayyorgarlik darajasiga salbiy ta'sir qiladi. Shuning uchun ham jismoniy tarbiya va sport salomatlikni yaxshilash, butun tanaga maqsadli ta'sir ko'rsatish, harakat faolligini oshirish va jismoniy sifatlarni shakllantirish imkonini beradigan hayotiy ahamiyatga ega. Jismoniy qotib qolish ma'lum darajada insonning keyingi hayotiy faoliyatini belgilaydi. Salomatlik va foydalilikni anglash o'ziga ishonch beradi, quvnoqlik, optimizm va quvnoqlik bilan to'ldiradi. Nihoyat, bu yuqori ko'rsatkichlarning eng muhim sharti bo'lib, tanlangan kasbni egallash uchun keng imkoniyatlar ochadi. Insonning jismoniy zaifligi va uning natijasida paydo bo'lgan o'zini pastlik hissi inson ruhiyatiga tushkunlikka olib keladi va bu pastlik tuyg'ularini keltirib chiqaradi, pessimizm, qo'rqqoqlik, o'z kuchiga ishonmaslik, yolg'izlik, individuallik kabi fazilatlarini rivojlantiradi.

Ko'p yillik amaliyot shuni ko'rsatdiki, jismoniy madaniyat aqliy rivojlanishga ham hissa qo'shadi, qimmatli axloqiy fazilatlar - ishonch, qat'iyat, iroda, mardlik va jasorat, to'siqlarni engib o'tish qobiliyati, kollektivizm, do'stlik tuyg'ularini tarbiyalaydi. Afsuski, barcha talabalar jismoniy tarbiyaning ahamiyatini tushunmaydilar. Ularning ko'pchiligi majburiy jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga borish bilan cheklanadi. Bu hech qanday tarzda o'rta maktab o'quvchilarining jismoniy faolligining yetishmasligini qoplay olmaydi, buning natijasida haddan tashqari to'liqlik, jismoniy rivojlanishda kechikish va aqliy faoliyatning pasayishi kuzatiladi. Shuning uchun ham dolzarblik nuqtai nazaridan ushbu mavzu pedagogikada birinchi o'rinni egallashi kerak. Hozirgi vaqtda maktab jismoniy tarbiyasiga oid pedagogik masalalarni tasniflash zarur. Jismoniy madaniyat shaxs va jamiyat tomonidan oila, maktabgacha, umumiy, kasb-hunar, oliy mustaqil va maxsus ta'lim, madaniy hordiq chiqarish va boshqalarda foydalanishning asosiy shaklidir. U pedagogik jarayonga xos bo'lgan tamoyillar va talablar va aniq qonuniyatlarga muvofiq amalga oshiriladi.

REFERENCES

1. Вайнер Э. Н. Формирование здоровьесберегающей среды в системе общего образования // Валеология. 2004. №1. С. 21-26.
2. Гогунев Е. Н, Мартьянов Б. И. Психология физического воспитания и спорта. М. : Академия, 2016. 224 с.
3. Губа В. П., Морозов О. С., Парфененков В. В. Научно-практические и методические основы/ физического воспитания учащейся молодежи. М.: Советский спорт, 2016. 208 с.
4. Ильин Е. П. Психофизиология физического воспитания. М. : Просвещение, 2016. 224 с.
5. Каинов А. Н., Курьерова Г И. Физическая культура 1-11классы: комплексная программа физического воспитания учащихся В. И. Ляха, А. А. Зданевича. М. : Советский спорт, 2013.171 с.

**FINE ARTS OF UZBEKISTAN IN THE SECOND HALF
OF THE XX CENTURY**

Mavlonov Farrux Nuriddinovich

Teacher of National institute of Fine Arts and Design
named after Kamoliddin Bekhzod

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8336881>

Abstract. The article describes the national, national and universal problems of development in the fine arts of Uzbekistan in the second half of the twentieth century.

Key words: Uzbekistan, fine arts, national, biennale, trends, exhibitions, nationwide, universal, problems, developments.

**ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЕ ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА ВО ВТОРОЙ
ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА**

Аннотация. В статье описываются национальные, общенациональные и общечеловеческие проблемы развития изобразительного искусства Узбекистана во второй половине XX века.

Ключевые слова: Узбекистан, изобразительное искусство, национальный, биеннале, тенденции, выставки, общенациональные, универсальные, проблемы, события.

It is known that, according to the history of origin, visual art of Uzbekistan (especially visual art, majestic, easel painting, theater scenography, graphics, sculpture) is much younger than a number of European visual arts, in terms of their development path. It should be noted that the stages of development of this young art history were observed in a number of European countries, and at the higher stages of these arts, great, master creators, new trends, and new currents emerged. For example, the renaissance period in Italy, its great masters Leonardo da Vinci, Raphael Santi, Michelangelo, Titian, Caravaggio, Bernini and the ideas of humanism of that time, baroque, realism and its influence in countries such as Florence, Flanders, Holland, Spain and France, Rubens, Rembrandt, Velazquez, Goya, Delacroix K. Monet, E. Manet, P. Cézanne, Van Gogitiss, P. Picasso, R. It is enough to cite the founders of modern styles, movements and directions such as Guttuso, Rococo, Classicism, Romanticism, Impressionism, Modernism.

Also, as a result of the development of Russian fine art, which developed mainly in Russia from the time of Great Peter to the 18th-19th-20th centuries, the following great artists emerged and spread the names of Russian romanticism, classicism, Russian realism, and Russian academicism to the world: Rokotov, Borovikovsky, Kiprensky, Tropinin, Venetsianov, Bryulov, Ivanov., Kramskoi, Ge, Surikov, Perov, Repin, Serov, Savrasov, Levitan, Shishkin, Vasnetsov

Next, the artists of the Soviet era, such as Petrov Vodkin, Yuoon, Deineka, Gerasimov, Konchalovsky, Saryan, Plastov, from the early period of the former Soviet regime, showed their unique creations for that time. If you pay attention to the development of such art, it becomes clear that it was caused by the influence of historical socio-political changes in different regions of the world.

If you look at the history, you can see the flourishing and developed periods of art and culture of Uzbekistan from ancient times to the present day. For example: the architectural monuments of ancient cities such as Samarkand, Bukhara, Khiva, Termiz, and their amazing carvings, the remains of ancient cities found in Kholchayan, Tuproqkala, Bolaliktepa, Varakhsha, Afrasiyob, Dalvarzintepa, Kampirtepa and the wall paintings and sculptures in them means the fact that our ancestors were artists.

The fact that visual art has been widely developed and developed in the territory of Uzbekistan since ancient times has been confirmed in scientific sources. For example: Naim Norkulov in his article entitled "Ancient images" makes the following points: "The visual art of the Uzbek people is very ancient, and its origins date back to the primitive period. A lot of images

carved on stone using different colors were found in the south of our republic, in Zarautsoy, on the Kukhitang mountain. Art critics compared this place to a great art palace.

In this article, the author writes the following valuable points, "Mountain images and monuments of the primitive period were found again in Ilonsoy and Aksoy near Samarkand. It was found in Khojakent near Tashkent, Suvratsoy in Ferghana, Sarmishsoy in the Nurota mountains in Navoi region and other places. It is correct to say that these fine art monuments carved on stones are an expression of the life, occupation and outlook of the people of that time.

Painting, patterning, pottery, calligraphy, and jewelry indicate that our ancestors had very ancient crafts. Decorated and beautifully illustrated books, copied with high taste and artistic sophistication, have been cherished in every home since ancient times. Ancient palaces, palaces and palaces were decorated with pictures and patterns. All this is known thanks to archeological finds and researches of our art science.

"The tsar's government considered the people of Turkestan to be backward, incapable of cultural life, unworthy of civilization." His policy was based on the humiliation and discrimination of the local population. Today, it is proven that Central Asia is one of the oldest cultural centers of the world. But this work is being carried out due to great difficulties and painstaking research. Because all the architectural monuments, beautiful decorations, their artistic and elegantly copied books of the peoples of Central Asia were looted by foreign forces. Abu Rayhan Beruni writes: "... Fatih Alexander of Greece took the scientific treasures of the peoples of Central Asia to his country. By Alexander and his successors, the beautiful arts, which were the means of life and pride, were destroyed. Alexander destroyed the magnificent buildings where he burned many books"

Indeed, in Central Asia, including the ancient and medieval times of Uzbekistan, the miniature type of fine art experienced its highest renaissance. As a confirmation of this opinion, art historians - G.A. Pugachenkova and O. Galerkina's book "Miniatures of Central Asia" refuted such non-scientific opinions and considerations, that is, they refuted the non-scientific opinions that there was no miniature school in Central Asia in the 14th-15th centuries, and the Samarkand miniature school established in the 14th-15th centuries and its they confirm on a scientific basis that the Khirot school was established under the influence of K. Behzod, who is considered the "Raphael of the East", and that the Khirot miniature school was developed in this city and they write: "Samarkand was a city famous for the development of science and art in the 14th-15th centuries. "Khirot miniature school was an integral part of this great center of art and culture." This opinion was written by Ilyas Nizshchmiddin in the book "Miniature Schools of the East" and cited in the article "Movarounnahr in the XVI-XVII centuries".

Thus, the visual art of Uzbekistan, which once developed art and culture in certain periods, began to undergo a period of free renaissance due to the reconstruction of the mid-80s, the policy of transparency and the independence achieved in the 90s. As a result, positive pluralism began to expand its scope. Art historian Tilab Makhmudov writes about pluralism in his article "Pluralism in Art" published in the "Art of Soviet Uzbekistan" magazine. The emergence of individual inclinations and potentials even within the limits of a certain method and emerging trend, the irradiation of age-old, vital themes in harmony with the artist's ideal and worldview in each case is a sign of positive pluralism.

"The problem of creative independence for Uzbek painters is very urgent. Independent creativity does not mean completely turning away from one's experience in art. Any school is based on team experience. However, the artist is completely independent not only when he can use expressive tools masterfully, but also when he knows what to say to people and how to convey his ideas to them.

In recent years, a trend called "reproduction" has spread among many artists. This interest is seen in the fact that individual painters repeat or rework their own, subjective, not fully defined

idea or general style or Western-European painting of a different direction, or the composition of individual works in the old classical or modern painting, or individual images on their fabrics, from Europeans, more XII - They show that they have been adopted from the Italians of the 13th century.

Our especially bright talented painters, resorting to such adaptation, have not yet been able to achieve this level of organic unity, to place quotations from the works of the classics in themselves completely and immediately. For example, J. Umarbekov created a result that is large in size, meaningful and enriched, and has deep meaning. As a result, the images in the painting "Conscious Humanity" are complex, asking questions and addressing the great man who resembles the image of the oriental scientist (Abu Ali Ibn Sina), who is heroically resounding, and is limited to organically wearing a cloak and veil, like the figure of the prophet Jeremiah on the ceiling of the famous Sistine Chapel in the Vatican by Michelangelo. J. Umarbekov's work "I am a human" is dedicated to the school created by the great scholar Al Khorazmi from Central Asia, and J. Umarbekov, who is rich in deep content and philosophical, is also one of the classics. cannot completely recover from the state before the organic addition. In this work, he creates symbolic images of meaningful similes, youth, old age, fertility, dishonesty, war and peace, and radiates the glorification of universal thoughts, backgrounds and philosophical thoughts.

Maksud Tokhtaev easily copies from Salvador Dali. However, this painter is always independent, and especially because he is free from such copying and generalization, he is strong in this field.

The limits and possibilities of creative pluralism have expanded. This showed that new waves are making waves in the visual art of Uzbekistan, that the tendency to enrich the possibilities of visual media and make it colorful is growing. The strengthening of cultural ties between the peoples of the world, the formation of a new creative generation, and the richness of the understanding and imagination of the cultural heritage of the peoples of the East further strengthens realistic pluralism.

The depth of meaning and intellectual philosophical research in the work of the young generations of our artists has become stronger. There was a gradual retreat from the understanding of nationalism as localism. Nationalism was integrated with the expression of the international idea and the problems of universality and humanity. As a result, the pains and joys experienced by world fine art began to be reflected in the works of young artists.

"At the same time, J. Umarbekov, B. Jalolov, M. Tukhtaev, D. Roziboev's works attracted the audience of the All-Union."

In terms of their creative intentions, M. Tokhtaev is close, however, in terms of the object of the image and the means of expression, it is completely different. M. For Tokhtaev, it is more typical to express stable and permanent situations rather than a momentary imaginary mood or event.

In the works of painters who create in the direction of easel painting of Uzbekistan, their main themes reveal the national and universal character. In this matter B. Jalolov, V. Okhunov, J. Umarbekov, A. Mirzaev and A. Isaev entered the visual arts of Uzbekistan in the 60s and 70s, and it was felt that they falsely sought to illuminate the issues of universality and nationality in their works. Every creative process, especially in the case of state political socio-cultural changes, tends to have patrons, especially patrons of foreign art. This period was the result of the transition period from one system to another.

In terms of his creative intentions, M. Tokhtaev is close to these artists, however, the image object and means of will are completely different from the world. For M. Tokhtaev, it is more typical to express stable and therapeutic situations rather than a momentary fantastic quality or event. He likes to depict unreal things, events in real situations or objects that seem real, imaginary or symbolic images of people. Therefore, the so-called factor of time and space, which evaluates

the past and the future, is in the first place in the works of M. Tokhtaev. Due to the fact that the subject of these years was not studied on a scientific basis, and a number of artists who created during this period, trying to illuminate the problems of universality and nationality in their works with bold new pictorial means, set an example to the artists of the 80s and 90s in this regard. This is the spiritual that takes place on the wings of a person's imagination, dreams or dreams. They appear as an indescribable inner breath and breath of reality as a characteristic of S. Alibekov's works. The common feature of the creative principles of M. Tokhtaev and S. Alibekov is that they have a strong surrealist view of reality. In all their works (whether a person is depicted or not) there is a reference to a person and his perception of the world. This reference is hidden in the layers of symbolic pictures and associative images.

REFERENCES

1. Махмудов.Т. “Ўзбекистон замонавий санъати ривожланишидаги асосий тенденцияларининг эстетик таҳлили”. Москва. -1979 й.
2. Норкулов Н. Шарқ миниатюра мактаби. “Қадимий тасвирлар”. 29-бет.
3. Низомиддинов И. XII-XVII асрлар Шарқ маваноунахр миниатюра мактаби. 35-бет.
4. Собеседник №20 (221) май. Взгляд. Своими глазами. «Изобретатель действительность”. Три рецензии представителей смежных профессий на творчества Салвадора Дали.
5. 5.Токтош Р. Художественные критические этюды. Т. Изд. Фан. 1992.
6. Махмудов Т. «Санъатда плюрализм». Совет Ўзбекистони санъати. 9-сон. 1988й. 4 бет.

KO'NGILOCHAR VA REKLAMA VIDEOKONTENTLARDA EKTRAN YOZUVLARINING QO'LLANISHI

Isokulov Abdullo Oblokul o'g'li

Perfect university xususiy oliy ta'lim tashkiloti o'qituvchisi.

E-mail: abdulloisakulov@gmail.com

tel: +998999575489

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8337039>

Annotatsiya. Televideniya namoyish etiladigan ko'rsatuvlarda ekran yozuvlaridan turli maqsadlarda foydalaniladi. Ularning ba'zilari ko'rsatuv ishtirokchilarining nutqini ifodalasa, boshqalari videokontentga qo'shimcha ma'lumot berish uchun qo'llanadi. Ba'zi ekran yozuvlari teleko'rsatuv davomida boshlovchi tomonidan aytilayotgan ma'lumotlarni umumlashtiradi. Ko'ngilochar va reklama videokontentlarda ham o'ziga xos ekran yozuvlari qo'llanadi. Bunda teleko'rsatuv maqsadi ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Kalit so'zlar: ko'ngilochar videokontent, reklama videokontenti, ekran yozuvlari, guruhlashtirish, nutqiy intensiya.

USE OF TELEVISION CAPTIONS IN ENTERTAINMENT AND ADVERTISING VIDEO CONTENT

Abstract. Captions are used for various purposes in television broadcasts. Some of them are the speech of the show participants, while others are used to provide additional information to the video content. Some credits summarize what the host says during the telecast. Entertainment and promotional video content also uses unique captions. The purpose of the TV show is also important.

Key words: entertainment video content, advertising video content, captions, grouping, speech intence.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭКРАННОЙ ЗАПИСИ В РАЗВЛЕКАТЕЛЬНОМ И РЕКЛАМНОМ ВИДЕОКОНТЕНТЕ

Аннотация. Титры используются для различных целей в телевизионных передачах. Некоторые из них представляют собой речь участников шоу, а другие используются для предоставления дополнительной информации к видеоконтенту. Некоторые титры резюмируют то, что ведущий говорит во время телепередачи. Развлекательный и рекламный видеоконтент также использует уникальные титры. Цель телешоу также важна.

Ключевые слова: развлекательный видеоконтент, рекламный видеоконтент, титры, группировка, речевой замысел.

Televideniya qo'llanadigan ekran yozuvlarini guruhlashtirishda ularning turli o'ziga xosliklariga tayanish mumkin. Bunda tadqiqotchi ekran yozuvlarining qanday mazmundagi videokontentda qo'llanishi, nima maqsadda yaratilganligi, qanday ko'rinishda yoki teleekranning qaysi qismiga joylashtirilganligi kabilarning har birini asosiy tayanch nuqtasi sifatida qabul qilishi mumkin bo'ladi. Chunki guruhlash "biror belgisi, turi, xili va boshqa xususiyatlariga qarab guruhlariga, qismlarga bo'lish" [1:529] ekan, sanalganlarning har biri shunday asos bo'lib xizmat qilishi tabiiy. Bundan ekran yozuvlarini guruhlariga ajratish bevosita teleko'rsatuvlarning o'zini

ham tasniflash bilan bog‘liq ekanligi anglashiladi. Ko‘ngilochar va reklama bilan bog‘liq videokontentlarda qo‘llangan ekran yozuvlari ham alohida tahlilni talab qiladi.

Ko‘ngilochar videokontent. Bu turdagi teledasturlar ekran oldida tomoshabinlarning hordiq chiqirishlariga mo‘ljallangan. Ko‘ngilochar videokontentlar sirasiga konsert, tok-show, kinofilm kabilarni kiritish mumkin. Hozirgi kunda televideniya, jumladan, milliy televideniya ham faqat ko‘ngilochar dasturlar namoyish etiladigan telekanallar ham mavjud [2]. Masalan, “Navo” telekanalining maqsadlaridan biri sifatida “zamonaviy milliy va xorijiy estrada, o‘zbek va jahon mumtoz musiqasi, raqs san’ati, simfonik va cholg‘u musiqa ijrochiligi yo‘nalishlarida xilma-xil va rang-baramg janrlardagi telemahsulotlarni efirga uzatish” [3] dan iboratligi uning ko‘ngilochar telekanallardan biri ekanligini bildiradi. Teletomoshabinlarning jahon va o‘zbek milliy mumtoz musiqasi, qolaversa, zamonaviy estrada san’atining eng yaxshi namunalarini tinglab, eng yaxshi ishlangan videokliplarni tomosha qilib hordiq chiqarishlariga xizmat qiladigan bu telekanal ham ekran yozuvlaridan samarali foydalanadi, albatta. Bu maqsadlarning amalga oshishida eng zamonaviy animatsion dasturlardan foydalanib yaratilgan ekran yozuvlarining o‘rni ham beqiyos. Masalan, “Navo” telekanalining “Sen zo‘rsan” teleloyhasida shunday yozuvlardan foydalanilgan [4]:

Ko‘rsatuv boshlanishida va uning qismlari namoyishida loyihaning nomini anglatuvchi ekran yozuvi o‘ziga xos dizaynerlik mahorati mahsuli hisoblanadi. Bunday ekran yozuvlari ko‘ngilochar ko‘rsatuvlarga bo‘lgan tomoshabinning qiziqishini orttirishi shubhasiz. Boshlovchining ismi va sharifi har xil ranglarda berilishi ham ekran yozuvlarini ko‘ngilochar teleko‘rsatuvlar uchun moslashtirish maqsadida amalga oshirilgan.

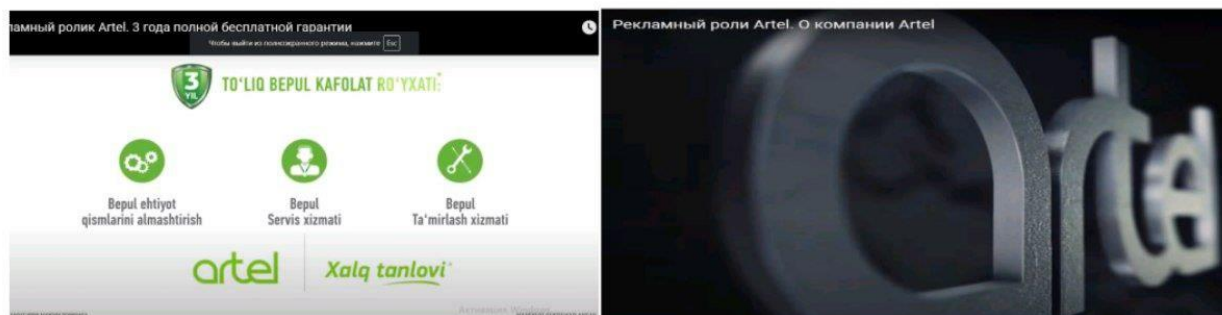
Kinofilmlar ham ko‘ngilochar teleko‘rsatuvlar sifatida televideniya dasturlarda tomoshabinlar diqqatini jalb qilishda faol qo‘llanadi. Zero, kinofilm “birin-ketin plyonkaga tushirilgan fototasvirlar majmui, ular bir syujet asosida suratga olinib, ekran orqali ko‘rsatishga mo‘ljallanadigan kino san’ati asari” [5:249] ning bir turi ekan, bu syujet teletomoshabinlarning bo‘sh vaqtlarini mazmunli o‘tkazishda muhim ahamiyatga ega. Kinofilmlarda ekran yozuvlari turli maqsadlarda: film va uni yaratgan shaxslar va kinokompaniya nomi haqida ma‘lumot berishi, qahramonlar va muallif nutqini ifodalashi, uning boshqa tilga tarjimasini bildirishi mumkin. Kinofilmlarda qo‘llanuvchi ekran matnlarini tadqiq qilgan G.Slishkin va M.Yefremovalar bunday yozuvlar qo‘llanishiga ko‘ra uch xil: boshlanmada, film ichida va yakunda qo‘llanadigan yozuvlar kabilarga ajratiladi [6:127]. Yakuniy qism, odatda, televideniya namoyish etiladigan kinofilmlarda namoyish etilmaydi yoki keyingi ko‘rsatuv boshlanmasi bilan (ekranni ikki qismga bo‘lgan holda) birga efirga uzatiladi. Chunki bu qismda film ijodkorlari, unda ishtirok etgan texnik xodimlargacha bo‘lgan shaxslarning uzun ro‘yxati keltiriladi. Chunki bu qismda keltirilgan ekran

yozuvlari kinotanqidchilar, film ijodkorlarinigina qiziqtiradi, ammo televideniye namoyishlari mo'ljallanadigan asosiy auditoriya uchun filmning yakunida beriladigan titrlar muhim sanalmaydi.

Ko'ngilochar dasturlarda ekran yozuvlari teletomoshabin bilan muloqotga kirishishda ham muhim vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bu ayrim tijoriy dasturlar namoyishida yaqqol ko'zga tashlanadi. Televideniya namoyish etiladigan xit-parad, realiti-show kabi tomoshabinning ovozi turli vositalar bilan yig'iladigan teleko'rsatuvlarda muayyan ishtirokchini qo'llab-quvvatlash uchun ijodkorlar bilan bog'lanish manzili, raqamini ifodalovchi ekran yozuvlarining faol qo'llanishi fikrimizni dalillaydi. Bunda ovoz jo'natiladigan raqam yirik yozuvlar bilan, yaqqol ko'zga tashlanadigan qilib joylashtiriladi va bu yozuv harakatlanib turishi tomoshabinning uni tez topib olishiga ko'maklashadi. Albatta, bu kabi ekran yozuvlari telekanal va ko'rsatuv ijodkorlarining tijoriy maqsadlarida qo'llanadi.

Anglashiladiki, ko'ngilochar teleko'rsatuvlarda ekran yozuvlari muhim ahamiyatga ega. Bunday yozuvlar tomoshabinlarning diqqatini jalb qilish, qo'shimcha axborot berish, videokontentga bo'lgan qiziqishni orttirish, shuningdek, tomoshabin bilan bog'lanish, muloqotga kirishish vositasi bo'lib xizmat qiladi.

4. Reklama videokontentlari. Reklama hozirgi kunga kelib ko'p qirrali hodisa sifatida televideniye, matbuot, internet, jamoat transporti, ko'chalarda, umuman, hamma joyda hayotimizning ajralmas qismiga aylandi, deyishimiz mumkin. Muvaffaqiyatli reklama tayyorlash mahsulot ishlab chiqaruvchilari va xizmat ko'rsatuvchilarni eng ko'p qiziqtirib kelayotgan mavzulardandir. Reklama matnlari bir qancha tillarda, masalan, qozoq [7:72-76], turk [8:207], qirg'iz [9:132-137] tillarida lingvistik tadqiq qilinganligi ham fikrimizni dalillaydi. Televideniya namoyish etiladigan reklamalarda qo'llanadigan ekran yozuvlari o'zining xilma-xilligi bilan ajralib turadi. Chunki reklamalarning asosiy maqsadi tomoshabinning diqqatini jalb qilishdan iborat bo'ladi. Shu sababli televideniye reklamalarida kompyuter texnologiyalari yordamida yaratilgan ekran yozuvlaridan eng ko'p foydalaniladi. Masalan, "Artel" firmasining reklamalarida ham shunday holatni kuzatishimiz mumkin [10]:

Keltirilgan namunalarning birinchisi 30 soniyalik reklamaning yakuni bo'lganligi sababli firmaning ranglariga xos bo'lgan yorqin ranglarda tasvirlangan bo'lsa, ikkinchisi reklamaning kirish qismi va u oq-qora tasvirlar vositasida tayyorlangan. Televideniya bir ko'rsatuv namoyishi davomida boshqa bir ko'rsatuvning qachon efirga uzatilishi haqidagi ma'lumot – anons ham reklamaning bir turi hisoblanadi. Anonslarda keyingi ko'rsatuvga xos bo'lgan eng muhim tasvirlar (deylik, aktyorlar, narsa-buyumlar tasviri) bilan ekran yozuvlari birga qo'llanishi tomoshabinning diqqatini bir muddat o'ziga jalb qiladi. Natijada teletomoshabin anons

qilinayotgan teleko'rsatuv namoyishi haqida qo'shimcha ma'lumotga ega bo'ladi. Bu telekanal tomoshabinlari sonining oshishiga xizmat qiladi.

Ba'zi ekran matnlari telekanal faoliyat yuritayotgan davlat qonunchiligi talablariga ko'ra tanlanishi, o'zgartirilishi mumkin. Masalan, O'zbekistonda tamaki mahsulotlari va spirtli ichimliklar reklamasiga muayyan cheklovlar mavjud. Bu ular reklamasini televideniya berilayotganda qo'llanadigan ekran matnlariga ham ta'sir qilmay qolmaydi. Masalan, 2022-yilda qabul qilingan "Reklama to'g'risida"gi qonunda "teleko'rsatuvlar davomida harakatlanuvchi yozuvlar vositasida beriladigan reklamalarga yo'l qo'ymasligi" [11] bayon qilingan. Shuningdek, ushbu qonunda O'zbekistonda ishlab chiqarilgan pivoni, tabiiy va ko'piklanadigan vinolarni reklama qilishda "bunday mahsulotlarni haddan ziyod iste'mol qilishning zarari haqida reklamaning asosiy maydoni va vaqtining kamida o'n foizini tashkil qiluvchi ogohlantirish hamda ushbu mahsulotni iste'mol qilishi tavsiya etilmaydigan shaxslar to'g'risidagi axborot bilan birga berilishi" [11] belgilab qo'yilgan. Bunday reklamalarda qayd etilgan ma'lumotlarni o'zida aks ettiruvchi ekran yozuvlari nihoyatda kichik yozuvlarda namoyish etiladi. Bu, albatta, mahsulot ishlab chiqaruvchining maqsadlariga mos keladi.

Televideniya namoyishi etiladigan videokontentlarning yuqorida ajratilgan turlarini yana kichik ichki turlarga ajratish mumkin. Ammo ularda qo'llanadigan ekran matnlarining mohiyati va umumiy shakli ajratilgan to'rt turga mos holda shakllanadi. Anglashiladiki, televideniya qo'llanadigan ekran yozuvlari videokontentning namoyish maqsadidan kelib chiqib, turlicha shakllantiriladi. Axborot beruvchi va ta'limiy teleko'rsatuvlar uchun nisbatan oddiy bo'lgan – harakatlanuvchi yozuvlar ("yuguruvchi satrlar") va taqdimotdan ko'proq foydalanilsa, ko'ngilochar va reklamaga mo'ljallangan videokontentlarda ijodiy yondashilib yaratilgan animatsion ekran yozuvlari qo'llaniladi. Bunday teleko'rsatuvlar uchun rasmiy titrlar ham qo'l keladi.

REFERENCES

1. Ўзбек тилининг изоҳли луғати, 5 жилдлик, 1-жилд, – Тошкент: ЎзМЭ. 2020. – 680.
2. <https://lex.uz/ru/acts/-3089213>
3. <https://www.mtrk.uz/uz/tv/navo/about/>
4. <https://www.youtube.com/watch?v=JUkpjni2Pvg>
5. Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 14 жилдлик, 9-жилд, Тошкент: ЎзМЭ, 2005. – 704 б.
6. Слышкин Г.Г., Ефремова М.А., Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа). – Москва: Водолей Publishers, 2004. – 153 с.
7. Мисяченко С., Сабиева Е., Рекламный текст как отражение казахской культуры // Филологический аспект, Методика преподавания языка и литературы, №4, 2019. – С.72-76.
8. Tuncer E., Yazili basinda yer alan reklam metinlerinin göstergebilimsel çerçevesi, fil. fan. dokt. diss., – Istanbul 2018. – 207 b.
9. Найманова Ч., Синтаксические особенности рекламного дискурса в английском и кыргызском языках // Вестник Кыргызстана, №2, 2017, – С. 132-137.
10. https://www.youtube.com/watch?v=w_YLLN9TufI
11. <https://lex.uz/uz/docs/-6052631>

12. Ganiyeva, M. (2021). Effective Methods of TRIZ.
13. Ganiyeva, M. (2023). THE MAIN DIRECTIONS OF DEVELOPING THE LOGICAL THINKING OF FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS (IN MATHEMATICS LESSONS). *Science and innovation*, 2(B3), 30-33.

O'ZBEKISTONDA QISHLOQ XO'JALIGINING HOZIRGI EKOLOGIK AHVOLI

Suyunova Komila Sanjar qizi

Toshkent davlat Agrar universiteti
O'rmon xo'jaligi va landshaft dizayn fakulteti
O'rmonchilik yo'nalishi 4-bosqich talabasi
Tel: +99897171-10-99

Qodirova Arofat Abdulkarimovna

Toshkent davlat Agrar universiteti
O'rmon xo'jaligi va landshaft dizayn fakulteti
3-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8337120>

Annotatsiya. Ushbu maqola O'zbekistonda qishloq xo'jaligi uchun yaratilgan shart-sharoitlar, imkoniyatlar va qishloq xo'jaligining hozirgi ekologik ahvoriga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: Qishloq xo'jaligi, hosil, savdo, korxonalar, zavod, chiqindi, qo'riqxonalar, sanoat markazlari, tabiiy landshaft, yaylov, dala.

CURRENT ECOLOGICAL CONDITION OF AGRICULTURE IN UZBEKISTAN

Abstract. This article is devoted to the conditions, opportunities and current ecological situation of agriculture in Uzbekistan.

Key words: Agriculture, harvest, trade, enterprise, factory, waste, reserve, industrial centers, natural landscape, pasture, field.

СОВРЕМЕННОЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. Данная статья посвящена условиям, возможностям и современному экологическому состоянию сельского хозяйства Узбекистана.

Ключевые слова: Сельское хозяйство, урожай, торговля, предприятие, фабрика, отходы, заповедник, промышленные центры, природный ландшафт, пастбище, поле.

O'zbekiston Markaziy Osiyoning qulay hududida joylashgan. Uning hududida azaldan insoniyat uchun nihoyatda kerakli hisoblangan turli xildagi qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqariladi. Chunki bu hududda tabiiy-iqlim sharoitlar yetarlidir. Jumladan, Respublikada yillik samarali temperatura 26-30° ni tashkil etib, quyoshli soat 3600 dan ortiq bo'lib, bir yilda bir necha marta hosil olish imkonini beradi.

Aholi zich yashaydigan Samarqand va Farg'ona viloyatlariga yirik kimyo zavodlarining joylashishini no'rin deb hisoblash mumkin. Hozirgi davrda kelib, respublikada kun sayin aholining o'sib borishini e'tiborga olgan holda, yangi turar joy hududlarini barpo etish talab qilinadi. Respublikamizning ko'pchilik shahar va boshqa turar joy markazlari qadimdan shakillanganligi, savdo va boshqa turdagi ijtimoiy ma'muriy xizmat korxonalariga moslashganligi uchun atroflariga esa sanoat markazlarining tashkil etilishi, ekologik muammolarni keltirib chiqaradi. Ayrim joylarida zavod rahbarlarining tashabbusi bilan yirik zavodlar atroflarida ham turar joy hududlari barpo etiladi. Masalan, Samarqand kimyo zavodi yonida "Kimyogarlar" shaharchasi barpo etilgan shaharcha rivojlanib borishi tufayli, alohida ahamiyatga ega bo'lgan

kichik shahar toifasiga yaqin hisoblanadi. Shaharcha hududida yil davomida vaqti-vaqti bilan kimyo zavodi tutunlari paydo bo'lishi turardi. Respublikamizda tabiiy boyliklardan asosiysi sug'oriladigan yerlar bo'lib, ushbu joylardan sanoat va turar joylarini joylashtirish tabiat muhitini buzilishiga va respublikaning kelgusidagimãnviy boyliklarni yo'qolishiga olib keldi. Ushbu omillarni e'tiborga olib, tabiat muhitini muhofaza qilish tabiiy boyliklarni saqlash va ulardan samarali foydalanish hamda iqlimni saqlab qolish maqsadida faoliyat darajasiga qarab respublikamiz mintaqalariga bo'linadi:

1. Tabiatdagi qo'riqxonalar, yirik o'rmonlar, tog`-dam olish joylari, daryo ko'l vasuv havzalarining qirg'oqlari hamda tabiiy iqlim omillari bo'yicha ahamiyatli hisoblanadigan hududlar.

2. Qishloq xo'jalik ekinlariga moslashgan hududlar (sug'oriladigan yerlar va boshqa har xil o'simliklar hamda daraxtzorlar mumkin bo'lgan joylar).

3. Turar joy va o'zidan zararsiz chiqindilar chiqaradigan sanoat markazlari joylashgan hududlar bunday hududlarda shaharsozlik va tibbiy geyinik talablar asosida ular orasida himoya mintaqasi joylashadi.

Bunday zararsiz korxonalar turkumini atmosferaga zaharli tutun chiqarmaydigan suv havzalari va zamanga o'zining chiqindisini o'tkazmaydigan o'zidan katta shovqin chiqarmaydigan korxonalar tashkil qiladi.

Ekologik nuqtai nazaridan dam olish va davolanish uchun taqsimlanayotgan hududiy mintaqalar respublika viloyat va tumanlarda bosh reja loyihasida ko'rsatiladi. Unda ishlab chiqarish kuchlarining turar joy hududlarining o'rni ommaviy dam olish sayohatchilar va ular davolanish uchun joylar ko'rsatiladi. Bunday hududiy taqsimot atrof muhitni muhofaza qilish uchun eng yuqori darajadagi shaharsozlik tadbiri bo'lib, hisoblanadi.

Zarafshon daryosi qirg'oqlari va Urgut tog'lari va boshqa tabiat ko'rkam joylar ma'daniy hordiq chiqarish dam olish maskani sifatida ajratilishi mumkin.

Agar viloyatlarda hududiy taqsimotni maqsadga binoan ishlab chiqarish yo'lga quyilsa o'sha joy aholisining turmush tarsi keskin ravishda rivojlanadi, yaxshilanadi. Tabiiy muhitning holati nuqtayi nazaridan va O'zbekiston tabiatini muhofaza qilish chizma loyihasi asosida respublika hududini uch ta ekologik faoliyat doirasidagi mintaqalarga ajratish mumkin:

-tabiiy landshaft

-xo'jaliklar uchun foydalanishi chegaralangan mintaqalar

-xo'jaliklar jadal foydalanishi mumkin bo'lgan mintaqalar

Birinchi faoliyat mintaqasiga kuchli va maxsus tabiatni muhofaza qilish talab etilgan holatlar kiradi qo'riqxonalar milliy bog'lar o'zlashtiriladigan hudud, o'rmon xo'jaligi ko'chat yetishtiriladigan xo'jalik, ovchilik xo'jaliklari.

Respublika hududida bir qancha qo'riqxonalar bo'lib, ular davlat tomonidan qo'riqlanadi. Qo'riqxonada tabiat boyligi bo'lib, soni kamayib ketadigan jonivorlar va o'simliklar qo'riqlanadi. Qo'riqxonalar bilan birgalikda bir necha milliy bog'lar ham mavjud. Bu bog'larda qadimiy daraxtlar va o'simliklar rivojlanishi uchun imkoniyat yaratilgan.

Shunday bog'lardan Toshkent viloyati hududida Bo'stonliq va Ohangaron tumanlariga qarashli Chotqol tog'o'rmon qo'riqxonasi bo'lib, uning maydoni 500 ming ni tashkil qiladi. Sherobod tumanidagi qo'riqxonasi esa 254 mingga, Qashqadaryo viloyati hududidagi Shahrisabz,

Yakkabogʻ, Kitob, Qamashi va Dehqonobod tumanlaridagi “Gʻuzor” qoriqxonasi maydoni 250 mingga.

Haydar koʻl Nurota va Tomdi tumani atrofidagi qoʻriqxonaning maydoni esa 150 mingga yaqin. Ushbu qoʻriqxonalarining va milliy bogʻlarning yordamida suv yoʻnalishlari oʻz holiday saqlanadi. Selning miqdori kamayadi. Daraxtzorlar barpo etilishiga imkoniyat yaratiladi va tabiiy qayta shakillanish roʻyobga chiqadi. Bunda tabiiy muhit tadbirlari birinchi navbatda tabiatni oʻz holatida saqlashga qaratilgan boʻlishi kerak. Ikinchi faoliyat doirasidagi mintaqaga ochiq past tekisliklar adirlar va inson tasirida nisbatan oʻzgargan togʻ oldi hududlari kiradi. Bu mintaqada tabiiy muhitni ifloslantiradigan ishlab chiqarish korxonalarining koʻpchiligi joylashgan boʻlib, birinchi navbatda ularning ekologik taʼsirini ishonchli tadbirlar orqali kamaytirish talab qilinadi. Uchunchi faoliyat doirasidagi mintaqasi esa sugʻoriladigan hududlar kiradi. Bunda qishloq xoʻjaligi yaxshi rivojlangan boʻlib, shuning bilan bir qatorda sanoat markazlari hisoblangan shahar va qishloqlar oʻz oʻrnini topgan. Shuning uchun ham ushbu mintaqada havoning eng ustki va eng ostki suvlarining buzilishi, tuzilishinin ghaddan tashqari yomon holatdagiligi tabiiy muhitga taʼsir qiladi.

Eng yirik sugʻrinish hududlari Fargʻona va Zarafshon vodiysida, Amudaryoning quyi qismida, Sirdaryoning oʻrta qismida va Surxandaryo vodiysida joylashgan. Mintaqada tezlik bilan ekologiyaga boʻlgan antropologik taʼsirni cheklash lozim. Tabiiy holdagi landshaft mintaqasi 44,1 ming km yoki 9,8 % hududni tashkil etadi. Xoʻjalikda foydalanish cheklangan mintaq 355,14 ming kilometer yoki 47,4 %. Xoʻjalik uchun jadal foydalanish mumkin boʻlgan mintaq 48,3 ming km. kv. Yoki 10,8 % hududni tashkil etadi. Samarqand va Jizzax viloyatlarida noqulay, nisbatan qulay va noqulay hisoblangan tabiiy muhit mintaqalari boʻlib, qulay chegara qiymatlariga toʻgʻri keluvchi mintaqalarga ajratilgan Muhandislik ekologiyasi nuqtayi nazaridan qulay sharoit deb hisoblangan: mintaqaga: qoʻriqxonalar hududlari, ormonchilik, Urgut, Samarqand va Qoʻshrabot tumanlarida togʻli joylar kiradi. Bu joylarda qoʻriqxonalar va oʻrmon xoʻjaliklarining mavjudligi sababli ob-havoga, suv havzalari, yer usti qatlamiga insonning taʼsiri kam.

Ekologik cheklangan noqulay sharoitdagi mintaqadagi togʻ oldi tumanlari, adirlar va odam taʼsirida nisbatan kamroq oʻzgartirilgan hududlar tashkil qiladi. Bunga Samarqand viloyatining Qoʻshrabot tumani, Samarqandning bir qismi, Urgut tumani Jizzax viloyati Baxmal tumaning bir qismi, Zomin, Gʻallaorol hamda oʻrtasoy past tekisligi atrofidagi Forish tumani kiradi. Atmosferadagi chang miqdori haddan tashqari koʻp suv miqdori favqulotda cheklangan. Tuproq nurash jarayoniga uchragan boʻlib, u xalq xoʻjaligiga hamma zarar yetkazadi. Shu mintaqada tabiiy muhoitga inson faoliyati taʼsirini kamaytirish bialn birga sugʻorish maydonlari atrofida shamolni toʻsuvchi daraxtzorlar barpo etib, yerga solinadigan kimyoviy oʻgʻitlar miqdorini kamaytirish, yer ustki va ostki suvlarini ifloslantirishdan saqlash tadbirlarini qoʻllash lozim. Ekologik noqulay ushbu mintaq qishloq xoʻjaligiga moslashagn sugʻoriladigan maydonlardan iborat boʻlish, unda sanoat markazlari joylashgan. Shuning uchun mintaqada tabiat muhitini ifloslantiradigan manbalar koʻp boʻlganligi sababli ularning zararli taʼsirini oldini olish chora tadbirlarini ishlab chiqish lozim.

-Oqdaryo, Qora daryo quyi oqimidagi Narpay va Kattaqoʻrgʻon yer osti yuqori darajada ifloslangan.

-Kattaqoʻrgʻon suv omborining gʻarbiy qismiga suvni himoya qilishi maqsadida ekilgan oʻrmonga kimyoviy moddlarning zararli taʼsiri bor.

-Pastdargom tumanining bir qismiga Samarqand superfosfat zavodining ta'siri tufayli joining havosi va suv manbalari zaharlangan.

-Jonboy va Samarqand tumanining bir qismi Zarafshon davlat qo'riqxonasi atrofida chiqindilar va oqava suvlar ta'sirida ekologik muammolar yuzaga keladi. Insonning turmushi va yashash sharoiti ijtimoiy faolligi tabiat va uning g'oyliklaridan foydalanish bilan chambarchas bog'liqdir. Tabiiy sharoitning qulayligi tufayli sug'orishga asoslangan qishloq xo'jaligining yuksaltirishga xizmat qilsa, suv manbalarining notekis taqsimlanganligi, yerning yuqori darajada shorlanganligi va boshqa bir qator omillar, qishloq xo'jaligining rivojlanishiga keskin to'sqinlik qiladi. Shunga binoan, bu omillarni o'z vaqtida to'la hisobga olish lozim. Hozirga kelib 4.1 darajada shorlangan. Kimyoviy o'g'itlar bilan hosildorlikni oshirish mumkin, lekin, yerga har yili tonnalab kimyoviy o'g'itlar berilishi, yer holatini bora-bora o'zgartiradi, uni oddiy til bilan aytganda (charchatadi). Ikkinchidan bunday o'g'itlar mevalarni iste'mol qilish, sog'lom avlod, umuman inson salomatligiga putur yetkazadi.

Meneral o'g'itlar ko'plab ishlatilish natijasida suv havzalari va yer osti suvlari, tuproq qatlamlari haddan ortiq ifloslanmoqda. Meva, sabzavot va poliz maxsulotlari tarkibida kimyoviy elementlar miqdori ko'p. Respublika paxta dalalarining har bir gektariga o'rtacha 54.5 kg turli kimyoviy moddalarning to'g'ri kelganligi tashvishli xoldir.

Yangi ekin maydonlarini ochish, paxtazorlarning yildan yilga kengaytirilishi ularni suv bilan ta'mirlash uchun bag'riga kanallar qazilib, obihayotning, zovur suvlarining qayta daryo o'zanlariga tashlanishi, suv tarkibining ifloslanishi olib, keldi. Suv tanqisligi sezilayotganligiga qaramasdan suvni tejash uchun yangi sug'orish usullari va texnologik jarayonning g'ustkashlik bilan joriy etilish usullari va texnologiya jarayonlarining sustkashlik bilan joriy etilishi xo'jaliklararo va xo'jaliklarning shaharliklari o'zanida sodir bo'layotgan milliardlab kubometr suv sivilishining oldini olish ishlari oqsayotganligi, suv tanqisligini yanada kuchaytirmoqda.

Adirlarda, yaylovlarda yangi yerlarning ochilishi asrlar davomidayerning yuqori qatlamida paydo bo'lgan o'simliklarning yo'qolib ketishiga olib keldi. Bu o'simliklar ildizi juda chuqur bo'lgan shuning uchun ham bunday yaylovlarda o'tlagan mollarning goshti va suti shirin bo'lgan. Qorako'l terilari ham juda yuqori sifatli bo'lgan. Hozirgi texnika vositalari "faoliyati" natijasida yaylovlarda bunaqangi mazzali yoki sifatli chorva maxsulotlarni ba'zi joylardagina uchratish mumkin.

Kishilar oxirgi paytda tog' oraliqlarini ham o'zlashtirib, dehqonchilik va "yashirin" ekinlar ekish bilan shug'ullanib, dorivor o'simliklarning ekishga va shu joylarda unga necha barobar ziyod daromat keltiruvchi chorvachilikka to'sqinlik qila boshladilar. Daryo va kanallardan sug'oriladigan loyqa qumli suvni tindirgichlar yordamida to'g'ridan tog'ri ekinzorlarga oqizishga shu joylarda hosildor yerlarning yuza qismida yillar o'tishi bilan qumloq qatlamini oshishiga sababchi bo'ldilar. Buning oqibatlarini Urgut tumani "quyi qishloq" va "Goyibota" qishloqlarining ekinzor yerlaridagi bir vaqt hosildor bo'lgan yerlarni misol keltirish mumkin. Bu ikkala qishloq o'rtasidan yangi ariq kanali o'tgan. Shu ariqning sharq tomoni balandlik bo'lib, qadimda sug'orilmagan. G'arb tomoni pastlik bo'lib, Yangi ariq suvi bilan sug'orilganligi uchun hozirgi paytda yangi olingan yuqori tomondagi yerlarning hosili quyi tomondagi hosilga nisbatan ikki uch barobar sifati bilan ham, og'irligi bilan ham farq qiladi. Ikkala tarafdin quritilgan 5 metrli uzunlikdagi ipga tizilgan tamaki bargining og'irligi tarozida tortilganda-quyi tomondagi o'rta

hisobda 4-6 kg, yuqori tomonidagi esa 12-14 kgni tashkil qiladi. Vaholangki, ikki tarafga ham bir xil mehnat bir xil ozuqa sarflanadi.

Buning sababi yer usti qismida vaqt o'tishi bilan ariqdan oqib kelayotgan qumni ekinzorga tarqalib ketishi natijasida shu zamin qadimgi zaminlarga nisbatan issiqlik haroratiga chidamsiz bo'lib, ikki uch barobar suv sarfini talab qiladi. Agarda jamoa xo'jaliklari asosiy kanaldan suvni olish joyida maxsus tindirgich hovuz o'rnatib, tindirilgan suvni ekinzorga yuborilsa ekinzorni sug'orish uchun ketadigan suv sarfi ikki uch barobar tejaladi. Hovuzda cho'kkan tozza va uvilgan qumdan shu xo'jalik qurilish materiallari sifatida foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ko'pgina tog'larda tabiiy o'sadigan o'simliklar: rivoch, tog' piyozi, sunbul lola maydonlari yil sayin kamayib bormoqda. Masalan, Urgut tog'laridagi rivoch va tog' piyozlari tipiga selitra solinib, suniy tarzda va ko'paytirilib, bozorda sotilmoqda. Natijada bu o'imliklar g'oyat kamayib ketmoqda.

Atmosfera havosi va suv manbalarining ifloslanishi shaharda istiqomat qilish uchun zarur bo'lgan muayyan shart-sharoitlarni ayniqsa yomonlashtiradi, uning iqtisodiy taraqqiyot, ijtimoiy soha tarmoqlari darajasini pasaytiradi. Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, sanoat jihatidan ko'proq rivojlangan shaharlarda istiqomat qiluvchi aholi besh yuz mingdan ortiq turli moqddalar ta'sirida bo'lar ekan.

Shahar havosining buzulishi yirik shaharlardagi haroratni bir muncha ko'tarib yuborishi ham mumkin. Ko'p qavatli binolar va transport vositalaridan keladigan issiqlikni tez tarqalib ketish qiyinligi tufayli shunday xodisa yuz beradi. Shaharlarda tabiiy muhitning qisman bo'lsada ifloslanishi kishilar sog'lligiga, yashash sharoitiga, aholining faravonligiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Uzoq kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, ishlab chiqarishda band bo'lgan har bir kishi faqat havo suvning ifloslanganligidan oziq-ovqat mahsulotlarida netratlarning haddan tashqari ko'p bo'lishidan o'rta hisobidan yiliga o'n kun kasal bo'lar ekan. Ular orasida nafas olish yo'llari qon aylanishi, oshqozon-ichak, allergic xastaliklari ko'proq uchraydi. Shahar aholisining ishdan bo'sh vaqtini qanday o'tkazishi ham atrof-muhitning qay ahvolda ekanligi bilan bog'liq.

Ayniqsa urbanizatsiya jarayoni kuchayib borayotgan bir sharoitda xususan insonning tabiat bilan munosabatida uning o'ziga xos ekolog ehtiyojlari shakllana boradi.

Atrof-muhit, inson-sog'liq asosan shovqun-suron atmosfera havosi va suvning sarflanishi orqali ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shunga ko'ra shaharlarda istiqomat qilish tabiiy tartibni huquqiy jihatlarni aniqlash va ularga rioya etishni ta'minlashi zarur.

Bu huquqiy qoidalarda tashqi muhitni suv manbalarni zararli, oddalar bilan ifloslanishidan saqlash, shovqin-suron natijasida ro'y beradigan salbiy ta'sirlarni kamaytirish kabi masalalar kiradi.

Turli xil sanoat tarmoqlari transport vositalari, qurilishning shakllanishi va rivojlanishi yangi shaharlar sonining ko'payib borishi ayniqsa issiq iqlimda O'zbekiston sharoitida yangidan yangi muammolarni keltirib chiqaradi. O'zbekiston hozirgi kunga kelib ekologik vaziyat eng murakkablashgan mamlakatlardan biri hisoblanadi.

REFERENCES

1. Iqtisodiyotning agrar sektori. T.Jo'rayev, Sh. Allayarov, X.Asatullayev, T. Umarov, Ma'ruzalar matni. -T.: TIM, 2012

2. Salomov T. Hamdamov Q.S. Tursunxo'jayev T.L., To'raxo'jayev T.I., Hakomov R.X., O'roqov N.I., Aripov I.M., Jahon qishloq xo'jaligi. O'quv qo'llanma. - T.: TDIU, 2004.
3. Hakimov R. Agrosanoat majmuasi iqtisodiyoti, -T.: MCHJ —RAM-S||, - 2007
4. Hakimov R., Otaqulov M., Yusupov E., Yusupov M., Agrosanoat majmui iqtisodiyoti. O'quv qo'llanma. - T.: TDIU, 2004.
5. Salimov T., Hamdamov Q.S., Tursunxo'jayev T. L., To'xtayev T.I., Xakimov R.X., O'roqov N.L., Aripov I.M. Jahon qishloq xo'jaligi. O'quv qo'llanma. - T.: TDIU, 2004.
6. Saidova D.N., Rustamova I.B., Tursunov Sh.A. —Agrar siyosat va oziq-ovkat xavfsizligi. O'quv qo'llanma. T.: —O'zR Fanlar Akademiyasi Asosiy kutubxonasil bosmaxonasi nashriyoti, 2016.

TARAQQIYOT ASRIDA ISHSIZLIK MUAMMOLARI

Otabek G'ofurov

O'zbekiston Milliy universiteti

Sotsiologiya yo'nalishi talabasi

E-mail: otabekgofurov891@gmail.com

tel: 94 947 97 99

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8339693>

Annotatsiya. Ushbu maqolada fan, texnika rivojlanib borayotgan davrimizda inson mehnat kuchiga ehtiyoj kamayib borayotgani va bu jahonda ishsizlik muammolarini keltirib chiqarayotgani hususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Samaradorlik, iqtisodiyot, tizim, taraqqiyot, inson, jamiyat, ijtimoiy, ishsizlik, layoqat, ishchi kuchi, kambag'allik, mehnat resurslari, sanoat, bandlik, kasb, sarmoya, mulkchilik, mehnat bozori.

PROBLEMS OF UNEMPLOYMENT IN THE AGE OF DEVELOPMENT

Abstract. This article talks about the fact that the need for human labor is decreasing in our time when science and technology are developing, and this is causing problems of unemployment in the world.

Keywords: Productivity, system, economy, development, human, society, social, unemployment, ability, workforce, poverty, labor resources, industry, employment, occupation, investment, ownership, labor market.

ПРОБЛЕМЫ БЕЗРАБОТИЦЫ В ЭПОХУ РАЗВИТИЯ

Аннотация. В данной статье говорится о том, что потребность в человеческом труде снижается в наше время, когда развивается наука и техника, и это вызывает проблемы безработицы в мире.

Ключевые слова: Производительность, экономика, система, маърузвитие, человек, общество, социальное, безработица, способность, рабочая сила, бедность, трудовые ресурсы, промышленность, занятость, занятие, инвестиции, собственность, рынок труда.

Kirish. Hozirgi rivojlanib borayotgan davrda yashayotgan ekanmiz, inson jismoniy kuchiga emas, inson tafakkuriga suyanib qoladigan jamiyat barpo etilayotgandek go'yo. Bu bir tarafdin jamiyat uchun samarali va har taraflama insonni qiladigan vazifasini tez va oson bajarishiga olib keladi, ammo, bir tomondan dunyoda ishsizlik muammolarini keltirib chiqaradi. Hozirgi vaqt mobaynida o'tish davri iqtisodiyotining oldida turgan dolzarb muammolardan biri – mehnat bozorini samarali shakllantirish va rivojlantirishdir. Buning uchun, hammadan avval ijtimoiy va iqtisodiy tizimlar rivojlanishining obyektiv qonunlaridan savodli foydalanish zarur. Ma'lumki, taraqqiyot sohibi bo'lib xizmat qilgan inson jamiyatning asosiy ishlab chiqarish kuchi hisoblanadi. Faqat inson ehtiyojini juda muhim deb bilgan va uning samarali takror ishlab chiqarilishini ta'minlagan jamiyatgina eng yuqori taraqqiyotga erishadi. Jamiyatning boshqa barcha vositalari: mulkchilik shakllari, ishlab chiqarish va ilmiy salohiyat, moliya, narxlar ushbu asosiy maqsadga bo'ysunishi kerak. Bu degani, bugungi bozorga qarab, iqtisodiy tizim harakatini to'g'ri mo'ljalga olish, o'tish davrini tezlatish yoxud sekinlashtirishdir.

Mehnat bozori – bozorning boshqa barcha tizimchalari bilan uzviy bog‘langan. Bozor iqtisodiyoti sharoitida bandlik va ishsizlik muammolari muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Bandlik o‘z navbatida o‘z shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish bilan bog‘liq, qonun hujjatlariga zid kelmaydigan, ularga mehnat daromadi keltiradigan faoliyatidir. Unumli va ijtimoiy mehnat qilishga bo‘lgan o‘z qobiliyatlarini tasarruf etish va qonun hujjatlari bilan taqiqlanmagan har qanday faoliyat, shu jumladan haq to‘lanadigan ishni bajarishga aloqasi bo‘lmagan faoliyat bilan shug‘ullanish mutloq huquqi fuqarolarga tegishli hisoblanadi. Darhaqiqat, talabga ega bo‘lish uchun ishchi kuchi jismoniy, aqliy va kasbiy qobiliyatlarning belgilangan majmuasiga ega bo‘lishi kerak. Ishlab chiqarish jarayoniga bu qobiliyatlarni tatbiq eta turib, u o‘z iste‘mol sifatlarini yo‘qotmasligi uchun doimo qayta ishlab chiqarilishi lozim. Nafaqat o‘zini qayta ishlab chiqarish, balki mehnat resurslari va butun aholining sifat ko‘rsatkichlari ham yaxshilanishini rag‘batlantirib borib, kelajakda qayta ishlab chiqarishga asos solishi kerak. Bundan kelib chiqadiki, mehnat bozorida raqobat xodimning mehnat qobiliyatini takomillashtiruvchi asosiy kuch sifatida mavjud bo‘lishi lozim. Shu munosabat bilan ishchi kuchiga talabni shakllantiruvchi tizimda xuddi shunday o‘zgarishlar sodir bo‘lishi, ya‘ni xaridorlar – mulkdorlar o‘rtasida raqobat paydo bo‘lishi kerak.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Mehnat bozorining boshqa muhim nazariy qoidasi – uning o‘z-o‘zini hududiy ifodalash haqidagi tasavvuri. Xodim hatto yollanganda ham, o‘zining “mehnatga qobiliyatlari”ni qayta ishlab chiqarishga ehtiyojini boshidan doimiy kechirib, bozor bilan aloqasini uzmaydi. Bundan tashqari, xodim eng yaxshi sharoitlarni qidirib, bir yollovchidan boshqasiga o‘tishga tabiiy intilishi ham mavjuddir. Amaliyotning ko‘rsatishicha, ishlab chiqarish kuchlari darajasi qanchalik yuqori bo‘lsa, migratsion faollik ham shunchalik jadaldir. Bunda xodimlarning bir qismi mehnat bozorida vaqti-vaqti bilan paydo bo‘lib, vaqtincha ishlab chiqarishda ishtirok etmaydi.

Prof. V. Kulakovning hisob-kitoblariga ko‘ra, ish bilan band bo‘lganlarning katta qismi shunday harakatda bo‘ladi: har yili sanoatda 35% gacha, qurilishda 40% , temiryo‘l transportlarida 37% ishtirok etadi. Shuning uchun mehnat bozori ijtimoiy bozor iqtisodiyoti va ijtimoiy-mehnat sohasining tarkibiy qismidir. Ilmiy va o‘quv adabiyotlarida mehnat bozorining o‘nlab ta‘riflari keltiriladi. Masalan, yangi sinfiy maktabni yaratuvchilar D. Gilder, A. Laffer, M. Feddstayn, R. Xollar mehnat bozorini ichki bir xil bo‘lmagan va g‘oyat o‘suvi hamda bozor qonunlariga bo‘ysunuvchi tizim sifatida qaraydilar. Narx-navo mexanizmi uning asosiy regulatori bo‘lib xizmat qiladi. Mehnat narxi va ish haqi darajasi ishchi kuchiga talab va taklifga ta‘sir qiladi, ular o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi, kerakli mutanosiblik va muvozanatni saqlaydi. Tabiiy bozor mexanizmlariga ko‘ra, ishchi kuchi narx-navo, bozor konyunkturasiga tez va ephillik bilan javob beradi, uning haqiqiy ehtiyojiga muvofiq ko‘payadi yoki kamayadi. Jadal mehnat bozori sharoitlarida ishsizlik – mehnatga layoqatli aholining band bo‘lmagan qismi davra aylanishi vazifasini bajaruvchi tabiiy hodisa. Keynsman maktabining asoschisi J. Keyns o‘z konsepsiyasini «Bandlik, foiz va pullarning umumiy nazariyasi» nomli kitobida bayon qilgan. U mehnat bozorini sustkash, statistik tizim sifatida ko‘rib chiqadi, ishchi kuchi narxi (ish haqi)ni yetarli darajada qat‘iy, deb qayd etadi.

Majburiy ishsizlikning mavjudligi majmuaviy samarali talab yetishmasligi bilan asoslangan, uni budjet va kredit-pul tartibiga solishning samarali (ekspansiyonistik) choralari yo‘q qilishi mumkin. Talabning yetishmasligi mehnatga pul to‘lashning uning pasayishi tomoniga

egiluvchan emasligi oqibatida vujudga keladi, buning natijasida talab pasayganda ishlab chiqarish hajmi va bandlik qisqaradi, ish haqining nominal stavkalari o'zgarishsiz qoladi. Davlat bozorni tartibga solib boruvchi vazifasini o'taydi, u majmuaviy talabni oshirib yoki pasaytirib, ushbu tengsizlikni yo'q qilishi mumkin. Ishchi kuchiga jami talab investitsiya va ishlab chiqarish hajmlari bilan tartibga solinadi.

- **Tahlil va natijalar (Analysis and results).** Ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini raqamlashtirish sharoitida davlatning eng asosiy vazifalari, ijtimoiy-iqtisodiy muammolarning yechimini topish, mavjud davlat dasturlari ijrosini ta'minlash, kambag'allikni kamaytirish va aholi turmush darajasini yaxshilash hisoblanadi. Mazkur ustuvor vazifalarni amalga oshirishda aholini ish bilan ta'minlashning samarali ijtimoiy-iqtisodiy va tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini tatbiq etish muhim ahamiyatga ega. Bu esa ayniqsa ishsizlik, norasmiy ish bilan bandlik va kambag'allik darajasini kamaytirishga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev tomonidan mazkur muammolar va ularning yechimlari aniq ko'rsatilgan: kambag'allikni kamaytirish – bu alohida tadbirkorlik ruhini uyg'otish, insonning ichki kuch-quvvati va salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish, yangi ish o'rinlarini yaratish bo'yicha kompleks iqtisodiy va ijtimoiy siyosatni amalga oshirish, demakdir". Bu esa mehnat resurslarining oqilona bandligini ta'minlashi, ishsizlikni kamaytirishni taqozo etadi. Ularni ijobiy hal qilish aholi turmush darajasini oshirishga olib keladi. Hozir mamlakat mehnat resurslarining ish bilan band bo'lmagan qismi ko'rsatkichi asta-sekin o'sib borish an'anasiga – tendensiyasiga ega. Bunday holat sanoat mehnatining tor doirada qo'llanilishi, yangi ish joylarini yaratishga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmining yetarli emasligi, mehnat resurslari sonining ish joylari miqdoriga nisbatan tezroq o'sishi, ishchi kuchiga talab va taklif o'rtasida mutanosiblikning mavjud emasligi, mahalliy kadrlar malakasi va raqobat qobiliyatining pastligi va ularning ish axtarish harakatlari sustligi bilan asoslanadi.

Bundan tashqari, mehnat resurslarining oqilona bandligini ta'minlashga yangi yerlar o'zlashtirilishining kamayishi, intensiv texnologiya va kam mehnat talab qiladigan texnikaning yuqori unumsiz qo'llanilishi, xo'jalik yuritish, ishlab chiqarish va mehnatni tashkil qilishning yangi bozor usullaridan samarasiz foydalanilishi, kichik va o'rta biznes hamda xususiy tadbirkorlik rivojlanishining past darajasi, ish bilan band bo'lganlar moddiy manfaatdorligining pasayishi va inflatsiya jarayonlari kabi omillar salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Holbuki, sanab o'tilgan omillar bozor iqtisodiyotiga o'tish davrining muqarrar belgilaridir. Aholining ish bilan oqilona bandligini ta'minlash va ishsizlikni kamaytirishning samarali mexanizmlaridan biri mehnat bozorini maqsadga muvofiq shakllantirish va rivojlantirish hamda uni tartibga solish hisoblanadi. Bu ishchi kuchiga talab va taklif o'rtasidagi uzviy aloqalar va ziddiyatlarni, ular hamkorligining samaradordik mezonlarini aniqlashga, qishloq mehnatkashlari kasb malakasini oshirishning asosiy yo'nalishlarini belgilashga hamda jonli mehnat resurslarini "ortiqcha" va ish joylari "taqchil" sharoitlarda ishchi kuchiga talab va taklifni makroiqtisodiy tartibga solishga, pirovardida ijtimoiy-iqtisodiy va tashkiliy tadbirlarni maqsadga muvofiq ravishda ishlab chiqishga samarali imkon beradi.

Bunday tadbirlarni ishlab chiqish sodir bo'layotgan jarayonlarni chuqur o'rganishni, mehnat bozorining shakllantirilishi va rivojlantirilishining eng muhim muammolarini va ularni ijobiy yechish yo'llarini aniqlashni taqozo qiladi. Respublikamiz uchun mehnatga qobiliyatli aholining ish bilan bandligini oshirish bo'yicha muammoni hal qilishning eng samarali

vositalaridan biri bo'lgan mehnat bozorining ijtimoiy-iqtisodiy mazmunini tadqiq qilish katta ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Ularni o'rganish quyidagi demografik va ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlarning inobatga olinishini taqozo etadi: 1) Respublikada mehnatga qobiliyatli aholining 60% dan ortig'i qishloq joylarda yashaydi va yalpi ichki mahsulotning (YaIM) 40% dan ko'prog'ini ishlab chiqaradi; 2) noqishloq xo'jaligi ishchi joylari yetishmasligi sababli ish bilan band bo'lmagan qishloq mehnat resurslari ulushi respublikaning ish bilan band bo'lmagan butun aholisining 60% dan ortig'ini tashkil qiladi va ularning soni o'smoqda; 3) mehnatga qobiliyatli, ish bilan band bo'lmagan qishloq mehnatkashlari malakasi va safarbarligining pastligi ularning yashash joylaridan shaharga va mamlakatning kam mehnat bilan ta'minlangan hududlariga hamda xorijiy davlatlar obyektlariga qarab harakat qilishlariga asosiy to'siq bo'lmoqda; mehnat resurslari sonining mehnatni tatbiq etish mintaqalarga nisbatan tezroq o'sishi yashirin ishsizlikni, ayniqsa, qishloq xo'jaligida ishchi kuchini taklif etish unga talabdan oshib ketadigan darajada ko'payishiga bevosita yordam beradi; 4) qayta ishlash sanoati, qurilish va xizmat ko'rsatish korxonalari hamda xususiy xo'jaliklarda yangi ishchi joylarini yaratish yo'li bilan ishchi kuchi talabi va taklifi o'rtasidagi ratsional nisbatni ta'minlash uchun haqiqiy imkoniyatlar mavjud.

Bozor iqtisodiyoti davrida mehnat bozorini «mehnatga qobiliyatli» ishchi kuchini xarid qilish-sotishni amalga oshiruvchi tizim sifatida ko'rib chiqish o'rinli. Shuning uchun u ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti va ijtimoiy mehnat sohasining ochiq, murakkab, ko'p aspektli va o'suvchi tizimchasi bo'lib, ishchi kuchiga talab va taklifning hajmi, tarkibi va nisbatini shakllantiruvchidir. Mazkur bozor ishchi kuchiga talab va aholining taklifini tartibga solishda bevosita ishtirok etadi va oqilona bandlikning shakllanishi hamda ishsizlikni kamaytirishga ko'maklashadi.

Xulosa va takliflar (Conclusion and recommendations). Mehnat bozorida raqobat bir tomondan insonlar o'rtasida bir- biriga nisbatan egoizmlik hissini paydo qilsa bir tomondan mehnat bozorini o'sishiga olib keladi. Bu esa o'z o'rnida mehnat bozorini kengayishiga va rivojlanib borgan sari ishchi kuchiga talabni orttiradi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitlarida mulkni xususiylashtirish va davlat tasarrufidan chiqarish, ekinlarni yetishtirishda tarkibiy tuzilmani qayta ko'rish, zarar keltirib ishlayotgan korxonalarni tugatish, fan-texnika taraqqiyoti yutuqlari va intensiv texnologiyalarni joriy etish hisobiga asosan, qishloq xo'jalik ishlab chiqarishidan bo'shatilayotgan xodimlar soni tez ko'paymoqda.

Ishchi kuchiga bo'lgan talabni oshirishni rag'batlantirish usullarini tadqiq etish mehnat resurslarining oqilona bandligini ta'minlashga hamda mazkur hudud uchun samarali tarmoqlarni rivojlantirishga qaratilganidir. Mahsulotlarni qayta ishlash, saqlash va xarid qilish hamda servis xizmati ko'rsatish va shaxsiy mehnat faoliyati bo'yicha ish joylarini yaratish, ishlab chiqarish kuchlari va bandlikning noan'anaviy shakllarini rivojlantirish, agrar sektordagi ishdan vaqtincha bo'shatilayotgan shaxslar uchun mavjud korxonalarni kengaytirish va qayta ta'mirlash hamda yangi ish joylarini yaratish maqsadida to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar – sarmoyalar hajmini ko'paytirishni rag'batlantirish mazkur uslubning qo'llanishining asosiy yo'nalishlaridir. Ishchi kuchlariga talabni oshirishni mehnat resurslarini qayta taqsimlashdan manfaatdor iqtisodiyot tarmoqlarida ish joylarini yaratish hamda mavjudlarini qayta ta'mirlash va yangi, zamonaviy kasblarni egallashga sarmoyalarni to'g'ridan to'g'ri jalb qilish orqali tartibga solish mumkin.

Dotatsiyalar, subsidiyalar va kreditlarni agro-sanoat majmui korxonalarini, ayniqsa, qayta ishlash korxonalarini qurish, texnik jihatdan qayta qurollantirish va rekonstruksiyalashga, shaxsiy mehnat faoliyatini rivojlantirish yo'li bilan xizmat ko'rsatish sohasini kengaytirishga, shuningdek, ko'p bolali ayollar, mehnatga layoqatli pensionerlar, nogironlar, o'smirlar va hokazolarga mos ish joylarini vujudga keltirishga yo'naltirish maqsadga muvofiqdir. Shu tariqa ortiqcha mehnat resurslarini yuqorida aytib o'tilgan tarmoqlarga va ayrim maxsus ish joylariga jalb etish, ayni paytda ishchi kuchlarining kasbiy va malaka tarkibiga bevosita ta'sir o'tkazish mumkin. Muvaqqat ish joylarini yaratish va mulkchilikning turli shakllarini rivojlantirishni rag'batlantirish – aholi bandligini oshirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri.

U korxonalarining iqtisodiy manfaatdorligini oshirish, budjet to'lovlari va xodimlarning vaqtincha va qisman bandligi uchun ijtimoiy sug'urta badallarini kamaytirish, ularni ishga qabul qilish jarayonini yengillatish, bandlikning noan'anaviy shakllarini tashkil etish bilan bog'liq sarf-xarajatlarni to'lash kabi chora-tadbirlar yordamida amalga oshiriladi. Mehnat bozori shakllanishiga ishchi kuchining «mehnatga bo'lgan qobiliyati» tovarga aylanishi, erkin taklifi, ish beruvchilarning ishchi kuchiga mustaqil talabi, iqtisodiyotning tarkibiy o'zgarishi, ko'p mulkchilikning rivojlanishi kabi iqtisodiy, ijtimoiy na huquqiy shart-sharoitlar bevosita ta'sir etadi. Mehnat bozori shakllanishida asosiy muammo bo'lgan ishchi kuchiga talabning ortishi hamda uning taklifi kamayishi turli omillar, tamoyillar va cheklovchilar ta'sirida amalga oshiriladi.

Mehnat bozorining asosiy tarkibiy qismlarni mukammal tadqiq qilish uning shakllanish jarayonini batafsil ifodalabgina qolmasdan, balki bu sohada yechilishi lozim bo'lgan asosiy muammolarning aniqlanishiga ham imkon beradi: ishchi kuchiga talabni oshirish va uning taklifini kamaytirish, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishidan ortiqcha xodimlar ozod bo'lishini tezlatish; ish bilan band bo'lmagan, mehnatga layoqatli aholining raqobatbardoshligi va malakasini oshirish, turg'unligini kamaytirish va uning ijtimoiy himoyalanganligini ta'minlashdan iborat.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining «Aholini ish bilan ta'minlash to'g'risida»gi Qonuni // «Mehnat» gazetasi. —T., 1993-yil, 1-oktabr.
2. Usmonov S.N, Dodoboev Yu.T. «Bozor iqtisodiyoti asoslari». Toshkent: «Fan»-1999
3. Xolmo'minov Sh.R., Xolmurodov S.E. Mehnat bozori iqtisodiyoti.

MEHNAT JAMOASIDA HODIMLARING PSIXOLOGIK JARAYONLARI

Otabek G'ofurov

O'zbekiston Milliy universiteti

Sotsiologiya yo'nalishi talabasi

E-mail: otabekgofurov891@gmail.com

tel: 94 947 97 99

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8339710>

Annotatsiya. Ushbu maqolada mehnat jamoasida hodimlarning bir-biriga bo'lgan ijobiy va salbiy munosabatlari, psixologik jarayonlar va mehnat jamoasini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: g'oya, tadqiqot, ishlab chiqarish, inson faoliyati, jarayon, munosabat, ijtimoiy-psixologik, rahbar, sintez, tabaqalanish, tipik, intensiv, mehnat.

PSYCHOLOGICAL PROCESSES OF EMPLOYEES IN THE WORK TEAM

Abstract. This article talks about the positive and negative relations of employees to each other in the work team, psychological processes and measures aimed at comprehensive development of the work team.

Keywords: idea, research, production, human activity, process, attitude, socio-psychological, leader, synthesis, differentiation, typical, intensive, work.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ СОТРУДНИКОВ В РАБОЧЕМ КОЛЛЕКТИВЕ

Аннотация. В данной статье говорится о положительных и отрицательных отношениях сотрудников друг к другу в рабочем коллективе, психологических процессах и мерах, направленных на всестороннее развитие рабочего коллектива.

Ключевые слова: идея, исследование, производство, человеческая деятельность, процесс, отношение, социально-психологический, руководитель, синтез, дифференциация, типичный, интенсивный, труд.

Kirish. Inson ulg'aygani sari mehnat jamoasiga qo'shilish ehtimoli yuqorilab boraveradi. Davr o'tgan sari kelajak avlod o'z dunyoqarashlarini namoyon etib mehnat sohasiga turlicha o'zgartirishlar kiritib boraveradi. Shu asnoda hozirda rivojlanib borayotgan taraqqiyot asrida yashayotgan ekanmiz inson ongi teran fikrlashi o'sib borishi natijasida kuchli texnologiyalar yaratilib inson mehnat faoliyatini ancha osonlashtirmoqda desak mubolag'a bo'lmaydi. Mehnat haqidagi barcha mavjud g'oyalarni kundalik va ilmiyga bo'lish mumkin. Oddiy nuqtai nazardan, insonning ishi uning hayotidagi eng oddiy hodisadir. Shuning uchun, yuzaki qarashda, mehnat jarayoni tadqiqot va o'rganish uchun oson bo'lib tuyuladi. Inson uchun mehnat ham og'ir jazo, ham quvonch bo'lishi mumkin. Mehnat bir vaqtning o'zida insonning tabiat bilan o'zaro munosabati jarayoni sifatida harakat qiladi, buning natijasida turli xil ne'matlar yaratiladi va inson tashqi muhitga moslashadi va uning ishtirokchilari o'rtasidagi ma'lum munosabatlar, buning natijasida ham tashqi muhit, ham inson tabiatning o'zi ta'sir qiladi. Shu bilan birga, deyarli barcha zamonaviy tadqiqotchilar ishlab chiqarish omili sifatida mehnatning o'ziga xosligi, uni o'rganishga alohida yondashuvni talab qilishini tan oladilar. Biroq, ishlab chiqarish omili sifatida mehnatning o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish, eng avvalo, inson faoliyatining barcha xilma-xil spektridagi mehnat xususiyatlarini hisobga olishni talab qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Mehnat jamoasi borasida bir qator olimlar o'z fikrlarini namoyon etishgan. Iqtisodiyot nazariyasida mehnat asosiy kategoriyalardan biridir. Klassik siyosiy iqtisod asoschilari (V.Petti, A.Smit, D.Rikardo) “mehnat” tushunchasini maxsus o'ziga xos tovar deb hisoblaganlar. Masalan, A.Smit mehnatni insonning har qanday ishlab chiqarish faoliyati deb hisoblagan. Keyingi davrlarda mehnatga yondashuvlar insonning tabiat bilan o'zaro munosabati jarayoniga emas, balki uning ishtirokchilari o'rtasidagi muayyan munosabatlarga qaratildi. Shu bilan birga, mehnat ikki tomonlama xususiyatga ega ekanligi ta'kidlandi, chunki u ham inson va tabiat o'rtasidagi “materiya almashinuvi” vositasi, ham ishlab chiqarish jarayonida odamlar o'rtasidagi aloqa vositasidir.

Neoklassik iqtisodiy nazariya tarafdorlari “mehnat” tushunchasiga “er” va “kapital” bilan bir qatorda ishlab chiqarish omili sifatida qaraydilar, u ishlab chiqarish jarayoniga alohida shaxslarning sa'y-harakatlari bilan kirib boradi va qiymat yaratishning yagona manbai emas.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Mehnat faoliyati turli xil jabhalarda kechadi. Mehnat faoliyati jarayonida nafaqat tovarlar ishlab chiqariladi, xizmatlar ko'rsatiladi, madaniy qadriyatlar yaratiladi va hokazo, balki ularni keyingi qondirish talablari bilan yangi ehtiyojlar paydo bo'ladi. Mehnat jarayonida odamlar bir-biri bilan o'zaro munosabatda bo'lib, muayyan ijtimoiy munosabatlarga kirishadilar. Ijtimoiy aloqalar mehnat sohasida, bu faoliyat va o'zaro harakat almashishda amalga oshiriladigan ijtimoiy aloqalar shaklidir. Odamlarning o'zaro munosabatlarining ob'ektiv asosi ularning manfaatlari, yaqin yoki uzoq maqsadlari, qarashlarining umumiyliigi yoki farqidir. Odamlarning mehnat sohasidagi o'zaro munosabatlarining vositachilari, uning oraliq bo'g'inlari mehnat qurollari va ob'ektlari, moddiy va ma'naviy ne'matlardir. Muayyan ijtimoiy sharoitlarda mehnat faoliyati jarayonida alohida shaxslar yoki jamoalarning doimiy o'zaro ta'siri o'ziga xos ijtimoiy munosabatlarni shakllantiradi.

Mehnat jamoasida ijtimoiy munosabatlar - bu ijtimoiy jamoalar a'zolari va bu jamoalar o'rtasidagi ularning ijtimoiy mavqei, qiyofasi va turmush tarzi, pirovardida shaxsning shakllanishi va rivojlanishi uchun shart-sharoitlar, ijtimoiy jamoalar haqidagi munosabatlardir. Ular mehnat jarayonida ishchilarning alohida guruhlari pozitsiyasida, ular o'rtasidagi aloqa aloqalarida namoyon bo'ladi, ya'ni. o'zaro ma'lumot almashishda boshqalarning xatti-harakati va faoliyatiga ta'sir qilish, shuningdek, ushbu guruhlarning qiziqishlari va xatti-harakatlarining shakllanishiga ta'sir qiluvchi o'z pozitsiyasini baholash. Bu munosabatlar mehnat munosabatlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, boshidanoq ular bilan shartlangan. Masalan, ishchilar mehnatni tashkil etishga o'rganadilar, ob'ektiv ehtiyojlar tufayli moslashadilar va shu tariqa, yaqin atrofda kim ishlashi, kim rahbar bo'lishi, qanday faoliyat uslubiga ega bo'lishidan qat'i nazar, mehnat munosabatlariga kirishadi. Biroq, keyin har bir ishchi o'zini bir-biri bilan bo'lgan munosabatlarida, menejer bilan, ish bilan bog'liq holda, ishni taqsimlash tartibida va hokazolarda o'zini namoyon qiladi. Binobarin, ob'ektiv munosabatlar asosida ma'lum bir emotsional kayfiyat, mehnat tashkilotidagi odamlarning muloqoti va munosabatlarining tabiati, undagi muhit bilan tavsiflangan ijtimoiy-psixologik xarakterdagi munosabatlar shakllana boshlaydi. Ijtimoiy va mehnat munosabatlari shaxs va guruhning ijtimoiy ahamiyatini, rolini, o'rnini, ijtimoiy mavqeini aniqlashga imkon beradi. Ular ishchi va xo'jayin, rahbar va bo'ysunuvchilar guruhi, ishchilarning ma'lum guruhlari va ularning alohida a'zolari o'rtasidagi bog'lovchidir. Bunday munosabatlardan tashqarida, bir-biriga nisbatan o'zaro majburiyatlardan tashqari, o'zaro munosabatlardan tashqarida biron bir ishchi guruhi, mehnat tashkilotining biron bir a'zosi mavjud bo'lishi mumkin emas.

Jamoa rivojlanishning tashqi (ob'yektiv) shartlariga moddiy baza (maydon, texnik ta'minot), ish haqi darajasi, nufuz tuyg'usida aks etadigan ishlab chiqarishning ahamiyati va boshqalar kiradi. Ichki (sub'yektiv) shartlari korxonaning shaxsiy tarkibi va rahbarining sifatlari, ijtimoiy munosabatlarning puxtaligini o'z ichiga oladi.

Jamoaning rivojlanishiga uning yaqin muhit, boshqa jamoalar bilan o'zaro aloqalari ham ta'sir etadi. Boshqalardan ajrab qolish jamoani qashshoqlashuv va turg'unlikka olib keladi, aksincha, ilg'or tashkilotlar bilan keng aloqalar jamoaning faoliyat tajribasi boyishiga, uning nufuzi o'sishiga xizmat qiladi.

Jamoaning rivojlanishiga rahbar, uning tashkilotchilik qobiliyati va ma'naviy axloqi ham ta'sir etadi. Bunda uning xarakteri, ish tajribasi, umuman olganda, boshqaruv uslubi ham katta ahamiyatga ega. Jamoaning rivojlanish bosqichlari esa quyidagicha:

1. Birlamchi sintez bosqichi.

Bu bosqich boshlang'ich hisoblanadi, unda jamoa shakllanadi, tuziladi. Mazkur bosqichda odamlar bir-birini, rahbarini o'rganadi. Rahbar esa o'z navbatida, jamoaning shaxsiy tarkibi bilan tanishadi. Bu davrda jamoa a'zolarining o'zaro, mehnat sharoitlariga, rahbariga, uning talablariga adaptatsiyasi yuz beradi, rahbar jamoani tashkilotning maqsad va vazifalari, faoliyatining yaqin kelajakka va istiqbolga mo'ljallangan rejalari bilan tanishtiradi, xodimlarning shaxsiy istaklari, tajribasi, tayyorgarlik darajasini hisobga olgan holda rollarni taqsimlaydi, ish rejimini belgilaydi, jamoaning hayoti va faoliyati rejimini amal qilish bo'yicha zarur talablarni qo'yadi. U ijrochilikni nazorat qilish orqali xodimlarda topshiriqqa mas'uliyat bilan yondashuvni, aniqlik va puxtalikni shakllantirishga alohida e'tibor beradi, jamoa va uning a'zolari layoqati o'rganadi. Rahbar jamoa a'zolarining shaxsiy xususiyatlarini ko'rib chiqib, layoqatliroq xodimlarni jamoat ishlariga doir masalalarni yechishga jalb etadi.

2. Tabaqalanish bosqichi.

Bunda o'zaro tanishuv, asosan, tugallanadi, odamlar manfaatlari va xarakterlarining umumiy jihatlariga qarab yaqinlashib boradilar, natijada kichik guruhlar yuzaga keladi. Yana bir guruh-ishga vijdonan yondashuvchi xodimlar guruhi tarkib topadi. Unga kiruvchi har bir xodim o'z majburiyatlarini yaxshi tushunadi, intizom va tartibga amal qiladi, ishni sidqidildan bajaradi, ammo o'z fikrini oshkor etmaydi, tashabbus ko'rsatmaydi. Jamoada passiv guruh ham paydo bo'lishi mumkin, uning a'zolari kamroq ishlash, osonroq uchastkalarini olishga harakat qiladilar. Passiv guruhga nisbatan ma'naviy, moddiy kuch bilan ta'sir o'tkazish choralarini qo'llash zarur. Jamoaning biror a'zosi tejamisiz ishlash, ish qoldirishlar, intizomsizlikka yo'l qo'ysa, bu boshqa a'zolariga salbiy ta'sir ko'rsatadi, jamoa faoliyati samaradorligining pasayishiga olib keladi.

3. Sintezi bosqichi.

Mazkur bosqichda maqsadlar va manfaatlar, istaklar birligi qaror topadi. Jamoaning barcha a'zolari rahbariyat talablarini anglab yetadi, butun jamoa har bir xodimga o'z talablarini qo'yadi.

Xulosa va takliflar (Conclusion and recommendations). Xulosa o'rnida shuni aytib o'tishimiz joizki, tashkilotda do'stona hamkorlik va o'zaro yordam munosabatlari muhim o'rin egallaydi. Jamoaning rivojlanish bosqichlari barcha turdagi jamoalar uchun tipik, xarakterli hisoblanadi, ammo bir bosqichdan boshqasiga o'tish sur'atlari jamoa faoliyati, hamda ob'yektiv va sub'yektiv turmush sharoitlariga qarab farqlanishi mumkin. Jamoaning rivojlanishi bir tekisda kechmaydi. Bir bosqichda u tez rivojlansa, boshqasida rivojlanish sur'ati pastroq bo'ladi. Turli vaziyatlar tufayli jamoa o'z taraqqiyotining birinchi yoki ikkinchi bosqichida qolib ketishi

mumkin. Ba'zi hollarda birinchi bosqichdayoq ikkinchi bosqichning ayrim belgilari ko'zga tashlanadi. Mehnatni tashkil etish uni intensivlashtirishdan ko'ra ko'proq unumdorlikni berishi mumkin va ishchining iqtisodiy xarajatlari (uning ta'limi, tibbiy yordami, uy-joy va ekologik sharoitlarni yaxshilash) ishlab chiqarish sohasida foydaga aylanadi va shu asnoda mehnat faoliyati barqarorlashib boraveradi.

REFERENCES

1. Mehnat iqtisodiyoti / Ed. USTIDA. Gorelov. - Sankt-Peterburg: Pyotr, 2007.- 704 p.
2. Lavrinenko V.N., Nartov N.A., Shabanova O.A., Lukashova G.S. «Sotsiologiya». Moskva: «YUNITI»-1998 yil.
3. Mehnat iqtisodiyoti: ijtimoiy va mehnat munosabatlari / Ed. N. A. Volgina, Yu. G. Odegov.

ON THE LINGUISTIC STUDY OF ANTHROPNYMS

Khalilova Nilufar Bahromovna

Doctoral candidate of Kokand State Pedagogical Institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8340629>

Abstract. *A certain amount of research work has been carried out on the study of anthroponyms in linguistics. In these studies, personal names related to the city of Kokand were considered, and some of them have now acquired toponyms. It is noted that the names of historical figures have been analyzed in the sources, although they are incomplete, and since the linguistic research on their formation has not been fully implemented, it is considered that a deeper scientific approach to it is necessary.*

Key words: *anthroponym, toponym, historical-linguistic wealth, historical person, khan, bek, biy, linguistics.*

О ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ИЗУЧЕНИИ АНТРОПНИМОВ

Аннотация. *По изучению антропонимов в лингвистике проведен определенный объем исследовательской работы. В этих исследованиях рассматривались личные имена, связанные с городом Коканд, некоторые из них теперь приобрели топонимы. Отмечается, что имена исторических деятелей проанализированы в источниках, хотя и неполны, а поскольку лингвистические исследования по их формированию не реализованы в полной мере, считается, что необходим более глубокий научный подход к ним.*

Ключевые слова: *антропоним, топоним, историко-лингвистическое богатство, историческая личность, хан, бек, бий, языкознание.*

Professor E. Begmatov is the first researcher of anthroponymic studies in Uzbek linguistics. After that, it should be noted that in the development of our linguistics, in particular, N.Okhunov, S.Koraev, G.Sattorov, S.Rahimov, S.Kenzhaeva etc. According to scholars, the names, nicknames and surnames of a person, and the names of his parents, are not marked as place names based on the customs of Islam, and the fact that the names of Eastern scientists and scholars are not shown on the world map is a clear proof of this. Later on, the places that were converted into graves were named with the names of dear people, as a result of increasing the flow of pilgrims and economic benefits, and as a means of religious and legal protection.

It is known that the names were created by our ancestors many centuries ago and have come down to us as a historical-linguistic wealth, which has a huge cultural and spiritual value. Nowadays, anthroponyms are found as place names in almost all regions, and there are not a few that are given by the government's decision to perpetuate the names of people who are state, public figures, national heroes and cultural figures. Some historical sources also provide valuable information about the historical recognition of anthroponyms as place names. In particular, in this regard, it can be observed that the manual created by M. Ya. Dadabayev, dedicated to the toponymy of the ancient Khokandi Latif city, contains many noteworthy anthroponyms and information on the activities of these persons.

The fact that the "Davronbek" neighborhood, located in the southwestern part of the city of Kokand, is actually an anthroponym is a vivid example, as well as the fact that one of the main streets of the neighborhood is called Bobobek, also shows that the anthroponym has become a toponym. According to the author of the manual, Bobobek Tarkhan Haydarbek Otalik's son was

one of the great figures of the Kokand khanate. He served in the palaces of Umarmhan and Muhammad Alikhan in the positions of "parvanachi", "kushbegi", "devanbegi". In return for his services, he was awarded the title of "tarkhan (free from taxes and duties)" and a large estate in this street.

The neighborhood that appeared on the site of Bobobek's estate is named after him. It is necessary to admit that S.Usmonova, a linguist who conducted research on the microtoponymy of the city of Kokand, touched upon the anthroponyms of the city, albeit briefly. The following descriptions are given in the stylistic work published on this matter. "A large part of the microtoponyms in the studied area was formed on the basis of personal names - anthropotonyms.. Many neighborhoods, neighborhoods and streets are named after the famous and respected people who founded the land, built it, owned it, spent money for its improvement, and were the leaders. Examples of this are the names of the places in the city called Khalifa Safo, Kitabdor Mirzo, Davronbek, Mulla Bashman, Khojibek, Valikhan Tora, Bekbotabek, Usta Bazar, Bobobek, Mirtohir, Mirzo Yodgor, Ashur Mirzo, Risqulibek, Sherali mingboshi, Muhammad Razzaq devanbegi.

In the study of anthropotonyms, it is of particular importance to identify the people who left their names to the places. We have managed to collect some information about the people and their activities that are the basis for toponyms based on historical documents and sources. In particular, Khalifa Safo was a student of the famous Bukhara sheikh Khalifa Husayn Bukhari and was considered one of the great religious figures of his time. He was the principal of the Jame madrasa in Kokand. He held the post of sheikhulislam in the khanate. He built a madrasa with his own money. The real name of the librarian Mirza is Mirza Ayyub, he served as the manager of the library in the Khan's palace during the reign of Kokand Khan Muhammad Ali khan. He was given the title of librarian.

Therefore, Mirza Ayyub became famous among the people under the name Kitabdor Mirza, he was also engaged in creativity, wrote poems and ghazals under the pseudonym Behjat, and compiled a divan. Davronbek is the son of Bobobek Tosaba, one of the great commanders of Kokand khan Khudoyar Khan. This person served as a military judge in the khan's army. During the Russian invasion, he participated in the defense of Shymkent, Tashkent, and Kokand. After the abolition of the khanate, he worked as a makhalla amin for some time. Mulla Bashman, who was considered one of the educated people of the city, served as imam in the neighborhood mosque where he lived. His services were great in the development of his daughter, the poetess Mahzuna, into a mature and virtuous person.

With the honor of independence, there is a need for a more in-depth study of anthroponyms whose names have been preserved in sources in the history of the city of Kokand and continue to serve for the restoration of history in a certain sense.

Probably because of this, the historian H. Bobobekov said: "The more you read and study history, the more you will read and search for it, especially to find new evidence on the unopened pages of history, on controversial, i.e. scientific, debatable events, and to look at these or other events of history in a new way. and must be evaluated. This includes the history of the Kokand khanate and the genealogy of its rulers. About one of such anthroponyms in "Anjum at-tawarikh" the real name of Narbo'tabek is given in full, and it is described in the section entitled "The mention of Abdulhamidbek ibn Abdurakhmonbek ibn Abdulkarimkhan, known by the nickname

Narbotur". According to Khudoyor khanzoda, Abdulhamid khan, nicknamed Narbotur, lived in 1162/1747–1212/1797–98, and ascended the throne in 1177/1763. Norbutabiy subjugated the governors of Chust and Namangan as soon as he became the ruler. Norbotabi ends his career with the conquest of Khojand, for which he has to work hard. Only after Khudoyorbek's death, Kokand was completely united. Norbotabiy marries Iriskul's cousin Mingoyim, and later has two sons (Alim and Umar) and a daughter (Aftaboyim).

Also, Norbotabi's eldest son Madamin from his first wife, three younger sons - Rustam, Pozil and Yodgor were born from unmarried wives, besides, he had four more daughters. Norbotabi appoints his brothers Shahrukhbi to Namangan, Khojibi to Khojand, his eldest son Madamin to Margilan (Yor Mazar), and his second son Olim to Torakurgan. Soon after Shahrukhbi died, Hajibi was appointed in his place. In 1797 (according to other sources, 1800), Madame became seriously ill and died. Norbotabiy died in 1800/1801, after which his son Olim became the governor and continued to expand the Kokand region. He conquers Angren, Shymkent, Sayram, all of Tashkent region, important settlements on the caravan routes in Russia. Seeing that the state of Olim is now completely separate from others, it can fight against Bukhara, it is so strong, and accepts the title of khanate. His state is called the khanate of Kokand with its capital in the city of Kokand. During the period of Olimkhan, the political importance of Kokand increased. Olimkhan was a unique historical figure. He takes a number of measures to reorganize the religious foundation. For example, it abolishes "eshon", which is considered a religious title, and gives land and livestock to the poor, needy and "kalandar", while engaging them in socially useful work. He examines (tests) certain religious figures to see if they pray correctly and punishes those whose lies are exposed. They are dissatisfied with this behavior of Olimkhan. Using the fact that he is from Tashkent, they organize a conspiracy and spread false rumors that he was killed. His brother Umar will be installed on the throne. Olimkhan found out about the betrayal and left for Kokand by a short route, and an ambush was laid on the way. Olimkhan was shot and killed in 1810 at a place called "Alti kush". The killer was Qambar mirza from Andijan.

The reign of Umarkhan was characterized by the development of literature and art, as well as the restoration of religious foundations by pious priests, who in practice often held other powers. In the notes of the author of the given work on the history of Kokand, the names of the officials who led Kokand are given, most of them are expressed by adding the suffix "khan"biy. In 1818, Umarkhan was awarded the title of Amir-ul-muslimin for building the Jame Mosque in Kokand. In the same year, he established the title of thousand.

The era of amir Umarkhan was included in the annals of history as it formed a unique literary environment. If the addition of suffixes such as khan, bek, biy in the formation of the mentioned anthroponyms is related to the addition of real names, it can be seen that the children born from some of their illegitimate wives were called by simple names such as Madamin, Rustam, Pozil and Yodgor. In the fall of 1822, Umarkhan fell ill and died in the morning 17 days later. At noon, his son is announced as Muhammad Alikhan. 16-year-old Muhammad Ali (in some sources, 12, 14 years old) begins to manage public affairs. In this regard, the section of Ibrat's "History of Ferghana" entitled "Age of Muhammad Alikhan ibn Umarkhan" also discusses the anthroponyms whose work and activities have become history.

Even during the governorship of Mohammad Alikhan ibn Umarkhan, the naming of anthroponyms in positions is related to the pronunciation of khan and biy. After all, as the

researchers admit, from ancient times, any family, all people dreamed of having a child and leaving behind a worthy offspring. Names express the attitude of the parents to the newborn baby, that it should be beautiful, fearless, healthy, intelligent, in some cases, it should be named after the clan, tribe, ancestors to which the parents belong, that the child belongs to a certain ethnic group, that It is intended to emphasize that he is a child of an ethnic group, that his past ancestors belonged to that clan or tribe, and that the baby is their successor. However, it should be noted here that the names were influenced by the period, existing conditions and social system in some cases. Especially this can be revealed more vividly by the factual data of significant changes between the names of the citizens of the khanate period and the anthroponyms of the former shura period. In this context, the research of the anthroponyms of the city of Kokand and the historical figures mentioned in the sources related to it on a consistent scientific basis is considered one of the most important tasks.

REFERENCES

1. Бегматов Э. Антропонимика узбекского языка: Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Ташкент, 1965. – 28 б.
2. Бегматов Э., Улуқов Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изоҳли луғати. – Наманган, 2006.
3. Ю.И.Аҳмадалиев. Фарғона вилояти топонимлари. Фарғона. 2009 – 140 б.
4. Ҳ.Бобобеков.Қўқон тарихи. Т. Фан. – 1996 – 240 б.

PSIXOLOGIK KONSULTATSIYAGA MUROJAAT QILUVCHI OTA – ONALARNING
FARZAND TARBIYASI MUAMMOLARINI O‘RGANISHDA HADISLARDAN
TERAPIYA SIFATIDA FOYDALANISH

Nigora Kozimova Abduqahhorovna

Osiyo xalqaro universiteti o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8341075>

Annotatsiya. Mazkur maqolada asosiy muammolarimizdan biri: ota – ona bilan farzandlar o‘rtasida yuzaga keluvchi ziddiyatlarni oldini olish, bola tarbiyasida hadislar, rivoyatlar kabi hikmatlarning o‘rni juda ahamiyatli ekanligi to‘g‘risida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: psixologik himoya mexanizmlari, information shaxs, oilaviy muhit, hadisterapiya, hikmat, deviant xulq.

USE OF HADITHS AS THERAPY IN STUDYING THE PROBLEMS OF
RAISING CHILDREN OF PARENTS APPLYING FOR PSYCHOLOGICAL
CONSULTATION

Abstract. This article talks about one of our main problems: preventing conflicts between parents and children, the role of wisdom such as hadiths and narrations in child education is very important.

Key words: psychological protection mechanisms, information person, family environment, hadistherapy, wisdom, deviant behavior.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ХАДИСОВ В КАЧЕСТВЕ ТЕРАПИИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ
ПРОБЛЕМ ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ РОДИТЕЛЕЙ, ОБРАТИВШИХСЯ ЗА
ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОНСУЛЬТАЦИЕЙ

Аннотация. В этой статье говорится об одной из наших главных проблем: предотвращении конфликтов между родителями и детьми, очень важна роль мудрости, такой как хадисы и повествования, в воспитании детей.

Ключевые слова: механизмы психологической защиты, информационная личность, семейная среда, хадистерепия, мудрость, девиантное поведение.

Bizni hamisha o‘ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so‘z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog‘liq. Bugun zamon shiddat bilan o‘zgaryapti. Bu o‘zgarishlarni hammadan ham ko‘proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o‘zdavrining talablari bilan uyg‘un bo‘lsin. Lekin ayni paytda o‘zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug‘ zotlarning avlodimiz, degan da‘vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o‘zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz?

Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan.

Sh. Mirziyoyev

Bugungi ta‘lim tizimidagi jadal intellektual o‘zgarishlar ta‘lim subyektlariga turlicha ta‘sir ko‘rsatyapti. Nimaga deganda, ta‘lim subyektlari bo‘layotgan hamma yangiliklar, hamma o‘zgarishlarga ham psixologik, intellektual tayyor emaslar. Ayniqsa, ta‘limning asosiy ishtirokchisi – o‘quvchilar bo‘layotgan o‘zgarishlarni osonlik bilan qabul qilishmaydi. Bunga turli omillarni sabab qilib ko‘rsatishimiz mumkin. Avvalo, bugungi zamonaviy o‘quvchilarda psixologik himoya mexanizmlari yaxshi shakllanmaganligida. Immunitet – bizning

salomatligimizga javob bersa, psixologik himoya mexanizmi esa – bizning ongimiz, ruhiyatimizning salomatligiga javob beradi.

Mana shu ruhiy barkamollikni shakllantirishda ta'limda biz hadislar, hikmatlar va rivoyatlardan keng foydalanishimiz maqsadga muvofiq. Shu o'rinda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vaziri Abduqodir Toshqulovning "Biz ta'limdan ham oily ta'limdan ham islomni sug'urib oldik" degan so'zlarini keltirishni joiz deb bildim. Nimaga deganda din insonni turli zalolatlardan asraydi. Ayniqsa bugungi kunda o'rta ta'limda duch kelayotgan katta muammolarimizdan biri – deviant xulq – atvorli o'quvchilar bilan ishlashda xulq o'g'ishishlarning oldini olish maqsadida hadis, hikmat va rivoyatlardan terapiya sifatida foydalanishimiz juda katta ahamiyatga molik. Bu kabi korreksiya usuli bizning mentalitetimizga ham mos bo'lib, bunday meros shu qadar bebahoki, ularni o'rganib o'zimiz uchun ruhiy tarbiya olamiz. Har bir inson sof fitratda, sof tabiatda tug'iladi. (hadisdan) Shunday ekan unda paydo bo'luvchi turli deviant xulq-atvorlarni jamiyatdan va ota – onasidan o'rganadi. Ota – ona, ayniqsa ona bola uchun juda katta madrasa hisoblanadi. E'tibor bergan bo'lsangiz, odatda bobo – buvisi bilan bir uyda istiqomat qiluvchi bolalarda o'ziga xos ijobiy xislatlar, vazminlik, kattalarni hurmat qilish kabi odatlar namoyon bo'ladi. Chunki, bola uyda aynan shunday muhitni ko'radi. Har qanday gapni bezatuvchi, uning ta'sirchanligini oshiruvchi ziynatlari bo'ladi. Hadislar ham tarbiyaning bezagi, ziynatidir. Bizning hayotimizda turli o'ziga xos hadislar borki, biz ushbu hadislarini o'rganib, ularni hayotimizda qo'llab, ularga amal qilib yashaymiz. Masalan, "Beshikdan qabrgacha ilm izla", "Yoshlikda olingan bilim toshga o'yilgan naqsh", "Avvalo onangga, onangga va yana onangga, so'ng otangga yaxshilik qilgin". Bu kabi durdona hadislarimiz juda ko'p. Birgina ota – ona mavzusidagi hadislar bilan ota – onalar va farzandlar o'rtasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ziddiyatlarni oldini olish mumkin. "Otaga itoat qilish — Allohga itoat qilishdir. Uning oldida gunoh qilish Alloh oldida gunohkor bo'lish bilan barobardir." (Hadis)

Biz mana shunday hikmatlardan tarbiyada, ta'limda terapiya sifatida foydalansak, bugungi zamonaviy yetuk barkamol o'quvchi shaxsini shakllantirgan bo'lamiz. Va albatta, bolalardagi psixologik himoya mexanizmlarini ham mustahkamlagan bo'lamiz. Bu uchun birinchi, ota- onalar va o'qituvchilar bugungi zamonaviy o'quvchi shaxsiga mos salohiyatli bo'lishi darkor. Biz odatda muammoni yechishda ko'proq unga tashqi tomondan yondashib hal etamiz. Muammoning ildizi esa qolib ketaveradi. Bu go'yoki tikanni chopishga o'xshaydi. Tikanni chopaverasan, ammo ildizi shu qadar chuqur o'rnashib olganki, qayta qayta chiqaveradi. Biz odatiy usul bo'lib qolgan bolaning bo'sh vaqtini band qilish kerak deymizu, ammo uning ongini band qilish haqida hech o'ylamaymiz. Agar bolaning ongi kerak siz axborotlar bilan band bo'lsa yoki umuman ongida yetarlicha bilim – tushuncha bo'lmasa, uning bo'sh vaqtini band qilganingiz bilan boladagi xulq – atvor o'zgartmaydi. Inson yashash tarzini o'zgartiradimi, yashab turgan makonini o'zgartiradimi, toki o'z tushuncha, qarashlarini o'zgartirmas yoki ilmini rivojlantirmas ekan, undagi eski xulq – atvor o'zi bilan qoladi.

Xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak, bola har doim uyida ota - onasining aytgan so'zlarini emas, balki oila a'zolarining qilayotgan hatti – harakatlarini tarbiya sifatida qabul qiladi. Shu sababli, avvalo biz ota – onalar qilayotgan har bir hatti – harakatlarimizga, atrofimizdagi insonlarga qilayotgan munosabatimizga juda e'tiborli bo'lishimiz darkor. Muammoning ildizi borib yana bilim – tushunchalarga taqaladi. Chunki, biror – bir ma'lumotni tahlil qilish uchun, bizda u haqida yetarlicha bilim bo'lishi yoki insonda keng dunyoqarash bo'lishi kerak. Ota – onada

kitob o‘qishga qunt, farzandlari tarbiyasida muloqotida bezak beruvchi hadislar, hikmatlar bo‘lsa, albatta farzand komillikka yetadi. Insonning imkoniyatlari cheksizdir. Faqatgina o‘zi ularni to‘g‘ri anglay olsagina, qobiliyatlaridan samarali foydalana oladi. Har bir uyning poydevori mustahkam bo‘lsa, u uzoq vaqt xizmat qilishi mumkin. Shuningdek, bolalarga ham to‘g‘ri tarbiya berib borsak, mustahkam psixologik himoya mexanizmini shakllantirsak, jamiyatimizga foydasi tegadigan komil farzandlar bo‘lib voyaga yetishadi. Chunki, bola siz sezmaganda har bir hatti – harakatingizdan o‘ziga xos xulosalar ya’ni tarbiyani oladi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek: “Agar mendan sizni nima qiynaydi?” deb so‘rasangiz, farzandlarimizning ta’lim va tarbiyasi deb javob beraman – degan so‘zlari har bir ota – ona uchun muhim fikr bo‘lishi darkor. Xalqimizda “Qush uyasida ko‘rganini qiladi.” – degan maqol bejizga aytilmagan.

So‘z oxirida shuni aytish joizki, demak biz ota – onalar o‘zgarsak - tarbiyali, ilmi va salohiyatli bo‘lsak, farzandlarimiz ham shu yo‘ldan ketishadi.

REFERENCES

1. Sh.M. Mirziyoyev – Erkin va faravon demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T. O‘zbekiston, 2016
2. Sh.M. Mirziyoyev – Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – milliy g‘oyamizning poydevoridir. T. “Tasvir”, 2021 – 36 b.
3. G‘oziyev E. – Umumiy psixologiya. T. Sharq, 2001.
4. Shoumarov B. Oila psixologiyasi. -T. Sharq, 2001. 272 b.
5. Inomova M. Oilada bolalarning ma’naviy axloqiy tarbiyasi.-T.: TDPU, 1999-152
6. Mirenskiy B.A. Oila va O‘smir. - T.O‘qituvchi , 1991.
7. Xolmatova M. Oilaviy munosabatlar madaniyati va sog‘lom avlod tarbiyasi. –T.: 1999.-27 b.
8. Internet saytlari: ziyonet.uz, gov.uz, lex.uz

MAHMUD QOSHG'ARIYNING "DEVONU LUG'OTIT TURK" DAGI SHAKLINI HAM, MAZMUNINI HAM SAQLAGAN IDIOMALAR TAHLILI

Bobojonova Dilnoza Oxunjonovna

Osiyo xalqaro universiteti

dilnozabobojonova22@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8347716>

Annatsiya. Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asari o'zbek tili tarixida yaratilgan asar. Olim bu asar ustida uzoq yillar ishladi, ko'p yillar yurtma-yurt kezib material to'pladi, turkiylar yashagan keng va katta hududni birma-bir kezib chiqdi, urug'lar, qabilalar, xalqlarning turmush tarzini, urf-odatlarini, kasb-korlarini, turar joylarini, nufuzlarini aniqladi va ularning tillariga xos xususiyatlarni sinchiklab o'rgandi. Shunga ko'ra, bu asarni chuqur o'rganish fan oldida turgan asosiy vazifa.

Kalit so'zlar: "Devonu lug'otit turk" asari, idioma.

ANALYSIS OF IDIOMS THAT PRESERVE BOTH FORM AND CONTENT IN MAHMUD KASHGARI'S "DEVONU LUG'OTIT TURK"

Abstract. Mahmud Kashgari's work "Devonu Lugotit Turk" is a work created in the history of the Uzbek language. The scientist worked on this work for many years, traveled around the country and collected material for many years. , determined their residences, influence and carefully studied the characteristics of their languages. Accordingly, a deep study of this work is the main task of science.

Key words: "Devonu Lugotit Turk" work, idiom.

АНАЛИЗ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ, СОХРАНЯЮЩИХ И ФОРМУ, И СОДЕРЖАНИЕ В ПРОИЗВЕДЕНИИ МАХМУДА КАШГАРИ «ДЕВОНУ ЛУГ'ОТИТ ТЮРК»

Аннотация. Произведение Махмуда Кашгари «Девону Луготит Тюрк» — произведение, созданное в истории узбекского языка. Ученый много лет работал над этой работой, много лет путешествовал по стране и собирал материал, определял их места жительства, влияние и тщательно изучал особенности их языков. Соответственно, глубокое изучение этой работы является основной задачей науки.

Ключевые слова: произведение «Девону Луготит Тюрк», идиома.

Qoraxoniylar davrining eng asosiy adabiy va lingvistik yodgorliklaridan biri Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'atit turk" nomli qomusiy asaridir. Bu asar turkiy tillarning o'sha davrdagi fonetikasi, leksikasi, grammatikasi, dialektal xususiyatlari haqida to'la ma'lumot beruvchi qimmatli manbadir. Shu bilan birga turkiy xalqlarning xalq og'zaki ijodi namunalarini aks ettirgan yirik badiiy asardir.

"Devonu lug'otit turk" dagi maqollarni hozirgi davr nuqtai nazaridan 2 turga ajratish mumkin:

I. "Devonu lug'otit turk" da ham, hozirda ham mavjud bo'lgan maqollar.

Bu o'z navbatida uchga bo'linadi:

I. 1. "Devonu lug'otit turk" dagi shaklini ham, mazmunini ham saqlagan maqollar.

"Devonu lug'otit turk" da mavjud bo'lib, hozirda iste'moldan chiqqan maqollar:

1. *Анасī тәшүл Үк јууқа јанар, оғлі тәтїк қоша қанар* – onasi hiyla qilib yupqa non yopsa, bolasi ziyraklik qilib qo'sha-qo'sha (ikkita-ikkidadan) og'ziga soladi [III, 41].
2. *Јагїн әрсә кәрәл јундакї тәгїр* – dushmaningda bo'lsa ham mol bo'lsin, eng kami dushman otining tezagi tegadi, uni yoqib foydalanasan [III, 51].
3. *Бор болмазїн сїркә болма* – sharob bo'lishdan oldin sirka bo'lma [III, 133].
4. *Сүгүт сөліңә қазїң қасїңа* – tol daraxti uchun namlik qancha yaxshi bo'lsa, qayin daraxtiga qattqlik shuncha munosib [III, 148].
5. *Јарїн булганса, әл булганур* – kift suyagiga kulfat yetsa, mamlakatga kulfat yetadi [III, 28].
6. *Таз ат тафарчї болмас* – terisi yo'l-yo'l olacha ot yuk tashiydigan bo'lmaydi. Chunki uning tirnog'i yomondir [III, 163].
7. *Бїр тојїн баши әрїса қамуғ тојїн баши әрїмас* – bir din boshlig'ining boshi og'risa hamma din boshliqlarini boshi og'rimaydi. Bu maqol o'rtoqlari orasida ular yegan narsani yeyishdan tortingan kishilarga nisbatan qo'llaniladi [III, 184].
8. *Ім билсә әр өлмәс* – im bilsa er o'lmas (kishi yashirin belgini bilsa, nohaq o'lmaydi) [I, 74].
9. *Күндә ірүк жоқ, бәгдә қїїк жоқ* дейдилар – quyosh kulchasida darz (teshik) yo'q bo'lganiday, bek va'dasida ham xilofgarchilik qaytish yo'q [I, 100].
10. *Јїрақ јәр sawїн арқїш кәлдүрүр* – uzoq shahar (yer) xabarini karvon keltirar [I, 122].
11. *Чақса тўтүнүр, чалса билнүр* — chaqmoq tosh chaqilsa, olov tutadi, so'z eshitilsa, maqsad bilinadi [II, 31].
12. *Әл қалдї төрү қалмас* - shahar tashlanar, rasmi tashlanmas. Bu maqol odam rasmga qarab ish qilishiga undab aytiladi [II, 32].
13. *Тўтўймәгїнчә тўзүлмәс тўбїрмәгїнчә ачилмас* Urushmaguncha, qarshilashmaguncha, yarash bo'lmaydi, shamol qo'zg'olmaguncha, havo ochilmaydi. Bu maqol qarshilashgan ikki kishi orasini kelishtirish ulfatlashtirish istagan kishiga nisbatan qo'llanadi [II, 75].
14. *Тўтўн қопурса, ішләнүр* — kim tutunni qo'zg'otsa, o'ziga tutaydi. Bu maqol biror fitnani qo'zg'atgan kishiga ham u *Әwlik тозғурса көзі јолқа болур* fitna alami yetadi, degan maqsadda qo'llanadi [II, 75].
15. *Әwlik тозғурса көзі јолқа болур* — uy egasi mehmonni to'ydirsa, mehmon ko'zi ketishga otlanib, yo'lda bo'ladi. Bu maqol ziyofatdan so'ng ketmoq uchun uzr so'ragan mehmonga nisbatan qo'llanadi [II, 205].
16. *Татсїз тўрк болмас, баусїз бөрк болмас*. Forslar bor yerda turklar albatta bor. Boshsiz bo'rk bo'lmagani kabi, turksiz fors bo'lmaydi. Bosh bor yerda bo'rk, albatta, bor [II, 306].
17. *Қїлїч татїқса іш јунчїр, әр татїқса әт тунчїр* — qilich zanglasa, botirning holi yomon bo'ladi. Chunonchi, turk eronli axloqi bilan yursa, go'shti o'zgaradi – hidlanadi. Bu maqolni botirlikka undalgan kishi haqida har jinsning o'z jinsi bilan yashashi haqida aytiladi [II, 326].
18. *Опрақ јасїқдїн тозлуг ја чїқар* — eski yoy idishidan buklangan yoy ham chiqadi [II, 24].

19. *Kimın bila qaıı bolca, jaiın jaqmas* (хикматли сўз) — qosh toshi (u bir oq, tiniq toshdir, odamlar uni uzukka ko'z qilib taqadilar) kimda bo'lsa, unga chaqmoq zarar bermaydi. Chunki u toshning tabiati shunday. Hattoki, u toshni bo'zga o'rab o'tga tashlansa, bo'z ham, tosh ham kuymaydi. Bu sinalgandir. Tashna odam og'ziga qo'ysa, tashnalikdan qutuladi [II, 28].

20. *Qilnu bilca, qizil kezar, jaranu bilca, jaiıl kezar* – хотин nozu karashmani bilsa qizil rang ipakli kiyadi, yoqishni bilsa, ko'k ipakli kiyadi, ya'ni er hurmatiga sazovor bo'lgan kiyim kiyinadi [I, 28].

21. *Kumyui kungai urca altun azakin kelip* — кумуш куёшга кўнса, олтин ўз оёғи билан келади. Бу мақолни маълум мақсадни амалга ошириш учун пулни аямай сарф қилишга ундаб айтилади [I, 177].

22. *Alplar bipla uruıma, beglar bipla turuıma* — ботирлар билан уришма, амирлар билан хусуматлашма, тиклашма [I, 192].

23. *Jalınuq urulmıı qan ol, agzi jazilib alqınur* — одам боласи пуфлаб шиширилган меш кабидир; оғзи очилса, ел уни йўқотади, сўндиради [I, 204].

24. *Bir tujın baiı agrıca, qamug tujın baiı agrımas* — бир ғайри дин каттасининг боши оғриса, ҳаммасининг боши оғримайди. Бу мақол дўстлари мувофиқ топиб истаганлари, еган-ичганлари ҳолда, бирининг буни истамаганлигини англатиш учун қўлланади [I, 272].

25. *Alım kac qalca, azaqılanur* — олинадиган нарса қарздорда узоқ вақт қолса, оёк чиқаради, яъни қарз берган одам қарзини ундириш учун унинг кетидан юради [I, 288].

26. *Kol urgunca koz ursai jez* — кулни пуфлагунча, чўғни пуфлаган яхши. Бу мақол кичик ишни ташлаб катта ишга уринувчиларга айтилган [I, 324].

27. *Kul jaei im boıı* — кул душман, у қўлидан келса эгасининг молидан олиб, фурсат топиб қочишни пайига тушади. Ит ҳам хонадон учун бўридир. Чунки у ейдиган нарса топса, ундан ўзини тия олмайди. Бу мақол қулнинг хўжайинига кам вафо қилишини билдириш учун сўзланади [I, 324].

Мақолларнинг “Devonu lug'otit turk” da mavjud bo'lgan mazmuni saqlangan holda obrazlar tizimi o'zgarishining, bir qismi unutilib, qolgan qismi saqlanishining yoki asarda mavjud bo'lib, hozirda iste'moldan chiqqishining qator sabablari bo'lib, ularni ilmiy tadqiq etish kelgusidagi ishlarimizdandir.

REFERENCES

1. Жузе П.К. Диван лугат ат-турк // Известия Восточного факультета Азербайджанского Государственного университета. т. I. -Баку, 1926; т. II. -Баку, 1928.
2. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. V жилдли. / А.Мадвалиев таҳрири остида. –Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006- 2008.
3. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати. -Тошкент: Ўқитувчи, 1978.
4. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг этимологик луғати. -Тошкент: Университет, 2000.
5. Кошғарий М. Девону луғотит турк (Таржимон ва нашрга тайёрловчи С. Муталлибов). Т. I-II-III. –Тошкент: Фан, 1960-1963. Т. I. 1960. –529 б.; Т. II. 1961. – 488 б.; Т. III. 1963. – 468 б.

6. Маллаев Н. Эски ўзбек адабий тили. // Илмий асарлар, V китоб, Ўзбек адабиёти. – Тошкент: 1962. –Б. 74-80.
7. Маллаев Н. Энг қадимги оғзаки адабиёт ёдгорликлари. // Тил ва адабиёт масалалари, XIX том. –Тошкент: 1961. –Б. 69-81.
8. Муталлибов С. ”Девону луғотит турк”нинг ўзбек тилига муносабати масаласи // Маҳмуд Кошғарий. Девону луғотит турк. I том. – Тошкент: Фан, 1960.
9. Муталлибов С. Морфология ва лексика тарихидан очерк. - Тошкент: Фан, 1950.
10. Мухторов А., Санакулов У. Ўзбек адабий тили тарихи. -Тошкент: Ўқитувчи, 1995.
11. Турсунов У., Ўринбоев Б., Алиев А. Ўзбек адабий тили тарихи. -Тошкент: Ўқитувчи, 1994.

DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY

Karimova Go'zal Ixtiyorovna

Osiyo Xalqaro Universiteti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8340669>

Abstract. *Internal confusion, spiritual hopelessness, and anxious searches - these moods were characteristic of European culture in the period between the two world wars. Europe is anxiously awaiting a radical and significant change; it is looking for new ground on which to begin creative work. Escape from reality, the desire to return to the origins, the appeal to the mythical primeval time, comprehended in artistic form - all this turned out to be fundamental in the literature of the twentieth century and contributed to the emergence and development of new genres. In the middle of the 20th century, an unusual genre entered European prose, which later became known as the fantasy genre. The new genre quickly won success with readers, especially among young people, and this was the key to its heyday.*

Key words: *fiction, sociological research, fantasy genre, modern literature, fantastic book, fantastic literature.*

РАЗВИТИЕ ЖАНРА ФЭНТЕЗИ В XX ВЕКЕ

Аннотация. *Внутренняя растерянность, душевная безысходность и тревожные поиски – эти настроения были характерны для европейской культуры в период между двумя мировыми войнами. Европа с тревогой ожидает радикальных и значительных перемен; оно ищет новую почву, на которой можно было бы начать творческую работу. Бегство от действительности, стремление вернуться к истокам, обращение к мифическому первобытному времени, осмысленному в художественной форме, - все это оказалось основополагающим в литературе XX века и способствовало возникновению и развитию новых жанров. В середине 20 века в европейскую прозу вошел необычный жанр, который впоследствии стал называться жанром фэнтези. Новый жанр быстро завоевал успех у читателей, особенно среди молодежи, и это стало залогом его расцвета.*

Ключевые слова: *художественная литература, социологические исследования, жанр фэнтези, современная литература, фантастическая книга, фантастическая литература.*

I. Introduction

The fantasy genre appeared in England at the beginning of the 20th century. The genre is based on the use of mythological and fairy-tale motifs. Its founder was Oxford University

professor J.R.R. Tolkien. Fantasy involves the disclosure of eternal moral, philosophical and social issues, but these issues are considered in a different, parallel world, a kind of "thirtieth kingdom", created based on various myths, legends, and epics, processed by the author's imagination.

The main goal of fantasy is not stories about great warriors, magicians and pointy-eared freaks of non-human origin, but a story about the struggle between Good and Evil in the human soul, about the ways of becoming a person's self-consciousness. In this genre, any mysticism, magical creatures, mandatory clarity in the alignment of forces are only means for imagery, clarity of the narrative, and not its basis.

II. Main part

The most famous representatives of the fantasy genre are John Ronald Reuel Tolkien, Ursula Le Guin, Nick Perumov, Michael Moorcock, Roger Zelazny, Andre Norton, Andrzej Sapkowski, Sergey Lukyanenko and others.

Fantasy in general is a description of worlds like ours, worlds with magic at work in them; worlds with a clear boundary between Darkness and Light. These worlds may be some variation of Earth in the distant past; distant future; alternative present, as well as parallel worlds that exist outside or in connection with the Earth. Many of the books in the latter category are about a man from Earth, our contemporary, entering the magical world, and trace their lineage back to A Yankee in King Arthur's Court and John Carter's Adventures on Mars.

Fantasy works most often resemble a historical adventure novel, which takes place in a fictional world close to the real Middle Ages, whose characters encounter supernatural phenomena and creatures. Often fantasy is built because of archetypal plots.

Fantasy literature traces its history from the myths of ancient Greece and medieval epics. Medieval novels had a strong influence on the fantasy genre. The Arthurian legend with its magic, swords and romance, according to Andrzej Sapkowski, underlies most fantasy works.

The first works of modern fantasy began to appear in the early twentieth century. In the 19th and early 20th centuries, fantasy works were often published in the same journals as science fiction and were often written by the same authors. The true birth of modern fantasy came with the publication of *The Lord of the Rings* by J.R.R. Tolkien. This book, as well as *The Chronicles of Narnia* by K.S. Lewis and W. Le Guin's *Earthsea* laid the foundations for one of the most popular genres in which hundreds of writers are currently working.

Nowadays, fantasy is also a genre in cinema, painting, computer and board games. Most fantasy films are adaptations of books or based on them. Film adaptations include Peter Jackson's *The Lord of the Rings* and Andrew Adamson's *The Lion, the Witch and the Wardrobe*. The books

were also based on John Milius' Conan the Barbarian and Conan the Destroyer, N. Lebedev's Wolfhound of the Gray Dogs, the 13th Warrior, the series The Witcher and The Wizard of Earthsea. Fantasy is also represented in animation, in particular with the paintings "Fire and Ice", "The Hobbit" and "The Lord of the Rings" by Ralph Bakshi. In the 1960s and 1970s, the popularity of fantasy led to the birth of role-playing games. In role-playing games, a party of one/multiple players travels through a fantasy world in search of various adventures. In addition, each player has a variety of characteristics that change with increasing experience. Dungeons & Dragons is one of the most successful gaming systems. Role-playing games, in turn, spawned a new wave of fantasy fiction. Game companies publish books based on their fantasy universes. Some of the more popular series are Forgotten Realms and Warhammer.

The development of fantasy art went in parallel and similar to the development of literature, as the majority of artists painted covers and illustrations for books and games, as well as fantastic comics and collectible game cards. The style of Boris Vallejo, Julia Bell, Luis Royo, Frank Frazetta is close to heroic fantasy. Their paintings depict beautiful, muscular men and women, like ancient sculptors. In addition to fantasy paintings, Frank Frazetta drew the animated film Ice and Fire. Brothers Tim and Greg Hildebrandt, Alan Lee, John Howe, Ted Nasmith became famous for illustrations to Tolkien and collection calendars based on his motives. Larry Elmore, Keith Parkinson, Clyde Caldwell, Jeff Easley were the art editors for TSR, Inc. / Wizards of the Coast, designing the "Dragonlance" and "Forgotten Realms" universes. Some of the notable current artists are: Todd Lockwood, art editor for Wizards of the Coast - works in the Forgotten Realms universe; Matt Stavitsky - illustrations for the books of the Dragonlance series; Samwise Didier - concept art of the Warcraft universe; Leo Hao - illustrations for the books of Yuri Nikitin and Nick Perumov, album covers of the groups "Aria" and "Blind Guardian"; Vladimir Bondar - works based on books by Nick Perumov and Sergey Lukyanenko; Canadian artist Georges Grioux is a neo-surrealist, widely known for numerous works of modern fantasy.

Musical groups, mainly from those playing folk or metal, have repeatedly turned to the fantasy theme. There are a number of concept albums from bands such as Blind Guardian, Summoning, Battlelore, with lyrics dedicated to works, in most cases Tolkien's books. Rhapsody and Bal-Sagoth release a series of concept albums with a storyline. Their subject matter is close to the books of R.E. Howard and H. Lovecraft. The Epidemia group also created a concept story album called Elvish Manuscript. There are also rock operas with fantasy plots such as Avantasia.

III. Analysis

Despite its popularity, fantasy among the phenomena of the literary process of the 20th century remained on the periphery of researchers' attention for a long time. Meanwhile, the rapid development of fantasy in the literature of the twentieth century can be correlated with the fundamental changes that have taken place and are taking place in the spheres of social, scientific, informational, etc. Fantasy, as it were, responds to the changes in life - both with its content, reflecting the desire to return to the origins, to the mythical time, to the harmonious world, and by its artistic form. The fantasy genre is a notable phenomenon of the modern literary process, and its study is important both in literary and ideological terms.

REFERENCES

1. Bozhovich L.I. Personality and its formation in childhood. / L.I. Bozhovich.- M., 1968.
2. Gogoleva S.A. Influence of the Gothic novel on the fantasy genre and its role in the development of the genre // Science and Education. - 2007. - No. 3. - p. 166.
3. Osipov A.N. Fiction from "A" to "Z": A Brief Encyclopedic Reference. - M: Dograf, 1999.
4. Yakovenko O.K. Genre features of fantasy (based on the analysis of dictionary definitions of fantasy and science fiction).
5. <http://cyberleninka.ru/article/n/zhanrovye-osobennosti-fentezi-na-osnove-analiza-slovarnyh-definitiy-fentezi-i-nauchnoy-fantastiki>
6. Kayumovna, Bakayeva Muhabbat, and Shamamedova Zinnat Xayrulloevna. "Description of Historical Background and Socio-Economic Life in Theodore dreiser's "The Financier". Middle European Scientific Bulletin.
7. Shamamedova Zinnat Xayrulloevna. "DEVELOPMENT OF THE DETECTIVE GENRE IN AMERICAN LITERATURE". International Journal Of Literature And Languages, vol. 3, no. 03, Mar. 2023, pp. 24-33, doi:10.37547/ijll/Volume03Issue03-06.
8. Qurbonova Nodira Roziqovna, and Eshonqulova Nasiba Husniddin qizi. "“LOBO’ HIKOYASIDAGI OBRAZLARGA XOS XUSUSIYATLAR HAMDA TABIAT TASVIRLARI UYG’UNLIGI”. PEDAGOGS Jurnalı, vol. 10, no. 4, June 2022, pp. 188-91
9. Rozikovna, Kurbonova Nodira, and Mustafoeva Makhfuza. "ORIGIN AND FEATURES OF THE SONNET GENRE." Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities 11.1 (2023): 141-147.
10. Nodira Rozikovna Kurbonova. "ANALYSIS OF SETTING IN 'EMMA' BY JANE AUSTEN". International Engineering Journal For Research & Development, vol. 6, no. TITFL, Apr. 2021, pp. 123-6,
11. Kurbanova, N. «Фитратнинг „Киёмат“ хикоясида нореал дунё тасвири». ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), т. 18, вып. 18, июнь 2022 г.

СИСТЕМНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В ЛЕКСИКЕ РУССКОГО ЯЗЫКА.

Хасанова Шахноза Баходировна

Преподаватель русского языка и литературы
Кафедры «Истории и филологических дисциплин»
Азиатский Международный университет
Бухара, Узбекистан

shahnozaxasanova1994@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8340725>

Аннотация. В статье рассматриваются системные отношения русского языка, их роль и взаимосвязь. Невозможно анализировать лексические единицы по отдельности их нужно рассматривать во взаимоотношениях друг с другом. К системным лексическим отношениям можно отнести парадигматические (уровневые), синтагматические (линейные) и деривационные.

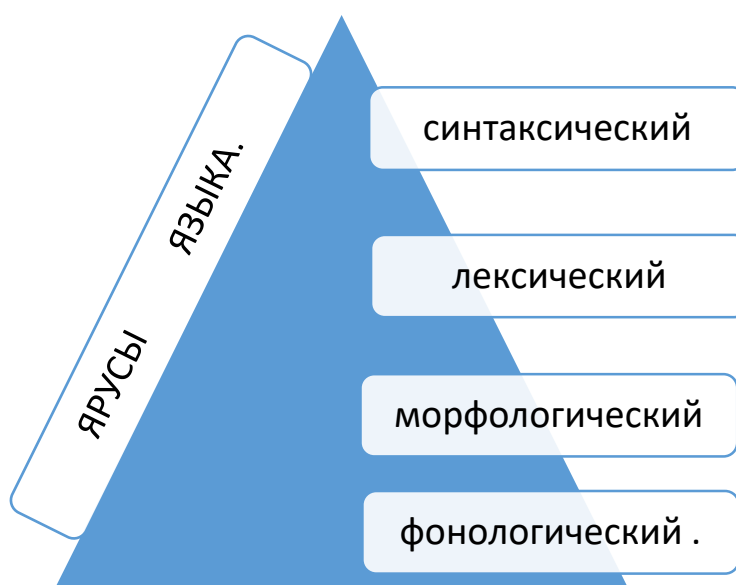
Ключевые слова: система, язык, отношения, ярус, лексика.

SYSTEM RELATIONS IN THE RUSSIAN LANGUAGE VOCABULARY.

Abstract. The article examines the systemic relations of the Russian language, their role and interrelation. It is impossible to analyze lexical units separately; they must be considered in relationship with each other. Systemic lexical relations include paradigmatic (level), syntagmatic (linear) and derivational.

Key words: system, language, relations, tier, vocabulary.

Основная часть. Системные отношения введенные Ф.де Соссюром, остаются актуальными и в наше время. Нам всем известно, что язык – это иерархическая, уровневая система, состоящая из подсистем в которую входит фонологический ярус (фонема), морфологический (морфема), лексический (лексема) и синтаксический ярус (предложения). Синтаксический является высшим звеном, ярусом, соответственно фонологический низшим.¹

¹ А.А. Реформатский «Введение в языкознание». Москва. 1996

Единицы более низкого уровня входят в состав более высшего, образуя иерархическую систему языка. Лексический ярус является одной из подсистем языка. Представляет собой один из уровней общеязыковой системы, который характеризуется однородным составом, иерархическим строением, открытостью и подвижностью, проявляющимися в постоянном взаимодействии единиц друг с другом и со средой.²

Невозможно анализировать лексические единицы по отдельности их нужно рассматривать во взаимоотношениях друг с другом. К системным лексическим отношениям можно отнести парадигматические (уровневые), синтагматические (линейные) и деривационные (демонстрирующие словообразовательные связи).³

Парадигматические отношения – это отношения между единицами языка, основанные на их сходстве и различии и объединенные по общности каких – либо признаков. Они составляют пять оппозиций. Простейшими из них являются пары слов, связанные противоположностью значений, т. е. антонимы: горячий-холодный, мягкий-жесткий. Сходство значения (синонимия): фиолетовый – сиреневый – лиловый цвет. Сходство формы – различие значений (омонимия): балетная пачка – пачка творога.

Синтагматические отношения - это отношения сочетаемости. Они свойственны и языку, и речи. Возникают на основе сочетаемости слов друг с другом. Например, слово "*испытывать*" сочетается со словом "горе" или "счастье". Т.е. испытывать горе. В русском языке нельзя использовать словосочетание *испытывать небо*. Лексическое значение слова привязано с его семантическими признаками. Специфика лексического контекста проявляется в том, что обычно круг сочетаемости слов друг с другом ограничен. Например при глаголе *резать* можно употребить существительные *нож, ножницы*, с глаголом *заработать* – деньги, в контексте глагола *лаять* – существительные *собака, щенок* и т. д.

Лексическая сочетаемость может иметь количественную характеристику; в одних случаях она является очень широкой, почти неисчислимой например играть в мяч, на пианино, в кости, в карты, в шахматы, на гитаре, играть роль и т.д, в других – контекстные партнеры того или иного слова могут быть заданы списком, например объектные дополнения при глаголах *вдыхать (воздух, запах, пар), пить (молоко, квас, лимонад), удить (рыба, щука, сом)* и др. Случаи крайней узости лексической сочетаемости представлены в явлениях так называемого «постоянного контекста», когда сочетаемость слов ограничена их, обязательной связанностью только с одним-двумя словами: *возлагать надежды, жгучий брюнет, крошечная тьма*⁴ и др. Такие слова относятся к устойчивым словосочетаниям, то есть фразеологизмам.

Вместе с парадигматическими и синтагматическими отношениями слово также может находиться в **ассоциативно-деривационных отношениях** с другими словами.

Н-р, слово «молоко» в разных своих значениях по-разному связано деривационными отношениями со словами «молочный, молочник, ...».

² https://spravochnick.ru/russkiy_yazyk/sistemnye_otnosheniya_v_leksike_russkogo_yazyka/

³ Гируцкий А.А. Введение в языкознание. Минск. Театр Системс., 2003. С 48

⁴ Телия Е.Н. Фразеологический словарь русского языка. 2006 <http://rus-yaz.niv.ru/doc/phraseological-dictionary/index.htm>

Если взять значение слова «молоко», которое определяется парадигматическими противопоставлениями *молоко – обрат – молочко, сливки ...* и синтагматическими сочетаниями *пить молоко, разливать молоко, сгущенное молоко...*, то в деривационные отношения это слово вступит со следующими словами: *молоко – молочный – молочай, молочник и т.д.* Такие отношения существуют и между значениями многозначного слова. Н-р, переносные значения воспринимаются нами в связи с какими-то другими (основными) значениями, т.е. являются деривационно связанными. Например *играть в шахматы* и *играть на нервы*; *стучать в дверь, стучать молотком, стучат зубы и часы стучат. Часы стучать на могут, они тикают, но в данном случае громко и четко отсчитывают время.* При рассмотрении различных видов многозначности нам приходилось уже отмечать, что в ряде случаев значения многозначных слов объединяются на основе ассоциативных признаков. Н-р, у слова «узел» возникло в древнерусском языке значение «*завернутые в кусок ткани вещи*». Причина возникновения этого значения – ассоциация по смежности (метонимия): *вещи, завернутые в кусок ткани, завязывались узлом*, – и весь предмет получил то же наименование.

Таким образом, мы пришли к выводу, что системные отношения в лексике русского языка состоят из парадигматических, синтагматических, ассоциативно-деривационные отношений взаимосвязанных и взаимозависимых друг от друга..

REFERENCES

1. А.А.Реформатский «Введение в языкознание». Москва .1996. С 28
2. https://spravochnick.ru/russkiy_yazyk/sistemnye_otnosheniya_v_leksike_russkogo_yazyka/
3. Гируцкий А.А. Введение в языкознание. Минск. Театр Системс., 2003. С 48
4. Телия Е.Н. Фразеологический словарь русского языка. 2006 <http://rus-yaz.niv.ru/doc/phraseological-dictionary/index.htm>

THE IMPORTANCE OF ROLE PLAYING ACTIVITIES IN IMPROVING LEARNERS' LANGUAGE SKILLS

Berdiyeva Sitora Utkirovna

Lecturer of "History and Philology Department"
at The Asia International University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8340797>

Abstract. The article provides information on traditionally recognized skills such as listening comprehension, speaking, reading and writing as a number of difficult skills in English language learning.

Key words: student, language, language learning process, acquiring skills.

ЗНАЧИМОСТЬ РОЛЕВЫХ ИГРОВ В УЛУЧШЕНИИ ЯЗЫКОВЫЕ НАВЫКИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В статье представлена информация о традиционно признанных навыках, таких как понимание аудирования, говорение, чтение и письмо, как ряде сложных навыков в изучении английского языка.

Ключевые слова: студент, язык, процесс изучения языка, приобретение навыков.

Learning English language involves a number of difficult skills: For instance, the traditionally recognized skills like listening comprehension, speaking, reading, and writing. But many students hesitate to speak in front of the class or others as they are not sure of the correctness of language. The process and the method of learning the language should help one to acquire fluency as well as proficiency. In this context, role playing activities become an effective tool and strategy.

Studies have shown that role-play can be used effectively to improve students not only language skills, but also interpersonal and communicative skills. The different roles designed in role-play offer the students opportunities to practice their oral skills in various types of behavior and give life and immediacy to academic descriptive material. So, implementation of role playing activities in language teaching process plays a pivotal role in improving students' communicative skills.

Role plays provide students with the opportunity to take part in activities which mirror career-related scenarios. To help students understand the use of role playing sessions, role plays should be content-focused, match learning objectives, and be relevant to real-world situations. Role playing exercises encourage students to think more critically about complex and controversial subjects and to see situations from a different perspective. When properly employed, role plays can motivate students in a fun and engaging way.

According to Harbour and Connick's opinion⁵ using the following guidelines can be helpful for teachers in planning role playing exercise. So, teachers should:

- Use role playing as a graded exercise, introduce small, non-graded role plays early in and during the semester to help students prepare for a larger role play which will be assessed.
- Determine how the role play will be assessed: will observers be given an assessment rubric?

⁵ Harbour, E., & Connick, J. Role playing games and activities rules and tips.2005

Will observers' remarks and scores be shared with the role players? Will the observers' scores be included with the instructor's scores? Will the role players be given the opportunity to revise and present the role play again? Will observers be taught how to properly assess the performance?

- Instruct students that the purpose of the role play is to communicate a message about the topic and not focus as much on the actual person acting the role.
- Tie role plays to learning objectives so students see their relevance to course content.
- Allow time for students to practice the role play, even if it is spontaneous, so they will be able to think deeply about the role and present it in a meaningful way.
- Reduce large chunks of content into smaller sections which can be more effectively presented as a role play.
- When assigning a role play, explain its purpose and answer questions so students are able to properly prepare the exercise.
- Challenge all students equally when assigning role plays so everyone will be assessed on equal ground.

While doing role-play, the students have an opportunity to interpret their roles in the target language creatively. The teachers seldom interfere when the students make mistakes and this will decrease the anxiety of most students, especially shy ones. Also since role-play is much like doing a mini-drama, the students know that they are not displaying their own personalities. Therefore, the use of role-play provides a mask for students and encourages them to feel liberated in performing. Moreover, while doing role-play, the students who are better at acting than speaking can have a chance to participate. They can express themselves by both words and actions, which will allow them to engage in the class activity instead of sitting or standing still in a normal classroom. This can release their anxiety of being different and isolated in class and could increase their self-image.

Of all the four skills, speaking seems intuitively the most important: people who know a language are referred to as 'speaker' of that language, as if speaking includes all other kinds of knowing and many foreigners are primarily interested in learning verbal interaction skills.

Classroom activities that develop learners' ability to express themselves through speech would, therefore, seem an important component of a language course. In addition, role-playing activities can also provide the readers with exposure to a wide range of texts (such as letters, flyers, posters and even telegrams), to which they are not often exposed in class.

For instance, ***the teacher can ask the students to play the role as sales representatives and customers at a supermarket.***

The students have to collect the flyers from the supermarket, read each catalogue and then interact with each other within the different roles about the information on the flyers. Both sales representatives and customers have to read the flyers carefully in order to play their role successfully.

The main question that a teacher may ask when considering the use of determined teaching method is why used or wanted to use. The main point is that how the teaching method fits into the all learning process. The teacher will organize the process with the help of number of activities and resources planned to be used in particular order to achieve a series of objectives. For this case, an appropriate teaching method or appropriate methods must be determined to meet the objectives.

Conventional methods such as lectures, reading, discussions and writing are used successfully in order to help students gain the knowledge of factual material and the essential theoretical framework on the other hand they lack in two major respects. They are not effective to help to change the student's attitude or behavior is the first one. Reading or hearing in the lectures is not same as the experiencing. When they have experienced in the disappointment of being in similar situation whatever they feel, they will have more sympathy and understanding towards it.

Role-play is one of the experiential techniques that help the student to manage the idea of uncertainty. Counseling, interviews, customer service, personal relationships, committees, negotiations, public meetings or team working are individual and group situations to develop interpersonal skills. The role-play is ideally coping with the development of interpersonal skills.

Role playing can often create a sense of community within the class. Although at first it may seem a threatening method, once the class learns to share a mutual confidence and commitment to the learning process, the sharing of analysis over the role situations will develop students' communicative skills.

So, role playing can be used with students of most ages. The complexity of the role situations must be minimized in using the method with children. But if we keep it simple for their limited attention spans, role playing can be used even in teaching preschoolers.

Role-play is any speaking activity⁶ when you either put yourself into somebody else's shoes, or when you stay in your own shoes but put yourself into an imaginary situation!

Imaginary people - The joy of role-play is that students can 'become' anyone they like for a short time! The President, the Queen, a millionaire, a pop star the choice is endless! Students can also take on the opinions of someone else. 'For and Against' debates can be used and the class can be split into those who are expressing views in favour and those who are against the theme.

Imaginary situations - Functional language for a multitude of scenarios can be activated and practised through role-play. 'At the restaurant', 'Checking in at the airport', 'Looking for lost property' are all possible role-plays.

While participating in role playing activities the language students need is fundamental. By doing so, they will learn new vocabulary and structure in a natural and memorable environment. It is a chance to use real and natural language, but here we must mention that students make a lot of mistakes and teacher must know "when" and "how" to correct them.

Role play exercises give students the opportunity to assume the role of a person or act out a given situation. These roles can be performed by individual students, in pairs, or in groups which can play out a more complex scenario. Role plays engage students in real-life situations or scenarios that can be "stressful, unfamiliar, complex, or controversial" which requires them to examine personal feelings toward others and their circumstances.

The involvement of the role playing participants can create both an emotional and intellectual attachment to the subject matter at hand. If a skillful teacher has accurately matched the problem situation to the needs of his group, the solving of realistic life problems can be expected.

⁶ Van Ments, M. The effective use of role-play: A handbook for teachers and trainers. New York: Nichols Publishing. 1989

So, a good and successful role-play depends upon the quality of the students involved and seriousness which is shown by the students acted in the role-plays.

REFERENCES

1. J.Jalolov, G.Makhkamova, Sh.Ashurov. English Language Teaching Methodology, Tashkent-2015
2. Bonwell, C. C., & Eison, J. A. Active learning: Creating excitement in the classroom. Washington, DC: The George Washington University, 1991
3. Bolton, G. & Heathcote, D. So you want to use role-play? : A new approach in how to plan. Staffordshire, U.K.: Trentham Books Limited.1999.
4. Bang, Y.J. Developing communicative competence through role-play activities in an EFL classroom. Retrieved July 12th, 2006.
5. Chesler, M., & Fox, R. Role-playing methods in the classroom. Chicago, Science Research Associates, 1996.
6. Furness, P. Role-play in the Elementary School: A Handbook for Teachers. New York: Hart Publishing Company, 1976.
7. Harbour, E., & Connick, J. Role playing games and activities rules and tips.
8. Kodotchigova, M. Role play in teaching culture: Six quick steps for
9. Classroom implementation. The Internet TESOL Journal, 7. 2005
10. Ladousse, G. P. Role play. Oxford: Oxford University Press. 1997.
11. Larsen-Freeman, D. Techniques & Principles in language teaching. Oxford: Oxford University Press. 1996.
12. Oxford University Press. 1996.
13. Oxford University Press. 1996.

ACADEMIC VOCABULARY: HOW TO TEACH AND STUDY IT

Khalilova Kamola

Lecturer of "History and Philology Department"

At The Asia International University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8340852>

Abstract. Academic vocabulary is considered the most important factor in increasing learners' lexical competence, critical thinking, and making decisions, mainly at primary school, secondary school, and university. Therefore, there have already been numerous investigations related to this topic. However, when it comes to teaching and studying academic vocabulary in the education system, there would be some problems about what kinds of instructions should be utilized by educators and what sorts of methods are proper for learners. Moreover, not only native students but also international university students might face difficulties with studying and understanding English academic vocabulary. Therefore, the aim of the paper is to shed more light on the importance, facilitations of academic vocabulary in the teaching and studying process by reviewing what have been found previously, through analysis of theoretical frameworks. The paper will also focus on how to teach academic vocabulary to adult EFL and ESL learners at intermediate level and also secondary school ELL learners.

Key words: Academic vocabulary; lexical competence; critical thinking.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ СЛОВАРЬ: КАК ЕЕ ПРЕПОДАВАТЬ И ИЗУЧАТЬ

Аннотация. Академическая лексика считается важнейшим фактором повышения лексической компетентности учащихся, критического мышления и принятия решений, главным образом в начальной, средней школе и университете. Поэтому уже было проведено множество исследований, связанных с этой темой. Однако когда дело доходит до преподавания и изучения академической лексики в системе образования, могут возникнуть некоторые проблемы с тем, какие инструкции должны использовать преподаватели и какие методы подходят учащимся. Более того, не только местные студенты, но и иностранные студенты могут столкнуться с трудностями в изучении и понимании английской академической лексики. Таким образом, цель статьи - пролить больше света на важность и облегчение использования академической лексики в процессе преподавания и обучения путем обзора того, что было обнаружено ранее, посредством анализа теоретических основ. В документе также основное внимание будет уделено тому, как преподавать академическую лексику взрослым учащимся EFL и ESL на среднем уровне, а также учащимся ELL в средней школе.

Ключевые слова: академическая лексика; лексическая компетентность; критическое мышление.

Academic vocabulary refers to the set of words that are linked to academic discourse and can be utilized in many disciplines. According to what Nation (2001, p.4) claims, academic vocabulary is variously known as "useful scientific vocabulary, sub-technical vocabulary, semi-technical vocabulary, specialized non-technical lexis, and frame words". Paquot (2010) depicts academic vocabulary as being "a set of alternatives to refer to those activities that characterize academic work, organize scientific discourse, and organize the rhetoric of academic texts" (p. 28).

However, these definitions are general and do not specify what constitutes academic vocabulary. Baumann (2010) defines academic vocabulary as "the complex process for learners who encounter the words when they read real informational text".

Meanwhile, some authors define the definition of the academic vocabulary differently, based on the source and context in which the term is used. In accordance with what has been suggested by Gottlieb, Carnuccio, Ernst-Slavit & Katz (2006) academic vocabulary is "utilized to acquire a new or deeper understanding of content related to the core of curriculum areas and communicate that understanding to others. Students must also utilize it to effectively participate in the classroom environment" (p. 7).

Besides, we need to understand how much academic vocabulary plays an essential role in a student's academic achievement. Because the stronger a student's vocabulary skills, the more likely they may succeed. Academic vocabulary is vital to succeeding in an academic career, so it needs to be taught and studied (Nushi, M. 2016). Furthermore, on the importance of vocabulary knowledge, Nation (2010) also claims that learning English vocabulary, especially academic vocabulary, is one of the most essential tasks encountered by English learners. Alternatively, Harmon, Hedrick, and Wood (2005) have emphasized that if students are not familiar with vocabulary in their professions, they do not become masters of their field.

These authors have linked the importance of academic vocabulary to an academic career. However, some other writers think that another aspect of the importance of academic vocabulary is based on academic experience. According to Friedberg, Mitchell, and Brooke (2006), "in order to obtain knowledge through independent reading and participate in meaningful discussion in the classroom, students must master the complex words and phrases that characterize the language of school" (p. 1). The main reason why academic vocabulary is exceedingly vital is that it can be utilized as an intellectual tool to inspire students' critical thinking, problem solving, and decision-making skills (Washburn, 2009).

How is Academic vocabulary studied?

During the process of learning English, the most of the learners have to learn new words, also they always encounter general and academic vocabulary when they study subjects which are taught in English language. Moreover, they would use variety of ways to memorize especially, academic vocabulary, because these words seem them more complex to learn. However, they might use irrelevant methods to learn academic vocabulary. For instance, elementary levels of learners just write unfamiliar words and their translation on the notebooks, but they cannot use them in the oral and written speech properly.

By this way, active vocabulary turns into passive. Tricia A. (2021) has suggested that learning academic vocabulary by making sentences, highlighting unfamiliar words, and doing activities, related to these words is considered effective ways. Besides, at the advanced level, learners might utilize various online tools, especially Google, or traditional dictionaries, to look up unfamiliar academic words. When students use a traditional dictionary, they will purposefully divert their focus from the assignment, which could impede learning.

However, (Nushi, 2016) has recommended online tools such as " Dictionary.com, Merriam-Webster Online, and AskOxford.com that can provide a variety of definitions, examples, illustrations, synonyms, antonyms, and collocations during the English class." Most students tend to make mistakes in learning academic vocabulary because of a lack of knowledge about the

effective methods of learning vocabulary. In this situation, they might rely on teachers' approaches.

How is academic vocabulary taught?

Researchers have long investigated and debated how to present relevant methods and strategies for both ESL and ELL learners in teaching academic vocabulary. Because teaching academic vocabulary to advanced students has its own challenges, and the methods we utilize successfully with lower-level learners are not always suitable for upper-intermediate. Besides, in boosting early vocabulary, educators might select irrelevant strategies.

Firstly, in teaching academic vocabulary, it is important to pay enough attention to target learners and their background knowledge, level of grade, and also peculiarities. In this paper, I have presented researchers' several methods, strategies, and instructions for how to teach academic vocabulary efficiently, especially to ELLs. For instance, to teach academic vocabulary, Sharon Jackson (2010) has used direct vocabulary instruction for fifth-to seventh grade English language learners.

Because it is vital to teach academic vocabulary directly so that students can understand the vocabulary in its academic context, However, it is insufficient to boost students' vocabulary development. Support students' vocabulary growth by getting them involved in discussions, giving them the chance to read a variety of texts, and raising their awareness of language use in everyday life (Sharon J. 2010).

Moreover, Nushi (2016) recommended the Frayer model method to teach vocabulary to ESL students, which is helpful in developing students' vocabulary by providing them with examples and non-examples. Through this method, educators give a variety of definitions of a new word by presenting it from a text book and in their own words. Furthermore, learners might make sentences by using new words. Alternatively, this method is considered absolutely time-consuming and best applied to theoretically proper concepts. In my opinion, this method would serve as a manual for many ESL educators.

Apart from these methods, teachers of young learners should consider how to increase young learners' reading comprehension by teaching vocabulary, which is not only general but also academic vocabulary, and also encourage them to be interested in using these words in oral or written speech (Tricia A. 2021). Yet, the educator needs to choose the proper words to teach them and relevant methods. In teaching academic vocabulary, educators mainly use vocabulary picture cards in order to provide a vital visual aid to support new word learning, and they might consider the peculiarities of young learners (August, 2018).

However, Tricia (2021) has claimed that selecting images clearly is a critical process and often challenging step, and without one or two sentences that depict the picture, the connection to academic words is unclear. So that the image should be more likely to illustrate a context that children can relate to.

When it comes to teaching academic vocabulary to the ELLs, especially international students who study in the other field, such as mathematics, they would come across many challenges in studying math in English, because of the lack of knowledge of math vocabulary. Hence, it causes to misunderstand the theme (Hoffert, 2009). Mostly, educators are required to pay attention ELLs background knowledge to select proper instructions and apps such as Academic Word List (Murrey, 2008).

Conclusion

According to Nagy & Townsend (2012), academic vocabulary is a crucial component of academic language and must be efficiently acquired with the help of teachers both directly and indirectly. All methods which have been discussed above, are applied widely in classes. Also, most educators utilize them in their English classes. Besides, I identified that skilled teachers always pay attention to the learners' background knowledge to choose proper methods in learning academic vocabulary. In effect, the students eventually would use academic vocabulary properly in variety of disciplines or academic career.

Likewise, we can observe that during the studying academic vocabulary, many secondary language student errors to use academic vocabulary in academic discourse. Although they become familiar with academic words, they cannot use it as active word in their oral and written speech. Hence, in the paper, several effective methods were presented which have been recommended by researchers. I feel that it would be helpful to able to select suitable methods in teaching and learning academic vocabulary. The studied many articles of teaching and studying gave me several essential information which I will utilize in in my teaching process.

REFERENCES

1. August, D., Artzi, L., Barr, C., & Francis, D. (2018). The moderating in fluence of instructional intensity and word type on the acquisition of academic vocabulary in young English language learners. *Reading and Writing*, 31(4), 965–989.
2. <https://doi.org/10.1007/s11145-018-9821-1>.
3. Friedberg, Carlyn, Alison Mitchell & Elizabeth Brooke. 2016. Understanding academic language and its connection to school success
4. https://www.lexialearning.com/sites/default/files/resources/Whitepaper_Understanding_Academic_Language.pdf (12 December 2015)
5. Harmon, Janis M., Wanda B. Hedrick & Karen D. Wood. 2005. Research on vocabulary instruction in the content areas: Implications for struggling readers. *Reading and Writing Quarterly* 21, 261-280.
6. Hoffert, S. (2009). Mathematics: The universal language? *The Mathematics Teacher*, 103(2), 130-139.
7. James F. Baumann and Micheal F. Graves (2010) *What is the academic vocabulary?* Journal of Adolescent & Adult Literacy .54(1) pp. (54-60).
8. Murrey, D. (2008). Differentiating instruction in mathematics for the English language learner. *Mathematics Teaching in the Middle School*, 14(3), 146-153.
9. Miriam M. Sandoval (2018). *Teaching Academic Vocabulary: An Exploration of Best Teaching Practices. Teaching Academic Vocabulary in Classroom to a Diverse Group of English Language Learners*. Pp (6-15).
10. Nushi, Musa, and Jenabzadeh, Homa (2016). *Teaching and Learning Academic Vocabulary*. 40.51-70
11. Nagy, William & Townsend, Dianna. 2012. Words as tools: Learning academic vocabulary as language acquisition. *Reading Research Quarterly* 47(1), 91–108
12. Nation, Paul. 2001. *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

13. Paquot, Magali. 2010. *Academic Vocabulary in Learner Writing: From Extraction to Analysis*. New York: Continuum.
14. Tricia A. Jucker, Sonia G. Cabell, Daniella L. Pico, (2021). *Going Nuts for words: Recommendations for teaching young students Academic Vocabulary*. pp.(581-593).
15. Washburn, Phil. 2009. *The Vocabulary of Critical Thinking*. New York: Oxford University Press.

AFG'ONISTON TOJKLARINING NIKOH TO'YI MAROSIMINING O'RGANILISHI.

Shakhnoza Toshpo'latova

Is a teacher of the "History and Philology" department of the
Asian International University.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8340885>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Afg'oniston tojiklari orasidagi nikoh to'yi udumlari va ularning o'tkazilishi borasida fikr yuritiladi. Tojiklarning nikoh marosimi, erta nikohlar va to'y bilan bog'liq urf-odatlar, sovchilik va to'ydan keying odatlar haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: nikoh marosimi, erta nikoh, udum, sovchi, "to'y-tui".

A STUDY OF THE WEDDING CEREMONY OF THE TAJIKS OF AFGHANISTAN.

Abstract. This article discusses wedding customs and their conduct among Afghan Tajiks. The Tajik wedding ceremony, early marriages and wedding customs, courtship and post-wedding customs are described.

Key words: marriage ceremony, early marriage, udum, suitor, "wedding-tui".

ИЗУЧЕНИЕ СВАДЕБНОЙ ЦЕРЕМОНИИ ТАДЖИКОВ АФГАНИСТАНА.

Аннотация. В данной статье рассматриваются свадебные обычаи и их проведение среди афганских таджиков. Описан таджикский свадебный обряд, ранние браки и свадебные обычаи, ухаживания и послесвадебные обычаи.

Ключевые слова: обряд бракосочетания, ранний брак, удум, жених, «свадьба-туй».

Dunyo xalqlarida bo'lganidek, Afg'oniston tojiklari orasida ham asrlar mobaynida saqlanib kelayotgan va hozirda ham mukammal ijro etiladigan turli tuman xalq og'zaki ijodi namunalari mavjuddir. Shunday udumlardan biri nikoh to'yi marosimi.

Insoniyat tarixining dastlabki va undan keyingi davrlarida, nikohga oid marosimlar uncha ko'p bo'lmagan. Ehtimol, marosimlar ko'p o'tkazilgan bo'lishi mumkin, lekin ularning nomi bizgacha yetib kelmagan. S. E. Malovning V va XV asrlar qadimgi turkiy tillarning yozma yodgorliklari haqida ma'lumot beruvchi "Памятники древнетюркской письменности" asarida avla (uylanmoq), äz (er, erkak kishi); ävlüg/ävlük (xotin), jutuz (xotin kishi); kälın (kelin) singari etnik tushuncha anglatuvchi so'zlar uchraydi. Mahmud Koshg'ariyning XI asrdagi, undan oldingi va undan so'nggi davrdagi yozma yodgorliklarni tushunish va o'rganish uchun qimmatli qo'llanma bo'lgan "Devoni lug'atit turk" asarida esa kezut (kiyim) "to'yda kelin-kuyov yaqinlariga beriladigan to'n ma'nosida kelgan. Yoki egät – "nikoh kechasi kelin yonida xizmat qiluvchi xotin"; "seb" - kelinlar moli" ma'nosidadir¹.

Qizlar odatda o'n to'rt, o'n olti yoshda turmushga chiqadilar. O'n olti yoshdan oshgan qizlarni esa bokira bo'lib qolgan nikoh yoshi deb atashgan va ularni "xona monda", "uyda qoldi" deb masxara qilishgan. Ular cholga, yoki cho'loqqa turmushga chiqishgan. Yigit uchun odatiy turmush qurish yoshi o'n olti, yigirma yosh bo'gan. Yigirma yoshdan oshgan yigitlarni esa

¹ Nadim, M. H. (2021). SHIMOLIY AFG'ONISTON O'ZBEKLARI ETNOGRAFIK LEKSIKASINING TARIXIY-ETIMOLOGIK XUSUSIYATLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(2), 22-29

“bydda”- “ojiz” yoki “pirduk” – “keksa bo’ydoq” deb masxara qilishgan. Ular beva ayolga yoki xunuk qizga uylanishgan².

Afg’onistonda qalin olish juda yuqori bo’lganligidan bo’ydoq erkaklarning soni ko’p bo’lgan. Ko’pchilik oilalarda almashuv nikoh, ya’ni qarindoshlar qalin to’lamoslik uchun kelin berib kelin olish keng tarqalgan, Levirat nikoh ham saqlangan. Katta patriarxal tipdagi oilalarda bolalar otaga, kelin qaynotaga so’zsiz bo’ysunishi. Ota-ona tanlagan kishi bilan turmush qurishi shart.

Qalin. Bu so’z ham eng qadimgi etnografik nomlardan. O’TIL (O’zbek tilining izohli lug’ati) da qalin so’zning ikki ma’nosi berilgan³:

1. Ko’ndalang o’lchamli katta (odatda yassi-yoyiq narsalar haqida). Qalin kitob, qalin qog’oz va h.

2. Nikoh to’yida kuyov tomonidan kelin tomonga beriladigan, to’lanadigan pul, mol va b. Masalan, U to’y shart-sharoitlari ustida, qalin ustida savdolashib o’tirmay, fothiga qo’l ko’tardi. (M.Ismoilij, "Farg’ona tong otguncha")

Etnografizm sifatida “Qalin” so’ziga nisbatan quyidagicha izoh berish mumkin: kelin qilib oluvchilar tarafidan, qizning ota-onasiga kelishuv asosida beriladigan to’lov.. A.Jo’raboyev bu etnografik leksikaning genezisi haqida to’xtalar ekan, qolmoq fe’lining o’zagi qol ga -im, -in affikslari qo’shilishi orqali vujudga kelgan degan fikrni ilgari suradi.

Chimildiq. To’y marosimi nomlaridan chimildiq ham o’zbek, tojik, qozoq, qoraqalpoq xalqlari orasida juda keng qo’llaniladi. Diniy qarashlarga ko’ra, kelinchak uchun maxsus holda tayyorlangan joyga - chimildiqqa hech kim qo’ yilavermaydi. Shuning uchun ham chimildiq so’zining etimologiyasi to’g’risida ayrim manbalarni ko’rib chiqdik. A. Jo’raboyevning fikricha, bu so’z qadimgi turkiyda “bir xil o’simlik”, hozirda esa bir-biriga kirishib, namlikni o’tkazmaydigan va suv to’sishda ko’proq ishlatiladigan ajriqning tomirlari ma’nosida qo’llaniladigan, chim va urilmoq so’zlarining birikishidan hosil bo’lgan, “kirish, o’tish mumkin emas” manosini bildirgan. Bizningcha, bu taxmin qaysidir ma’noda, qadim insonlarning mifologik tafakkuriga bog’liq holda shakllangan. Negaki, qadimdan muqqaddas hisoblangan chillali xonaga, pok niyatda, yomon ko’zlardan asrash uchun begona kishilarning kirishi taqiqlangan. Faqatgina xos kishilargina u yerga kira olishgan.

Kuyovnavkar. Bu so’z aslida kuyov navkar, “kuyovning o’rtoqlari, kuyovning jo’ralari” ma’nosini ifodalovchi birikma xalq shevalarida, turkiy va boshqa tillarda turli fonetik shakllarda ishlatiladi. Shimoliy Afg’oniston o’zbek shevalarida ham uning kuyov navkar, shakli qo’llaniladi.

Kuyov. Bu so’zning ham tarixiy-etimologik kelib chiqishi o’zgacha. Tarixdan bizga ma’lumki, Chig’atoy va ozarbayjon tilida Chingizxon avlodidan uylangan shahzodalar ko’ragan, deb nomlangan. Bu atama ham “kuyov” ma’nosida ishlatilgan. Bundan bilish mumkinki, qadimgi turkiy xalqlarda kuyov atamasi qadimdan ishlatib kelingan. Shu va shu kabi atamalardan xulosa qilish mumkinki, etnografik birliklar faqatgina bir til doirasida yuzaga chiqmagan⁴.

² Андреев М. С. “По этнологии Афганистан” ТАШКЕНТ, 1927.

³ Nadim, M. H. (2021). SHIMOLIY AFG’ONISTON O’ZBEKLARI ETNOGRAFIK LEKSIKASINING TARIXIY-ETIMOLOGIK XUSUSIYATLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(2), 22-29

⁴ Nadim, M. H. (2021). SHIMOLIY AFG’ONISTON O’ZBEKLARI ETNOGRAFIK LEKSIKASINING TARIXIY-ETIMOLOGIK XUSUSIYATLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(2), 22-29

Oilada o'g'il tug'ilishi nog'ora yoki miltiq ovozi bilan e'lon qilinadi va katta to'ylar o'tkaziladi. O'g'il bola to'rt, yeti yoshida sunnat qilinadi va tantana bilan nishonlanadi.

Sovchi. To'y marosimi nomlari ichida eng faol qo'llanuvchi sovchi atamasining etimologiyasi haqida A. Jo'raboyev fikr bildirgan. Unga ko'ra, bu so'z dastavval "tarjimon", "bashoratchi", "oldindan xabar beruvchi" ma'nolarida ishlatilgan. Keyinchalik "xudoning elchisi", "rasul" ma'nosi uchun forscha payg'ambar so'zi qabul etilib ommalashib ketgandan so'ng, sovchi so'zining ma'nosi torayib, faqat "qiz oluvchi va qiz beruvchilar orasidagi vositachi shaxs" ma'nosi qoladi⁵.

Afg'oniston tojiklarining nikoh turlardan biri "shingari" hisoblangan⁶. Bunda qizlar o'zi yoqtirmagan yigitga turmushga chiqishga ko'nishmagan, bu holatda qizlar yigitlarni qo'rqitib qo'yishga majbur bo'lishadi ya'ni o'zi yoqtirgan yigit bilan "shingari"-qochib, turmushga qurishgan."Shingari"-qizning (yoki hatto turmush qurganning) qochib ketishi. Bunda, chaqirilgan mulla shosha- pisha nikoh qiladi. Ba'zan qochib ketayotgan er- xotin yigitning bir necha qurol bilan qurollangan do'stlari bilan birga qochib ketayotganda, mabodo quvg'in bo'lsa, uni ushlagan, jangga qo'shilishgan, sevishganlarga qochish imkoniyatini berishgan. Odatda, qiz o'g'irlangan yigitning uyiga qizning qarindoshlari uni ta'qib qilib yetib borgach, ularni u yerga kirishga qo'yishmagan va darvoza mustahkam qulflangan, yoki Pandsher uyiga kiradigan katta eshik oldida baqirish, yig'lash, tahdid va so'kish bilan cheklanishgan. Ularni odati bo'yicha, uyda, hamma qizni himoya qilishi, uni ta'qib qilishiga yo'l qo'ymasligi, hamma uxlashi talab qilinadi. Oradan ma'lum vaqt o'tgach taxminan 15-40 kun o'tgach, kelinning ota- onasining achchiqligiga qarab, "afsakal"⁷ deb atalgan qishloqdan hurmatli ikki, uch nafar qiz bilan ota- onasining yarashishga moyilligini bilish uchun otasining uyiga boradi. Kelganlar qizning otasini sulhga borishga ko'ndiradi. Avval mehr bilan ko'ndirishgan, yordam bermasa so'kish va baqirish bilan. Oxirida esa rozilik beriladi. Afsakallar bir necha marta uyma-uy yurib, har ikki tomonni ko'ndirishiga to'g'ri keladi. Nihoyat, o'zaro kelishuv amalga oshgandan so'ng. Qizning otasi "baxtsizlik nasibammga tushdi", deb venani kichraytirilgan hajmda qabul qiladi va shundan keyin munosabatlar o'rnatiladi. Hatto shunday holatlar ham borki, har ikki tomon to'y uchun og'ir xarajatlardan qochish uchun ixtiyoriy kelishuvga ko'ra o'zlari farzandlarini qochishlarini tashkil qiladilar. Nafaqat qizlar, balki bevalar yoki ajrashgan ayollar ham qochib ketishadi. Misol uchun, Xinj qishlog'ida bir ayol, besh marta qochib ketgan.

"Kingolya" deb ataladigan unashtiruv odati odatda nikohdan bir necha yil oldin, o'rtacha uch, to'rt yil oldin bo'ladi. Bunda o'smir qiz kelin bo'lishga tayyorligi, uning ayol sifatidagi fazilatlarini allaqachon aniqlana boshlaganligi va da'vogarlar kerakli fazilatlarini ifodalovchi bunday qiz bilan nikoh kafolatini ta'minlashga harakat qilishlari bilan bog'liq. Ammo ko'pincha shunday

⁵ Nadim, M. H. (2021). SHIMOLIY AFG'ONISTON O'ZBEKLARI ETNOGRAFIK LEKSIKASINING TARIXIY-ETIMOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(2), 22-29

⁶ Shingari" so'zi Panjshirda "qism, ulush, ishtirok" ma'nolarida alohida uchraydi. Masalan, qandaydir biznes haqida yoki biror narsaning birgalikda kashfiyoti haqida gapirganda, agar biri ikkinchisidan "tu sherik asti?" ("Siz ishtirokchisizmi?") so'rsa, buning javobi yak shing sherik astam bo'lishi mumkin. ("Men bitta ulushda ishtirok etaman").

⁷ Turkiyada, "oqsoqol" (Jlail) "oq soqolli". Afsakal sochi oqargan, tajribali, ziyoli, so'zgo'y kishi. Masalan, 150 xonadondan iborat Xinj qishlog'ida atigi besh kishi yashaydi. Panjshirda bu ko'proq sharaflil taxallus bo'lib, uning kelib chiqishi, tayinlanishi obro'ga asoslangan.

bo'ladiki, "kingolya" - unashtiruv to'ydan oldin ham sodir bo'ladi. Shu kuni kuyovning otasi kelinga odati bo'yicha kiyim beradi. Kambag'allar oila vakillari esa bu ko'ylak uchun bir yoki ikkita mato bilan cheklanadi. Yig'ilgan mehmonlar kuyovning otasi tomonidan kelinning uyiga yuborilgan hayvonlarning go'shtidan tayyorlangan taomni yeydilar. Shu paytdan boshlab unashtirilganlar bir-biriga nisbatan: yigit - kungol, qiz-kungola. Unashtiruv bazmi esa esa kingolagi deb ataladi. Unashtirilgan yigit kelinning uyiga borib, gohida qaynotasiga, qaynonasiga kerak bo'lsa, uy yumushlarida ham yordam beradi. U ko'pincha kelinning uyida tunab ham qolgan.

Pandsher vohasida to'y—"tui" deb nomlanadi⁸. Vena to'lovi payshanba kuni yuborilsa, unda to'y to'rt kun ichida, ya'ni seshanba kuni nishonlashadi. To'ylar asosan kuzda, qishda o'tkaziladi. Bahor va yozda to'ylar bo'lmaydi. Bahor va yozda odamlar qishloq xo'jaligi ishlari bilan mashg'ul bo'lib, ular kuzning ikkinchi yarmida ozod bo'lishlari va bundan tashqari, kuzning eng gullab-yashnashi va turli xil zaxiralar to'planish davri ekanligi bilan izohlanadi.

To'yni qanday nishonlash masalasi eng jiddiy masala hisoblanadi.. Tashvishning asosiy nuqtasi vena to'lovi (qalin puli). Maxsus taklif qilingan afsakalalar kuyovning otasining uyidan kelinning otasining uyiga borib, to'lovni kamaytirishga ko'ndirishadi. Pandsherdagi venaning normal o'rtacha o'lchamlari quyidagicha:

1.20 bosh mayda chorva mollari (qo'y, echki).

2.2 dona qoramol (sigir yoki ho'kiz).

3.1 ta ot yoki naqd 100 rupiya

4.2 ta qurol.

5.8-10 dona mato, o datda paxtadan iborat bo'lishi va kiyim uchun yetarli bo'lishi kerak⁹ va boshqa narsalar.

Agar kuyov o'zlaridan yoki qishloqdandan ham emas, balki uzoqdan bo'lsa va kelin shu tariqa uzoqqa ketse, u holda to'lov ikki barobar ortgan. Vena to'lovini kelinning uyiga seshanba yoki payshanba kuni o'tkaziladi. U juda tantanali tarzda tashkil etilgan. To'y kuni ertalab kuyovning uyiga otaning ikki vakili keladi. Ikki vakil kelib oriq yoki mayda jonivorlarni talab qiladi, darvozani taqillatishadi, mol tanlanadi, hammasi hal bo'ladi. Namozdan so'ng ular tomoshaga tayyorgarlik ko'rishadi. Poyezd ketayotganini bildirish uchun kuyovning uyidan ikki marta o'q uziladi. Kelinning uyiga yaqinlashganda yana ikkita ogohlantiruvchi o'q otiladi. Ularni eshitib, ayollar kelinning uyidan chiqib, "ruga- djushi" deb nomlangan oldindan tayyorlangan pechenyelarni tashlaydilar. Har tomondan bolalar va kattalar uni yerdan olishga shoshilishadi va katta shovqin- suron bo'ladi. Bu "shakar-riz partoshi" -"shakar sochish" deb nomlanib, olib kelingan mol va kiyim- kechaklarga salom berish ma'nosida katta botiniy ahamiyatga ega sanaladi.

Vena to'lovi o'lchamini belgilash ko'pincha katta tushunmovchiliklarga olib kelgan. Misol uchun qishloqda qarindoshlaridan biriga unashtirilgan Dasht- i Rivak ismli o'sib borayotgan qiz kun sayin ajoyib go'zallikka ega bo'lib boradi. Vena to'lovini allaqachon qabul qilgan kelinning otasi qizining haqiqiy g'ayrioddiy go'zalligiga ishora qilib, uni kattalashtirishni talab qildi. U kuyovidan yo so'raganini to'lashini yoki kelinni rad etishini talab qildi. Qattiq xafa bo'lgan yigit kelinini tashlab ketmay, Kobulga ishlash uchun ketgan va o'n bir yildan beri Kobulda xizmat qilib,

⁸ Андреев М. С. "По этнологии Афганистан" ТАШКЕНТ, 1927.

⁹ Андреев М. С. "По этнологии Афганистан" ТАШКЕНТ, 1927.

pul yig'ib keladi. Ikki marta kelinning otasi uni qaytib kelishga va turmushga chiqishga ko'ndirish uchun tog'dan keldi, qo'shimcha vena to'lovini ham rad etdi, lekin u rozi bo'lmadi va vena to'lovini ko'tarishda muhokama qilingan miqdorni tejash uchun ko'proq ishlashni xohlaydi.

To'y arafasida, kuyov hamma eski kiyimlarini sartaroshga beradi va o'zi yangi kiyimlar kiyadi. Shu paytdan boshlab u kuyov deb atalala boshlanadi. Kuyovning oldida mahalliy sartarosh – “dalyok” turibdi, u bir vaqtning o'zida u xizmat ko'rsatadigan aholi uchun ham qo'shiqchi, ham musiqachi. Kechqurun uning uyida “she'riyat musobaqasi” o'tkaziladi. To'plangan ishtirokchilar doirasida she'r o'qishdan musobaqalar (odatda juda qisqa 2-4 bayt) o'tkazilib, to'satdan hozir bo'lganlardan biriga ishora qilishi kerak va u bir daqiqa ham kechiktirmasdan, she'r o'qishni boshlashi kerak, aytilganidek, raqib bilan tugagan bir xil harf bilan boshlanadi. Bu o'yin- musobaqa Markaziy Osiyoda, Afg'onistonda va Hindiston musulmonlari orasida ham keng tarqalgan. Shimoliy Hindistonda hatto bunday tanlovlarga tayyorgarlik ko'rish uchun maxsus bosma nashrlar mavjud bo'lib, unda alifboning turli harflari bilan boshlanadigan she'rlar namunalari mavjud. Mahalliy turk shevasini yaxshi biladigan Turkistonning pasttekislik tojiklari orasida, masalan, Samarqand va Xo'jandda, bu musobaqalarda she'rlar tilining forscha bo'lishi shart emas, turkey tilda ham she'rlar aytilgan.

Odamlar xabarchining taklifiga binoan kelishadi. Yig'ilganlar ikki partiyaga bo'lingan va agar odamlar ko'p bo'lsa, uchtaga bo'linadi va har bir partiya navbatma- navbat ijro etadigan turli xil qo'shiqlar aytilgan. Dastavval “ko'knori”, deb atalgan qo'shiqlar kuylanadi¹⁰.

To'y kuni kuyov tomondan yuborilgan jarchi atrofdagi qishloqlarni aylanib, ko'cha-ko'yda yurib, ertaga falon- falonning to'yi, falonchi bilan (ismlari bor) deb hayqiradi. Shu tariqa kuyov tomondan atrofdagilarni to'yga taklif qiladi. Agar kambag'allar turmushga chiqsa, jarchi to'y kuni ertalab o'z qishlog'ida yuradi. Kuyovning uyiga mehmonlarning kelishi quyosh chiqishi bilan erta to'plana boshlaydi, ammo odatdagi mehmonlar yig'ilishidan oldin, hatto tongda ham, kuyovning eng yaqin do'stlari va qarindoshlari qurollangan holda kelishadi.

Jarchining qichqirig'i bilan birga to'yni nishonlash boshlanishi haqida aholiga ogohlantirish beriladi. Erkaklar qurol bilan kelishadi. Yuzi ochiq (Pandsherda yopilmaydi) ayollar ham paydo bo'ladi, lekin ular erkaklardan alohida kelib, ulardan uzoqlashadilar, asosan tomda o'tirib tomoshaga qarab turishadi. Erkaklar o'zlarining eng zo'r kiyimlarini kiygan holda kelishadi. Ayniqsa, sijol (ya'ni, ustunlik qiluvchi yuqori tabaqaning nomi, vodiyning o'ziga xos aristokratiyasi) orasida bunday hollarda boshqalardan halol ortda qolish haqida gap bo'lmaydi. Kiyinish harakatlari ayollarga taalluqli emas va ular faqat tozaroq kiyim kiyishadi. Qarindoshlar shakar, un, bug'doy, uy- ro'zg'or buyumlaridan ozgina, agar bular yo'q bo'lsa, kamroq pul (taxminan uch so'mdan o'n ikki so'mgacha) olib kelishgan. Tushga yaqin kuyovning uyidagi mehmonlarga qaynatilgan go'sht va guruch qo'shilgan shirali pishiriq taklif qilinadi. Bu taom ba'zan palov bilan almashtiriladi¹¹.

REFERENCES

1. Андреев М. С. “По этнологии Афганистан” ТАШКЕНТ, 1927.

¹⁰ Андреев М. С. “По этнологии Афганистан” ТАШКЕНТ, 1927.

¹¹ Андреев М. С. “По этнологии Афганистан” ТАШКЕНТ, 1927.

2. Nadim, M. H. (2021). SHIMOLIY AFG'ONISTON O'ZBEKLARI ETNOGRAFIK LEKSIKASINING TARIXIY-ETIMOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(2), 22-29.
3. Naimov I., Toshpo'latova Sh MARRIAGE CEREMONY OF TAJIKS IN THE WORK OF MIKHAIL STEPANOVICH ANDREYEV TADJIKI DOLINI KHUF// *International Journal of Intellectual and Cultural*
4. www.ziyouz.uz

EVFEMIZMLAR O'QUVCHI NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRUVCHI OMIL SIFATIDA

Dilobar Imamkulovna Gulamova

Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8340938>

Annotatsiya. Raqobatga asoslangan bozor iqtisodiyoti tadbirkor, ijodiy tafakkuri yuksak, har qanday qiyin vaziyatdan o'z aql-idroki, mustaqil ijodiy tafakkuri bilan omon chiqa oladigan, shuurida milliy ruhi mustahkam bo'lgan shaxsni tarbiyalashni taqozo qiladi. Davlatimiz siyosati negizida shaxs farovonligi va baxt-saodatini ta'minlash yotar ekan, unda shaxs tarbiyasi yuqorida ko'rsatilgan maqsaddan boshqa mo'ljalda tashkil etilishi mumkin emas. Bu jarayonda: "Maktab bu – hayot-mamot masalasi, kelajak masalasi. Uni davlat, hukumat va hokimlarning o'zi hal qilolmaydi. Bu butun jamiyatning ishi burchiga aylanishi kerak".

Demak, bosh maqsadimiz "«ta'lim oluvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilishdan iborat" ekan, buning asosiy vositalaridan bo'lgan ona tili ta'limi masalasiga an'anadagidan farqli ravishda butunlay boshqacha ko'z bilan qarashimiz lozim.

Kalit so'zlar: maktabda ona tili ta'limi, ona tili ta'limi maqsadi, pragmatik qiymatli topshiriq, mustaqil fikrlash.

EUPHEMISM AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' SPEECH CULTURE

Abstract. A competitive market economy requires the education of an entrepreneur, a person with high creative potential, a person who is able to survive any difficult situation with his own mind, independent creative thinking, and a strong national spirit. Since the policy of our state is based on ensuring the well-being and happiness of the individual, the education of the individual cannot be organized for any other purpose than the one indicated above. "School is a matter of life and death, a matter of the future. This cannot be decided only by the state, government or governors. This fact must be taken into account".

So, while our main goal is to "develop students' independent thinking skills", we need to look at native language learning, one of the main tools, from a completely different perspective than usual.

Key words: mother tongue teaching at school, purpose of mother tongue teaching, pragmatic value appropriation, independent thinking.

ЭВФЕМИЗМЫ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ УЧЕНИКОВ

Аннотация. Конкурентоспособная рыночная экономика требует воспитания предпринимателя, человека с высоким творческим потенциалом, человека, способного пережить любую сложную ситуацию собственным умом, независимым творческим мышлением, сильным национальным духом. Поскольку политика нашего государства основана на обеспечении благополучия и счастья личности, то воспитание личности не может быть организовано ни для какой другой цели, кроме указанной выше. «Школа – это вопрос жизни и смерти, вопрос будущего. Это не может решить только государство, правительство или губернаторы. Этот факт необходимо учитывать».

Таким образом, хотя наша главная цель состоит в том, чтобы «развить навыки самостоятельного мышления учащихся», нам необходимо взглянуть на обучение на родном языке, один из основных инструментов, с совершенно иной точки зрения, чем обычно.

Ключевые слова: обучение родному языку в школе, цель обучения родному языку, прагматическое ценностное присвоение, независимое мышление.

Davlat jamiyatning taraqqiyot darajasidan hamda uni rivojlantirish uchun belgilangan maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda ta'lim tizimi oldiga muayyan buyurtma qo'yadi. Bu buyurtma jamiyatning (birinchi navbatda, iqtisodiy, so'ngra ma'naviy-madaniy ehtiyojlari bilan belgilanadi) ijtimoiy, iqtisodiy salohiyatini yuksaltiradi, davlat tomonidan belgilangan yagona maqsad yo'lida fuqarolarning ma'naviy-ma'rifiy qiyofasini uyg'unlashtiradi, rivojlanishga to'siq bo'luvchi muammolarni hal etadi. Bu esa, pirovard natijada, jamiyat a'zolarining umumiy farovonligini ta'minlashga olib keladi. Davlat buyurtmasida fan va ta'limning rivojlanish hamda integratsion holati, boshqaruv, ta'minot tizimining darajasi, jamiyat va shaxs orzu-umidlarining mushtarakligi kabilar diqqat markazda bo'lib, muayyan hujjat bilan rasmiylashtiriladi. Bu hozirgi kunda Respublikamizda "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi" kabilardir.

Mazkur rasmiy hujjatlarda ta'lim tizimiga muayyan talablar qo'yilmoqda. Zero, 1997-yilda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun talablari hozirgacha ta'limning maqsad, vazifa, tur va bosqichlarini belgilab berdi, umumiy va har bir fan bo'yicha buyurtma mazmuni Davlat ta'lim standartlari (malaka talablari) ko'rinishida qonunlashtirildi. Ta'lim O'zbekiston Respublikasi siyosatining ustuvor yo'nalishi, davlat ahamiyatiga molik ijtimoiy-pedagogik masala bo'lganligi bois uning bosh maqsadi ham hukumat tomonidan belgilab berildi: "Mamlakatimizning istiqloq yo'lidagi birinchi qadamlaridanoq, buyuk ma'naviyatimizni tiklash va yanada yuksaltirish, milliy ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, uning milliy zaminini mustahkamlash, zamon talablari bilan uyg'unlashtirish asosida jahon andozalari va ko'nikmalari darajasiga chiqarish maqsadiga katta ahamiyat berishimiz kerak"ligi ta'kidlandi. Zero, "*Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari*" tamoyiliga asoslangan holda... maktab ta'limini rivojlantirish biz uchun buyuk umummilliy maqsadga, umumxalq harakatiga aylanishi zarur".

Ta'lim tizimida hamisha davlat buyurtmasi asosida ta'limning umumiy maqsadi belgilab beriladi. Davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida ta'lim-tarbiyaning maqsadi yagona bo'lib, bu yaxlitlik davlat, jamiyat va uning a'zolari munosabatlari bilan belgilanadi. Shu bois respublikamizda ta'limning umumiy maqsadi negizida ijodiy va mustaqil fikrlovchi, ma'naviy-mafkuraviy qiyofasi jamiyatning bosh g'oyasi bilan uyg'unlashgan shaxsni tarbiyalash mo'ljali yotadi. Hozirgi kunda barkamol avlod deganda "*jismonan sog'lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtayi nazarga ega yoshlar*" tushuniladi. Vaholanki, ta'limdan ham, tarbiyadan ham maqsadimiz bitta: farzandlarimiz barkamol bo'lsin.

Ta'limning umumiy maqsadi har bir o'quv fanining maqsad va vazifalarini belgilab olishni taqozo etadiki, bu, xususan, *milliyligimizning yorqin ifodasi bo'lgan ona tili ta'limi maqsadida o'zining aniq ifodasini topgan: "maktabda ona tili ta'limi maqsadi o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda to'g'ri va ravon bayon qiladigan, kitobxonlik madaniyati shakllangan, mustaqil va ijodiy fikrlay oladigan, o'z g'alar fikrini angelaydigan – muloqot va nutq madaniyati rivojlangan shaxsni kamol toptirishdan iborat"*. Ona tili ta'limi maqsadi ta'limning umumiy maqsadiga uyg'un bo'lib, uning ikki talabini o'zida juz'iyashtiradi: ijodiy va mustaqil fikrlash malakasini qaror toptirish hamda buning natijasida ta'lim oluvchining har tomonlama yetuk shaxs sifatida kamol topishi [2].

Demak, o'quvchining ona tili imkoniyatlarini egallashi hamda shu asosda barkamol inson sifatida shakllanishiga bo'lgan talab bu fan tadrisi oldiga juda ko'p vazifalarni qo'yadi. Jumladan, o'rta ta'limning umumta'lim fanlari bo'yicha amaldagi malaka talablari (Toshkent, 2020) da belgilanganidek, ta'lim muassasalarida olib borilayotgan ishlar o'quvchilarning o'zida zarur malaka va ko'nikmalarni shakllantirishiga qaratiladi. Ta'lim usuli, mazmuni, ta'lim vositalari ana shu ulkan va ulug' vazifalarning aniq va puxta bajarilishiga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

Ta'lim maqsadida shaxsning ma'naviy-mafkuraviy tarbiyasi milliy mafkura va milliy g'oyaga muvofiq bo'lishi aksiomatik xarakterga ega. Chunki tarbiyalanuvchi shaxsning ma'naviy-mafkuraviy qiyofasi jamiyatning yagona va umumiy ma'naviy-mafkuraviy siyosatiga mos kelishi jamiyat taraqqiyotining garovidir. Shuningdek, ona tili ta'limi maqsadining asosiy uzvi bo'lgan ijodiy tafakkurli va mustaqil fikrli shaxsni tarbiyalash masalasi davlatimizning ichki siyosati va iqtisodiy tizimning, uning haraklantiruvchi kuchlarining tafakkur tarziga bo'lgan talabi bilan belgilanadi.

Raqobatga asoslangan bozor iqtisodiyoti tadbirkor, ijodiy tafakkuri yuksak, har qanday qiyin vaziyatdan o'z aql-idroki, mustaqil ijodiy tafakkuri bilan omon chiqa oladigan, shuurida milliy ruhi mustahkam bo'lgan shaxsni tarbiyalashni taqozo qiladi. Davlatimiz siyosati negizida shaxs farovonligi va baxt-saodatini ta'minlash yotar ekan, unda shaxs tarbiyasi yuqorida ko'rsatilgan maqsaddan boshqa mo'ljalda tashkil etilishi mumkin emas. Bu jarayonda: **“Maktab bu – hayot-mamot masalasi, kelajak masalasi. Uni davlat, hukumat va hokimlarning o'zi hal qilolmaydi. Bu butun jamiyatning ishi burchiga aylanishi kerak”**. Demak, bosh maqsadimiz **“«ta'lim oluvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilishdan iborat”** ekan, buning asosiy vositalaridan bo'lgan ona tili ta'limi masalasiga an'anadagidan farqli ravishda butunlay boshqacha ko'z bilan qarashimiz lozim.

O'rta umumiy ta'limning amaldagi malaka talablarida “Ona tili” o'quv predmetini o'qitishning asosiy vazifalari quyidagicha belgilangan:

–o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgarlar fikrini anglashga, o'z fikrini og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon qila olishga qaratilgan nutqiy kompetensiyani rivojlantirish;

–o'quvchilarda grammatikaga oid o'zlashtiriladigan bilimlarni (fonetika, leksikologiya, so'zning tarkibi, so'z yasalishi, morfologiya, sintaksis, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublari, stilistikaga oid tushunchalarni) rivojlantirish;

–ona tilining keng imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda to'g'ri va ravon bayon eta olishni rivojlantirishga qaratilgan lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat [2;7].

Belgilangan vazifalarga diqqat qilsak, 1- va 3-vazifalar ona tili ta'limining bosh maqsadiga to'la hamohang, 2-vazifa esa qisman. To'g'rirog'i, 1- va 3-vazifalar o'quvchiga til imkoniyatlarini o'rgatish talabini qo'ysa, 2-vazifa ta'lim oluvchiga tilshunoslik asoslarini muntazam o'rgatib borishni taqozo etadi. Ya'ni 1-, 3-vazifalar bolani ijtimoiy hayotga, turmushga tayyorlash muddaosini ko'zlaydi. 2-vazifa ijrosi esa uni tabiiy hayot tarzidan uzib qo'yishga olib keladi. Bu holatni, afsuski, maktabda o'qitiladigan barcha o'quv predmetlari ta'limida kuzatishimiz mumkin.

Tilshunos olim B.Mengliyev “kun.uz” kanaliga bergan intervyusida shunday deydi: “Hamimiz maktabda fizika, kimyo, matematika, biologiya predmetlarini o'qiganmiz. Ulardan qoyillatib “besh” baho olganmiz. Ammo ko'p hollarda oddiygina elektr chirog'i patronini o'rnatishni ham, daraxtni payvand qilishni ham, yulduzlarga qarab vaqtni aniqlashni ham, jarohatga qanday malham qo'yishni ham, biror narsaning hajmini hisoblashni ham eplay

olmaymiz. Hatto oddiygina isitish tizimidagi suvning aylanma harakatini ham tushunmaymiz. Nega? Chunki biz olgan ta'lim hayotdan uzilib qolgan. Hamma ham fizik, matematik, biolog bo'lavermaydi-ku! Shuning uchun o'quvchida hayotiy kompetensiya birinchi o'ringa chiqishi lozim edi" [3]. Haq gap. Olimning fikridagi bir so'zni ham rad eta olmaymiz. Bolalarning maktabdan bezishiga ham mana shu jihatlari sabab bo'lmayaptimikan?!

Olim fikrini davom ettiradi: "Endi o'zimizning "Ona tili"mizga kelaylik. Ona tili ta'limining ahvoli qanday? Boshi ham, adog'i ham yo'q, buning ustiga darslikdan darslikka o'tish, sinfdan sinfga ko'chish bilan o'zgarib turadigan son-sanoqsiz ilmiy (lingvistik) qoidalarni yodlatamiz. Matnning, berilgan gaplarning avra-astarini chiqarib, ipidan ignasigacha tahlil qildiramiz. Biroq bu "bilim"lar og'zaki va yozma nutqimizga qay darajada ta'sir qilishi haqida o'ylab ham ko'rmaymiz." Achchiq, ammo haqiqat!

Ha, inson shaxsida ruh, tafakkur va til chambarchas bog'liq. Bundan ijodiy va mustaqil fikrli shaxs tarbiyasini amalga oshirishda ona tili va uning ta'lim tizimi, buni tashkil etuvchi vositalarning roli va xarakteri beqiyos ekanligi ayon bo'ladi. Shu o'rinda haqli savol tug'iladi: *bugungi kunda jamiyatimiz bilimdon shaxsga ehtiyojmandmi yoki ko'zlagan maqsadga erishishning o'nlab yo'llari borligini, muayyan sharoitda shulardan qay biri yuksak samara bera olishini biluvchi va uni qo'llay oluvchi shaxsgami?*

Tahlil: amaldagi maktab "Ona tili" darsliklariga e'tibor beraylik. Xo'sh, ularda ("Bilib oling", "Esda tuting" shaklidagi) qancha grammatik qoidalar berilgan?

5-sinf "Ona tili" darsligida – **192ta;**

6-sinf "Ona tili" darsligida –**194 ta;**

7-sinf "Ona tili" darsligida – **117 ta;**

8-sinf "Ona tili" darsligida – **51 ta;**

9-sinf "Ona tili" darsligida – **40 ta;**

10-sinf "Ona tili" darsligida – **26 ta;**

11-sinf "Ona tili" darsligida – **25 ta.** (Jami: **645 ta**)

Ammo bu hali hammasi emas. Agar 9-, 10-, 11-sinf "Ona tili" darsliklarida berilgan qoidalarning har biri 1-1,5 sahifa egallashini inobatga olsak, ular miqdori o'rtacha uch barobarga oshadi. (Bu umumiy qoidalar miqdorining 800dan oshishini ko'rsatadi.)

Hadisi shariflardan birida shunday deyiladi: "Ilmga rag'bati bo'lmagan kishiga ilm o'rgatmoq – gunohga botmoq, behuda ilm o'rgatmoq esa ikki karra gunohga botmoqdir." Biz o'quvchilarimizga behuda ilm o'rgatmayapmizmi?! Professor B.Mengliyev ta'biri bilan aytganda: "Maktabda yoshlarimiz ona tili mashg'ulotlarida boshi ham, adog'i ham yo'q, buning ustiga darslikdan darslikka o'tish, sinfdan sinfga ko'chish bilan keskin o'zgarib turadigan son-sanoqsiz ilmiy (lingvistik) qoidalarni yodlashga majbur bo'lishayotganligi" bolaga nima beryapti?!

Biz qachon o'quvchilarimizga *til o'rgatish bilan tilshunoslik asoslarini o'rgatish masalasini* farqlab olamiz? Qachongacha bolalarimizga "keraksiz ilmni o'rgatib" ilm o'rgatmoq savobidan bebahra qolaveramiz? [2;7]

Rasmiy hujjatlarda ta'lim tizimiga qo'yilgan muayyan talablar o'quv jarayonining maqsad, vazifa, tur va bosqichlarini belgilab beradi. Har bir fan bo'yicha buyurtma mazmuni davlat ta'lim standartlari (malaka talablari) ko'rinishida aks etadi. Davlat buyurtmasi asosida ta'limning umumiy maqsadi belgilab berilishi soha mutaxassislari uchun sir emas.

Bu, xususan, milliyligimizning yorqin ifodasi bo'lgan ona tili ta'limi maqsadida o'zining aniq ifodasini topgan: "Maktabda ona tili ta'limi maqsadi o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda to'g'ri va ravon bayon qiladigan, kitobxonlik madaniyati shakllangan, mustaqil va ijodiy fikrlay oladigan, o'z g'alar fikrini ang'laydigan – muloqot va nutq madaniyati rivojlangan shaxsni kamol toptirishdan iborat".

Shu o'rinda, eng avvalo, ona tili ta'limi va uning natijasi borasida ikki jihatni farqlab olishimiz zarur. Bular:

1) ona tili ta'limi jarayonida tahsil oluvchiga tilning beqiyos imkoniyatlaridan foydalanish, ya'ni tilning kommunikativ-amaliy qiymatini yuksak darajada namoyon eta olish ko'nikmalarini singdirish;

2) ona tili ta'limi jarayonida tahsil oluvchiga tilshunoslik asoslarini muntazam o'rgatib borish, tom ma'noda, jamiyat uchun tilshunoslikning qonun-qoidalarini biladigan shaxsni tayyorlash.

Bugun maktab ona tili ta'limida rasman birinchi ("ona tili ta'limi jarayonida tahsil oluvchiga tilning beqiyos imkoniyatlaridan foydalanish, ya'ni tilning kommunikativ-amaliy qiymatini yuksak darajada namoyon eta olish ko'nikmalarini singdirish") maqsadni ko'zlab, amalda esa ikkinchi maqsadni ("ona tili ta'limi jarayonida tahsil oluvchiga tilshunoslik asoslarini muntazam o'rgatib borish, tom ma'noda, jamiyat uchun tilshunoslikning qonun-qoidalarini biladigan shaxsni tayyorlash") amalga oshirayotganimiz achinarli holdir.

Maktab o'quvchilari o'z ona tillarini, odatda, tabiiy ijtimoiy sharoitda shu tilda so'zlashuvchi oila a'zolari, mahalla, bir tilli jamoatchilik orasida o'rganib borishadi. Yillar o'tgani sayin ona tili inson uchun nafaqat axborot yetkazish va axborot qabul qilish vositasi, balki uning milliy o'zligini shakllantiruvchi birlamchi omilga aylanib boraveradi. Darhaqiqat, ona tili kishi tafakkurini shakllantiruvchi, insonni inson sifatida rivojlantirib boruvchi, uning ma'naviy kamoloti, komilligini ta'minlab beradigan asosiy manba hisoblanishi hech birimiz uchun sir emas. Shuning uchun ham dunyo tamaddunida o'zini, o'zligini tanigan har bir xalq, har bir millat, avvalo, o'z ona tili qadrini yuksaltirishga, uning ta'limi samaradorligini oshirishga harakat qiladi.

Demak, insonning o'z ona tiliga e'tiborsiz qarashi uni iste'moldan chiqib ketishiga, bu esa kishining milliy hissiyotlaridan mosuvo bo'lishiga, milliy tuyg'udan ayrilmoq esa manqurtlikka olib keladi. Shunday ekan, inson qayerdagi yashamasin, boshlang'ich va o'rta umumiy ta'limni imkoni yetgunicha o'z ona tilida olgani ma'qul.

Kishilarning ma'naviy saviyasi, odob-axloqi, madaniyatlilik darajasi, oliyjanoblighi va, umuman, ichki dunyosining qanchalik boy ekanligi, avvalo, uning nutqidan ma'lum bo'ladi. So'zlovchiga xos ijobiy yoki salbiy fe'l-atvor ham ularning nutqida muayyan til vositalari asosida yuzaga chiqadi. Xalqimizda: "Yaxshi topib gapirar, yomon qopib" degan maqol zamirida ham nutq egasiga xos fe'l-atvorning ijobiy yoki salbiy jihatiga ishora sezilib turadi. Ba'zan juda orasta kiyingan, yurish-turishi o'ziga yarashgan kishilar bilan, ba'zan biz uchun «yulduz» darajasida bo'lganlar bilan ozgina suhbatlashsak, qaytib bu suhbatni orzu etmasligimiz ham mumkin. Yoki aksincha.

Insonda nutq madaniyatini me'yorlashtiradigan leksik birliklar ancha. Shulardan biri evfemizmlardir.

Nutq jarayonida axloq-odob hamda hissiy talablar ta'sirida aytilishi nojoiz, noqulay bo'lgan so'zlarni yumshoq va muloyim ifodasi bo'lgan ikkilamchi nomlar, ya'ni evfemizmlar tilda

alohida bir tizimni tashkil qiladi. Masalan, Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” asarida Kumushbibi maktubida shunday o‘rin bor: “Sizni va otamni juda sog‘indim, agarda og‘ir oyoq bo‘lmasam edi, qish bo‘lishiga qaramasdan Marg‘ilonga jo‘nar edim, qudangiz, qayin onamning so‘z(lar)iga qaraganda, kelasi oyda ko‘zim yorir emish”. (Abdulla Qodiriy. O‘tkan kunlar)

Maktubdagi homiladorlik bilan bog‘liq ma‘nolarni aks ettirgan og‘ir oyoq, ko‘zi yorimoq kabi evfemizmlar xalqimizning milliy ruhi, odobi, nazokatini aks ettirgan til birliklaridir. Evfemizmlar orqali, asosan, inson ruhiyati, o‘zaro munosabati, bir-biriga bo‘lgan e‘zosi, hurmati, takallufi aks etadi. Tom ma‘noda, evfemizmlarni o‘rinli qo‘llash nutqni madaniylashtiradi, so‘zlovchini ham, tinglovchini ham noqulaylikdan qutqaradi. Shuning uchun ham ulardan foydalanishda ehtiyotkorlik talab etiladi. O‘zini jamiyatning madaniyatli a‘zosi deb hisoblagan har bir kishisi uchun ham mazkur birliklardan o‘rinli foydalanish o‘ta muhim. Tabiiyki, bu nutq madaniyatining ifodasidir.

Inson umri davomida sharoit taqozosiga ko‘ra turli tillarni, shuningdek, o‘z ona tilini ham o‘zlashtirib boradi. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida ona tili o‘quv predmetini o‘qitish ishlari o‘quvchilarning tug‘ilganidan toki maktabga qadam qo‘yguniga qadar egallagan nutqiy ko‘nikmalari ustiga quriladi va ayni paytda o‘quvchilarda mavjud nutqiy ko‘nikmalar adabiy til me‘yorlariga muvofiqlashtirib ham boriladi.

Qisqa qilib aytganda, ona tili mashg‘ulotlarida o‘quvchi uch parametr– to‘g‘ri o‘qish, xatosiz yozish va o‘qigan(eshitgan)ini to‘g‘ri anglay olishni egallashi zarur. Shu o‘rinda ta‘kidlash muhimki, o‘quvchining “to‘g‘ri anglay olish”i uning madaniy nutqida namoyon bo‘ladi. Madaniy nutq esa kishidan eshitgan, bilgan, anglaganlarini to‘g‘ridan to‘g‘ri aytish(yozish)ni emas, uni me‘yor elagidan o‘tkazish, ya‘ni qayta ishlashni, jamiyat odob-axloq qoidalariga moslashtirishni, o‘ziga xos analiz va sintezni taqozo etadi. Ana shu jarayonning amalga oshishida esa o‘quvchiga eng yaqin vosita bo‘lib evfemizmlar xizmat qiladi.

Bu esa maktab o‘quvchilari nutqini evfemizmlar bilan boyitish zarurati va ahamiyatini belgilaydi.

Fikrimiz dalili sifatida boshqa til va nutq birliklari (masalan, frazeologik birliklar, maqol, hikmatli so‘z, perifraza va h.lar)ning nutqdagi ahamiyatini inkor etmagan holda evfemizmlar madaniy nutqning eng zarur unsuri ekanligiga misol keltirishga harakat qilamiz. Masalan, *Karim xotin oldi gapida xotin olmoq* birligining shu holatda aytilishi o‘zbekona odob-axloq me‘yorlariga zid. Uning o‘rnida *Karim oila qurdi; Karim juftini topdi; Karim o‘ziga jufti halol tanladi; Endi Karimning yostiqdoshi bor; Endi Karimning umryo‘ldoshi bor; Karim uylandi; Karim oilali* kabi o‘nlab evfemik birliklarni qo‘llash mumkin. (Mazkur efemiyalar o‘rnida *bir boshini ikkita qilmoq, bir yostiqaqa bosh qo‘ymoq* (ibora); *Davruga – otin, yigitga –xotin* (maqol); *Voyaga yetgan er kishi xotin olmog‘i farz* (hadis) kabi birliklarni doimiy qo‘llab bo‘lmaydi. Biroq evfemik birliklarni istalgan nutqda bemaol qo‘llash imkoniyati mavjud.)

Aslida, o‘rta umumta‘lim maktablarining ona tili mashg‘ulotlarida pragmatik qiymatli topshiriqlardan foydalanish samaradorlik omili ekanligini nazardan qochirmaslik muhim va bu ona tili ta‘limi mazmuni(dastur va darsliklar)da ham to‘la aks etishi zarur. O‘quvchi uchun pragmatik qiymatli birliklardan biri nutqiy evfemizmlar bo‘lib, ular o‘quvchilarda nutq madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qila oladi.

REFERENCES

1. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Raupova L., Qurbonova M., Abuzalova M., Yuldasheva D. Hozirgi o'zbek tili. Darslik. – Buxoro: Durdon, 2021.–555 b. <http://library.ziyonet.uz/ru/book/119110>
2. Yuldasheva D.N. O'zbek tilini o'qitish metodikasi (OO'MTV tasdiqlagan darslik).–Buxoro: Durdon, 2021.–445 b. <http://library.ziyonet.uz/ru/book/119112>
3. Bunday ona tili ta'limi o'zimizni aldashdan boshqa narsa emas!" – Tilshunos olim bilan suhbat/ 27.08.2019. kun.uz
4. Юлдашева Дилором Нигматовна. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури талаблари асосида таълим мақсадини белгилашнинг дидактик асослари: педагогика фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация.–Тошкент, 2007.–124 б.
5. Yuldasheva D.N. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining ona tili o'qituvchilariga ochiq xat: Maktab partasida o'tirgan bolalarimizning barchasi tilshunos bo'lishi kerakmi?// "Ma'rifat" gazetasi 2020-yil 4-mart, chorshanba –№ 10 (9283)-son. 10-11-sahifalar.
6. Дилором Юлдашева (Dilorom YULDASHEVA). Профессиональные фразеология (Professional Phraseology). International conference on academic studies in philology (BICOASP) 26-28 September 2019 Bandırma <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/60539392/>
7. Dilorom Nematovna Yuldasheva. Problems of national language education at school. Volume 4 Issue 3 BSU 2020 (3) Published by 2030 Uzbekistan Research Online, 2020 <https://uzjournals.edu.uz/buxdu/vol4/iss3/15/>
8. DN Yuldasheva. BASIC NON-VERBAL COMPONENTS OF SPEECH. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES (2767-3758) 3 (01), 17-24.
9. AN Istamovna. Leksik birliklarning milliy o'zlik ruhini ifodalashdagi roli (Erkin Vohidov dostonlari asosida). Conferences, 2021.
10. G.T.Chullieva. Intonema and its Types. Middle European Scientific Bulletin. Volume 10, March 2021. ISSN 2694-9970. Pag. 91-95. <https://cejsr.academicjournal.io/index.php/journal/article/view/314>
11. DY Yusupova. Poetess Khalim Khudoyberdieva and his skill in use of the word. International Scientific Journal ISJ Theoretical & Applied Science Philadelphia, USA issue 01, volume 93 published January 30, 2021.–Pag.238-241. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44644284>
12. Dildora Yunus kizi Yusupova. About Polisemantic Words (on the example of the poems of the Uzbek poetess Khalima Khudoyberdiyeva). Middle European Scientific Bulletin. Volume 10, March 2021. ISSN 2694 9970.Pag.384-389 <https://cejsr.academicjournal.io/index.php/journal/article/view/367>

THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR, THE ANALYSIS OF THEIR USE IN "LOVE OF LIFE" WRITTEN BY JACK LONDON.

Jabborova Aziza Jobirovna

The lecturer of history and philology department, Asia International University.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8340973>

Abstract. The aim of this article is to thoroughly investigate the theme "The category of person" and reveal its specific grammatical, pragmatic, stylistic, lexical and semantic peculiarities. Also I aimed at analysing the use of the category of person in the literary work "Love of life" by Jack London. This way we intend to survey the use of person in a literary work by a definite author and reveal his writing style.

Key words: specific grammatical, pragmatic, stylistic, lexical and semantic peculiarities.

КАТЕГОРИИ ЛИЦА В АНГЛИЙСКОЙ ГРАММАТИКЕ, АНАЛИЗ ИХ УПОТРЕБЛЕНИЯ В «ЛЮБВИ К ЖИЗНИ» ДЖЕКА ЛОНДОНА.

Аннотация. Целью данной статьи является детальное исследование темы «Категория человека» и выявление ее специфических грамматических, прагматических, стилистических, лексических и семантических особенностей. Также я поставил перед собой задачу проанализировать использование категории человека в произведении Джека Лондона «Любовь к жизни». Таким образом мы намерены рассмотреть использование лица в литературном произведении конкретного автора и выявить его стиль письма.

Ключевые слова: специфические грамматические, прагматические, стилистические, лексические и семантические особенности.

Introduction

John Griffith London (born John Griffith Chaney; January 12, 1876 – November 22, 1916) was an American novelist, journalist, and social activist. A pioneer in the world of commercial magazine fiction, he was one of the first writers to become a worldwide celebrity and earn a large fortune from writing. He was also an innovator in the genre that would later become known as science fiction. His most famous works include *The Call of the Wild* and *White Fang*, both set in the Klondike Gold Rush, as well as the short stories "To Build a Fire", "An Odyssey of the North", and "Love of Life". He also wrote about the South Pacific in stories such as "The Pearls of Parlay", and "The Heathen".⁰

London was part of the radical literary group "The Crowd" in San Francisco and a passionate advocate of unionization, workers' rights, socialism, and eugenics.^{[7][8]} He wrote several works dealing with these topics, such as his dystopian novel *The Iron Heel*, his non-fiction exposé *The People of the Abyss*, *The War of the Classes*, and *Before Adam*.

Family

Flora Wellman

Jack London's mother, Flora Wellman, was the fifth and youngest child of Pennsylvania Canal builder Marshall Wellman and his first wife, Eleanor Garrett Jones. Marshall Wellman was descended from Thomas Wellman, an early Puritan settler in the Massachusetts Bay Colony. Flora left Ohio and moved to the Pacific coast when her father remarried after her mother died. In San Francisco, Flora worked as a music teacher and spiritualist, claiming to channel the spirit of a Sauk chief, Black Hawk. Biographer Clarice Stasz and others believe London's father was astrologer

William Chaney. Flora Wellman was living with Chaney in San Francisco when she became pregnant. Whether Wellman and Chaney were legally married is unknown. Stasz notes that in his memoirs, Chaney refers to London's mother Flora Wellman as having been "his wife"; he also cites an advertisement in which Flora called herself "Florence Wellman Chaney".

According to Flora Wellman's account, as recorded in the San Francisco Chronicle of June 4, 1875, Chaney demanded that she have an abortion. When she refused, he disclaimed responsibility for the child. In desperation, she shot herself. She was not seriously wounded, but she was temporarily deranged. After giving birth, Flora turned the baby over for care to Virginia Prentiss, an African-American woman and former slave. She was a major maternal figure throughout London's life. Late in 1876, Flora Wellman married John London, a partially disabled Civil War veteran, and brought her baby John, later known as Jack, to live with the newly married couple. The family moved around the San Francisco Bay Area before settling in Oakland, where London completed public grade school.

In 1897, when he was 21 and a student at the University of California, Berkeley, London searched for and read the newspaper accounts of his mother's suicide attempt and the name of his biological father. He wrote to William Chaney, then living in Chicago. Chaney responded that he could not be London's father because he was impotent; he casually asserted that London's mother had relations with other men and averred that she had slandered him when she said he insisted on an abortion. Chaney concluded by saying that he was more to be pitied than London. London was devastated by his father's letter; in the months following, he quit school at Berkeley and went to the Klondike during the gold rush boom.

Early life

London at the age of nine with his dog Rollo, 1885

London was born near Third and Brannan Streets in San Francisco. The house burned down in the fire after the 1906 San Francisco earthquake; the California Historical Society placed a plaque at the site in 1953. Although the family was working class, it was not as impoverished as London's later accounts claimed. London was largely self-educated.

In 1885, London found and read Ouida's long Victorian novel *Signa*. He credited this as the seed of his literary success.[16] In 1886, he went to the Oakland Public Library and found a sympathetic librarian, Ina Coolbrith, who encouraged his learning. (She later became California's first poet laureate and an important figure in the San Francisco literary community).

In 1889, London began working 12 to 18 hours a day at Hickmott's Cannery. Seeking a way out, he borrowed money from his foster mother Virginia Prentiss, bought the sloop *Razzle-Dazzle* from an oyster pirate named French Frank, and became an oyster pirate himself. In his memoir, *John Barleycorn*, he claims also to have stolen French Frank's mistress Mamie. After a few months, his sloop became damaged beyond repair. London hired on as a member of the California Fish Patrol.

In 1893, he signed on to the sealing schooner *Sophie Sutherland*, bound for the coast of Japan. When he returned, the country was in the grip of the panic of '93 and Oakland was swept by labor unrest. After grueling jobs in a jute mill and a street-railway power plant, London joined Coxey's Army and began his career as a tramp. In 1894, he spent 30 days for vagrancy in the Erie County Penitentiary at Buffalo, New York. In *The Road*, he wrote:

Man-handling was merely one of the very minor unprintable horrors of the Erie County Pen. I say 'unprintable'; and in justice I must also say undescrivable. They were unthinkable to me until I saw them, and I was no spring chicken in the ways of the world and the awful abysses of human degradation. It would take a deep plummet to reach bottom in the Erie County Pen, and I do but skim lightly and facetiously the surface of things as I there saw them.

Gold rush and first success

Miners and prospectors ascend the Chilkoot Trail during the Klondike Gold Rush

On July 12, 1897, London (age 21) and his sister's husband Captain Shepard sailed to join the Klondike Gold Rush. This was the setting for some of his first successful stories. London's time in the harsh Klondike, however, was detrimental to his health. Like so many other men who were malnourished in the goldfields, London developed scurvy. His gums became swollen, leading to the loss of his four front teeth. A constant gnawing pain affected his hip and leg muscles, and his face was stricken with marks that always reminded him of the struggles he faced in the Klondike. Father William Judge, "The Saint of Dawson", had a facility in Dawson that provided shelter, food and any available medicine to London and others. His struggles there inspired London's short story, "To Build a Fire" (1902, revised in 1908), which many critics assess as his best.

His landlords in Dawson were mining engineers Marshall Latham Bond and Louis Whitford Bond, educated at the Bachelor's level at the Sheffield Scientific School at Yale and at the Master's level at Stanford, respectively. The brothers' father, Judge Hiram Bond, was a wealthy mining investor. While the Bond brothers were at Stanford Hiram at the suggestion of his brother bought the New Park Estate at Santa Clara as well as a local bank. The Bonds, especially Hiram, were active Republicans. Marshall Bond's diary mentions friendly sparring with London on political issues as a camp pastime.[citation needed]

London left Oakland with a social conscience and socialist leanings; he returned to become an activist for socialism. He concluded that his only hope of escaping the work "trap" was to get an education and "sell his brains". He saw his writing as a business, his ticket out of poverty, and, he hoped, a means of beating the wealthy at their own game. On returning to California in 1898, London began working to get published, a struggle described in his novel, *Martin Eden* (serialized in 1908, published in 1909). His first published story since high school was "To the Man On Trail", which has frequently been collected in anthologies.[citation needed] When *The Overland Monthly* offered him only five dollars for it—and was slow paying—London came close to abandoning his writing career. In his words, "literally and literarily I was saved" when *The Black Cat* accepted his story "A Thousand Deaths", and paid him \$40—the "first money I ever received for a story". London began his writing career just as new printing technologies enabled lower-cost production of magazines. This resulted in a boom in popular magazines aimed at a wide public audience and a strong market for short fiction.[citation needed] In 1900, he made \$2,500 in writing, about \$77,000 in today's currency.[citation needed] Among the works he sold to magazines was a short story known as either "Diable" (1902) or "Bâtard" (1904), two editions of the same basic story; London received \$141.25 for this story on May 27, 1902. In the text, a cruel French Canadian brutalizes his dog, and the dog retaliates and kills the man. London told some of his critics that man's actions are the main cause of the behavior of their animals, and he would show this in another

story, *The Call of the Wild*. George Sterling, Mary Austin, Jack London, and Jimmie Hopper on the beach at Carmel, California

In early 1903, London sold *The Call of the Wild* to *The Saturday Evening Post* for \$750, and the book rights to Macmillan for \$2,000. Macmillan's promotional campaign propelled it to swift success. While living at his rented villa on Lake Merritt in Oakland, California, London met poet George Sterling; in time they became best friends. In 1902, Sterling helped London find a home closer to his own in nearby Piedmont. In his letters London addressed Sterling as "Greek", owing to Sterling's aquiline nose and classical profile, and he signed them as "Wolf". London was later to depict Sterling as Russ Brissenden in his autobiographical novel *Martin Eden* (1910) and as Mark Hall in *The Valley of the Moon* (1913).

In later life London indulged his wide-ranging interests by accumulating a personal library of 15,000 volumes. He referred to his books as "the tools of my trade". London spent \$80,000 (\$2,280,000 in current value) to build a 15,000-square-foot (1,400 m²) stone mansion called Wolf House on the property. Just as the mansion was nearing completion, two weeks before the Londons planned to move in, it was destroyed by fire. London's last visit to Hawaii,[53] beginning in December 1915, lasted eight months. He met with Duke Kahanamoku, Prince Jonah Kūhiō Kalaniana'ole, Queen Lili'uokalani and many others, before returning to his ranch in July 1916. He was suffering from kidney failure, but he continued to work.

First marriage (1900–1904)

London married Elizabeth "Bessie" Maddern on April 7, 1900, the same day *The Son of the Wolf* was published. Bess had been part of his circle of friends for a number of years. She was related to stage actresses Minnie Maddern Fiske and Emily Stevens. Stasz says, "Both acknowledged publicly that they were not marrying out of love, but from friendship and a belief that they would produce sturdy children." [30] Kingman says, "they were comfortable together... Jack had made it clear to Bessie that he did not love her, but that he liked her enough to make a successful marriage."

London met Bessie through his friend at Oakland High School, Fred Jacobs; she was Fred's fiancée. Bessie, who tutored at Anderson's University Academy in Alameda California, tutored Jack in preparation for his entrance exams for the University of California at Berkeley in 1896. Jacobs was killed aboard the *USAT Scandia* in 1897, but Jack and Bessie continued their friendship, which included taking photos and developing the film together. This was the beginning of Jack's passion for photography.

During the marriage, London continued his friendship with Anna Strunsky, co-authoring *The Kempton-Wace Letters*, an epistolary novel contrasting two philosophies of love. Anna, writing "Dane Kempton's" letters, arguing for a romantic view of marriage, while London, writing "Herbert Wace's" letters, argued for a scientific view, based on Darwinism and eugenics. In the novel, his fictional character contrasted two women he had known.

London's pet name for Bess was "Mother-Girl" and Bess's for London was "Daddy-Boy". Their first child, Joan, was born on January 15, 1901, and their second, Bessie (later called Becky), on October 20, 1902. Both children were born in Piedmont, California. Here London wrote one of his most celebrated works, *The Call of the Wild*.

While London had pride in his children, the marriage was strained. Kingman says that by 1903 the couple were close to separation as they were "extremely incompatible". "Jack was still

so kind and gentle with Bessie that when Cloudsley Johns was a house guest in February 1903 he didn't suspect a breakup of their marriage."

London reportedly complained to friends Joseph Noel and George Sterling:

[Bessie] is devoted to purity. When I tell her morality is only evidence of low blood pressure, she hates me. She'd sell me and the children out for her damned purity. It's terrible. Every time I come back after being away from home for a night she won't let me be in the same room with her if she can help it.

Stasz writes that these were "code words for fear that was consorting with prostitutes and might bring home venereal disease."

On July 24, 1903, London told Bessie he was leaving and moved out. During 1904, London and Bess negotiated the terms of a divorce, and the decree was granted on November 11, 1904.

War correspondent (1904)

London accepted an assignment of the San Francisco Examiner to cover the Russo-Japanese War in early 1904, arriving in Yokohama on January 25, 1904. He was arrested by Japanese authorities in Shimonoseki, but released through the intervention of American ambassador Lloyd Griscom. After travelling to Korea, he was again arrested by Japanese authorities for straying too close to the border with Manchuria without official permission, and was sent back to Seoul. Released again, London was permitted to travel with the Imperial Japanese Army to the border, and to observe the Battle of the Yalu.

London asked William Randolph Hearst, the owner of the San Francisco Examiner, to be allowed to transfer to the Imperial Russian Army, where he felt that restrictions on his reporting and his movements would be less severe. However, before this could be arranged, he was arrested for a third time in four months, this time for assaulting his Japanese assistants, whom he accused of stealing the fodder for his horse. Released through the personal intervention of President Theodore Roosevelt, London departed the front in June 1904.

Second marriage

After divorcing Maddern, London married Charmian Kittredge in 1905. London had been introduced to Kittredge in 1900 by her aunt Netta Eames, who was an editor at Overland Monthly magazine in San Francisco. The two met prior to his first marriage but became lovers years later after Jack and Bessie London visited Wake Robin, Netta Eames' Sonoma County resort, in 1903. London was injured when he fell from a buggy, and Netta arranged for Charmian to care for him. The two developed a friendship, as Charmian, Netta, her husband Roscoe, and London were politically aligned with socialist causes. At some point the relationship became romantic, and Jack divorced his wife to marry Charmian, who was five years his senior.

Biographer Russ Kingman called Charmian "Jack's soul-mate, always at his side, and a perfect match." Their time together included numerous trips, including a 1907 cruise on the yacht Snark to Hawaii and Australia. Many of London's stories are based on his visits to Hawaii, the last one for 10 months beginning in December 1915.

The couple also visited Goldfield, Nevada, in 1907, where they were guests of the Bond brothers, London's Dawson City landlords. The Bond brothers were working in Nevada as mining engineers.

London had contrasted the concepts of the "Mother Girl" and the "Mate Woman" in The Kempton-Wace Letters. His pet name for Bess had been "Mother-Girl;" his pet name for Charmian

was "Mate-Woman." Charmian's aunt and foster mother, a disciple of Victoria Woodhull, had raised her without prudishness. Every biographer alludes to Charmian's uninhibited sexuality.

The Snark in Australia, 1921

Joseph Noel calls the events from 1903 to 1905 "a domestic drama that would have intrigued the pen of an Ibsen.... London's had comedy relief in it and a sort of easy-going romance." In broad outline, London was restless in his first marriage, sought extramarital sexual affairs, and found, in Charmian Kittredge, not only a sexually active and adventurous partner, but his future life-companion. They attempted to have children; one child died at birth, and another pregnancy ended in a miscarriage.

In 1906, London published in Collier's magazine his eye-witness report of the San Francisco earthquake.

Death

London died November 22, 1916, in a sleeping porch in a cottage on his ranch. London had been a robust man but had suffered several serious illnesses, including scurvy in the Klondike. Additionally, during travels on the Snark, he and Charmian picked up unspecified tropical infections and diseases, including yaws. At the time of his death, he suffered from dysentery, late-stage alcoholism, and uremia; he was in extreme pain and taking morphine. London's ashes were buried on his property not far from the Wolf House. London's funeral took place on November 26, 1916, attended only by close friends, relatives, and workers of the property. In accordance with his wishes, he was cremated and buried next to some pioneer children, under a rock that belonged to the Wolf House. After Charmian's death in 1955, she was also cremated and then buried with her husband in the same spot that her husband chose. The grave is marked by a mossy boulder. The buildings and property were later preserved as Jack London State Historic Park, in Glen Ellen, California.

Suicide debate

Because he was using morphine, many older sources describe London's death as a suicide, and some still do. This conjecture appears to be a rumor, or speculation based on incidents in his fiction writings. His death certificate gives the cause as uremia, following acute renal colic.

The biographer Stasz writes, "Following London's death, for a number of reasons, a biographical myth developed in which he has been portrayed as an alcoholic womanizer who committed suicide. Recent scholarship based upon firsthand documents challenges this caricature." Most biographers, including Russ Kingman, now agree he died of uremia aggravated by an accidental morphine overdose.

London's fiction featured several suicides. In his autobiographical memoir *John Barleycorn*, he claims, as a youth, to have drunkenly stumbled overboard into the San Francisco Bay, "some maundering fancy of going out with the tide suddenly obsessed me". He said he drifted and nearly succeeded in drowning before sobering up and being rescued by fishermen. In the dénouement of *The Little Lady of the Big House*, the heroine, confronted by the pain of a mortal gunshot wound, undergoes a physician-assisted suicide by morphine. Also, in *Martin Eden*, the principal protagonist, who shares certain characteristics with London, drowns himself.

Short stories

London's "strength of utterance" is at its height in his stories, and they are painstakingly well-constructed.[citation needed] "To Build a Fire" is the best known of all his stories. Set in the

harsh Klondike, it recounts the haphazard trek of a new arrival who has ignored an old-timer's warning about the risks of traveling alone. Falling through the ice into a creek in seventy-five-below weather, the unnamed man is keenly aware that survival depends on his untested skills at quickly building a fire to dry his clothes and warm his extremities. After publishing a tame version of this story—with a sunny outcome—in *The Youth's Companion* in 1902, London offered a second, more severe take on the man's predicament in *The Century Magazine* in 1908. Reading both provides an illustration of London's growth and maturation as a writer. As Labor (1994) observes: "To compare the two versions is itself an instructive lesson in what distinguished a great work of literary art from a good children's story."

London's most famous novels are "The Call of the Wild", "White Fang", "The Sea-Wolf", "The Iron Heel", and "Martin Eden".

In a letter dated December 27, 1901, London's Macmillan publisher George Platt Brett, Sr., said "he believed Jack's fiction represented 'the very best kind of work' done in America."

Critic Maxwell Geismar called *The Call of the Wild* "a beautiful prose poem"; editor Franklin Walker said that it "belongs on a shelf with *Walden* and *Huckleberry Finn*"; and novelist E.L. Doctorow called it "a mordant parable ... his masterpiece."

The historian Dale L. Walker commented:

Jack London was an uncomfortable novelist, that form too long for his natural impatience and the quickness of his mind. His novels, even the best of them, are hugely flawed.

Novels

London's most famous novels are *The Call of the Wild*, *White Fang*, *The Sea-Wolf*, *The Iron Heel*, and *Martin Eden*.

In a letter dated December 27, 1901, London's Macmillan publisher George Platt Brett, Sr., said "he believed Jack's fiction represented 'the very best kind of work' done in America."

Critic Maxwell Geismar called *The Call of the Wild* "a beautiful prose poem"; editor Franklin Walker said that it "belongs on a shelf with *Walden* and *Huckleberry Finn*"; and novelist E.L. Doctorow called it "a mordant parable ... his masterpiece." [citation needed]

The historian Dale L. Walker commented:

Jack London was an uncomfortable novelist, that form too long for his natural impatience and the quickness of his mind. His novels, even the best of them, are hugely flawed.

Some critics have said that his novels are episodic and resemble linked short stories. Dale L. Walker writes:

The Star Rover, that magnificent experiment, is actually a series of short stories connected by a unifying device ... *Smoke Bellew* is a series of stories bound together in a novel-like form by their reappearing protagonist, Kit Bellew; and *John Barleycorn* ... is a synoptic series of short episodes.

About "Love of Life"

Jack London's short story, "Love of Life" is about two gold prospectors, Bill and an unnamed man, who are struggling to survive on the frozen tundra of Canada. They cross the tundra looking for food, all the while suffering from starvation and exposure to the elements. When the unnamed man sprains his ankle, Bill abandons him and proceeds through the wilderness, his will to survive put to the test.

The tables are turned in the story when it appears that Bill has been killed by the elements, having carried his sack of gold with him until the very end. The man who sprained his ankle comes upon him in the wilderness, but neglects to take the gold with him. He ultimately resorts to crawling across the tundra, devoid of any weapons. After surviving a wolf attack, he is discovered, semi-conscious, by a group of explorers traveling by ship. He recovers while on the ship, and is brought back to health.

This is a story of survival at its most pure. It is an exploration of a man's will to survive. London tells the story in great detail, recounting moments of fear, anguish and raw hunger endured by his protagonists.

The analysis of the use of grammatical category of Person in the story

“Love of life” written by Jack London

In this part of our course paper we are going to analyse the use of The category of person in the following examples which were taken from the story:

1.They were tired and weak, and their faces had the drawn expression of patience which comes of hardship long endured.

2. It was not the fear that he should die passively from lack of food, but that he should be destroyed violently before starvation had exhausted the last particle of the endeavor in him that made toward surviving.

3.His voice was utterly and drearily expressionless. He spoke without enthusiasm; and the first man, limping into the milky stream that foamed over the rocks, vouchsafed no reply.

4. . Farther on he knew he would come to where dead spruce and fir, very small and weazened, bordered the shore of a little lake, the titchin-nichilie, in the tongue of the country, the "land of little sticks." And into that lake flowed a small stream, the water of which was not milky.

5. The blanket socks were worn through in places, and his feet were raw and bleeding. His ankle was throbbing, and he gave it an examination.

6. As he rolled over on his elbow he was startled by a loud snort, and saw a bull caribou regarding him with alert curiosity.

7. There were no trees, no bushes, nothing but a gray sea of moss scarcely diversified by gray rocks, gray lakelets, and gray streamlets. The sky was gray. There was no sun nor hint of sun.

8. Soon he would come to the land of the little sticks. He felt that it lay off to the left somewhere, not far -- possibly just over the next low hill.

9. He could hide it under his two hands. He knew that it weighed fifteen pounds, -- as much as all the rest of the pack, -- and it worried him. He finally set it to one side and proceeded to roll the pack.

10. He picked it up hastily with a defiant glance about him, as though the desolation were trying to rob him of it; and when he rose to his feet to stagger on into the day, it was included in the pack on his back.

11. If the man ran, he would run after him; but the man did not run. He was animated now with the courage of fear.

12. It was unreasonable that he should die after all he had undergone

13. When he finally gained his feet, another minute or so was consumed in straightening up, so that he could stand erect as a man should stand.

14. How could he have the laugh on Bill if that were Bill; if those bones, so pinky-white and clean, were Bill?

15. So much of the game will be gain,
Though the gold of the dice has been lost."

Analysis

1. They weretired and weak, and their faces had the drawn expression of patience which comes of hardship long endured.

were- Verbal lexeme in plural form in the past Indefinite tense. The verb were has separate forms in the Past Indefinite to indicate person. In this sentence it comes with "they" (the third-person pronoun). It is second subsystem of the category of person.

Comes- The ending -s in the verb of come is the marker of the third person singular in the Present Indefinite Indicative, while the other forms have no ending. This inflexion -s signified that the subject of the sentence has to be a noun in singular, which correlates with a third person pronoun.

2. It was not the fear that he should die passively from lack of food, but that he should be destroyed violently before starvation had exhausted the last particle of the endeavor in him that made toward surviving.

He, It-third-person singular

Was- Verbal lexeme in singular in the past tense. In this sentence it comes with "It" (the third-person pronoun). It is second subsystem of the category of person. The verb has separate forms in the Past Indefinite to indicate person.

Should- In this sentence "should" comes as the auxiliary verb. Moreover, should can be used with the first person. In contrast, in this sentence it comes with "he" which is the third-person pronoun.

3. His voice was utterly and drearily expressionless. He spoke without enthusiasm; and the first man, limping into the milky stream that foamed over the rocks, vouchsafed no reply.

His- Possessive determiner. It showed distinctions in person in this sentence. "his" is placed in front of the noun it modify (VOICE)

Was- Verbal lexeme in singular in the past tense. In this sentence it comes with the noun "voice" It is second subsystem of the category of person. The verb has separate forms in the Past Indefinite to indicate person.

He-third-person singular

4. Farther on he knew he would come to where dead spruce and fir, very small and weazened, bordered the shore of a little lake, the titchin-nichilie, in the tongue of the country, the "land of little sticks." And into that lake flowed a small stream, the water of which was not milky.

He-third-person singular in this sentence.

Would- In this sentence "would" comes as the auxiliary verb and modal verb. While "would" can be used with all the persons. It refers to first subsystem of the category of person. the modal verbs that have no personal inflexions. Because of this "would" has also no personal inflexions.

5. The blanket socks were worn through in places, and his feet were raw and bleeding. His ankle was throbbing, and he gave it an examination.

Were-Verbal lexeme in plural form in the past Indefinite tense. The verb were has separate forms in the Past Indefinite to indicate person. In this sentence it comes with The plural noun which is socks. It belongs to second subsystem of the category of person. In this sentence passive voice was made up by means of verbal lexeme “were”.

His-Possessive determiner. It showed distinctions in person in this sentence. “His” is placed in front of the noun “ankle”.

Was-Verbal lexeme in singular in the past tense. In this sentence it comes with the noun “ankle” and the verb “throbbing”. It is second subsystem of the category of person. The verb has separate forms in the Past Indefinite to indicate person. In this sentence Past continuous tense was made up with the help of verbal lexeme “was”.

He-third-person singular.

6. As he rolled over on his elbow he was startled by a loud snort, and saw a bull caribou regarding him with alert curiosity.

He-third-person singular.

Was- Verbal lexeme in singular in the past tense. In this sentence it comes with the noun “elbow” and the verb “startled”. It is second subsystem of the category of person. The verb has separate forms in the Past Indefinite to indicate person. In this sentence passive voice was made up with the help of verbal lexeme “was”.

His-Possessive determiner. It showed distinctions in person in this sentence. “His” is placed in front of the noun “elbow”.

7. There were no trees, no bushes, nothing but a gray sea of moss scarcely diversified by gray rocks, gray lakelets, and gray streamlets. The sky was gray. There was no sun nor hint of sun.

were- Verbal lexeme in plural form in the past Indefinite tense. The verb were has separate forms in the Past Indefinite to indicate person. It belongs to second subsystem of the category of person.

Was-Verbal lexeme in singular in the past tense. It is second subsystem of the category of person. The verb has separate forms in the Past Indefinite to indicate person.

8. Soon he would come to the land of the little sticks. He felt that it lay off to the left somewhere, not far -- possibly just over the next low hill.

He-third-person singular.

Would- In this sentence “would” comes as the auxiliary verb and modal verb. While “would” can be used with all the persons. It refers to first subsystem of the category of person. The modal verbs that have no personal inflexions. Because of this “would” has also no personal inflexions.

9. He could hide it under his two hands. He knew that it weighed fifteen pounds, -- as much as all the rest of the pack, -- and it worried him. He finally set it to one side and proceeded to roll the pack.

He-third-person singular.

Could-modal verb and it refers to first subsystem of the category of person. In this sentence “could” comes as the auxiliary verb. “Could” is the past form of modal verb “can”

It-third-person singular.

10. He picked it up hastily with a defiant glance about him, as though the desolation were trying to rob him of it; and when he rose to his feet to stagger on into the day, it was included in the pack on his back.

He-third-person singular.

It-third-person singular.

were-Verbal lexeme in plural form in the past Indefinite tense. The verb were has separate forms in the Past Indefinite to indicate person. In this sentence it comes with The noun "desolation". It belongs to second subsystem of the category of person. In this sentence Past continuous tense was made up by means of verbal lexeme "were".

Was- Verbal lexeme in singular in the past tense. It is second subsystem of the category of person. The verb has separate forms in the Past Indefinite to indicate person. By means of the verbal lexeme "was" passive voice was made up.

11. **If the man ran, he would run after him; but the man did not run. He was animated now with the courage of fear.**

He-third-person singular.

Would- In this sentence "would" comes as the auxiliary verb and modal verb. While, "would" can be used with all the persons. It refers to first subsystem of the category of person. the modal verbs that have no personal inflexions. Because of this "would" has also no personal inflexions.

Was- Verbal lexeme in singular in the past tense. It is second subsystem of the category of person. The verb has separate forms in the Past Indefinite to indicate person. By means of the verbal lexeme "was" passive voice was made up.

12. **It was unreasonable that he should die after all he had undergone**

He-third-person singular.

It-third-person singular.

Was- Verbal lexeme in singular in the past tense. It is second subsystem of the category of person. The verb has separate forms in the Past Indefinite to indicate person. By means of the verbal lexeme "was" passive voice was made up.

Should- In this sentence "should" comes as the auxiliary verb. Moreover, should can be used with the first person. In contrast, In this sentence it comes with "he" which is the third-person pronoun.

13. **When he finally gained his feet, another minute or so was consumed in straightening up, so that he could stand erect as a man should stand.**

He-third-person singular.

His-Possessive determiner. It showed distinctions in person in this sentence. "His" is placed in front of the noun "feet".

Was- Verbal lexeme in singular in the past tense. It is second subsystem of the category of person. The verb has separate forms in the Past Indefinite to indicate person. By means of the verbal lexeme "was" passive voice was made up.

Should-as the auxiliary verb and modal verb. Moreover, should can be used with the first person. In contrast, In this sentence it comes with "he" which is the third-person pronoun. It refers to first subsystem of the category of person. Because it comes as a modal verb in this sentence.

Could-It refers to first subsystem of the category of person. In this sentence “could” comes as the auxiliary verb and modal verb “Could” is the past form of modal verb “can”.

14. How could he have the laugh on Bill if that were Bill; if those bones, so pinky-white and clean, were Bill?

Could- modal verb and it refers to first subsystem of the category of person. In this sentence “could” comes as the auxiliary verb. “Could” is the past form of modal verb “can”. With the help of “could” question sentence was made up.

Were-Verbal lexeme in plural form in the past Indefinite tense. The verb were has separate forms in the Past Indefinite to indicate person. In this sentence it comes with “Bill”. It is second subsystem of the category of person.

15. So much of the game will be gain,

Though the gold of the dice has been lost.”

Will-auxiliary verb. In this sentence it comes in the future tense and it comes with the noun “game”. In the positional use of will specifically marking the first person.

Conclusion

By making deep research and studying the topic “The category of person in English grammar “ I got chance to learn more and somehow revise it. I can say that while I was doing course paper, I learned a lot of information regarding the topic “The category of person. At first, I got into trouble, but I did this deep research work myself.

It should be admitted that writing course paper was somehow difficult because I had not experienced writing it before. Moreover, it was very useful for me. So, having worked this deep research I met so much information about grammatical person. For example:

Person is a category used to distinguish between those speaking, those being addressed, and those who are neither speaking nor being addressed. These three categories are called the first person, the second person, and the third person.

REFERENCES

1. «ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ГРАММАТИКА (АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК)» ДЛЯ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «СОВРЕМЕННЫЕ ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ (ПЕРЕВОД)» 1 – 21 06 01-02
2. Составитель: В. Н. Василина, старший преподаватель кафедры теории
3. и практики перевода гуманитарного факультета БГУ
4. <https://www.grammar-monster.com/glossary/person>.
5. www.studfile.net
6. <https://doclecture.net/1-32751.htm>
7. <https://www.grammarbank.com/>
8. <https://infopedia.su/15x112f7.html>
9. <https://www.englishclub.com/grammar/sentence/category.htm>
10. <https://lektsii.org/3-8391.html>
11. https://psj.nsu.ru/english/texts/jack_london/love_of_life.htm

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЗМА ПЬЕС А.ВАМПИЛОВА

Набиева Рушана Равшановна

Преподаватель русского языка и литературы
Кафедры «Истории и филологических дисциплин»
Азиатский Международный университет
Бухара, Узбекистан.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8341007>

Аннотация. Исследование посвящено актуальной проблеме современного литературоведения – проблеме метода и стиля писателя. На материале наиболее известных пьес сделана попытка анализа метода психологизма в драматургии А. Вампилова.

Ключевые слова: метод психологизма, драма, катарсис, конфликт, коллизия, антигерой.

FEATURES OF PSYCHOLOGISM OF A. VAMPILOV'S PLAYS

Abstract. The study is devoted to an urgent problem of modern literary criticism - the problem of the writer's method and style. Based on the material of the most famous plays, an attempt was made to analyze the method of psychologism in the dramaturgy of A. Vampilov.

Key words: psychologism method, drama, catharsis, conflict, collision, antihero.

Судьба пьес Александра Вампилова глубоко драматична и своеобразна. Как художественное открытие они были восприняты почти через два десятилетия после написания. И подобная тенденция, наблюдавшаяся относительно многих произведений, созданных в годы оттепели и ставших известными уже в 80-е годы закономерна и обусловлена изменившимися историческими условиями, новым восприятием и интерпретацией поднимаемых проблем.

В означенный период у критиков и литературоведов вампиловские пьесы вызвали ассоциации с современной прозой, которая глубоко вникала в духовный мир современного человека, аналитически исследовала социальные процессы. Так же и в драматургии А. Вампилова сочеталось точное, но не натуралистическое видение и понимание общественных истоков психологии современного человека и острота, тонкость анализа его душевных движений. Критик Л. Аннинский отмечал: «В социальной прописке этот человек неясен. По укладу он промежуточен. Он – между городом и деревней. Вампилов «город» и «деревню» не противопоставлял – он исследовал их обоюдоострую тягу, их взаимоотражение, их тяжбу... Вырос-то Вампилов не из «почвы», вырос он, между прочим, из «молодежной» литературы 60-х годов». [1, с.192]

Уточним, однако, лишь один аспект в утверждении Аннинского: не столько сам автор, или особенности его художественного метода вышли из «молодежной литературы 60-х годов», сколько новый вампиловский герой, «человек Вампилова» может быть выделен из тех исторических, жизненных и литературных истоков. Пьесы Вампилова, таким образом, если рассматривать их как единое целое, представляют собой историю среднестатистического молодого человека – ровесника автора. Герой стал узнаваем в этот период по пьесам В. Розова, стихам Е. Евтушенко, и чуть позднее – по персонажам так называемой «молодежной» прозы и драматургии Э. Радзинского.

Уже первая многоактная пьеса А.Вампилова «Прощание в июне» указывает на тот момент жизни молодого человека, когда юность уже делает первые шаги на пути духовной зрелости и возмужания, когда жизнь ставит перед необходимостью первого серьезного нравственного выбора. Эта ранняя драма автора заложила основы индивидуального стиля: вдумчивый психологизм в раскрытии характеров на фоне цепи случайностей в сюжете. Последняя особенность будет продолжена во многих последующих пьесах драматурга. Действие складывается из смешных, нелепых комических ситуаций, непредсказуемых стечений, всегда влекущих за собой серьезные, судьбоносные последствия. Искренность и честность героев не помогает изменить разрушенные связи, восстановить отношения, спасти любовь. Пьеса, по сути о том, что жизнь пишется без черновиков, что каждый шаг и каждый поступок влечет последствия и необратим. Герой дорого расплачивается за слишком позднее понимание житейской истины, сформулированной умудренным жизненным опытом персонажем: «Кто однажды крепко оступился, тот всю жизнь прихрамывает». [2, с.63]

В комедии «Старший сын» раскрывается иной этап, можно сказать, крутой поворот и иные открывшиеся возможности «истории молодого человека», вступившего в сознательную жизнь. Вполне достоверные житейские обстоятельства завязки пьесы случайным образом выстраиваются в совершенно невероятное развитие действия. Смелый, даже наглый розыгрыш отставших от электрички парней катастрофически влияет на жизнь провинциального семейства. Важно отметить, что в этой пьесе непредсказуемые события, в отличие от «Прощания в июне», в финале ведут к просветлению, даже катарсису. Самозванный сын настолько проникается теплом и простотой главы семейства, что становится по-настоящему его истинным сыном по духу, в то время, как родные дети отдаляются, стесняются чужаковатого отца. Пожилой музыкант Сарафанов, отец, в одиночку воспитывающий двоих детей, - пожалуй, самый гармоничный и привлекательный персонаж вампиловской драматургии. Герой из ряда «чудиков», несущих в литературе второй половины XX века самую «сердцевину целого» своей эпохи, убежденный, что «все люди – братья», и живущий согласно своим убеждениям. Главным достоинством пьесы, на наш взгляд, является разнообразие представленных психологических портретов. Рядом с добрым и бескорыстным Бусыгиным – его циничный приятель Сильва; на фоне раннего максималиста Васеньки еще более очевидной становится нравственная глухота курсанта-летчика Михаила Кудимова. Потому особенно значимым становится оптимистичный финал, провозглашающий победу человеческой доброты, искренности и любви.

Пьеса, принеся А.Вампилову громкий успех – «Утиная охота» - критиками и зрителями признана как самая жестокая и беспощадная. Психологизм в обрисовке характеров в ней доведен до крайности. С самого момента появления пьеса привлекла внимание критиков и зрителей именно тем, что в центре художественного исследования находится характер, суть которого обозначается в литературоведении как «антигерой». Традиционно, таких произведений в русской литературе немного, так что Вампилов здесь проявил определенную смелость, выведя центральным персонажем не пламенного борца-строителя коммунизма. Имя главного героя – Зилон – вскоре стало нарицательным, а описанные явления дали начало новому определению – «зилонщина» [5, с.246]. Сюжетная коллизия организована странно и густо; события разворачиваются в обратном порядке;

перед главным героем проходят его же, условно говоря, похороны, друзья дарят ему на день рождения траурный венок. И лишь дальнейшие воспоминания восстанавливают недавнее прошлое героя, объясняя, как он пришел к своей духовной, нравственной смерти заживо.

Стоит особо отметить, что драматизм «Утиной охоты» не в том, что автор констатирует смерть, а в том, что он показывает постепенное отмирание нравственного чувства и долга в одаренном, неглупом, вполне успешном молодом человеке. Герой принадлежит к тому много обещавшему, романтически настроенному, граждански непримиримому поколению, которое вступало в жизнь и духовно формировалось в 60-е годы. Утверждая веру в права и возможности человеческой личности, стремясь к раскованности чувств, к свободе от догматических запретов, это поколение выбирало разные пути. Одни стали внутренне свободной личностью, но сохранили уважение ко всему лучшему в человеке. Другие же, как Зилов, пришли к абсолютизации личных прихотей, эгоцентризму, «принципу удовольствия» как единственной жизненной ценности. В качестве примера полной нравственной деградации автор предлагает альтер-эго Зилова, своего рода, анти-идеал, черного двойника – это официант Дима. Он является воплощением того предела холодной, мертвенной, циничной расчетливости, которого Зилов даже к финалу пьесы еще не достиг, хоть и примирился с ним. «Утиная охота» стала предостережением, своеобразным диагнозом разрушительной для личности, опасной для общества силы – эгоцентризма и моральной безответственности.

Таким образом, пьесы А. Вампилова как «социологическая драма» не просто возродили интерес к драматургии как к самостоятельному литературному роду. Посредством глубокого и детального психологизма автор раскрывает неожиданные темы, новый тип конфликта, отражающего острые жизненные противоречия, человеческие характеры, запечатлевшие своеобразие времени.

REFERENCES

1. Аннинский Л. Шалости сфинкса // Современная драматургия. – 1983, - № 3
2. Вампилов А. Прощание в июне / А. Вампилов. Избранное. – М.: "Искусство", 1984 // Электронная библиотека "Нестор" <http://oba.wallst.ru>. Дата обращения: 02.03.2023
3. Вампилов А. Старший сын / А. Вампилов. Все книги // <https://booksonline.com.ua/index.php?author=Вампилов%20Александр>. Дата обращения: 03.03.2023
4. Вампилов А. Утиная охота / А. Вампилов. Все книги // <https://booksonline.com.ua/index.php?author=Вампилов%20Александр>. Дата обращения: 03.03.2023
5. Современная русская литература. В 2 ч. Ч. 1. Литературный процесс 50-80-х годов; под ред. А.Г. Бочарова, Г.А. Белой. – М.: Просвещение, 1987. – 256 с.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ГЕРОИ В СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Муродова Дилдора Арабовна

Преподаватель русского языка и литературы

Кафедры «Истории и филологических дисциплин»

Азиатский Международный университет

Бухара, Узбекистан.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8341047>

Аннотация. В статье раскрыт один из вариантов классификации типов героя в современной русской литературе. Выделяются типы тематических и ценностных характеристик героя. Типология героев опирается на исследования современных литературоведов и наблюдения литературных критиков.

Ключевые слова: Типология героев, современная русская проза, художественная литература.

FICTIONAL HEROES IN MODERN RUSSIAN LITERATURE

Abstract. The article reveals one of the options for classifying hero types in modern Russian literature. The types of thematic and value characteristics of the hero are identified. The typology of heroes is based on the research of modern literary scholars and observations of literary critics.

Key words: Typology of heroes, modern Russian prose, fiction.

В конце XX века для русской литературы роль писателя связана с функцией общественного служения.

Костырько Сергей считает, что в конце XX века писатель оказался в непривычной для русской литературной традиции роли: «Сегодняшним писателям как будто легче. Никто не требует от них идеологического служения. Они вольны сами выбирать свою модель творческого поведения. Но, одновременно, свобода эта и усложнила их задачи, лишив очевидных точек приложения сил. Каждый остается один на один с бытийной проблематикой – Любовь, Страх, Смерть, Время. И работать надо на уровне этой проблематики» [1].

Вынуждены были обновить свои представления о литературе и читатели, в частности, – литературе современной новейшей. А с изменением роли писателя и читателя меняется и тип литературного героя. У каждой эпохи есть представление о типичном герое времени. Но современная литература так многообразна, что в ней невозможно выделить один преобладающий тип. Об этом свидетельствует литературная критика, которая фиксирует сегодняшнее состояние литературы.

М.Ремизова считает, что «лицо типического героя современной прозы искажено гримасой скептического отношения к миру, покрыто юношеским пушком и черты его довольно вялы, порой даже анемичны. Поступки его страшат, и он не спешит определиться ни с собственной личностью, ни с судьбой. Он угрюм и заранее раздражен всем на свете, по большей части ему как будто бы совсем незачем жить. Он выступает косвенным – наследником Ильи Ильича Обломова, только растерявшего за то время, которое их разделяет, всякий налет романтической сентиментальности. Он ни во что не верит и почти ничего не хочет. Ему страшно не хватает энергии – он являет собой наглядный пример

действия энтропии, поразившей мир и обитающее в нем человечество. Он страшно слаб, этот герой, и по-своему беззащитен. При всей его романтизированной «надмирности», он всего лишь заговоривший о себе маленький человек» [2, с. 211].

Анализ определенного количества современных литературных произведений позволяет систематизировать приоритетные линии репрезентации современного героя в русской прозе:

- 1) Портретная характеристика героя: социально-демографические характерные черты, профессиональная реализация героя, изменение героя из поколения в поколение
- 2) Локальность темы, поднятой автором – значимость/неважность сюжетных линий;
- 3) Явное проявление ценностных и смысловых установок – жизненные ценности героя, его установки, которые автор предлагает читателю [3, 283].

Опираясь на три пункта анализа, приведенного выше, можно выделить типы современных героев: 1) Герой – «маргинал» – исторически сложилось, что термин «маргинальность» приобрел негативную коннотацию и на данный момент ассоциируется с образом элементов, «опустившихся» людей.

Несмотря на это, образ представляет большой интерес с точки зрения обычного человека, так как весьма отличается от привычного ему стиля жизни.

А в русской литературе маргиналы представлены в романе Юрия Мамлеева «Шатуны», Романа Сенчина «Елтышевы» и др.

Герой уходящей эпохи (герой нашего времени) – тип героя, которого представляет нам Владимир Маканин в своем «Андеграунде, или Герое нашего времени». Этот герой имеет все классические черты: перед нами и Родион Раскольников, и Александр Сергеевич Пушкин – и исторические личности, совмещающиеся в сознании героя, и вымысел, которые соединяются в единый образ.

Автобиографический герой, появление которого связано с рубежом 80-90-х годов прошлого века, в России появился в ряде серьезных автобиографических произведений. Художественное воспроизведение становящейся личности и окружающей ее меняющейся действительности находит отражение в системе разных автобиографических жанров. В качестве примера можно привести цикл автобиографических миниатюр «Люди нашего двора», повесть Марины Рачко «Через не могу», автобиографическую прозу Эдуарда Кочергина.

Герой – «защитник» – самый традиционный образ из всех выделенных, представленный и в классической литературе, и в массовом кинематографе – это тип борца за справедливость, «современного Робин Гуда», который готов столкнуться с системой отстаивая свои духовные идеалы. [5, с. 168]. Примером такого героя является главный герой романа П. Алешковского «Крепость»

Подводя итоги, нужно сказать, что современная литература предлагает разнообразные типы героев. Но у них есть и нечто общее. Новый герой не живет среди слоновой кости, это человек, влившийся в общество по собственному желанию, он не отстраняется от обычной жизни, полной разных человеческих историй. Все современные герои – наследники классической литературы, которая будет жить вечно и никогда не исчезнет.

REFERENCES

1. Костырко С. Обозрение С. К. // Русский журнал. № 100 // URL: http://old.russ.ru/krug/period/20020409_kost.html
2. Ремизова М. Детство героя: современный повествователь в попытках самоопределения // Вопросы литературы. 2001. № 3-4.
3. Зыховская Н.Л. Актуальные образы современного литературного героя в контексте культурно-художественной политики влияния на аудиторию // Политика и культура: проблемы взаимодействия в современном мире. Сборник статей. Будапешт – Киров, 2019. С. 281-291.
4. Анатолий Воробей. Живой журнал // <https://avva.livejournal.com/3361030.html>
5. Славникова О. Та, что пишет, или Таблетка от головы // Октябрь. 2000. №3. с.168-173.

THE LECTURER OF HISTORY AND PHILOLOGY DEPARTMENT, ASIA
INTERNATIONAL UNIVERSITY

Rakhimova Sarvinoz Tolibovna

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8346577>

Abstract. This article intends to reveal underlying messages in the short story “The gift of magi” by O. Henry. In the first sight the story seems to have no message other than love of a couple who gifted each other something precious. However, deeper analysis of the story gives the reader something more to discover, such as devotion, loyalty and at the same time poverty which put people in difficulties relating to finance specifically. The key topics and characters will be examined, the plot will be described, and individual viewpoints will be expressed in this article.

Keywords: Christmas, Della, Jim, gift, possession, message, love, economic struggle.

ПРЕПОДАВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ ИСТОРИИ И ФИЛОЛОГИИ АЗИАТСКОГО
МЕЖДУНАРОДНОГО УНИВЕРСИТЕТА

Аннотация. Эта статья призвана раскрыть основные идеи рассказа О.Генри «Дар волхвов». На первый взгляд кажется, что в этой истории нет ничего, кроме любви к паре, которая подарила друг другу что-то драгоценное. Однако более глубокий анализ истории дает читателю открыть для себя кое-что еще, например, преданность, верность и в то же время бедность, которые создают у людей трудности, особенно связанные с финансами. В статье будут рассмотрены ключевые темы и персонажи, описан сюжет, высказаны отдельные точки зрения.

Ключевые слова: Рождество, Делла, Джим, подарок, владение, послание, любовь, экономическая борьба.

Introduction

American author O. Henry is well known for his short stories with surprising endings. One of his masterpieces, The Gift of the Magi, which has become a classic Christmas story. The author of this article demonstrates how true love between young marriages is more valuable than anything material.

Summary

Della Young is worried about what she should get her husband, Jim, for Christmas at the time of the story. She totals her savings, but she only has \$1.87, which is insufficient to buy a decent present. She wants to give her husband something he deserves for all of his hard work, but she is frustrated. Della looks for a way out of the predicament before coming up with a solution. Her long, shiny brown hair is the most priceless possession she possesses. She examines it in the mirror, gets dressed, and then visits Madame Sofronie, a hairstylist. Della's hair is promptly chopped by the woman, who also gives her \$20.

With adequate money, Della shops in several places to locate Jim a gift. Until she is certain that she has found exactly what she needs, she is not content with anything. Della recalls that her husband values his gold watch above all else, but because the original strap has been damaged, he must use a leather one. The woman discovers a platinum chain that will fit the watch exactly, pays \$21 for it, and leaves.

Jim arrives and is startled and perplexed to see his wife without her magnificent hair. Until Della opens his gift for her, she is unable to comprehend his emotions. She finds a set of combs

that she had been wanting for a while, but because she no longer has her long hair, they seem to be of no use. When she gives her husband the platinum chain to console him, she learns that Jim had sold his gold watch to pay for a gift for her. Jim advises that they have dinner and store their Christmas presents. Della and Jim are acknowledged as the story's wisest gift-givers in the conclusion.

Characters

One of the story's two main characters is Della. She is youthful and attractive, and she stands out for being wholly devoted to her husband. Since he deserves something special, Della is so grateful for him that she declines to offer him a trifle. She dares to sell her hair, the only treasure she owns, because of this. According to her, she "couldn't have lived through Christmas without giving you a present" (O. Henry, 5) and tells Jim as much. Della is not only madly in love with her husband, but also a very emotional person. When she is in need, she does not suppress her tears, and when she is joyful, she does not suppress her laughter. Furthermore, she is prone to mood swings; for example, one moment she may be upset about getting a haircut, and the next she may be excited to give Jim his Christmas present. Perhaps the plethora of feelings had a part in Della's intense love for her husband.

Readers don't know Jim's thoughts because he doesn't show up until the very end of the novel; instead, they watch his actions. Jim, like Della, gave up his gold watch, which was the most valuable possession he owned, to purchase a gift for his wife. He must therefore be as madly in love with Della as she is with him. After all, the author designed his characters so pure because the plot is meant to demonstrate genuine affection.

Themes

The story's main message is that true love is the most precious thing in the world. Since Della and Jim are content to be together and do not demand anything exceptional from one another, their love is unconditional. Della does not even consider blaming her husband for his meager income when she tallies her limited resources. Instead, she is content to be his wife and desires to offer him the best gift she is able to. The author compares the pair to the magi who gave gifts to the infant Jesus because of the couple's sacrifices (Zhang and Wang 657). He claims that Jim and Della, however, are wiser because they gave each other the most priceless gift there is—pure love—making them wiser (Zhang and Wang 657). As a result, the narrative suggests that everyone should try to find true love.

The subject of wealth and poverty is also covered in *The Gift of the Magi*. The story, in Nagel's words, "resonates throughout American marriages, many of which went through periods of economic struggle at some point" (102). The Young family is indeed extremely underprivileged, and Della must bargain with merchants for every last cent (Tong 207). Even though they barely scrape by, Della and Jim are content because they have something far more valuable than money: their love. To quote Zhang and Wang, "There is no pure love in the world of money while there is no money in the world of love" (657). The moral of the story is that genuine affection is the only thing that matters in life and does not depend on worldly riches.

Review of *The Magi's Gifts*

Although the novel is meant to inspire readers to experience true love, it comes across as a little unrealistic when read from a pragmatic viewpoint as opposed to a romantic one. If the spouses

had discussed their goals and aspirations, the exchange of pointless presents would not have occurred.

Conclusion

The Gift of the Magi is a nice and inspirational tale about two young individuals who genuinely love one another. Their willingness to give up the most priceless possessions they hold in order to make each other happy is a sign of their love. In addition to the theme of love, the story also addresses the ideas of poverty and money. It contends that wealthy individuals are not necessarily those who are wealthy but rather those who love and are loved in return.

REFERENCES

1. Nagel, James. *The American Short Story Handbook*. John Wiley & Sons, 2015.
2. O. Henry. *The Gift of the Magi*. Strelbytskyy Multimedia Publishing, 2018.
3. *Study Guide for O. Henry's 'The Gift of the Magi.'* Gale, Cengage Learning, 2015.
4. Tong, Lu. "A Brief Analysis on the Typical Writing Styles of O. Henry." *Advances in Economics, Business and Management Research*, vol. 30, 2016, pp. 205-208.
5. Zhang, Yue, and Lijun Wang. "On Different Types of Love Stories Written by O. Henry." *Journal of Language Teaching and Research*, vol. 6, no. 3, 2015, pp. 656-661.

СОЦИАЛЬНО - ГЕНДЕРНЫЕ АСПЕКТЫ СОВРЕМЕННОГО ЖЕНСКОГО СПОРТА

Н.Р.Юсупова

и.о.доцент, УзГУФКС.

Р.Т.Казоқов

учитель, УзГУФКС.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8346602>

Аннотация. В современном изменяющемся мире остро обсуждаются вопросы, связанные с гендером. В частности, эта проблема возникает в спорте. Так как же женщины пытаются стать наравне с мужчинами-спортсменами и влияют ли так называемые «мужские виды» спорта на их физиологию?

Ключевые слова: гендер, женский спорт, маскулинность, равенство, физиология.

SOCIO-GENDER ASPECTS OF MODERN WOMEN'S SPORTS

Abstract. In today's changing world keenly discussed issues related to gender. In particular, this problem occurs in sports. So how does a woman trying to become equal to men-athletes and affect whether the so-called "male species" sport on their physiology?

Keywords: gender, women's sports, masculinity, equality, physiology.

А протяжении длительной эволюции человека общество часто меняло свое отношение к двигательной активности женщины, так же, как и к их участию в других сферах деятельности. Но на природу не могут накладываться запреты, и во все века она рождала великих женщин. Только два последних столетия дали миру женщин-мыслителей и ученых (С. Ковалевская, М. Складовская-Кюри, Е. Блаватская, Е. Рерих), прекрасных поэтов, художников, скульпторов (М. Цветаева, Ж. Санд, А.Голубкина, К. Клодель).

Однако строгое разграничение половых ролей в обществе не давало женщине возможности проявить себя. Бурный всплеск феминизма привел к социальному взрыву, в результате чего женщина заняла равное положение с мужчинами, в том числе и в желании двигательной активности. Но действительно ли только социальная свобода дала бурный толчок развитию женского спорта в последнее столетие? Ведь в истории известны значительные достижения (нередко наравне с мужчинами) физически сильных женщин, еще в средневековье участвующих в народных играх (борьба в Бретани, поднятие камней в Шотландии). Отсюда правомерно возникает вопрос: "Те ли это были женщины, наделенные чувствительностью, подчиняемые и зависимые, не выходящие за рамки сугубо женских профессий и семьи? Если это все же те идеальные женственные женщины, то где же искать причины столь выраженной тяги их женского начала к мужским проявлениям, как духовно (художник и скульптор), так и физически (поднятие тяжестей и борьба)"?

Думается, что корни такого разногласия кроются в биологической сути человека, в частности в его двуполости. Еще сто лет назад немецкий психиатр О. Вейнингер в своей монографии "Пол и характер" вновь поднял вопрос о двуполости человека, как в морфологических, так и в психологических проявлениях. В природе нет ни идеального мужчины, ни идеальной женщины. Каждый человек несет в себе сочетание как женственности, так и мужественности. Совокупность этих составляющих в широком

смысле формирует огромное множество переходных форм с преобладанием одного из начал или равного вклада обоих в общую суть человека.

По мнению большинства женщин-спортсменок спорт положительно влияет на состояние здоровья, внешние данные, эмоционально-волевую сферу и формирование многих черт характера. Спортивная деятельность по-разному влияет на личную жизнь, семейное положение, протекание беременности и роды. Среди спортсменок высокого класса больше женщин состоит в браке, у них большее число детей, однако и чаще встречаются осложнения во время беременности.

Стремление женщин освоить некоторые виды спорта, которыми занимаются мужчины, большинством воспринимается как желание женщин доказать свое социальное равноправие и биологическую полноценность.

Среди обсуждающих данную проблему есть люди, которые поражаются соревновательным порывам женщин. Они восхищаются тем, что разница в рекордных результатах между мужчинами и женщинами имеет тенденцию к уменьшению. Достаточно успешно по данному поводу усердствует западная фитнес-реклама. Психологи выстраивают доказательные рассуждения, ссылаясь на половую психофизиологию, социологи - на особенности семейно-бытовых и иных социальных условий в процессе социализации девушек.

Констатируя факт растущей активности женщин в спорте, нельзя не заметить их стремление не уступать мужчинам. Оно выражается в том, что женщины начали заниматься такими видами спорта, которыми до недавнего времени занимались только мужчины (например, борьба, бокс, кикбоксинг, культуризм, тяжелая атлетика, хоккей с шайбой, прыжки на лыжах с трамплина, прыжки с шестом). В данной ситуации вполне естественно встает вопрос: «Влияет ли гендерный фактор на эффективность и результат тренировочно-соревновательного процесса в женском спорте?» В попытке ответить на поставленный вопрос состоят актуальность и содержательная часть данного материала.

В чем причина существенного различия между мужским и женским спортом? Предполагается, что многие из спортсменок высокого класса рождаются с мужским соматотипом, так как они имеют при рождении большую массу тела и маскулинный тип дерматоглифики (достоверное увеличение сложных рисунков подушечек пальцев). Это пример так называемого генетического подхода.

Спортивно-педагогический ответ по обсуждаемой проблеме можно получить с помощью хорошо зарекомендовавшего себя в практике социологической работы метода фокусированного эксперт-интервью. Приведем в качестве примера результаты эксперт-интервью с одним из известных экспертов в области контактных видов единоборств (тхэквондо, бокса, кикбоксинга).

Женщина, начиная заниматься профессиональным спортом, приобретает черты маскулинности либо уже приходит с набором таких качеств. Женщина-спортсменка - это уверенная в себе личность с завышенной самооценкой, удовлетворенная своими достижениями, легко преодолевающая возникающие внешние препятствия. Приступая к какой-либо деятельности, она ориентирована только на успех. На первое место ставит такие ценности, как личная самореализация и самоутверждение.

Женщина-спортсмен коммуникабельна, но избирательна в общении. Это проявляется в том, что она имеет небольшой круг друзей, с которыми близка по интересам и ценностным ориентациям. Инициатором общения становится в том случае, если затрагиваются ее интересы.

Лидерские функции проявляет преимущественно в привычных для нее ситуациях, где она может предвидеть развитие событий, предотвратить проявление трудностей. Мнение группы уважает так же, как и свое, однако ответственные решения предпочитает принимать самостоятельно. Склонна быстро ориентироваться в проблемных ситуациях, но уверена лишь в том случае, если ситуация знакома, есть возможность использовать проверенную стратегию поведения и способ решения задач. К риску прибегает тогда, когда он оправдан и успех реально достижим.

Критично воспринимает окружающую реальность. Редко тревожится о будущем, обычно не волнуется по поводу прошлых поступков. Терпимо относится к критическим замечаниям в свой адрес.

Индивидуализм женщины-спортсмена проявляется в высокой доминантности.

1. Вопрос об особенностях женщин-боксеров весьма спорен и скорее упирается в ту же пресловутую религиозно-светскую легенду (дань мужскому шовинизму) о подчиненном и зависимом положении женщины как объекте для развлечения и удовольствия, что якобы оправдывает запрет на участие женщин в «мужских делах». По всей видимости, именно такая установка лежит в основе развития женского бокса как направления современного шоу-бизнеса.

Решением гендерной проблемы в женском профессиональном спорте на глубинном (специальном) уровне может послужить разработка грамотной психофизиологической методики учебно-тренировочной и соревновательной деятельности, результатом которой выступает обоснование определенного стиля для женщин-спортсменок. Правильным и продуктивным представляется комплексный метанаучный подход, объединяющий физиологические, психологические, социологические, педагогические и иные научные исследования и разработки.

REFERENCES

1. Kazakov R. T. THE MAIN PHYSICAL QUALITIES OF ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 719-725.
2. Kazakov R. THE METHOD OF IMPROVING PHYSICAL AND SPECIAL PHYSICAL FITNESS INDICATORS OF SHORT-DISTANCE RUNNERS //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2023. – Т. 6. – №. 2.
3. Казоқов Р.Т., Абдиев Б.С., Джўрабаев А.М., Бўриев Б.Ў. Спортчилар тайёрлаш тизимини бошқарув асослари турлари. // "OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI TASHKIL ETISH: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR" ЎзДЖТСУ, 1, 530-538
4. Kazoqov R., Jo'raqo'ziev O., Eshpo'latov S. ҚИСҚА МАСОФАГА ЮГУРУВЧИ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ДАВРЛАРИНИ ТУЗИЛИШИ //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 5-11.

5. Qutlimurodov I. X., Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. FUTBOLDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 111-117.
6. Buriyev B. U., Qodirov R. R., Kazoqov R. T. Jismoniy tarbiya va sportda axborot kommunikatsiya texnologiyasining tuzilishi va tamoyillari //Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning innovatsion usullari. – 2021. – Т. 5. – №. 5. – С. 555-559.
7. P.T Казоқов.,Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари.,Ўзбекистон давлат саянат ва маданият институти хабарлари 4 (12), 61-68
8. Казоқов P.T.,Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш.,Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари:муаммо ва ечимлари 11 (1 ...
9. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. Интернет тармоқларида талаба ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштириш //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – 2019. – Т. 1. – №. 5
10. Казоқов Р. Т. Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари //Ўзбекистон давлат саянат ва маданият институти хабарлари. – 2019. – Т. 4. – №. 12. – С. 61-68.
11. P.T Казоқов, Ш.Қ Бекназаров, Ибодов, А. И.Футболчиларнинг антропометрик ўлчамлари ва тезлик сифатлари орасидаги корреляциясини ўрганишда акт дан фойдаланиш,Тиббиёт ва спорт 1 (10), 27-30.
12. Казоқов, Р. Т., & Джўрабаев, А. М. Юлдашева К.А ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. *SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR*, 1-237.
13. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo 'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" ga bag 'ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
14. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
15. Казоқов Р. Т., Джўрабаев А. М. Юлдашева КА ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – С. 1,237-240.
16. Казоқов Р. Т. и др. МАМЛАКАТИМИЗ ЯНАДА ЮКСАЛИШИДА БОЛАЛАР СПОРТИНИНГ ЎРНИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 5-11.
17. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
18. Казоқов Р. Т. Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш //Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари. – Т. 11. – №. 1.
19. Казоқов, Р. Т., Джўрабаев, А. М., Бўриев, Б. Ў., & Ахматов, Ж. О. (2023). ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ

- АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ. *Академические исследования в современной науке*, 2(6), 111- 20. Казоқов Р. Т., Мирзабдиллаева А. И., Мирзабдиллаева Х. И. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ // *Академические исследования в современной науке*. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 29-34.
20. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ // *Академические исследования в современной науке*. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
21. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima // *Ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish*. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
22. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ // *Академические исследования в современной науке*. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
23. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ // *Академические исследования в современной науке*. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
24. Давурбаева М.Ж., Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П. Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти // *ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE*. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
25. Казоқов Р. Т., Жўрақўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ // *Академические исследования в современной науке*. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
26. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р. КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ // *МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ*. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
27. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили // *Yoshlarni qo'lab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili*” ga bag ‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
28. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ғ., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ // *Академические исследования в современной науке*. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
29. Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR // *Академические исследования в современной науке*. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.

30. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
31. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
32. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
33. Юсупова Н. Р. Хоноқоқлар тарихи ва таснифи //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 5. – С. 1062-1072.
34. Юсупова Н. Р. ОСВЕЩЕНИЕ ВОПРОСОВ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ АЛИШЕРА НАВОИ //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 547-553.
35. Юсупова Н. Р. ОСВЕЩЕНИЕ ВОПРОСОВ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ АЛИШЕРА НАВОИ //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 547-553.
36. Юсупова Н. Р. ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТ СОҲАСИ РИВОЖЛАНИШИ ХУСУСИДАГИ ФАЛСАФИЙ ФИКРЛАРГА ТАРИХИ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 281-285.
37. Юсупова Н. Р. ФИЛОСОФИЯ ЛЮБВИ ВОСТОКА //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 529-536.
38. Ражабов Г.К., Каландаров Д.Ш., Каримов Ш.К. Влияние изменений правил соревнований и судейства в боксе на тренировочный и соревновательный процесс //Молодой ученый. – 2016. – №. 21. – С. 974-976.
39. Ражабов Г.К. Показатели тактико-технических действий высококвалифицированных боксеров в соревновательных боях в условиях отсутствия и возникновения стрессовых факторов (помех) //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. Special Issue 1. – С. 152-160.
40. Ражабов Г.К. Повышение результативности и надежности соревновательной деятельности квалифицированных боксёров //Теория и практика физической культуры. – 2020. – №. 7. – С. 81-81.
41. Ражабов Г.К. Малакали боксчиларнинг турли даражадаги экстремал вазиятларда жанг олиб бориш хусусиятлари //Фан-Спортга. – 2019. – №. 4. – С. 39-50.
42. Ражабов Г.К. Влияние сбивающих факторов на психологическую устойчивость квалифицированных боксёров в экстремальных условиях соревнований //Актуальные задачи педагогики. – 2019. – С. 7-9.
43. Ражабов Г.К., Каландаров Д.Ш., Каримов Ш.К. Малакали боксчиларни яккакураш шароитлари турлича бўлганда жанг олиб бориш воситалари қўлланилишининг индивидуал кўрсаткичларини тадқиқ қилиш //Фан-спортга, (7). – 2021.
44. Ражабов Г.К. Влияние сбивающих факторов на психологическую устойчивость квалифицированных боксёров в экстремальных условиях соревнований //Актуальные задачи педагогики. – 2019. – С. 7-9.
45. Ражабов Г.К., Каландаров Д.Ш., Каримов Ш.К. Малакали боксчиларни яккакураш шароитлари турлича бўлганда жанг олиб бориш воситалари қўлланилишининг индивидуал кўрсаткичларини тадқиқ қилиш //Фан-спортга, (7). – 2021.
46. Rajabov G., Mamatqulov X. BOKSCHILARNING MUSOBAQA FAOLIYATI XUSUSIYATLARINI HISOBGA OLGAN HOLDA TEXNIK-TAKTIK

- HARAKATLARINI TAKOMILLASHTIRISH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 36-45.
47. Ражабов Ғ.Қ. МАЛАКАЛИ БОКСЧИЛАРНИНГ ТЕХНИК-ТАКТИК МАҲОРАТИ БАРҚАРОРЛИГИНИ ОШИРИШ МЕТОДИКАСИ //Fan-Sportga. – 2018. – №. 4. – С. 21-26.
48. Ғулумжон Қурбонбоевич Ражабов. Малакали боксчиларнинг мусобақа фаолиятининг юқори натижасига эришишга тайёр бўлишнинг шахсга хос шарт-шароитларини тадқиқ қилиш //Crntral Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies. – 2022. – Т.5 - №. 2. – С. 576-588.
49. Г.М.Рахимкулиева Ғ.Қ.Ражабов. МАЛАКАЛИ БОКСЧИЛАРНИНГ ТУРЛИ ЭКСТРЕМАЛ ВАЗИЯТЛАРДА МУСОБАҚА ФАОЛИЯТИ НАТИЖАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ //International research and practice conference Engineering & Technology. – 2021. – Т.12 – №. 4. – С. 12-16.
50. РАЖАБОВ Ғ. Қ. МАЛАКАЛИ БОКСЧИЛАРНИНГ МУСОБАҚА ФАОЛИЯТИ ТЕХНИК-ТАКТИК ҲАРАКАТЛАРИ НАТИЖАДОРЛИГИГА ЧАЛҒИТУВЧИ ОМИЛЛАРНИНГ ТАЪСИРИНИ ТАДҚИҚ ҚИЛИШ //Фан-Спортга. – 2020. – №. 3 – С. 13-16.
51. Ражабов Ғулумжон Қурбонбоевич. МАЛАКАЛИ БОКСЧИЛАРНИНГ ИНДИВИДУАЛ ХУСУСИЯТЛАРИНИ ҲИСОБГА ОЛГАН ҲОЛДА МУСОБАҚА ФАОЛИЯТИ ТЕХНИК-ТАКТИК ҲАРАКАТЛАРИНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ //Современное образование (Узбекистан). – 2020. – №. 1 – С. 70-74.
52. Gulom Kurbonboyevich. Problem of Increasing Competitive Activity of Qualified Boxers in Stress Factors Absence and Occurrence //«Eastern European Scientific Journal». – 2018. – Т.61 – №. 6. – С. 11-16.
53. Ражабов Г. К. МАЛАКАЛИ БОКСЧИЛАРНИНГ ТЕХНИК-ТАКТИК МАҲОРАТИ БАРҚАРОРЛИГИНИ ОШИРИШ МЕТОДИКАСИ //Fan-Sportga. – 2018. - №.4. С. 21-26.
54. Ғ.Қ. Ражабов. Малакали боксчиларнинг мусобақа фаолияти натижавийлигига таъсир қилувчи чалғитувчи омиллар //ФАН-СПОРТГА. – 2017. – Т. 12 - №. 4. – С. 62-67.

РОЛЬ И МЕСТО СПОРТИВНЫХ И ПОДВИЖНЫХ ИГР В ОБЩЕЙ СТРУКТУРЕ УЧЕБНО-ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ПРАКТИКИ.

О.З.Пирматов

учитель, УзГУФКС.

Р.Т.Казоқов

учитель, УзГУФКС.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8346659>

Аннотация. В статье приведены сведения о целях образовательной практики в общеобразовательных школах по подготовке учащихся к практической работе с детьми и молодежью в особых условиях в соответствии с утвержденными государственными программами или альтернативными программами, разработанными школами.

ключевые слова: образовательная практика, альтернативные программы, практика, активные игры.

ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE.

Abstract. The article provides information about the goals of educational practice in secondary schools to prepare students for practical work with children and youth in special conditions in accordance with approved state programs or alternative programs developed by schools.

Key words: educational practice, alternative programs, practice, active games.

Целью учебной практики в общеобразовательной школе является обеспечение подготовленности студентов к ведению практической работы с детско-юношеским контингентом в особых условиях, по утвержденной государственной программе или альтернативным (тоже утвержденным государственными органами образования) программам, разработанным школами.

Все виды работ на практике подразделяются на этапы в соответствии с частными задачами и методической необходимостью: вводно-ознакомительный и учебно-производственный.

Учебно-производственный этап педагогической практики в общеобразовательной школе включает три блока, основным учебным материалом которых, как правило, являются гимнастика, спортивные (подвижные) игры и легкая атлетика - но не как виды спорта, а как виды упражнений, с помощью которых в той или иной мере преимущественно развиваются двигательные способности учащихся.

Именно поэтому методические принципы их применения практически одинаковы, хотя сама методика использования упражнений различна - как различна и организационная структура занятий. Рассмотрим более детально характерные особенности работы во втором блоке упражнений (спортивные и подвижные игры).

Спортивные игры, предлагаемые школьной программой, общеизвестны: баскетбол, волейбол, футбол и ручной мяч, несколько реже - теннис.

Непосредственно к этим играм школьников подводят постепенно, уже в первом классе обучая их различным действиям с мячом. К сожалению, обычно ограничиваются

лишь простыми мануальными действиями (хотя в этом возрасте во дворах играют в футбол и мальчики, и девочки).

Во всяком случае, первоклассников обучают броскам, метаниям, передачам и ловле мяча, а на следующих возрастных ступенях совершенствуют эти умения в различных подвижных (пока не спортивных) играх. Тем не менее, в процессе занятий закладываются основы как индивидуальной техники владения мячом, так и парно-групповых взаимодействий.

Однако следует помнить, что спортивная направленность применяемых игр с мячом - не самоцель. Спортивные игры - лишь особая организационная форма оздоровительно-развивающих занятий, позволяющая достигать большой эффективности за счет положительных эмоций.

Но не следует забывать, что спортивные игры проводятся по значительно более строгим правилам, чем подвижные; особые требования предъявляются к технике ведения игры. А ее-то, как правило, большинству школьников не достает. И тогда вместо положительных эмоций возникают отрицательные - от сомнения в своих способностях до переживаний своей «ущербности».

Вот почему, не исключая работы по изучению технических приемов, целесообразно - особенно на первых этапах применения в качестве учебного материала - проводить спортивные игры по упрощенным правилам: не увлекаться судейскими трелями при пробежках и «простоях» в трехсекундных зонах в баскетболе; не наказывать за захваты мяча и касание сетки в волейболе; не отбирать мяч, если ученик пробежит с ним 5 - 10 м без ударов о площадку, в гандболе.

Сама организация этих игр должна обеспечить по возможности большую интенсивность работы всех учеников класса. В связи с этим целесообразны разделение их на мини-команды (по 3 - 4 человека) и уменьшение продолжительности игры (но с частой сменой соперников).

Особое внимание следует уделять тактике игры, помня, что различные тактические действия, - сначала задаваемые учителем, а затем самостоятельно организуемые играющими в соответствии со складывающейся ситуацией-наилучшим образом совершенствуют мыслительные способности школьников и в неразрывной связи с ними – координационные и ловкостные способности.

Вот почему так называемые тактико-технические (или технико-тактические) упражнения необходимо использовать постоянно, отводя им специальное время.

Использование различных по интенсивности и сложности игровых заданий позволяет широко варьировать нагрузку во время игровых уроков, подходить к выбору ее в соответствии с индивидуальными особенностями занимающихся и в то же время согласовывать с задачами коллективных ДЕЙСТВИИ, командной игры.

В связи с этим (если есть условия) целесообразно применять наигрывание различных тактико-технических вариантов в парах, тройках, четверках. Причем использовать совершенно противоположные варианты с определением лучшего из них, наиболее пригодного для данной связки игроков.

В то же время следует помнить, что любая спортивная игра требует соответствующих физических кондиций. Во-первых, проведению спортивной игры

обязательно должна предшествовать хорошая общая и специальная разминка; во-вторых, во время проработки игрового материала обязательно следует продолжать работу по совершенствованию физических качеств (особенно силы и гибкости, развитие которых спортивные игры практически не стимулируют, но их реализации требуют). При этом как технические умения, так и физические кондиции целесообразно совершенствовать и контролировать в различных игровых комбинированных заданиях и в эстафетах.

Вообще игры являются эмоциональным и эффективным средством физического воспитания. Но и эмоции, и эффективность достигаются при определенной специализированной подготовленности занимающихся. Поэтому даже в начальных классах, где в основном используются подвижные игры, последние должны содержать элементы игр спортивных - с мячом. Это путь не только специальной подготовки, но и стимулирования развития и совершенствования физических и координационных способностей за счет использования более трудных (а значит, и стимулирующих развитие) условий деятельности.

Согласно данным В.В. Михайлова, при проведении уроков с учащимся разных классов игровая деятельность обеспечивает следующие параметры физической нагрузки (соответственно для 4-х, 6-х, 8-х и 9-х классов): моторная плотность - 40 - 45%, 45 - 50%, 52 - 58% и 55 - 62%; при этом средняя ЧСС равна: 130 - 135 уд/мин, 134 - 140 уд/мин, 136 - 142 уд/мин и 140 - 148 уд/мин.

В заключение заметим, что методические основы обучения и совершенствования умений и навыков, а также развития физических качеств при проработке игрового материала, те же, что и в других видах упражнений.

REFERENCES

1. Kazakov R. T. THE MAIN PHYSICAL QUALITIES OF ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 719-725.
2. Kazakov R. THE METHOD OF IMPROVING PHYSICAL AND SPECIAL PHYSICAL FITNESS INDICATORS OF SHORT-DISTANCE RUNNERS //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2023. – Т. 6. – №. 2.
3. Казоқов Р.Т., Абдиев Б.С., Джўрабаев А.М., Бўриев Б.Ў. Спортчилар тайёрлаш тизимини бошқарув асослари турлари. // "OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI TASHKIL ETISH: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR" ЎзДЖТСУ, 1, 530-538
4. Kazoqov R., Jo'raqo'ziev O., Eshpo'latov S. ҚИСҚА МАСОФАГА ЮГУРУВЧИ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ДАВРЛАРИНИ ТУЗИЛИШИ //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 5-11.
5. Qutlimurodov I. X., Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. FUTBOLDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 111-117.
6. Buriyev B. U., Qodirov R. R., Kazoqov R. T. Jismoniy tarbiya va sportda axborot kommunikatsiya texnologiyasining tuzilishi va tamoyillari //Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning innovatsion usullari. – 2021. – Т. 5. – №. 5. – С. 555-559.

7. Р.Т Казоқов.,Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари.,Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари 4 (12), 61-68
8. Казоқов Р.Т.,Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш.,Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари:муаммо ва ечимлари 11 (1 ...
9. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. Интернет тармоқларида талаба ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштириш //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – 2019. – Т. 1. – №. 5
10. Казоқов Р. Т. Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари //Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари. – 2019. – Т. 4. – №. 12. – С. 61-68.
11. Р.Т Казоқов, Ш.Қ Бекназаров, Ибодов, А. И.Футболчиларнинг антропометрик ўлчамлари ва тезлик сифатлари орасидаги корреляциясини ўрганишда акт дан фойдаланиш.,Тиббиёт ва спорт 1 (10), 27-30.
12. Казоқов, Р. Т., & Джўрабаев, А. М. Юлдашева К.А ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. *SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR*, 1-237.
13. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo ‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” ga bag ‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
14. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta’limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
15. Казоқов Р. Т., Джўрабаев А. М. Юлдашева КА ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – С. 1,237-240.
16. Казоқов Р. Т. и др. МАМЛАКАТИМИЗ ЯНАДА ЮКСАЛИШИДА БОЛАЛАР СПОРТИНИНГ ЎРНИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 5-11.
17. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
18. Казоқов Р. Т. Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш //Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари. – Т. 11. – №. 1.
19. Казоқов, Р. Т., Джўрабаев, А. М., Бўриев, Б. Ў., & Ахматов, Ж. О. (2023). ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ. *Академические исследования*

- в современной науке, 2(6), 111- 20. Казоқов Р. Т., Мирзабдиллаева А. И., Мирзабдиллаева Х. И. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 29-34.
20. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
21. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima // Ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
22. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРИНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИЩАДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
23. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРИНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИЩАДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
24. Давурбаева М.Ж., Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П. Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти // ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
25. Казоқов Р. Т., Жўрақўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
26. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р. КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
27. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили // Yoshlarni qo 'lhab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" ga bag 'ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
28. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ғ., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ // Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.

29. Kazoqov R. T., Vo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.
30. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
31. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
32. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
33. Юсупова Н. Р. Хоноқоҳлар тарихи ва таснифи //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 5. – С. 1062-1072.
34. Юсупова Н. Р. ОСВЕЩЕНИЕ ВОПРОСОВ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ АЛИШЕРА НАВОИ //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 547-553.
35. Юсупова Н. Р. ОСВЕЩЕНИЕ ВОПРОСОВ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ АЛИШЕРА НАВОИ //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 547-553.
36. Юсупова Н. Р. ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТ СОҶАСИ РИВОЖЛАНИШИ ХУСУСИДАГИ ФАЛСАФИЙ ФИКРЛАРГА ТАРИХИ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 281-285.
37. Юсупова Н. Р. ФИЛОСОФИЯ ЛЮБВИ ВОСТОКА //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 529-536.
38. Ражабов Г.К., Каландаров Д.Ш., Каримов Ш.К. Влияние изменений правил соревнований и судейства в боксе на тренировочный и соревновательный процесс //Молодой ученый. – 2016. – №. 21. – С. 974-976.
39. Ражабов Г.К. Показатели тактико-технических действий высококвалифицированных боксеров в соревновательных боях в условиях отсутствия и возникновения стрессовых факторов (помех) //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. Special Issue 1. – С. 152-160.
40. Ражабов Г.К. Повышение результативности и надежности соревновательной деятельности квалифицированных боксёров //Теория и практика физической культуры. – 2020. – №. 7. – С. 81-81.
41. Ражабов Ф.Қ. Малакали боксчиларнинг турли даражадаги экстремал вазиятларда жанг олиб бориш хусусиятлари //Фан-Спортга. – 2019. – №. 4. – С. 39-50.
42. Ражабов Г.К. Влияние сбивающих факторов на психологическую устойчивость квалифицированных боксёров в экстремальных условиях соревнований //Актуальные задачи педагогики. – 2019. – С. 7-9.
43. Ражабов Ф.Қ., Қаландаров Д.Ш., Каримов Ш.Қ. Малакали боксчиларни яккакураш шароитлари турлича бўлганда жанг олиб бориш воситалари қўлланилишининг индивидуал кўрсаткичларини тадқиқ қилиш //Фан-спортга, (7). – 2021.

44. Ражабов Г.К. Влияние сбивающих факторов на психологическую устойчивость квалифицированных боксёров в экстремальных условиях соревнований //Актуальные задачи педагогики. – 2019. – С. 7-9.
45. Ражабов Ғ.Қ., Қаландаров Д.Ш., Каримов Ш.Қ. Малакали боксчиларни яккакураш шароитлари турлича бўлганда жанг олиб бориш воситалари қўлланилишининг индивидуал кўрсаткичларини тадқиқ қилиш //Фан-спортга, (7). – 2021.
46. Rajabov G., Mamatqulov X. BOKSCHILARNING MUSOBAQA FAOLIYATI XUSUSIYATLARINI HISOBGA OLGAN HOLDA TEXNIK-TAKTIK HARAKATLARINI TAKOMILLASHTIRISH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 36-45.
47. Ражабов Ғ.Қ. МАЛАКАЛИ БОКСЧИЛАРНИНГ ТЕХНИК-ТАКТИК МАҲОРАТИ БАРҚАРОРЛИГИНИ ОШИРИШ МЕТОДИКАСИ //Fan-Sportga. – 2018. – №. 4. – С. 21-26.
48. Гуломжон Қурбонбоевич Ражабов. Малакали боксчиларнинг мусобақа фаолиятининг юқори натижасига эришишга тайёр бўлишнинг шахсга хос шарт-шароитларини тадқиқ қилиш //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies. – 2022. – Т.5 - №. 2. – С. 576-588.
49. Г.М.Рахимкулиева Ғ.Қ.Ражабов. МАЛАКАЛИ БОКСЧИЛАРНИНГ ТУРЛИ ЭКСТРЕМАЛ ВАЗИЯТЛАРДА МУСОБАҚА ФАОЛИЯТИ НАТИЖАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ //International research and practice conference Engineering & Technology. – 2021. – Т.12 – №. 4. – С. 12-16.
50. РАЖАБОВ Ғ. Қ. МАЛАКАЛИ БОКСЧИЛАРНИНГ МУСОБАҚА ФАОЛИЯТИ ТЕХНИК-ТАКТИК ҲАРАКАТЛАРИ НАТИЖАДОРЛИГИГА ЧАЛҒИТУВЧИ ОМИЛЛАРНИНГ ТАЪСИРИНИ ТАДҚИҚ ҚИЛИШ //Фан-Спортга. – 2020. – №. 3 – С. 13-16.
51. Ражабов Гуломжон Курбонбоевич. МАЛАКАЛИ БОКСЧИЛАРНИНГ ИНДИВИДУАЛ ХУСУСИЯТЛАРИНИ ҲИСОБГА ОЛГАН ҲОЛДА МУСОБАҚА ФАОЛИЯТИ ТЕХНИК-ТАКТИК ҲАРАКАТЛАРИНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ //Современное образование (Узбекистан). – 2020. – №. 1 – С. 70-74.
52. Gulom Kurbonboyevich. Problem of Increasing Competitive Activity of Qualified Boxers in Stress Factors Absence and Occurrence //«Eastern European Scientific Journal». – 2018. – Т.61 – №. 6. – С. 11-16.
53. Ражабов Г. К. МАЛАКАЛИ БОКСЧИЛАРНИНГ ТЕХНИК-ТАКТИК МАҲОРАТИ БАРҚАРОРЛИГИНИ ОШИРИШ МЕТОДИКАСИ //Fan-Sportga. – 2018. - №.4. С. 21-26.
54. Ғ.Қ. Ражабов. Малакали боксчиларнинг мусобақа фаолияти натижавийлигига таъсир килувчи чалғитувчи омиллар //ФАН-СПОРТГА. – 2017. – Т. 12 - №. 4. – С. 62-67.

O'ZBEKISTONDA MAHALLA BOSHQARUVIDA XOTIN-QIZLARNING O'RNI.

Sadullayev Umidjon Shokir o'g'li

Osiyo Xalqaro Universiteti Tarix fani o'qituvchisi

sadullayevumidjon2701@gmail.com.Telefon

+998905107034

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8346752>

Annotatsiya. O'zbekistonda eng quyi boshqaruv tizimi mahallada xotin-qizlarning roli, ularning mahalla boshqaruvidagi ishtiroki tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: mahalla boshqaruvi, xotin-qizlar faoli, gender tenglik, taraqqiyot strategiyasi, xotin qizlar huquqi.

THE ROLE OF WOMEN IN NEIGHBORHOOD MANAGEMENT IN UZBEKISTAN.

Abstract. The role of women in the neighborhood of the lowest management system in Uzbekistan, their participation in the management of the neighborhood is analyzed.

Key words: neighborhood management, women activists, gender equality, development strategy, women's rights.

РОЛЬ ЖЕНЩИН В УПРАВЛЕНИИ РАЙОНАМИ В УЗБЕКИСТАНЕ.

Аннотация. Анализируется роль женщин в микрорайоне нижней системы управления Узбекистана, их участие в управлении микрорайоном.

Ключевые слова: управление микрорайоном, женщины-активистки, гендерное равенство, стратегия развития, права женщин.

Bugungi kunda globallashuv jarayonida xotin-qizlarning davlat organlarida va mahalliy boshqaruv tizimida ishtiroki ortib bormoqda. Xotin-qizlarning davlat boshqaruvida faolligi huquqiy, demokratik davlatning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi. Dunyoda gender tenglik, xotin-qizlarni davlat boshqaruvidagi rolini oshirish, ilm-fan sohasiga xotin qizlarni jalb qilish, xotin-qizlar huquqlari dolzarb masalalardan hisoblanadi. Bu borada xalqaro tashkilotlar va dunyoning yetakchi mamlakatlari tomonidan bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston ham shu mamlakatlar qatoridan joy olmoqda.

Xususan, "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni 2019-yil 3-sentabrda e'lon qilindi. Qonunning maqsadi 1-moddada quyidagicha ifodalangan: Ushbu qonunning maqsadi xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat, -deb ko'rsatib qo'yilgan [1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasida xotin qizlarni qo'llab-quvvatlash masalasiga alohida e'tibor berilgan. "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmonining oltmish to'qqizinchi maqsadi xotin-qizlarning huquq va erkinliklari va ularni ta'minlashga qaratilgan.

-Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash.

- Jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zo'rvonlikka nisbatan murosasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash.

-Gender tenglikni ta'minlash siyosatini davom ettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ularni qo'llab-quvvatlashga doir islohotlarni amalga oshirish.

-Xotin-qizlarning ta'lim va kasbiy ko'nikmalar olishlari, munosib ish topishlariga har tomonlama ko'maklashish, tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash, iqtidorli yosh xotin-qizlarni aniqlash va ularning qobiliyatlarini to'g'ri yo'naltirish.

-Hududlarda, ayniqsa, qishloqlarda xotin-qizlarga ko'rsatiladigan tibbiy-ijtimoiy xizmatlar sifatini, ular o'rtasida sog'lom turmush tarzini ta'minlash borasidagi ishlar samaradorligini oshirish.

-Turar joyga muhtoj xotin-qizlarni uy-joy bilan ta'minlash, turmush va mehnat sharoitlarini yaxshilash, daromadlarini ko'paytirish borasida tizimli chora-tadbirlarni belgilash.

-Og'ir ijtimoiy ahvonga tushib qolgan xotin-qizlarga ijtimoiy-huquqiy, psixologik yordam ko'rsatish, ularni manzilli qo'llab-quvvatlash.

“Ayollar daftari” bilan manzilli ishlash, mutasaddi tashkilotlar tomonidan xotin-qizlarning muammolari o'z vaqtida bartaraf etilishi ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish.[2]

Davlat dasturida belgilangan maqsadlar ijrosi va mas'uliyati xotin-qizlar faoli zimmasida bo'ladi. Chunki bu lavozim egalari bevosita joylarda xotin-qizlar bilan bevosita ishlaydi.

2022-yil 13-aprel kuni Toshkent shahrida “O'zbekiston taraqqiyotida parlamentdagi ayollarning roli” mavzusida ikkinchi forum bo'lib o'tdi. Bu forumda xotin-qizlarning O'zbekiston davlat boshqaruvidagi ishtiroki tahlil etilgan. Bunga ko'ra: Parlamentlararo ittifoqning “Siyosatdagi ayollar” xalqaro reytingida O'zbekiston xorijiy mamlakatlar orasida 45-o'rinni egallab, top-50talikdan o'rin egallagan. Xotin-qizlarning boshqaruv lavozimidagi ulushi 27 foiz, siyosiy partiyalarda esa 44 foizga yetdi [3]. Yuqoridagilardan ham ko'rinib turibdiki O'zbekistonda xotin-qizlarning boshqaruv tizimida faolligi ortgan. O'zbekistondagi mahallalar boshqaruvida ham xotin-qizlar faol ishtirok etishmoqda.

2022 yilning 9-iyun kuni Mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvat vazirligi tomonidan Oliy Majlis Senati bilan hamkorlikda “Mahalla — islohotlar markazi yoki aholini rozi qilish, hududlarni rivojlantirishda mahalla raisining o'rni” mavzusida anjuman tashkil etildi. 2019-yilgi saylovlarda 8,9 foiz ayol raislar saylangan bo'lsa, 2022 yilgi saylovlarda 11,8 foiz - 1 104 nafar ayollar mahalla raisi bo'ldi. Bu ko'rsatkich, Toshkent viloyatida 133, Toshkent shahrida 130, Andijonda 123, Namanganda 113, Farg'onada 105 nafarni tashkil etadi. [4] Bu raqamlarni Buxoro shahri misolida tahlil etadigan bo'lsak, 2022-yilgi saylovlarda hududdagi 65 ta mahallada saylangan mahalla raislarining 26 tasini xotin-qizlar tashkil etadi. Saylangan mahalla raislarining 46%ini xotin-qizlar tashkil etishi mahalla boshqaruv tizimida ayollar nufusining ortib borishidan dalolat beradi. Yangi O'zbekistonda mahalla tizimiga e'tibor kuchaymoqda. Mahalla aholisining har bir qatlami bilan ishlaydigan alohida mas'ul shaxslar tayinlandi. Mahallada “beshlik” aniq maqsad yo'lida birlashib, mahalla rivoji uchun xizmat qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning xalqaro xotin-qizlar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimidagi nutqida quyidagilarni ta'kidlab o'tdi: “Xabaringiz bor, respublika xotin-qizlar tashkiloti hozirgi vaqtda Oila va xotin-qizlar qo'mitasi sifatida yangicha mazmunda faoliyat ko'rsatmoqda. Qo'mitaning vakolat va faoliyat doirasi kengaytirilib, uning tarkibida bilimdon va yuqori malakali yangi kadrlar jalb etildi. Jumladan, birinchi marta quyi bo'g'inda, 9 ming 400 dan ziyod mahallada ayollar muammolarini hal etishga ko'maklashadigan

xotin-qizlar faoli lavozimlari joriy etildi [5]. Shu o'rinda yangi joriy etilgan "xotin-qizlar faoli"ni avozimi haqida qisqacha to'xtalib o'tamiz.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 01.03.2022 yildagi PF-81-son "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" prezident farmoniga ko'ra har bir mahallada xotin-qizlar faoli lavozimi joriy etildi. Bu haqida qonunda quyidagicha bayon qilingan: "Har bir shaharcha, qishloq, ovulda, shuningdek, shaharlar, shaharchalar, qishloqlar va ovullardagi har bir mahallada mahalla raisining oila, xotin-qizlar va ijtimoiy-ma'naviy masalalar bo'yicha o'rinbosari hamda oila va xotin-qizlar masalalari bo'yicha mutaxassis lavozimi o'rniga xotin-qizlar faoli lavozimi mahalliy byudjet mablag'lari hisobidan moliyalashtirish tartibi saqlangan holda bir nafardan joriy etilsin".

Prezident farmonida quyidagilar mahalladagi xotin-qizlar faolining asosiy vazifalari etib belgilangan:

-xotin-qizlarni oila, mahalla va mehnat jamoalarida ijtimoiy-huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ma'naviyatini yuksaltirish, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash, zamonaviy namunali oilani shakllantirish, uning ma'naviy-axloqiy muhitini va an'anaviy oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash bo'yicha maqsadli chora-tadbirlarni amalga oshirish;

-xotin-qizlarning tadbirkorlik g'oyalarini amalga oshirish, ular faoliyatiga kredit, subsidiya va boshqa yordam choralari jalb qilish bo'yicha mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni qisqartirish masalalari bo'yicha tuman (shahar) hokim yordamchisi bilan hamkorlik qiladi;

-"Ayollar maslahat kengashlari" bilan yaqin hamkorlikda ijtimoiy himoyaga muhtoj xotin-qizlarni tadbirkorlikka o'qitish, biznesga oid namunaviy rejalarni ishlab chiqish va kredit olishda ularga ko'maklashish, "Ayollar daftari"ga kiritilgan xotin-qizlar bilan manzilli ishlarni amalga oshirish;

-xotin-qizlarning muammolarini o'z vaqtida aniqlash, og'ir ijtimoiy ahvolga tushib qolgan xotin-qizlar, shu jumladan, nogironligi bo'lgan ayollar bilan yakka tartibda hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan ishlarni olib borish, ularga ijtimoiy-huquqiy, psixologik va moddiy yordam ko'rsatish ishlarini tashkil etish.[6]

Xotin-qizlar faolining asosiy vazifalaridan yana biri ayollar daftari ma'lumotlar bazasini yuritish hisoblanadi. "Ayollar daftari – ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy, psixologik qo'llab-quvvatlashga, bilim va kasb o'rganishga ehtiyoji va ishtiyoqi bo'lgan, ishsiz xotin-qizlarning muammolarini aniqlash, bartaraf etish va nazoratini olib borish bo'yicha ma'lumotlar bazasi. Ushbu daftarga kiritish bo'yicha xotin-qizlar faoli amaliy ishlar olib boradi, ma'lumotlar bazasini yaratadi va nazoratini olib boradi. So'nggi yillarda" Ayollar daftari" doirasida ham katta tadbirlar amalga oshirilmoqda. Qisqa muddatda salkam 642 ming nafar opa-singillarimizga amaliy yordam ko'rsatilgani bu boradagi ishlarimiz ko'lamidan dalolat beradi.[7]

Vobkent tuman Nayman mahalla xotin-qizlar faolining faoliyati ham maxsus tadqiqot shaklida o'rganildi. Nayman mahallasida 5 ta qishloq bo'lib, aholisi 3335 tani tashkil etadi, shundan 1685tasi ayollar hisobiga to'g'ri keladi. Ushbu mahallada 701 ta xonadon, 904ta oila mavjud. Mahalla hududidagi ayollarni har taraflama qo'llab-quvvatlash bo'yicha quyidagi ishlar amalga oshirilgan. Yoshlarni ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ma'naviyatini yuksaltirish, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash, namunaviy oilani shakllantirish sohasida xotin-qizlar faoli

“Oqila ayollar” harakati bilan hamkorlikda tushuntirish ishlari olib borilgan. Yoshlarni turmushga tayyorlash bo'yicha davra suhbatlari tashkil etilgan, 3 ta yosh oila “oilaga tayyorlov” kurslarida o'qitilgan. Xotin-qizlarning tadbirkorlik g'oyalari amalga oshirish, subsidiya va boshqa yordam choralari jalb qilish bo'yicha mahallaning ishsiz ayollarining 2tasiga tikuv mashinkasi, 1tasiga averlo tikuv mashinkasi, 1 ayolga issiqxona, 4tasiga mini dugali issiqxona, 3ta ayolga inkubator apparatlari subsidiya asosida berilgan.

Bundan tashqari 10 ta ayolga tikuv mashinkasi, 1ta ayolga inkubator apparat olish uchun hujjatlar tayyorlab berilgan. Ayollarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash sohasida 115 ta ayol ijtimoiy himoya yagona reestriga kiritilgan bo'lib, ular turli moddiy yordam mablag'larini olmoqdalar. "Ayollar daftari" ma'lumotlar bazasini tahlil qiladigan bo'lsak, mahallada ishsiz ayollar soni-64ta, tadbirkor ayollar soni-9ta, boquvchisini yo'qotgan bevalar soni -19ta, nogiron frazandi bor ayollar soni-5 tani tashkil etadi. Mahallada uy-joyga muhtoj xotin-qizlar yo'q. Bitta ayolning uy-joylari hokimiyat yordami bilan ta'mirdan chiqarib berilgan. 2023-yilda “ayollar daftari”116 ta ayol ro'yxatga olingan bo'lib, ular bilan manzillli ishlar amalga oshirilmoqda. Ushbu lavozimning joriy etilganiga qisqa muddat bo'lishiga qaramasdan bir qancha diqqatga sazovor ishlar amlaga oshirilgan. [8]

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda Yangi O'zbekistonda mahalla boshqaruvida ayollarning o'rni ortib bormoqda. Mahalla tizimida xotin-qizlar bilan ishlashning o'ziga xos tizimi yaratilmoqda.

REFERENCES

1. "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni 2019-yil 3-sentabr//lex.uz
2. „O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni.//lex.uz
3. 2022-yil 13-aprel kuni Toshkent shahrida “O'zbekiston taraqqiyotida parlamentdagi ayollarning roli” mavzusida ikkinchi forumi.gazeta.uz sayti
4. 2022 yilning 9-iyun kuni Mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvat vazirligi tomonidan Oliy Majlis Senati bilan hamkorlikda “Mahalla — islohotlar markazi yoki aholini rozi qilish, xududlarni rivojlantirishda mahalla raisining o'rni” mavzusida anjuman tashkil etildi. yuz.uz sayti
5. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevning xalqaro xotin-qizlar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimidagi nutqi-Mamlakatimiz xotin-qizlari uchun munosib sharoit yaratib berish-doimo e'tiborimiz markazida. // "Milliy tiklanish" 2023-yil 8-mart
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 01.03.2022 yildagi PF-81-son “Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”prezident farmoni.//lex.uz
7. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevning xalqaro xotin-qizlar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimidagi nutqi-Mamlakatimiz xotin-qizlari uchun munosib sharoit yaratib berish-doimo e'tiborimiz markazida. //”Milliy tiklanish” 2023-yil 8-mart
8. Dala ma'lumotlari. Vobkent tuman.Nayman mahalla.2023-yil

METAFORANING KO'P TARMOQLI VA FANLARARO O'RGANILISHI

Ollomurodov Arjunbek Orifjonovich

Osiyo xalqaro universiteti ingliz tili fani o'qituvchisi

arjun.ollomurodov@icloud.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8346795>

Annotatsiya. Ushbu maqolada metaforaning falsafiy va lingvokognitiv nazariyalari zamonaviy ilm-fanda tafakkurning yaratuvchanlik tamoyillarini o'rganishga imkon berganligi hamda ularning keng tarmoqli va fanlararo o'rganilishi tadqiq qilingan. Fanning turli jabhalari, jumladan, sport, arxitektura, san'at, kinomatografiya, siyosat, matematika, fizika, shuningdek, ishlab chiqarish bilan bog'liq sohalardan reklama, marketing, xizmat ko'rsatish (sartaroshxonada soch turmaklari nomi, restoranlarda taom nomlari) kabi bir qancha tarmoqlarda metaforizatsiya jarayoni mavjudligi hamda uning amaliy samaradorligi maqolada o'z aksini topgan.

Kirish so'zlar: empirik xususiyat, kognitiv mexanizm, tafakkur, til va ong, produktiv, prakseologik va kreativ xususiyatlar, sotsio-kognitiv yondashuv, metaforizatsiya jarayoni.

MULTIDISCIPLINARY AND INTERDISCIPLINARY STUDY OF METAPHOR

Abstract. In this article, the philosophical and linguocognitive theories of metaphor allow to study the creative principles of thinking in modern science, and their wide-ranging and interdisciplinary study is researched. The existence of a process of metaphorization in various fields of science, including sports, architecture, art, cinematography, politics, mathematics, physics, as well as from production-related fields such as advertising, marketing, service (names of hairstyles in hairdressers, names of dishes in restaurants) and its practical effectiveness is reflected in the article.

Key words: empirical feature, cognitive mechanism, thinking, language and consciousness, productive, praxeological and creative features, socio-cognitive approach, metaphorization process.

МУЛЬТИДИСЦИПЛИНАРНОЕ И МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ МЕТАФОРЫ

Аннотация. В данной статье философская и лингво-когнитивная теория метафоры позволяет изучить принципы креативности мышления в современной науке и исследуется их широкомасштабное и междисциплинарное исследование. Существование процесса метафоризации в различных областях науки, в том числе в спорте, архитектуре, искусстве, кинематографии, политике, математике, физике, а также в таких связанных с производством сферах, как реклама, маркетинг, сервис (названия причесок в парикмахерских, названия блюд в ресторанах) и его практическая эффективность, которые отражены в статье.

Ключевые слова: эмпирический признак, когнитивный механизм, мышление, язык и сознание, продуктивные, праксиологические и творческие особенности, социокогнитивный подход, процесс метафоризации.

Metaforaning falsafiy va lingvokognitiv nazariyalari zamonaviy ilm-fanda tafakkurning yaratuvchanlik tamoyillarini o'rganishga imkon berdi. Ayniqsa, metaforaning "empirik xususiyati

va uning tayanch kognitiv mexanizm sifatidagi roli”⁷ turli sohalarda amalga oshirilayotgan o‘xshatish, qiyoslash hamda yaratish asosidagi tizimli bog‘liqlik ushbu fenomen nomini olishiga sabab bo‘ldi. Har qanday sohadagi metaforik mahsulot, avvalo, til va tafakkurning o‘zaro hamohangligi natijasidir. Zero, tafakkurda paydo bo‘lgan fikr dastlab tilda o‘z aksini topib, harakat orqali moddiylikka aylantiriladi. “Tafakkur – inson faoliyatining hamrohi. Tasavvurli tafakkur voqelikni bevosita aks topishidan boshqacharoq ko‘rinishda kechadi va uning asosida xayoliy tasavvur yotadi. Bilvosita, xayolan tasavvur metafora, metanomiya va boshqa mental timsollar shakllanishiga sabab bo‘ladi.”⁸ Metaforaning ko‘p aspektli va fanlararo o‘rganilishi badiiy asarlarda berilgan metaforalarning amaliy qiymatini belgilab, uning produktiv va praktsiologik (natijali faoliyatga yo‘naltiruvchi) xususiyatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Shu bilan birga inson ongining kreativ (yaratuvchanlik) faoliyati metaforizatsiya jarayoni bilan bog‘liq ekanligini namoyon etadi. Innovatsion g‘oyalar mamlakat rivoji uchun dolzarb bo‘lgan bir paytda, mazkur jarayonni o‘rganish, tahlil etish va uning qonuniyatlarini aniqlash tilshunoslar oldida turgan muhim vazifalardan biridir. T.G.Popova va Ye.V.Kurochkinalar metaforaning kognitiv mexanizm sifatidagi xususiyatlarini yuqori baholab, quyidagicha fikr bildirishgan: “Метафора исключительно практична. Она может быть применена в качестве орудия описания и объяснения в любой сфере: в психотерапевтических беседах и в разговорах между пилотами авиалиний, в ритуальных танцах и в языке программирования, в художественном воспитании и в квантовой механике”⁹. Mazkur munosabat orqali metaforaning fanlararo o‘rganilish sabablarini tushuntirib beradi. Metaforik fikrlash nafaqat til va adabiyot sohasi vakillari, balki turli yo‘nalishda faoliyat yurituvchi insonlar tafakkurida ham mavjud bo‘lib, ma’lum bir muammoli masalalarda o‘rinli yechim topishga ko‘maklashadi.

Maqolada “OUT DOOR” nomini olgan ta’limotning oddiy va sodda ijtimoiy tasvirlar orqali korxonalar ishchilariga mehnat faoliyatini yaxshilash qonuniyatlari yetkazilishi tushuntirilgan. Bunda ishchilar badan tarbiya jarayonida shunchaki oddiy mashqlar emas, balki mazkur ta’limotni o‘tkazuvchi yetakchining tavsiyalari bajarilishi ko‘rsatilgan. “Korxon – katta kema”, “savdo tizimida bo‘lish, yelkanli kemada suzish demak, ba’zan suv sokin, ba’zan esa toshqinlarda barcha xavf ostida qoladi” kabi tasviriy holatlar gavdalanitiriladi va ishchilarga shunday holatda qanday harakatlanishlari lozimligi tavsiya etiladi. Mazkur tasvirlar korxonalar kadrlarini kelajakka tayyorlash, jamoaviy faollikni yo‘lga qo‘yish va kasbiy faoliyatlari bilan birgalikda shaxsiy hayotga ham ruhan tayyorlanishda ko‘maklashadi. Ushbu maqolada asosiy e’tibor yetakchi nutqiga qaratilgan, nutqda aks ettirilayotgan tasviriy ifodalar metaforadan iborat bo‘lib, inson ongida turli tasavvurlar aks ettiradi. Matematik, fizik va ayni paytda falsafa, til sohaslarida tadqiqotlar olib boruvchi olim YU.I.Manin metaforani aynan matematikaga o‘xshatadi.

Matematik nazariyalarni tushuntirishda so‘z yoki iboralardan foydalanishning ahamiyati xususida quyidagi fikrlarni bildiradi: “С другой стороны, не можем мы также и опустить слова и иметь дело только с формулами. Слова в математических и естественнонаучных текстах играют три основные роли. Во-первых, они обеспечивают многочисленные связи между физической реальностью и миром математических абстракций. Во-вторых, слова несут оценочные суждения (иногда явные, иногда неявные), которыми мы руководствуемся при

⁷ Лакофф Джордж, Джонсон Марк. Метафоры, которыми мы живем. –М.: Едиториал, 2004.-С.205.

⁸ Safarov SH. Til nazariyasi va lingvometodologiya. –Toshkent, 2015. –B.310.

⁹ Попова Т.Г., Курочкина Е.В. Метафора как языковой и ментальный механизм. – М.:Высшая школа, 2015. –С.2

выборе тех или иных цепочек математических рассуждений в огромном дереве «всех» допустимых, но по большей части бессодержательных формальных выводов»¹⁰

Demak, matematikada ham soʻz yordamisiz, sharhlar keltirib boʻlmaydi, yaʼni mazkur oʻrinda olim tasviriy ifodalarni nazarda tutmoqda. Shuning uchun ham soʻzga baholovchi, muhokama qilishga imkon beruvchi vosita sifatida qaraydi. Yuqoridagi fikrlarni davom ettirgan holda matematika va tilning oʻzaro hamkorlikdagi faoliyatini kompyuter lingvistikasi orqali isbotlaydi. Fransuz tadqiqotchisi Kristian Notarining kompyuter metaforasi va kognitiv lingvistikani qiyoslab oʻrganuvchi ilmiy maqolasida ham sunʼiy intellekt tahlil qilinadi. U kompyuter va inson miyasining bir-biriga oʻxshatilishini salbiy baholab, inson miyasi murakkab sistemadan iborat ekanligini taʼkidlaydi¹¹. Til qonuniyatlarini oʻrganuvchi olimlar nazariyalarida berilgan “avtomatik oʻzgarish”, “mexanik qurilish” va “grammatik formula” kabi metaforik iboralarning kompyuter tiliga mos kelish darajasini tahlil etadi.

Tilshunos Bianka Tomoni iqtisodiyot sohasidagi metaforalarni tahlil etgan boʻlib, bunda metaforaning kognitiv xususiyatlariga tayanadi. Tadqiqot ishida iqtisodiyot sohasi, xususan, bank tizimida foydalaniluvchi quyidagi misollar “Bank bu – jang maydoni” konseptual metaforasini berishini koʻrsatadi. Berilgan misollar sotsio-kognitiv yondashuv asosida tahlil qilingan boʻlib, Boers, Demecheleer, Charteris-Black, Ennis, Musolff va McCloskey kabi bir qancha iqtisodchi olimlar nazariyalari asosida tahlil etilgan. B.Tomonining taʼkidlashicha, iqtisodiyotda metaforalardan jamoani jalb qilish va ishontira olish maqsadida, shuningdek, nutqning izchilligini taʼminlashda foydalaniladi.

Bank sohasiga oid 74 ta hujjat asosida toʻplangan 6000 ga yaqin metaforik iboralarni uch guruhga ajratadi. Metaforalar tahlili matn, uning turi va tematikasiga muvofiq oʻrganilgan boʻlib, metaforik iboralar yoʻnaltirilgan tinglovchi-qabul qiluvchilarning tushunish salohiyati inobatga olingan hamda psixolingvistik jihatdan tahlil etilgan.

Konseptual metaforalarning tabobat olamidagi ahamiyatini kanadalik tilshunos Silvi Vandel ochib bergan. Uning fikricha, ilm-fanning rivoji turli davlatlarda olib borilayotgan tadqiqotlarni toʻgʻri tarjima qilishga bogʻliq. Bugungi kunda ilmiy matnlarda nafaqat maʼlum fan doirasida termin yoki jummalarni, balki tasviriy vositalar, xususan metaforik iboralardan tashkil topgan murakkab gaplarni ham uchratish mumkin. Mazkur jummalarni bir maʼnoviy guruh atrofida birlashtirish, umumiyashtirish va maqsad hamda manba nuqtasini aniqlash ilmiy matnlar tarjimasining adekvat boʻlishida yordam beradi.¹² Ingliz tilidagi tabobatga oid matnning fransuz tiliga tarjima qilish jarayonida olima har ikki tildagi izohli va ensiklopedik lugʻatdan tashqari meditsina terminologik lugʻatlaridan ham unumli foydalangan va natijada adekvat tarjimaga erisha olgan.

Shuningdek, mazkur maqolada metaforalarga nazariy fanlarda mavjud boʻlgan murakkab konseptsiyalarni taʼlim oluvchiga yoritib beruvchi asosiy vosita sifatida baho berilgan. Taʼkidlash joizki, murakkab tushunchalarni tadqiq etuvchi olim va uni oʻrganuvchilar ongi oʻrtasida katta farq boʻlib, bu yoshlarning ilm-fan doirasidan uzoqlashishlariga sabab boʻlmoqda. V.V.Pustalova metaforani ana shu masofani yaqinlashtiruvchi vosita sifatida eʼtirof etadi.

¹⁰ Манин Ю.И. Математика как метафора. –М.: МЦНМО, 2008. – С.19.

¹¹ Christiane NOTARI. Métaphore de l'ordinateur et linguistique cognitive. Thèse de doctorat sous la Direction de M. Jean PAMIÈS. –Université de Toulouse II: 2008. –P.8.

¹² Sylvie Vandaele Métaphores conceptuelles en traduction biomédicale et cohérence.-Montréal, 2001. –P.3

Olim misol tariqasida ekologiya fanini keltirar ekan, “bir kemadamiz” jumlasining qo‘llanilish vaziyatlarini aynan mazkur fanga loyiq deb topadi. YA’ni, o‘quvchilarda “biz bir kemadamiz” degan tushuncha “er – umumiy uyimiz”, “jamiyat va tabiatning chambarchas bog‘liqligi” va “birgalikdagi harakat” kabi tasavvurlarni hosil qilishda ko‘maklashadi.

Zero, ulkan yer yuzasida sodir bo‘layotgan muammolar to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni bola ongiga yetkazib berishdan ko‘ra uni kichik bir kemanding holatiga qiyoslab tushuntirish samarali natija beradi. Metaforaning eng asosiy xususiyatlaridan biri bu fikrni nomoddiylikdan moddiylik tomon undashidir. J.Lakoff va M.Jonsonlarning olamni konseptual anglash hamda bilimlarning emperik xususiyatlari to‘g‘risidagi nazariyalari keyinchalik turli sohalarda amalga oshirilgan texnik va ilmiy yangiliklarning real mexanizmi borligini aniqlashga turtki bo‘ldi. Ana shunday sohalardan biri sanoat bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan reklamadir (mahsulotlarni targ‘ibot qilish). Reklamalarda metaforik mexanizm va uni angash to‘g‘risida Kristin Papas, Alen Kuper, Kapelli Pantin, Shantal Jirard va Mari-Elen Fri Verdeylar tadqiqotlar olib borishgan. Demak, metaforalar fan tarmoqlaridagi murakkab nazariyalarni yoshlarga yetkazib berishda muhim ahamiyatga ega vositadir. Olamda mavjud narsa-hodiaslar o‘rtasida o‘xshashlik topish hamda uni o‘z o‘rnida qo‘llay bilish pedagoglardan yetuk bilim va malakani talab etadi. O‘quvchilarga berilayotgan bilim o‘zining amaliy tadbig‘i bilan birgalikda tushuntirilishida metaforalarning o‘rni beqiyos. Shuning uchun ham mazkur tushunchani kengroq o‘rganish va metaforik qobiliyatni shakllantirish barcha soha vakillari, xususan, pedagoglar oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

Metaforaning turli aspektlardagi tadqiqotlari M.V.Dyuzenli, A.N.Baranov, G.S.Baranov, D.O.Dobrovolskiy, E.V.Budayev, YU.N. Karaulov, Dj. Fokonye, M.Terner, F.Grea, L.V.Balashova, N.A.Ilyuxina, Z.I.Rezanova, YU.V.Tarasova, V.N.Teliya, A.P.Chudinov, N.A.Mishankina kabi olimlarning ilmiy ishlarida o‘z aksini topgan. O.YA.Karimov ta’kidlaganidek, “Har bir soha metaforani o‘zini qiziqtirgan aspektda o‘rganadi, o‘zi uchun muhim tasnif prinsipiga tayanib guruhlaydi”. Biroq metaforaning eng ko‘p qo‘llanilish va tahlil etilgan sohasi, tilshunoslikdan tashqari albatta, psixologiya, metafizika va ommaviy axborot vositalaridir. Mazkur yo‘nalishda tadqiqotlarni kuzatish natijasida, metaforalarning konseptual umumiyliklari va mantiqiy fikr mulohazalarni soddalashtirishga yordam beradi.

REFERENCES

1. Christiane NOTARI. Métaphore de l’ordinateur et linguistique cognitive. Thèse de doctorat sous la Direction de M. Jean PAMIÈS. –Université de Toulouse II: 2008. –P.8.
2. Lakoff, G. & M. Johnson (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
3. Sylvie Vandaele Métaphores conceptuelles en traduction biomédicale et cohérence. –Montréal, 2001. –P.3
4. Safarov SH. Til nazariyasi va lingvometodologiya. –Toshkent, 2015. –B.310.
5. Манин Ю.И. Математика как метафора. –М.: МЦНМО, 2008. – С.19.
6. Попова Т.Г., Курочкина Е.В. Метафора как языковой и ментальный механизм. – М.: Высшая школа, 2015. –С.2
7. Musayev K. Tarjima nazariyasi asoslari. Darslik. –Toshkent: Fan.2005.-B. 214-215.
8. Karimov O. YA. Abdulla Oripov she’riyatida metaforik obrazlar tizimi. – T.: O‘qituvchi, 2012. – B. 29

DEVELOPING SUMMARY WRITING SKILL IN ACADEMIC WRITING

Shodieva Maftunabonu Adizovna

Osiyo Xalqaro Universiteti ingliz tili o'qituvchisi

shodiyevamaftunabonu@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8346813>

Abstract. Summary writing is an essential skill in academic writing as it helps condense and present key points, ideas, and arguments from a source text in a concise and clear manner. It requires reading comprehension, analytical thinking, and the ability to capture the main ideas while omitting unnecessary details. Effective summary writing helps readers quickly grasp the main points of a text and facilitates critical thinking. To develop summary writing skill in academic writing, it is important to first thoroughly understand the source text. This involves carefully reading and analyzing the text to identify the main points, supporting details, and any underlying arguments or perspectives. By highlighting or annotating important sections, such as topic sentences, the writer can better identify the main ideas and key information to include in the summary.

Key words: academic writing, summary writing, effective summary.

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ СОСТАВЛЕНИЯ РЕЗЮМЕ В АКАДЕМИЧЕСКОМ ПИСЬМЕ

Аннотация. Написание резюме является важным навыком академического письма, поскольку оно помогает кратко и ясно представить ключевые моменты, идеи и аргументы исходного текста. Это требует понимания прочитанного, аналитического мышления и способности улавливать основные идеи, опуская при этом ненужные детали. Эффективное написание резюме помогает читателям быстро понять основные моменты текста и способствует критическому мышлению. Чтобы развить навыки написания резюме в академическом письме, важно сначала полностью понять исходный текст. Это предполагает внимательное чтение и анализ текста, чтобы определить основные моменты, подтверждающие детали, а также любые основные аргументы или точки зрения. Выделяя или комментируя важные разделы, например тематические предложения, автор может лучше определить основные идеи и ключевую информацию для включения в резюме.

Ключевые слова: Научные работы, написание заключение, эффективное резюме.

Introduction

In linguistics, the ability of writing a good summary has its own strategies and EFL learners should include these strategies in academic writing. Summarizing texts is giving a short description and it demonstrates the clearly understanding the text. The main goal of summary writing is providing accurately as full as possible sense of original text but in more condensed forms. Having a good summary writing ability means both reading and writing skills can be well-developed. The utility of summary writing is considered as a key point in an effective academic writing and in an academic arena summarization is believed to enhance reading and writing comprehension. The purpose of this research is to investigate summary strategies and instructions that can improve and develop the summary writing abilities of EFL learners.

According to recent scholarly traditions and the daily observations in the article by Hosseinpur (2015) there is an investigation to find out cognitive developments that are occurred while summary writing instructions are received by Iranian EFL learners. They are asked to write five summaries during their eight week of session and their works are analyzed in term of the selection of topic sentence, sentence combination, paraphrasing, invention, deletion, major verbatim copying and minor verbatim copying. The findings show that topic sentence selection, sentence combination and deletion were not challenging for them rather than generalization, invention and syntactic transformation. Besides, major verbatim copying was decreasing but minor verbatim copying was still appearing. Indeed, Sung (2014) confirmed that summary writing instruction can lead to improvement of summary performance. Moreover, the participants of this survey who were thirty eight university freshmen had six years of compulsory English education.

Process of Summary Writing

Kintsch and Van Dijk (1978) suggested that there are three processes which are involved in a summary writing: comprehending the original text, condense the main ideas and reproduce them in own words and it requires to identify the meaningful prepositions and restate them coherently. Moreover, summary writing skill is considered to be difficult not only for EFL learners but also for native students of English language and for this reason summarization is one of the most challenging and demanding activity in academic learning.

The authors Cindy and Ronald (2000) state that there are some students who use the software summarization tool on specific content which they find it easier to use and identify important information and it seems to enjoy them while having challenges. It is very clear that the summarization tool are helpful for students to solve the specific problems related with their summaries. However, students feel a need for the instructions and strategies to be taught in detail as software tools can not give them specific information instruction of summarizing. Moreover, integrating summarization software into classroom gives an opportunity of discussing planning and writing a summary.

The main aim of this study is to mention that not only written material but also software tools can help to develop summary writing skill.

Teaching Summarization

Summarizing provides with an important contribution to students in transferring and understanding information to long-term memory and researchers show that one who are successful in reading can have a good summary skill. Brown and Day (1983) prove that teaching students summarizing is not asking them to write summaries at all and it is important to teach them how to do and what strategies to use it. The author claims that in developing summarizing skill, analyzing both bad and good summaries of text and also doing exercises in order to complete missed summary texts before to start the process of summarization will provide with a good and concrete summary. The purpose of this research is understanding new information and memorize it for academic success as summarizing is the learning strategy which increases both memory and understanding.

On the other hand, Khoshnevis (2015) investigates teaching effective summarization of text as a cognitive strategy on achievement of students' writing comprehension. English undergraduates of University of Tonekabon are involved in this study and they are divided into control and experimental groups. Both two groups are observed their summary writing ability and

the results show that the instruction of summary strategies has a significant role on the participants writing comprehension. Furthermore, the author suggests that teaching strategies of summarization empowers students' writing comprehension ability.

In this term Khazaal (2019) indicates two months implementation which is applied to twenty Iraqi postgraduate English as a foreign language learners. The group of participants are carried out in a pre-post-test model of summarizing and participants are conducted in a pre-test on summary writing a week before it applied and they are given five different passages. The same selected passages are given to post-test and they are asked to summarize given passages in 45 minutes and overall, the results report that summarizing strategy has an important effect on learners in academic writing skills.

Al-Badi (2015) demonstrates that ESL learners can find to organize their information and ideas challenging to summarize because of the lack of knowledge. It is a responsible task to teach students how to write summaries so some teachers find it boring to explain summarizing and they try to avoid as far as possible. In an academic setting summary skills are identified as crucial factors because students are often asked to produce summary assignments. Summarizing strategy in writing encourages students to develop their steps in academic writing starting with a pen ending with an updating social media. It is a way of informing to reader what is the book about. Spack (1988) mentioned that as summarizing one of the effective strategy of writing it requires learners to concentrate on the main ideas of the text and choose specific information without deleting the key points. Additionally, it is a complex activity which has a major part on academic experience. Summarizing skill helps English language learners to develop their critical thinking skills and improves the ability to evaluate details in text by resorting important details from unimportant ones. According to Jones (2007), there are twelve most important benefits of learning and developing summarizing strategies: to built comprehension to reduce confusion, to find the main key points, to save time, to construct personal meaning, to discern essential ideas, to improve memory, discovering understanding and remembering and so on.

What makes summary writing more effective? Bacinschii (2018) listed six main methods that makes one a successful summary writer and they are: gathering the data from the title, identify the place of essay as it can be literary, scholarly or argumentative. Then the next step is to take notes from the tone of the pieces and at the end to identify certain notion which seem to be repeated throughout. The author claims that after finished writing a summary students should reread their summaries and make sure that they accurately represented the author's main points and ideas.

Summarizing without plagiarizing

In an academic writing not only EFL learners can find summarizing difficult without plagiarism. Bacinschii (2018) points out that the main requirements to any summarizing is it's paper originality and the easiest way to find what to write is to use someone's experience. In order to make the work complete students are supposed to make up a plan and a clue of thinking and the author responds the question how to summarize without plagiarizing by four key point or steps:

Step 1. At the beginning the writer have to read the reference attentively and comprehend what the work is about and understand the information to be able to put in own words.

Step 2. Students have to write an introduction of the paper and decide what to share and make it clear to readers. No matter from what book or website they use the date they must give the source with quotation marks.

Step 3. To write a plot not looking into the reference material. In this way they can avoid plagiarism in text. To remember something more important they can read the entire reference again then write their own version one more time.

Step 4. After the last sentence they should place a citation and point out the author's name and the source to avoid plagiarism.

The most significant role of summarizing is to understanding and memorize the information to long-term and distinguish main ideas then express the data by using own words.

Conclusion

To sum up, from all four skills, writing is one of the significant skill especially in an academic writing such in colleges, schools and institution. Mainly for ESN and EFL learners summary writing is the most important and developing this skill is needed to enhance their comprehension skill. Though it is considered as a complex academic activity it should be understood and realized but not plagiarized. Finally, all researches on developing summary writing skill were conducted on university students and therefore results were different according to different kind of universities which had absolutely different English pronunciation. Enser (2020) reports that a considerable amount of time is required to write a successful summary because to find important key points and deleting unimportant information compared to other strategies examine students to engage all cognitive processes. Despite the difference of findings was not so significant there is an evidence that experimental teaching summarizing groups were able to help learners to use effective strategies in the summary writing process in text.

REFERENCES

1. Al-Badi, I. A. H. (2015). Academic writing difficulties of ESL learners. WEI International Academic Conference Proceedings, 63-76. Retrieved from <http://www.westeastinstitute.com/wp-content/uploads/2015/02/Ibtisam-AliHassan-Ali-Badi-full-Paper.pdf>
2. L. Brown, J. D. Day. (1983). Macrorules for summarizing texts: The development of expertise. *Journal of Verbal Behaviour*, 22(1), 1-14.
3. Bacinschii, S. (2018). Summarizing as an Important Skill for Business English Students
4. Cindy, M & Ronald, L. (2000). Developing Summarization Skills through the Use of LSA-Based Feedback
5. Enser, Z. (2020). Fiorella & Mayer's generative learning in action.
6. Hosseinpur, M. R. (2015). The impact of teaching summarizing on EFL learners' microgenetic development of summary writing.
7. Khazaal, E. N. (2019). Improving Postgraduates' Academic Writing Skills with Summarizing Strategy. *Arab World English Journal*, 10 (3) 413-428.
8. Khoshnevis, I. (2015). The Effect of Text Summarization as a Cognitive Strategy on the Achievements of Male and Female Language Learners' Reading Comprehension.
9. Kintsch, W., & Van Dijk, T. A. (1978). Toward a model of text comprehension and productions.
10. Spack, R. (1988). Initiating ESL Students Into the Academic Discourse Community: How Far Should We Go?

11. Sung, I. (2014). An analysis of Korean high school English textbooks through readability formulae and Coh-Metrix.
12. <https://www.scribbr.com/working-with-sources/how-to-summarize/>

XVIII ASR O'RTALARIDA MARKAZIY OSIYODAGI SIYOSIY DIPLOMATIK JARAYONLARGA UMUMIY TAVSIF.

Boltayev Oxun Obid o'g'li

Buxoro Davlat Universiteti Tarix va yuridik fakultet magistri

9690798@gmail.com

Telefon: +998 93 965 03 36

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8347453>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Markaziy Osiyo mintaqasidagi davlatlar tarixida va ularning diplomatik munosabatlarida tub burilishlar yasagan XVIII asr o'rtalaridagi siyosiy jarayonlar haqida to'xtalib o'tilgan. Ushbu siyosiy jarayonlarda natijasi o'laroq Jung'or xonligining tugatilishi uning Xitoy Sin imperiyasi tarkibiga qo'shilib ketishi, ushbu siyosiy jarayonlarda Buxoro, Xiva kabi yirik musulmon davlatlarining pozitsiyasi ochib berishga harakat qilingan. O'zaro urushlar natijasida oyrotlar qirg'ini ba'zi manbalarda bu genotsid deb ham ataladi butun boshli xalq taqdirini o'zgartirib yuborgani haqida to'xtalib o'tamiz.

Kalit so'zlar: Jung'or xonligi, Sin imperiyasi, qalmiqlar, Tibet, Dalaylama, Markaziy Osiyo, Sangpo, Shinjo uyg'ur provinsiyasi, uyg'urlar.

A GENERAL DESCRIPTION OF THE POLITICAL AND DIPLOMATIC PROCESSES IN CENTRAL ASIA IN THE MIDDLE OF THE 18TH CENTURY.

Abstract. This article focuses on the political processes of the middle of the 18th century, which made fundamental changes in the history of the countries of the Central Asian region and their diplomatic relations. As a result of these political processes, the termination of the Jungor Khanate and its inclusion in the Chinese Sin Empire, the position of large Muslim states such as Bukhara and Khiva were tried to be revealed in these political processes. We will dwell on the fact that the massacre of Oirots as a result of mutual wars, which is also called genocide in some sources, changed the fate of the entire nation.

Key words: Jungor Khanate, Sin Empire, Kalmyks, Tibet, Dalai Lama, Central Asia, Sangpo, Xinjiang Uyghur province, Uyghurs.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛИТИКО-ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В СРЕДНЕЙ АЗИИ В СЕРЕДИНЕ XVIII ВЕКА.

Аннотация. В данной статье основное внимание уделяется политическим процессам середины XVIII века, которые внесли коренные изменения в историю стран Центральноазиатского региона и их дипломатические отношения. В этих политических процессах, в результате распада Джунгорского ханства, его включения в состав Китайской империи Сина, в этих политических процессах пытались выявить позиции таких крупных мусульманских государств, как Бухара и Хива. Остановимся на том, что резня ойротов в результате взаимных войн, называемая в некоторых источниках также геноцидом, изменила судьбу всего народа.

Ключевые слова: Джунгорское ханство, Империя Сина, калмыки, Тибет, Далай-лама, Средняя Азия, Сангпо, Синьцзян-Уйгурская провинция, уйгуры.

Markaziy Osiyo - Osiyo materigining ichki qismidagi tabiiy mintaqa. Maydoni 6 mln. km². Shimoliy va g'arbiy chekkasi Mongoliya, XXR bilan Rossiya Federatsiyasi o'rtasidagi davlat chegarasigacha bo'lib, sharqi Katta Shinjon, janubiy va tomondan esa Tibet hududidagi Sangpo

(Brahmaputra) daryosi va Hind daryosining yuqori qismi bilan o'ralgan. Markaziy Osiyo dengiz sathidan ancha baland joylashgan. Sovetlar davrida bu hududga O'rta Osiyo va Qozog'iston atamasi qo'llanilgan. 1991 yilda mustaqillikka erishilgandan keyin, ham ushbu davlatlar, ham horijiy davlatlar Markaziy Osiyo atamasini qo'llana boshlashdi. 1992 yilda besh davlat rahbarlari rasmiy uchrashuvda Markaziy Osiyo atamasini qabul qilishdi. Hozirda, bu atama dunyo hamjamiyati tomonidan qabul qilingan. Ushbu hududlarda XVIII asr o'rtalariga kelib yirik davlatlar mavjud bo'lib ularning orasida murakkab siyosiy aloqalar mavjud edi.

XVIII asr boshlarida Jung'or xonligi Galdan-Boshoktu-xon Sin imperiyasi harbiy kuchlaridan mag'lubiyatga uchraganiga qaramay, hali ham O'rta Osiyodagi eng yirik va eng qudratli davlat bo'lib qoldi. Bu so'nggi mustaqil Mo'g'ul davlati edi. Jungriya va G'arbiy Mo'g'ulistondan tashqari, Galdan xonning vorislari Sharqiy Turkistonning katta qismini nazorat qildilar va hatto Qozog'iston, O'rta Osiyo va Janubiy Sibirning qo'shni hududlariga kirib borishga harakat qildilar, Kukunor va Tibetdagi siyosiy vaziyatga ta'sir ko'rsatishga harakat qildilar. Oyrat feodallari Sharqiy Turkiston va Jung'oriyada yashagan uyg'urlar, qirg'izlar va boshqa xalqlar ustidan hukmronlik o'rnatdilar. 1727 yil oxirida taxtga o'tirgan Tsevan-Rabdan, keyin esa uning o'g'li Galdan-Tseren o'zlarining iqtisodiy siyosatida sezilarli muvaffaqiyatlarga erishdilar. Sug'orish inshootlari tartibga keltirilib, qishloq xo'jaligi ekinlari uchun yangi yerlar o'zlashtirildi, konlar ochildi, qurol-yarog' va o'q-dorilar ishlab chiqarish ustaxonalari qurildi.

Tsevan-Rabdan davrida bir necha ming oila dehqonlari Sharqiy Turkistondan Jung'oriyaga qishloq xo'jaligini yuritish uchun ko'chirildi. Xon o'z ixtiyorida ancha kuchli majburlash apparatiga ega edi. 1722-1724 yillarda Tsevan-Rabdanga rus elchisi sifatida tashrif buyurgan kapitan I. Unkovskiyning ma'lumotlariga ko'ra, uning qo'shini 60 mingga yaqin kishidan iborat bo'lgan (harbiy yurishlarda u 100 mingga etgan).¹³ Xon huzurida maslahat organi - zaysanlar kengashi, shuningdek sud (zargo) mavjud edi. "U, Jug'or egasi, 1744 yil may oyida Rossiya vitse-kansleri A.P. Bestujev-Ryumin Senatga yo'llagan eslatmasida Galdan-Tseren haqida to'xtalib o'tgan, u yetarlicha qo'shinga ega, bundan tashqari, u mutlaq qo'mondon va Uning barcha fuqarolari doim itoatda bo'ladilar va u nima qilishni xohlasa, ular buni hech qanday e'tirozsiz qiladilar. shunday qilib, hatto o'sha paytdagi xalqaro normalar nuqtai nazaridan ham, davlat mustaqilligi o'z mamlakatida oliy hokimiyatga ega bo'lgan va tashqi munosabatlarida mustaqil idora qilgan monarxning qo'lida edi.¹⁴

Jung'or xonlari suveren hukmdorlar bo'lib, ular bilan Sinlar ham, Rossiya ham hisoblashishi kerak edi. Jung'or xonligiga tutash yerlar Oyrat feodallarining harbiy yurishlari nishoni bo'lgan. Biroq Sin imperiyasining Xalxadagi mavqeining mustahkamlanishi va O'rta Osiyoning shimoli-g'arbiy qismida ekspansiyaning kengayishi bilan Jung'or xonligi uchun nafaqat o'z mulklari chegaralarini, balki Jung'oriya va G'arbiy Mo'g'ulistondagi asl Oyrat ko'chmanchi o'tovlarini ham himoya qilish masalalarini tobora keskinlashdi. Jung'or xonligiga bo'ysungan mulklar orasida, ayniqsa Sharqiy Turkiston katta ahamiyatga ega edi. Bu voqealar XVIII asr boshlarida mamlakatning Jung'or xonligi hukmronligi ostiga o'tishiga olib keldi. Sharqiy Turkistonning uyg'ur aholisi xonga har oy 400 ming tanga soliq to'lay boshladilar.¹⁵

¹³ осольство к эюнгарскому хун-гайджи Цеван Рабтану, капитана от артил лерия Ивана и журнал его за 1722-1724 годы - 31 Имп. Русского географического общества». Т. 10. Вып. 2. СПб, 1937 с. 194

¹⁴ Левин Д. В. История международного права. М., 1962 с 43

¹⁵ Валиханов Ч. Ч. О состоянии Алтышвара или шести восточных городов с 302

Biroq Sharqiy Turkiston vohasi shaharlarining Oyrot feodallari tomonidan bosib olinishi, ayrim tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, ularning Jung'or xonligi tarkibiga hudud sifatida qo'shilishi degani emas edi. Bu hududlar faqat Oyrot davlatiga sun'iy ravishda bog'langan mustamlakalar edi.¹⁶ Sharqiy Turkistonda hokimiyatni qo'lga olgan "Belogorsk" xo'jalari jung'or xonlari nomidan ish yuritib, ularda mamlakatda barqaror siyosiy vaziyatni ta'minlovchi kuchni ko'rdilar. Boshqa tomondan, Sharqiy Turkiston Jung'or xonligi iqtisodiyotida muhim o'rin tuta boshladi, oyratlar uchun qishloq xo'jaligi mahsulotlarining asosiy yetkazib beruvchisiga aylandi.

Sharqiy Turkistonda eski ma'muriy tuzum o'zgaragan. "Shahar hukmdorlari hokimlari" instituti hanuzgacha saqlanib qolgan, oyratlar kelishidan oldin mavjud bo'lgan sud ishlarini yuritish tizimi amalda edi. Shu bilan birga Jung'or hukmdorlari o'z qo'shnilari ustidan qattiq nazorat va homiylik o'rnatib, ularni muntazam ravishda saroyga chaqirib turishgan. I. Unkovskiyning xabar berishicha, Sharqiy Turkiston beklari Xuntayjilarga soliq to'lamaslikka harakat qilgandan so'ng, "u ularni urush bilan qo'qitib, Erkaxon ismli xoni, shuningdek, ko'plab beklar va o'sha shaharlarning eng yaxshilarini o'z homiyligiga oldi".¹⁷

Uyg'ur zodagonlari vakillarini Jung'oriyaga majburan ko'chirish amaliyoti, odatda, ularni Sharqiy Turkistondagi har qanday ta'sirdan mahrum etishga qaratilgan edi. Galdan xonning manjur-xitoy qo'shinlari tomonidan mag'lubiyatga uchrangani Sin hukumatinin Xamida mavqeini mustahkamladi. Mo'g'ullar o'rtasida lamaizmning ta'siri kuchayib borayotganini hisobga olib, Xuntayji Tsevan-Rabdan Tibet ishlariga aralashishga qaror qiladi va 1716 yilda o'zining amakivachchasi Tayji Tseren-Dondoba boshchiligida u yerga 6000 kishilik qo'shin yuboradi. Tsevan Rabdan Labsan xon qo'shinlari bilan to'qnashuvda g'alaba qozonib, Lxasani egallab olishdi va 1718-1719 yillarda. Shiga-tsega yetib borishgan.¹⁸

Bu g'alaba Jung'or xonligini O'rta Osiyoning janubida ancha mustahkamladi. Jung'or feodallari qozoq xonliklari va O'rta Osiyo davlatlariga hujumlar uyushtirdilar. Ular uchun ayniqsa, feodal va qabilaviy nizolar tufayli parchalanib ketgan Qozog'istonda qulay vaziyat yuzaga keldi. Oyratlarning qozoq ko'chmanchi lagerlari ichida paydo bo'lishi doimo ularning Xitoy bilan munosabatlariga bog'liq bo'lgan. Shunday qilib, Galdan-Boshqotxonning Singga qarshi kurashdagi muvaffaqiyatsizliklari uning e'tiborini Qozog'iston va O'rta Osiyodan chalg'itib yubordi va qozoqlarning o'zlari Oyrot yaylovlariga bostirib kirishdi. Biroq, Tsevan-Rabdan va Galdan-Tseren davrida jung'or xonligi kuchayib borishi bilan jung'orlar yana shimoliy va shimoliy-g'arbiy yo'nalishda oldinga siljishdi, bu esa, shubhasiz, xonliklarning siyosiy va iqtisodiy zaifligi bilan bog'liq edi. Qozoqlar iqtisodiyoti asosan qoloq bo'lib qolaverdi va aholining barcha ehtiyojlarini qondira olmadi.

Oyratlar istilosiga uchragan Sirdaryo bo'yidagi shahar tipidagi aholi punktlari savdo va hunarmandchilik markazlari sifatidagi avvalgi ahamiyatini yo'qotdi. O'rta Juzda Abulmambetxonning o'g'li Sulton Abulfeyz, shuningdek, Ablay, Zulbars, Soltomamet, Urus, biy Kazbek va boshqa sultonlar ko'proq ajralib turgan. qozoq mulkdorlari orasida. Qozoq

¹⁶ Кузнецов В.С. К вопросу о владычестве Джунгарского ханства над Восточным Туркестаном. Материалы по истории и филология Центральной Азии. Вып. 5. Улан-Удэ, 1970, с 23

¹⁷ Потания Г. Н. Материалы для истории Сибири- Чтения в Истории и древностей российских при Московском университете. Ки 4 м 1806 с 186

¹⁸ История Кукунора, называемая «Прекрасные ноты из песни Брахмы», сочинение Сумба-Хамбо. М., 1972 с 35-36

ko'chmanchi lagerlari, Rossiya Senati 1734-yil may oyida o'z farmonlaridan birida "qirg'iz-qaysak (qozoq. B.G.) xonlari o'z fuqarolari ustidan hech qanday hokimiyatga ega emas", deb ta'kidlagan edi.¹⁹

Rus manbalarida XVIII-asrning birinchi yarmidagi Qozog'istondagi siyosiy vaziyat haqida muhim materiallar mavjud bo'lib, unda O'rta Juzning baquvvat sultoni Ablay siymosiga katta e'tibor qaratilgan. To'g'ri, bu erda uning hokimiyatga chanqoq da'volari har doim ham real imkoniyatlarga mos kelmasligi qayd etilgan. Masalan, qozoq ustasi Razmamet-Darxon Sibir hukumati vakillari bilan suhbatlaridan birida ta'kidlaganidek, butun O'rta Juzda Ablay "ayniqsa ... egasini va O'rdani (O'rta Juz. - B. G.) chaqiradi.), o'zining Otag'ay urug'idan tashqari, mutlaqo hech qanday kuchga ega emas va boshqa urug'larga hech qanday ta'sir ko'rsata olmaydi".²⁰ 1930-yillarning oxiridan boshlab jung'or feodallari Qozog'istonga yana o'zlarining halokatli bosqinlarini boshladilar. 1739 yil kuzida O'rta Juzda bo'lgan praporshk Etygerovning xabar berishicha, o'sha paytda Irtish mintaqasida va Ishimda 15 ming kishilik Oyrat otryadi paydo bo'lgan, shundan so'ng Abumambetxon va Sulton Barakning "bo'limi" qozoqlari paydo bo'lgan. , "chorvasini va yukini tashlab kechayu kunduz shoshqaloqlik bilan Yanklarga qochib ketishdi va endi ular Sirdaryoga ko'chmanchilar qarorgohini olib, Or daryosi bo'yida qishlashga majbur bo'ldilar" 5. Abumambetxon va unga yaqin odamlar Orenburgda himoya topdi.²¹

Jung'or feodallariga qarshi keskin kurashi va bosqinchilarga qarshi kurashda ajoyib tashkilotchilik qobiliyati va shaxsiy jasorat Sulton Ablayni siyosiy yetakchilikka olib chiqqan. 1741-yil 27-aprelda qozoq asirligidan qochgan boshqird Tlevbak Chilbashev Chabarko'l qal'asida bo'lganida rus hukumatiga Oyratlarning Galdan-Tserenning "egalik"iga "Ishim daryosi bo'ylari o'tganliklari haqida xabar beradi, ularning ko'pchiligi. va ularning (qozoqlar. - B. G.) barcha turar joylari buziladi. Jung'oriya elchisi Donryungning so'zlariga ko'ra, o'sha yilning avgust oyida Samarada O'rta Juz qozoqlariga qarshi Xuntay ji Lama-Dorjining o'g'li boshchiligidagi 30 ming kishilik qo'shin harakatga keltirilgan, u "qirg'izlarni mag'lub etdi" va "ko'plab asirlar oldi. Jung'orlar Orenburgga yetib bormasdan ortga qaytishdi.

1742-yil bahorida Galdan-Tseren harbiy qo'shinlari yana qozoqlarga qarshi, keyin esa O'rta Osiyoga harakat qildilar. Ular Toshkent ustidan o'z nazoratini o'rnatib, Kichik Juzga yo'l oldilar. Jung'or feodallarining bu bosqini, barcha oldingilar singari, qozoqlar uchun ham og'ir oqibatlariga olib keldi: ular odamlardan katta talafot ko'rdilar, ko'plab chorva mollari o'g'irlandi. Rossiya tarixchilarining guvohlik berishicha, talablar asta-sekin o'sib bordi Qirg'izlar siyosiy tashkilotining asosini qabila bo'linishlari (bugu, sayoq, saribog'ish va boshqalar) tashkil etgan.

Bu yerda yirik chorvadorlar, ya'ni biylar paydo bo'lib, aslida yaylovlarni boshqarib, bir qator hollarda mustaqil hukmdorga aylangan. XVIII-asrning birinchi yarmida Oyratlar tomonidan Yetisuvdagi shimoliy ko'chmanchilar ovullaridan quvib chiqarilgan qirg'izlarning bir qismi Farg'ona vodiysining sharqiy va shimoli-sharqiy viloyatlariga ketishga majbur bo'lgan²², bir vaqtning o'zida bosqinchilikka qarshi kurashni to'xtatmasdan va Tyan-Shandagi qarindoshlari bilan aloqalarini uzmasdan. O'rta Osiyoda eng yirik feodal davlatlar Xiva va Buxoro xonliklari

¹⁹ Полное собрание законов Российской выпери с 1640 года. Т. 1-38 1830 ж-9 с-311

²⁰ Казахско-русские отношения в XVI—XVIII веках (сборник документов и ма териалов). А.-А., 1961 с-646-647

²¹ Басин В. Я. Россия и казахские ханства в XVI-XVIII вв. А.-А., 1971 с 163-164

²² Иванов П. П. Очерк истории Средней Азии. М., 1958. С 90

bo'lib, ular bir qancha mayda o'zbek va tojik mulklarini nazorat qilgan. Toshkent 1734 yildan mustaqil mulk edi. Bu mulkiy davlatlarda ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanish darajasi odatda qozoqlar va qirg'izlarnikidan yuqori bo'lgan.

Feodal tarqoqlikning kuchayishi jarayonini o'zbeklar va tojiklar istiqomat qilgan Buxoro xonligi hayotida yaqqol ko'rish mumkin. XVII asr oxiridan boshlab Buxoro xonligida ashtarxoniyalar sulolasi hukmronlik qilgan. XVIII asrning birinchi yarmida uning kuchi zaiflasha boshlagan. Alohida viloyatlar va qabila yerlari o'z zodagonlari tomonidan nazorat qilinib, mustaqil mulklarga aylana boshlagan.²³ Shunday qilib ajratilgan, masalan, Farg'ona. Farg'ona beklari beklarning bir qancha mustaqil mulklarini: Xo'jand, Andijon, Marg'alon va Qo'qonni tuzdilar. Taxminan 1710-yillarda Min qabilasidan bo'lgan o'zbek hukmdorlaridan biri Shohruh otaliq markazi Qo'qonda bo'lgan Farg'onada yangi sulolaga asos soldi. Shohruh vafotidan so'ng uning o'rniga o'g'li Abdurahimbiy o'tirdi va uning qo'l ostida Farg'onadagi mayda feodal mulklarini yagona davlatga birlashtirish boshlandi. Qo'qon boshqaruvini o'ziga qo'yib, Rahimbiy Xo'jantni ukasi Abdukarimga, Marg'iloni boshqa birodar Shodibiyga topshirdi. Abdurahimbiy vafotidan keyin Abd al-Karim barcha beklarni yagona mulk Qo'qonga birlashtirgan.²⁴

Ilgari Buxoroga tobe bo'lgan va asosan o'zbeklar istiqomat qilgan Farg'onaning iqtisodiy va siyosiy hayotida tojiklar va qirg'izlar yetakchi rol o'ynay boshlaydi. Qabilalar parchalanishiga qaramay, yirik qirg'iz qabila birlashmalarining rahbarlari ham Qo'qonda alohida feodal guruhlarining hokimiyat uchun kurashida sezilarli kuchga aylanagan. O'rta Osiyoning chekkasida muhim strategik mavqeni Oloydan naribroqda joylashgan Badaxshon, Shug'non, Bolor va boshqa mayda feodal mulklari egallagan. Pomir va Pomir bekliliklarida ham o'zbeklar, tojiklar va qirg'izlar yashagan. Ulardan eng yiriki Badaxshon (poytaxti Fayzobod) edi. O'rta Osiyoning boshqa davlatlari va mulklari singari u ham XVIII-asr o'rtalarida o'zaro to'qnashuvlar tufayli parchalanib ketgan. Sultonshohning hokimiyatga kelishi bilan uning qo'l ostida Badaxshon feodallarining o'zlari Chatral, Karategiya va boshqa qo'shni mulklarga qarshi yurishlar boshladilar.²⁵

REFERENCES

1. Абаева Т. Г. Очерки истории Бадахшана. Таш., 1964
2. Плоских В. М. Киргизы и Кокандское ханство. Фрунзе, 1977.
3. Иванов П. П. Очерк истории Средней Азии. М., 1958
4. Басин В. Я. Россия и казахские ханства в XVI-XVIII вв. А.-А., 1971
5. Потания Г. Н. Материалы для история Сибири- Чтения в Инистории и древностей российских при Московском университете. Ки 4 м 1806
6. Кузнецов В.С. К вопросу о владычестве Джунгарского ханства над Восточным Туркестаном. Материалы по истории и филология Центральной Дзин. Вып. 5. Улан-Удэ, 1970
7. Левин Д. В. История международного права. М., 1962
8. осольство к эюнгарскому хун-тайджи Цеван Рабтану, капитана от артил лерия Ивана и журнал его за 1722-1724 годы - 31 Имп. Русского географического общества». Т. 10. Вып. 2. СПб, 1937

²³ История таджикского народа. Т. 2. Кн. 2. М., 1964. 188. История Тувы. Т. 1. М., 1964. С 41

²⁴ Плоских В. М. Киргизы и Кокандское ханство. Фрунзе, 1977.с 70-71

²⁵ Абаева Т. Г. Очерки истории Бадахшана. Таш., 1964 с 110

YUQORI SINIF INGLIZ TILI O'RGANUVCHILARNING TINGLAB TUSHUNISH KO'NIKALARINI SAMARALI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Odilova Shoiri Odiljon qizi

Andijon viloyati, Qo'rg'on tepa tumani 56-maktab

Ingliz tili fani o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8347504>

Annotatsiya. Ushbu maqola xorijiy tillarni, xususan ingliz tilini o'qitishda tinglab tushunish ko'nikmasining ahamiyati, vazifalari va maqsadlari, uni shakllantirishda nimalarga e'tibor qaratish kerakligi bo'yicha ko'rsatmalar berilgan. Shuningdek, maqolada tinglash qobiliyatlarini zamonaviy usullar bilan o'qitish haqida ham so'z boradi.

Kalit so'zlar: Audio segmentlar, Guruh faoliyati, Video segmentlar, Shaxslararo faoliyat.

METHODS OF EFFECTIVELY DEVELOPING LISTENING SKILLS OF HIGH CLASS ENGLISH LEARNERS

Abstract. This article provides instructions on the importance, tasks and goals of listening comprehension skills in teaching foreign languages, especially English, and what to pay attention to in its formation. The article also talks about teaching listening skills using modern methods.

Keywords: Audio segments, Group activity, Video segments, Interpersonal activity.

МЕТОДЫ ЭФФЕКТИВНОГО РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ АУДИРОВАНИЯ У ВЫСОКОГО КЛАССА ИЗУЧАЮЩИХ АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Аннотация. В данной статье даны указания о значении, задачах и целях развития навыка понимания на слух при обучении иностранным языкам, особенно английскому, и на что следует обратить внимание при его формировании. Также в статье говорится об обучении навыкам аудирования с использованием современных методов.

Ключевые слова: аудиосегменты, групповая активность, видеосегменты, межличностная активность.

Inson tinglab tushunish orqali atrofidagi boshqa shaxslardan juda ko'p axborotlar oladi. Xorijiy tillarni o'rganishda zamonaviy metodik yondashuvlarga asosan tinglab tushunish ko'nikmasi eng muhim ko'nikma hisoblanmoqda. XX asrning 60 yillariga kelib, tinglash nutq faoliyatining turi sifatida atroflicha tadqiq etila boshlandi. O'sha vaqtga qadar tinglashga gapirishning uzviy qismi sifatida qaralib kelinardi. CEFR mezonlari joriy qilinishiga qadar tinglash ko'nikmasini shakllantirish va rivojlantirish uchun alohida mashqlar tizimi berilmas edi. Ko'plab ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatdi-ki, xorijiy tillarda gapirishdan ko'ra tinglab tushunish ko'nikmasini o'rganish biroz murakkab kechishi isbotlandi. Xorijiy tilda ifoda vositasi va ifodalanmish matn uyg'unlashishi qiyin kechadigan jarayondir. Ifodalanayotgan matn mazmunini til o'rganuvchi yaxshi ilg'ashi uchun unda tinglab tushunishning leksik va grammatik ko'nikmalari puxta shakllangan bo'lishidan tashqari, o'sha xorijiy tilning tovush, tovush birikmalari va ohanglarni farqlay olish ko'nikmasi ham yaxshi shakllangan bo'lishi kerak. Agar yuqoridagi ko'nikmalar til o'rganuvchida yaxshi shakllanmagan bo'lsa, tilga oid shakliy, matn mazmuniga, nutqiy idrok qilishning shart-sharoitidagi, nutq shakliga, tilshunoslik nuqtai nazaridan sodir bo'ladigan va audiomatn tuzulishiga oid qiyinchiliklarga duch keladi.

Tinglash ko'nikmalarini o'rgatishning zamonaviy samarali usullari hamma narsani o'z ichiga oladi, masalan, interaktiv mashqlardan multimedia resurslarigacha. Tinglash qobiliyati eng

yaxshi o'rganishi mumkin bo'lgan qobiliyat sanaladi. Chunki o'rganishga birozgina ko'proq e'tibor qaratilsa u oddiy va qiziqarli tadbirlar orqali yaxshilandi va yakunida yaxshi natijalarga olib keladi. Bu holatda siz kichik yoki katta o'quvchilar guruhlari bilan ishlashingiz muhim emas, siz o'zingizni rivojlantirish uchun quyidagi usullardan birini qo'llasangiz bas.

O'quvchilarga yaxshi tinglab tushunishni o'rgatishning o'ziga xos usullari:

Shaxslararo faoliyat

Shaxslararo faoliyat o'quvchilarda kuchli tinglashni rivojlantirishning eng samarali usullaridan biridir. Ushbu metodga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

1. Rol ijro etish
2. Soxta intervyular
3. Shaxslararo dialoglar
4. Hikoya qilish va boshqalar.

Bunda o'quvchilar ikki yoki uch kishidan iborat kichik guruhlariga ajratiladi va ularga uslubga mos savollar beriladi.

Masalan, siz o'quvchi bilan kompaniyadagi ish yoki gazetadagi maqola uchun intervyu olishini aytishingiz mumkin. Hikoya qilish faoliyati esa o'quvchilarga savollar berish imkoniyatini berish orqali ularni ancha rivojlantirishi mumkin.

Guruh faoliyati

Katta guruh faoliyati ham o'quvchiga o'zaro muloqotda tinglab tushunishni rivojlantirishlariga yordam beradi.

O'quvchilarga tinglash qobiliyatini o'rgatishning foydali usuliga bundan tashqari oddiy guruh faoliyati ham yaxshi misol bo'la oladi. Birinchi mashg'ulot uchun o'quvchilar besh yoki undan ko'p guruhlariga bo'linadi va ularga bir qiziqish yoki kamida ikkita boshqa sevimli mashg'ulotni o'rganishni buyurishingiz kerak. Bunda o'quvchilarga aniqlovchi savollar berish kerak. Faoliyat davomida va siz ularga eslatma olishlariga ruxsat berishingiz mumkin, chunki bu foydalidir.

Faoliyatning ikkinchi qismi - bu o'quvchilarga katta guruhda o'tirishga ruxsat berishdur. Masalan ular o'zlari bilan yuzma-yuz kelgan guruh a'zosining ismi va ularning qiziqish hobbilari haqida muloqot qilishsin. Bu ikki faoliyat ham tinglashning samarali o'sishiga olib keladi.

Audio segmentlar

Shuningdek, siz o'quvchilarga audio segmentlar orqali tinglash ko'nikmalarini o'rgatishingiz mumkin masalan:

1. radio dasturlari
2. o'quv ma'ruzalari
3. onlayn podkastlar va boshqa audio xabarlar bilan.

O'quvchilar bilan sinfda va keyin interaktiv tinglash dasturlarini qo'llash kerak.

Bunda ularga mashqni mustaqil ravishda bajarishlariga sharoit yaratish kerak. Avvalo, o'quvchilarga ko'rsatma berib, o'rgatmoqchi bo'lgan har qanday narsani tasavvur qilish orqali tinglashga tayyorlash kerak. Ushbu turdagi mashqlar uchun qisqaroq yoki uzunroq audio segmentlarni va qiyinroq yoki qulayroq materialni tanlash har bir o'qituvchining o'z ixtiyorida.

O'qituvchilar o'quvchilarni qiziqtirish uchun qiziqarli xabarlardan foydalanish mumkin. Ularni radio yoki televizordan olishi mumkin. Xabarlarni ularga yetkazish uchun kompyuterdan

ham foydalanish maqsadga muvofiqdir. O'quvchi hamma so'zlarni tushunishlari shart emas, ammo xabarlarini diqqat bilan tinglashlari va xabar nima haqida ekanligini bilishlari kerak.

Video segmentlar

Tinglash ko'nikmalarini o'rgatish uchun boshqa eng foydali manba bu video segmentlardir. Ular:

1. qisqacha eskizlar
2. hujjatli filmlar
3. dramatik yoki komedik materiallar
4. yangiliklar dasturlari
5. intervyu segmentlari bo'lishi mumkin.

Audio segmentida bo'lgani kabi, o'qituvchi o'quvchilarining darajasiga qarab audioning qismi va uzunligini tanlashi mumkin, ular buni video segmentda ham qilishlari mumkin. Ushbu metodning asosiy shartlaridan biri uni hech qanday tovushsiz tomosha qilish va uni o'quvchi bilan birgalikda muhokama qilish. Bu o'rganuvchilarning tinglash va fikrlash qobiliyatini yaxshilaydi.

Filmlar va teliko'rsatuvlar.

Filmlar sa'nat turlaridan biridir. Til o'rganuvchilarga so'z boyliklarini oshirish va bilimlarini chuqurlashtirish uchun televizor ko'rish tavsiya qilinadi. Filmlar eng ko'p qo'llaniladigan dars metodlaridan biridir, chunki filmlarda keng qamrovli so'z boyliklari kashf qilinadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki ushbu maqolada tinglab tushunish qobiliyatini rivojlantirish uchun bir nechta metodlar va ko'rsatmalar berildi. Tinglashni o'rgatish uchun qaysi usuldan foydalangan taqdirda ham, bir nechta asosiy ko'rsatmalarni yodda saqlash zarur. Birinchisidan, o'quvchilardan dastlab katta natijalar kutib yubormaslik, chunki hatto eng qobilyatli tinglovchi ham hech qachon dastlabki mashqlardan xabarni to'liq va aniq eslay olmaydi. Ikkinchidan o'quvchilar uchun nafaqat aniq, balki ularning imkoniyatlari darajasida savollar yaratish, bu xato qilmaslik uchun juda ham muhim. Uchinchidan, o'quvchilarga o'z yo'nalishlarini, uslublarini topishga yordam berish. Ushbu qoidalarga amal qilgan taqdirda o'quvchilarda albatta tinglab tushunish yaxshi o'zlashtiriladi, chunki qaysi metod bo'lmasin, ular albatta tinglab tushunish qobiliyatini yaxshilaydi.

REFERENCES

1. K.A. Krilova "Chet tili darslarida tinglashni o'rgatish texnikasi. Ingliz tili darslarida tinglashni o'rgatish metodikasi Ingliz tili darslarida tinglashni o'rgatish bosqichlari"
2. Madina Shirova. Tinglab tushunishni rivojlatiruvchi method va mashqlar.
3. Jalolov J. Chet til o'qitish metodikasi. Toshkent-2012.

1924-1957-JILLARDAĞI QARAQALPAQ TILI JAZIWINIŃ RAWAJLANIWI HÁM TILSHI ILIMPAZLARDIŃ MIYNETLERI

Arzieva Suluxan

Nókis rayonu mektepke shekemgi hám mektep bilimlendiriw bólimine qarashlı 31-sanlı mekteptiń úgit-násiyatshısı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8354186>

Annotaciya. Bu maqalada jazıw tariyxı haqqında, qaraqalpaq jazıwınıń 1924-1957-jillarda qabil etilgen alfavitler (arab, latin, rus), orfografyalıq qádelerdi islep shıǵıwda, qaraqalpaq jazıwın rawajlandırıw ushın tilshi ilimpazlardıń miynetleri berilgen.

Gilt sózi: Mektep, muǵallım, oqıwshılar, Qaraqalpaq tili, jazıw, til, ilim.

1924-1957 KARAKALPAK LANGUAGE DEVELOPMENT OF JAZZYWININ, NOTES OF LINGUISTIC SCHOLARS

Abstract. This article is about the history of the Karakalpak Jazywin, the alphabets (Arabic, Latin, Russian) made in 1924-1957-years, the development of the Karakalpak Jazywin, the development of the Karakalpak Jazywin.

Keywords: School, teacher, students, Karakalpak language, spelling, language, science.

1924-1957 ГОДЫ РАЗВИТИЕ КАРАКАЛПАКСКОГО ЯЗЫКА ДЖАЗЫВИНИНА, ЗАПИСКИ УЧЕНЫХ-ЛИНГВИСТОВ

Аннотация. В данной статье речь идет об истории правописания, алфавитах (арабском, латинском, русском), созданных в каракалпакском правописании в 1924-1957-е годы, развитии каракалпакского правописания, развитию каракалпакского правописания.

Ключевые слова: Школа, учитель, ученики, каракалпакский язык, орфография, язык, наука.

Jazıw – bul hár qanday xalıqtıń mádeniyatınıń eń joqarı belgisi. Sonıń ushında jazıw mádeniyatı ilimiy rawajlanıwdıń eń joqarǵı basqıshlarınıń biri.

Jazba tildiń payda bolıwı hám rawajlanıwı sol tilde jazıwdıń payda bolıwı hám rawajlanıwı menen baylanıslı. Jazıwsız jazba ádebiy tildiń qalıplesiwi, rawajlanıwı haqqında hesh qanday sózdiń bolıwı múmkin emes. Óytkeni tek jazıw arqalı ǵana ádebiy til júzege keledi.

Jazıw arqalı adamlar óz pikirlerin ańlatadı hám bir-biri menen qarım-qatnas jasay aladı. Adamlardıń qarım-qatnas jasawında jazıw úlken orın iyeleydi.

Jazba til awızeki sóylew tilinen ádewir keyin payda bolǵan. Adamzat tiliniń payda bolıwı degennen sóylew tiliniń payda bolıwın túsinebiz. Jazba til jazıwdıń payda bolıwı menen qalıplesti. Jazıw til arqalı ańlatılatuǵın oy-pikirdi, birinshiden, uzaq waqıtlar dawamında saqlaw maqsetinde, ekinshiden, qálegen alıslıqlarǵa jetkeriw maqsetinde payda boladı.

Til óziniń payda bolıwı sıyaqlı jazıwdıń payda bolıwı da zárúrlikten kelip shıqtı.

Adamzat jámiyetinde, onıń mádeniy turmısında jazıwdıń áhmiyeti júdá úlken.

Jazıw degende jeke túrdegi belgiler túsiniلمeydi, al grafikalıq belgiler, yaǵnıy xat arqalı beriletuǵın belgili bir tilde qanday da bir tilde qanday da bir dara mazmunǵa iye bolǵan teksttiń qosındısı túsiniledi. Xat degenimiz belgili bir tildiń materialına tiykarlangan oy-pikirdi beriw uqıbına iye belgilerdiń tutas sisteması¹.

Xat jazıw,xat oqıw arqalı ekinshi adamğa óz pikirini bildiriw usılı adamzat jámiyetindegi qolğa kirgizgen teńi joq jeńislerdiń hám oylap tabıwshılıqtıń biri². Jazıw haqqında P.Ya.Chernıxtıń mına pikirine dıqqat bóliwimiz zárúr:

Jazıw kitaplar, „Húrmet jarlıqlar” yaǵnıy ádebiy shıǵarmalar menen ǵana sheklenip qalaydı. Sonday-aq taslarǵa,eski xramlardıń diywallarına, krestlerge, teńgelerge, tas ıdıslar hám basqalarǵa oyılıp jazılǵan hár qıylı jazıwlar da jazıw esteligi bolıp esaplanadı³.

Jazıw-mádeniyattıń eń belgili máseleleriniń biri bolıp esaplanadı.Jazıw mádeniyat penen ádebiyattıń keń xalıq massasına taralıwı menen onıń en jayıp ósip rawajlanıwında úlken qural bolıp tabıladı.

Jazıw arqalı ulıwma mádeniyat,ilim,texnika,kórkem-óner taǵı basqalar rawajlanadı hám ulıwma xalıq mápine aylanadı.Sonlıqtan da jazıwsız hesh qanday mámlekettiń rawajlanıwı múmkin emes. Sebebi XIX ásirdeń baslarında-aq „Shaxnama”, „Ǵárip ashıq”, „Sayatxan – Xamra”, „Góruǵlı” dástanlarınıń qaraqalpaq tiline awdarılıwı qaraqalpaq xalqınıń jazıwınıń bar ekenligin kórsetedi.

Filologiya ilimleriniń doktorı N.Dáwqaraev qaraqalpaqlarda jazıwdıń payda bolıwındaǵı jaǵdaylar haqqında bılay dep jazadı: „XVI ásirde Sırdáryanıń tómengi jaǵına, al onnan keyin XVIII ásirdeń aqırında Xorezmge qayıp keliwine baylanıslı qaraqalpaqlar Orta Aziyanıń mádeniy jaqtan bir qansha jaqsı bolǵan xalıqları menen baylanısa baslaydı.

Bul qaraqalpaqlardıń kem-kemnen jaqsı turmısqa ótiwine, ádewir joqarı mádeniyattıń elementlerin iyelewge, qaraqalpaqlardıń arasınan sawatlı adamlardıń sıǵıwına tiykar saladı. Qaraqalpaqlarda jazba poeziya payda boladı⁴.

Qaraqalpaq xalqınıń klassik shayırları bolǵan Berdaq, Ájiniyaz, Ótеш ózleriniń shıǵarmaların jazba túrde dóretken.Ózleriniń sawatlı adamlar bolǵanlıǵı haqqında óz shıǵarmalarında aytadı.

Bul tuwralı N.Dáwqaraev bılay jazadı. XIX ásirdegi qaraqalpaq shayırları haqqında: „Qaraqalpaq shayırları jekke-siyrek bolmasa,sawatlı adamlar bolǵan.Olar ózleriniń shıǵarmaların qaǵazǵa jazǵan, dúzgen hám qaytadan kóshirip jazǵan, bir-birine oqıp bergen hám dúzetiwler kirgizgen⁵.

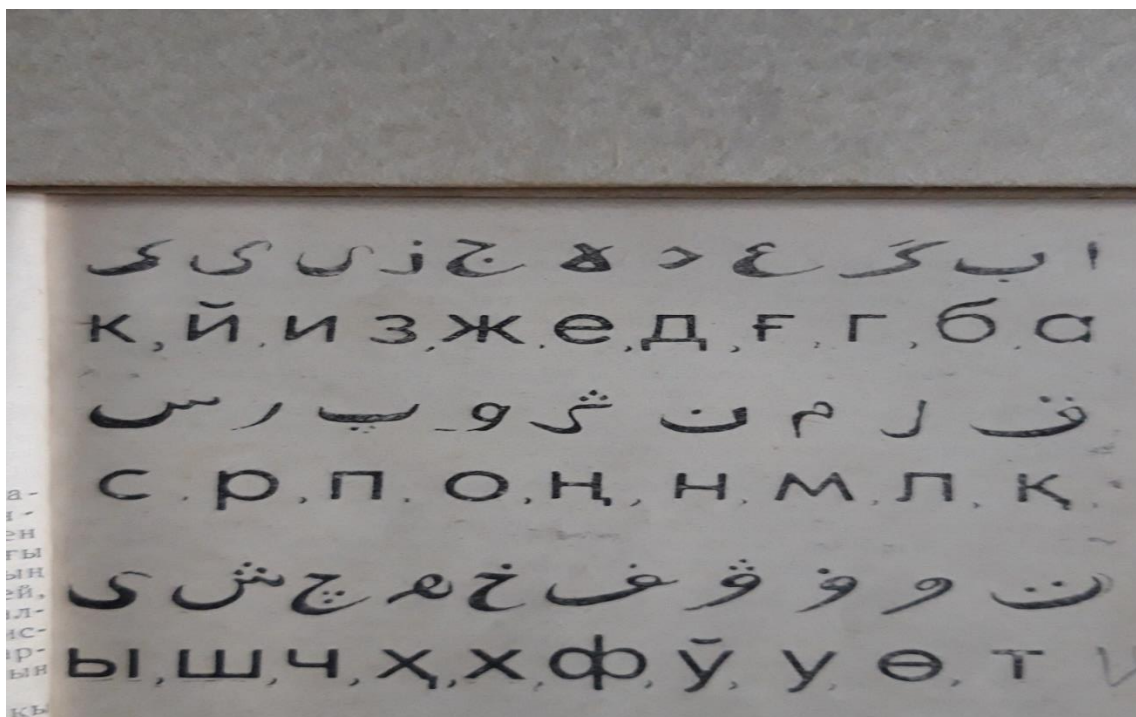
Buǵan mısıl retinde Berdaq shayırdıń „Izler edim” qosıǵın alıwǵa boladı.Onda bılay jazadı:

Maqtımqulını oqıǵanda,
Aytar edim hár zamanda,
Kemis bar ma begler onda,

Sózin tawıp qılar edim.⁶- jazǵan. Bul joqarıdaǵı mısallarǵa qaraǵanda Berdaq shayıw sawatlı adam bolǵan.Ol kitap oqıy alatuǵın hám jaza alatuǵının joqarıdaǵı qatarları kórsetip tur.

Qaraqalpaq tili jazıwınıń dáslepki alfaviti, reformalasqan arab alfaviti qabıl etti.

Qaraqalpaq tiline qolaylastırılıp, reformalanǵan, arab grafikası tiykarındaǵı alfavittıń kestesı tómendegishe: a, b, g, ǵ, d, e, j, z, i, y, k, q, l, m, n, n, o, p, r, s, t, ó, u, w, f, x, h, ch, sh, ı boldı.

Qaraqalpaq tiliniń jazıwı dáslep reformalanǵan arab alfaviti tiykarında payda boldı. Qaraqalpaq tilinde 1924-jılı „Birinshi adım” sońınan „Iqtıyarlı qaraqalpaq”, „Erkin qaraqalpaq” gazetası shıqtı. Reformalanǵan arab alfavitenen paydalana otırıp, 1925-jılı Tashkentte qaraqalpaq tilinde birinshi ret balalar ushın Seyfulǵabit Májitov tárepinen „Álipbe” hám úlkenler ushın „Egedeler sawatı” ataması menen birinshi sabaqlıqlar shıǵarıla basladı⁷.

Arab alfavitinde bas hárıp joq edi. Arab háribiniń kópshiligi sózdiń basında, ortasında, aqırında jazılǵanda bir túrli bolıp kelmey, hár túrli bolıp keletuǵın edi. Onda bir ses birneshe forma arqalı bildiriletuǵın

háriplerdiń arasında bir-birine uqsas kóp ǵana tamǵalar bolıp, qaraqalpaq tiliniń ózine tán dawıslı seslerin bildiretuǵın arnawlı dawıslı háripler joq edi. Adam atları menen familiyaların jazıwda, geogafiyalıq atamalardı ayırıp kórsetiwge múmkin boladı ásirese qospa sózlerdiń jazılıwında hárqıylı jazıwshılıq dawam etti.

1922-jılı 21-iyulde Pútkilsoyuzlıq jańa Türk Álipbesi Oraylıq Komiteti shólkemlestirilgen.

1926-jılı Bakude 26-fevraldan 6-martqa shekem Pútkilsoyuzlıq birinshi Tyurkologiyalıq syezd bolıp ótti. Syezdge Ózbekstan, Qazaqstan, Túrkmestan, Ázerbayjan, Daǵıstan, Ármeniya, Bashqurtstan, Yakutiya hám basqa da respublikalardan wákıller qatnastı. Syezd arab alfavitin latinlastırılǵan alfavit penen almastırıw tuwralı qarar qabıl aldı⁸.

Pútkilsoyuzlıq tyukologiyalıq syezden keyin Qaraqalpaqstan Obastlıq Atqarıw Komitetiniń qararı menen 1927-jıl Qaraqalpaqstanda jańa Álipbe Komiteti shólkemlestirildi. Bul jańa Álipbe Komiteti qaraqalpaq jazıwın arab alfavitenen latinlastırılǵan jańa alfavitke kóshiriw jóninde tayarlıq jumısların alıp bardı. Bul jańa komitetiń tiykarǵı joybarı Q.Áwezov, S.Májitovlar tárepinen dúzildi⁸.

Basqa da tuwısqan millet respublikalarında latinlastırılǵan jańa alfavit tiykarında dúzilgen joybardıń bir neshe variantları islendi. Bul dúzilgen joybarlardı birlesirilip, jańa latin alfaviti tiykarında birlesken ulıwmalıq is júzine asırıw hám onı daǵazalaw-mádeniyattıń joqarı kóterilip, ósip rawajlanıwınıń eń áhmiyetli wazıypalarınıń biri bolıp tabıladı. Bul maqsette 1927-jılı 3-iyulde

Bakude Ptkilsoyuzlıq jaña türkij Álippe Oraylıq Komitetiniń birinshi plenumı shaqırıldı. Plenum türk, tatar xalıqları ushın latin alaviti tiykarında birlesken jaña türkij alfavit qabıl etti.

Pútkilsoyuzlıq jaña Türkij Álippe Oraylıq Komitetiniń plenumınan keyin 1928-jılı Qaraqalpaqstanda Álippe Komitetiniń plenumı bolıp ótti. Plenum latin grafikası negizindegi jaña türkij alfavit tiykarında birlesken jaña qaraqalpaq alfavitin qabıl etti¹⁰.

1928-jılı qaraqalpaq xalqı da latin grafikası tiykarındağı jaña alfavitke ótti. 1929-30-oqıw jılınan baslap latinlastırılğan qaraqalpaq tiliniń alfaviti mámleketlik jazıw retinde is júzinde tolıq qollanıla basladı.

Latin grafikası tiykarındağı jaña alfavitke kóshkende, qabıl alınğan alfavittegi háriplerdiń sanı 32, sonıń 9 dawıslı, 23 dawıssız bolıp, tómendegi háriplerden ibarat edi: a, b, c, c, d, e, á, f, e, h, x, i, ь, j, k, l, m, n, ń, o, ó, r, p, g, q, r, t, u, v, y, z, s.

Qaraqalpaq tiliniń jazıwı latin grafikası tiykarındağı jaña alfavitke kóshken waqıtta, bas háripsiz, qabıl alınğan edi. Háriplerdi bas háripsiz qabıllaw qaraqalpaq tilinen basqa türkij tillerinde bolğan emes.

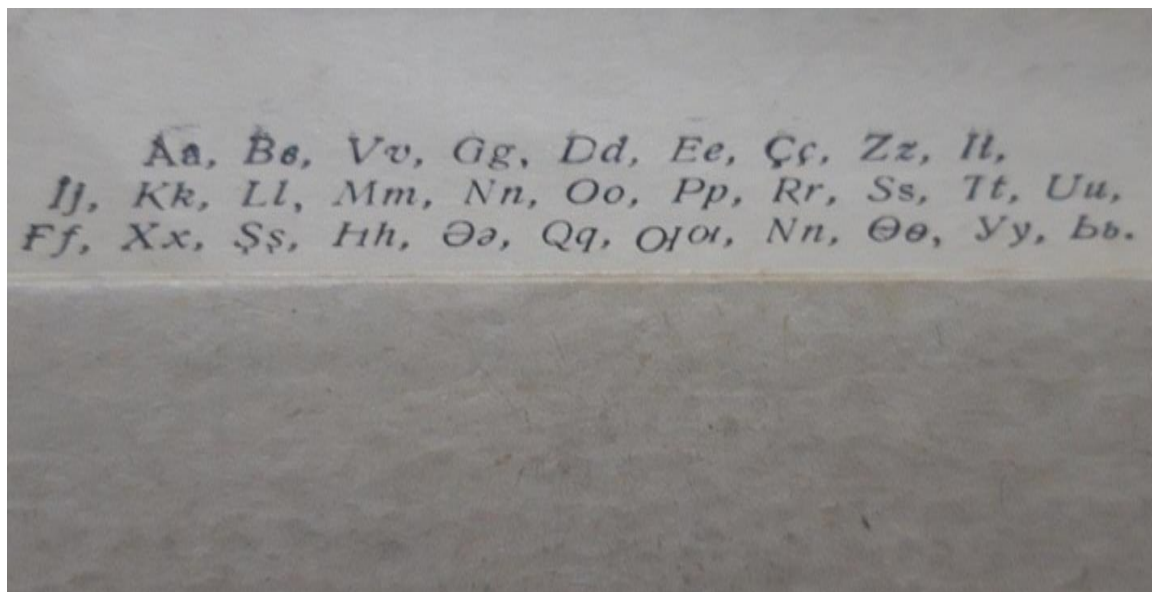
Qaraqalpaq tilinde latin alfaviti menen Baqıy Eralı ulınıń „Xat tanıw” jámááttiń jazğan „Qaraqalpaq álipbesi” ,sonıń menen „Egedeler sawatı” atlı oqıw kitapları 1929-jılı Tórtkúlde birinshi ret basılıp shıqtı.

1930-jılı qaraqalpaq tiliniń birinshi grammatikası „Til sabağı” basılıp shıqtı. 1930-jılı noyabr ayında qaraqalpaq tiliniń orfografiyası tuwralı baspa sóz betinde birinshi ret „Qaraqalpaq tiliniń imlası haqqında” degen qaraqalpaq tiliniń orfografiyası máselesine arnalğan maqala basılıp shıgadı.

1931-jılı fevralda oqıw kitapların jazıp júrgen avtorlardıń konferenciya shaqırılıp, sol konferenciya qaraqalpaq tiliniń orfografiyası tağı da dodalanğan edi. Bunda kóbirek tartıs erinlik dawıslıların jazılıwı tuwralı boldı. Avtorlar konferenciya arnawlı orfografiyalıq konferenciya shaqırılğanğa shekem qaraqalpaq tilindegi qısıq dawıslı sesler sózdiń ekinshi buwınına shekem jazılsın dep qarar qabıl alğan edi. Avtorlar konferenciya aldağı waqıtta qaraqalpaq tili orfografiyasınıń joybarı fonetika-morfologiyalıq principte dúzilsin degen pikirge keldi.

1932-jılı qaraqalpaq tili orfografiyasınıń birinshi ret eki joybarı: birinshi joybar Qaraqalpaqstan Kompleksin ilim izertlew instituti tárepinen, ekinshi joybar Narkompros UMS tárepinen (Q. Ayımbetov) dúzildi¹¹. Bul eki joybarda kóbirek dawıslı seslerdiń (erinlik dawıslı seslerdiń) jazılıwı tuwralı boldı. Qaraqalpaq tili orfografiyasınıń bul joybarlardıń bir qatar kemshilikleri menen jetiskenlikleri hám ol joybarlardıń áhmiyeti jóninde N.A. Baskakov óziniń „Zamechaniya k proektam karakalpakskey orfografiy” degen maqalasında: „Nesmotrya na ryad nedostatkov, razrabotannıe namı proektı predstavlyayut soboy nemaloe dostijenie na fronte kulturnogo stroytelva i yvlyaetsya prochnım fundamentom dlya dalneyshey razrabotki karakalpakskey orfografii na osnove sootvetstvuyushix postanovleniy i direktiv partii i pravitelstva”¹¹-dep jazğan edi.

Kóp uzamay eki joybar biriktirildi. 1932-jılı sentaybr ayında Tórtkúlde birinshi orfografiya konferenciya shaqırılıp, konferenciya qaraqalpaq ádebiy tiliniń alfaviti menen orfografiyalıq qádeler jıynağıınıń bir joybarı* anıqlanıp, sol joybar qabiletildi. Bul qabıl etilgen orfografiyanıń tiykarı fonetika-morfologiyalıq principte dúzildi de, biraq fonetikalıq princip jağı basım boladı. Bul joybar G. Alparov, K. Ubaydullaev, Q. Ayımbetov tárepinen dúzildi¹².

Aa, Bb ,Vv , Gg ,Dd ,Ee ,Çç ,Zz ,Ii ,Jj ,Kk ,Ll ,Mm ,Nn ,Oo ,Pp ,Rr ,Ss ,Tt ,Uu , Ff, Xx, Şş, Hh, Əə, Qq, Q|q|, Nn, Əə, Yy ,Ьь.

Jaña orfografiyalıq qádelerge tómendegi ózgerisler kirgizilgen:

-qaraqalpaq tilinde menshiklew formasında belsene qollanılatuğın qısıq eziwlik dawıslılar barlıq jerde jazıla beredi hám tilimizge jańadan hám qarım-qantas arqalı kirgen sózlerde juwan-jıńışke dawıslılar aralas jazıladı delingen. Mısalı: kitap, balaniki, kəlxoz, kəmsomol, fabriyka h.t.b.

-qısıq erinlik dawıslılar eki buwıńa shekem jazıladı. Mısalı:uzun, bugün, burungi h.t.b.

-eger sózdiń ekinshi buwını ashıq yamasa ashıq dawıslılardan baslansa,onda qısıq erinlik dawıslılar birinshi buwında ǵana jazıladı. Mısalı: quraladь, usta, tyje (tyjə emes), kyie (kyie emes), ylken (ylken emes) h.t.b.

-ashıq erinlik dawıslılar sózdiń birinshi buwınında jazıladı. Mısalı:bodene, korpe, koremen h.t.b.

-alfavit penen orfografiyada dawıssızlardıń klassifikaciyası da anıq kórsetilip, olardıń jazılıwı menen birge,geybir dawıssız sesler bir-birine almasıp esitilse de túbiri saqlanatuğınlıǵı ayılǵan. Mısalı: senler, konbegen h.t.b.

Sonday-aq bas hárip penen qısqarǵan sózlerdiń jazılıwı qaraqalpaq tilinde birinshi ret belgilendi. Tilimizge rus tili arqalı kirgen sózlerdi qalay jazıwdıń jolları orfografiyada kórsetildi biraq orfografiyamızda fonetikalıq principniń basım bolıwı,onıń ústine latin alfavitiniń geybir háriptiń bolmawı rus tili arqalı kirgen sózlerdi jazıwdı támiyin ete almadı¹³.

1935-jılı alfavit penen orfografiya máselesi kóterilip ekinshi til-imla konferenciyası shaqırıldı¹².

1938-jılı ortyabr ayında Tórtkúlde úshinshi orfografiyalıq konferenciyası shaqırıldı. Konferenciyada „qaraqalpaq ádebiy tili orfografiyasınıń jańa variantı” qabıl etildi¹³.

Bul konferenciya tiykarınan morfologiya-fonetikalıq principte dúzildi. Bunda morfologiyalıq princip basım etip dúzilip, kóp sózlerdiń durıs jazılıwına, ásirese rus tili arqalı kirgen sózlerdiń durıs jazılıwına erisildi hám tómendegi alfavitten ibarat boladı: Aa ,Bb ,Vv ,Gg ,Dd ,Ee , Çç ,Zz , Ii,Kk ,Ll ,Mm, Nn ,Oo ,Pp ,Rr ,Ss ,Tt ,Uu ,Ff ,Xx , Şş, Nñ, Əə, Əə, Hh, Qq, Q|q|, Yy ,Jj ,Ьь.

1938-jıldan baslap bir qatar respublikalar menen oblastlarda jazıwdı rus grafikası tiykarında jaña alfavitke kóshiriw jóninde keńnen tayarlıq jumısı alıp barla basladı. 1940-jılı rus grafikası tiykarındağı jaña alfavitke kóshti. Qaraqalpaq tiliniń jazıwın rus grafikası tiykarındağı jaña alfavitke kóshiriw máselesi K.Ubaydullaev, Q.Ayımbetov, N.Dáwqaraev tárepinen qolğa alınıp „Qaraqalpaq ádebiy tiliniń alfaviti hám orfografiyası”, jaña alfavit hám orfografiya qádeleri dúzildi¹⁴.

Rus grafikası tiykarında dúzilgen qaraqalpaq ádebiy tiliniń jaña alfaviti menen orfografiyasınıń joyarı keń jámyetshiliktiń hám tilshi ilimpazlardıń dodalawınan ótkennen keyin Qaraqalpaqstan ASSR Joqarğı Sovetiniń Prezidiumı qaraqalpaq jazıwın latinlastırılğan alfavitte rus grafikası tiykarında jaña alfavitke kóshiriw tuwralı.

1940-jılı qarar shıǵarǵan edi¹⁵.

Rus grafikası tiykarındağı alfavitniń dúziliw tártibi tómendegilerden ibarat boldı: Аа, Бб, Вв, Гг, Дд, Ее, Жж, Зз, Ии, Ый, Кк, Лл, Мм, Нн, Оо, Пп, Рр, Сс, Тт, Уу, Фф, Хх, Цц, Чч, Шш, Щщ, Ъъ, Ыы, Ьь, Ээ, Юю, Яя.

Jaña alfavit 33 háripten ibarat boldı.

9 dawıslı ushın:

-dawıslı Аа, Ее, Ии, Оо, Уу, Ыы;

- Ю, Я háripleri iw, ya dizbeklerin ańlattı;

^{14,15} Ubaydullaev K. Qaraqalpaq tili boyınsha tańlamalı minetler Nókis, 1976-jıl, 37-bet.

-Э háribi rus tilinen hám basqa tillerden kirgen sózlerde jumsaldı;

Seslerdi bildirmeytuǵın ь, ь belgileri qabıl alındı.

Qaraqalpaq ádebiy tiliniń alfavitine tán ózgeshelik dawıslı seslerdi bildiretuǵın jıńshke dawıslı háripler alınbay, bulardıń wazıypası a, o, y háripleri hám jıńshkertiw belgisiniń járdemi menen ańlatıldı hám салъ,отъ, журъ, созъ, тосъ bolıp jazıldı hám jıńshkertiw belgisi óziniń tiykarǵı xızmetinen basqa da wazıypanı atqarıp keldi¹⁶.

Alfavit hám orfografiyada bolǵan kemshilikler hám ayırım shatasıqardı dúzetiw maqsetinde Ózbekstan SSR Ilimler Akademiyasınıń Ekonomika hám Mádeniyat institutı tárepinen qaralpaq ádebiy tiliniń alfaviti hám orfografiyasınıń joybarı dúzildi. Bul joybar 1954-jılı sentyabr ayında qaraqalpaq til ilimi hám ádebyattanıw ilimi boyınsha ótkerilgen ilimiy konferenciya respublika muǵallimleriniń hám belgili ilimpaz-tyurkologlardıń qatnası menen dodalandı. D.Nasırov hám K.Ubaydullaev tárepinen dúzilgen „Qaraqalpaq tiliniń alfaviti hám orfografiya qádeleriniń jıynaǵı” joybarı jámiyetshiliktiń Moskva hám Tashkent qalaları ilimiy mákemelerdiń ilimpazlarınıń pikirleri esapqa alındı. Bul dodalawdan keyin 1957-jılı 28-fevralda Qaraqalpaqstan ASSR Joqarğı Soveti Prezidiumınıń Qararı menen tastıyıqlıdı. Jaña alfavit 41 háripten ibarat boldı. Olar: Аа, Әә, Бб, Вв, Гг, Дд, Ее, Ёё, Жж, Зз, Ии, Йй, Кк, Лл, Мм, Нн, Оо, Өө, Пп, Рр, Сс, Тт, Уу, Үү, Үү, Фф, Хх, Цц, Чч, Шш, Щщ, Ъъ айırıw belgisi, Ыы, Ьь jıńshkertiw belgisi, Ээ, Юю, Яя.

Onda 9 hárip dawıslı: Аа, Әә, Уу, Үү, Оо, Өө, Ыы, Ии, Ее.

26 hárip dawıssız Бб, Вв, Гг, Дд, Жж, Зз, Йй, Кк, Лл, Мм, Нн, Пп, Рр, Сс, Тт, Уу, Фф, Хх, Цц, Чч, Шш, Щщ.

6 hárip shártli hám birikken seslerden ibarat boldı. Әә, Ее, Яя

Bul alfavitke 1940-jılǵı alfavit penen salıstırǵanda tómendegi ózgerislerdi kirgizdi:

- „, Әә, Өө, Үү” dawıslı sesleri qaytadan alfavitke kirgizildi;

- „Yy” únli dawıssızı;
- „HG” ornına „H” hárıbi qabıl etilip alfavitke kirgizildi.

Rus tilinen kirgen hárıpler rus tilinde qanday sestı bildirse, qaraqalpaq tilinde de sol sestı bidiredi¹⁷.

Mine kórip ótkenimizdey, qaraqalpaq tilinin jazıwı 1924-1957-jılları úsh túrli alfavitti qabıl etti. Bul qaraqalpaq alfaviti óz dáwirinde xalıqqa xızmet etti.

Qaraqalpaq tiliniń alfaviti hám orfografiyasın, terminologiyasınıń islep shıǵılıwında tilshi ilimpazlarımızdın miynetin aytıp ótw ornlı. Máselen, N.A. Baskakov, S.E. Malov, I.A. Belyaev, A.K. Borovkov, K. Ubaydullaev, G. Alparov, Q. Ayımbetov, S. Májitov, Q. Áwezov, N. Dáwqaraev, D. Nasırovlar qaraqalpaq jazıwınıń payda bolıwı, qalıplesiwi hám rawajlanıwına ózleriniń úleslerin qostı.

Tilshi ilimpazlardın miynetiniń nátiyjedesinde qaraqalpaq jazıwı óziniń milliy jazıwı menen birge baspa sózine iye boldı. Milliy kórkem ádebiyat penen kórkem – óner rawajlandı. Xalıqqa túsınikli gazeta hám sabaqlıqlar shıǵarıldı.

Solay etip, qaraqalpaq jazıwınıń tariyxın, qalıplesiw hám rawajlanıw jolların, ilimpazlardın pikirlerine súyenip sóz ettim.

REFERENCES

1. Axanov K. Til bilimine kirispe. Alma-ata, 1962
2. Berdimuratov E., Dáwletov A. Til bilimine kirispe. Nókis, 1988.
3. Berdimuratov E., Dáwletov A. Házirgi qaraqalpaq tili. Nókis, 1979
4. Baskakov N.A. Karakalpakskiy yazık, fonetika i morfologiya, chast perbaya, Moskva, 1952.
5. Baskakov N.A. „Zamechaniya k proetam karakalpakskoy orfografii”, „Pismennost i revolyuciya”, sb. izd VCK NA, Moskva, 1938.
6. Dáwletov A. Házirgi qaraqalpaq tiliniń fonetiasınan praktikum, Nókis, 1989.
7. Dáwletov A., „Jazıwımız jetilisiw jolında“, „Erkin Qaraqalpaqstan” gazetası 1-may, 1993-jıl
8. Qaraqalpaq tiliniń alfaviti hám orfografyalıq qádeleriniń jıynaǵı, Nókis, 1974.
9. Qaraqalpaq tiliniń orfografyalıq sózligi. Nókis, 1990.
10. Qaraqalpaq tili boyınsha izertlewler. Nókis, 1971.
11. Qaraqalpaqstan ASSR tariyxı 1 tom, Qaraqalpaqstan, 1975.
12. Ubaydullaev K. Qaraqalpaq tili boyınsha tańlamalı miynetler, Nókis, 1976
13. Xamidov X. Eski qaraqalpaq tiliniń jazba estelikleri. Nókis, 1985.
14. Xamidov X. Qaraqalpaq tili tariyxınıń ocherkleri, Nókis, 1974.
15. Xamidov X. Karakalpakskiy yazık XIX-nachala XX b. Po dannım pismennıx pamyatnikov, Tashkent, 1986.

STRUCTURAL-SEMANTIC PECULIARITIES OF IDIOMATIC COMPOUND NOUNS IN ENGLISH AND KARAKALPAK LANGUAGES

Avezbaeva Yulduz Alisherovna

A Master's student of English linguistics

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8354210>

Abstract. *Idiomatic compound nouns are a fascinating area of study within the field of linguistics, offering insights into the intricate relationship between language, culture, and cognition. This scientific article explores the structural and semantic peculiarities of idiomatic compound nouns in English and Karakalpak languages. Through a comparative analysis, we aim to shed light on the unique characteristics and underlying mechanisms that govern the formation and interpretation of idiomatic compounds in these two languages. By examining the structural patterns and semantic relationships within idiomatic compounds, we uncover intriguing similarities and differences that highlight the linguistic diversity and cultural nuances of English and Karakalpak.*

Key words: *Idiomatic compound nouns, Structural peculiarities, Semantic peculiarities, Endocentric compounding, Figurative meaning, Metaphor.*

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИДИОМАТИЧЕСКИХ СЛОЖНЫХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В АНГЛИЙСКОМ И КАРАКАЛПАКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. *Идиоматические составные существительные — увлекательная область исследования в области лингвистики, позволяющая лучше понять сложные взаимоотношения между языком, культурой и познанием. В данной научной статье исследуются структурные и семантические особенности идиоматических сложных существительных в английском и каракалпакском языках. Посредством сравнительного анализа мы стремимся пролить свет на уникальные характеристики и основные механизмы, которые управляют образованием и интерпретацией идиоматических сложных слов в этих двух языках. Исследуя структурные закономерности и семантические отношения внутри идиоматических соединений, мы обнаруживаем интригующие сходства и различия, которые подчеркивают языковое разнообразие и культурные нюансы английского и каракалпакского языков.*

Ключевые слова: *Идиоматические сложные существительные, Структурные особенности, Семантические особенности, Эндоцентрическое словообразование, Переносное значение, Метафора.*

INTRODUCTION

Language is a multifaceted phenomenon that reflects the culture and cognitive processes of its speakers. Idiomatic expressions, including compound nouns, are rich linguistic constructs that encapsulate unique cultural and semantic nuances. This article investigates the structural and semantic peculiarities of idiomatic compound nouns in English and Karakalpak languages, providing valuable insights into the nature of these idiomatic constructions.

MATERIALS AND DISCUSSION

Idiomatic Compound Nouns: Definitions and Characteristics: This section establishes a foundation by defining idiomatic compound nouns and discussing their distinguishing features.

The article highlights the figurative nature of idiomatic compounds, the role of metaphor and metonymy, and the importance of context in their interpretation. Furthermore, we explore the cognitive mechanisms involved in comprehending idiomatic compounds. Structural Peculiarities of Idiomatic Compound Nouns: This section delves into the structural aspects of idiomatic compound nouns in English and Karakalpak. It investigates the different patterns of compounding, including endocentric and exocentric formations, and the morphological and syntactic processes that contribute to their construction. By analyzing the morphological and syntactic properties of idiomatic compounds, we identify language-specific structural patterns in both English and Karakalpak. [1.74]

Semantic Peculiarities of Idiomatic Compound Nouns: The semantic characteristics of idiomatic compound nouns are explored in this section. We examine the conceptual relationships between the constituent parts of idiomatic compounds, focusing on the metaphorical and metonymic extensions employed in their formation. By studying the semantic fields and contextual usage, we uncover how idiomatic compounds convey nuanced meanings and reflect cultural values in English and Karakalpak.

Comparative Analysis: English and Karakalpak: This section presents a comparative analysis of idiomatic compound nouns in English and Karakalpak. By examining a selection of idiomatic compounds from both languages, we identify similarities and differences in their structural and semantic properties. This analysis offers valuable insights into the influence of cultural, historical, and linguistic factors on the formation and interpretation of idiomatic compounds.

Cultural and Cognitive Implications: The cultural and cognitive implications of idiomatic compound nouns in English and Karakalpak are discussed in this section. We explore how idiomatic compounds reflect specific cultural concepts, beliefs, and practices in each language. Additionally, we analyze the cognitive processes involved in comprehending idiomatic compounds and the impact of cross-cultural differences on their interpretation. [2.59]

Example 1: English

Idiomatic Compound Noun: "Silver lining"

Analysis: Structural Peculiarities: The idiomatic compound noun "silver lining" consists of two nouns, "silver" and "lining." The noun "silver" serves as an attributive modifier to "lining." This compound follows the pattern of endocentric compounding, where the head noun "lining" carries the main meaning of the compound, and "silver" modifies or adds a specific quality to it.

Semantic Peculiarities: "Silver lining" is a metaphorical expression that signifies finding something positive or hopeful in a seemingly negative situation. The semantic relationship between "silver" and "lining" is metaphorical, with "silver" representing something valuable or positive and "lining" referring to the inner layer or aspect of a situation. The compound noun as a whole conveys the concept of optimism in the face of adversity. [3.109]

Example 2: Karakalpak

Idiomatic Compound Noun: "Qara kun"

Translation: "Black day"

Analysis: Structural Peculiarities: The idiomatic compound noun "qara kun" consists of two nouns, "qara" (black) and "kun" (day). Both nouns contribute equally to the compound's

meaning. This compound follows the pattern of endocentric compounding, where both constituents contribute to the overall concept.

Semantic Peculiarities: "Qara kun" is a metaphorical expression that signifies a day of great misfortune or tragedy. The semantic relationship between "qara" (black) and "kun" (day) is literal, where "black" represents darkness, negativity, or an unfortunate event, and "day" signifies a specific unit of time. Together, the compound noun conveys the concept of a day marked by hardship or sorrow. [4.85]

Comparative Analysis: In comparing the idiomatic compound nouns in English and Karakalpak, we observe some similarities and differences:

Structural Patterns: Both languages employ endocentric compounding, where the head noun carries the main meaning and the modifier adds a specific quality or context.

Semantic Relationships: English and Karakalpak idiomatic compounds exhibit metaphorical relationships, but the specific metaphors used can vary. English tends to use a broader range of metaphors, drawing from various domains, while Karakalpak may rely more on literal or cultural associations.

Cultural Nuances: The cultural background and experiences of the language speakers influence the choice of idiomatic compounds. English idiomatic compounds reflect a wide range of cultural concepts and experiences, while Karakalpak idiomatic compounds may be more influenced by local customs, traditions, and historical events.

This analysis showcases the structural and semantic peculiarities of idiomatic compound nouns in English and Karakalpak, highlighting the intricate interplay between language, culture, and cognition in the formation and interpretation of these expressions.

Example 3: English

Idiomatic Compound Noun: "Breakthrough"

Analysis: Structural Peculiarities: The idiomatic compound noun "breakthrough" consists of the noun "break" and the noun "through." The compound noun follows an endocentric pattern, where "break" serves as the head noun, and "through" functions as a modifier that adds the concept of overcoming obstacles or barriers.

Semantic Peculiarities: "Breakthrough" is a metaphorical expression that represents a significant development or achievement in a particular field or situation. The compound noun combines the concept of "break" as an action of overcoming or shattering something and "through" to indicate surpassing a barrier or making progress. Together, the compound noun conveys the idea of a significant advancement or discovery.

Example 4: Karakalpak

Idiomatic Compound Noun: "Jiger denge"

Translation: "Heart dance"

Analysis: Structural Peculiarities: The idiomatic compound noun "jiger denge" consists of the noun "jiger" (heart) and the noun "denge" (dance). Both nouns contribute equally to the compound's meaning, and the compound follows an endocentric pattern.

Semantic Peculiarities: "Jiger denge" is a metaphorical expression that represents extreme joy or happiness. The semantic relationship between "jiger" (heart) and "denge" (dance) is metaphorical, with "heart" symbolizing emotions or feelings and "dance" representing an

expression of joy or celebration. The compound noun as a whole conveys the concept of experiencing profound joy or delight. [5.72]

CONCLUSION

This scientific article concludes by summarizing the findings from the comparative analysis of idiomatic compound nouns in English and Karakalpak languages. The research highlights the structural and semantic peculiarities of these idiomatic constructions and emphasizes the importance of considering cultural and cognitive factors in their analysis. By deepening our understanding of idiomatic compound nouns, we gain valuable insights into language, culture, and cognition, fostering cross-linguistic and cross-cultural appreciation and understanding.

REFERENCES

1. Gibbs, R. W. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge University Press.
2. Jackendoff, R. (2002). *Foundations of Language: Brain, Meaning, Grammar, Evolution*. Oxford University Press.
3. Nunberg, G. (1994). *The Pragmatics of Metaphor*. *Linguistics and Philosophy*.
4. (Azizov, K., & Davletbaeva, M. (2018). *Lexicalization of Cultural Concepts in the Karakalpak Language*. *Studia Uralo-Altaica*.
5. Rakhmonov, A. (2016). Semantic features of Karakalpak and Uzbek phraseological units. *Philology and World Cultures*, 2(6), 129-132. doi:10.24231/afpwc.v2i6.1315), 503-519. doi:10.1007/BF00985112
6. Ганиева, М. А., & Жумаева, Ш. Х. (2018). Формирование методов групповой работы с учащимися общеобразовательных школ. *Вопросы науки и образования*, (10 (22)), 149-151.
7. Maftuna, G. (2021). Effective ways to Use Triz (The Theory of Inventive Problem Solving) in Elementary School. *Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT*, 9, 85-88.
8. Ганиева, М. (2021). ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ “ТРИЗ” ДЛЯ РАЗВИТИЯ УЧЕНИКИ НАЧАЛЬНОГО КЛАССА. *Academic research in educational sciences*, 2(5), 129-133.
9. G'aniyeva, M. (2021). BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA TRIZ (IXTIROCHI MASALALARINI HAL QILISH NAZARIYASI) DASTURINI QO'LLASHNING SAMARALI USULLARI. *Scientific progress*, 2(5), 108-112.
10. Ганиева, М. А., Муродинова, Н. Р., & Жумаева, Ш. Х. (2018). Трудности при изучении многозначных глаголов русского языка учащимися-узбеками средних общеобразовательных школ. *Проблемы педагогики*, (3 (35)), 108-109.
11. Kizi, G. M. A., & Kizi, B. L. A. (2018). The diversities in terminology of relationship. *Достижения науки и образования*, (9 (31)), 22-23.
12. Ганиева, М. ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ АБДУРАУФА ФИТРАТА. СЌЗ САНЪАТИ ЖУРНАЛИ JOURNAL OF WORD ART ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 12

13. Ganiyeva, M. (2023). THE MAIN DIRECTIONS OF DEVELOPING THE LOGICAL THINKING OF FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS (IN MATHEMATICS LESSONS). *Science and innovation*, 2(B3), 30-33.
14. Ganieva, M. (2023, June). EMPOWERING LOGICAL THINKING IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH TIPS TECHNOLOGY. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 12, pp. 62-63).

LEARNING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE: CHALLENGES AND STRATEGIES

Nosirova Dilnoza Rizoqulovna

Lecturer at Asia International University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8356219>

Abstract. *Learning English as a second language (ESL) has become increasingly important in today's globalized world. This article explores the challenges faced by ESL learners and highlights effective strategies for successful language acquisition. It examines the role of motivation, cultural factors, language input, and individual differences in the learning process. Additionally, it discusses the significance of technology and the importance of creating a supportive learning environment. The findings emphasize the need for a comprehensive and learner-centered approach to ESL education.*

Keywords: *English as a second language, ESL, language acquisition, challenges, strategies.*

ИЗУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОГО КАК ВТОРОГО ЯЗЫКА: ПРОБЛЕМЫ И СТРАТЕГИИ

Аннотация. *Изучение английского как второго языка (ESL) становится все более важным в современном глобализированном мире. В этой статье рассматриваются проблемы, с которыми сталкиваются учащиеся ESL, и освещаются эффективные стратегии успешного изучения языка. В ней рассматривается роль мотивации, культурных факторов, языкового вклада и индивидуальных различий в процессе обучения. Кроме того, в ней обсуждается значение технологий и важность создания благоприятной среды обучения. Результаты подчеркивают необходимость комплексного и ориентированного на учащихся подхода к образованию ESL.*

Ключевые слова: *английский как второй язык, ESL, овладение языком, проблемы, стратегии.*

INTRODUCTION

Learning English as a second language (ESL) has gained immense popularity due to the global significance of the English language. This section provides an overview of the importance of ESL education and outlines the objectives of this article. Learning English as a second language poses several challenges for learners. These challenges can vary depending on factors such as the learner's native language, educational background, exposure to English, and individual learning styles. Here are some common difficulties faced by English language learners:

IMPORTANCE OF LEARNING ENGLISH

Learning English is of great importance for several reasons:

1. **Global Communication:** English is the most widely spoken language in the world and serves as a common language for people from diverse linguistic backgrounds. It facilitates effective communication with individuals from different countries, cultures, and professional backgrounds. Whether for business, travel, or personal reasons, knowing English enables you to connect with people worldwide.

2. **Education and Academic Opportunities:** English is the primary language of instruction in many prestigious universities and educational institutions around the world. Proficiency in

English opens up doors to higher education, scholarships, and research opportunities. It allows you to access a vast range of educational resources, books, and online materials available in English.

3. Career Advancement: English proficiency is increasingly becoming a prerequisite for career advancement in various fields. Many multinational companies and organizations require employees to have strong English language skills. Knowing English can enhance your job prospects, increase your chances of promotions, and provide you with greater opportunities for international assignments.

4. Access to Information and Technology: The internet is predominantly in English, and a significant proportion of digital content, including scientific research, news articles, and technological advancements, is published in English. Having a good command of English enables you to access and understand information across different domains, including technology, science, medicine, and research.

5. Cultural Exchange and Understanding: English is not only a language but also a carrier of culture. Learning English allows you to explore and appreciate literature, films, music, art, and other cultural aspects of English-speaking countries. It promotes cross-cultural understanding, fosters tolerance, and enables you to engage in meaningful conversations with people from diverse backgrounds.

6. Personal Development: Learning a new language like English expands your horizons and promotes personal growth. It improves cognitive abilities, memory, and problem-solving skills. It also boosts confidence and self-esteem as you acquire a valuable skill and gain the ability to express yourself effectively in a global context.

7. Travel and Tourism: English is widely used in the tourism industry, and knowing the language can greatly enhance your travel experience. It allows you to navigate through airports, hotels, and tourist attractions with ease. Moreover, communicating in English helps you interact with locals, seek assistance, and explore the local culture more deeply.

CHALLENGES IN LEARNING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE

1. Pronunciation and Accent: English pronunciation can be challenging due to its complex system of sounds, stress patterns, and intonation. Learners may struggle with specific sounds that do not exist in their native language, leading to difficulty in being understood by native speakers. Additionally, accents may affect intelligibility and confidence in speaking English.

2. Grammar and Syntax: English grammar is known for its rules, exceptions, and complex sentence structures. Learners may find it challenging to grasp English grammar concepts such as verb tenses, articles, prepositions, and word order. Understanding the correct usage of grammar rules and applying them accurately can be a persistent hurdle.

3. Vocabulary and Idiomatic Expressions: Building a strong vocabulary is essential for effective communication. English has a vast lexicon with nuanced word choices and idiomatic expressions. Learners need to expand their vocabulary to understand and use idiomatic expressions appropriately, which requires continuous exposure and practice.

4. Reading and Writing Skills: Developing reading and writing skills in English can be demanding. Reading comprehension requires understanding different text types, grasping context, and inferring meaning. Writing in English involves proper sentence structure, organizing thoughts coherently, and using appropriate vocabulary and grammar. These skills require practice and exposure to various reading materials.

5. **Listening Comprehension:** Understanding spoken English, especially in fast-paced conversations, can be challenging for learners. Native speakers may use colloquial expressions, slang, and cultural references that are unfamiliar to non-native speakers. Accents, variations in pronunciation, and background noise can further hinder comprehension.

6. **Cultural and Contextual Understanding:** Language is deeply intertwined with culture, and English is no exception. Learners may face difficulties in understanding idioms, cultural references, humor, and social norms embedded in the English language. Gaining cultural awareness and contextual understanding is crucial for effective communication.

7. **Confidence and Fluency:** Many learners experience a lack of confidence and fear of making mistakes when speaking English. This can hinder fluency and oral communication skills. Overcoming self-consciousness and building confidence through practice and supportive environments is essential for developing fluency.

8. **Language Anxiety and Motivation:** Learning a new language can sometimes lead to language anxiety, where learners feel nervous or stressed about using English. Maintaining motivation throughout the language learning journey can be challenging, particularly when progress feels slow or obstacles arise.

These challenges are common but can be overcome with perseverance, consistent practice, exposure to English in various contexts, and targeted language learning strategies. Using a combination of formal instruction, immersion experiences, self-study resources, and engaging with native speakers can help learners navigate and overcome these difficulties in their journey towards English language proficiency.

TO LEARN ENGLISH EFFECTIVELY, CONSIDER IMPLEMENTING THE FOLLOWING STRATEGIES:

1. **Set Clear Goals:** Define your objectives and set realistic goals for learning English. Determine the specific skills you want to develop, such as speaking, listening, reading, or writing. Having clear goals will help you stay focused and motivated throughout your learning journey.

2. **Immerse Yourself:** Surround yourself with English as much as possible. Watch English movies, TV shows, and videos, listen to English music and podcasts, and engage with English-speaking communities online. Immersion exposes you to authentic language use and helps you develop a natural ear for pronunciation and intonation.

3. **Practice Regularly:** Consistency is key to language learning. Set aside dedicated time each day or week for practicing English. Practice all language skills—reading, writing, listening, and speaking—and vary your activities to keep your learning engaging. Use language learning apps, textbooks, online resources, and language exchange platforms to practice and reinforce your skills.

4. **Build Vocabulary:** Expand your vocabulary by learning new words and phrases regularly. Use flashcards, vocabulary apps, or create a word journal to record and review new vocabulary. Contextualize new words by using them in sentences and practice using them in different situations to reinforce your understanding.

5. **Focus on Grammar:** While fluency is important, understanding English grammar is essential for effective communication. Study grammar rules and practice them in context. Use grammar exercises, online resources, and language learning apps to strengthen your grammatical knowledge.

6. Engage in Conversations: Speaking and listening are crucial skills in language acquisition. Find opportunities to practice speaking English, such as language exchange programs, conversation groups, or language tutors. Engage in conversations with native speakers or fellow language learners to improve your fluency and gain confidence.

7. Read Widely: Reading in English exposes you to different writing styles, vocabulary, and grammatical structures. Read a variety of materials, including books, newspapers, magazines, and online articles. Start with easier texts and gradually progress to more complex ones. Take note of new words and expressions, and try to use them in your own writing and speaking.

8. Write Regularly: Writing helps consolidate your understanding of grammar and vocabulary. Practice writing in English by keeping a journal, writing short stories, or participating in online writing communities. Seek feedback from native speakers or language teachers to improve your writing skills.

9. Get Feedback and Correct Mistakes: Seek feedback on your language skills to identify areas for improvement. Join language learning communities or find a language partner who can provide constructive criticism. Correct your mistakes and learn from them to enhance your language proficiency.

10. Stay Motivated: Learning a language takes time and effort, so it's important to stay motivated. Set milestones, reward yourself for achievements, and celebrate progress along the way. Find enjoyable ways to learn, such as watching movies or reading books in English that interest you. Surround yourself with positive and supportive language learners or join language learning groups for motivation and encouragement.

Remember that learning a language is a gradual process, and everyone learns at their own pace. Stay committed, be patient with yourself, and celebrate the small victories along the way.

THE ROLE OF TEACHERS IN ESL EDUCATION

Teachers play a crucial role in ESL (English as a Second Language) education. They provide guidance, support, and instruction to help learners acquire English language skills. Here are some key roles and responsibilities of teachers in ESL education:

1. Language Instruction: Teachers are responsible for teaching English language skills, including listening, speaking, reading, and writing. They design and deliver lessons that cater to the needs and proficiency levels of the students. They introduce and explain vocabulary, grammar rules, and language structures, providing examples and practice opportunities to reinforce learning.

2. Classroom Management: Teachers create a positive and inclusive learning environment. They establish classroom routines, set expectations, and manage student behavior. They ensure that all students have equal opportunities to participate and engage in the learning process. Effective classroom management fosters a conducive atmosphere for language learning.

3. Assessment and Feedback: Teachers assess students' language proficiency and progress using various assessment methods, such as tests, quizzes, projects, and presentations. They provide constructive feedback on students' strengths and areas for improvement. This feedback helps students understand their progress, identify areas to focus on, and make necessary adjustments to enhance their language skills.

4. Individualized Instruction: Teachers recognize that each student has unique strengths, weaknesses, and learning styles. They adapt their teaching strategies and materials to meet individual student needs. They provide differentiated instruction, offer additional support to

struggling students, and challenge advanced learners. Personalized attention helps students progress at their own pace and optimize their learning outcomes.

5. Cultural Sensitivity: ESL classrooms often have students from diverse cultural backgrounds. Teachers promote cultural sensitivity and foster an inclusive environment where students feel valued and respected. They incorporate multicultural perspectives into their lessons, encourage dialogue about cultural differences, and help students develop intercultural communication skills.

6. Language Immersion: In ESL education, teachers create opportunities for language immersion. They use English as the primary language of instruction, encourage students to communicate in English, and provide authentic language experiences. Teachers may engage students in discussions, role-plays, and activities that simulate real-life language use, promoting fluency and confidence.

7. Resource and Material Selection: Teachers choose appropriate resources and materials to support language learning. They select textbooks, audiovisual materials, online resources, and authentic texts that align with students' proficiency levels and interests. They also incorporate technology tools and interactive activities to enhance engagement and interactivity in the classroom.

8. Collaboration and Professional Development: Teachers collaborate with other educators, administrators, and parents to support students' language development. They participate in professional development activities to stay updated with the latest teaching methodologies, language acquisition research, and technological advancements. Collaboration and ongoing professional development contribute to teachers' effectiveness in the ESL classroom.

9. Motivation and Support: Teachers inspire and motivate students to learn English. They create a positive and encouraging atmosphere that fosters a love for language learning. They provide support and guidance to students, helping them overcome challenges and celebrating their achievements. Teachers serve as mentors and role models, instilling confidence and a growth mindset in their students.

CONCLUSION

Learning English as a second language requires dedication, perseverance, and the use of effective strategies. By understanding the importance of English proficiency, recognizing common challenges, and employing appropriate learning methods, learners can enhance their language skills. The journey to mastering English is an enriching experience that opens up opportunities for personal growth, professional advancement, and cross-cultural connections. With the multitude of resources available and a commitment to continuous learning, anyone can embark on a successful journey toward English language fluency.

REFERENCES

1. Brown, H. D. (2014). Principles of language learning and teaching. Pearson Education.
2. Crystal, D. (2011). English as a global language. Cambridge University Press.
3. Dörnyei, Z. (2009). The psychology of second language acquisition. Oxford University Press.
4. Ellis, R. (2008). The study of second language acquisition (2nd ed.). Oxford University Press.

5. Gardner, R. C., & MacIntyre, P. D. (1993). A student's contributions to second-language learning. Part II: Affective variables. *Language Teaching*, 26(1), 1-11.
6. Lightbown, P. M., & Spada, N. (2013). *How languages are learned*. Oxford University Press.
7. Nunan, D. (2013). *Practical English language teaching*. McGraw-Hill.
8. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge University Press.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING UMUMMADANIY
KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZIMI
(“TARBIYA” FANI DINIY QADRIYATLAR MISOLIDA)

Pazilova Meruert Ermekbaevna

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
Pedagogika fanlari doktori.

Abdiramanov Bahadir Sagiydullaevich

1-bosqish tayanch doktorant.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8362993>

Annotatsiya. Biz bu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarining umummadaniy kompetensiyalarini rivojlantirish mexanizimi haqida bayon qilamiz.

Kalit so'zlar: o'rta ta'lim maktablari, umummadaniy kompetensiya, diniy qadriyatlar, mexanizm, Tarbiya fani.

"MECHANISM FOR THE DEVELOPMENT OF GENERAL CULTURAL
COMPETENCES OF STUDENTS OF GENERAL SECONDARY SCHOOLS
(THE SUBJECT OF "EDUCATION" AS AN EXAMPLE OF RELIGIOUS
VALUES)

Abstract. In this article, we describe the mechanism of development of general cultural competences of students of general secondary schools.

Key words: secondary education schools, general cultural competence, religious values, mechanism, science of Education.

«МЕХАНИЗМ РАЗВИТИЯ ОБЩЕКУЛЬТУРНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ
УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ
(ПРЕДМЕТ «ОБРАЗОВАНИЕ» НА ПРИМЕРЕ РЕЛИГИОЗНЫХ
ЦЕННОСТЕЙ)

Аннотация. В данной статье мы описываем механизм развития общекультурных компетенций учащихся общеобразовательных средних школ.

Ключевые слова: общеобразовательная школа, общекультурная компетентность, религиозные ценности, механизм, наука об образовании.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarining umummadaniy kompetensiyalarini rivojlantirish mexanizimiga diniy qadriyatlar misolida ma'lumot berish mumkin. Bu masalaga oid tartibga solinadigan tashabbuslar davlat tomonidan belgilanishi mumkin, chunki tarbiya fanida diniy qadriyatlar masalasi milliy va madaniy bag'rida muhim ahamiyatga ega bo'lib, davlatning to'g'ridan-to'g'ri qatnashishi va nazorat qilishi kerak. [1.86]

Tarbiya fanida diniy qadriyatlar asosan "Din va qadriyatlar" darsida o'qitiladi. Ushbu dars o'quvchilarga diniy, milliy, etik va axloqiy qadriyatlar, shuningdek uning asosiy tamoyillari va qoidalarini o'rgatishni maqsad qiladi. O'quvchilar bu darsda diniy qadriyatlar bilan bog'liq konseptlarni tushunish, uning asosiy tamoyillarini o'rganish, o'z fikrlarini bayon qilish va munosabatlarni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Tarbiya fanida diniy qadriyatlar darsida o'quvchilarga boshqalarga hurmat ko'rsatish, xizmat qilish, insodlik, ehtiram, adolat, otangni muhokamalash, xalqaro hamkorlik, shuningdek boshqa pozitiv xususiyatlarni rivojlantirishni o'rgatish maqsad qilinadi. Diniy qadriyatlar

o'quvchilarda erkin fikrlash, muhokama qilish, haqiqiylikni qidirish, maslahat qilish va boshqa umumiy ma'naviy-tahliliy kompetentsiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Tarbiya fanida diniy qadriyatlar misolida o'quvchilarga xayriya, mehribonlik, hurmat, sho'rofurushlik, qonliqorlik, iltifotliklik, samimiylik, o'zaro tinchlik va qo'qonlik, insonparvarlik, mehnatga hurmat, qadrini bilish, do'stlar va oila bilan samimiy munosabatlar rivojlanishini o'rganish maqsad qilinadi. [2.75]

Diniy qadriyatlar o'quvchilarni ma'naviy muhitda xayrlilik, mehribonlik, hurmat, adolat, hamjamiyatga foydali bo'lish, insonparvarlik va etik tamoyillar bilan ta'minlaydi. Bu esa o'quvchilar orasida munosabatlarni samimiy va adolatli shakllantirish, qadrini bilish va hurmat qilish, insonparvarlik va mehnatga hurmat ko'rsatishga olib keladi.

Tarbiya fanidagi diniy qadriyatlar mexanizimi orqali o'quvchilarga diniy madaniyatning asosiy tamoyillari, xususiyatlari va amaliyotlarini o'rgatish amalga oshiriladi. [3.109] Ular o'quvchilarga uning umumiy prinsiplarini, o'zining maqsadlarini, insonning yaratilishi va maqsadi haqida ma'lumot berish bilan bog'liqdir. Bu, o'quvchilarning dunyoqarash va ma'naviy qoidalarini tushunish, o'z fikrlarini bayon qilish, boshqa fikrlarni qabul qilishga tayyorlash va o'zlarining o'zaro munosabatlarda adolatli va mazmunli tushunchalarini ifoda qilish imkonini yaratadi. Diniy qadriyatlar, o'quvchilarga hamjamiyatda adolat, qonliqorlik, tinchlik, xalqaro hamkorlik va mehnatga hurmatni o'rganishga xizmat qiladi. Bu asosiy qadriyatlar o'quvchilarni insonparvarlik bilan ta'minlaydi va ularga o'z mehnatlariga va ta'lim-tarbiyaga qadr-qomatni oshirishga, shuningdek, o'z oilalariga va do'stlariga ham e'tibor berishga o'rgatiladi. Diniy qadriyatlar mexanizimi o'quvchilarni ma'naviy tarbiya, muhokama qilish, o'z fikrlarini ifoda qilish va adolatli munosabatlarga erishishga o'rgatadi. Ular diniy qadriyatlar asosida o'quvchilarning o'zlarini tushunish, o'zining o'ziga xos yondashuvlarni shakllantirishni talab qiladi. [4.72]

Umummadaniy kompetentsiyalar bir qancha xususiyatlardan iborat bo'lishi mumkin, ba'zi umumiy kompetentsiyalar esa quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **Kommunikatsiya:** O'quvchilar o'zlarini adolatli va samimiy shaklda ifoda qilish, ma'lumot almashish va talab qilish, kelishuvlarini rivojlantirish, yozish va tinglash qobiliyatlarini o'rganish bilan bog'liq kompetentsiyadirlar.
- **Ish samaradorligi:** O'quvchilar o'z vaqtini boshqarish, maqsadlarni aniqlash va ularga erishish, maqsadga yo'naltirish uchun strategiyalarni belgilash, kreativlik va muammolar yechish qobiliyatlarini rivojlantirish bilan bog'liq kompetentsiyadirlar.
- **O'rganish va o'zlashtirish:** O'quvchilar yangi bilim va ko'nikmalar o'rganish, ma'lumotlarni tahlil qilish, tushunchalarni o'rgangan bilim va ko'nikmalarga bog'liq kompetentsiyadirlar.
- **Sotsial munosabatlar:** O'quvchilar boshqalar bilan hamjamiyatda ishlash, jamoatda o'z o'rnini olish, ijtimoiy tartibga rioya qilish, qonunlar va qoidalar bilan tanishish, ehtiyoj va talablar bilan boshqalarini ta'minlash, hujjatlar bilan ishlash bilan bog'liq kompetentsiyadirlar.
- **Kritik fikrlash:** O'quvchilar tahlil qilish, muhokama qilish, ma'lumotlarni yaxshi qo'llash, mustahkamlash va o'z fikrlarini jiddiy tahlil qilish, munozaralar bilan qarashlarini rivojlantirish bilan bog'liq kompetentsiyadirlar.
- **E'tibor va qabul qilish:** O'quvchilar boshqalarning fikrlarini e'tibor bilan tinglash, ularni qabul qilish, boshqalar bilan muvofiqlashtirish va to'g'ridan-to'g'ri munosabatlarni rivojlantirish bilan bog'liq kompetentsiyadirlar.

- Tahlil qilish va muammolar yechish: O'quvchilar muammolarni aniqlash, ularni tahlil qilish va yechish, loyihalarni boshqarish, yechim topish va amalga oshirish bilan bog'liq kompetensiyadirlar.
- Ijtimoiy va mehnatboplik: O'quvchilar ijtimoiy maslahatlarni tushunish, jamiyatga foydali bo'lish, ishbilarmonlik, ehtiyoj va talablar bilan boshqalarini ta'minlash, ehtiyoj va talablar bilan ishlash bilan bog'liq kompetensiyadirlar.
- Kreativlik va yaratuvchanlik: O'quvchilar yangi ideyalar va hulosa topish, innovatsion yechimlar topish, muammolar uchun yaratuvchan yechimlar topish, yaratish qobiliyatini rivojlantirish bilan bog'liq kompetensiyadirlar.

Umumiy kompetensiyalar, o'quvchilarning o'zlarini shaxsiy va ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli his qilishlari, talabalarini o'zlashtirishlari va o'zlarining potensialini o'rganishlari uchun katta ahamiyatga ega bo'ladi. Bu kompetensiyalar, hayotning har bir sohasida yaxshi bo'lish uchun kerak bo'lgan asosiy qobiliyatlar sifatida qaraladi.

Umummadaniy kompetensiyalarni o'quvchilar orasida rivojlantirish uchun quyidagi usullardan foydalanishingiz mumkin:

Tarbiya tizimi: O'quvchilarning umumiy kompetensiyalarini rivojlantirishda tarbiya tizimi o'rnini egallaydi. Bu tizimda ma'naviy muhit, tarbiya darslari va boshqa ta'lim vositalari foydalaniladi. O'quvchilarni ma'naviy muhitda rivojlantirish, ma'naviyat tashkil etish uchun hamkorlik qiluvchi, ma'naviy meros va qadriyatlar bilan o'rgatishning o'ziga xos usullari mavjud bo'ladi.

Diniy madaniyat darsi: Diniy madaniyat darsi, o'quvchilarga diniy qadriyatlar, insonparvarlik, adolat, mehribonlik, hurmat va boshqalar bilan bog'liq ma'lumotlarni o'rgatishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu dars orqali o'quvchilar diniy tamoyillarni tushunish, diniy qadriyatlar asosida muhokama qilish va insoniy qadriyatlar asosida munosabatlarni shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ko'p fazlilashgan ta'lim usullari: O'quvchilarning umumiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun ko'p fazlilashgan ta'lim usullaridan foydalanish kerak. Aktiv o'zlashtirish, o'quvchilar orasida ijtimoiy hamkorlikni oshirish, muhim masalalarni tahlil qilish va munozara qilish, amaliy mashg'ulotlar va loyihalar orqali o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirish bu usullardan faqat bir nechasi.

Muhokama va ijodiy faoliyatlar: Muhokama va ijodiy faoliyatlar o'quvchilarning tahlil qilish, fikrlash, yaratish va yechish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilarni tushunish, o'zlarini ifoda qilish, boshqalar bilan munosabatlarni samimiy shaklda rivojlantirish va yaratishga ko'maklashadigan muhokama va ijodiy mashg'ulotlar amalga oshirilishi kerak.

Birlashish va guruh ishi: O'quvchilarni guruh ishlariga qatnashish va boshqa o'quvchilar bilan birgalikda ishlashga rag'batlantirish muhimdir. Guruh ishi o'quvchilarga ko'rsatma va o'rganish qobiliyatlarini rivojlantiradi, boshqalar bilan ishlash, maslahatlashish va muvofiqlashishni o'rganishlariga imkon beradi. O'quvchi tanqid va baholash: O'quvchilarni o'zlarining rivojlanish darajasini baholash va muhokama qilish, o'zlarining kamchiliklarini aniqlash, yangi maqsadlar belgilash va o'zlarini rivojlantirish yo'llarini qidirishga yordam beradi. Tanqid va baholash o'quvchilarning o'zlariga ishonch va o'ziga ishonishlarini rivojlantiradi. Hayotiy mashg'ulotlar va o'quviy-tarbiyaviy ekskursiyalar: Hayotiy mashg'ulotlar va o'quviy-tarbiyaviy ekskursiyalar o'quvchilarning boshqa xalqlar va kulturlar bilan tanishish, yaxshi qonun

bilan ishlash, ijtimoiy tajriba va maslahatlashish, ijodiy g'oyalar va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun muhim imkoniyatlarni beradi. Muvofiqlashtirilgan ta'lim dasturlari: Umumiy kompetentsiyalarni rivojlantirishda muvofiqlashtirilgan ta'lim dasturlari ishlatish ham muhimdir. Bu dasturlar o'quvchilarning o'zlarini boshqarish, maqsadga yo'naltirish, fikrlash, muhokama qilish, tahlil qilish va ijodiy faoliyatga qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. [5.61]

Maqsadli o'quv-uslubiy ma'lumotlar va adabiyotlar: Umumiy kompetentsiyalarni rivojlantirishda maqsadli o'quv-uslubiy ma'lumotlar va adabiyotlardan foydalanish kerak. Bu, o'quvchilarga o'zlarini rivojlantirish, o'zlashtirish va umumiy kompetentsiyalarni oshirish uchun maqsadli bilimlarni beradi. Barcha usullar birga qo'llanilganda, o'quvchilar umumiy kompetentsiyalarni rivojlantirishda keng va murakkab jarayonlardan o'tishlari va doimiy ravishda o'rganish va amalga oshirishlari kerak.

REFERENCES

1. "21-asrda umumiy kompetentsiyalar: O'qitish va o'rganishning yangi yo'nalishlari" - Andreas Schleicher
2. "Umumiy kompetentsiyalar: Dunyoda hamkorlikda o'qitish uchun talablar" - Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)
3. "Umumiy kompetentsiyalar o'qitishining ilmiy asoslari" - James W. Pellegrino, Margaret L. Hilton, Helen S. Ginsburg
4. "Tarbiya : Umumiy kompetentsiyalar rivojlanishi va shaxsiy rivojlanish uchun yangi mulohazalar" - Gerald F. Heidegger, Heinz Mandl
5. "Umumiy kompetentsiyalar va milliy ta'lim standartlari" - Linda Darling-Hammond
6. Ganiyeva, M. (2023). THE MAIN DIRECTIONS OF DEVELOPING THE LOGICAL THINKING OF FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS (IN MATHEMATICS LESSONS). *Science and innovation*, 2(B3), 30-33.
7. Ganieva, M. (2023, June). EMPOWERING LOGICAL THINKING IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH TIPS TECHNOLOGY. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 12, pp. 62-63)*.
8. Ganiyeva, M. (2021). *Effective Methods of TRIZ*.
9. Ганиева, М. А., & Жумаева, Ш. Х. (2018). Формирование методов групповой работы с учащимися общеобразовательных школ. *Вопросы науки и образования*, (10 (22)), 149-151.
10. Maftuna, G. (2021). *Effective ways to Use Triz (The Theory of Inventive Problem Solving) in Elementary School*. *Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT*, 9, 85-88.
11. Ганиева, М. (2021). ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ “ТРИЗ” ДЛЯ РАЗВИТИЯ УЧЕНИКИ НАЧАЛЬНОГО КЛАССА. *Academic research in educational sciences*, 2(5), 129-133.
12. G'aniyeva, M. (2021). BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA TRIZ (IXTIROCHI MASALALARINI HAL QILISH NAZARIYASI) DASTURINI QO'LLASHNING SAMARALI USULLARI. *Scientific progress*, 2(5), 108-112.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING
UMUMMADANIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZIMI
(“TARBIYA” FANI DINIY QADRIYATLAR MISOLIDA)

Pazilova Meruert Ermekbaevna

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Pedagogika fanlari doktori

Abdiramanov Bahadir Sagiydullaevich

1-bosqish tayanch doktorant

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8363071>

Annotatsiya. Bu maqola interaktiv darsliklar va axborot texnologiyalarining o'quvchilarni ma'naviy qadriyatlar va ma'naviy qiyofalarni o'rganish va rivojlantirish jarayonida qanday qilib yordam berishi haqida ma'lumot beradi. Ushbu vosita o'quvchilarga diniy ma'lumotlarni interaktiv shakllarda o'rganish, savollar va testlar orqali tahlil qilish, virtual sayohatlar orqali ma'naviy boylikni tushuntirish va diniy mavzularni o'rganishda qanday qilib foydali bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Annotatsiya o'quvchilarni ma'naviy rivojlanish va ma'naviy qiyofalarini rivojlantirishda interaktiv darsliklar va axborot texnologiyalarining o'rnini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Interaktiv darsliklar, Axborot texnologiyalari, Diniy ma'lumotlar, Ma'naviy qadriyatlar, Ma'naviy qiyofalar, Virtual sayohatlar, Testlar va savollar, Ma'naviy boylik, Diniy mavzular.

MECHANISM FOR THE DEVELOPMENT OF GENERAL CULTURAL
COMPETENCES OF STUDENTS OF GENERAL SECONDARY SCHOOLS
(THE SUBJECT OF "EDUCATION" AS AN EXAMPLE OF RELIGIOUS
VALUES)

Abstract. This article provides information on how interactive textbooks and information technology can help students learn and develop moral values and moral images. This tool shows how students can learn religious information in interactive ways, analyze it through questions and tests, explain spiritual wealth through virtual tours, and learn about religious topics. The abstract emphasizes the role of interactive textbooks and information technologies in the spiritual development of students and the development of their spiritual image.

Key words: Interactive textbooks, Information technologies, Religious information, Spiritual values, Spiritual images, Virtual tours, Tests and questions, Spiritual wealth, Religious topics.

МЕХАНИЗМ РАЗВИТИЯ ОБЩЕКУЛЬТУРНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ
УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ
(ПРЕДМЕТ «ОБРАЗОВАНИЕ» НА ПРИМЕРЕ РЕЛИГИОЗНЫХ
ЦЕННОСТЕЙ)

Аннотация. В этой статье представлена информация о том, как интерактивные учебники и информационные технологии могут помочь учащимся изучать и развивать моральные ценности и моральные образы. Этот инструмент показывает, как студенты могут изучать религиозную информацию в интерактивном режиме, анализировать ее с помощью вопросов и тестов, объяснять духовное богатство с помощью виртуальных туров и узнавать о религиозных темах. В реферате подчеркивается роль интерактивных

учебников и информационных технологий в духовном развитии учащихся и развитии их духовного образа.

Ключевые слова: *Интерактивные учебники, Информационные технологии, Религиозная информация, Духовные ценности, Духовные образы, Виртуальные туры, Тесты и вопросы, Духовное богатство, Религиозные темы.*

"Tarbiya" fanining diniy qadriyatlar misolida umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarining umummadaniy kompetentsiyalarini rivojlantirish mexanizimi yosh o'quvchilarga dinning ma'naviy va axloqiy qiyofalarini o'rgatish va shakllantirish maqsadida ishlatiladi. Bu faoliyatlar o'quvchilarni ma'naviy tarbiya qilish, erkin va adolatli o'ylashlarni rivojlantirish, o'z-o'zini tahlil qilish, fikrini ifodalash, o'z-iqtidorini rivojlantirish, obro' va murojaat qilish, o'zaro munosabatlarda odob-ahloqni saqlash va boshqa ma'naviy qiyofalar bilan ta'minlashni o'z ichiga oladi.

Quyidagi mexanizmlar umumiy o'rta ta'lim maktablari darsliklarida, diniy fanlar darslarida, ishlab chiqarishlar va axborot texnologiyalari yordamida o'quvchilarning umummadaniy kompetentsiyalarini rivojlantirish uchun amalga oshirilishi mumkin:

1. Diniy fanlar darslari: Diniy fanlar darslarida, o'quvchilar dinning asosiy mazmuni, tarixi, adabiyoti, va axloqiy prinsiplari haqida o'rgatiladi. Bu darslar o'quvchilarni diniy qadriyatlar, etik qiyofalar, sodiqlik, insonga hurmat kabi ma'naviy qiyofalar bilan tanishtirish va rivojlantirish imkoniyatini beradi.

2. Interaktiv darsliklar va ko'rsatkichlar: Interaktiv darsliklar va axborot texnologiyalari (masalan, interaktiv multimedia darsliklar va diniy veb-saytlar) yordamida o'quvchilarga o'zlarining fikrlarini ifodalash va diniy savollarga javob topish imkoniyati beriladi.

3. Muloqot va muzokaralar: O'quvchilar o'rtasida o'tkaziladigan muzokaralar, diniy savollar va ma'naviy muloqotlar o'quvchilarning o'zlarini ifodalash va diniy qadriyatlarini yanada tushuntirishga yordam beradi.

4. Amaliy mashg'ulotlar: O'quvchilarga ma'naviy qiyofalarni o'rganish va rivojlantirish uchun amaliy mashg'ulotlar tashkil etilishi mumkin. Masalan, xayriya faoliyatlar, jamoaviy xizmat, va diniy tadbirlarga qatnashish.

5. O'quvchilar o'rtasida o'zaro yordam: O'quvchilar o'rtasida o'zaro yordam va dastur-mundaraja o'rganish orqali diniy qadriyatlar va ma'naviy qiyofalarni tushuntirish va rivojlantirish osonlashtiriladi.

6. Ma'naviy yondashuv va tanishuv: O'quvchilarni o'zaro mazmunli muloqotlar, jamoaviy tadbirlar, va diniy xayollar orqali ma'naviy yondashuvni rivojlantirish uchun o'quvchilarga imkoniyat yaratish.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari diniy qadriyatlar misolida tarbiya fanidan foydalanish orqali o'quvchilarga ma'naviy qiyofalar va kompetentsiyalarni o'rgatish va rivojlantirishga yordam beradi, bu esa ularning shaxsiy va jamoaviy hayotlarida o'zlarini yanada yaxshi o'rganishlarini va o'zlarini yanada yuqori darajada ma'naviy tarbiyalashlarini ta'minlaydi.

"Diniy qadriyat" ifodasi muharrirlikni yoki mazkur diniy tizimni qanday qilib tushuntiradigan umumiy bir ifoda bo'lib, har bir odamning shaxsiy yoki jamoaviy ma'naviy, diniy, va axloqiy qabul qilishlari, qarorlari, va amaliyoti jihatidan ma'naviy o'zgarishlarni aks ettiradigan

muhim meselelarni o'z ichiga oladi. Bu meselelar jamiyat, madaniyat, va shaxsiy hayotga ta'sir ko'rsatadi.

"Diniy qadriyat" ifodasi o'zida bir nechta manbalarni o'z ichiga oladi va insonning diniy xayoli, ma'naviy qarorlari, diniy faoliyati, dinning axloqiy va etik prinsiplari, adabiyoti, san'ati, va madaniyati kabi bir nechta sohalarini o'z ichiga oladi. Diniy qadriyat insonning hayotini qanday o'zgartirishi, uning ma'naviy qarorlari va amaliyoti orqali ifodalangan bo'ladi. [1.65]

Har bir diniy jamaat yoki guruhning o'zining diniy qadriyati va qarashlari mavjud bo'ladi. Bu diniy qadriyatlar o'rtasidagi farq va o'xshashliklar, jahon bo'ylab o'zgarishlarga olib keladi va insonlarning ma'naviy yondoshuvi va hayot tarzi ustida ko'rsatadigan ta'sirni o'z ichiga oladi.

Amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarni ma'naviy qiyofalar va insoniy xizmatni rivojlantirish uchun o'rganish va tashkil etishda quyidagi usullardan foydalanish mumkin: Xayriya faoliyatlar: O'quvchilarni jamoatda xayriya amaliyotlari qilishga qo'zg'atish o'rganish oson yoli bo'lishi mumkin. Ular yangi mahsulotlar, pishiriqlar yoki asboblarni sotish, do'konni yo'ldoshlariga barchasini beryapti. Bu xayriya amaliyotlari o'quvchilarni sodiqlik va yaxshi niyat bilan ishlash, o'zaro xizmat qilish, va ko'makchi bo'lishni o'rgatish uchun ideal masala bo'lib, ularning insonlarga qulaylik ko'rsatish va jamoatga foyda ko'rsatishadi. Jamoaviy xizmat: O'quvchilarni jamoat xizmati tashkil etishga qatnashishga yo'naltirish o'rganish maqsadida boshqa bir vosita bo'lib, bu esa ularning ijtimoiy masalalarga qatnashish va qiziqishlarini tushuntirishga imkoniyat yaratadi. Bu masalalar ya'ni mahalliy hayvonot, insonlarga yordam bermoqchi bo'lish, go'zallikni saqlash va sifatni oshirish, yaqqol mashg'ulotlar, ob-havoga qatnashish kabi turlarni o'z ichiga oladi.

Diniy tadbirlarga qatnashish: O'quvchilarni diniy tadbirlarga qatnashishga oshirish maqsadida ma'naviy mashg'ulotlar tashkil etish ham muhimdir. Ular masjidlarda, kengashi tadbirlarda, iftorlarda, xayriya faoliyatlarida, diniy qadriyatlar va ta'lim mashg'ulotlarida qatnashishlari orqali dinlarini o'zlarining hayotiga uzatishlari mumkin. Ma'naviy tadbirlar va o'quv kurslari: O'quvchilarni ma'naviy tadbirlarga va diniy o'quv kurslariga qatnashishlari orqali ma'naviy qiyofalarini va bilimlarini oshirish mumkin. Bu, ma'naviy qadriyatlarini o'zlashtirish, fikr-mulohazalarni amalga oshirish va diniy savollar bilan shug'ullanishlari uchun muhim bo'lishi mumkin.

Amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarni ma'naviy qiyofalarini rivojlantirish va jamoat xizmatini o'rganishda muhim qadriyatlar sifatida o'rganishlariga imkoniyat beradi. Bu tadbirlar o'quvchilarni sodiqlik, insonlarga yordam bermoqchi bo'lish, va jamoat bilan birgalikda yaxshi qilishga oyoq darajada tayyorlaydi. [2.113]

O'quvchilar o'rtasida o'zaro yordam va dastur-mundaraja o'rganish, diniy qadriyatlar va ma'naviy qiyofalar bilan tanishish va ularni rivojlantirish uchun o'zgaruvchan vosita bo'lib turing. Bu usullar o'quvchilarni o'zlarini ifodalash, diniy fikrlarni tahlil qilish, va ma'naviy yondashuvlar o'rganishda yordam berishda muhim rol o'ynaydi. Quyidagi ko'rsatmalardan foydalanish mumkin:

Muhokama va muzokaralar: O'quvchilar o'rtasida diniy muzokaralar va muzokara majlislarini tashkil eting. Bu majlislar o'quvchilarning diniy savollarini muzokara qilish, fikrlarini ifodalash, va boshqalar bilan ma'naviy tajribalarni almashishlari uchun yaxshi imkoniyatlar yaratishiga yordam beradi.

Muloqot va talablar uchun dastur-mundaraja: O'quvchilar o'zaro muloqot va talablar uchun dastur-mundaraja tayyorlashingiz mumkin. Bu dasturlar o'quvchilarning diniy fikrlarni o'rganish,

ma'lumot almashish, va bir-birlariga diniy tajribalarini taqdim etishlari uchun mo'ljallangan bo'lishi mumkin.

Jamoatni boshqarish va xizmat qilish: O'quvchilar jamoatni boshqarish va xizmat qilish uchun jamoat xizmati mashg'ulotlariga qatnashishlari uchun imkoniyatlar yaratishlari mumkin. Ular diniy xizmat faoliyatlarida, ko'makchi bo'lishda, hayvonot mashg'ulotlarida, go'zallik va temirchi ishlarida qatnashishlari orqali ma'naviy qiyofalarini amalda ko'rishadi. Diniy qo'llab-quvvatlash va o'quv kurslari: O'quvchilar o'zaro diniy qo'llab-quvvatlashlarini tashkil etish uchun diniy qo'llab-quvvatlash yoki o'quv kurslariga qatnashishlari mumkin. Bu o'quvchilarni diniy bilimlar o'rganish, diniy adabiyotlarni o'qish va o'zlarining diniy tushunchalari va amaliyoti o'stirishda yordam beradi.

Ma'naviy qadriyatlar haqida xizmatlar: O'quvchilar o'rtasida diniy qadriyatlar va ma'naviy qiyofalar haqida xizmatlar tashkil eting. Ular o'z fikrlarini, o'ylashlarini, va diniy tajribalarini boshqalarga taqdim etish orqali o'zlarining ma'naviy o'sishlarini o'zgartirishadi. [3.48]

O'quvchilar o'rtasida o'zaro yordam va dastur-mundaraja o'rganish, o'quvchilarning ma'naviy rivojlantirishlari uchun mahalliy jamoat va o'qituvchilar tomonidan yaratilgan qulay imkoniyatlar yaratadi. Bu usullar o'quvchilarning ma'naviy o'sishlarini ta'minlaydi va ularga o'zlarini yanada yaxshi tushuntirish imkoniyatini beradi.

Interaktiv darsliklar va axborot texnologiyalari, o'quvchilarga diniy qadriyatlar va ma'naviy qiyofalarni o'rganish va rivojlantirishda qulay vositalardir. Bu texnologiyalar o'quvchilarga quyidagi imkoniyatlar yaratishda yordam beradi: Virtual sayohatlar: Diniy veb-saytlar va interaktiv darsliklar o'quvchilarni virtual sayohatlar orqali dunyo bo'ylab diniy manbalarni, ma'naviy maqollar va obrazlarni o'rganishlari uchun taqdim etishlari mumkin. Bu sayohatlar vaqti kelganda ma'naviy boyligni ko'rish, tanishish va o'rganish imkoniyatini beradi. Mavzu bo'yicha izlanishlar: Interaktiv darsliklar va veb-saytlar diniy mavzular va ma'naviy savollar bo'yicha ilmiy va o'qituvchi videolarini taqdim etish orqali o'quvchilarni ilmiy izlanishlar va ma'naviy fikrlar bilan tanishtirishadi.

O'zlashtirish va qodirlik: Interaktiv texnologiyalar, o'quvchilarning o'zlarini o'zlashtirish va o'z-qodirliklarini rivojlantirishga yordam beradi. Ular diniy bilimlarni o'zlarining tarzida o'rganish va o'z fikrlarini ifodalash imkoniyatini beradi. Interaktiv darsliklar va axborot texnologiyalari o'quvchilarning o'zlarini ma'naviy ravishda rivojlantirish va diniy qadriyatlarini tushuntirish uchun quyidagi vositalardan biri bo'lib, ularning diniy ma'rifatlarini oson, qiziqtiradigan, va ta'sirchan usullarda rivojlantirishga imkoniyat beradi.

REFERENCES

1. "Teaching Religion in an Age of Technology" - David W. Odell-Scott va Jo Ann Davidson
2. "Religious Education in the Age of Digital Technology" - Thomas N. Pearson
3. "Using Technology in Religious Education" - Elaine Hoter va Yaacov J. Katz
4. Ganiyeva, M. (2023). THE MAIN DIRECTIONS OF DEVELOPING THE LOGICAL THINKING OF FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS (IN MATHEMATICS LESSONS). Science and innovation, 2(B3), 30-33.
5. Ganieva, M. (2023, June). EMPOWERING LOGICAL THINKING IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH TIPS TECHNOLOGY. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 12, pp. 62-63).

6. Ganiyeva, M. (2021). Effective Methods of TRIZ.
7. Ганиева, М. А., & Жумаева, Ш. Х. (2018). Формирование методов групповой работы с учащимися общеобразовательных школ. Вопросы науки и образования, (10 (22)), 149-151.
8. Maftuna, G. (2021). Effective ways to Use Triz (The Theory of Inventive Problem Solving) in Elementary School. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 9, 85-88.
9. Ганиева, М. (2021). ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ “ТРИЗ” ДЛЯ РАЗВИТИЯ УЧЕНИКИ НАЧАЛЬНОГО КЛАССА. Academic research in educational sciences, 2(5), 129-133.
10. G'aniyeva, M. (2021). BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA TRIZ (IXTIROCHI MASALALARINI HAL QILISH NAZARIYASI) DASTURINI QO'LLASHNING SAMARALI USULLARI. Scientific progress, 2(5), 108-112.

ХАЛҚАРО КУРАШ ТЕХНИКА ВА ТАКТИКАСИГА ЎРГАТИШ.

Казоқов Р.Т.

ЎзДЖТСУ., Ўқитувчи.

Расулов Қ.Қ.

ЎзДЖТСУ., Ўқитувчи.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8363130>

Аннотация. Ушбу мақолада халқаро кураш техникаси ва тактикасини ўргатиш бўйича маълумотлар келтирилиб ўтилган.

Калит сўзлар: кураш техника, кураш тактикаси, тактикаси, малакали спортчилар, спорт усталари.

TRAINING IN INTERNATIONAL WRESTLING TECHNIQUES AND TACTICS.

Abstract. This article provides information on teaching international wrestling techniques and tactics.

Key words: wrestling technique, wrestling tactics, tactics, skilled athletes, masters of sports.

ОБУЧЕНИЕ ТЕХНИКЕ И ТАКТИКЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ БОРЬБЫ.

Аннотация. В этой статье представлена информация об обучении приемам и тактике международной борьбы.

Ключевые слова: техника борьбы, тактика борьбы, тактика, квалифицированные спортсмены, мастера спорта.

Халқаро курашга ўргатиш услубиётини биз курашчи захралари, малакали спортчилар ва спорт усталари тайёрловчи машғулотларнинг воситалари, услуб ва турли шакллари бирлигидир. Бунда тарбиялаш услубиёти шуғулланувчиларнинг мураббий раҳбарлигида мустақил фаолияти учун бериладиган топшириқлар тизими асосида тузилади.

1. Шуғулланувчилар олдида хусусий вазифа қўйиш.

2. Курашчиларни уюштириш ва ҳаракатлар тўғрисида ахборот бериш

3. Ҳаракатлар ва уларни бажаришга доир топшириқлар.

4. Мураббийнинг нималарга эътибор бериши, камчиликларни ва хатоларни йўқотишга оид берган услубий кўрсатмалари, техник тактик ҳаракатларни шахсан баҳолаш.

Курашчининг асосий ҳаракатлари: Яқин масофа курашчилар бир бирларига бевосита тегиб турадилар. Ўрта масофа курашчилар бир бирларини узатилган қўл масофасида ушлашиб оладилар. Узоқ масофа курашчилар ушлаша олмайдилар, бир бирларидан чамаси 1,5 метр масофа ораллигида турадилар. Масофадан ташқари курашчилар бир бирларидан 2 метрдан кўпроқ масофа нарида турган ҳолат. Жуфтлама қадам билан олдинга, орқага ва томонларга силжиш усулларини намойиш қилиш икки шеренгада ўтказилади.

Улар қуйидагиларга бўлинади: тайёрловчи ҳаракатлар, асосий ҳолат ва ҳаракатлар, асосий усул ва ҳаракатлар.

а) Курашдаги туриш ҳолатлари ва уларнинг хилма хиллиги

Курашнинг якка ҳолдаги туриши: Чап, ўнг, фронтал, юқори, ўртача, паст: жуфт-жуфт бўлиб туриши: турли номда, юқори, ўртача, паст:

б) Силжиб юришлар.

Турган ҳолда якка ўзи силжиб юриш: олдинга, орқага, сўнгга, чапга қадам ташлаб, сакраб-сакраб. Турли масофада бир бирини турлича ушлаб жуфт-жуфт бўлиб силжиш: олдинга, орқага, ён томонга қадам ташлаб сакраб.

в) Ушлашлар.

Қарши усуллар.

а) қарши улоқтиришлар: улоқтиришга тайёргарлик ёки улоқтиришга уринишга қарши улоқтириш;

б) жавоб улоқтиришлари: ҳимоядан кейин:

Кураш тўғаракларининг вазифалари: шуғулланувчиларнинг соғлигини мустаҳкамлаш ва ҳар томонлама жисмоний ривожлантириш ҳамда уларни ҳаётга, меҳнат қилишга ва Ватан ҳимоясига тайёрлашга ёрдам бериш; гигиеник малакаларни, спортга муҳаббат ҳамда жисмоний тарбия ва спорт билан мунтазам шуғулланиш истагини ҳосил қилиш: шуғулланувчиларда миллий курашда юқори спорт натижаларига интилиш хиссини тарбиялаш ва спортга курашнинг олимпиада турларига тайёрлашдан иборат. Курашчиларнинг спорт тренировкасини жисмоний тарбия шаклларида бири деб қараш керак. Уларнинг кўп йиллик спорт тренировкасида қуйидаги вазифалар ҳал этилади: соғлиқни мустаҳкамлаш; меҳнатга ва Ватан ҳимоясига тарбиялаш, юқори спорт натижаларига эришишга тарбиялаш.

Кураш тренировкаларини ташкил этиш. Кураш машғулотларини ҳафтасига уч марта ўтказиш мумкин. Лекин машғулот кунларига ўзгартиришлар ҳам киритиш мумкин. Бироқ ҳар қандай вариантларда ҳам машғулотлар орасидаги интервал 1-2 кун бўлиши лозим. Ҳар бир машғулот 1-2 соат давом этади. Машғулотларнинг давомийлиги болаларнинг ёши ва жисмоний ҳолатига қараб белгиланади. Курашга ўргатиш машқларида куч ва динамик юклар аста секин ошиб боришини эсда тутиш керак. Ўсмирнинг организми жуда тез ривожланади. Болаларни 12-14 ёшдан бошлаб курашга ўргатиш мумкин. Бу ёш ўтиш ёши бўлиб, ўсиш суръатининг тезлиги ва бир текисда бўлмаслиги билан характерланади. Марказий нерв тизимида катта ўзгаришлар рўй беради. Унинг анатомик структураси ўсмирларда деярли бутунлай шакланган бўлади, аммо унинг функционал фаолияти интенсив ривожланади ва такомиллашади. Марказий нерв тизими жуда ҳам кўзгалувчанлиги ва тормозланиш реакцияларининг сузглиги билан ажралиб туради. Ўсмирлар суяк мускул тизими ривожланади, бироқ мускул тўқималарининг ўсиши найчасимон суякларнинг ўсишидан орқада қолади. Суякларнинг тез ўсиши хали тугалланмаган суяк бўлиб, қотиш жараёни билан биргаликда боради. Ўсмирлик ёшида баъзан юрак уриш ритмининг бузилиши, юракнинг нотекис уриши кузатилади, чунки юракнинг нерв аппарати хали етарлича такомиллашмаган бўлиб, у ўз вазифаларини удалай олмайди. Ўсмирни кураш билан шуғуллантиришга жалб қилишдан олдин врачга мурожаат қилиш, врач эса уни саломатлигини ва кураш билан шуғулланиши мумкинлиги хақида батафсил хулоса ёзиб бериш керак. Ўсмирларни курашга жалб қилишда энг қўлай ёш хақидаги масалани бир томонлама ҳал этиш мумкин эмас. Бунинг учун ҳар бир спортчининг саломатлигини, жисмоний ривожланганлик ва жисмоний тайёргарлик даражасини ҳисобга олиш зарур. Бироқ ҳозирги болалар учун характерли бўлган интенсив тезлатиш жараёни болаларни 12 ва хатто 11 ёшдан курашга жалб қилиш имкони беради. Ана шу сабаб кураш билан шуғулланишга тавсия этиладиган ёш тахминан 12-14 ёш. Жамоодаги ягона педагогик жараён ва мураббий билан ўтказиладиган индивидуал дарс-кураш бўйича тренировка жараёнини ташкил этишнинг асосий шаклидир. Спорт тренировкаси жараёнидаги дарслар турли типда бўлиши мумкин. бу берилаётган вазифаларга, тайёргарлик даври ва шуғулланувчилар контингентига боғлиқ. Дарснинг асосий типлари кўзда тутилган вазифалар ва дарс мазмунига кўра қуйидагича бўлинади:

1. назарий тайёргарлик дарслари;
2. ўқув-тренировка дарслари
3. амалий дарслар-ўқув ёки календарь мусобақалари;
4. кўрсатмали дарслар;
5. мураббийларнинг услубий, семинар машғулотлари.

Яккама-якка олишиш турларидаги спорт тренировкеси-бу шуғулланувчиларга таълим-тарбия бериш ва уларни камол топтиришнинг кўп йиллик, тизимли ихтисослаштирилган педагогик жараёни бўлиб, у жисмоний камолатга ва юқори спорт натижаларига эришишга қаратилгандир. Шу боисдан ҳам бир спорт тренировкасига шуғулланувчиларни тарбиялаш, таълим бериш ва ривожлантиришга қаратилган педагогик жараён. Тарбия оиладан бошланади ва бу тарбия хулқ-атворни, шахсни ҳар томонлама ривожлантиришни бирор мақсадга қараб шакллантиришга қаратилган жараёндан иборат бўлади. Чунки оилада бериладиган бу тарбия жараёнида фақат билимлар ўзлаштирилиб, малака ва кўникмалар ҳосил қилинмайди, балки ахлоқий эътиқод, ҳис-туйғу, ахлоқий, иродавий ва жисмоний сифатлар, характер хусусиятлари таркиб топтиради. Курашчиларнинг спорт тренировкеси жараёнидаги тарбия, таълим ва ривожланишнинг вазифалари мураббий ҳамда спортчининг ҳамкорлигида ҳал этилади. Бунда мураббий раҳбарлик ролини бажаради, спортчилар эса ўзларининг онгли, фаол, мустақил фаолиятлари, ўз-ўзларини такомиллаштирувлари билан бу вазифаларни ҳал этилишига ёрдам берадилар.

Кураш тренировкеси воситалари. Жисмоний машқлар, табиатнинг табиий кучлари, гигиеник факторлар ва махсус билимлар миллий курашдаги спорт тренировкеси воситаларидандир. Жисмоний машқлар ёрдамчи ва асосий машқларга бўлинади. Умумий ривожлантирувчи машқлар ёрдамчи машқлар қаторига киради ва улар соғлиқни мустаҳкамлашга, спортчини ҳар томонлама жисмоний камол топтиришга ва ҳаракат сифатларини такомиллаштиришга қаратилган бўлади; меҳнатда ва Ватан ҳимоясида зарур бўладиган ҳаётий муҳим билим, кўникма ва малакаларни эгаллашга мўлжалланган машқлар ва ҳаракат амаллари эса курашчи учун зарур бўлган специфик сифатларни ривожлантирувчи, шунингдек, махсус кураш техникаси малакалари, усуллари ва ҳаракатларини таркиб топтирувчи махсус машқлар ёрдамида ривожлантирилади.

Асосий машқлар тайёрловчи ҳаракатларни ва амалларни ўз ичига олади. Уларга асосий ҳолатлар ва ҳаракатлар киради. Ҳолатлар гавданинг тик турган ҳолати: турли хилда баданни қимирлатмай туриш, ушлаб олиш, улоқтиришга тайёргарликнинг бошланиши, унинг охириги ҳолати ва ҳоказолардан иборат. Ҳаракатлар-бу курашчининг турли усуллар ва уларнинг комбинацияларини амалга оширишга тайёрловчи ҳаракатдаги динамик таъсири. Асосий усуллар бу курашчининг хатти-ҳаракатидан иборат бўлиб, курашчи ана шу хатти-ҳаракатлар ёрдамида курашишдаги тактик вазифаларни ҳал этади, бундан ташқари, турли хил ўқув ва календар мусобақалар вақтида кураш тушишлари ҳам асосий усулларга киради.

Кураш тренировкеси қонуниятлари. Яккама-якка курашиш турларидаги спорт тренировкеси спортчиларнинг асосий тайёргарлик шакллари сифатида жисмоний тарбия тизимининг барча қонуниятлари, хусусиятлари ва тамойилларига бўйсунди. Улар қуйидагилардан иборат:

-ҳар томонламалик, яъни ақлий, ахлоқий, ғоявий, сиёсий, жисмоний ва эстетик тарбия ҳамда меҳнат тарбиясининг қўшиб олиб борилиши;

-илмийлик;

-соғломлаштириш ва амалий йўналиш;

Бу тамойилларнинг мазмуни жисмоний тарбия тизимининг функциялари, ижтимоий тараққиёт қонуниятлари билан белгиланади. Тизим кишиларнинг жисмоний томондан такомиллашувига ёрдам беришга, уларда дунёқараш, ғоявий эътиқод, юксак ахлоқий сифатлар ва тўғри эстетик идрокни таркиб топтиришга даъват этилган. Курашчиларнинг спорт тренировкеси ўзига хос хусусиятларга эга ва бу хусусиятлар бошқа спорт турларида йўқдир. Бу эса мураббийларни ана шу хусусиятни эътиборга олишга мажбур этади. Чунки

унинг асосида спорт тренировкасига хос бўлган қонуниятлар ётади. Бу қонуниятларга қуйидагилар киради.

1. Қатъий ихтисослашиш ва тренировка жараёнини индивидуаллаштириш туфайли юқори спорт натижаларига интилиш ҳисси ва шунга йўналганликни тарбиялаш.

2. Танланган спорт турида ҳар томонлама ривожланиш билан ихтисослашишнинг бирлиги ҳамда шахсни уйғун ривожлантириш.

3. Танланган спорт турида йил давомида ва кўп йиллар мобайнида тренировка жараёнининг узлуксизлиги. Тренировкаларнинг спортчи организмнинг функционал имкониятларини максимал ривожлантиришга ва ҳар машғулотдан олинган самаранинг бундан олдинги машғулот самарасига қўшилиб боришини ҳисобга олиб, маҳорат чўққиларига эришишга қаратилганлиги. Бунда агар организмнинг талаб этилган ҳолати қисман бўлсада тикланмаслиги кузатилса, тренировкаларнинг даврийлигига йўл қўйилади.

4. Юкламалар динамикасида максимумга йўл тутиб, “аста-секин” ва “сакраб-сакраб” машқ қилишни қўшиб олиб бориш. бироқ, максимум юклама деганда организмнинг функционал имкониятлари доирасидаги юкломани тушунмоқ керак ва ҳеч қачон уни ҳолдан тойгунча юклама бериш билан тенглаштириш мумкин эмас. “Аста-секин” ва “сакраб-сакраб” машқ қилиш ўзаро боғланган. Агар машқ қилишда “сакраш” тренировка талабларини секин-аста ошириб бориш билан тайёрланган бўлса, уларнинг бирлиги спорт тренировкаси қонуниятларига тўла жавоб беради.

5. Тренировка жараёнининг цикллилиги деганда тренировка иши даврлари ва фазаларининг нисбатан тугалланган давраси тушунилади. Ана шу цикли даврда микроцикллар мезоцикллар, макроциклларни фарқ қиладилар.

REFERENCES

1. Kazakov R. T. THE MAIN PHYSICAL QUALITIES OF ATHLETES //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 719-725.
2. Kazakov R. THE METHOD OF IMPROVING PHYSICAL AND SPECIAL PHYSICAL FITNESS INDICATORS OF SHORT-DISTANCE RUNNERS //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2023. – Т. 6. – №. 2.
3. Казоқов Р.Т., Абдиев Б.С., Джўрабаев А.М., Бўриев Б.Ў. Спортчилар тайёрлаш тизимини бошқарув асослари турлари. // "OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI TASHKIL ETISH: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR" ЎзДЖТСУ, 1, 530-538
4. Kazoqov R., Jo'raqo'ziev O., Eshpo'latov S. ҚИСҚА МАСОФАГА ЮГУРУВЧИ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ДАВРЛАРИНИ ТУЗИЛИШИ //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 5-11.
5. Qutlimurodov I. X., Kazoqov R. T., Bo'ronov A. B. FUTBOLDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 111-117.
6. Buriyev B. U., Qodirov R. R., Kazoqov R. T. Jismoniy tarbiya va sportda axborot kommunikatsiya texnologiyasining tuzilishi va tamoyillari //Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning innovatsion usullari. – 2021. – Т. 5. – №. 5. – С. 555-559.
7. Р.Т Казоқов., Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари. //Ўзбекистон давлат саянат ва маданият институти хабарлари 4 (12), 61-68
8. Казоқов Р.Т., Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш. //Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари 11 (1 ...

9. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. Интернет тармоқларида талаба ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштириш //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – 2019. – Т. 1. – №. 5
10. Казоқов Р. Т. Талабаларга ахборот хавфсизлигини таъминлаш компонентлигини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари //Ўзбекистон давлат саънат ва маданият институти хабарлари. – 2019. – Т. 4. – №. 12. – С. 61-68.
11. Р.Т Казоқов, Ш.Қ Бекназаров, Ибодов, А. И.Футболчиларнинг антропометрик ўлчамлари ва тезлик сифатлари орасидаги корреляциясини ўрганишда акт дан фойдаланиш.,Тиббиёт ва спорт 1 (10), 27-30.
12. Казоқов, Р. Т., & Джўрабаев, А. М. Юлдашева К.А ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. *SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR*, 1-237.
13. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo 'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" ga bag 'ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
14. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
15. Казоқов Р. Т., Джўрабаев А. М. Юлдашева КА ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ //SPORT MENEJMENTI VA MARKETINGI: MUAMMOLAR, TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR. – С. 1,237-240.
16. Казоқов Р. Т. и др. МАМЛАКАТИМИЗ ЯНАДА ЮКСАЛИШИДА БОЛАЛАР СПОРТИНИНГ ЎРНИ//Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 5-11.
17. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.
18. Казоқов Р. Т. Кейс стади технологияларидан фойдаланиб талабаларнинг масофавий таълим технологиялари асосида педагогик маҳоратини шакллантириш //Замонавий футболни ривожлантириш тенденциялари: муаммо ва ечимлари. – Т. 11. – №. 1.
19. Казоқов, Р. Т., Джўрабаев, А. М., Бўриев, Б. Ў., & Ахматов, Ж. О. (2023). ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ. *Академические исследования в современной науке*, 2(6), 111-
20. Казоқов Р. Т., Мирзабдиллаева А. И., Мирзабдиллаева Х. И. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 29-34.
21. Казоқов Р. Т. и др. ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КЕЙС-СТАДИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЮЗАСИДАН ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 111-115.

22. Kazoqov R. T., Djurabaev A. M. Kredit modul tizimi nima //Ta'limni raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-206.
23. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
24. Давурбаева М. Ж., Казоқов Р. Т., Мадаминов М. П. ТАЛАБА ЁШЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШДАГИ БИЛИМ ВА КЎНИКМАЛАРИНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИНТЕРНЕТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
25. Давурбаева М.Ж.,Казоқов Р.Т., Мадаминов М.П.Ёшларнинг мустақил таълим олишдаги билим ва кўникмаларининг такомиллаштиришда интернет ресурсларидан фойдаланишнинг ахамияти//ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE. - 2023/2/14. – Т. 2. – №. 5. – С. 26-31.
26. Казоқов Р. Т., Жўракўзиев О. О., Эшпўлатов С. С. СПОРТ МУАССАСАЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ТАДБИРЛАРДА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 238-248.
27. Казоқов Р.Т., Бўриев Б.Ў., Абдиев Б.Ш., Джўрабаев А.М., Туропов А.Р.КУРАШ МИЛЛИЙ СПОРТ ТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ // МИЛЛИЙ КУРАШ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.
28. Джўрабаев А. М., Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo 'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" ga bag 'ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.
29. Казоқов Р. Т., Расулов А. Ғ., Бўронов А. Б. СПОРТ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВ-МАШҒУЛОТ ГУРУҲЛАРИДА ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ТАНЛОВ УСЛУБИЯТЛАРИНИ АСОСЛАШ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 38-46.
30. Kazoqov R. T., Vo'ronov A. B. SPORTDAGI DOLZARB YANGILIKLAR //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.
31. Kazoqov R. T., Pirnazarov S. A., Shamsiddinov S. X. STUDENTS LEARN TO ORGANIZE PROFESSIONAL PHYSICAL TRAINING AND CONTROL PHYSICAL DEVELOPMENT //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1195-1202.
32. Eshpo'latov S. S. METHODS AND PRINCIPLES OF IMPROVING TECHNICAL AND TACTICAL SKILLS AND PHYSICAL TRAINING OF YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1296-1302.
33. Kazoqov R. T., Eshpo'latov S. S. YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS ARE THE PROCESSES OF ORGANIZING TRAINING SESSIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 1303-1310.
34. Ismoiljonovich, Bobomurodov Feruz, Parmonov Rustam Mizamovich, and Rasulov Qushimboy Xo'janioyov Boboxon Ixtiyorovich. "In Wrestling Speciality, In

- Developing Technical Actions Of Wrestlers Is To Consider Morphological Peculiarities." *Journal of Pharmaceutical Negative Results* (2022): 4065-4070.
35. Pirmatov O. Z., Kazakov R. T. ROLE AND PLACE OF SPORTS AND ACTIVE GAMES IN THE GENERAL STRUCTURE OF EDUCATIONAL AND PRODUCTION PRACTICE //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 9. – C. 125-131.
 36. Yusupova N. R. SOCIO-GENDER ASPECTS OF MODERN WOMEN'S SPORTS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 9. – C. 118-124.
 37. Karimov A., Artikov A. STUDYING THE ATTACKING ACTIONS OF YOUNG FOOTBALL PLAYERS DURING THE GAME AT THE CHILDREN'S YOUTH SPORTS SCHOOL //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 508-518.
 38. Ikromov X., Artikov A. ANALYSIS OF ATTEMPTS TO THROW THE BALL INTO THE GAME FROM THE SIDELINE IN UZBEK AND FOREIGN FOOTBALL MATCHES //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 530-540.
 39. Jo'rayev N., Artikov A. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE RESULTS OF PUTTING THE BALL INTO THE GAME FROM THE SIDELINE (OUT) BY THE PLAYERS OF SOME NATIONAL FOOTBALL TEAMS AND CLUBS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 519-529.
 40. Kozimov I., Artikov A. INCREASING ENDURANCE OF 13-14-YEAR-OLD PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 553-563.
 41. Abdusamadov N., Artikov A. LEARNING TO USE THE GAME METHOD IN THE TRAINING OF 13-14-YEAR-OLD PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 447-458.
 42. Abduxamidov J., Artikov A. THE IMPORTANCE OF ACTION GAMES IN IMPROVING THE QUALITY OF AGILITY OF YOUNG PLAYERS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 435-446.
 43. Arkromov F., Artikov A. ANALYSIS OF TECHNICAL AND TACTICAL ACTIONS OF HIGHLY QUALIFIED GOALKEEPERS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 423-434.
 44. Bobojonov Y., Artikov A. STUDY THE MOVEMENTS OF THE HIGH-CLASS TEAMS TO ORGANIZE A QUICK ATTACK //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 411-422.
 45. Ibodullayev D., Artikov A. МЕТОДЫ ОТБОРА МОЛОДЫХ ИГРОКОВ //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 378-388.
 46. Erboyev X., Artikov A. GAME ACTIVITIES OF THE YOUTH NATIONAL TEAM OF UZBEKISTAN IN THE ASIAN CHAMPIONSHIP //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 389-399.
 47. G'aniyev J., Artikov A. ORGANIZATION OF WORK ON SELECTION IN FOOTBALL SCHOOLS //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 378-388.
 48. Boyxonov B., Artikov A. STUDYING THE TECHNICAL AND TACTICAL ACTIONS OF HIGHLY QUALIFIED MINI SOCCER GIRLS DURING THE GAME //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 400-410.

VOLEYBOLDA OTISH TEZLIGI TUSHUNCHASI VA AHAMIYATI

Sirojev Shoxrux

Osiyo Xalqaro Universiteti Jismoniy Madaniyat kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8372880>

Annatsiya. Voleybolda jamoaviy sport turida maksimal kuch, kuch, tezlik, chidamlilik va tortishish tezligi kabi xususiyatlar ustunlik qiladi, yakuniy maqsad raqibga qaraganda ko'proq gol urishdir. Gol urish va g'alaba qozonish usuli samarali tortishish ko'rsatkichidir. Ushbu sharhning maqsadi so'nggi o'n yil ichida Voleybolda o'q otish tezligi bo'yicha nashrlarni o'rganish, o'q otish tezligi tushunchasi va uni rivojlantirish uchun tavsiya etilgan o'quv dasturlarining ahamiyatini o'rganishdir. Voleybolda sportchilar va murabbiylarning tadqiqotchilar tomonidan qabul qilinishi darajasi va ushbu sohadagi amaliy o'quv protokollari bilan bog'liq malakali mehnatning ko'payishi osonlashishi kutilmoqda.

Kalit so'zlar: Otish tezligi, Voleybol, Zarba berish, Sportchilar, Rivojlanish.

THE CONCEPT AND IMPORTANCE OF SHOOTING SPEED IN VOLLEYBALL

Abstract. Volleyball is a team sport dominated by attributes such as maximum strength, power, speed, endurance and shooting speed, with the ultimate goal being to score more goals than the opponent. Scoring and winning method is an effective shooting indicator. The purpose of this review is to examine publications on shot velocity in Volleyball over the past decade, to examine the concept of shot velocity and the importance of suggested training programs for its development. In volleyball, it is expected that the level of acceptance of athletes and coaches by researchers and the increase of skilled work related to practical training protocols in this field will be facilitated.

Keywords: Shooting speed, Volleyball, Hitting, Athletes, Development.

ПОНЯТИЕ И ЗНАЧЕНИЕ СКОРОСТИ БРОСКА В ВОЛЕЙБОЛЕ.

Аннотация. Волейбол — это командный вид спорта, в котором преобладают такие качества, как максимальная сила, мощь, скорость, выносливость и скорость броска, при этом конечная цель — забить больше голов, чем противник. Метод подсчета очков и победы является эффективным показателем стрельбы. Целью данного обзора является изучение публикаций о скорости броска в волейболе за последнее десятилетие, изучение концепции скорости броска и важности предлагаемых тренировочных программ для ее развития. Ожидается, что в волейболе будет повышен уровень признания спортсменов и тренеров исследователями, а также будет повышен уровень квалифицированной работы, связанной с протоколами практических тренировок в этой области.

Ключевые слова: Скорость броска, Волейбол, Нанесение ударов, Спортсмены, Развитие.

Kirish

Jamoaviy sport turi bo'lgan voleybolda mashg'ulot va musobaqa paytida zo'ravon aloqalarga va qisqa / yuqori intensivlikdagi jismoniy harakatlarga qarshi tura oladigan jismoniy kuch qobiliyatiga ega bo'lish kerak. Raqobat paytida yuzlab marta yuqori intensiv jismoniy faoliyatni boshdan kechirish holati yuqori darajadagi kuch talablarini, shuningdek, egalik qilgan kuchni uzoq muddatli saqlashni talab qiladi. Maksimal kuch, kuch, tezlik, chidamlilik va olov

tezligi; elita bu darajadagi o'ynagan voleybolda muvaffaqiyat qozonish uchun zarur bo'lgan asosiy omillardan biridir. Voleybolni boshqa tortishish sport turlaridan ajratib turadigan xususiyati shundaki, to'p turli xil variantlarda yo'q qilinadi. Ya'ni, tortishish ko'p qirrali va murakkab tuzilishga ega. Ushbu xilma o'z ichiga oladi; otishdan oldingi qadamning uzunligi, otish sakrash orqali amalga oshiriladimi va boshqa xususiyatlar qamrab oladi. Ammo bu tortishish biomexanikasiga qanday ta'sir qilishiga turli xil yondashuvlar mavjud.²⁶

Tortishish asosiy qobiliyat bo'lsa-da, unga tortishish samaradorligi jihatidan "tortishish tezligi" va "urish" kabi ikkita asosiy omil ta'sir qiladi. Voleybolda muvaffaqiyatli bo'lgan zarbalarni tahlil qilishda zarbalar tezligi ularning aniqligi bilan birga birlashtiriladi uni baholash kerakligi tushuniladi. Tabiiyki, o'yinchining bu kuchi zarba paytida hosil bo'ladigan yong'in tezligiga ham ta'sir qiladi. Shu bilan birga, o'yinchining to'pni tasarruf etish qobiliyati bu zarba tezligi bilan bevosita bog'liq. Ammo tortishish qo'lining kuchi nafaqat yuqori oyoq bilan bog'liq; tortishish texnikasi, uning davomida tana qismlarining uyg'unligiva uni pastki ekstremitalarning kuchi bilan birgalikda baholash kerak.²⁷

Yurak urishini rivojlantirish bo'yicha turli xil o'quv dasturlarini amalga oshirish adabiyotda ta'kidlangan masaladir. Bu borada qarshilik ko'rsatish bo'yicha o'quv dasturlari birinchi o'ringa chiqadi. Voleybolda asosiy maqsad raqibga qaraganda ko'proq gol urishdir. G'alaba qozonish usuli samarali tortishish ko'rsatkichidir. Samarali tortishish uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan tortishish tezligi tushunchasi ko'p yillar davomida tadqiqot mavzusi bo'lib kelgan; shuningdek, bu voleybol murabbiylari, sportchilar va olimlar uchun zarur bo'lgan mavzu.²⁸

Otish texnikasi

Ma'lumki, musobaqada ishlatiladigan zarbalarining 73-75% sakrash, 14-18% yugurish (qadam tashlash) dan keyin ushlab qadam bilan, 6-9% esa 7 metrdan, 2-4% yiqilish va 0-1% erkin uloqtirishlar bilan otiladi. Qadam bosishdan keyin sodir bo'ladigan sakrash va ushlab turish bosqichi tufayli gorizontal tezlikni oshirib, gorizontal tezlik oshadi, bu esa mudofaaning zarbaga xalaqit berish ehtimolini kamaytiradi va zarba tezligini oshiradi. Qal'aning markaziga qarab harakatlanish natijasida sodir bo'lgan zarbalar yuqori tezlikka ega; ammo, tortishish tezligiga qadam va tos-magistral harakati ijobiy ta'sir ko'rsatishi ayon bo'ladi qo'yildi.²⁹

Yelka Kuchi

Voleybol-bu boshning tepasidan (tepadan) zarbalar kuchli bo'lgan va sportchi o'yin davomida 100 ga yaqin pas va zarbalardan foydalanadigan sport turi. Yuqori tezlikda sodir bo'lgan zarba, elka bo'g'imida sodir bo'ladi bu muvaffaqiyatli konsentrik eksantrik harakatlar bilan

²⁶ Aloui, G., Hermassi, S., Hammami, M., Gaamouri, N., Comfort, P., Shephard, R. J., Schwesig, R. ve Chelly, M. S. (2019). Effects of an 8-week in-season upper limb elastic band training programme on the peak power, strength, and throwing velocity of junior handball players. *Sportverletzung Sportschaden*, 33(3), 133-141.

²⁷ Andersson, S. H., Bahr, R., Clarsen, B. ve Myklebust, G. (2017). Preventing overuse shoulder injuries among throwing athletes: a cluster-randomised controlled trial in 660 elite handball players. *British Journal of Sports Medicine*, 51(14), 1073-1080.

²⁸ Chelly, M. S., Hermassi, S. ve Shephard, R. J. (2010). Relationships between power and strength of the upper and lower limb muscles and throwing velocity in male handball players. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, 24, 1480-1487.

²⁹ Debanne, T. ve Laffaye, G. (2013). Coaches' beliefs and knowledge: Training programs used by French professional coaches to increase ball-throwing velocity in elite handball players. *International Journal of Sports Science & Coaching*, 8(3), 557-570.

tavsiflanadi. Otish paytida barcha bosqichlarda elkaning ichki va tashqi rotatorlari konsentrik eksantrik ravishda bo'ladi ishlatiladi. Boshqa tomondan, shikastlanish xavfi va uzoq reabilitatsiya davriga ega bo'lgan elka sohasi sportchida surunkali og'riq va azob-uqubatlarni keltirib chiqaradi. Ushbu muammoga duch kelgan Voleybolchi tabiiy ravishda urish va tortishish tezligi jihatidan ham muammolarga duch kelishi mumkin. Voleybol to'pining vazni va amaliy o'quv dasturlari to'pi bilan standart stavka, antropometrik xususiyatlar, yuqori ekstremal qarshilik mashqlarining guruh tezligi, maksimal kuch va quvvatdagi ta'sirini o'rgangan tadqiqotda maksimal kuch va quvvat hajmining oshishi kuzatildi. Xususan, uni moliyaviy jihatdan arzon kuch mashqlari va oson qo'llanilishi jihatidan sog'liq uchun to'p mashqlari elita sportchilarida yurak urish tezligini yaxshilashi sababli ishlatish tavsiya etiladi. Ushbu topilma mushaklarda Voleybolni professional ravishda o'ynamagan sub'ektlar guruhida sog'liq to'pi bilan mashq qilish yurak urish tezligiga ijobiy ta'sir qiladi, ayniqsa elka sohasidagi mushaklarning rivojlanishi bilan parallel ravishda.³⁰

Yadro va kuchni qo'llash va mashg'ulotlar

Voleybolda zarbaning samaradorligi ko'p jihatdan zarbaning tezligi va aniqligiga bog'liq. Mavzu bilan bog'liq tadqiqotlar o'rganilganda, noyabr darajasi tushunchasi pastki va yuqori ekstremitalarning mushaklarini muvofiqlashtirish va maksimal portlovchi kuch bilan birlashtirilganligi ta'kidlandi. Ushbu yo'nalishda yurak urishi va aniqligini oshirish uchun ba'zi o'qitish usullaridan foydalanish majburiy bo'lib qoldi. Voleybolda noyabr oyi uchun mushaklarning, ayniqsa qorin, paraspinal va gluteal mintaqalarda joylashgan mushaklarning rivojlanishi juda muhimdir. Ushbu tadqiqotlarda cor mashqlarining jinsi va yosh guruhidan qat'i nazar, maksimal yurak urish tezligida rivojlanishi statistik jihatdan ahamiyatli edi bu beradi, deb ochiq-oydin qilingan. Hozirda asab-mushak kuchini va ish faoliyatini, shuningdek jamoaviy sport turlarida portlovchi kuchni oshirish, Voleybolda o'q otish uchun ishlatiladigan og'ir atletika bo'yicha Olimpiya mashg'ulotlari bu tezlik kabi portlovchi kuch va harakatni talab qiladigan modulni aniqlash uchun ishlatiladigan usul bo'lib chiqadi.³¹

Qarshilik tasmagini tayyorlashni qo'llash

So'nggi yillarda juda keng qo'llanilgan yana bir material elastik (qarshilik) lentalaridir. Ham sportchilar, ham harakatsiz shaxslar uchun qarshilik tasmasi dasturlari ayniqsa, reabilitatsiya dasturlarida qo'llaniladi. Bundan tashqari, bu sportchilarni yuklashda xavfsiz muhit bilan ta'minlaydigan samarali va arzon usul. Qarshilik tasmagini tayyorlashni tegishli qarshilik va tobora ortib borayotgan yuk muhiti ta'minlangan ekan, sportchining noyabr kuchi va kuchini oshirish usuli deb hisoblaydigan keng tarqalgan fikr mavjud.

Antropometrik Xususiyatlar

Yuqori va pastki ekstremitalar bilan bir qatorda antropometrik tuzilish ham Voleybol sportchisida muhim xususiyatdir. Chunki musobaqa davomida huquqbuzarlik nuqtai nazaridan tortishish va mudofaa va tanadan tanaga himoya qilish nuqtai nazaridan bloklar kabi mezonlar jismoniy tuzilishning ahamiyatini oshiradi. Shu bilan birga, iste'dodni tanlash o'zgaruvchisi sifatida ishlatiladigan antropometrik tuzilish ham insonning kuchi va kuchi bilan bog'liq.

³⁰ Eriksrud, O., Sæland, F. O., Federolf, P. A. ve Cabri, J. (2019). Functional mobility and dynamic postural control predict overhead handball throwing performance in elite female team handball players. *Journal of Sports Science & Medicine*, 18(1), 91-100.

³¹ García, J. A., Sabido, R., Barbado, D. ve Moreno, F. J. (2013). Analysis of the relation between throwing speed and throwing accuracy in team-handball according to instruction. *European Journal of Sport Science*, 13(2), 149-154.

Psixologik Holat

To'g'ri mashg'ulot sharoitlarini ta'minlash va sportda ishlashni yaxshilash maqsadida, shuningdek, psixologik holatning roli katta. Xususan, maqsadlarni belgilash, tasavvur qilish, qulaylik, o'z-o'zini gapirish, hissiyotlarni boshqarish va o'ziga ishonch sportdagi psixologik qobiliyat bilan bog'liq. Adabiyotda asosiy mavzusi Voleybol va psixologik holat bo'lgan tadqiqotlar soni etarli bo'lmasa-da, otishni o'rganish maxsus psixologik dasturlar yordamida yaxshilanishi ta'kidlangan. Natijada salbiy stimullarni qabul qiluvchi sportchilarning yurak urish tezligida sezilarli o'sish kuzatildi. Tadqiqot sportchilar va murabbiylar uchun o'zlarini yaxshi his qilish va sport ko'rsatkichlari o'rtasidagi munosabatlar to'g'risida ajoyib natijalarni ochib berganga o'xshaydi.³²

Xulosa Va Tavsiyalar

Voleybolda zarba berish tezligining g'alaba qozonishning asosiy sharti bo'lgan "ko'proq gol urish" maqsadiga erishishdagi o'rni yaqqol ko'rinib turibdi. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, yurak urishi faqat mezon emas, balki u doimo aniqlikka moslashishi kerak. Taqdim etilgan tadqiqotda yuqori/pastki ekstremite kuchi, yadro mintaqasi mushaklarining rivojlanishi, dumbbelllar va qarshilik bantlari yordamida bajariladigan kuch mashqlari, sportchining jismoniy profili va yurak urish tezligi bilan novemberometrik xususiyatlar o'rtasidagi bog'liqlik aniq ko'rsatilgan nozil qilingan. Natijada, Voleybolda tortishish tezligi bo'yicha olib boriladigan malakali tadqiqotlar sonining ko'payishi bilan; jins, sportchi darajasi va qo'llaniladigan o'quv protokollarining ta'siri ushbu sohada ishlaydigan tadqiqotchilar va murabbiylar tomonidan qabul qilinadi bundan tashqari, uni ko'rishni osonlashtiradi deb o'ylashadi.

REFERENCES

1. Aloui, G., Hermassi, S., Hammami, M., Gaamouri, N., Comfort, P., Shephard, R. J., Schwesig, R. ve Chelly, M. S. (2019). Effects of an 8-week in-season upper limb elastic band training programme on the peak power, strength, and throwing velocity of junior handball players. *Sportverletzung Sportschaden*, 33(3), 133-141.
2. Andersson, S. H., Bahr, R., Clarsen, B. ve Myklebust, G. (2017). Preventing overuse shoulder injuries among throwing athletes: a cluster-randomised controlled trial in 660 elite handball players. *British Journal of Sports Medicine*, 51(14), 1073-1080.
3. Chelly, M. S., Hermassi, S. ve Shephard, R. J. (2010). Relationships between power and strength of the upper and lower limb muscles and throwing velocity in male handball players. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, 24, 1480-1487.
4. Debanne, T. ve Laffaye, G. (2013). Coaches' beliefs and knowledge: Training programs used by French professional coaches to increase ball-throwing velocity in elite handball players. *International Journal of Sports Science & Coaching*, 8(3), 557-570.
5. Eriksrud, O., Sæland, F. O., Federolf, P. A. ve Cabri, J. (2019). Functional mobility and dynamic postural control predict overhead handball throwing performance in elite female team handball players. *Journal of Sports Science & Medicine*, 18(1), 91-100.

³² Hermassi, S., Delank, K. S., Fieseler, G., Bartels, T., Chelly, M. S., Khalifa, R., Laudner, K., Schulze, S. ve Schwesig, R. (2019a). Relationships between olympic weightlifting exercises, peak power of the upper and lower limb, muscle volume and throwing ball velocity in elite male handball players. *Sportverletzung Sportschaden*, 33(2), 104-112.

6. García, J. A., Sabido, R., Barbado, D. ve Moreno, F. J. (2013). Analysis of the relation between throwing speed and throwing accuracy in team-handball according to instruction. *European Journal of Sport Science*, 13(2), 149-154.
7. Hermassi, S., Delank, K. S., Fieseler, G., Bartels, T., Chelly, M. S., Khalifa, R., Laudner, K., Schulze, S. ve Schwesig, R. (2019a). Relationships between olympic weightlifting exercises, peak power of the upper and lower limb, muscle volume and throwing ball velocity in elite male handball players. *Sportverletzung Sportschaden*, 33(2), 104-112.

JISMONIY TARBIYA DARSLARINING MAZMUNI-AHAMMIYATI VA TAMOIYILLARI.

Saidova Mahbuba Ayubovna

Osiyo Xalqaro Universiteti Jismoniy Madaniyat kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8372898>

Anatatsiya. Ta'lim jismoniy tarbiyani ilhomlantirsa, jismoniy tarbiya intellektual ta'limni to'ldiradi va o'quv taraqqiyotining bir-birini to'ldiruvchi tizimini ta'minlaydi va ta'limdagi sifat va uni shakllantirish borasida qaratilgan.

Kalit so'zlar: Education, Tana tarbiyasi, Ta'lim, Jismoniy ta'lim-tarbiya, vosita, Osonlikdan qiyinchilikka, Kombinatsion darslar, Muayyan-umumiy, Ta'lim.

CONTENT-IMPORTANCE AND PRINCIPLES OF PHYSICAL EDUCATION CLASSES.

Abstract. If education inspires physical education, physical education complements intellectual education and provides a complementary system of educational development and focuses on the quality of education and its formation.

Key words: Education, Physical education, Education, Physical education, tool, From easy to difficult, Combined lessons, Specific-general, Education.

СОДЕРЖАНИЕ-ЗНАЧЕНИЕ И ПРИНЦИПЫ ЗАНЯТИЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ.

Аннотация. Если образование вдохновляет физическое воспитание, то физическое воспитание дополняет интеллектуальное образование и обеспечивает дополнительную систему развития образования и фокусируется на качестве образования и его формировании.

Ключевые слова: Воспитание, Физическое воспитание, Воспитание, Физическое воспитание, Инструмент, От простого к сложному, Комбинированные уроки, Частно-общее, Воспитание.

Ta'lim

Tana tarbiyasi so'zi tana va tarbiya ikki so'zning birikmasidan iborat. Shunday qilib, jismoniy tarbiyaning ma'nosini bilishdan oldin, ta'limning ma'nosini tushunaylik.

Education so'zi Education so'zining inglizcha tarjimasidan kelib chiqqan. Ingliz tilidagi Education so'zi lotincha Educare so'zidan kelib chiqqan. Ta'lim chiqarish yoki tarbiyalash degan ma'noni anglatadi. Demak, ta'lim nafaqat insonning ichki kuchini namoyon qiladi, balki uni tarbiyalaydi.

Mahatma Gandi va Edisonning ta'kidlashicha, Ta'lim so'zi Educare so'zining ildizidan olingan. Bu yaxshi fazilatlarni yuzaga chiqarish yoki rivojlantirish demakdir. Demak, tarbiya insonda yaxshi fazilatlarni shakllantirishdir.

Ko'pgina pedagoglar, diniy gurular, faylasuflar ta'lim haqida o'zlarining ta'riflarini berishgan.

Krou: Ta'lim - bu bilimlarni avloddan-avlodga o'tkazish.

T. P. Nunn: Ta'lim har bir inson komil ulg'ayishi uchun munosib muhit yaratishdan iborat.

Banerji: Ta'lim jamiyatning o'zgaruvchan muhitiga moslashishdir.

Jon Dyui: Ta'lim - bu hayotdagi barcha voqealarni qayta ko'rib chiqish.

Mahatma Gandi: Ta'lim - bu jismoniy, aqliy, intellektual, hissiy va axloqiy jihatdan barkamol qilishdir.

Yuqoridagi barcha ta'riflar jamlanganda, aytish mumkinki ta'lim tajribasi uyda, maktabda, kutubxonada, laboratoriyada, ekskursiyada, bolalar maydonchasida, shaharchada va jamiyatning barcha qismlarida sodir bo'ladi.

Jismoniy ta'lim-tarbiya

Inson uchun eng aziz narsa uning tanasidir. Agar u bir lahzaga bu tanani tark etsa, u faqat jonsiz narsa sifatida. Tana eng ulug', insonni tanasiz tasavvur etib bo'lmaydi, ruh, aql, idrok, his-tuyg'ular shu tanada birlashgan. Aynan ular o'z faoliyatini tana orqali amalga oshiriladi. Bu bilan birgalikda inson tanasiga harakatlar ham mavjud.

Jismoniy tarbiya ko'pincha ta'limning yumshoq qismi yoki ta'limning qon tomiri deb aytiladi. Jismoniy so'z tanani anglatadi. Tana ta'lim uchun muhim vositadir. Ushbu vosita ham ta'limga muhtoj.

Jismoniy tarbiya jismoniy faoliyat orqali ta'lim taraqqiyotini to'ldirish va unga tubdan javob berish jarayonida ishtirok etadi

Hayot taraqqiyoti uchun aqliy tarbiya zarur bo'lganidek, tana salomatligi uchun ham jismoniy tarbiya zarur. Ko'pgina taniqli pedagoglar jismoniy tarbiyaga o'zlarining ta'riflarini berganlar.

Ta'lim jismoniy tarbiyani ilhomlantirsa, jismoniy tarbiya intellektual ta'limni to'ldiradi va o'quv taraqqiyotining bir-birini to'ldiruvchi tizimini ta'minlaydi. Ammo ikkalasining maqsadi, ehtimol, yaxshiroq fuqarolarni tayyorlash bo'lsa-da, ular o'z maqsadlari sari o'zlarining turli maqsad va vazifalariga xizmat qiladilar. Ammo ularning o'qitish texnikasi va faoliyatida o'xshashliklar mavjud bo'lsa-da, farqlar mavjud.

Masalan, agar intellektual sinf o'tkazilsa, doska va darslik uning o'quv materiali AKT bo'ladi. Ammo jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida amaliy darslarda sog'lom jisim va sport maydonlari va jihozlari, o'yin maydonchalari va sport zallarida o'tkazildi.

Jismoniy tarbiyaning ta'limdagi ahamiyatini anglagan buyuk pedagog Probella Platon ideali, Rouzo tabiati, Pestalogiya, bolaga yo'naltirilgan ta'lim tamoyillarini xom-ashyo qildi, asosiy ta'lim elementlarini o'zgartirdi va faoliyat harakatiga timsol berdi. U bolalar bog'chasi ta'lim tizimini joriy qildi va o'z-o'zini faollik va o'yin orqali o'qitish eng yaxshi yo'l ekanligini bilib, bolalarni psixologik jihatlariga bo'lish orqali o'rgatdi.

- Tuzilgan faoliyatni o'z ichiga olgan o'yinlar.
- Intellektual qobiliyat va tasavvurni kuchaytiruvchi o'yinlar.
- Hamkorlik va jamoaviy ruhani tarbiyalovchi o'yinlar o'ynash.
- Tarixiy qurilishda yordam beradigan o'yinlar.
- O'rganishni osonlashtiradigan o'yinlar mavjud

Asosiy tamoyillar

• Osonlikdan qiyinchilikka bosqichma-bosqich yuklash tamoyili (progressiv yuklash tamoyillari): Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari va ko'nikmalarini o'rgatishda mazmuni bosqichma-bosqich osonlikdan qiyinchilikka o'rgatish kerak. Shuni tushunish kerakki, amaliyot tamoyili insonni mukammal qiladi.

• Jismoniy mashqlar o'rtasidagi interval printsiplari: To'xtovsiz jismoniy mashg'ulotlar paytida mushaklar charchaganida, kerakli darajada dam olish kerak. Agar siz ko'proq dam bersangiz, siz yaxshi dam yuqori natija.

Sport mashg'ulotlarida yodda tutish kerak bo'lgan fikrlar.

- Yosh sportchilar kichik yoshlar emas. Balkim sport turiga qarab sportchilarni tanlash.
- 2. Bolalar rivojlanish yoshida tez-tez uchraydigan jismoniy o'sish va rivojlanish haqida ma'lumotga ega bo'lishlari kerak.
- 3. Rivojlanish bosqichida yosh sportchilarni tayyorlashda ko'proq e'tibor berish kerak.
- 4. Sport bilan shug'ullanuvchilar birinchi navbatda ularning jismoniy sog'lomligi va psixologiyasiga e'tibor qaratish.
- 5. Boshlang'ich sportda yaxlit rivojlanish bosqichida biron bir alohida o'yin bilan cheklanmasligi kerak. Qobilyatga qarab bolani sportga yo'naltirish.
- 6. Ta'lim bosqichida noto'g'ri tushunchalar kirib ketmasligi kerak.
- 9. Bolalar psixologiyasi haqida bilishi kerak.
- 10. Jismoniy tarbiya darslarning nazariy va amaliy darslarni yuqori saviyada tashkillashtirish va AKTdan ko'proq foydalanish, qisimlari va ularni shakllantirishga e'tibor.

Misol uchun: C.A. Pedagogik olim Buker shunday dedi: "Jismoniy tarbiya - tegishli jismoniy mashg'ulotlar orqali jismoniy, aqliy, hissiy va ijtimoiy jihatdan barkamol fuqaroni shakllantirish uchun umumiy ta'lim jarayonining muhim qismidir

Kishilar jismoniy sifatlarni kamol toptirishga qaratilgan faol, harakat faoliyati mashg'ulotlari asosiy mazmunini tashkil etadi. Jismoniy mashg'ulotlar umuta'lim maktablarda juda muhim ahamiyatga egadir. Chunki bir hafta tarbiyatuvchilarga o'tiladigan ikki soatlik jismoniy tarbiya darsi ularni organizmdagi jismoniy harakatga bo'lgan talablarini qoniqtira olmaydi, shuning uchun jismoniy tarbiya mashg'ulotlari maktabda to'g'ri tashkil etadi va o'tkaziladi, mashg'ulotlar o'quvchilarga o'tkazilishi ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Mashg'ulot mazmuni elementlar tuzilishi jismoniy mashg'ulotlari shaklini tashkil etadi.

Jismoniy mashqni umumiy tuzilish «strukturasi» quyidagicha bo'ladi. Boshlanadigan mashg'ulotda bajariladigan ishga kirish yoki mashg'ulotlar tayyorlash qismi. Buni odatda organizmni qizdirish ham deb ataymiz. Bu jarayon har qanday jismoniy mashg'ulotlarni tarkibiy qismidir. Bu jarayon shug'ullanuvchilarni organizmi qizdirib yuqori ish qobiliyatiga tayyorlaydi. O'quvchilar organizmining jismoniy mahorati, organizmning zo'riqishdan asraydi. Mashg'ulotning bu qismida shug'ullanuvchilar barcha a'zolari ya'ni yurak, qon tomir sistemasi va boshqa organlarni ishga kirishda tayyorlash uchun ularga umumiy rivojlantiruvchi jismoniy mashq beriladi. Bunga asosan saf mashqlari yurishlar, bo'yin, elka, kul, oyoqlar, bel qaratilgan.

Darsning asosiy didaktik vazifalari va asosiy elementlarining aniqlash va muqarrarligi.

O'quv darsturning har bir mavzusi bir qator darslarga bo'linadi va har bir dars 7 yoki bir necha vazifalarni hal qiladi. O'qituvchi har bir darsda zarur bo'lgan didaktik vazifani belgilaydi. Ba'zi o'qituvchi jismoniy tarbiya darslarida vazifani umumiy formada tuzadi, masalan: «Bu darsda biz konda, brusda shug'ullanamiz keyin o'ynaymiz» - deydi. Vaholanki, masalan «Past standart

chiqishda qo'llarni harakatini o'rganish» didaktik vazifani aniq ifodalanishi bu esa o'quv jarayonini ishonchliroq boshqarishga yordam beradi.

- Har bir dasrda o'quvchilar yangi bilim - ko'nikma va malakalar bilan qurollanib pog'onama-pog'ona o'qib boradilar.
- Ta'limiy va tarbiyaviy vazifalarning birligi.
- Astin paytda dars o'zining mazmuni, metodlari bilan o'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi «jismoniy tarbiya darsida milliy kadriyatlaridan foydalanish».
- O'qitishning butun dars va uni har bir qismi vazifalari hamda mazmuniga muvofiq qiladigan, o'quvchilarning bilish aktivliklari va mustaqil faoliyatlarini ta'minlaydigan eng ratsional metoddarni tanlash.
- Mashg'ulotlarning turli formalari: umumsinfy, gruppoviy va individual formalarini ratsional birga qo'shib olib borish.
- O'quvchilar bilish faoliyatining aktivligini ukituvining jumhuriyatlik roli bilan birga qo'shib olib borish.
- Darsning oldingi va keyingi darslar bilan bog'lanishi.
- O'quvchilarni yosh mutaxassislarini hisobga olish.
- Darsda o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash uchun qulay sharoitlar yaratish.

Darsning tiplari:

- Kombinatsion darslar «yangi materialni tushuntiradi, mustahkamlaydi, takrorlaydi, kontrol qiladi»;
- yangi materialni o'rganish darslari;
- bilim ko'nikma, malakalarni mustahkamlash darslari;
- mashqlar va amaliy ishlar darslari;
- umumlashtiruvchi takrorlash darslari;
- laboratoriya darslari;
- o'qituvchilarni bilimini kontrol qilish, tekshirish va baholash darslari.
- Darsni tayyorlash va o'tkazish. O'qituvchining bir darsga alohida tayyorlanishi, uning o'z o'quv ishiga tayyorlanish sistemaening bir qismi holos. Bu sistema:
- predmet bo'yicha butun kurs yuzasidan tayyorlanishi;
- dasturning bir temasiga tayyorlanipsh;
- har bir darsga tayyorlanishini o'z ichiga oladi.

Jismoniy madaniyat mashg'ulotlari. Ertalabki badantarbiya, sport musobaqasi, tanaffusda o'yin, boshqa darslarda o'tkaziladigan jismoniy mashqlari laxzalari va boshqalar kiradi. Jismoniy

mashq mashg'ulotlaridagi mazmun bilan shakl aloqadorligi pedagogik jihatdan g'oyat muhim ahamiyatga egadir.

Kishilar jismoniy sifatlarni kamol toptirishga qaratilgan faol, harakat faoliyati mashg'ulotlari asosiy mazmunini tashkil etadi. Jismoniy mashg'ulotlar umuta'lim maktablarda juda muhim ahamiyatga egadir. Chunki bir hafta tarbiya o'quvchilarga o'tiladigan ikki soatlik jismoniy tarbiya darsi ularni organizmdagi jismoniy harakatga bo'lgan talablarini qoniqtira olmaydi, shuning uchun jismoniy tarbiya mashg'ulotlari maktabda tuligicha tashkil etadi va o'tkaziladi, mashg'ulotlar o'quvchilarga o'tkazilishi ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Mashg'ulot mazmuni elementlar tuzilishi jismoniy mashg'ulotlari shaklini tashkil etadi.

Jismoniy mashqni umumiy tuzilish strukturasi quyidagicha bo'ladi. Boshlanadigan mashg'ulotda bajariladigan ishga kirish yoki mashg'ulotlar tayyorlash qismi. Buni odatda organizmni qizdirish ham deb ataymiz Bu jarayon har qanday jismoniy mashg'ulotlarni tarkibiy qismidir. Bu jarayon shug'ullanuvchilarni organizmini qizdirib yuqori ish qobiliyatiga tayyorlaydi. O'quvchilar organizmini qizdirib yuqori ish qobiliyatiga tayyorlaydi. O'quvchilar organizmining jismoniy mahorati, organizmning zurikishdan asraydi, mashg'ulotning bu qismida shug'ullanuvchilar barcha a'zolari ya'ni yurak, qon tomir sistemasi va boshqa organlarni ishga kirishida tayyorlash uchun ularga umumiy rivojlantiruvchi jismoniy mashq beriladi. Bunga asosan saf mashqlari yurishlar, sekin yugurishlar, bo'yin, elka, qo'l, oyoqlar qaratilgan. Jismoniy harakatlardan iborat bo'lib har-xil yo'llar bilan amalga oshiriladi. Umumiy rivojlantiruvchi mashqlar organizmi zurikmaydigan darajada bajariladi. Shunday yo'l bilan shug'ullanuvchi mashg'ulotning asosiy qismiga organizmni tayyorlaydi. Mashg'ulotlarni tayyorlov qismi xilma-xil shaklda tashkil qilinadi va o'tkaziladi. Safda turgan holda to'rt qator bo'lib aylana holatda juft-juft bo'lib qamraladi. Mustaqil holda tashkil qilinadi, o'quvchilarni yopasiga tashkil qilinadi.

Maktabdagi o'quv - tarbiya ishini asosiy formasi dars hisoblanadi. Har bir jismoniy tarbiya darsi quyidagi talablari javob berishi kerak.

Muayyan umumiy va xususiy vazifaga eta bo'lishi lozim.

Umumiy vazifalar barcha dars yoki darslar turkumi jarayonida, xususiy vazifalar esa alohida olingan bir dars mobayniga bajarilishi kerak.

- dars metodik jihatdan to'g'ri qurilgan bo'lishi lozim
- oldingi mashg'ulotlarni izchil davam ettirish va ayni paytda yaxlit va tugallangan bo'lishi kerak: shu bilan u ma'lum darajada bulg'usi darsni vazifasi va mazmunini ko'zda tutadi zarur.

Dars mazmuniga ko'ra o'quvchilar muayyan yoshiga, jinsi jismoniy rivojlanganligi va tayyorgarlik muvofiq bo'lish kerak.

Dars o'quvchilar uchun qiziqarli bo'lib uni aktiv faoliyatiga da'vat etish lozim: har tomonlama jismoniy rivojlanishga sog'likni mustahkamlashga, qad-qomatni shakllantirishga yordam beruvchi mashqlar va o'yinlar bo'lishi lozim.

O'quv kun tartibidagi boshqa darslar bilan to'g'ri olib borilishi kerak. Jismoniy tarbiyaviy xarakterga bo'lishi zarur. Jismoniy tarbiyadagi pedagogik jarayon natijalari darslarda olib boriladigan o'quv va tarbiya ishining sifatiga bog'liq. Bunga har-bir dars zaminidagi vazifalarini izchil hal etibgina erishish mumkin. Jismoniy tarbiya darslari ta'lim - tarbiya va sog'lomlashtirish vazifalariga ega. Ta'lim berishi vazifalarni dasturida ko'zda tutilgan mashqlarni bajarishga,

urganilgan mashqlarni takomillashtirishga, shuningdek, malaka va ko'nikmalarni rivojlantirishga o'rganilgan mashqlarni turli sharoitda qo'llashga o'rgatishdan iborat.

Ta'lim vazifalariga, shuningdek, bolalarni jismoniy madaniyat va sport, sog'likni saqlash, kundalik rejim, to'g'ri nafas olish, chiqish, jismoniy mashqlarni to'g'ri bajarish haqidagi bilim olishlari ham kiradi. Ta'lim vazifalarini amalga oshirish odatda, tarbiyalash va sog'lomlashtirish vazifalari bilan bog'liq olib boriladi.

Har bir jismoniy tarbiya darsi quyidagi talablarga javob berishi kerak:

- Muayyan-umumiy va xususiy vazifaga ega bo'lishi lozim. Umumiy vazifalar barcha dars yoki darslarni turkumi jarayonida xususiy vazifalarni esa alohida olingan bir dars mobaynida bajarilishi kerak.
- dars metodik jihatdan to'g'ri kurilgan bo'lishi lozim,
- oldingi mashg'ulotlarni izchil kurilgan bo'lib davom ettirishi va ayni paytda yaxlit va tugallangan bo'lishi kerak: shu bilan birga u ma'lum darajada bulg'usi darsning vazifalarni va mazmunini ko'zda tutishi zarur,
- dars mazmuniga ko'ra o'quvchilarni muayyan yoshiga, jinsi, jismoniy rivojlanganligi va tayyorgarligiga muvofiq bo'lishi kerak;
- dars ukugvchilarni uchun qiziqarli bo'lib, ularni aktiv faollikka da'vat etishi lozim,
- har tomonlama jismoniy rivojlanishga, yoglikni mustahkamlashga, qad-qomatni shakllantirishga yordam beruvchi mashqlarni va o'yinlarni bo'lishi lozim.
- tarbiyaviy xarakterga ega bo'lishi zarur.

Jismoniy tarbiyadagi pedagogik jarayon natijalari darslarda olib boriladigan o'quv va tarbiya ishining sifatiga bog'liq. Bunda har bir dars zaminidagi vazifalarini izchil hal etibgina erishish kerak. Jismoniy tarbiya darslarni ta'lim. tarbiya va sog'lomlashtirish vazifalariga ega. Ta'lim berish vazifalari bolalarni dasturda ko'zda tutilgan bajarishga, urganilgan mashqlarni takomillashtirishga, shuningdek, malaka va rivojlantirishga urganilgan mashqlarni turli sharoitda qo'llashga o'rgatishdan iborat. Ta'lim vazifalariga, shuningdek, bolalarning jismoniy madaniyat va sport, sog'likni saqlash, kundalik rejim, to'g'ri nafas olish, chiniqish, jismoniy mashqlarni to'g'ri bajarish haqida bilim olishlari ham kiradi.

Ta'lim vazifalarini amalga oshirish, odatda, tarbiyalash va sog'lomlashtirish vazifalarni bog'liq olib boriladi. Jismoniy tarbiya darslarida diqqat, intizomlilik, iroda sarajonlik, buyumlarni extiyot qilish, shuningdek, do'stlik o'rtoqli, maqsadga intilganlik, mustaqil va qiyinchiliklarni engishda qanchalik tarbiyalanadi. Sog'lomlashtirish vazifalarini ham tarbiyaviy vazifalarni kabi har bir darsda hal etilishi lozim. Jismoniy tarbiya darslarini to'g'ri uyushtirish va o'tkazish, tegishli kiyim - boshlarda shug'ullanish, mashg'ulot joyida zarur sanitariya - gigiena holati saqlanishi, darslarning ochiq havoda o'tkazish bularning barchasi sog'lomlashtirish vazifalarini hal etishga qulaysharoit yaratadi.

Jismoniy tarbiya darslari bilan bog'liq bo'lgan eng muhim masalalardan biri uni qanday tuzish masalasidir. Dars strukturalash deganda alohida darsni tuzishda foydalaniladigan taxminiy

mo'ljalli reja tushuniladi. Dars strukturasi o'qituvchiga mashqlarni oqilona tanlash, materialni to'g'ri joylashtirish va darsdagi yuklamani aniqlashga yordam beradi. Jismoniy tarbiya darsida har qanday pedagogik vazifani hal etish ko'pincha shug'ullanuvchilarni organizmiga zur berishni talab qiladi. Bu ishga organizm tegishli darajada tayyorlangan bo'lishi kerak.

I.P.Pavlov organizmga qiyin vazifalarni hal etish va tayyor bo'lishi zarurligini ko'rsatib, sekin - astalik va trenirovka u klinika va pedagogika asosiy fiziologik qoidadir degan edi. Bu ko'rsatma o'qituvchi zimmasiga shug'ullanuvchilardan katta kuch talab qiladigan pedagogik vazifalarni darsning boshida emas, o'rtasida bir qadar tayyorgarlikdan so'ng hal etish majburiyatini yuklaydi. Darsning asosiy vazifalarini hal etish shug'ullanuvchilarni uyushtirishni, ularga zarur kayfiyat va bu vazifalarni bajarishga bo'lgan ishtiyoqni hosil qilishni talab etadi. O'qituvchilarni uyushtirilgach va Pavlovning asta-sekinlik haqidagi «fiziologik qoidasi» bajarilgandan so'ng asosiy vazifalarni hal qilishga qarashish mumkin. Asosiy pedagogik vazifalarni bajarish ko'pincha shug'ullanuvchi zur berayotgan, faollashgan davrga to'g'ri keladi. O'quvchilar organizm nisbatan katta zurikish va kuchli emotsional holatdan vazmin holatga birdaniga o'tishi mumkin emas. Shuning uchun dars tuzilishda xotirjam holatga asta-sekin o'tish va mashg'ulotni tashkiliy ravishda tugallash aks etadi. Shunday qilib, har bir dars tuzilishi uch qismdan iborat bo'ladi; birinchi-o'quvchilarning darsda juda qiyin vazifalarni hal etishga tayyorlaydigan tashkiliy qism, u shartli ravishda kirish deb ataladi; ikkinchi - darsning asosiy vazifalarini bajarishga yo'naltirilgan qism, u shartli ravishda asosiy qismi deb yuritiladi; uchunchi - dars yakuni u shartli ravishda yakunlovchi qism deb ataladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tipovoy dars strukturasi qabul qilingan. U darsni vazifalariga muvofiq tuzish uchun asos bo'ladi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 14 martdagi PQ-163-son (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2022 yil 14 mart, 07/22/163/0214-son)
2. Safarov D.Z.O., Hamroyev B.X. Oliy ta'limda gimnastika fanini innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida o'qitish samaradorligi // Ilmiy taraqqiyot, 2021 yil. T. 1. 6-son.
3. Islomov E.Yu., Hamroev B.X., Safarov D.Z.U. Upravlenie vospitaniem yunogo sportsmena vo vremya zanyati fizicheskimi uprajneniyami i na trenirovke // Savollar nauki i obrazovaniya, 2020. № 20 (104).
4. F.F.Savrievich, T.M.Shodievich FUTBOLCHILARNING TEXNIK VA TAKTIKIY OLISHLARI Web of Scientist: International Scientific Research Journal 2 (04), 259-266
5. F.F. Savrievich "MAKTAB O'quvchilarining Jismoniy tarbiyasining ASOSLARI - Jismoniy tarbiya bilimlari" Web of Scientist: International Scientific Research Journal 2 (05), 41-48
6. F. Fazliddinov "PROFESSIONAL KOLLEKSIYON". ACADEMICIA: Xalqaro ko'p tarmoqli , 2020 yil

7. Z.N. Savriyevna O‘tkir Hoshimov asarlarida qahramonlar tomonidan inson qadr-qimmati tushunchalarining talqini – O‘rta Yevropa ilmiy xabarnomasi, 2021 8.
8. N.R. Sobirova “Sportchilarning funksional holatini rivojlantirishda uch bosqichli modelning ahamiyati”. Iqtisodiyot, moliya va barqaror rivojlanish bo'yicha xalqaro jurnal 3.3 (2021): 190-196.

NIMA UCHUN FUTBOL BUGUNGI KUNDA SPORT DEB ATALGANIDA BIRINCHI NAVBATDA AQLGA KELADI

Nuriddinov Axrorjon Bahodir o'g'li

Osiyo xalqaro universiteti jismoniy madaniyat kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8372911>

Annotatsiya. Futbol butun dunyoda eng mashhur sport turi sifatida tanilgan. Futbol, mamlakatlardagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatni farqlamasdan barcha ommani kuzatib boradigan hodisa, sohaga aylangan jiddiy bandlik sohasiga ega. Sport siyosiy tuzilmada ekanligiga shubha yo'q. Ko'pgina mamlakatlarda siyosiy vosita bo'lishdan tashqari, futbol eng ko'p katta reklamba-targ'ibotga aylangan element. Hatto ba'zi mamlakatlarning mahalliy hududlarida ham deyarli kun tartibida u faqat futboldan iborat. Nima uchun futbol sport haqida gap ketganda aqlga kelgan birinchi narsa? Buning sababi nima? Odamlar bunga qiziqishining sababi nimada? Agar futbolga investitsiyalar boshqa tarmoqlarga kiritilsa, xuddi shu qiziqish va sanoat shakllanishi sodir bo'ladimi? Ushbu tadqiqotda ushbu savollarga javob berish uchun sifatli tadqiqot usuli qo'llanildi. Turli xil sport dasturlari, gazeta va jurnallar ko'rib chiqildi, ba'zi futbol yozuvchilari uning asarlari ta'qib qilindi.

Kalit So'zlar: Sport, Futbol, Fenomen.

WHY FOOTBALL IS THE FIRST SPORT THAT COMES TO MIND TODAY

Abstract. Football is known as the most popular sport in the world. Football has a serious employment sector that has become a phenomenon, an industry that follows all the masses regardless of the socio-economic situation of the countries. There is no doubt that sport is politically structured. Apart from being a political tool in many countries, football is the most important advertising and promotion element. Even in the local areas of some countries, almost exclusively football is on the agenda. Why is football the first thing that comes to mind when it comes to sports? What is the reason for this? Why are people interested in it? Would the same interest and industry formation occur if investment in football was channeled into other industries? In this study, a qualitative research method was used to answer these questions. Various sports programs, newspapers and magazines were reviewed, some football writers followed his works.

Keywords: Sport, Football, Phenomenon.

ПОЧЕМУ ФУТБОЛ — ПЕРВЫЙ СПОРТ, ПРИХОДЯЩИЙ СЕГОДНЯ НА НАУМ

Аннотация. Футбол известен как самый популярный вид спорта в мире. В футболе есть серьезный сектор занятости, который стал явлением, индустрией, которая следует за всеми массами независимо от социально-экономического положения стран. Нет сомнений в том, что спорт политически структурирован. Помимо того, что во многих странах футбол является политическим инструментом, он является важнейшим элементом рекламы и продвижения. Даже в отдельных регионах некоторых стран на повестке дня почти исключительно футбол. Почему футбол первое, что приходит на ум, когда речь идет о спорте? Что является причиной этого? Почему люди этим интересуются? Произойдет ли такой же интерес и формирование отрасли, если инвестиции в футбол будут направлены в другие отрасли? В данном исследовании для ответа на эти вопросы использовался метод качественного исследования.

Рецензировались различные спортивные передачи, газеты и журналы, за его произведениями следили некоторые футбольные обозреватели.

Ключевые слова: Спорт, Футбол, Феномен.

Kirish

"Sport-bu shaxslarning jismoniy, aqliy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga imkon beradigan, bilim, ko'nikma va yetakchilik qobiliyatlarini yaxshilaydigan vosita. Sport insonga o'zini tarbiyalashga, duch keladigan psixologik va fiziologik muammolarni engishga yordam beradi. Sportning xalqaro do'stlik va tinchlik orqali mamlakat iqtisodiyotiga qo'shadigan ijobiy hissalar mavjud. Sportning xalqaro maydonda muhim sohaga aylangani sportchi tufayli klublar va mamlakatlar muvaffaqiyatining ahamiyatini yanada oshirdi. Futbol sport eng sog'lom va yuqori amalga uning qurilishiga jiddiy hissa qo'shmoqda. Bundan tashqari, faqat diqqat markazida bo'lish "futbolchilarga o'z raqiblarini mag'lub etish uchun o'z ijodkorligini birinchi o'ringa qo'yishga imkon beradigan" hodisa sifatida ifodalanadi.³³

Futbol kundalik hayotning deyarli muhim qismiga aylandi, bu erda tarix davomida barcha jamiyatlarda qiziqish ortdi.³⁴ Futbol litsenziyalanadigan futbolchilar yuz minglab bilan dunyoning eng yaxshi hisoblanadi bu mashhur sport. Futbol-bu turli xil tomoshabinlar tomonidan kuzatiladigan sport turi. Futbol bilan bog'liq tadqiqotlarning jadal rivojlanishi shuni ko'rsatadiki, futbol nafaqat o'yin, balki professional, hayajonli bu kruiz va tijorat yo'nalishlarini berish hissi bilan faoliyat. Millionlab odamlar uchun hayajon sizning his bizni asraydigan "futbol" sport turi bugungi kunda har bir iqtisodiy ma'noda rivojlangan sohaga aylandi.

Har kuni futbol sportiga millionlab dollar mablag' sarflanadi. Futbolchilarning transfer qiymati yildan-yilga oshib bormoqda. Bu dek futbol muxlislari jihatidan eng mashhur sport. Futbol o'zi bilan aloqa tizimi va tilni tuzish bilan bir qatorda futbol bilan birgalikda harakat qiladigan bir qator mexanizmlar va institutlarni olib keldi. Yana ma'lumki, futbol millionlab insonlar Qiziqadigan global soha hisoblanadi. Futbol nafaqat odamlar uchun o'yin, balki o'yin-kulgi, kuch, kuch, qayg'u, quvonch, milliy sharaf va eng avvalo, ularning o'ziga xosligi, o'zlarini topa oladigan dunyoning kalitidir bu taklif etadi. Futbol o'ziga xoslikni yaratishdan tashqari, turli xil ijtimoiy o'ziga xosliklarning uchrashiga va ularning bir-biriga ta'siriga ham hissa qo'shadi.

Shu nuqtai nazardan, turli mamlakatlarning milliy o'yinlari va boshqa klub jamoalarining kubok musobaqalari ham umumbashariy jahon madaniyatini yaratish va qo'llab-quvvatlashni qo'llab-quvvatlaydi.³⁵ Rivojlanayotgan texnologik o'zgarishlar bilan bir qatorda, inson hayoti elektron qurilmalar bilan jihozlangan.

Futbol-bu ko'p yillar davomida millionlab odamlar tomonidan kuzatilgan, tomosha qilingan va o'ynagan mashhur sport turi. Ba'zi mamlakatlarda bu sportning bir bo'lagi sifatida emas, balki alohida haqiqat, butunlay boshqa dunyo sifatida qaraladi. Futbol va sportni yaxshiroq tushunish va tushunish nuqtai nazaridan, yana sportni qurishning maqsadi hech qachon faktlarni aks ettirmagan deb hisoblanganda, bu masalani quyidagicha ko'rib chiqdi; inson idrokidagi futbol

³³ Armstrong, G. (1998). Football Hooligans: Knowing The Score. Berg Publisher Ltd. <https://www.cabdirect.org/cabdirect/abstract/19981807350>

³⁴ Frosdick, S., Marsh, P., Chalmers, J. (2005). Football Hooliganism. London: Willan, <https://doi.org/10.4324/9781843926078>

³⁵ Talimciler, A. (2008). Futbol Değil İş: Endüstriyel Futbol. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 26,89-114.

tarixiy vaziyatni tushuntirishga harakat qiladigan ilmiy tashabbuslarni o'z ichiga oladi. inson haqiqati. "Futbol haqidagi spekulyatsiya qayerda tugaydi, futbol uning amaliyotini tushunishga harakat qilib, fan boshlanadi. "Futbol sportda siyosat yo'q, futbol sport mafkurasi yo'q, futbol sport-bu bo'sh vaqt ichidagi o'yin", bu pedantik va uni o'rganish kerak" kabi rivoyatlar.

Natijada

Mashhurlikning eng mashhur tarmog'i sifatida tanilgan futbol, ongda sport bilan sinonim deb hisoblanadigan holatga aylandi. Shunday qilib, futbol sport fanlari sohasidagi akademik tadqiqotlar bo'yicha har uch o'qishdan bittasini tashkil qiladi. Ko'p nuqtai nazardan ko'rib chiqish uchun ochiq bo'lgan futbol ommaviyligi masalasiga ham har taraflama qarash kerak. Futbol deyarli butun dunyoda eng mashhur bu filial deb qabul qilinadi.

Ular futbol iste'dodlarini namoyish etishni rivojlantirish va tadqiq qilishni xalqaro miqyosda eng mashhur ligalar, asosan Germaniya, Portugaliya, Belgiya va Evropaning boshqa etakchi davlatlari boshqarayotganini ta'kidladilar.³⁶ Bundan tashqari, bu mamlakatlar buyuk Britaniya, Niderlandiya, Ispaniya, Frantsiya va Italiyani ham kiritish to'g'ri bo'lar edi. Biz deyarli futbolchilar, Braziliya, Argentina bir daredevil qo'ng'iroq mumkin o'sishi dunyo afsonasi, va bu qit'ada, asosan Urugvayda paydo bo'lganligi ma'lum. Shuning uchun" futbol " ijtimoiy-iqtisodiy, yutuq motivi, daxldorlik tuyg'usi, siyosiy tuzilishi, kuchli tashkiloti, shuningdek, ilmiy hodisa sifatida ifodalanishi mumkin bo'lgan yirik sanoatni o'z ichiga oladi. Bugungi kunda futbol barcha astronomik arboblari asosida dunyoda qiziqish va har bir so'nggi on bir qadam oldinga texnologik sarf, sotsiologik, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar, futbol qiziqish bilan birga doimo ortib bormoqda, va guruhda sodir kasblar foydani sifatida ifodalanishi mumkin. Futboldagi daromadlarning oshishi bilan bog'liq "futbol o'yinida g'alaba qozonish va yutqazish orasidagi masofa moddiy yutuqlar masofasini oshiradi" iborasi bilan aytganda, moddiy yutuqlardek raqobat davom etadi.³⁷

Shuningdek, ular kamida bitta jahon chempionati uchrashuvini butun dunyo bo'ylab odamlar tomosha qilishganini ta'kidladilar. Futbolning sotsiologik tarixi aslida butun dunyoda futbolning professionallikdan tashqaridek qismi, ya'ni mahallalar o'rtasida boshlanadi. Dunyoning barcha burchaklaridagi ko'chalar o'rtasida futbol bilan bog'liq tuzilmani ko'rish qat'iyon mumkin.³⁸

REFERENCES

1. Armstrong, G. (1998). *Football Hooligans: Knowing The Score*. Berg Publisher Ltd. <https://www.cabdirect.org/cabdirect/abstract/19981807350>
2. Frosdick, S., Marsh, P., Chalmers, J. (2005). *Football Hooliganism*. London: Willan, <https://doi.org/10.4324/9781843926078>
3. Talimciler, A. (2008). *Futbol Değil İş: Endüstriyel Futbol. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26,89-114.

³⁶ Bennett, K. J., Vaeyens, R., Fransen, J. (2019). *Creating A Framework For Talent Identification And Development In Emerging Football Nations*. *Science and Medicine in Football*, 3(1), 36-42.

³⁷ Akanle, O., Fageyinbo, K. T. (2019). *European Football Clubs And Football Betting Among The Youths in Nigeria*. *Soccer & Society*, 20(1), 1-20.

³⁸ Dunning, E., Murphy, P. J., Williams, J. (2014). *The Roots Of Football Hooliganism (RLE Sports Studies): An Historical And Sociological Study*. Routledge.

4. Bennett, K. J., Vaeyens, R., Fransen, J. (2019). Creating A Framework For Talent Identification And Development In Emerging Football Nations. *Science and Medicine in Football*, 3(1), 36-42.
5. Akanle, O., Fageyinbo, K. T. (2019). European Football Clubs And Football Betting Among The Youths in Nigeria. *Soccer & Society*, 20(1), 1-20.
6. Dunning, E., Murphy, P. J., Williams, J. (2014). *The Roots Of Football Hooliganism (RLE Sports Studies): An Historical And Sociological Study*. Routledge.

SPORT GIMNASTIKA MASHG'ULOTLARIDA ASOSIY HARAKAT QOBILYAT (FMS), POSTURAL (MUVOZANAT) NAZORAT VA O'ZINI O'ZI IDROK ETISHGA SPORT GIMNASTIKASINING TA'SIRI.

Sayfiyev Hikmatullo Xayrulloevich

Osiyo Xalqaro Universiteti Jismoniy Madaniyat kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8372945>

Annotatsiya. Sport gimnastikasining inson tanasiga ta'siri yosh xususiyatga qarab mashg'ulotlarning ta'siri va mashq jarayonida organizimning holati haqida. Taraqqiyotining bir-birini to'ldiruvchi tizimini ta'minlaydi va ta'limdagi gimnastika darsi sifat va uni shakllantirish borasida qaratilgan.

Kalit so'zlar: Miqdoriy, qobiliyat, muvozanat, sport gimnastikasi ta'sir, mashg'ulot jarayoni, sog'lomlashtiruvchi, Gimnastika hissiy barqarorlikni, Tana tarbiyasi, Ta'lim, Jismoniy ta'lim-tarbiya, vosita, Osonlikdan qiyinchilikka, Kombinatsion darslar, Muayyan-umumiy, Ta'lim.

EFFECTS OF GYMNASTICS ON FUNDAMENTAL MOTOR SKILLS (FMS), POSTURAL (BALANCE) CONTROL, AND SELF-PERCEPTION DURING GYMNASTICS TRAINING.

Abstract. The effect of sports gymnastics on the human body is about the effect of training depending on age characteristics and the state of the organism during training. It provides a complementary system of development, and the gymnastics lesson in education is focused on quality and its formation.

Key words: Quantitative, ability, balance, impact of sports gymnastics, training process, fitness, Gymnastics emotional stability, Physical education, Education, Physical education-education, tool, From ease to difficulty, Combination lessons, Specific-general, Education.

ВЛИЯНИЕ ГИМНАСТИКИ НА ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ ДВИГАТЕЛЬНЫЕ НАВЫКИ (ФМС), КОНТРОЛЬ ПОЗЫ (БАЛАНСА) И САМОВОСПРИЯТИЕ ВО ВРЕМЯ ТРЕНИРОВОК ПО ГИМНАСТИКЕ.

Аннотация. Влияние спортивной гимнастики на организм человека заключается в влиянии тренировок в зависимости от возрастных особенностей и состояния организма во время тренировки. Он обеспечивает дополняющую систему развития, а урок гимнастики в воспитании ориентирован на качество и его формирование.

Ключевые слова: Количественные, способности, равновесие, эффект спортивной гимнастики, тренировочный процесс, подготовленность, Гимнастическая эмоциональная устойчивость, Физическое воспитание, Воспитание, Физкультурное воспитание, Инструмент, От легкости к трудности, Комбинированные уроки, Частное-общее, Воспитание.

Yosh bollalarning tanasi va mentaliteti miqdoriy, balki sifat jihatidan ham kattalardan farq qiladi, va shuning uchun faqat hajmi kichikroq emas, balki holatini ham ko'rib chiqilishi kerak, lekin boshqalar kundalik faoliyatda bolalardan turli xil qobiliyatlari, narsalarni o'zlashtirishni talab qiladi. Bolalar bog'chasida harakat ta'limining maqsadi - har tomonlama ta'minlash va bolalarning uyg'un rivojlanishi, ularning motor qobiliyatlarini rivojlantirish va mustahkamlash, shuningdek, ularga yordam berish sport va kundalik faoliyatda foydali ko'nikma va tajribaga ega bo'lishdir.

Erta bolalik davrida, bolalar asosiy vosita qobiliyatlari deb nomlanuvchi vosita ko'nikmalari guruhini o'rganishni boshlash maqsadga muvofiqdir.

Asosiy gimnastik qobiliyatlari ob'ektni boshqarish qobiliyatlaridan iborat. Tajribadagi bolalar malakalari tananing havodagi harakatini o'z ichiga oladi va yugurish, chopish, sakrash kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Agar bolalar mohirlik bilan yugura olmasa, sakray olmasa, ushlay olmasa, ulotqira olmasa, keyin ular kelajakda jismoniy faoliyat uchun cheklangan imkoniyatlarga ega bo'ladi, chunki ular faol bo'lish uchun zarur ko'nikmalarga ega bo'lmaydilar. Qo'llaniladigan sport gimnastikasi bolalarga muvofiqlashtirish, kuch, mushaklarning chidamliligini rivojlantirishga yordam beradi; moslashuvchanlik va muvozanat saqlashni rivojlantiradi.

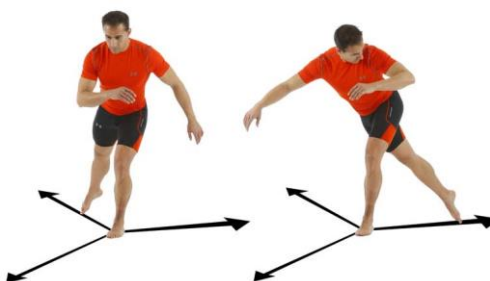
Gimnastika - bu muvozanatni saqlashni talab qiladigan sport turi mashqning estetik qiymatini saqlab qolish. Ushbu qat'iy talablarni qondirish uchun, muvozanatni saqlash gimnastika mashg'ulotlarining muhim qismi bo'lishi kerak. Bundan tashqari, aksariyat o'qituvchilar sport gimnastika sog'lom o'sish uchun muhim mashg'ulot ekanligiga rozi bo'lishadi bolalarning rivojlanishiga katta tasirini o'tkazadi. Boshqa nuqtai nazardan, muvofiqlashtirishning asosiy tarkibiy qismlaridan biri qobiliyat muvozanatdir. Bu qobiliyatga hissiy kabi omillar majmuasi ta'sir qiladi axborot (somatosensor, vizual va vestibulyar tizimlardan), bo'g'imlarning harakatlanish diapazoni va kuch va u murakkab sport harakatlarini to'g'ri bajarish. Sport gimnastikaning tobora ommalashib borayotgani va ko'pchilik amaliyotchilar tomonidan amalga oshirilganligi sababli juda yoshligidan mashq qilishni boshlash, mashg'ulotlarning ta'sirini o'rganish kerak bolalarda muvozanat va kuchni rivojlantirish bo'yicha gimnastika. Ushbu tadqiqot quyidagilarga qaratilgan edi:

1. Jismoniy mashqlar qilmaydiganlarga nisbatan bolalarda muvozanat va kuchning rivojlanish holatini aniqlash

2. 6-8 yoshli bolalarda gimnastikaning muvozanat va hissiy rivojlanishiga ta'sirini o'rganish.

Bizning tadqiqotda 6-8, yoshli bolalarni gimnastikaga o'rgatish samarasi o'rganildi. Ba'zi tadqiqotlarda sport gimnastikasi bilan shug'ullanuvchilarning dinamik muvozanatning ortib borishini aniqladilar.

Bir necha tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, sport ta'limda yillar soni ortib borishi bilan, muvozanatni nazorat qilish qobiliyaga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

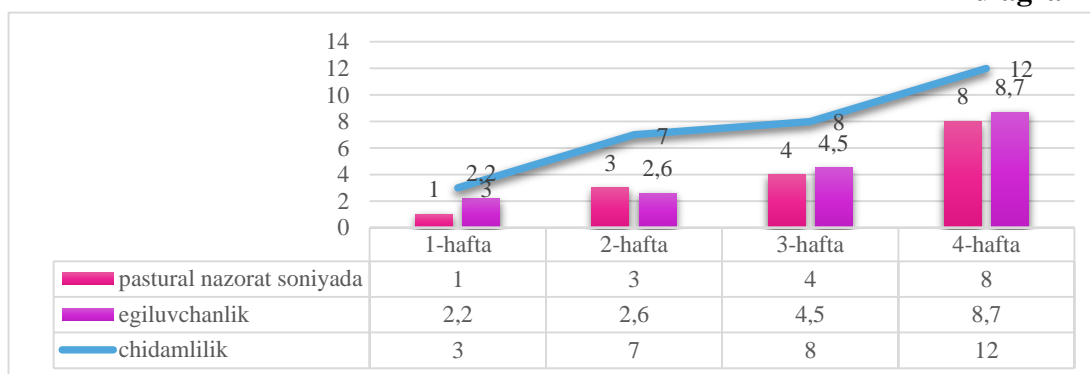
Jismoniy va texnik ko'nikmalarni shakllantirishda harakatli o'yinlarning ahamiyati

Bizning tadqiqotimizda tadqiqot guruhidagi muvozanatsizlik ko'rsatkichlari va dinamikasi berilgan. Haftalik mashg'ulot gimnastikasi nazorat guruhidagilarga nisbatan oshdi. Ular uchun

gimnastika mashg'ulotlari dasturida qatnashganliklari sababli qisqa vaqt ichida bu sportchilarning dinamik muvozanatiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Biroq, ba'zi boshqa sport turlarida mashg'ulot yillari soni umuman ta'sir qilmaydi. Men sport gimnastikasi ta'sirni baholash uchun 8 yoshli (Nabiyev Boburshoh) da muvozanat, oyoq kuchi va muvozanat mashqlarini o'rgandim va kuzatuv olib bordim. 4 haftalik muvozanatni o'rgatish orqali berilgan parametrlar, sezilarli yaxshilanish holati kuzatildi. Dinamik muvozanatning saqlash qobiliyati o'sganligini ko'rsatdi. 1-diagrama

**Sport gimnastikasida pastural (muvozanat) nazaror qilish.
“Flamingo” testi**

1-diagrama

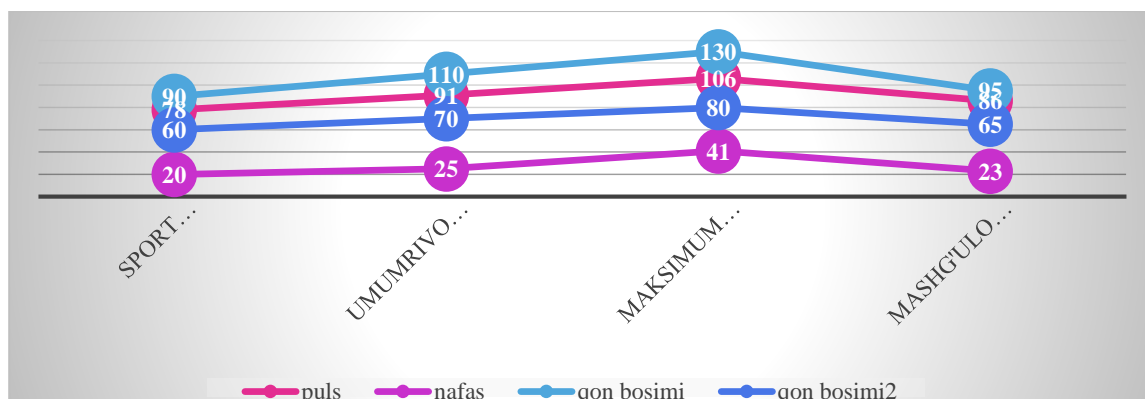
Sport gimnastikasida pastural (muvozanat) nazaror qilish.diagramasi

Bu diagramadan ko'rinadiki 4 haftalik mashg'ulot jarayonida sport gimnastikasi orqali B.Nabiyevning gimnastika bilan shug'ullanganligi tufayli unga pastural nazorat, egiluvchanli, chidamlilik o'sgani kuzatildi.

Sport gimnastika mashg'ulotlarida saflanish, umumrivojlantiruvchi va amaliy mashqlar, tayanib va tayanmay sakrashlar (uzunlikka, balandlikka, gimnastika o'rindiqlari, to'shaklardan oshib) va eng oddiy tayanib sakrashlar, osilish va tayanish mashqlari, eng oddiy akrobatika mashqlari (dumalash, umbaloq oshish, kuraklarda, boshda tik turishlar, yon tomonga to'ntarilishlar), sport gimnastikaning oddiy mashqlari (tayanch holida oyoq va gavda harakatlari, raqs harakatlari) qo'llaniladi.

Sport gimnastikaning sog'lomlashtiruvchi vazifasi. Sport gimnastika insonning butun ichki-tashqi organ va tarmoqlarini har tomonlama uyg'un rivojlantirish, shug'ullanuvchilar sog'lig'ini mustahkamlash, organizmning tashqi muhitga bo'lgan qarshiligini oshirish va yaxshilash, hayotiy faoliyat, mehnat qobiliyati va unumdorligini oshirish, to'g'ri qomatni shakllantirish va shug'ullanuvchilarning jismoniy fazilatlarini rivojlantirish uchun katta sog'lomlashtiruvchi gigiyenik ahamiyatga ega. Buxoro Nafis sport maktabi boshlang'ich tayorlov guruhi-1(BTG-1) 6-8 yoshli o'g'il bollalarning funksional holati kuzatuvga olinganda 2-diagramada ko'rsatilgan natijalar qayd etildi.

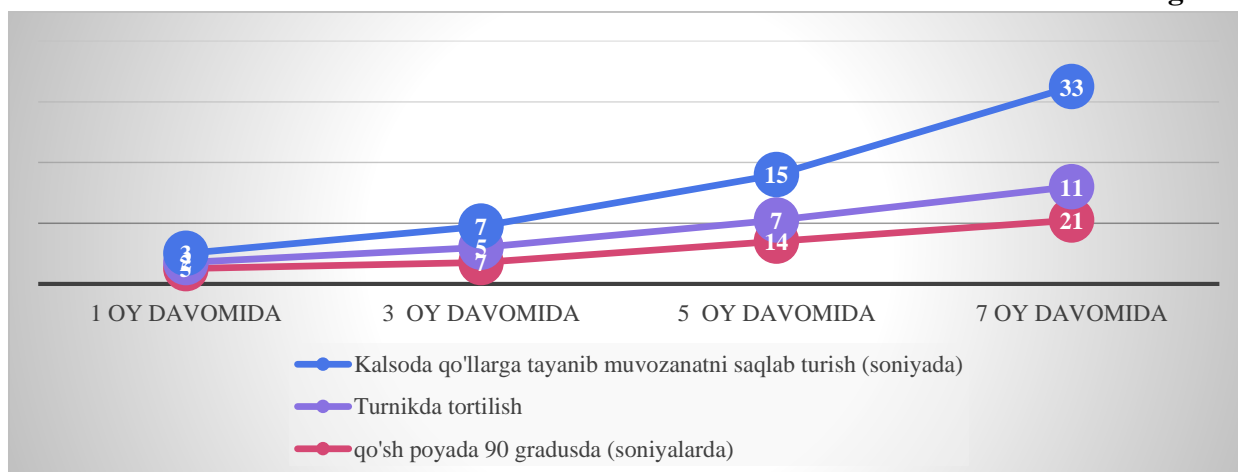
2-diagramada

2-diagrama. Sport gimnastika mashg'ulot jarayonida bola organizimiga funksional tasiri Ramazonov Ramzan misolida

Bundan ko'rinib turibdiki sport gimnastika mashg'ulot jarayonida bola organizimida moddalar almashinuvi tezlashadi va tananing qizishi ter bezlarining ochilishi orqali teri orqali nafas olish jarayoni ortadi va organizmda moddalar almashinuvi yaxshilanadi. Basharti, funksional holat yaxshi bo'lsa, bu organizmning turli kasalliklarga, ayniqsa ateroskleroz, gipertoniya kasalliklariga, semirishga, diabetga, yurakning ishemik kasalligiga chidamliligidan dalolat beradi. Chidamlilik darajasi yuqori bo'lgan vaqtda organizm asosiy tizimlarning normal faoliyat ko'rsatish muddatlari uzayadi, bu esa ancha vaqtgacha salomatlikni saqlab qolish imkonini beradi. Olib borilgan tadqiqotlar orqali salomatlik bilan chidamlilik o'rtasida ijobiy aloqa mavjud ekanligi isbot qilindi. Shuning uchun ham umumiy chidamlilik ko'rsatkichlari (3-diagrama) hamda aerobik quvvat (kislorodning maksimal darajada iste'mol qilinishi) salomatlikning normativ me'yorlari sifatida xizmat qiladi.

3-diagrama

3-diagrama. 8 yoshli bollada 7 oy davomida chidamlilik holati kuzatildi Xayrullayev Husniddin misolida

Yunqorida olib borilgan kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki.

- Yaxshi jismoniy shakl. Moslashuvchanlik, tana sezgi va rivojlanishi to'g'ri turish, yurish, chidamlilik, elastiklik shakllanadi.

- Salomatlik. Sport o'sib borayotgan bolaning tanasida barkamol rivojlanishini kafolatlaydi. Shifokorlarning fikriga ko'ra, muntazam jismoniy faollik kuchayadi

- Chidamli xarakter. Gimnastika hissiy barqarorlikni ta'minlaydi.

Sport gimnastikasi ommaviy sog'lomlashtirish ishlari salomatlikni yaxshilashga yordam beradi, jismonan kuchayadi ishlash va kasallikning oldini oladi.

Sport gimnastika mashqlari yordamida jismoniy tayyorgarlikning har tomonlama yuqori darajasiga erishish mumkin, bunday darajaga erishmay turib, sog'lomlashtirishga qaratilgan tamoyillarni amalga oshirish, shuningdek, xalqimizning farovon hayotini, Vatanga bo'lgan muhabbatini va Vatan himoyasiga tayyorligini ta'minlab bo'lmaydi. Mashqlarning insonni sog'lomlashtirish yo'nalishida xizmat qiladigan bo'lishiga gavdaning barcha qismlari uchun moskeladigan, o'zgaruvchan jadallikda bajariladigan mashqlarni tanlash orqali erishiladi. Mashqlarni tanlashda shug'ullanuvchilarning shaxsiy xususiyatlarini, sog'liq darajasini, yoshi, jinsi, jismoniy tayyorgarligini, shuningdek, harakat apparatining anatomic tuzilishini hisobga olish zarur. Barcha mushak guruhlarini ishga solish uchun ularning funksional xususiyati va hajmini hisobga olish kerak. Katta mushak guruhlari ko'p quvvat sarflashni talab qiladigan jismoniy va aqliy ishni bajarishi lozim.

Jismoniy yuklamalarni boshqara borish, uni asta-sekin oshirib borish, shug'ullanuvchilarga mo'ljallangan mashqlarni bajarishda ularning sog'lig'I va jismoniy tayyorligini inobatga olish zarur.

1. **Sport gimnastikaning amaliy ahamiyati.** Sport gimnastika mashg'ulotlari jarayonida yurish, yugurish, muvozanat saqlash, uloqtirish, tirmashib chiqish, yukni bir joydan ikkinchi joyga olib o'tish, turli to'siqlardan oshib o'tish kabi hayotiy zarur harakat malakalari shakllanadi va takomillashadi.

Qayd etib o'tilgan harakat malakalari kishilarning mehnat va faoliyati uchun katta ahamiyatga ega. Ularni o'rganish harakat tajribasini boyitadi, kuch, tezlik, chaqqonlik va chidamlilikni rivojlantirishga imkon beradi.

2. **Sport gimnastika** —harakat tajribasini boyitishning samarali vositasidir. Sport gimnastika mashg'ulotlari jarayonida ko'pgina harakatlarning elementlari o'rganiladi. Shug'ullanuvchilar tuzilmasi va texnikasi jihatidan turlicha bo'lgan mashqlar tarkibini o'zlashtirib olgach, harakatning yangi shakllarini muvaffaqiyatli egallab, turli harakat topshiriqlariniuddalayolishadi. Har

qandayyangi harakat malakasi oldin o'rganilgan harakat faoliyati zaminida shakllanadi. Har bir o'rganilayotgan harakatning elementlari (qismi) mavjud. Demak, kishi qanchalik ko'p harakat malakasiga ega bo'lsa, uning harakat tajribasi qanchalik boy bo'lsa, uni yangi harakat faoliyatiga shunchalik oson va tez o'rgatish mumkin. Bolalar bilan o'tkaziladigan Sport gimnastika mashg'ulotlarida bu masalani hal qilish, ayniqsa, muhimdir va bu 7 oy davomida olib borilgan kuzatuvlar natijasida o'z aksini topdi.

3. *Sport gimnastikaning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati.* Mashg'ulotlar jarayonida ta'lim-tarbiyaviy vazifalar hal qilinadi. Gimnastika darslari intizomli va qat'iy tartibda o'tishi bilan ajralib turadi, chunki mashqlar sanoq yoki musiqa jo'rligida bajariladi. Gimnastika mashg'ulotlarida turli harakatlarni bajarishga va bu harakatlarni fazoda, vaqt birligida va mushak ishga solish darajasi bo'yicha aniq bajarishga o'rgatiladi. Maktab yoshidagi bolalarni o'z harakatlarini barcha parametrlarda aniq baholay olishga, gavdaning turli harakatlarini boshqara olish va eslab qolishni o'rganadi. 6-10 yoshdagi bolalar harakat aniqligiga va ularni bajarish uyg'unligini asta-sekin murakkablashtirib borishga e'tibor berishlari zarur. Shu maqsadda gavdaning alohida qismlari bilan o'rganilayotgan harakatlarni bir necha qismlarga va kombinatsiyalariga birlashtirish tavsiya etiladi. Bunday mashqlarni o'rganish orqali eslab qolish va bajarilayotgan harakat faoliyatini anglash qobiliyati rivojlanadi, bolaning ruhiy holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatiladi. Sport gimnastika mashg'ulotlari jarayonida aqliy ta'lim va jismoniy tarbiya birgalikda muvaffaqiyatli amalga oshiriladi. P.F. Lesgaft maktabda gimnastika tizimi haqida fikr yuritib, bunday yozgan edi: «Aqliy va jismoniy ta'lim o'zaro shunday chambarchas bog'liq- ki, ular maktabning ajralmas va zifasini tashkil qilishi lozim, chunki har qanday bir tomonlama rivojlanish ta'limda muvofiqlikni buzadi va odamning barkamol rivojlanishi uchun sharoit yaratmaydi»

Xulosa qilib aytganda sport gimnastika mashg'ulotlari jarayonida har tomonlama umumiy jismoniy tayyorgarlikni, hayotiy zarur bo'lgan harakat malakalarini shakllantirish va aksari harakatlar texnikasi asoslariga o'rgatish vazifalarini muvaffaqiyatli hal qilish mumkin. Sport gimnastikasi v aboshqa sport turlariga o'tishning tayyorlovchi bosqichi bo'lib xizmat qiladi.

Bir oyoqli muvozanatlash (flamingo) testi paytida postural nazorat. Yana qiyinroq statik postural vazifa muvozanatdir va bu static posturalning yanada sezgir testi bo'lishi mumkin 8 yoshli bolalar sezilarli darajada sekinroq va 7 yoshga nisbatan kichikroq diapazonda chayqaladi. Turli rivojlanish yoshdagi bolalarni ajrata oladigan nazorat. Birinchi sinf (o'rtacha yosh 6, 7) va ikkinchi daraja (o'rtacha yosh 7, 7) o'rtasida bir oyoqda muvozanatni saqlash uchun sarflangan. qobiliyatlari, bu erda qizlar o'g'il bolalarga qaraganda sezilarli darajada kichikroq tebranish maydonini ishlab chiqardilar. Yoshi maksimal vaqt bolalar bir oyog'ida muvozanatga ega bo'ldi. Sport gimnastikasi yosh bolalar organizimda har tamonlama o'z tasirini o'tkazib, bolaning egiluvchanligi, chidamliligi, chanqonlik va organizimda funksional ta'sirini ko'rsatadi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 14 martdagi PQ-163-son (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2022 yil 14 mart, 07/22/163/0214-son)
2. Safarov D.Z.O., Hamroyev B.X. Oliy ta'limda gimnastika fanini innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida o'qitish samaradorligi // Ilmiy taraqqiyot, 2021 yil. T. 1. 6-son.

3. Islomov E.Yu., Hamroev B.X., Safarov D.Z.U. Upravlenie vospitaniem yunogo sportsmena vo vremya zanyati fizicheskimi uprajneniyami i na trenirovke // Savollar nauki i obrazovaniya, 2020. № 20 (104).
4. F.F.Savrievich, T.M.Shodievich FUTBOLCHILARNING TEXNIK VA TAKTIKIY OLISHLARI Web of Scientist: International Scientific Research Journal 2 (04), 259-266
5. F.F. Savrievich "MAKTAB O'quvchilarining Jismoniy tarbiyasining ASOSLARI - Jismoniy tarbiya bilimlari" Web of Scientist: International Scientific Research Journal 2 (05), 41-48
6. F. Fazliddinov "PROFESSIONAL KOLLEKSIYON". ACADEMICIA: Xalqaro ko'p tarmoqli , 2020 yil
7. Z.N. Savriyevna O'tkir Hoshimov asarlarida qahramonlar tomonidan inson qadr-qimmatini tushunchalarining talqini – O'rta Yevropa ilmiy xabarnomasi, 2021
8. N.R. Sobirova "Sportchilarning funksional holatini rivojlantirishda uch bosqichli modelning ahamiyati". Iqtisodiyot, moliya va barqaror rivojlanish bo'yicha xalqaro jurnal 3.3 (2021): 190-196.
9. Sayfiyev Hikmatullo Khairullayevich. Development of gymnastics in Uzbekistan and attention to gymnastics. International scientific-educational electronic magazine "OBRAZOVANIE I NAUKA V XXI VEKE". Issue №24 (volume 6) (March, 2022). Vyxoda data in the world: 31.03.2022.
10. Saidova Mahbuba Ayubovna International Journal of Culture and Modernity ISSN 2697-2131, Volume 16 <https://ijcm.academicjournal.io/index.php/ijcm> 17 17 Features of Application of Sports Games in Preschool Children
11. Ayubovna, S. M. ., & Komiljonova, K. I. . (2022). Features of Application of Sports Games in Preschool Children. *International Journal of Culture and Modernity*, 16, 17–23.

BOLALARDA KUCHNI RIVOJLANTIRISH VA KUCH-QUVVAT MASHQLARI

Yarashova Dilnoza Ismoil qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti Jismoniy Madaniyat kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8372961>

Annotatsiya. Bolalarda psixomotor rivojlanish jarayonida ba'zi muhim bosqichlar mavjud. Sport bilan bog'liq harakatlar davri ushbu bosqichlarga kiritilgan. Bolalarda davrini qamrab olgan ushbu bosqichda bolalarning jismoniy va motorli rivojlanish darajasi sezilarli darajada oshadi. Jismoniy va motorli rivojlanish ushbu yosh guruhidagi bolalarni sportga yo'naltirish orqali qo'llab-quvvatlanadi. Bolalarda sport bilan shug'ullanish bilan rivojlanadigan eng muhim vosita xususiyatlaridan biri bu kuchdir. Bolalarning kuchini rivojlantirish kuchni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash uchun tegishli mashqlardan ijobiydir bu yo'nalish ta'sir qiladi. Bolalarda kuchni rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotlarning eng yaxshi samaradorlikka erishish va bolalarda har qanday nogironlikni keltirib chiqaradigan xatarlarni bartaraf etish uchun psixomotor rivojlanish tamoyillarini hisobga olish kerak. Ushbu tadqiqotda bolalarda kuchni rivojlantirish, sport bilan shug'ullanishning kuchni rivojlantirishga qo'shgan hissasi, bolalarda kuch-quvvat mashqlari va bolalarning kuch-quvvat mashqlari javoblarga qaratiladi.

Kalit so'zlar: Bola, Psixomotor Rivojlanish, Kuchni Rivojlantirish, Jismoniy, Mashqlar, Sprint Fiziologik, Tarbiya, Individual.

STRENGTH TRAINING AND STRENGTH TRAINING IN CHILDREN

Abstract. There are some important stages in the process of psychomotor development in children. A period of sports-related activities is included in these stages. At this stage, which covers the period of childhood, the level of physical and motor development of children increases significantly. Physical and motor development is supported by directing children of this age group to sports. One of the most important motor skills that children develop through playing sports is strength. Children's strength development is positively influenced by appropriate exercises to support strength development. Research aimed at developing strength in children should take into account the principles of psychomotor development in order to achieve the best results and eliminate the risks of any disability in children. This study focuses on strength development in children, the contribution of sports to strength development, strength training in children and strength training in children.

Keywords: Child, Psychomotor Development, Strength Development, Physical, Exercises, Sprint Physiological, Education, Individual.

СИЛОВЫЕ ТРЕНИРОВКИ И СИЛОВЫЕ ТРЕНИРОВКИ У ДЕТЕЙ

Аннотация. В процессе психомоторного развития детей можно выделить несколько важных этапов. В эти этапы входит период занятий спортом. На этом этапе, охватывающем период детства, значительно повышается уровень физического и двигательного развития детей. Физическое и двигательное развитие поддерживается путем направления детей этой возрастной группы на занятия спортом. Одним из наиболее важных двигательных навыков, которые развивают дети, занимаясь спортом, является сила. На развитие силы детей положительно влияют соответствующие упражнения, способствующие развитию силы. Исследования, направленные на развитие силы у детей, должны учитывать принципы психомоторного развития, чтобы достичь наилучших результатов и исключить риски возникновения каких-либо нарушений у детей. Это исследование посвящено развитию силы у детей, вкладу спорта в развитие силы, силовой тренировке у детей и силовой тренировке у детей.

Ключевые слова: Ребенок, Психомоторное развитие, Силовое развитие, Физические, Упражнения, Физиологический спринт, Обучение, Индивидуальный.

Kirish

Psixomotor rivojlanish odamlar hayoti davomida davom etadigan vosita mahoratida yuzaga keladigan xatti-harakatlarni boshqarish jarayoni sifatida tavsiflanadi. Psixomotor harakatlar bu sezgi organlari, ong va mushaklar birgalikdagi ishi bilan amalga oshiriladi. Shu nuqtai nazardan, psixomotor xatti-harakatlarni boshqarishga imkon beradigan jarayon psixomotor rivojlanishni anglatadi. Psixomotor rivojlanish inson hayotining barcha davrlarida har xil tezlik yoki shakllarda bo'lsa ham uzluksiz jarayondir. Psixomotor rivojlanish va jismoniy rivojlanish bir-biri bilan parallel ravishda sodir bo'ladi va bu ikki rivojlanish jarayoni ajralmas tuzilishga ega. Bundan tashqari, sog'lom psixomotor rivojlanish, jismoniy uning rivojlanishidan tashqari, aqliy, hissiy va ijtimoiy shuningdek, rivojlanish uchun sog'lom bo'lish juda muhimdir.³⁹

Bolalarda sport bilan bog'liq harakatlar davri psixomotor rivojlanish davrida muhim bu bir joyga ega. Bu davr bolalarning umumiy rivojlanish davrlarida bo'lgan maktab davriga to'g'ri keladi. Bu davr ham ko'p ko'nikma va malakalarni talab qiladigan harakatlar boshlangan va rivojlangan davrdir. Ushbu davrda bolalarning motor qobiliyatlaridan biri bo'lgan kuch xususiyatining rivojlanishi hali savol tug'dirmaydi. Aksincha, bolalarda yosh ortishi bilan kuch ortishi ham sodir bo'ladi

Sport bilan shug'ullanish vosita xususiyatlaridan biri bo'lgan kuchni rivojlantirish uchun katta ahamiyatga ega. O'tkazilgan tadqiqotlarda sport bilan shug'ullanish inson organizmiga ta'sir ko'rsatishi aniqlandi ko'p sohalarda ijobiy hissa qo'shishi va kuch-quvvat rivojlanishini qo'llab-quvvatlashi aniqlandi.⁴⁰ Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'z maktablarida mashq qiladigan jismoniy tarbiya darslarining maqsadlari orasida bolalar ham bor, tortish, uloqtirish va hokazo. kuch xususiyatlarining yaxshilanishi kuzatilmoqda. Bundan tashqari, ilmiy o'lchovda baholanganda sport bilan shug'ullanish yoki amaliy kuch mashqlarining bolalarda kuch rivojlanishiga ta'sirini o'rganadigan ko'plab tadqiqotlar mavjud.

Kuch tushunchasi

Adabiyotlarda keltirilgan ma'lumotlarga baho bersak, ko'pgina olimlar kuch tushunchasini bir xil narsani anglatuvchi turli ifodalar bilan aniqlashgandek tuyuladi. Kuch tushunchasi fizikada ob'ektlarning pozitsiyalarini, harakatlarini va shakllarini o'zgartiradigan ta'sir, biomexanikada esa harakat va muvozanatni ta'minlaydigan ta'sirlar sifatida tavsiflanadi.

Sport ma'nosida olingan ishlash testi natijalari baholanganda, kuch xarakteristikasi ba'zi sport tarmoqlarida ishlashga bevosita yoki bilvosita ta'sir qilishi aniqlandi. Ayniqsa, og'ir vaznli sport turlarida kuch sifati va miqdori katta ahamiyatga ega. Og'ir va engil vaznlilarni taqqoslashda, o'lchovlar va musobaqalarda olingan natijalarga ko'ra, engil vaznlilar og'ir vaznlilarga qaraganda kuchliroq va muvaffaqiyatliroq ekanligi aniqlandi. Bu jamoaviy sport bilan shug'ullanadigan shaxslar va shaxslarga ham tegishli bu haqiqiy ekanligini bildiradi.⁴¹

Ichki va tashqi qarshiliklarni engishga imkon beradigan kuch bu asab va mushaklar qobiliyati sifatida belgilanadi. Sportchi ishlab chiqarishi mumkin bo'lgan eng katta kuch darajasi bu harakatning biomexanik xususiyatiga va mushak guruhlarining hajmiga bog'liq. Kuch xususiyati kuch va tezlanish ko'paytmasiga teng bo'lgani uchun, bu kuch darajasida sodir bo'ladigan o'sish ikki xususiyatdan birini yoki ikkalasini o'zgartirish orqali taqdim etiladi. Shunga ko'ra, biz yuqori dastur tezligi va uzoq vaqt davomida qo'llaniladigan kuch katta quvvatni keltirib chiqaradi deb aytishimiz mumkin. 12 13. Bundan tashqari, mushaklar kuchiga ba'zi morfologik-fiziologik, muvofiqlashtiruvchi va motivatsion omillar ta'sir qiladi.

³⁹ Omzun JC, Mikesky AE, Surburg PR. Neuromuscular adaptations following prepubescent strength training. *Med Sci Sports Exerc* 1994;26:4:510-4.

⁴⁰ Faigenbaum AD, Milliken LA, Loud RL, Burak BT, Doherty CL, Westcott WL. Comparison of 1 and 2 days per week of strength training in children. *Res Q Exerc Sport* 2002;73:4:16-24.

⁴¹ Suman OE, Spies RJ, Celis MM, Mlack RP, Herndon DN. Effects of a 12-week resistance exercise program on skeletal muscle strength in children with burn injuries. *J Appl Physiol* 2001;91:1168-75.

Bolalarda kuchni rivojlantirish

Bolalarda kuchning rivojlanishi yoshga parallel ravishda, suyak tizimidagi balandlik, vazn, mushaklar nisbati va mushak massasining rivojlanishi bilan parallel ravishda ortadi. Ushbu rivojlanish tananing sport tuzilishiga ega bo'lishiga yordam beradi. Biroq, kuch darajasining yaxshilanishi nafaqat qo'llar tizimining mosligiga bog'liq. Chunki bolalarda kuchning rivojlanishi gormonal rivojlanishning rivojlanishiga bog'liq bo'lib, Markaziy asab tizimining maqsadga muvofiq ishlay boshlashi va O₂ qarzdorlikni yaxshiroq tuta bilish qobiliyati ham rivojlanadi. Shu sabablarga ko'ra bolalarda maksimal kuch, tezkor kuch va kuchning uzluksizligi rivojlanishida yoshga xos farqlar bo'lishi mumkin. 8-11 yoshda, ular boshlang'ich maktabda bo'lganida va 11-13 yoshda, o'rta maktabda bo'lganida bolalarning Motor rivojlanishi yuqori darajada. Shu sababli bolalar bo'lgan bu davrlar ularning harakat malakalari rivojlanayotgan paytda "ideal yosh" deb ataladi.⁴²

Kuchning rivojlanishini baholasak, bolalarning maktabgacha yoshdagi kuch darajasi pastligi ma'lum bo'ladi. 6-8 yosh guruhidagi bolalar boshlang'ich maktabning birinchi yillarida kichik mushak guruhlari uchraydi, katta mushaklar va kichik mushaklar o'rtasidagi muvofiqshartlash darajasi past bo'ladi. Erkaklarda maksimal quvvat rivojlanishi 10-13 yosh orasidagi oldingi davrlarga nisbatan past darajada bo'lsa-da, 13-14 yoshda sekinlasha boshlaydi. Qizlarda maksimal kuchning rivojlanishi 14 yoshida yakunlanadi. Kuchda doimiylik xususiyatining rivojlanishi o'g'il va qiz bolalarda o'xshash darajalarda sodir bo'ladi. Va o'n yoshdan keyin erkaklar foydasiga rivojlanish farqi paydo bo'ladi. Boshqa tomondan, tez kuch maksimal kuch bilan parallel ravishda rivojlanmaydi. Shunga ko'ra, otish kuchi qiz bolalarda 13-14 yoshda, o'g'il bolalarda otish kuchi esa maksimal darajaga etadi uning rivojlanishi uzoq vaqt davom etmoqda.

Sprint kuchini baholasak, birinchi maktab yoshi bundan buyon o'g'il bolalar qizlarga qaraganda yaxshiroq sekinlasha olishlarini ko'rish mumkin va ular orasidagi farq har yili oshib boradi va bu davr oxiriga kelib qizlar maksimal sprint kuchiga erishadilar. ma'lumki, 12-13 yoshdagi qizlar va o'g'il bolalarning vertikal sakrash va uzunlikka sakrash chiqishlari o'xshash darajada bo'lib, balog'at davrida o'g'il bolalar qizlarga qaraganda yaxshiroq sakrash ko'rsatkichlarini namoyish etishadi. Bundan tashqari, ushbu yosh davri tez kuch bilan chambarchas bog'liq bo'lgan boshlang'ich sport yoshi sifatida uchraydi. Erkaklarda kuchning rivojlanishidan tashqari, vertikal va gorizontol sakrash ko'rsatkichlarining ijobiy yaxshilanishi 13-14 yoshda asabnovembermuskulyar tizimning tez yaxshilanishi tufayli kuzatiladi. O'smirlilik davrida o'g'il bolalarning umumiy kuch darajalari qizlarga nisbatan yuqori bo'ladi. Bu erkaklarda testosteron gormonining ko'payishiga asoslangan. Ayniqsa, erkaklarda 13 yosh-bu testosteronning chiqarilishi va kuchning rivojlanishi tez bo'lgan davr.⁴³

Bolalar uchun kuch mashqlari

Bolalarda muvaffaqiyatli kuch mashqlari uchun birinchi tavsiya har bir bolaning jismoniy mahorat darajasiga qarab individual o'quv dasturini tashkil qilishdir. Kuchni rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotlarda kuch-quvvat mashqlarini endigina boshlayotgan shaxslar avval umumiy kuch xususiyatini rivojlantirishlari kerak. Sportchi ishtirok sport turi, kuch ta'lim katta mushak guruhlari uchun sabr tayyorlash keyin surish-pull yoki engil og'irliklari bilan boshlash mumkin. Bu erda noyabr mushaklarning kuchini emas, balki mushaklarning sifatini yaxshilash va jarohatlardan himoya ta'sirini ta'minlashdir.⁴⁴ Bundan tashqari, rivojlanish yoshidagi bolalarda

⁴² Ramsay JA, Bilimkie CJ, Smith K, Garner S, Macdougall JD, Sale DG. Strength training effects in prepubescent boys. *Med Sci Sports Exerc* 1990;22:605-14.

⁴³ Eniseler N. Çocuk ve gençlerde futbol. İstanbul: TFF Futbol Eğitim Yayınları; 2009.

⁴⁴ Karatosun H. Futbol da Fiziksel Performans Gelişimi. Isparta: Altıntuğ Ofset; 2012.

kuch-quvvat mashg'ulotlariga moslashish muhim masaladir. Chunki bolalarning kuch-quvvat mashqlariga moslashishi ularning sog'lig'i va ish faoliyatini rivojlantirish uchun muhimdir.⁴⁵

Ilk maktab yoshidagi bolalarda avvalo asosiy kuch xarakteristikasini tarbiyalash kerak. Shu sababli, yuk ko'tarish xususiyatini yaxshilash uchun kuch uzluksizligini o'rganish va tezkor kuch tadqiqotlari qo'llanilishi kerak. Mushakalar uchun asosiy holatlar uchun muhim rol o'ynaydigan orqa, qo'l va oyoqlarning va bu mushak guruhlarining nurlari birinchi navbatda mustahkamlanadi. Ushbu davrda kuch-quvvat mashqlarini endigina boshlayotgan bolalarda ko'p qirrali kuchlarning rivojlanishini ta'minlash, charchoqqa qarshilik va yuk ko'tarish qobiliyatini rivojlantirish maqsad qilingan. Boshlang'ich maktab yoshidagi va muntazam ravishda mashq qiladigan bolalarga qo'llaniladigan kuch-quvvat tadqiqotlarida ko'p qirrali rivojlanish mashqlari sport o'yinlari va jangovar sport turlari kabi sohalarda qo'llanilishi mumkin. O'rta maktab yoshi, tadqiqotlar katta mushak guruhlari umumiy va ko'p qirrali rivojlantirishga qaratilgan tana og'irligi yoki qo'shimcha og'irliklari bilan amalga oshirilishi mumkin.

Mashg'ulotlarda qo'llaniladigan mashqlar mazmuniga qo'shimcha ravishda barda o'z-o'zini tortib olish, barda oktyabr yoki parallel, handstand, push-up va sakrash ketma-ketliklari qo'shilishi mumkin. Shunga qaramay, noyabr bu davrda qorin va orqa mushaklarini rivojlantiradigan tadqiqotlar o'tkazilishi kerak. Kuch uzluksizligi tadqiqotlariga maksimal takrorlanish sonining 50% bo'lgan tadqiqotlar kiritilishi mumkin, so'ngra takrorlanish soni asta-sekin ko'paytirilishi mumkin. Tez kuch-quvvat mashg'ulotlarida yukni asta-sekin oshirish printsipi tufayli ish yuki oshiriladi va maksimal kuch-quvvat mashqlari uchun infratuzilma ta'minlanadi.

Mushaklarda to'g'ri bolalarda kuch ta'lim amaliy, mushak kuchi rivojlantirish, suyak rivojlanishiga ijobiy ta'sir va o'sish salohiyati qo'llab-quvvatlash kutilgan natijalar. Bundan tashqari, bolalarda yoshga mos keladigan kuch-quvvat mashqlari nogironlik va jismoniy stress bilan bog'liq salbiy ta'sirlarni kamaytiradi. Yuqori zichlikdagi kuch mashqlari bilan xavfsizlik choralari ko'rmasdan unga yuqori qarshilik-oktyabr og'irliklari bilan mashq qilish skelet suyaklarining o'sish zonalariga zarar etkazadi. Shu sababli, mashq qilish usuli va kuch-quvvat mashqlaridagi yuk mezonlari mashg'ulot maqsadlariga muvofiq belgilanishi kerak. Bundan tashqari, kuch-quvvat mashqlari yoshidan katta bo'lganlar kuch-quvvat mashqlari tarixiga ega bo'lmaganlarga qaraganda tez-tez mashq qilishlari mumkin.⁴⁶

Kuch-quvvat mashqlarini bajarishdan oldin, bajariladigan mashg'ulot mazmuniga muvofiq isitish ishlari olib borilishi kerak. Ayniqsa, cho'zish mashqlaridan foydalanish kerak. Kuchni o'rganish va o'spirinlarda yangi boshlanuvchilar uchun mo'ljallangan o'quv dasturlarining asosiy maqsadlaridan biri bu mustahkam tarkibiy va fiziologik asosni ishlab chiqishdir. Bunday yondashuvsiz doimiy yaxshilanish mavjudligi bu mumkin emas. Shuning uchun, noyabr bu kuch-quvvat mashqlari haqida, murabbiylar tananing asosiy mushak guruhlariga qaratilgan kuch-quvvat mashqlarini bajarishlari kerak. Kuch o'rganishdan oldin qo'llaniladigan harakatlarni bolalar tushunadigan tarzda tushuntirish va o'rgatish kerak. Bundan tashqari, kuch-quvvat mashg'ulotlarida ishtirok etadigan bolalar kerakli harakatlarni bajara olishlari kerak. Biroq, bolalarning qiziqishlarini diqqat bilan tinglash, kuch-quvvat mashqlari haqida fikr-mulohazalar olish, bolalarni rag'batlantirish va ijobiy yordam berishga harakat qilish kerak.

Natijada

Bolalarda kuchning rivojlanishi yosh guruhlariga qarab farq qiladi. Bundan tashqari, muhim munosabatlar mavjud dek bolalarga qo'llaniladigan kuch-quvvat mashg'ulotlarining mazmuni va kuchni rivojlantirish. Bundan tashqari, ayrim davrlarda o'g'il va qiz bolalarning kuch-quvvat rivojlanishi bir-biridan farqli darajada bo'ladi. Shuning uchun bu muhim masala dek bolalarga qo'llaniladigan kuch mashqlarini bolalar o'rtasidagi individual farqlarga va psixomotor

⁴⁵ Faigenbaum AD. Strength training and children's health. J Physical Educ Recre Dance 2001;72:24-30.

⁴⁶Virgilio SJ. Fitness education for children. USA: Human Kinetics; 1997.

rivojlanish davrlariga qarash kerak. Shuning uchun bolalarga kuch-quvvat mashqlarini qo'llaydigan murabbiylar yoki murabbiylar bolalarda psixomotor rivojlanish to'g'risida bilimdon bo'lishlari kerak. Natijada, kuch ongli bolalar uchun qo'llaniladigan aytishimiz mumkinki, ularning mashg'ulotlari kuch rivojlanishini oshiradi.

REFERENCES

1. Omzun JC, Mikesky AE, Surburg PR. Neuromuscular adaptations following prepubescent strength training. *Med Sci Sports Exerc* 1994;26:4:510-4.
2. Faigenbaum AD, Milliken LA, Loud RL, Burak BT, Doherty CL, Westcott WL. Comparison of 1 and 2 days per week of strength training in children. *Res Q Exerc Sport* 2002;73:416-24.
3. Suman OE, Spies RJ, Celis MM, Mlack RP, Herndon DN. Effects of a 12-week resistance exercise program on skeletal muscle strength in children with burn injuries. *J Appl Physiol* 2001;91:1168-75.
4. Ramsay JA, Bilimkie CJ, Smith K, Garner S, Macdougall JD, Sale DG. Strength training effects in prepubescent boys. *Med Sci Sports Exerc* 1990;22:605-14.
5. Eniseler N. Çocuk ve gençlerde futbol. İstanbul: TFF Futbol Eğitim Yayınları; 2009.
6. Karatosun H. Futbol da Fiziksel Performans Gelişimi. Isparta: Altıntuğ Ofset; 2012.
7. Faigenbaum AD. Strength training and children's health. *J Physical Educ Recre Dance* 2001;72:24-30.
8. Virgilio SJ. Fitness education for children. USA: Human Kinetics; 1997.

BUXORO VILOYATIDA TA'LIM XIZMATLARI VA UNI RIVOJLANTIRISH TENDENSIYALARI

Umurova Behishtibonu Murodilloyevna

Osiyo Xalqaro Universiteti magistiri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8364162>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Buxoro viloyatida ta'lim xizmatlari va uni rivojlantirish tendensiyalari masalalari haqida so'z boradi. Maqola davomida asosli fikr va mulohazalardan foydalanilgan bo'lib, ta'limning rivojlanish yo'nalishlari, taraqqiyot tendensiyalari haqida ma'lumotlar keltiriladi. Maqola so'ngida xulosa va takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim xizmatlari, rivojlantirish tendensiyalari, ta'limning rivojlanish yo'nalishlari.

EDUCATIONAL SERVICES AND TRENDS OF ITS DEVELOPMENT IN BUKHARA REGION

Abstract. This article talks about issues of educational services and trends of its development in Bukhara region. Reasonable opinions and considerations are used throughout the article, and information is given about the directions of education development and development trends. Conclusions and suggestions are given at the end of the article.

Key words: educational services, development trends, directions of educational development.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ УСЛУГИ И ТЕНДЕНЦИИ ИХ РАЗВИТИЯ В БУХАРСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы образовательной услуги и тенденции ее развития в Бухарской области. На протяжении всей статьи использованы обоснованные мнения и соображения, представлена информация о направлениях развития образования и тенденциях развития. Выводы и предложения приведены в конце статьи.

Ключевые слова: образовательные услуги, тенденции развития, направления развития образования.

Bugungi kunda Buxoro viloyatida ta'lim xizmatlari va uni rivojlantirish tendensiyalari masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Aytish mumkinki, uzluksiz ta'lim tizimida quyidagi o'ziga xos holatlar vujudga kelgan:

1. Ta'lim resurslari ta'lim ehtiyojlariga mos kelmasligi tufayli shaxsning ijtimoiy hayot va bulg'usi kasbiy faoliyatga tayyorlash sifatining umumiy pastligi;

2. Ta'lim sifatini nazorat qiluvchi vakolatli tuzilmalarning o'quv-tarbiya muassalarini litsenziyalash va akkreditatsiya qilishni rasmiy tashkil etish bilan cheklanib, ularning amalda kechayotgan ta'lim jarayonini yetarlicha nazorat qilmasligi;

3. Ma'rifiy masalalar o'ta jiddiy moliyaviy tanqislik sharoitida ishlash, ta'lim soxasini tijoratlashtirishning hozirgi xolati uni inqirozdan olib chiqa olmaslik;

4. Strategik nuqtai nazardan ta'lim tizimi va jarayonini uning barcha tarkibiy qismlarini hisobga olgan holda rivojlantirishning samarali konsepsiyasi ishlab chiqilmaganligi, shuningdek ma'rifiy muassasalar faoliyatini ma'lum bir tarzda tartibga solib turadigan qonun-qoidalar mavjudligi, biroq ta'lim tizimi va jarayonida shakllangan umumiy qoliplar uning yaxlit rivojlanishiga emas, balki ayrim qismlarining yomonlashuviga olib kelganligi;

5. Ma'rifiy muassasalar faoliyatining davlat tomonidan tartibga solinishi kuchayganligi, ularning haqiqiy mustaqilligini qat'iy tartibga soluvchi me'yoriy – huquqiy hujjatlar (moliyaviy erkinlik, variativ DTS, o'quv rejalari va dasturlari va sh.k.) mavjud emasligi;

6. Pedagogik kadrlar tayyorlash siyosatining aniq konsepsiyasi to'liq ishlab chiqilmaganligi;

7. Ma'rifiy muassasalar (maktabgacha ta'lim tashkilotlari, umumta'lim maktablari, kasb-hunar kollejlari), ayniqsa asosiy oliy ta'lim muassasalarining ilmiy-pedagogik salohiyati pastligi;

8. Ta'lim-tarbiya sohasida xalqaro hamkorlikning kengayishi va yangi ta'limtarbiya texnologiyalarining qo'llanilishi. Zamonaviy ta'lim tizimi va jarayoni o'tmishdagi faoliyatga emas, balki kelajak faoliyatga yo'naltirilgan bo'lsa, chinakam innovatsion xususiyatga ega bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan bugungi ta'lim tizimi va jarayonida quyidagi umumiy taraqqiyot tendensiyalari kuzatilmoqda:

1. Ta'lim tizimi va jarayonini demokratlashtirish. Ta'lim tizimi va turlari mazmunini tanlash erkinligi, ularning xammabopligi, ta'lim tizimi va jarayonini boshqarishning demokratik tabiati va ma'rifiy muassasalar avtonomiyasi.

2. Ta'lim jarayonini va o'qituvchi-talaba mexnatini individuallashtirish. Individuallashtirish sinf (auditoritiya) mashg'ulotlariga ajratilgan vaqtni kamaytirish hisobiga o'qituvchi-talabalarning mustaqil ijodiy ishlari hajmini sezilarli oshirishni nazarda tutadi.

3. Ta'limni insonparvarlashtirish va ijtimoiylashtirish. Ta'lim jarayonida asosiy e'tibor o'quvchi talaba shaxsiga yo'naltiriladi. O'quvchi-talaba ta'limiy faoliyat subyektiga aylanadi. Ularning madaniy dunyoqarashi gumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy fanlar xisobiga kengaytiriladi. Insonparvarlashtirish tushunchasi ostida umuminsoniy qadriyatlar, inson hayoti va salomatligi, shaxsning erkin kamol topishi tushuniladi. Ijtimoiylashtirish o'quvchi talabalar uchun ham eng qulay shakllar metodlar va shartsharoitlar yaratilishini o'z ichiga oladiki, bunda insoniy munosabatlar, o'z fikrlarga chidamlilik, jamiyat oldidagi javobgarlik kabilar shakllantirishirilishi lozim.

4. Ta'lim tizimi va jarayonini kompyutirlashtirish. Kompyutirlashtirish nafaqat xisoblash va grafik ishlari uchun, balki axborot tizimlariga kirish uslubi, shuningdek avtomatlashtirilgan tizimlar va ma'lumotlarni taqdim etish vositasi sifatida test va pedagogik nazorat uchun xam katta amaliy ahamiyat kasb etadi.

5. Ta'lim tizimi va jarayonini fundamentallashtirish. Bu o'qituvchi-talabalarning fundamental (umumilliy) tayyorgarligini kengaytirish va chuqurlashtirishni nazarda tutadi.

Fundamental fanlar bo'lg'usi mutaxassislariga o'z soxasida erkin mo'ljal olishga, to'plangan yangi matreallarni mustaqil tahlil qilishga, noto'g'ri qarorlar qabul qilishining oldini olishga imkon beradi. Texnologiyalarning tez o'zgarishi yaxshi fundamental tayyorgarlikni va yangi texnologiyalarni tez o'zlashtirish qobilyatini talab etadiki, bu ishni tor doirada amalga oshirib bulmaydi.

6. Ta'limiy dasturlarni ishlab chiqarish bilan integratsiyalash, shu jumladan tegishli tarmoqning yetakchi korxonalariga ta'limiy xizmatlarni taqdim etish. Bu shuni anglatadiki, o'quvchi-talabalar maxsulot va xizmatlar ishlab chiqarish bilan shug'ullanuvchi sherik korxonalarda ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

7. Uzluksiz ta'lim va mustaqil ta'lim olish o'quvchi talabalarning mustaqil ta'lim olish qobilyati va ko'nikmalarini shakllantirishga, ularning uzluksiz ta'lim tizimiga qo'shilishi xamda

o‘z bilimi, ko‘nikmasi va malakasini doimiy oshirishga imkon beradi. Shuningdek, o‘quvchi-talabalarning amaliy loyihalarga, o‘quv ishlarining jamoaviy shakllariga (xamkorlik, sheriklik) jalb etilishini anglatadi. Uzlüksiz ta‘lim va mustaqil ta‘lim olishni tashkil etish vazifalari qo‘shimcha norasmiy (kurslar, treninglar, qisqa dasturlar, masofaviy ta‘lim va sh.k) va kundalik ta‘lim (internet-resurslar, radio, televedenie, gazeta-jurnal, kutubxona va sh.k) bilan ham hal etilishi mumkin.

8. Ijodiy o‘quvchi-talaba shaxsini shakllantirish. Bu o‘quvchi-talabalarda ijodiy faoliyat tajribasini shakllantirishga imkon beruvchi samarali ta‘lim texnologiyalari ishlab chiqilishini taqozo qiladi. O‘zbekiston Respublikasi va xorijiy mamlakatlar ma‘rifiy tizimining o‘ziga xos xususiyatlari va rivojlanish tendensiyalari quyidagilardan dalolat bermoqda:

1) ijtimoiy va ma‘naviy taraqqiyotning zaruriy sharti sifatida aholining ilm-ma‘rifatga, ya‘ni ma‘lumotli, o‘qimishli bo‘lishiga ishtiyoqi, qiziqishlarini muntazam ortib bormoqda;

2) bepul ta‘lim tarbiya beriladigan davlat ma‘rifiy muassasalari tarmog‘i kengaytirib bormoqda,

3) xususiy ma‘rifiy muassasalarda pulli ta‘lim xizmatini ko‘rsatish tendensiyasi saqlanib qolmoqda,

4) davlat byudjeti hisobidan ta‘lim tizimini moliyalashtirish hajmi oshib bormoqda,

5) ma‘rifiy muassasalar uchun turli manbalardan mablag‘lar to‘planmoqda;

6) ma‘rifiy muassasalarni hududiy boshqarish tamoyili kengaymoqda;

7) turli yo‘nalishdagi ma‘rifiy muassasalarning tuzilmaviy xilma-xilligi ortib bormoqda,

8) ma‘rifiy muassasalarda o‘quvchi-talaba tomonidan tanlab o‘rganiladigan o‘quv fanlarga asosiy e‘tibor qaratilmoqda. Yuqorida keltirilgan holatlardan kelib chiqilgan holda pedagogika fani taraqqiyotiga ta‘sir etuvchi quyidagi jihatlarni ta‘kidlash mumkin:

- matematik-statistik, biopsixologik va gnoseologik fanlar natijalaridan keng foydalanish asosida pedagogikaning insonshunoslik fanlari bilan chuqur aloqalar o‘rnatishi va ilmiy pedagogik bilimlar integratsiyasining kuchayishi;

- dunyoni pedagogik anglashning nazariy fundamental doirasi kengayish, ya‘ni pedagogika fanining ilmiy maqomi va ijtimoiy funksiyasini saqlab qolish, rivojlantirish uchun nazariydan amaliyotga harakatlanish;

- pedagogika fanlar taraqqiyotini ta‘minlashda matematik-statistik va semantik – semasiologik axborot manbalaridan tizimli foydalanishga o‘tilishi;

- ijtimoiy xulq-atvor meyorlarini uyg‘unlashtirish, ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish mexanizmlarini boshqarishda ta‘lim jarayonini axborotlashtirishga alohida e‘tiborning kuchayishi;

- pedagogika fanining o‘ziga qarashli harakatlanish, taraqqiyot yo‘lini saqlab qolishga erishish va uning boshqa fanlar kategoriyalardan o‘rinsiz foydalanishi xisobiga tushunarsiz murakkablashuviga yo‘l qo‘ymaslik;

Global pedagogik muammolarni hal etish uchun shaxslararo, millatlararo va davlataro munosabatlarni insonparvarlashtirish va axloqiy me‘yorlar to‘liq taminlanishiga doir ilmiy-tadqiqotlarni amalga oshirish. O‘zbekiston Respublikasining uzluksiz ma‘rifiy tizimida sodir bo‘layotgan tub yangilanishlar jarayonni jahon ma‘rifiy tizimiga integratsiyalashuv va uning rivojlanish tendensiyalariga hamohang ekanligidan darak bermoqda.

REFERENCES

1. Jumanova F., Avazova C., Jabborova G., Xusnetdinov U. Umumiy pedagogika asoslari. Darslik. -T.: 2020 y
2. Azizxodjayeva.N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahurat. -T.: “Fan va texnologiyalar ” nashriyoti. 2006.
3. Mutalipova M. Xalq pedagogikasi. O‘quv qo‘llanma. –Toshkent, 2015.
4. Ochilov.M Yangi pedagogik texnologiyalar. -Qarshi, Nasaf, 2000.
5. Mardonov SH.Q Yangi ta’limiy qadriyatlar asosida pedagogik kadrlarni tayorlash va malakasini oshirish. -T.: Fan, 2006.
6. Saidaxmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. –T: Moliya , 2003
7. Qurbonov M. Milliy Tarbiya –T.: Manaviyat, 2007.

INTERNET QURILMALARINING IOT (INTERNET OF THINGS) TEXNOLOGIYALARI

Islomov Muhammad Husniddin o'g'li

Jizzax politexnika institute assistenti
muhammadjon040497@gmail.com

Irisboyev Farhod Boymirzayevich

Jizzax politexnika institute assistenti
farhodirisboyev@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8364215>

Annotatsiya. Hozirgi vaqtda texnologiyalar rivojlanishning boshlang'ich bosqichida bo'lganligi sababli inson ishtirokisiz IoT qurilmasi hech bir jarayonni amalga oshira olmaydi. Hozircha "aqlli" narsalar, asosan, ba'zi jarayonlarni avtomatlashtirish uchun ishlaydi. Kunduzi va kechasi iqlim sharoitini saqlashning turli rejimlarini ta'minlaydigan zamonaviy konditsionerlar bunga misol bo'la oladi. Ammo ularning aksariyati odamning borligi yoki yo'qligidan, xonadagi odamlarning soni va boshqa sharoitlardan qat'iy nazar, berilgan dasturni bajaradi.

Kalit so'zlar: Internet, texnologiya, IoT tizimi, Tarmoq, Tizimlar, Global ekotizim.

IOT (INTERNET OF THINGS) TECHNOLOGIES OF INTERNET DEVICES

Abstract. Currently, since the technologies are at the initial stage of development, an IoT device cannot perform any process without human participation. So far, "smart" things work mainly to automate some processes. An example of this is modern air conditioners that provide different modes of maintaining climate conditions during the day and at night. But most of them perform the given program regardless of the presence or absence of a person, the number of people in the room and other conditions.

Keywords: Internet, technology, IoT system, Network, Systems, Global ecosystem.

ИОТ (ИНТЕРНЕТ ВЕЩЕЙ) ТЕХНОЛОГИИ ИНТЕРНЕТ-УСТРОЙСТВ

Аннотация. В настоящее время, поскольку технологии находятся на начальной стадии развития, IoT-устройство не может выполнять ни один процесс без участия человека. Пока что «умные» вещи работают в основном для автоматизации некоторых процессов. Примером тому являются современные кондиционеры, обеспечивающие разные режимы поддержания климатических условий днем и ночью. Но большинство из них выполняют заданную программу независимо от присутствия или отсутствия человека, количества людей в помещении и других условий.

Ключевые слова: Интернет, технология, система IoT, сеть, системы, глобальная экосистема.

IoT (Internet of things) qurilmasi qanday ishlaydi

IoT (Internet of things) - Unda u jismoniy ob'ektlar (narsalar) bir -biri bilan yoki tashqi dunyo bilan qisman yoki to'liq inson ishtirokisiz o'zaro ta'sir o'tkazishga imkon beruvchi tushuncha sifatida qaraladi. Shu maqsadda tarmoqdagi bunday qurilmalarning tegishli assotsiatsiyalari ishlatiladi. Aslida, bu shuni anglatadiki, kundalik hayotda atrofimizdagi narsalar (eng sodda, masalan, qahva qaynatgichlardan tortib, mashinagacha) kerakli ma'lumotlarni o'zlarini o'rtasida uzatishi mumkin, bu IoT ning aralashuvisiz (nazoratisiz) odamga maksimal qulaylikni beradi [1].

IoT asosini tavsiflashda bir nechta asosiy tushunchalar qo‘llaniladi:

• **Qurilma (narsa)** - ma’lumotlarni yig‘ish, tarmoqqa kirish va ma’lumotlarni uzatish va masofadan boshqarish uchun sensorlar bilan jihozlangan alohida qurilma yoki uskunalari to‘plami.

• **IoT tizimi** - mahalliy yoki global qurilmalar tarmoqlari, shuningdek ularga yangilarini ulashga imkon beradigan, masofadan boshqarish, saqlash, uzatish va ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlaydigan komponentlar [2].

IoT qurilmasida bir necha darajalar mavjud:

• **Jismoniy**- bu qurilmalarda ishlatiladigan apparat yechimlarini nazarda tutadi - sensorlar va aktuatorlar, ma’lumotlarni qayta ishlash va boshqarish signallarini chiqarish uchun mikrokontrollerlar, ma’lumotlarni saqlash uchun xotira qurilmalari, tarmoq portlari.

• **Tarmoq** - bu ma’lumotlarni uzatish vositasi (masalan, kabel liniyalari yoki radiokanal), yo‘riqnomaga va boshqalar sifatida tushuniladi. Tarmoqdagi qurilmalarning o‘zaro bog‘liqligi uchun javob beradigan butun infratuzilma hisoblanadi.

• **Ilovalar**- ma’lumotlar va boshqaruv signallarini uzatish, identifikatsiyalash va o‘zaro ta’sir qilish uchun ishlatiladigan protokollar va interfeyslar [3].

IoT ning soddalashtirilgan modeli, Ron Van Kranenburgning so‘zlariga ko‘ra, bir necha qatlamlarning birligini ifodalaydi:

1. **Ob’ektlar (narsalar)** - apparat darajasida, ma’lumotlarni yig‘ish va qayta ishlashning o‘ziga xos funktsiyalari, bajarilgan harakatlar, identifikatsiya vositalari.

2. **Tizimlar** – ma’lum bir foydalanuvchiga xizmat ko‘rsatish - masofadan boshqarish, ma’lumotlarni tahlil qilish va ma’lumotlarni qayta ishlashga imkon beradigan tarmoq darajasidagi va dastur darajasidagi ob’ektlarni birlashtirish (bunday tizimga misol qilib “aqlli uy”).

3. **IoT tizimi** - keng miqyosda turar joy yoki butun mamlakat sifatida qarash mumkin, buning natijasida mahalliy tizimlar yangi imkoniyatlarga ega bo‘ladi. Masalan, do‘konda tovarlarga buyurtma berish yoki ta’tilga avtomatik rejimda sayohat qilishda joylarni bron qilish.

4. **Global ekotizim** – “Narsalar Interneti”. Aqlli shahar tushunchasi (bosish mumkin bo‘lgan rasm) [4-5].

Natijada, kontseptsyaning asosiy qoidalari shakllandi (IoTning ishlashiga qo‘yiladigan talablar):

• Tizim har kuni inson hayoti va faoliyati haqida ma’lumot to‘plashi, ularni qayta ishlashi va ma’lumotlarni saqlashi kerak.

• Alohida qurilmalar va umuman ekotizimning vazifalari yakuniy natijaga erishishga qaratilgan bo‘lishi kerak.

• Odamlarni maqsadga erishish vazifasi beriladi, unga erishish yo‘llari emas.

Masalan, ideal holda, muzlatgich egasining odatlarini tahlil qilib, oddiy nonushta qilish uchun zarur bo‘lgan mahsulotlarga buyurtma beradi, uy egasi ishdan kelguniga qadar xonani isitish uchun isitish tizimini yoqadi va aqlli buyuq yuboradi. Tibbiyotda tashxis ma’lumotlarini shaxsiy shifokorga yuboradi va dorixonadan kerakli dori - darmonlarni sotib oladi [6].

Internet qurilmalari

Narsalar Interneti tushunchasi (IoT) aqlli ravishda ulangan qurilmalar va tizimlarda ko‘milgan datchiklar va mashinalarda va boshqa jismoniy narsalarda to‘plangan ma’lumotlardan foydalanish uchun yaratilgan. IoT - bu bir nechta mashinadan mashinaga qo‘llaniladigan dasturlar

bir-biriga bogʻlangan va koʻpincha bir nechta joylardan maʼlumotlar almashinuvini taʼminlaydigan qurilma. Ulanish har bir obʼektga oʻrnatilgan maʼlumotlarni qayta ishlash qurilmalariga Internet orqali maʼlumotlarni qabul qilish va yuborish imkoniyatini beradi. Narsalar Internetining barcha taʼriflari uchun umumiy boʻlgan narsa shundaki, u kompyuterlar, datchiklar va obʼektlarning bir-biri bilan oʻzaro aloqasi va maʼlumotlarni qayta ishlashiga eʼtibor beradi [3].

Narsalar interneti anʼanaviy xizmatlardan ancha farq qiladi. Boshqacha qilib aytganda, bogʻlangan narsalar anʼanaviy xizmatdagi odamlardir, ular narsalar Internetidagi narsalardir. Ulanishlar anʼanaviy xizmatdagi odamlar soni bilan bogʻliq boʻlsa, ular narsalar Internetidagi obʼektlar soni bilan bogʻliq. Asosiy xizmat anʼanaviy xizmatlarga ulanish boʻlsa, Internetda narsalar va qurilmalar mavjud. Har bir foydalanuvchiga oʻrtacha ulanish anʼanaviy xizmatlar uchun yuqori, Internet narsalar uchun pastroq. Boshqa tomondan, biznes modeli anʼanaviy xizmatlarda B2I (biznesdan isteʼmolchiga), Internetdagi narsalarda B2I (biznesdan isteʼmolchiga) [4].

Qisqacha aytganda, narsalar interneti maʼlumot toʻplaydigan va almashadigan va Internetga ulangan milliardlab jismoniy qurilmalarni nazarda tutadi. Kompyuter chiplari arzonlashishi va simsiz tarmoqlarning keng qoʻllanilishi bilan koʻplab obʼektlar narsalar Internetining bir qismidir.

Internet qurilmalari.

IoT maʼlumotlari qanday uzatiladi - Qurilmalarning oʻzaro taʼsiri va aloqasi uchun bitta (usuldan) foydalanish kerak boʻladi. Toʻliq texnik tahlil Cisco tomonidan amalga oshirilgan, natijada IP texnologiyasini yangi turdagi tarmoqlar talablariga moslashtirish mumkinligi aniqlandi. Bu holda, bu faqat turli xil qurilmalar orasidagi aloqa vositasini bildiradi, shu paytgacha bitta mashina tili haqida gapirishga hojat yoʻq. Ammo bunday boshlanish bilan ham, biz aytishimiz mumkinki, alohida jihozlarning murakkab majmuasi standartlashtiriladi va bu Internetda boʻlgani kabi amalga oshiriladi [7].

IoT haddan tashqari tezlikda oʻsib bormoqda, va oxir-oqibat trillionlab IoT qurilmalari Internetda paydo boʻla boshladi. IoT qurilmalarini Internetga joylashtirish radio spektriga katta talabni qoʻya boshladi. Bunga qarshi kurashish uchun va qurilmalarini ishonchliligini taʼminlash

uchun IoT qurilmalarida axborot uzatishga mo'ljallangan CR joriy etilishi juda zarur bo'ldi. Bundan tashqari, spektrning turli qismlari, masalan FM radio spektri, ikkilamchi litsenziyaning hayotiyligi uchun tahlil qilinishi kerak edi. Bu tahlil axborot uzatishga mo'ljallangan CR orqali amalga oshiriladi [7].

Hozirgi kunda Internet aloqasining asosiy usuli - bu insondan insonga bo'lgan aloqadir (I2I). O2O aloqalari - bu qurilmalar o'rtasida sodir bo'ladigan aloqa insonlarning o'zaro ta'sirini talab qiladi. O2O aloqalariga misollar elektron pochta va ijtimoiy shaxsiy kompyuter yoki ovozi suhbatlar va matnli xabarlar orqali media almashinuvi ya'ni aqlli telefon orqali bir-biri bilan aloqa qilish imkon yarata boshladi. IoT ning paydo bo'lishi bilan Internet aloqalari usullari paydo bo'ldi. Insondan narsaga (I2N) va narsadan narsaga (N2N) kommunikatsiyalar, shuningdek, mashinadan mashinaga (M2M) kabi aloqa usullari hozirgi kunda keng qo'llaniladi va IoT ning asosiy qurilish bloklaridan biri hisoblanadi [8].

REFERENCES

1. Besekersky Teoriya sistemavtomaticheskogo upravleniya [Theory of automatic control systems]. Besekersky, E. P. Popov-3rd Ed., ispr. - M.: Nauka Publ., 1975, 768 p. (in Russian)
2. M. Bogdanovich Radio receiving devices with a large dynamic range / B. M. Bogdanovich - M.: Radio and Communications, 1984, 177 p.
3. V. N Golubev. Effective selectivity of radio receiving devices В.Н.Голубев. Moscow:Svyaz, 1978, 239 p. (in Russian)
4. С.М. Отажонов, А.М. Худойбердиев, К.А Ботиров, М.М. Халилов, Н.Юнусов. У. Мамажонов Тензочувствительности полупроводниковых пленок с мелких и глубоких примесей при температуре жидким гелием //Международный журнал "Universum" технические наук. 2019. Vol. 2., № 12(69.2). стр. 28-33 DOI-10.3243/UniTech.2019.69/12-25.
5. Y.Zhang, R.Yu, M.Nekovee, L.Y and S.G.Xie, "«Cognitive Machine-to Machine Communications: Visions and Potentials for the Smart Grid» IEEE Network Journal, 2012.
6. President's Council of Advisors on Science and Technology, «Realizing the Full Potential of Government-Held Spectrum to Spur Economic Growth» Washington D.C., 2012.
7. D.A.Roberson, C.S.Hood, J.L.LoCicero and J.T.MacDonald, «Spectral Occupancy and Interference Studies in support of Cognitive Radio Technology Deployment» in IEEE Workshop on Network Technologies for Software Defined Radio Networks, Reston, 2006.
8. S.W.Ellingson, «Spectral Occupancy at VHF: Implications for Frequency Agile Cognitive Radio» in IEEE Vehicular Technology Conference, Dallas, 2005.

O‘TKIR HOSHIMOV ASARLARIDA VULGARIZM VA VARVARIZMLARNING O‘ZIGA XOS O‘RNI

Ra’no Boyto‘rayeva

Termiz davlat universiteti O‘zbek filologiyasi fakulteti
1-bosqich talabasi. Tel.: 91-733-12-08

S.Tuliboyev

Ilmiy rahbar.

TerDU, O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasida o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8364250>

Annotatsiya. Tilda so‘kish, qarg‘ash ma‘nolarini ifodalaydigan yoki, soha mutaxassislari tili bilan aytganda “tushunarsiz nutq” deb nomlangan so‘zlardan foydalanish hollari ko‘plab uchraydi. Bularni qisqa qilib vulgarizmlar va varvarizmlar deb o‘rganamiz. Bunday so‘zlar badiiy asarlarda qahramonlarning xarakterini chuqurroq ochish uchun xizmat qiladi. Ushbu maqolada ham O‘tkir Hoshimov asarlarida vulgarizm va varvarizmlardan foydalanish orqali obrazlar xarakterini ochishda ijodkor uslubi va mahorati haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: varvarizmlar, vulgarizmlar, nutqning sofliqi, haqorat so‘zlar, nutqning tozaligi, ekspressivlik, obraz, xarakter.

THE SPECIFIC PLACE OF VULGARISM AND BARBARISMS IN OTKIR HASHIMOV'S WORKS

Abstract. In the language, there are many cases of using words that express the meaning of cursing, or, in the language of experts, "unintelligible speech". We will briefly study these as vulgarisms and barbarisms. Such words serve to reveal the character of the heroes in the works of art. This article also talks about the artist's style and skill in revealing the character of the characters through the use of vulgarisms and barbarisms in the works of Otkir Hoshimov.

Key words: barbarisms, vulgarisms, purity of speech, insults, purity of speech, expressiveness, image, character.

ОСОБОЕ МЕСТО ВУЛГАРИЗМА И ВАРВАРИЗМОВ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ОТКИРА ГАШИМОВА

Аннотация. В языке много случаев употребления слов, выражающих значение ругательства, или, говоря языком знатоков, «невнятной речи». Мы кратко рассмотрим их как вульгаризмы и варварства. Такие слова служат для раскрытия характера героев в художественных произведениях. В данной статье также говорится о стиле и мастерстве художника в раскрытии характера персонажей посредством использования вульгаризмов и варваризмов в произведениях Откира Хошимова.

Ключевые слова: варваризмы, вульгаризмы, чистота речи, оскорбления, чистота речи, выразительность, образ, характер.

Nutqimizda shunday so‘zlar borki, ular nutqning soflogiga putur yetkazadi, adabiy tildan mutlaqo yiroq hisoblanadi. Ammo badiiy asarlarda bunday so‘zlardan uslubiy vosita sifatida foydalaniladi. Mazkur so‘zlarga misol qilib vulgarizm va varvarizmlarni olishimiz mumkin.

Vulgarizmlar — haqorat ma‘nosida qo‘llanadigan qo‘pol so‘zlardir. Masalan, yer yutkur, oqpadar, qiztaloq kabi. Vulgarizmlardan badiiy adabiyotda ayrim qahramonlarning dag‘alligini,

madaniyatsizligini ko'rsatish uchun foydalaniladi. Ammo bunday so'zlar odatiy nutqda ishlatilmaydi. Nutqiy tozalikka rioya qilmaslik uning ta'sir kuchini pasaytiradi.

Tilshunoslikda vulgarizm deb ataluvchi haqorat so'zlarida o'ta salbiy munosabat, kamsitish, mensimaslik, haqorat kabi bir qator ifoda semalari juda ochiq ko'rinib turgan bo'ladi. Haqorat so'zlari badiiy asarlarda, asosan, qahramonlar nutqida ishlatiladi. Lisoniy tahlil jarayonida badiiy asarga olib kirilgan vulgarizmlarni kimning nutqida ishlatilayotganiga qarab guruhlash, qanday vaziyatlarda va nima sababdan qo'llanilayotganligini hamda ularning leksik-semantik tarkibi, shevaga xoslanganligi kabilarni aniqlash lozim bo'ladi.

Vulgarizmlar aslida nutqni nursizlantiruvchi, tinglovchi yoki o'quvchida salbiy munosabat uyg'otuvchi birliklar sanalsa-da, og'zaki va yozma nutqda ularning o'ziga xos o'рни mavjud. So'zlashuv nutqi bo'yicha kuzatishlar olib borgan professor B.O'rinboyev mazkur uslubga xoslangan vulgarizmlarni ma'nosi va qo'llanish doirasiga ko'ra 3 guruhga bo'ladi:

1) kishilarning xarakteri va mijozidagi ojizlikni ifodalovchi vulgarizmlar: *dum, tekinxo'r, ayyor, buzuq, xomkalla, xumpar, noinsof, mag'zava, yuzsiz, esipas, lanj, latta, ig'vogar, xotinboz* kabilar. Bunday so'z va iboralarda so'zlovchining tinglovchiga salbiy munosabati, ichki hayajoni, nafrati, jirkanishi kuchli ifodasini topgan.

2) kishining tashqi kamchiligini ko'rsatuvchi vulgarizmlar: *ko'ppak, maymoq, ilonbosh, simyog'och, qovoqbosh, ayronbosh, gumbaz, qo'ng'iz, mo'ylov, kal, qiyshiq, qo'tir, so'loqmon, bir oyog'i yerda, bir oyog'i go'rda* kabilar. Bunday vulgar so'z va iboralar biror predmet nomiga nisbat berish, yaqinlashtirish, o'xshatish natijasida paydo bo'ladi.

3) so'kish, koyish ma'nosini ifodalovchi vulgarizmlar: *yaramas, abrax, xumpar, nomard, badbaxt, nonko'r, ahmoq, gumroh, galvars, kasofat, ko'ppak, shallaqi, iblis, juvonmarg, benomus, vaysaqi* kabilar. Bunday vulgar so'z va iboralarda suhbatdoshlarning ichki hayajoni, ruhiy holati, g'azabi kuchli ifodalangan bo'ladi.

Bir so'z bilan aytganda, vulgarizm va varvarizmlar badiiy asarlarda qahramonlarning xarakterini chuqurroq ochish uchun xizmat qiladi. Ijodkor qahramonning nutqi orqali uning ijtimoiy mavqei, xulqi, ijobiy yoki salbiyligini ochib beradi. Shuning bilan birga, nafaqat so'zlovchining, qolaversa, mazkur nutq qaratilgan shaxsning ham xarakterini ochib berishga erishadi.

Iste'dodli yozuvchi O'tkir Hoshimov asarlarida ham shu kabi so'zlarni uchratish mumkin. Misol uchun, yozuvchining "Dunyoning ishlari" qissasi tarkibiga kiruvchi "Qanoat" nomli hikoyasida yozuvchining qo'shnisi, ya'ni Mo'min akaning xotini — Kelinoyi tilidan juda ko'p qarg'ish so'zlar keltiriladi:

*"... — Kecha mani shunday so'kdi, shunday so'kdi, yigitgina o'lgur! — Kelinoyi ikki qo'li bilan sharaqlatib soniga shapatiladi. — Onamni so'kdiya, bo'yginang go'rda chirigur"*⁴⁷.

Bunday so'zlarda ko'p hollarda ekspressivlik ifodalanadi, ya'ni bunday so'zlar, asosan, so'zlashuv nutqiga xos bo'lib, muallif tomonidan ekspressivlik hosil qilish uchun asar qahramonlari tomonidan nutqning ta'sirchanligini oshirish maqsadida ishlatiladi.

"... — Nimaga xafa bo'lmas ekanman? — Kelinoyi yana ham qattiqroq shang'illay boshladi. — Kechqurun o'sma ezib qo'yuvdim. Shu savil qurib qolmasin, deb qoshimga qo'ya qoluvdim. Ha, moshkichiri jindak tagiga olib, qotib ketibdi. Shungayam ota go'ri qozixonami?"

⁴⁷. Hoshimov O'. "Dunyoning ishlari". Sharq, Toshkent- 2005-y. 40-b.

«Pardoz-andoz qilgandan ko'ra ovqatingga qarasang o'lasanmi!» deydi-ya, **go'rso'xta!** Ha, pardoz qilsam, o'ynashimga qipmanmi, **qirchiningdan qiyilgur!** Qirmochmi, balomi, zahringga yeyavermaysanmi, **yergina yutgur!** Xah, onamni so'kkan **tillaring tanglayingga yopishgur!** Tag'in nima deydi, deng? Aybni menga to'nkaydi: tiling bir qarich, deydi. Voy, tilimni gapirgan **tillaring jodida qiyma-qiyma bo'lsin-a.** Yeldek kelib, seldek olmasa aslo rozimasman!

— Voy nega qarg'amas ekanman? **Og'zi-burningdan laxta-laxta qoning kelgurni,** nega qarg'amas ekanman?⁴⁸

Yuqoridagi kabi holatlar so'zlovchining tinglovchiga yoki o'zga shaxsga nisbatan salbiy munosabatini aks ettirish jarayonida yuzaga keladi. Ba'zida muallif qahramonining alamini, qahr-u g'azabini ifodalash uchun haqorat so'zlardan keng foydalanadi.

Varvarizmlar esa ma'lum bir tilga chet tillardan kirib kelgan, tilda to'la o'zlashmay, yotligi bilinib turadigan so'z va iboralardir. Varvarizmlar ham xuddi vulgarizmlar kabi, asosan, so'zlashuv uslubiga xos bo'lib, tilning adabiy me'yorini buzadi va uning asosiy lug'at tarkibiga kirmaydi. Varvarizmlardan ba'zan badiiy adabiyotda mahalliy muhitni berish, obrazlarni xoslashtirishda foydalaniladi. Masalan, **karochi, vapshe, tak** kabi so'zlar. Asosan, rus tilidan kirib kelgan so'zlar ko'proq ishlatiladi.

Atoqli olim Nizomiddin Mahmudov tilshunoslikda varvarizmlar deb yuritiladigan boshqa til birliklarini o'zbek tiliga o'zlashgan, adabiy tilning leksik me'yorlari sirasidan o'rin olgan chet so'zlardan farqlash kerakligini ta'kidlaydi. Uning fikricha har qanday chet so'z emas, balki faqat varvarizmlar nutqning sofligini buzadigan unsurlar sifatida qaraladi.⁴⁹

M. Yo'ldoshev "Cho'lpon so'zining sirlari" kitobida varvarizmni boshqa so'zlardan ajratish kerakligi haqida shunday fikrlarni bildiradi: badiiy asarda qo'llangan har qanday ajnabiy so'z yoki iborani varvarizm deb qarash to'g'ri bo'lmaydi. Masalan, "Kecha va Kunduz" romanida *shafe, mustahiq, alalxusus, dasisa, kasirul-adad, itob* kabi juda ko'plab arabcha, *ori, sarzanish, xonaqoh, gulbun* kabi forscha so'zlar ishlatilgan, ammo ularni varvarizm deb qarash mumkin emas⁵⁰. Bu kabi so'zlar bizning tilimizda, ayniqsa, yozma adabiyotimiz tilida turli tarzda har xil sabab bilan juda eski zamonlardan qo'llanilib keladi.

Shu kabi so'zlarni aniqlashda ham O'rkir Hoshimov asarlariga murojaat qilamiz. Yozuvchining "Ikki karra ikki besh" qissasining O'n beshinchi bob, ya'ni "Rais buva otalik qilmoqchi" deb nomlangan bobida varvarizmlardan o'rinli foydalanilgan. Masalan:

"**Malades,** o'zimizning onamiz! Bormisiz, enajon!"⁵¹

Yoki bosh qahramonning qarindoshi Jovli aka tilidan keltirilgan gapni ham misol qilish mumkin: "Menimcha, Ergashev **nenormalniy** odam! Uni jinnixonaga topshirish kerak". ...

"...Qo'rqmanglar. **Pajalista!** Rayon prokuraturasi Ergashevga o'xshaganlarni izlab yuribdi o'zi..."

"...Qo'shoqjon **malades** yigit. Tuhmatga chidolmay ig'vogarni bo'g'ib turganining ustiga borib qoldim. Ajratib olmasam o'ldirib qo'yardi..."

⁴⁸ Hoshimov O'. "Dunyoning ishlari". Sharq, Toshkent- 2005-y, 40-b.

⁴⁹ Mahmudov N. "O'qituvchi nutqi madaniyati". Toshkent; Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007

⁵⁰ Yo'ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. Toshkent; Fan, 2008

⁵¹ Hoshimov O'. Ikki karra ikki besh. Toshkent; O'qituvchi, 2018, 316-bet

“Ergaship har xil **kavarniy** savollar bilan oddiy mehnatkashlarni chalg‘itmoqchi bo‘lgan...”⁵²

Bu kabi varvarizmlar adibning deyarli barcha asarlarida uchraydi. Varvarizmlar, odatda, o‘zga yerga xos rasm-odatni tasvirlashda, mahalliy muhitni berishda va yaratishda foydalaniladi.

Xullas, varvarizmlar badiiy nutqda yozuvchining mahorati bilan o‘ziga xos estetik vazifani bajaradigan vositaga aylanadi. Badiiy asardagi personajlarning xarakteri, ichki dunyosi, madaniy-ma’rifiy saviyasi kabi bir qator jihatlarni ta’kidlab ifodalashda varvarizmlar alohida o‘rin tutadi. Yana shuni ta’kidlash lozimki, varvar so‘zlarni qo‘llash nutq madaniyatiga xilof deb qaraladi.

REFERENCES

1. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. O‘rinboyev B. Hozirgi o‘zbek tilida vokativ gap kategoriyasi. Toshkent; 1972
3. Nizomiddin Mahmudov. O‘qituvchi nutqi madaniyati. Toshkent; Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007
4. M. Yo‘ldoshev. Badiiy matn lingvopoetikasi. Toshkent; Fan, 2008
5. O‘tkir Hoshimov. Dunyoning ishlari. Toshkent; Sharq, 2005-yil
6. O‘tkir Hoshimov. Ikki karra ikki besh. Toshkent;

⁵² Hoshimov O‘. Ikki karra ikki besh. Toshkent; O‘qituvchi, 2018, 316-bet

БУХОРО ОБЛАСТИДА 1950-ЙИЛЛАРДА СУҒОРИШ ИНШОТЛАРИ ҚУРИШ ТАРИХИ

Мирзоев Шарифжон Миршакарович

Осиё Халқаро университети ўқитувчиси

Бухоро давлат университети таянч докторанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8364305>

Аннотация. Ушбу мақолада Бухоро областида 1950-йилларда суғориш иншоотларини қуриш тарихи бўйича маълумотлар келтирилиб ўтилган.

Калим сўзлар: суғориш иншоотлари, суғориш тизимлари, ёгингарчилик миқдори, сув йўллари, сув хўжалиги ташиқотлари.

HISTORY OF CONSTRUCTION OF IRRIGATION FACILITIES IN BUKHARA REGION IN 1950S

Abstract. This article provides information on the history of the construction of irrigation facilities in the Bukhara region in the 1950s.

Key words: irrigation facilities, Irrigation systems, amount of precipitation, waterways, water management organizations.

ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА ИРРИГАЦИОННЫХ СООРУЖЕНИЙ В БУХАРСКОЙ ОБЛАСТИ В 1950-Е ГОДЫ.

Аннотация. В данной статье представлены сведения об истории строительства ирригационных сооружений в Бухарской области в 1950-е годы.

Ключевые слова: ирригационные сооружения, оросительные системы, количество осадков, водные пути, водохозяйственные организации.

Янги суғориш тизимларига ўтиш қарори Бухоро областида мавжуд сув муаммосини яққол кўрсатиб берди. Суғориш тизимлари деярли яроқсиз ҳолатига келиб қолаганди. Мисол учун, Зарафшон дарёсида мавжуд Хархур, Дуоба, Мохонқўл каби иншоотлар авария ҳолатида эди. Ушбу объектлар зудлик билан транспорт ва ишчи кучи билан таъминлаш талаб этарди.

Акс ҳолда 1951 йилда ёгингарчилик миқдори меъёридан бир неча бор ортиқ бўлиши, дарё сув сатҳи ниҳоятда кўтарилиши натижасида ирригация иншоотларга талофат кўриши мукинлигидан Республика Сув хўжалиги вазирлиги Бухоро области раҳбариятини огоҳлантиради⁵³. Юқорида келтирилган мисол сув мўл бўлган йилларда ҳам область экин майдонларига сувни тенг ва барқарор тақсимлаш имконияти йўқлигидан далолат бериб турибди. Сув йўллари, коллектор ва заур тармоқларини тозалаш ишлари талаб даражасида эмас. 1953 йилни 20 январ ҳолатидаги маълумотга қараганда область бўйича тозалаш ишлари палани 52 фоизга бажарилган.

Бу ишларга режа бўйича ҳар куни 30 минг киши қатнашуви лозим бўлган ҳолда, фақат 6,5 минг киши иштирок этган. Экскаватор парки ва бошқа ер казиш механизмлари колхозлараро коллектор тармоғини тозалашда нўноқлик қилган⁵⁴. Шунга қарамасдан сув таъминотини яхшилашга қартилган тадбирлар кўлами тизимли кенгайтириб борилди.

⁵³ Бухоро вилоят давлат архиви 1111-фонд, 1-рўйхат, 136-иш, 83-варақ

⁵⁴ Бухоро вилоят давлат архиви 1023-фонд, 1-рўйхат, 906-йиғма жилд, 30-варақ

1952 йилни 12 апрель санасида Обком партия томонидан “Бухорода пахта хомашёси етиштиришни янада кўпайтириш чора-тадбирлари тўғриси”даги қарор қабул қилинди. Унда область суғориладиган ерлари мелиоратив ҳолатини яхшилаш, сув хўжалигини механизациялаш ҳамда алмашлаб экишни жорий қилиш асосида яқин 2-3 йилда пахта ҳосилдорлигини 22 центнерга етказиш вазифа қилиб қўйилди. Белгиланган вазифаларни асосий қисми сув таъминоти масаласига алоқадор бўлди. Область қишлоқ ва сув хўжалиги ташкилотлари эскидан экилиб келинаётган ҳамда янги суғорилиши режа қилинган ерларни сув билан таъминлаш, мелиоратив ҳолатини яхшилаш ишларига 15 от кучига эга бўлган жами:3200 дан ортиқ трактор, 69 та экскаватор ва кўплаб бошқа ер қозиш ва текислаш маиналарини жалб этади⁵⁵.

Истикболда Марказий Бухоро коллектори куриш, Жанубий-Бухоро ташламаси зах сувларини Қоракўл воҳасидан чиқариб бориш, Моҳонқўл ташламасида замонавий инженерлик типидagi иншоотлар куриш кўзда тутилди. 1954-1955 йиллар коллектр ва дренаж тармоқлари 8,5 млн³ млнга, Зарафшон дарёсидан сув олишга мўлжалланган иношатлари ҳажмини 300 тага етказиш ҳамда Қуйимозор сув омбори курилиш ишларини яқунлашга қарор қилинди⁵⁶. Зарафшон воҳасини сув таъминотига қаратилган кенг-кўламдаги тадбирлар ўз самарасини берган бўлса-да, соҳада амалга ошириши режа қилинган ишлар кўп эди.

Жумладан, Зарафшон дараёсидан сув олувчи каналларни бирлаштириш ва уларда шлюзлар куриш; Вобкент, Жўйзар ва Хайрабод сув иншоотларида қайта куриш ишларини олиб бориш; Бухорони жанубий заур зонасида Зарафшон дарёси чап қирғоғида, Бухорони шимолий заур зонаси Зарафшон дарёси ўнг қирғоғи, Қоракўл дельтаси, Бухоро райони ва Кармана районида мавжуд заурлар қайта курилиб, янги заурлар чиқариш; ишлаб чиқариш тажрибаси шаклидаги 3 та қудуқсимон заурлар куриш; Зарафшон дарёсида Торабод сув узелини куриш кабилардан иборат бўлди.

XX аср 50-йиллар бошида область ирригация ва мелиорация тизимларини ривожлантириш мақсадида белгиланган чора-тадбирлар кейинчалик сув таъминоти яхшиланишига оз бўлсада ҳисса қўшди. Аммо, муаммони тўлиқ бартараф этишга мувофиқ бўлинмади. Гидротехник иншоотлар қайта курилди, тозаланди, назоратга олинди. Лекин, Заафшон дарёси юқори оқимида сув сарфини кескин ошрилиши ҳисобига Бухоро областга келувчи сув ҳажми йилдан-йилга камайиб боради.

1954 йил 3 июнь ЎзССР Министрлар Совети “Самарқанд ва Бухоро областлари ўртасидаги сув тақсимоти тўғрисида”ги қарорини қабул қилди. Қарорда ҳар иккала область раҳбариятидан сув тақсимоти масаласига жиддий эътибор қаратиш талаб этилди:

-Бухоро областига келувчи сув ҳажми камайган тақдирда Каттакўрғон сув омборидан эҳтиёж қондирилсин;

-1954 йил августидан Бухоро области Тўдақўл ва Қуйимозор сув омборларини фойдалнишга топширилсин;

-Нарпай канали дамбасида 24 соат ишлашга эриши мақсадида зурур ишчи кучи ва мутахасисларни жалб этиш кабилар⁵⁷;

⁵⁵ Бухоро вилоят давлат архиви 1023-фонд, 1-рўйхат, 906-йиғма жилд, 33-варақ.

⁵⁶ Бухоро вилоят давлат архиви 1023-фонд, 1-рўйхат, 906-йиғма жилд, 33-варақ.

⁵⁷ Бухоро вилоят давлат архиви 1023-фонд, 1-рўйхат, 876-йиғма жилд, 173-варақ

Аммо, ушбу режалари шошма-шошалик ҳамда вазиятдан келиб чиқиб фавқулотда қабул қилнган қарорлар эди. Зотан, Нарпай кана сув ўтказиш қобилияти ҳисобга олинмасдан катта ҳажмда сув берилгани боис авария кузатилди. Бу каби авариялар қайта такрорланмаслигини олдина олиш мақсадида юқоридаги қарорда дамбага алоҳида этибор қартилганди.

Қийинчиликларга қарамасдан 50-йиллар орхилларида ирригация соҳасида бир қадар ижобий натижаларга эришилди. 1959 йил область 53328 га суғориладиган ерлар янги суғориш тизимига ўтказилди. 1649 га ерла ирригация-мелиорация ишлари олиб борилди, шундан 1223 га қўриқ, шу йилда янги суғориш тизимлари режасига асосан 87512 дарах кўчатлари экилди⁵⁸. Янги суғориш тизимларига ўтилиши муносабати билан сув парланиши камайди, ерларни шўрланиш ва ботқоқга айланишига чек қўйилди шунингдек, суғориладиган ерлар оптималлаштирилди.

Оптималлаштириш натижасида область ҳудуди тартибсиз ер фонди 5 га дан 25 гагача бўлган йирик участкаларга бирлаштирилди. Суғориш картасини умумлаштирилиши шароитида мавжуд техникадан унумли фойдаланиш ва суғорма деҳқончиликни комплекс механизациялаш имконияти юзага келди.

Суғориш тизимларини ривожланиши экин майдонлари мелиоратив ҳолатини яхшиланишига олиб келди. Қуйи Зарафон воҳаси шўрланиши ва ботқоқланишини олдини олиш мақсадида йирик коллекторлар: Марказий Олот 16 км узунликда Олот районида, Шимолий Бухоро 28 км узунликда Гиждувон район, Нақиб 20 км узунликда Ромитан район, Катгазаур 16,5 км узунликда Қизилтепа район, Харгўш 23 км узунликда Галаосиё райони ва бошқалар қурилиб фойдаланишга топширилди⁵⁹.

50-йиллар охириларида келиб область ирригация ва мелиорация борасида ижобий ўзгаришлар кўзга ташлана бошлади. Бироқ, муттасил ўсиб бораётган сувга бўлган эҳтиёжни таъминлаш имконияти бўлмади. Ирригация тизимлари баҳорда юқори сув босимида дош бера олмаса, кузда талаб этилган сувни дарёдан олиш имкониятига эга бўла олмади. Бу ҳолатда сув хўжалиги органлари юқоридан сувти тежаш ва ундан унумли фойдаланиш кўрсатилган директив топшириқлар олиб туради.

Жумладан, ҳар бир колхоз ва совхозлар вегитация даврида ички сув ресурсларидан фойдаланиш чора-тадбирларини кўришга топшириқ берилади. Унда мавжуд коллектрлар ва ботқоқларда тўпланиб қолган сувларни насослар ёрдамида тортиб далаларни суғориш мақсадида фойдаланишга йўналтириш таъкидланади⁶⁰. Юқорида келтирилган мисоллар область сув муаммоси ҳалигача долзарб бўлиб қолаётганидан далолат беради. Сув маласаласини бартараф этилма экан, совет ҳукумати беллаган режаларни амалга оширишни амалда иложи йўқлиги барчага маълум бўлиб қолди.

Республика ҳукумати СССР раҳбарияти эътиборини Бухоро областидаги вазията қаратишга мувофақ бўлди. 1958 йилда Зарафшон аодийсини сув билан таъминланишини тубдан яхшилаш мақсадида Амударё сувини Бухоро областига ташлаш лойиҳаларини

⁵⁸ Ауму-Бухоро ирригация тизимлари ҳавза бошқармаси жорий архиви, 1950-йиғма жилд, 75-варақ

⁵⁹ М.М.Тагиев. Из истории ирригационного строительства низовьев Зарафшанской долины. –Тошкент: Фан, 1978. –С. 52.

⁶⁰ Бухоро вилоят давлат архиви 1111-фонд, 1-рўйхат, 136-йиғма жилд, 151-варақ

амалда рўёбга чиқариш ишлари бошлаб юборилди⁶¹. Зеро, Аму-Қоракў, Аму-Бухоро (Биринчи ва иккинчи навбатлари) каналлари Амударё сувини Бухоро области экин майдонлари суғорилишига катта ҳисса қўша бошлади. Кўп йиллик ору – ҳаваслар рўёбга чиқарилди. Бухоро области сув таъминоти 1975 йилга бориб юз фоиз Амударёда суғориш системасига ўтказилди. Ўз ўрнида муаммолар ижобий ҳал этилиб, қишлоқ хўжалиги тармоқлари ривожига муносиб ҳисса қўша бошлаганди.

⁶¹ М.Тагиев. Амударё сувлари Бухоро далаларида. –Тошкент: Фан, 1988. –Б. 15.

BOSHLANG'ICH KARIYES DAVOSI

Iskandarova Adiba

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi

Urganch filiali Stomatologiya fakulteti 4-kurs talabasi

Quryazov Akbar Qurambayevich

Ilmiy rahbar.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8365684>

Annotatsiya. Ushbu maqolada endi boshlangan kariyes kasalligini samarali oldini olish va davolash haqida to'xtalib o'tilgan. Davolash samaradorligi kariyes dog'i mavjud tishlarni dori chaplashga yaxshilab tayyorlash ishlari bilan bog'liqdir.

Kalit so'zlar: tishlar, kariyes, kariyes davolash, boshlang'ich kariyes.

PRIMARY CARIES TREATMENT

Abstract. This article focuses on the effective prevention and treatment of caries that has just begun. The effectiveness of the treatment is related to the preparation of the teeth with caries stains.

Key words: teeth, caries, caries treatment, initial caries.

ЛЕЧЕНИЕ ПЕРВИЧНОГО КАРИЕСА

Аннотация. В данной статье основное внимание уделяется эффективной профилактике и лечению только начавшегося кариеса. Эффективность лечения связана с препарированием зубов с пятнами кариеса.

Ключевые слова: зубы, кариес, лечение кариеса, начальный кариес.

Sut tishlarida boshlang'ich kariyes (dog'li kariyes, yuza kariyes) ni tish to'qimalariga tig' tekizmasdan konservativ usulda davolash bugungi kunda keng tarqalgan. Erta yoshdagi (1-3 yosh) bolalarda boshlang'ich kariyes kumushlash o'tkazish yo'li bilan davolanadi.

Bunda tishlar yuzasidan yumshoq karashlar yaxshilab tozalanadi, antiseptiklar bilan yuvib quritiladi, davolanayotgan tishlar paxta bolishchalar yordamida so'lak va milklardan ajratiladi. 40 Kumushli eritma shilliq pardaga tushsa uni kuydirish xususiyatiga egaligini esda tutish lozim!

Shikatlangan soxada dentin yumshoq bo'lsa, kumushlash usuli qo'llanilmaydi (bunda kariyes jarohati bor yordamida shakllantiriladi). Kumushlash yo'li bilan davolashda 20-30% li kumush nitrat tuzining suvdagi eritmasi ishlatiladi. Bunda kumushni erkin qaytaruvchi moddalardan foydalaniladi (4% gidroksinon, askorbin kislota eritmasi).

Kumushlash 3 marta har 2-3 kunda bir marta o'tkaziladi va natijada kumushning qalin qora parda (plenka)si hosil bo'ladi. Ma'lumki tishlarda kechayotgan faol demineralizatsiya jarayoni natijasida kariyes dog'i yuzaga keladi. Bolalarda bu dog'lar asosan oq, bo'rsimon tusda bo'ladi.

Bunday hollarda yana bir sun'iy remineralizatsiya usulini qo'llash ham ijobiy natijalar beradi. Sun'iy remineralizatsiya usulini amalga oshirish uchun bir qancha remineralizatsiya xususiyatiga ega bo'lgan eritmalar tavsiya qilingan. Ular o'z tarkibida kaltsiy, fosfor, fluor va boshqa makro-va mikroelementlarni saqlaydi.

Shunday eritmalar qatoriga 10%li kaltsiy glyukonati, 2-3% li remodent eritmasi, 2%li natriy fluor eritmasi kiradi. Bu eritmalar applikasiya (chaplash) usulida qo'llaniladi. Davolash samaradorligi kariyes dog'i mavjud tishlarni dori chaplashga yaxshilab tayyorlash ishlari bilan bog'liqdir.

Bu usulni amalga oshirishdan oldin bemor bola tishlarini cho'tka, pasta yordamida yaxshilab yuvadi, shifokor qolgan karashlarni qirtishlab tozalaydi, 2%li vodorod peroksidi bilan emal sathini ishlov berib tozalaydi, antiseptiklar bilan chaydiradi, tishlar quritiladi, so'lakdan ajratiladi, quritilgan tishlar sathiga remineralizatsiyalovchi eritmaga obdon ho'llangan paxta bolishchalar yoki salfetkalarini yozadi. Bu eritma tish sathida 15-20 minut mobaynida ushlab turiladi va har 5 minutdan so'ng pipetka yordamida eritmadan tomizilib turiladi.

Aplikatsiyadan so'ng tish yuzasi quritilib, 2%li natriy fluor eritmasiga ho'llangan bolishcha yoki salfetka 2-3 daqiqaga qo'yiladi. Davolash muolajasi har kun yoki kunora 15-20 marta o'tkaziladi. O'rta va chuqur kariyesda kariyes kavagi albatta charxlanib shakllantirilgandan so'ng doimiy tishlar kariyesini davolagandek muolaja qilinadi. Kariyes kavaklarini charxlab shakllantirishda ma'lumki, Blek tasnifidan foydalaniladi. Blek tavsiyasiga ko'ra kariyes kavagini charxlab shakllantirishdan maqsad shikastlangan sohalarni to'liq olib tashlash va plomba materiali yaxshi yopishadigan retensiya nuqtalarini hosil qilishdan iboratdir.

Zamonaviy, yangi plomba ashyolarini paydo bo'lishi Blek tavsiyasiga bir muncha o'zgartirishlar kiritishga sabab bo'lmoqda. Bunda kariyes kavagini plombalashga tayyorlash jarayonida asosiy urg'u mexanik retensiya nuqtalarini hosil qilishga nisbatan kimyoviy adgeziya prinsipini ilgari suradi. Bu esa emal to'qimasini iqtisod qilish, ayash va iloji boricha saqlanib qolishini ta'minlaydi. Zamonaviy kompozitsion plomba ashyolari emal, dentin to'qimasi bilan kimyoviy birikish xususiyatiga egadir. Bu esa mustahkam mexanik bog'lanishni (emal bilan plomba ashyosi orasida) yuzaga keltiradi. Bundan kelib chiqadiki, kariyes kavagini charxlashda patologik o'zgargan to'qimalarni qoldirmay charxlab, sog'lom emal sohasini iloji boricha iqtisodlash va ayash asosiy prinsip hisoblanadi.

Tishlar kariyesi kasalligining rivojlanishi murakkab patologik jarayoni bo'lib, ko'pgina omillarga bog'liqdir. Bunday omillar ichida juda katta ahamiyatga ega bo'lganlaridan biri bo'lib og'izdagi aralashgan so'lak hisoblanadi. So'lakning miqdori va xususiyatlari ichki a'zolar va sistemalar to'g'risida muhim ma'lumotlar berish bilan bir qatorda, tishlarda sodir bo'ladigan kariyes jarayoni qay yo'sinda kechishi va uning jadalligiga ham o'z ta'sirini bevosita ko'rsatadi.

Bolalar yoshida kariyesni davolashda, ayniqsa uning o'tkir, ko'plab tishlarni shikastlantirgan hollarda bunday holatni keltirib chiqaruvchi sabablarni aniqlashga jiddiy e'tibor berish lozim. Bunda bola organizmini himoya vositalarini susaytiruvchi, uni kuchsizlantiruvchi omillarni aniqlashga xarakter qilish zarur. Bunday kuchsizlangan bemorlarni iloji bo'lsa pediatriklar bilan birgalikda tekshirib ko'rish maqsadga muvofiqdir. Anamnez ma'lumotlariga tayanib, boshidan kechirgan kasalliklar, yashash sharoiti, ovqatlanish rejimi va boshqalarni inobatga olgan holda pediatr shifokor bilan birgalikda davolash rejasini tuzish darkor. Davolash choralari umumterapevtik va mahalliy stomatologik qismlardan iborat bo'ladi.

REFERENCES

1. Rizayev J.A. Stomatologiyada qo'llanuvchi dori vositalari. Toshkent. —
2. «Voriz nashriyot», 2012.
3. Safarov T.X., Raxmonov X.Sh., Safarov M.T. Tish to'qimalarining nokaries
4. kasalliklari, — Toshkent: 2011.
5. Magid Ye.A., Miccin N.A. Terapevtik stomatologiyada fantom kursi:
6. Atlas. - M.: Tibbiyot, 1987. - 300 bet.

SKIMMING AND SCANNING

Karimova Gozal Ikhtiyarovna

Associated teacher. Asian international university of teacher.

Narzullayeva Aziza

Student of international Asian University.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8377318>

***Abstract.** This scholarly work discusses the skillful use of SKIMMING and SCANNING to succeed in the reading portion of the IELTS exam. The topic of scientific work is interesting and attracts the attention of the scientific community.*

***Key words:** scanning, skimming, reading.*

ПРОСМОТР И СКАНИРОВАНИЕ

***Аннотация.** В этой научной работе обсуждается умелое использование беглого просмотра для успешной сдачи части экзамена IELTS по чтению. Тема научной работы интересна и привлекает внимание научного сообщества.*

***Ключевые слова:** сканирование, беглый просмотр, чтение.*

Ishning vazifasi; qisqa vaqt ichida butun matnni diqqat bilan o'qimasdan tekst mazmunini tushunish.

Ishning maqsadi; ushbu ilmiy ish maqsadi skimming va scanning o'rtasidagi farq va ularni chuqurroq tahlil qilish.

Tadqiqot usullari; tahlil qilish, tavfsiflash, solishtirish usullari.

Olingan natijalar va ularning yangiligi.

Reading is often treated as a technique. People read an article, book, etc, in order to gain some information or knowledge. Many times, one needs to read at a faster rate due to various reasons like lack of time, etc.

Skimming is a quick reading method, whereas **scanning** is a selective reading method. The main **difference** between **skimming and scanning** is that **skimming** tells you what information is contained in the section or in the document, while **scanning** helps you position a particular piece of information. The combination of **skimming and scanning** is even greater, as it allows you to read quicker without missing out Skimming and Scanning.

Skimming refers to the process of reading only main ideas within a passage to get an overall impression of the content of a reading.

selection.

How to Skim:

- * Read the title.
- * Read the introduction or the first paragraph.
- * Read the first sentence of every other paragraph.
- * Read any headings and sub-headings.
- * Notice any pictures, charts, or graphs.
- * Notice any italicized or boldface words or phrases.
- * Read the summary or last paragraph.

Scanning is a reading technique to be used when you want to find specific information quickly. In scanning you have a question in your mind and you read a passage only to find the answer, ignoring unrelated information.

How to Scan:

- * State the specific information you are looking for.
- * Try to anticipate how the answer will appear and what clues you might use to help you locate the answer. For example, if you were looking for a certain date, you would quickly read the paragraph looking only for numbers.
- * Use headings and any other aids that will help you identify which sections might contain the information you are looking for.

Reading, especially when done with a clear purpose of learning, requires a variety of strategies for a maximized effect on comprehension and information retention. To achieve your maximum potential, there are several strategies you absolutely need to master.

We are here to help you learn the difference between skimming and scanning and how to properly use these techniques to improve the results in terms of comprehension and information retention of each of your reading sessions.

What is scanning and skimming in reading

Scanning and skimming are reading techniques that involve rapidly passing through a text with quick eye movements and keen attention to keywords and other relevant information. While the two techniques are certainly different, their goals are quite similar and they are both part of the early stages of analytical reading.

Scanning is defined as the process of rapidly looking through a certain text with a clear purpose to identify particular keywords or passages you know you will need to extract important information from.

O‘ZBEKISTONDA IQTISODIY RAYONLASHTIRISH: UNING XUSUSIYATLARI VA O‘ZIGA XOSLIGI

Toirova Zamira Sudonovna

Toshkent viloyati, O‘rta Chirchiq tumani

40 - sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabi

Tarix fani o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8366038>

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi O‘zbekistonda iqtisodiy rayonlashtirish siyosati, uning xususiyatlari va o‘ziga xosligi haqida ma’lumotlar keltirildi.

Kalit so‘zlar: Iqtisodiy rayonlashtirish, O‘rta Osiyo iqtisodiy rayoni, paxtachilik, irrigatsiya, agrosanoat kompleksi.

ECONOMIC PLANNING IN UZBEKISTAN: ITS FEATURES AND CHARACTERISTICS

Abstract. This thesis contained information about the policy of economic zoning in Uzbekistan, its features and specificity.

Keywords: Economic zoning, Central Asian economic region, cotton growing, irrigation, agro-industrial complex.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В УЗБЕКИСТАНЕ: ЕГО ОСОБЕННОСТИ И ХАРАКТЕРИСТИКИ

Аннотация. В данной диссертации представлена информация о политике экономического зонирования в Узбекистане, ее особенностях и уникальности.

Ключевые слова: Экономическое районирование, Центрально - Азиатский экономический регион, хлопководство, ирригация, агропромышленный комплекс.

O‘zbekiston sovet ittifoqi xalq xo‘jaligida sanoat jihatidan rivojlangan mintaqalarining paxtaga bo‘lgan ehtiyojini ta’minlashdek, yaramas konsepsiyaga qat’iy amal qilib keldi. O‘zbekiston sanoati yillar davomida avvalo paxtachilikni rivojlantirishning moddiy-texnika bazasi hisoblandi. Paxta yetishtirish sohasidagi ishlarni kompleks mexanizatsiyalash uchun kerakli mukammal mashinalarni yaratishda, irrigatsiya qurilishi va melioratsiya ishlari uchun zarur mashina va mexanizmlarni hamda paxta tozalash sanoat asbob-uskunalarini ishlab chiqardi.

O‘zbekiston SSR Konstitutsiyasining 16 - moddasida ham “O‘zbekiston SSR ekonomikasi – SSSR territoriyasidagi ijtimoiy ishlab chiqarishning taqsimot va ayriboshlashning barcha bo‘g‘inlarini o‘z ichiga olgan yaxlit xalq xo‘jalik kompleksining tarkibiy qismi deb”, belgilab qo‘yildi.

Biroq, O‘zbekiston SSR sanoatiga bildirilayotgan yuksak talablar bu yerda yangi texnologiyalarni, zamonaviy fan va texnika yutuqlarini joriy qilish bilan hamohang emasdi. Bu esa muqarrar ravishda belgilangan rejaning bajarilmasligi kabi turli nomutanosibliklarga olib kelar, ayniqsa bu holat sanoatning yengil, oziq-ovqat va boshqa tarmoqlarida aniq ko‘zga tashlanar edi. Besh yillik rejalarining bajarilishi esa bir tomonlama xususiyatga ega, katta O‘rta Osiyo iqtisodiy rayoni bu borada yetakchilik qilardi.

Dissertatsiya ishimizning birinchi bobida ta’kidlanganidek, SSSR xalq xo‘jaligining muayyan territorial qismi iqtisodiy rayonlar o‘zining ixtisoslashtirilganligi bilan alohida ajralib turgan. Sotsialistik ishlab chiqarish qoidalariga amal qilsada, bu rayonlarda ishlab chiqarilgan

mahsulotlar butun mamlakat xalq xo'jaligidagi ehtiyojlarini qondirgan. O'rta Osiyo iqtisodiy rayoni ham bundan mustasno emas edi.

"Ikkinchi jahon urushidan so'ng sovet ittifoqi o'zini yashovchanligini ko'rsatdi va 1957-1964 - yillarda xalq xo'jaligi kengashlari tuzilib, iqtisodiy islohotlar o'tkazishga harakat qilindi. Lekin bu borada ma'muriy buyruqbozlik tizimi saqlanib qolindi. Faqat ba'zi boshqaruv funksiyalari mahalliy boshqaruvga berildi. Oqibatda mamlakatda ma'muriy va iqtisodiy rayonlashtirishda qarama – qarshiliklar kelib chiqib boshladi. 1966-yilda xalq xo'jaligi kengashlari tugatilgandan keyin ham "hududiy ishlab chiqarish kompleksi" degan qarashlar saqlanib, "dasturiy-maqсадli komplekslar" termini ham kiritildi".

1951-yilda O'zbekiston hukumati tomonidan O'zbekiston SSR Fanlar akademiyasi qoshida ishlab chiqarish kuchlarini o'rganish bo'yicha kengash tuzildi. Kengash O'zbekiston SSR davlat reja qo'mitasi bilan birga xalq xo'jaligining o'ta muhim muammolarini o'rganishi, tashkilotlarining vazifalar bajarishi lozim edi.

O'zbekiston hukumati ham kengashga xo'jaligi bilan bog'liq rayonlarning kompleks muammolarini o'rganish yuzasidan tadqiqot ishlarini olib borishni topshirdi. Bu topshiriqdan kelib chiqib belgilangan vazifalar O'zbekistonning umumittifoq fondiga qo'shayotgan hissasini oshirishga, urushdan keyingi iqtisodni rivojlantirishga ko'mak berishi lozim edi. O'sha vaqtlarda Mirzacho'lni, Farg'ona vodiysini, Angren-Olmaliq tog'-kon sanoati rayonini, Buxoro-Navoiy, Amudaryoning quyi oqimidagi va boshqa rayonlarni o'zlashtirishning ilmiy asoslarini ishlab chiqish kerak edi.

Tadqiqot ishida respublika Fanlar akademiyasining deyarli barcha ilmiy-tadqiqot institutlari, ko'plab idoralarga qarashli muassasalar, loyihalash - qidirish muassasalari, oliy o'quv yurtlarining kafedralari, Davlat reja qo'mitasi va boshqa tashkilotlaridan 35 nafar mutaxassislar ishtirok etdi. Tadqiqot ishi natijasida O'zbekiston tog'lari va tog' etaklarida, cho'llari va yarim cho'llarining iqtisodiy salohiyati va uni ishlatish yo'llari tahlil qilindi.

Tadqiqotlarga ko'ra tog'-kon sanoati korxonalarini mavjud foydali qazilmalar bazasida rivojlantirish, shu orqali yo'llar, elektr uzatish liniyalari, suv bilan ta'minlash tizimlari, qurilish bazalariga ega bo'lgan korxonalaridan yana kamida 15 tasini qurish mumkin degan xulosaga kelganlar. Shuningdek, o'sha vaqtlardagi hisob-kitoblarga ko'ra tog'-kon etaklarida agrosanoat kompleksini rivojlantirish orqali bu yerda kelgusida har-yili 400 ming tonna atrofida uzum, 350 ming tonna meva olish, tirik vaznda 200 ming tonna go'sht, cho'l zonasida (cho'l yaylovlarini kengaytirgan holda) qorako'l qo'ylar sonini 14-20 mln. boshga va go'sht etishirishni tirik vaznda 140-200 ming tonnaga yetkazish mumkinligi ta'kidlandi.

Bu loyihada bayon etilgan ma'lumotlar respublika tog'-kon etaklari va cho'l zonalarining ahvoli, ularni rivojlantirish imkoniyatlari va yo'nalishlari, muayyan tasavvur bersada, lekin bu takliflarning ekologiyaga ta'siri, sho'r bosgan yerlarga ishlov berish, aholi uchun yetarli sharoitlarni yaratib berish kabi masalalar chetda qolgan edi.

1960-yillarda respublika ittifoqdosh respublikalar orasida aholisining soni bo'yicha RSFSR, Ukraina, Qazog'istondan keyin to'rtinchi o'rinda turganligi, O'rta Osiyo iqtisodiy rayoni tarkibidagi to'rt respublika orasida esa birinchi o'rinni egallashi kengash diqqat markazida bo'ldi. Bu bilan ishlab chiqarishda band bo'lmagan aholisiga ega bir necha, jumladan, Jizzax, Marg'ilon, Qarshi, Urganch, Xovos, To'rtko'l, Chimboy kabi Shaharlarni sanoatlashtirish vazifalari belgilanishi lozim edi. Ayni paytda O'zbekistonning viloyatlari rivojlanishi bo'yicha turlicha

bo'ldi. Toshkent, Samarqand viloyatlari, Farg'ona vodiysi viloyatlarida sanoat tarmoqlari yaxshi rivojlangan edi. Kengash faoliyati keyingi-yillarda ham davom etib, O'zbekistonning mintaqaviy rivojlanishi bo'yicha tadqiqotlar olib borildi. Ularda S.K.Ziyadullayev, K.N.Bedrinsev, K.I.Lapkin kabi olimlar muntazam ishtirok etib keldilar.

Bu munozarali mavzu bo'lib, 1980-yillarga kelib ham davom etdi. T.M.Axmedov, A.M.Sodiqov va boshqalarning ishlari mamlakatda rayonlashtirish ishlarini amalga oshirish, ya'ni respublika hududini mintaqalarga ajratishga qaratildi. Bunda ba'zi olimlar mamlakat hududini 6 yoki 7 taga bo'lishni taklif etganlar. Bir guruh olimlar O'zbekistonni Toshkent, Farg'ona, Quyi Amudaryo, Janubiy Mirzacho'l va Zarafshon iqtisodiy hududga bo'lish tarafdori bo'lib chiqqan bo'lsalar, ikkinchi guruh olimlar Qashqadaryo va Buxoro viloyatlarini bir mintaqaga sifatida olib, rayonlar turini quyidagicha tasnifladilar - Toshkent, Farg'ona, Mirzacho'l, Samarqand-Navoiy, Buxoro-Qashqadaryo, Surxondaryo va Quyi Amudaryo. Tabiiyki, O'zbekistonning tabiiy sharoiti xilma - xil va asosan xalq xo'jaligining turli tarmoqlarini rivojlantirish uchun qulayligi, respublikada keng maydonni egallagan vodiylar ham, jazirama qum sahrolari ham, tog'lar, yer osti va boshqa tabiiy boyliklar mavjud bo'lib, boshqa ittifoqdosh respublikalar orasida o'z o'rniga egaligi bunday qarashlarga sabab bo'lganligi sir emas edi.

REFERENCES

1. Ўзбекистон ССР Совет Социалистик республикасининг конституцияси (Асосий қонун). – Тошкент. Ўзбекистон, 1979. – 8-бет.
2. Поросенков Ю.В. Сушкова О.Ю. Советская экономическая география в 60-80 годах XX века //Вестник ВГУ. Серия: География, Геоэкология. 2015. -№1 <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/geograph/2015/01/2015-01-15.pdf>
3. Бедринцев К., Мошенко В. Совет по изучению производительных сил Узбекистана. – Ташкент. Фан, 1981. – С.3.
4. Бедринцев К., Мирзаев А. Ўзбекистонликларнинг келажак авлодлари қаерда яшайди // Ўзбекистон коммунисти. 1988 йил, 12 декабрь. – 11-бет.
5. Развитие и размещение производительных сил СССР. ...- С.47.
6. Хошимов П.З., Жумаев С.К. Минтақалар ижтимоий – иқтисодий ривожланиши ҳолатининг таҳлили // Иқтисод ва молия.-№10 2012. – 33-бет.

TARIX KELAJAK YOG'DUSI

Aliqulov Azamat Shavkat o'g'li

O'zbekiston Milliy Universiteti Tarix fakulteti 2 – kurs talabasi

azamataliqulov54@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8369575>

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarix xalq ma'naviyatining asosi ekanligi, yoshlar kelajagida tarix va tarixiy xotiraning o'rni xususidagi fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: tarix, umumbashariy qadriyatlar, xalqlar, millatlar, milliy g'oya, madaniy meros.

HISTORY IS THE LIGHT OF THE FUTURE

Abstract. This article presents ideas about the fact that history is the basis of people's spirituality, the role of history and historical memory in the future of young people.

Key words: history, universal values, peoples, nations, national idea, cultural heritage.

ИСТОРИЯ – СВЕТ БУДУЩЕГО

Аннотация. В данной статье представлены представления о том, что история является основой духовности народа, о роли истории и исторической памяти в будущем молодежи.

Ключевые слова: история, общечеловеческие ценности, народы, нации, национальная идея, культурное наследие.

Tarix - butun insoniyatning uzoq o'tmishdan to hozirgi kunlarga bosib o'tgan hayotiy yo'lini, avloddan avlodga meros qoluvchi, doimo rivojlanib, boyib boruvchi ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy, davlat qurilishi sohalaridagi tajribalarini, xalqlarni yetaklagan tarixiy shaxslar faoliyatini tartibga solingan holda o'rganuvchi, tasvirolovchidir. Tarixni o'rganish, bilish — bu kishilik jamiyatining rivojlanish qonuniyatlari, taraqqiyotning mavjud bosqichdan yangi bosqichga o'tish jarayonini, insonlarning inqirozli, turg'unlik holatiga tushish sabablari va bu holatdan chiqish yo'lidagi tajribalarini, har bir zarrasi qimmatga tushgan o'tmish sabog'ini umumlashtirish, tushunib yetish, anglab olish demakdir. Tarix tarixiy jarayonning qonuniyatlari va tendensiyalarini tushunib yetishga, hozirgi zamoni to'g'ri anglab olishga, kelajakni asosli ravishda ko'ra bilishga ko'maklashuvchi ilmdir. Tarix ko'p qirrali, keng qamrovli bo'lib, uni alohida mamlakatlar va xalqlar tarixi, mintaqalar tarixi, jahon tarixi kabilarga bo'lib o'rganish ham mumkin.

Yurtimiz kelajagi, xalqimiz, mamlakatimizning intellektual salohiyatiga, aql-zakovatiga, milliy ta'lim-tarbiya tizimini jahon andozalari asosida takomillashtirish, ta'lim tizimini yangi zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil qilishga, kadrlar tayyorlashga bevosita bog'lik. Yangicha fikrlaydigan, zamonaviy bilimlarga ega bo'lgan barkamol tashkilotchi va zukko kadrlarga ega bo'lishi uchun avvalo ta'lim-tarbiya tizimini tubdan o'zgartirish, uni hozirgi davr talabi darajasiga ko'tarish zarur va muhimligini hayot taqozo etyapti.

Tarix tushunchasining g'arbdagi muqobili bo'lgan "history" qadimgi yunon tiliga tegishli bo'lib, "izlanish" yoki haqiqatni tadqiq qilish ma'nosini anglatadi. Bir fan sifatida tarix insoniyat tarixini o'zining noyob metodologiyasi orqali o'rganadi. Tarixiy metodologiya, tadqiqot sohasini, muammoni yoki mavzuni aniqlash, ushbu mavzu yoki muammoga tegishli gipotezalarni ishlab

chiqish, olingan dalillar va manbalardan ma'lumot to'plash, ushbu ma'lumotlarni tahlil va tanqid qilish, mavzu bo'yicha boshqa izlanishlarni ko'rib chiqish va mavzuni tushunish, shuningdek mantiqiy asosda izohlangan tadqiqotni ochib berishdan iboratdir. Shunga asoslanib, tarixchining roli sifatida o'zining mustaqil ilmiy rivojlanishi jarayonida o'tmishni o'rganish, mavzuni aniq, real va to'liq tushunchalarini yoki tasvirlarini yaratish va barcha bu bosqichlar haqida fikrlash kabilar belgilanadi.

O'zbekiston tarixi yoshlarga xalqimizning o'tmishi, tarixi haqida bilim berish bilan chegaralanib qolmaydi, u yoshlarni vatanparvar, ma'naviy jihatdan komil fuqaro etib shakllantirishga xizmat qiladi. Vatanimiz tarixi "Har bir fuqaroni, jumladan, yoshlarimizni boy madaniy merosimizni qadrlashga, uni ko'z qorachig'iday avaylab - asrashga, yurak-yurakdan iftixor qilishga o'rgatadi. O'zimizning boy o'tmish merosimizdan madad va ibrat olishga imkon beradi. Odamlar qalbida ezgulik tuyg'ularini uyg'otib, bugungi avlod kimlarning avlodi, kimlarning zoti va vorislari ekanini anglashga undaydi". Davlat mustaqilligini o'z qo'lga olgan ozod, hur O'zbekistonda Vatan, istiqloq taqdiri bugungi baxtli avlodlar qo'lida. Mustaqillikni asrab-avaylash, mustahkamlash, mamlakatimizni keyingi avlodlarga yanada qudratli, obod, ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlangan holda yetkazish zamonamizning dolzarb vazifasiga, talabiga aylandi.

Bu mas'uliyatli, ayni paytda sharaflil vazifaning qay darajada ado etilishi bugungi avlodlarga, xususan, yoshlarga, ularning ma'naviy barkamolligiga bog'liq. "Biron bir jamiyat, - deb ta'kidlagandi birinchi Prezidentimiz Islom Karimov, - ma'naviy imkoniyatlarini, odamlar ongida ma'naviy va axloqiy qadriyatlarini rivojlantirmay hamda mustahkamlamay turib o'z istiqbolini tasavvur eta olmaydi". Har qanday jamiyat taraqqiyotining asosiy kuchi ma'naviyat va ma'rifatdir. Ma'naviy barkamollikni tarbiyalashda Vatan tarixi muhim omil hisoblanadi. Birinchi Prezident Islom Karimov, "...tug'ilib o'sgan yurtida o'zini boshqalardan kam sezmay, boshini baland ko'tarib yurishi uchun insonga, albatta, tarixiy xotira kerak... Tarixiy xotirasi bor inson - irodali inson" deb yozadi. Insonda tarixiy xotira o'z Vatani tarixini o'z xalqi, ajdodlari tarixini bilish orqali shakllanadi.

O'z o'tmishini, ajdodlari tarixini yaxshi bilgan insonning irodasi kuchli bo'ladi, uni har xil aqidalar girdobiga tushishdan saqlaydi. O'tmishni bilgan, tarix saboqlarini anglab yetgan inson hozirgi zamonni yaxshi tushunadi, kelajakni to'g'ri tasavvur etadi. Vatan tarixi xalqimizning asrlar davomida ko'pgina xalq, elatlar bilan ahil, hamjihat bo'lib yashaganligidan, yurtimizda turli diniy e'tiqodlar erkinligi va inoqligi bo'lganligidan guvohlik beradi. "Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. Biz yangi O'zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanimiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyat", deydi. Shavkat Mirziyoyev yig'ilishda. Buyuk ajdodlarimizni teran anglash, chuqur o'rganish asnosida milliy qadriyatlarimizni, qadimiy an'analarimizni, jahon sivilizatsiyasi tarixida o'chmas iz qoldirgan ajdodlarimizni yangi sharoitda yangidan yana bir bor kashf etamiz, qaytadan dunyoga tanitish imkoniyatiga ega bo'lamiz hamda kelajagi porloq bo'lgan yoshlarga ibrat va namuna sifatida ko'rsatamiz, buyuk zotlarga munosib bo'lishga astoydil undaymiz.

Asrlar osha, dovonlar osha kelayotgan bu ma'naviy boylarning umri boqiydir. Bag'rikeng xalqimizning qadriyatlari – tinchlik, ma'rifat, yuksak axloq-odob ifodachisi sifatida vaqtlar

o'tgan sayin, zamonlar kechgan sayin yulduzdek yarqirab, chiroy ochaveradi kelajagi buyuk bo'lgan yosh avlodni ma'naviy-ahxoqiy tarbiyalashda muhim omil sifatida xizmat qilaveradi. Bu haqiqatni chuqur anglagan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev: "...har bir suveren davlat o'zining betakror tarixi va madaniyatiga egadir.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, tarixiy xotira, ajdodlarimiz qoldirgan boy ma'naviy merosni egallash halollik, odillik, rostgo'ylik, mehr - oqibat, mehnatsevarlik, ilmga intilish kabi insoniy fazilatlarni shakllantirishga ko'maklashadi. Vatan tarixi yoshlarda jamiyatda ertaroq mustaqil faoliyat yuritish, o'z qobiliyatini to'laroq ochish va hayotga tatbiq etish sifatlarini shakllantiradi, Vatan, xalq taqdiri uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olish kabi yuksak ma'naviy burchni tarbiyalaydi, milliy g'oya bilan qurollantiradi. Shu bois, Vatan tarixini har tomonlama, chuqur o'rganish muhim ahamiyatga molik vazifadir. 'Tarix millatning haqiqiy tarbiyachisiga aylanib bormoqda. Buyuk ajdodlarimizning ishlari va jasoratlari tarixiy xotiramizni jonlantirib, yangi fuqarolik ongini shakllantirmoqda. Axloqiy tarbiya va ibrat manbayiga aylanmoqda".

REFERENCES

1. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T., «Sharq», 1998,
2. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.: «O'zbekiston», 1997,
3. Q.Usmonov, M.Sodiqov, S.Burxonova. O'zbekiston tarixi.Toshkent. "Iqtisod - Moliya".2006

UMURTQALILAR ZOOLOGIYASI FANINI O`QITISHDAGI INNOVATSIYALAR VA ILG`OR XORIJIY TAJRIBALAR

Sultanov Esbosin Kosimbetovich

Ajiniyaz nomidagi NDPI Zoologiya, odam morfofizologiyasini
o`qitish metodikasi kafedrasining katta o`qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8369871>

Annotasiya. Umurtqalilar zoologiyasi fanini o`qitishda ilg`or tajribalar va innovatsion yondashuvlarning qo`llanilishi va ommaga joriy qilish metodlari haqida aytilib, misollar bilan analiz etilgan.

Kalit so`zlar: Modulli o`qitish, modulli kredit, vebinar, muammoli metod, evristik metod, pedagogik yondoshuv, pedagogik tajriba.

INNOVATIONS AND ADVANCED FOREIGN EXPERIENCES IN TEACHING THE SCIENCE OF VERTEBRATE ZOOLOGY

Abstract. The use of best practices and innovative approaches in the teaching of vertebrate zoology and the methods of introduction to the public are discussed and analyzed with examples.

Key words: Modular teaching, modular credit, webinar, problem method, heuristic method, pedagogical approach, pedagogical experience.

ИННОВАЦИИ И ПЕРЕДОВОЙ ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПРЕПОДАВАНИЯ НАУКИ ЗООЛОГИЯ ПОЗВОНОЧНЫХ

Аннотация. Обсуждаются и анализируются на примерах использование лучших практик и инновационных подходов в преподавании зоологии позвоночных, а также методы ознакомления общественности.

Ключевые слова: Модульное обучение, модульный кредит, вебинар, проблемный метод, эвристический метод, педагогический подход, педагогический опыт.

Raqobatbardosh kadrlar yetishtirish davrimizning dolzarb masalasiga aylangan. Jahon tajribasi bozor iqtisodiyotining samaradorligini va hayotiyligini tasdiqlaydi. Shunisi etiborliki, Kadrlar tayorlash milliy modelidagi ishlab chiqarish kategoriyasi tushunchasi- ishlab chiqarishni kadrlarga bo`lgan ehtiyojini, shunidek ularning tayorgarlik sifati saviyasiga nisbatan qo`yiladigan talablarni belgilovchi asosiy buyurtmachi, kadrlar tayorlash tizimini moliyaviy va moddiy texnika jihatidan ta`minlash jarayonining qatnashchisi sifatida namoyon bo`ladi.

Kadrlarning yuqori malakali bo`lishi, ijodkorligining ortishi ilmiy- innovatsion faoliyat tufayligina amalga oshadi. Agar ular o`z g`oyalari, ilmiy yo`nalishlarini amalga oshirishlari uchun, qaysi sohada bo`lishidan qat`i nazar, bozorbop mahsulot chiqarib, yoki xizmat ko`rsatib o`z tijorat ishlarini yurgizsalar, bu jarayonda yosh mutaxassislarni, talabalarini jalb qilsalar, unumli va samarali natijalariga erishish mumkin. Bu esa o`z navbatida o`quv jarayoni, ilmiy va ishlab chiqarish muhitining integratsiyasi sifatida intellektual mehnat orqali o`z hayotiy ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlarini beradi. Shuning uchun mumkin qadar aqliy mehnatini moliyalashtirishga o`rganish, yuksalish tartibiga o`tish zamon talabiga aylanmokda.

Ta`limni tashkil etishdan asosiy maqsad: mehnat bozorida raqobatbardosh darajaga va ixtisoslikka ega bo`lgan, mas`uliyatli, o`z kasbining ustasi, chegaradosh kasblarni erkin uddalaydigan, o`z ixtisosligi bo`yicha jahon standartlari darajasida samarali ish bajara oladigan,

muntazam o`z ustida ishlaydigan malakali mutaxassis tayyorlashdan iboratdir. Tayyorlanayotgan kadrlarning malakali bo`lishi esa bevosita ularning dars mashg`ulotlari jarayonida bilim, ko`nikma va malakalarini nechog`li o`zlashtiriganlariga bog`liqdir.

Shu vaqtgacha an`anaviy ta`limda talabalar faqat tayyor bilimlarni egallashga o`rgatib kelingan edi. Bunday usul talabalarda mustaqil fikrlash, ijodiy izlanish, tashabbuskorlikni so`ndirar edi. Pedagog-olimlar yillar davomida ta`lim tizimida “Nega o`qitamiz? Nimani o`qitamiz? Qanday o`qitamiz?” savollariga javob izlash bilan bir qatorda “Qanday qilib samarali va natijali o`qitish mumkin?”-degan savoliga javob qidirdilar. Bu esa, olim va amaliyotchilarni o`quv jarayonini texnologiyalashtirishga, ya`ni o`qitishni ishlab chiqarishga oid aniq kafolatlangan natija beradigan texnologik jarayonga aylantirishga urinib ko`rish mumkin, degan fikrga olib keldi.

Dunyoning turli mamlakatlarida ko`plab tadqiqotchilar ta`limda innovatsiyalarni qo`llash bo`yicha har doim izlanishlar olib borishgan. Ular “innovatsiya”, “interfaol usullar”, innovatsion texnologiyalar to`g`risida yaxshi axborotlar yig`ishgan.

Ta`lim jarayoniga innovatsiyalarni qo`llash bugungi kunda quyidagi vazifalarni amalga oshirishni talab etadi:

- o`quv fanini aniq maqsadini aniqlash;
- fanning hajmini va mazmunini aniqlash;
- zarur bo`lgan ta`lim texnologiyalarini ishlab chiqish va tavsiya etish;
- fanning moddiy va texnik ta`minotini yaratish;
- ta`lim oluvchilarning xususiyatlarini o`rganish;
- o`qituvchini tayyorgarligi va dars mashg`ulotini aniqlash.

Xorij ta`limda innovatsiyalarni qo`llash bo`yicha quyidagi innovatsion pedagogik texnologiyalarga oid ma`lumotlarga to`qtalishni joiz bildik.

Modulli o`qitish texnologiyalari. O`qitishning istiqbolli tizimlaridan biri hisoblanadi, chunki u ta`lim oluvchilarning bilim imkoniyatlarini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish tizimiga eng yaxshi moslashganidir. Ana`naviy ta`limda o`quv maqsadlari pedagog faoliyati orqali ifodalangan ya`ni bilim berishga yo`naltirilgan bo`lsa, modulli o`qitishda ta`lim oluvchilar faoliyati orqali ifodalanib, kasbiy faoliyatga yo`naltirilgan bo`ladi.

Modulli o`qitish ta`limning quyidagi zamonaviy masalalarini har tomonlama yechish imkoniyatini yaratadi:

Modul – faoliyatlik asosida o`qitish mazmunini optimallashtirish va tizimlash dasturlarni o`zgaruvchanligi, moslashuvchanligini ta`minlaydi;

- o`qitishni individuallashtirish;
- amaliy faoliyatga o`rgatish va kuzatiladigan xarakterlarni baholash darajasida o`qitish samaradorligini nazorat qilish;
- kasbga qiziqtirish asosida faollashtirish mustaqil va o`qitish imkoniyatlarini to`la ro`yobga chiqarish.

Modulli o`qitish samaradorligi quyidagi omillarga bog`liq:

- ta`lim muassasasining moddiy-texnik bazasi;
- malakali professor-o`qituvchilar tarkibi darajasi;
- talabalar tayyorgarligi darajasiga;

- kutiladigan natijalar bahosiga;
- didaktik materiallarning ishlab chiqilishiga;
- modullar natijasi va tahliliga.

Modulli o`qitishda o`quv dasturlarini to`la qisqartirilgan va chuqurlashtirilgan tabaqalash orqali bosqichma-bosqich o`qitish imkoniyati yaratiladi. Ya`ni o`qitishni individuallashtirish mumkin bo`ladi.

Modulli o`qitishga o`tishda quyidagi maqsadlar ko`zlanadi:

- o`qitishning uzluksizligini ta`minlash;
- o`qitishni individuallashtirish;
- o`quv materialini mustaqil o`zlashtirish uchun etarli sharoit yaratish;
- o`qitishni jadallashtirish;
- fanni samarali o`zlashtirishga erishish.

Modulli o`qitish fanning asosiy masalalari bo`yicha umumlashtirilgan ma`lumotlar beruvchi muammoli va yo`riqli ma`ruzalar o`qilishini taqozo etadi. Ma`ruzalar talabalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga qaratilmog`i lozim.

Modul amaliy va laboratoriya mashg`ulotlari ma`ruzalar bilan birga tuzilishi, ular ma`ruzalar mazmunini o`rganiladigan yangi material bilan to`ldirilishi kerak.

Modulli - kredit tizimi. XX asrning ikkinchi yarmida ilmiy-texnik taraqqiyot o`zining yuksak cho`qqilariga erishdi. Ilmiy texnik taraqqiyotining (ITT) hozirgi darajasi shundayki fan texnika va texnologiya rivojining erishilgan sur`atlarini mamlakat qay darajada rivojlangan bo`lmasin alohida olingan mamlakatda uni ta`minlab bo`lmaydi. ITT keyingi rivoji faqat turli mamlakatlardagi olim va mutaxassislarning hamkorligi ilmiy-tadqiqot ishlarning integratsiyasi natijasida amalga oshirilishi mumkin. Fan-texnika va texnologiyaning taraqqiyoti ta`lim taraqqiyoti darajasi bilan chambarchas bog`liqligini e`tiborga oladigan bo`lsak ta`lim sohasidagi xalqaro integratsiyaning ustuvorligi yaqqol muammoga aylanib qoladi.

Bu kredit texnologiyani yaratilishini va qo`llanishining dolzarbligini belgilaydi. Chunki ta`lim sohasidagi xalqaro integrallashuvi eng avvalo o`quv jarayonini kredit texnologiyasi asosida tashkil etishiga tayanadi.

Zamonaviy o`qitish texnologiyasi, oliy ta`lim muassasining jihozlanganligi, professor-o`qituvchilar tarkibi faqat darajali, yuqori malakali kadrlardan iborat bo`lishi, o`qitishning yuqori sifatleri-ECTS uchun dastlabki zaruriy talablar hisoblanadi. O`quv jarayonini tashkil etishning ushbu tizimi, quyidagi o`ziga xos xususiyatlarga ega.

O`quv rejasi bo`yicha:

Barcha o`quv fanlari ikki guruhga bo`linadi - majburiy va talaba tanlovi asosidagi fanlar. Bu nisbatan taxminan 1:2 ga teng qabul qilinadi.

Har bir talaba shaxsiy o`quv rejasiga ega bo`ladi.

Asosiy hujjat transkript (transcript of records) u xususiyatning unifikatsiyalashgan hujjat bo`lib, yagona shaklda tuziladi, o`qitish natijalarini tan olish uchun majburiy hujjat hisoblanadi. Transkriptda, talabanning mazkur davlatda qabul qilingan baholash tizimida ham, xususiyatli tizimi bo`yicha ham olgan baholari, olingan xususiyatli kreditlari bo`yicha ma`lumotlar keltiriladi:

- Har bir semestrda o`rganiladigan fanlarning soni Z...5ta bo`lishi;
- Mustaqil ishga ajratilgan soatlar, auditoriya soatlaridan ko`p bo`lishi;

Kredit o`zida talabani o`quv fanini o`zlashtirish uchun zarur bo`lgan barcha mehnat sarflarini mujassamlashtirdi. O`quv fani uchun ajratiladigan kreditlar soni, aksariyat hollarda 3 ga teng bo`ladi

O`quv fani dasturining mazmuni (syllabus) quyidagilarni o`z ichiga oladi:

- o`quv fanining to`liq nomlanishi va uning o`quv rejasidagi tartib raqami;
- o`quv fanini o`rganish maqsadi;
- o`quv fanining qisqacha mazmuni;
- taqvimiy reja, mashg`ulotlar jadvali bilan;
- o`qitish texnologiyasi;
- talabani mas`uliyati va unga qo`yilgan talablar;
- talabalar bilimni baholash tartibi va mezonlari;
- asosiy va qo`shimcha adabiyotlar ro`yxati.

O`qituvchining o`quv yuklamasini hisoblashda:

Umumiy mehnat sarfi miqdori (auditoriya va mustaqil ish soatlari) bir o`quv yilida 750-800 soatni tashkil etishi - e`tiborga olinadi.

O`qitish jarayonining asosini:

- shaxsga yo`naltirilgan o`qitish texnologiyalari;
- talabani mustaqil ishida, o`qituvchi maslahatchi sifatida ishtirok etadi;
- talaba o`quv fanini va o`qituvchini tanlash huquqiga ega.

Masofali ta`lim. Masofali o`qitish nazariyasi va amaliyoti boy chet el va milliy tajribalar tadqiqotlar yo`nalishlari umuman dolzarbligini tasdiqlaydi. Yangi pedagogik axborot va telekommunikatsiya texnologiyalardan foydalanishga asoslangan ta`lim olish usulidan biri hisoblangan masofali ta`lim mohiyatini tushunishga bizni yaqinlashtiradi.

Ta`limning sintetik integral va gumanistik shakli hisoblanuvchi masofali o`qitishning aynan nazariy va amaliy masalalari ta`limni isloh qilish sharoitlarida milliy ta`lim tizimi oldida turgan muammolar katta qismini hal etishi kerak.

Chet el ta`lim tizimlarida masofali o`qitishning tashkil topishi va rivojlanishi jarayonini o`rganishda ta`lim muassalarida masofali o`qitishni amaliy tashkil qilish turli shakllari va variantlarini hamda masofali ta`limni didaktik ta`minlash vositalarini tahlil qilishga e`tiborni qaratish zarur.

Masofali ta`lim - masofada turib o`quv axborotlarini almashish vositalariga asoslanuvchi maxsus axborot ta`lim muhiti yordamida ta`lim xizmatlari to`plamidan iborat. Masofali ta`lim axborot - ta`lim muhiti foydalanuvchilar ta`lim olish ehtiyojlarini qondirishga mo`ljallangan ma`lumotlar uzatish vositalari axborot resurslari o`zaro aloqalar protokollari apparat - dasturli va tashkiliy-metodik ta`minotlar sistemali - tashkiliy to`plamidan iborat.

Masofali ta`lim - o`qituvchilarga o`rganilayotgan material asosiy hajmini etkazib berishni o`qitish jarayonida o`qituvchilar va talablarning interaktiv o`zaro aloqalarini, talabalarga o`rganilayotgan materialni mustaqil o`zlashtirish bo`yicha mustaqil ishlash imkonini berishni hamda o`qish jarayonida ularning olgan bilimlarini va ko`nikmalarini baholashni ta`minlovchi axborot texnologiyalari to`plami.

Vebinar metodi. Bu usulda dars seminar yoki konferentsiya Internet orqali bir vaqtda hozir bo`lgan talabalar bilan audio, video (va avvalgi postlarda sanab o`tilgan ko`plab interaktiv imkoniyatlar) bilan jonli olib borilib ushbu dars keyingi foydalanishlar uchun yozib olinishi

mumkin bo'lsada butun o'quv yoki kurs jarayonidagi darslar yagona platforma doirasida o'zaro uzviy bog'lanmaydi, ya'ni alohida-alohida bir martalik darslar bo'ladi deyish mumkin.

Muammoli metod. Muammoli metodning mohiyati mashg'ulotlar jarayonida muammoli vaziyatlarni yaratish va echishdan iborat bo'lib uning asosida didaktik ziddiyatlar yotadi. Muammoli ta'lim kontseptsiyasining asosiy tushunchalari «muammoli vaziyat» «muammo», «muammoni topish» kabilar hisoblanadi. Chizmadan anglanadiki muammoli vaziyat bu metodning dastlabki ko'rinishi hisoblanib o'zida sub'ektning aniq yoki qisman tushunib etilgan muammoni ifodalaydi uni bartaraf etish yangi bilimlar usullar va harakat ko'nikmalarini o'zlashtirishni taqozo etadi. Agar o'quvchida qiyinchiliklarni yo'qotish yo'llarini izlab topish uchun boshlang'ich ma'lumotlar bo'lmasa shubhasiz muammoli vaziyat echimini u qabul qilmaydi ya'ni muammoning echimi uning ongida aks etmaydi. Fikrlash muamo mohiyatini tushunib etilishi ifodalanishi mavjud bilim va ko'nikmalar majmuasi va izlanish tajribasi asosida muammoli vaziyatni qabul qilish bilanoq boshlanadi. Bu holda muammoli vaziyat muammoga aylanadi. Har bir muammo muammoli vaziyatni o'zida namoyon etadi biroq barcha muammoli vaziyat muammoga aylanavermaydi.

Ziddiyatlarni bartaraf etish nafaqat ilmiy bilish yo'li shu bilan birga o'quv yo'li hamdir. Bu metodni quyidagi chizma yordamida ifodalash mumkin:

Mazkur metoddan foydalanish jarayonida muammo echimini topishga yordam beruvchi yo'nalishlar ko'rsatilmaydi va chegaralanmaydi. Bu xususiyat muammoli masalaga xosdir. Muammoda echimning qandaydir parametrlari ko'rsatilsa u muammoli masala hisoblanadi. Har qanday muammoli topshiriq ma'lum muammoni demak muammoli vaziyatni ham qamrab oladi. Biroq yuqorida ta'kidlanganidek barcha muammoli vaziyat muammo bo'la olmaydi. Inson har doim muammoli masalalarni hal etadi. Agar uning oldida muammo paydo bo'lsa uni muammoli masalaga aylantiradi, ya'ni uning echimi uchun o'zidagi bilimlar tizimiga tayanadi va ma'lum ko'rsatishlarni belgilab oladi. Muvaffaqiyatsizlikka uchragan taqdirda, u boshqa ko'rsatkichlarni qidiradi va shu muammo bo'yicha yangi variantlardagi masalalarni laydi.

Evristik o'qitish metodi. Evristik o'qitish metodini qo'llashda o'qituvchi o'quvchilar bilan hamkorlikda hal etilishi zarur bo'lgan masalani aniqlab oladi. O'quvchilar esa mustaqil ravishda taklif etilgan masalani tadqiq etish jarayonida zaruriy bilimlarni o'zlashtirib oladilar va uning echimi bo'yicha boshqa vaziyatlar bilan taqqoslaydi. O'rnatilgan masalani echish davomida o'quvchilar ilmiy bilish metodlarini o'zlashtirib tadqiqotchilik faoliyatini olib borish ko'nikmasi tajribasini egallaydilar.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytganda, O'zbekiston Respublikasi inson huquqlari va erkinliklariga rioya etilishini, jamiyatning ma'naviy yangilanishini, ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirishni, jahon hamjamiyatiga qo'shilishni ta'minlaydigan demokratik huquqiy davlat va ochiq fuqarolik jamiyati qurmoqda. Xalqning boy intellektual merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida, zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot, fan, texnika va texnologiyalarning yutuqlari asosida kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish O'zbekiston taraqqiyotining muhim shartidir.

Umurtqalilar zoologiyasi, biologiya fanlarining muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, organizm, undagi a'zolar, to'qimalar hujayralar va hujayra strukturasini elementlarining funktsiyalarini tashqi muhitga bog'lab, har tomonlama chuqir o'rganadigan fan.

Shuningdek, Umurtqalilar zoologiyasi fani turli boliqlarning oziqlanishi organizmning rivojlanish jarayonida organlar tizimini va butun organizmda sodir bo'ladigan o'zgarishlarni o'ziga xos rivojlanish xususiyatlarini o'rganadi.

Binobarin, pedagoglar ta'lim-tarbiya ishini Umurtqalilar zoologiyasi fanining ma'lumotlariga asoslangan holda olib borishlari muhim ahamiyatga ega. Maktab, litsey va kasb-hunar kolledjlarida mintaqaviy tabiiy boyliklar xisoblangan baliq turlarin usirish, aniqlash morfo-anatomik-fiziologik xususiyatlarini albatta hisobga olishi kerak.

Umurtqalilar zoologiyasi Zoologiya fanlari bo'lmish Ixtiologiya, gistologiya, tsitologiya, ornitologiya, evolyutsion ta'limot, biometriya va boshqa pedagogika fanlariga yaqindan chambarchas bog'liqdir.

REFERENCES

1. Yuldashov M.A. O razvitie xolodnovodnogo ribovodstvo I Uzbekistane dlya ratsional'nogo ispol'zovaniya produktivnosti vodoemov // Vestnik Karakalpakskogo otdeleniya AN R Uz. - Nukus, 2012. - № 1 (226). -S. 64-68. (03.00.00. № 10).
2. Yuldashov M.A., Kamilov B.G. Karimov B.K Razvitie i rost radujnoy foreli pri intensivnom basseynovom virashivanie v usloviyax Uzbekistana // Vestnik Karakalpakskogo otdeleniya AN R Uz. - Nukus, 2012. - № 2 (227). - S. 52-53. (03.00.00. № 10).
3. Yuldashov M.A.,Kamilov B.G Ekologicheskie osnovi vibora napravleniya biotexnologiy dlya uvelecheniya proizvodstva ribi v Uzbekistane // Vestnik Karakalpakskogo otdeleniya AN R Uz. - Nukus, 2017. -№ 4 (249). - S. 60-62. (03.00.00. № 10).
4. Yuldashov M.A., Kamilov B.G., Kim S.I. Zavisimost` kachestva void ot skorosti eyo toka v protochnix basseynax pri sodержanii tovarnoy radujnoy foreli // Vestnik Karakalpakskogo otdeleniya AN R Uz. - Nukus, 2017. -№ 4 (249). - S. 62-64. (03.00.00. № 10).
5. Yuldashov M.A. Baliqchilik istikboli // Uzbekiston kishlok xujaligi jurnali. - Toshkent, 2017. - №10. - B.21.(06.00.00. № 4).
6. Yuldashov M.A., Kamilov B.G. Rost i sozrevanie karpa *Cyprinus carpio* L. v Talimardjanskom vodoxranilishe Uzbekistana // Vestnik .Uz. - Toshkent, 2017. - № 4. - S. 234-236. (03.00.00. № 9).
7. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
8. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 196-203.
9. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
10. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.

“ТУХФАИ ХИСЛАТ” – МУҲИМ АДАБИЙ МАНБА

Расулова Шаҳноза Мустафакуловна

Алишер Навоий номидаги Ўзбек тили ва адабиёти

университети таянч докторанти

Тел. (90) 349 31 83

E-mail: shahnozarusulova8322@mail.com.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8369904>

Аннотация. Ушбу мақолада Тошкент адабий муҳити намояндаси, баёзнавис шоир, ношир, котиб, таржимон Сайид Ҳайбатуллоҳхўжа Хислатнинг “Тухфаи Хислат” баёзи илк манба асосида ўрганилди. Баёз тузлишининг ўзига хос тамойиллари аниқланди, муҳим адабий манба экани далилланди.

Калим сўзлар: тошбосма, баёз, газал, анъана, шеърят, девон, маҳорат, жанр.

“ТУХФАИ ХИСЛАТ” – ВАЖНЫЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ИСТОЧНИК

Аннотация. В данной статье на основе первоисточника изучен антологический сборник «Тухфаи Хислат» представителя Ташкентской литературной среды, поэта, издателя, переводчика Сайеда Ҳайбатуллоҳходжи Хислата. Определены конкретные принципы построения антологии, доказано, что она является важным литературным источником.

Ключевые слова: литография, баяз, газель, традиция, поэзия, диван, мастерство, жанр.

“TUKHFAI HISLAT” – AN IMPORTANT LITERARY SOURCE

Abstract. In this article, on the basis of the original source, the anthological collection “Tukhfai Hislat” by the representative of the Tashkent literary environment, poet, publisher, translator Sayid Haybatullahkhodzhi Hislat is studied. Specific principles for constructing an anthology are determined, it is proved that it is an important literary source.

Key words: lithograph, bayaz, ghazal, tradition, poem, devan, skill, genre.

КИРИШ

Ўзбек адабиётшунослиги тарихини ўрганишда баёзлар муҳим адабий манба ҳисобланади. Баёзлар шоирларнинг лирик жанрда битилган ва шашмақом куйига мослаб яратилган турли тиллардаги шеърлар мажмуасидир.

XIX асрнинг охирида юртимизда тошбосманинг вужудга келиши ўзбек адабиёти тараққиётида ҳам муҳим ҳодиса бўлди. Бу давр ижодкорлари адабиётининг мумтоз асарларини таржима қилиб халқимизга етказишда, ўзлари ҳамда замонавий шоирларнинг шеърларни нашр эттиришда ташаббус кўрсатдилар. Сайид Ҳайбатуллоҳхўжа Хислат (1880-1945) таржимон, котиб, ношир, баёзнавис шоирлардан эди. У «Ҳадяи Хислат» (1910), “Баёзи Янги” (1911), “Армуғони Хислат” (1912), “Савғоти Хислат” (1912-1914), “Тухфаи Хислат” (1914-1915) баёзларини чоп эттирди.

ТАДҚИҚОТ МАТЕРИАЛЛАРИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Мўминжон Муҳаммадjon ўғли Тошқин ўз эсдаликларида шундай ёзади: “Шоир Хислат катта пулдор бўлмаса-да, кўп ташаббускор ва жасоратлик бир шоир эди. У шу жасоратлик хислати орқасида кўп асарлар вужудга келтирди. “Армуғони Хислат”, “Савғойи Хислат”, “Тухфаи Хислат”, “Ҳадяи Хислат” “Барзуйи шер”, “Фарҳоду Ширин”,

“Мушук ила сичқон”, “Лайли-Мажнун”, “Куён”, “Нон-ҳалво”, “Аҳмад полвон”, Низомий Ганжавийнинг “Лайли ва мажнун” таржимаси ва бошқалар [1;99].

Бу баёзларни тузиш Хислат учун осон кечмаган. Бу хусусда шоирнинг ўзи: “Тортибон ранжу машаққатларни мен чандон ажаб”, – деб ёзган бўлса, унинг замондоши ва сафдоши Шавкат (Сидқий Хондайлиқий):

“Хўжа Хислат они чоп этмоқға тун-кун саъй этиб,
Лаҳза ором олмайин жон бирла кўб қилди шитоб”, – деб таъкидлайди [2;33].

Шоир мактабни тамомлагач, “Кўкалдош” мадрасасида таҳсил ола бошлайди ва шу чоғларда Каримбек Шарифбек ўғли мавлоно Камий билан танишади. Тошқинда шундай маълумотлар бор: “Бу одам – шоир Камий Муқимий ва Фурқат баробаридаги шоир эди. Шоир Хислат мавлоно Камийнинг фазлу балоғатини билгандан кейин уни биринчи устод сифатида ушлаб олди... Унинг энг биринчи ҳам вафотига қадар тарбия қилган катта устоди мавлоно Камий бўлиб, Бедилни ҳам кўпроқ шу киши таълим берган. Баъзи чоқларда икковимиз Бедил устида ўтиришар ва кўпроқ маънони ул берар, ман бўлсам, Бедилга маъно беришда жуда нўноқ эдим” [1;97].

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Хислат ҳаёт кечирган йилларда ўзбек зиёлилари орасида Бедил ижодига қизиқиш ғоят баланд бўлган. “Тухфаи Хислат” баёзининг сўзбошисида келтирилган маълумот эътиборлидир. Бедилхонлик йиғинларида бевосита иштирок этган Ҳафизхон ўғли Азизхоннинг ҳикоясига кўра, ўша йилларда зиёлилар орасида бедилхонлик энг олий суҳбатлардан ҳисобланарди.

Агар бошқа бир шахар ёки ўзга юртлардан бирор машҳур бедилхон келганлигини эшитиб қолинса, билимдонлар ўша одам қатнашган суҳбатда бўлишга интилар эдилар. Эсимда, 20-йилларда Қозондан Мусо Жоруллоҳ исмли олим келиб, бедилхонлик мажлисларида ғолиб чиқа бошлади. Чорсуда Мухторхон исмли машҳур бедилхон яшар эди. Уни Мусо Жоруллоҳ қатнашган бир суҳбатга таклиф қилган эканлар. Суҳбатда Бедилнинг бир байтидан Мухторхон ўн икки маъно топибди. Шунда қозонлик меҳмон унга тан бериб, бу айтилган маъноларнинг ярми унга янги эканлигини, аммо булардан ташқари яна етти маъно борлигини баён қилган [3;4].

Академик Иброҳим Мўминов “Мирзо Бедил” номли илмий асрида Хислатни “Бедилхонлар” гуруҳининг аъзоси сифатида қайд этган [4;121].

Бу ҳақда Муҳаммадjon Норхўжаев шундай хотирлайди: “Биз Хислат билан жуда қадрдон бўлиб кетдик. У араб ва форс тилларини пишиқ билар эди. Баъзан иккимиз арабча ёки форсча шеърлар устида кескин мунозарага киришардик. Бундай мунозаралар Бедил ашъори борасида тез-тез бўлиб турарди.

Баъзан иккимиз ҳам ҳал қила олмаган шеърый муаммонинг маъносини тўғри талқин қилиш мақсадида Тошкентнинг машҳур ҳуқуқшунос фозил кишиси Ибройим Махдум хазратларига мурожаат ҳам қилардик” [5;3].

Хислатнинг жияни, Омонилла Файзуллаев шоирнинг бедилхонлиги ҳақида қуйидаги маълумотларни беради: “1945 йилнинг апрел ойи экан. Ғафур Ғулом ва Иброҳим Мўминов “Москва” меҳмонхонасида бир неча кун ёнма-ён хоналарда истикомат қилишган экан. Охирги куни Ғафур Ғулом Иброҳим Мўминов хонасига кирса, Иброҳим ака яна ўша Бедил

қўлёмалари устида ишлаб ўтирган экан. Ғафур ака сўз бошлабдилар: “Кечаю кундуз Бедилнинг устида ўтирибсиз, Хислат каби Мажнун бўлиб бўлиб, шому сахарлар оҳ уриб”. Иброҳим ака жавоб берибдилар: “Не қилай, найларам боғу чаман сайрини жанон бўлмаса”. Бу мушоирадан кейин икковлари Тошкентдаги бедилхонлик мактабининг раҳбари Хислат эшон ҳақида ўз мулоҳазаларини айтишибди.

Тошкентга келишганида Ғафур ака Иброҳим ака билан Хислат эшонни таништиришга ваъда берибди. Иброҳим ака бир суҳбатда менга айтдилар: “Ғафур ака мени Хислат эшоннинг “Кўкча”даги ҳовлисига олиб борди ва учаламиз маълум маънода бедилхонлик қилдик [6;4].

МУҲОКАМА

“Тухфаи Хислат” ранг-баранглиги ва муайян мавзуга бағишланганлиги билан шоирнинг бошқа баёзларидан ажралиб туради.

“**ТУҲФАИ ХИСЛАТ**” баёзи Шарқшунослик институти қўлёмалар фондида инв.№665,3980, 9603, 20386 рақамлари остида сақланади. Баёз 1914 йил Тошкентда Ғулом Ҳасан Орифжонов матбаасида чоп этилган.

Ҳажми: 128 саҳифа. Ўлчови: 13x8 см.

Ношири – Сайид Ҳайбатуллохўжа Хислат.

Баёзнинг илк саҳифасида қуйидаги мисралар ёзилган:

Будур гўё ошиқларни жони,

Саро по нозанинларни баёни.

Муни сизларга қилдим тухфа дўстлар,

Ёзиб ҳар шоири машҳурдин ашъор.

Хислат бу баёзига Пиримқори Андижоний, Камий Тошкандий, Асирий Хўжандий, Васлий Самарқандий, Сабрий Карманагий, Хоиб Тошкандий, Муҳаййир Хўқандийларнинг ғазал ва мухаммасларини тўплаб нашр эттирган. Урфон Отажон “Тухфаи Хислат” сўзбошисида шундай ёзади: Баёзда шоирларнинг дуч келган асарлари жамланмай, балки чуқур мулоҳаза билан тартиб берилиб, турли дунёқарашдаги, турли бадий тайёргарликка эга бўлган ўқувчиларнинг дид ва талаблари ҳисобга олинган. Масалан, унда Бедилнинг:

Бедасту поён аз асар навмид нест,

Интизори дом охир мекашад нахчирро, –

(Кўл-оёқсизлар ҳам бир нарсадан ноумид эмаслар,

Домнинг интизорлиги охири овни илинтиради) машҳур байти асосида ёзилган тўртта фалсафий руҳдаги мураккаб ғазал Камий, Васлий, Асирий ва Ғурбатийлар томонидан Хислатнинг илтимосига кўра шу баёз учун махсус ёзилганга ўхшайди. Чунки уларнинг иккитасининг ҳошиясида “Хислат эшонга хитоб” деб ёзиб қўйилган. Бу ғазаллар шоирларнинг ўзаро мушоаралари сифатида бедилхонликнинг бир тури бўлиб, уларнинг юксак иқтидорини намоён этади [3;4].

“Тухфаи Хислат” баёзида Бедилнинг машҳур байтини шарҳ сифатида ёзилган ғазаллар тартиб билан жойлаштирилган. Бедилнинг фалсафий байтидан ҳавола келтирилганлар:

Камий Тошкандий:

“Кўшиши бедасту полар йўқ асардан ноумид,

Интизори дом охир тортғуси нахчирнинг” (11-бет)

Васлий Самарқандий:

“Кўшиши бедасту полар йўқ асардан ноумид”,

Ким тузоғ термулмоғиндин тортадур нахчирнинг” (12-бет),

Асирий Хўжандий:

“Демагил бедасту полар саъйи маъюс мурод,

Жалб этар дом интизори оқибат нахчирнинг.

Бу алмаони ҳазрати Бедилни ушбу байтининг,

Форсийин билмағон кўрсун шу тафсирнинг” (13-бет),

Гурбатий Туркистоний:

“Кўшиши бедасту полар ҳам асардан йўқ йироқ

Интизори дом жазоби эрур нахчирнинг” (14-бет).

Баёздаги шеърларнинг Бедил ғояларига ҳамоҳанг ёзилиши ва тартибланиши ўзбек зиёлиларининг XX аср бошларида бедилхонликни ўзига хос маданият даражасига кўтарганлигидан далолат беради.

“Тухфаи Хислат” баёздан шоирнинг *“Худое, қилмадим сенга дилу жон бирла тоатни...”*, *“Эй нигорим, жилва ул кун айладинг...”*, *“Ишқинг дилимга тушгач, нигорим...”* мисралари билан бошланувчи ғазаллари, Муқимийнинг ғазалига назира тарзида ёзган *“Қадинг сарви хиёбондин қолишмас...”* мухаммаси ҳамда *“Олди раҳм этмай ажал бир ёри жоним бор эди”* марсияси ўрин олган.

Халқ орасида шеърлари билан танилаётган шоир аср бошида Сарвихон исмли қизга уйланади. Малоҳат, Нисбатхон, Садоқат исмли фарзанд кўрадилар. 1900 йилда туғилган Малоҳат исмли қизи 4 ёшида, 1905 йил туғилган Нисбатхон исмли ўғли 4 ёшдан 5 ёшга қадам қўйганида қизамиқ касалидан вафот этадилар. 1914 йили турмуш ўртоғи Сарвихон ҳам вафот этган. Шоир буларнинг хотирасига атаб ёзган марсияси “Тухфаи Хислат” баёзида чоп этилган:

“Олди раҳм этмай ажал, бир ёри жоним бор эди,

Хур атвору малаксиймо, пари рухсор эди,

Боҳаё, нозук табиат, бир ажаб дилдор эди,

Камсухан, хушхулқу дур андешу беозор эди,

Йиғларам аччиғ анингчунким шаккаргуфтор эди...” [4;29].

ХУЛОСА

“Тухфаи Хислат” баёзи адабиётимиз тарихида ижодлари кам ўрганилган шоирлар ҳақида маълумот берувчи муҳим адабий манбадир. Хислат ва унинг замондошларининг бедилхонлик мавзусини кенг кўламда ўрганиш галдаги вазифалардан биридир.

REFERENCES

1. Мўминжон Муҳаммаджон ўғли Тошқин. Тошкент шоирларининг таржимаи ҳоллари (Хислат ҳақидаги эсдаликлар). 5-китоб. Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейи. – Б.97-99.
2. Хислат. Тараннум. (Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифлари Асадуллаев М., Зуфаров Т.) – Т.: Merius, 2009. – Б. 33.

3. Тухфаи Хислат. Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи Урфон Отажон. – Т.:Мерос, 1992. Б. – 4-29.
4. Мўминов И. Мирзо Бедил. – Т.: Ўзбекистон, 1974. –Б. 121.
5. Норхўжаев М. Шоир ва фозил одам эди // Тошкент оқшоми. 1967, 15 март. №62 (217). –Б. 3.
6. Файзуллаев О. ...Шому саҳарлар оҳ уриб // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2004 йил, 23 январь, №4 (3731) – Б. 4.

XALQARO VA MILLIY HAMJAMIYATDA XOTIN-QIZLARNI
QO‘LLAB-QUVVATLASHNING IJTIMOIIY VA HUQUQIY
TARTIBGA SOLINISHI

Mirjavharova Feruzaxon Usmonjonovna

Farg‘ona viloyati yuridik texnikumi maxsus fan o‘qituvchisi, 3-darajali yurist.

Mirzavharovaferuzaxon@gmail.com

A'zamova Sarvinozxon Akramjon qizi

Davlat huquqiy faoliyati, 20/22-guruh o‘quvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8371578>

Annotatsiya. Maqolada milliy qonunchiligimizda ayollar huquqlarini himoya qilish masalalarining belgilanganligi, gender tenglik tamoyillariga jamiyatimizning barcha bo‘g‘inlarida ustuvorlik berish, tazyiq va zo‘ravonlikka qarshi davlat va nodavlat tizimlari faoliyatini tashkil qilish, xotin-qizlarning dolzarb muammolarini hal etish, jamiyatda ayollarning ijtimoiy mavqeyiga e‘tibor qaratish, mazkur maqsadda mutasaddi tizimlar mehnatini muvofiqlashtirish, xotin-qizlar manfaatlarini himoya qilishda innovatsion g‘oyalar va yangi yo‘nalishlarni joriy etish kabi masalalar belgilanganligi ularni tahliliy mushohada qilish orqali ochib berishga harakat qilingan.

Kalit so‘zlar: ayollar huquqlari, gender tenglik, ijtimoiy tenglik, huquqiy tenglik, zo‘ravonlik, tazyiq, xalqaro normalar, imtiyoz, Ayollar daftari, ayollar tashabbusi, ijtimoiy yordam.

**SOCIAL AND LEGAL REGULATION OF THE SUPPORT OF WOMEN AND
GIRLS IN THE INTERNATIONAL AND NATIONAL COMMUNITY**

Abstract. In the article, the issues of protecting women's rights are defined in our national legislation, giving priority to the principles of gender equality at all levels of our society, organizing the activities of state and non-state systems against harassment and violence, solving the current problems of women, and the social status of women in society. It has been tried to reveal issues such as focusing, coordinating the work of official systems for this purpose, introducing innovative ideas and new directions in protecting the interests of women through their analytical observation.

Keywords: women's rights, gender equality, social equality, legal equality, violence, oppression, international norms, privilege, Women's Notebook, women's initiative, social assistance.

**СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПОДДЕРЖКИ ЖЕНЩИН И
ДЕВОЧЕК В МЕЖДУНАРОДНОМ И НАЦИОНАЛЬНОМ СООБЩЕСТВЕ**

Аннотация. В статье определяются вопросы защиты прав женщин в нашем национальном законодательстве, отдавая приоритет принципам гендерного равенства на всех уровнях нашего общества, организации деятельности государственных и негосударственных систем против притеснений и насилия, решению текущих проблем. проблемы женщин, социальный статус женщин в обществе. Предпринята попытка выявить такие вопросы, как направленность, координация работы официальных систем с этой целью, внедрение новаторских идей и новых направлений в защите интересов женщин путем их аналитического наблюдения.

Ключевые слова: права женщин, гендерное равенство, социальное равенство, юридическое равенство, насилие, угнетение, международные нормы, привилегии, Женская тетрадь, женская инициатива, социальная помощь.

Mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida xotin-qizlarning faolligini oshirish, ularning ta'lim va kasbiy ko'nikmalar olishi hamda bandligini ta'minlashga har tomonlama ko'maklashish, tadbirkorlik tashabbuslarini yanada qo'llab-quvvatlash, joylarda xotin-qizlar muammolari, ehtiyojlari va qiziqishlarini tizimli o'rganish, tahlil qilish va hal etish borasidagi ishlarni sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqish maqsadida ushbu sohani tartibga solish va huquqiy bazasini yanada takomillashtirish masalasiga doimiy e'tibor qaratilib kelinmoqda.

Ma'lumki, BMTning 1993-yilda qabul qilingan "Ayollarga nisbatan zo'rvonlik to'g'risida"gi Deklaratsiyasida ayollarga nisbatan zo'rvonlik tushunchasi quyidagicha belgilanadi: "Jamoat yoki shaxsiy hayotda har qanday zo'rvonlik harakatini qamrab olgan ayollarga jismoniy, jinsiy yoki psixologik zarar yetkazish yoki azoblash, shu jumladan, tahdidlar yoki tahdidlarga olib kelishi mumkin bo'lgan harakatlar, majburlash yoki o'zboshimchalik bilan ozodlikdan mahrum qilishdir". Ayollarga qarshi zo'rvonlik o'ziga xos xususiyatlarga ega va shuning uchun alohida javobgarlik talab qiladi. 2019-yildan Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining va "BMT-Ayollar" hamda BMTning ikki tomonlama agentliklari ko'magi bilan ayollarga nisbatan zo'rvonlikning oldini olish bo'yicha "RESPECT WOMEN" nomli ko'rsatmalarni nashr etishni boshladi. Unda xotin-qizlarni zo'rvonlikdan himoya qilishning asosiy yo'nalishlari, yetti strategiya va mexanizmlar bayon qilinadi. RESPECTning har bir harfi yetti strategiyadan birini ifodalaydi: munosabatlar ko'nikmalarini mustahkamlash, ayollarning imkoniyatlarini kengaytirish, kafolatlangan xizmatlar, qashshoqlikni kamaytirish, qulay sharoitlar yaratish (maktablar, ish joylari, jamoat joylari), bola va o'smirlarga qarshi zo'rvonlikning oldini olish. Xotin-qizlarning ijtimoiy muammolarini hal qilish, erkaklar bilan bir qatorda ular uchun teng imkoniyatlar yaratish, ularning ta'lim olishi va kasbiy tayyorgarligiga e'tibor qaratish, ayniqsa, ularning huquqiy savodxonligini oshirish, xotin-qizlarga eskicha an'anaviy munosabat hamda shakllangan stereotiplarni yo'qotish, jamiyatda qonun, adolat tamoyili ustuvorligini ta'minlash tazyiq, zo'rvonliklarning oldini olish, shuningdek, uni vujudga keltiruvchi sabablarni kamaytirish chora-tadbirlari (usullari) deb aytish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi milliy qonunchiligida ham ayollar huquqlarini himoya qilish bo'yicha bir qancha normalar yaratilgan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'rvonlikdan himoya qilish to'g'risida", "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining "2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida"gi qarorlari va bir qancha normativ huquqiy asoslar mavjud.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 07-martdagi PF-87-sonli "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoniga asosan mamlakatda xotin-qizlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish, sog'lig'ini saqlash, kasbga o'qitish va bandligini ta'minlash, tadbirkorlikka keng jalb etish, ehtiyojmand

xotin-qizlarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, gender tenglikni ta‘minlash borasida olib borilayotgan islohotlarni tizimli davom ettirish, shuningdek, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Global kun tartibining Barqaror rivojlanish maqsadlarini izchil amalga oshirish maqsadida 2022-2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo‘yicha Milliy dastur ishlab chiqilgan va 2022-2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo‘yicha Milliy dasturni 2022-2023-yillarda amalga oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar rejasi tasdiqlangan. Shunga asosan, 2022-yil 1-sentyabrdan buyon byudjet tashkilotlaridan tashqari barcha yuridik shaxslarda oxirgi 6 oy davomida uzluksiz ish stajiga ega bo‘lgan ayollarga har oy uchun minimal iste‘mol xarajatlari miqdoridan kelib chiqqan holda Davlat byudjeti mablag‘lari hisobidan homiladorlik va tug‘ish nafaqasi to‘lab beriladigan bo‘ldi. Xotin-qizlarga ta‘lim olishlari uchun yanada qulay shart-sharoitlar yaratish, ularning ilmiy salohiyati va malakasini tizimli oshirib borishni qo‘llab-quvvatlash maqsadida 2022/2023 o‘quv yilidan boshlab oliy ta‘lim muassasalari, texnikum va kollejlarda, shu jumladan, sirtqi va kechki ta‘lim shaklida o‘qiyotgan xotin-qizlarning ta‘lim kontraktlarini to‘lash uchun 7 yil muddatga foizsiz ta‘lim kreditlarini moliyalashtirish maqsadida tijorat banklariga resurs mablag‘lari yo‘naltirilib kelinmoqda. Shuningdek, birinchi marta davlat oliy ta‘lim muassasalarining magistratura bosqichida o‘qiyotgan barcha xotin-qizlarning kontrakt to‘lovlarini qaytarish shartisiz qoplab berilishi nazarda tutildi. 2021-yildan buyon huquqiy asoslarga ko‘ra “Ayollar daftari”, “Yoshlar daftari” va “Temir daftar”ga kiritilgan xotin-qizlarni uy-joy bilan ta‘minlash maqsadida, ularga ipoteka kreditlari bo‘yicha boshlang‘ich badalni to‘lab berish va ijtimoiy uy-joylar sotib olish maqsadida amaliy yordam berish maqsadli amalga oshirilib kelinmoqda. Hozirgi vaqtda mamlakatimizda turli soha va tarmoqlarda mehnat qilayotgan ishchi va xizmatchilarning 45 foizini xotin-qizlar tashkil etadi. Jumladan, davlat va jamoat tashkilotlari tizimida 1400 ga yaqin xotin-qiz rahbarlik lavozimlarida mehnat qilmoqda. Ulardan 17 nafari senator, 16 nafari Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputati, 1075 nafari esa xalq deputatlari mahalliy kengashlari tarkibida faoliyat yuritmoqda.

O‘nlab opa-singillarimiz “O‘zbekiston Qahramoni”, “O‘zbekiston fan arbobi”, “O‘zbekiston xalq o‘qituvchisi”, “O‘zbekiston xalq shoiri”, “O‘zbekiston xalq artisti” singari davlatimizning yuksak faxriy unvonlari, orden va medallariga sazovor bo‘lgan. Ularning orasida 500 nafardan ziyod fan doktorlari va akademiklar, minglab fan nomzodlari o‘z bilimi, iste‘dodi bilan Vatanimiz ravnaqi yo‘lida astoydil xizmat qilib kelmoqda. Jamiyat va davlat hayotida faollik, tashabbuskorlik ko‘rsatgan, o‘zining samarali mehnati bilan oilaning shakllanishi va farovonligi mustahkamlanishi, onalik va bolalik muhofazasiga munosib hissa qo‘shgan xotin-qizlarga beriladigan “Mo‘tabar ayol” ko‘krak nishoni ta‘sis etildi.

Bugungi kunda ijtimoiy hayotda ayollar huquqlarining turli jabhalarda buzilishi ham keng kuzatiladi. Jumladan, oilaviy zo‘ravonlik xalqaro hamjamiyat tomonidan ayollar, erkaklar, qariyalar va bolalarga nisbatan eng keng tarqalgan inson huquqlari va erkinliklarining qo‘pol ravishda buzilishlaridan biri sifatida qaraladi. Amalda dunyoning barcha mamlakatlarida turli xil jamoat tashkilotlari va davlat organlari ushbu muammo bilan shug‘ullanadi. Ayollarga nisbatan zo‘ravonlik ayollarning imkoniyatlarini kengaytirish va jamiyatda teng ishtirok etish yo‘lidagi asosiy to‘siqlardan biri hisoblanadi. Ayollarga nisbatan zo‘ravonlik tarixiy jihatdan erkaklar va ayollar o‘rtasida teng bo‘lmagan kuchlar muvozanatining namoyon bo‘lishidir, buning natijasida

ayollar ustidan hukmronlik, kamsitishlar yuzaga keladi. Zo‘ravonlik ayollarning to‘liq rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi; ayollarga nisbatan zo‘ravonlik ayollarning erkaklarga nisbatan bo‘ysunuvchi pozitsiyani egallashga majbur bo‘lishiga olib keladigan mexanizmlardan biridir. Ayollarga nisbatan zo‘ravonlik qayerda bo‘lishidan qat’i nazar ijtimoiy tuzilmalar va madaniy an’analar, jamiyat, shu jumladan, patriarxal jamiyatlar tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan madaniy an’analar, me‘yorlar va qadriyatlar bilan chuqur ildiz otgan va ko‘pincha inkor etish va sukut saqlash madaniyati bilan davom etib kelmoqda.

Milliy qonunchilikda ayollar shaxsiy huquqlarini muhofaza qilish maqsadida ham bir qancha huquqiy hujjatlar yaratilgan. Jumladan “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 07.03.2022 yildagi PF-87-son farmonga asosan, ayollar huquqlarini muhofaza qilish maqsadida quyidagilar belgilab qo‘yildi:

- tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlanuvchiga davlat himoyasini taqdim etuvchi order sud tomonidan bir yil muddatgacha berilishini belgilash;

- chet el fuqarosi O‘zbekiston Respublikasi hududida aliment majburiyatlarini bajarmaganlik uchun sudlangan yoki ma‘muriy javobgarlikka tortilgan bo‘lsa, unga nisbatan O‘zbekiston Respublikasidan chiqarib yuborish va O‘zbekiston Respublikasiga kirish huquqini cheklash bo‘yicha majburlov choralari qo‘llamaslik;

- ayolni o‘z homilasini sun‘iy ravishda tushirishga majburlaganlik uchun javobgarlikni kuchaytirish;

- yaqin qarindoshi bo‘lgan xotin-qizga qasddan tan jarohati yetkazganlik uchun javobgarlikni kuchaytirish;

- shaxs hayotining sir tutiladigan tomonlarini aks ettiruvchi, sha‘ni va nomusini kamsituvchi ma‘lumotlarni oshkor qilganlik uchun jinoiy javobgarlikni belgilash;

- ikki oydan ortiq muddat mobaynida moddiy yordamga muhtoj bo‘lgan voyaga yetmagan yoki mehnatga layoqatsiz shaxsni moddiy ta‘minlashdan bo‘yin tovlagan shaxsga nisbatan haq to‘lanadigan jamoat ishlariga yoki boshqa ishga majburiy jalb qilish tarzidagi ma‘muriy huquqbuzarlikka oid jazo turini belgilash.

Ayollar huquqlarining buzilishi hamma jabhalarda, hamma davlatlarda va hamma sohalarda uchrab turadi. Ularni kamaytirish iloji boricha ayollarning ham ijtimoiy, ham siyosiy mavqeini mustahkamlash va uning huquqiy asoslarini yaratish muhim hisoblanadi va har bir demokratik davlatda e‘tibor berishi lozim bo‘lgan jihat hisoblanadi.

REFERENCES

1. “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi“ 1948-yil
2. “Ayollarga nisbatan zo‘ravonlik to‘g‘risida”gi Deklaratsiyasi 1993-yil
3. “O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi” 2023-yil
4. “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 07.03.2022 PF-87
5. “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida” 15.12.2022 O‘RQ - 809

MAHKUMLAR HUQUQLARINI TARTIBGA SOLISHNING XALQARO VA MILLIY-HUQUQIY ASOSLARI

Fayziyeva Dilnoza Abduraximovna

Buxoro viloyati Yuridik texnikumi o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8371689>

Annotatsiya. Maqolada inson ozodlikda yoki jazoni o'tashidan qat'i nazar, inson huquqlarini ta'minlash masalasi o'z dolzarbligini yo'qotmaydi. "Mahkumlar va mahkumlar ham qonun bilan belgilangan muayyan huquqlarga egaligi e'tirof etiladi. Xususan, xalqaro normalarda va O'zbekiston Konstitutsiyasining moddalaridan birida ozodlikdan mahrum etilgan shaxslar insonparvar muomala qilish, insonga xos bo'lgan sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish huquqiga ega ekanligi belgilab qo'yilgan. Ushbu masala bo'yicha xalqaro va milliy qonunchilik asoslari yaratilgan.

Kalit so'zlar: mahkumlar huquqlari, inson huquqi, jazoni ijro etish, mahkumlar majburiyati, mahkumlarni kamsitish, mahkumlarni jazolash, odil jazo tizimi, huquqbuzarlik, sudlanganlik.

INTERNATIONAL AND NATIONAL LEGAL BASIS OF REGULATING THE RIGHTS OF PRISONERS

Abstract. In the article, regardless of whether a person is free or serving a sentence, the issue of ensuring human rights does not lose its relevance. "Prisoners and convicts are also recognized as having certain rights established by law. In particular, international norms and one of the articles of the Constitution of Uzbekistan stipulate that persons deprived of liberty have the right to be treated humanely and to respect their dignity and dignity. International and national legal frameworks have been created on this issue.

Keywords: rights of convicts, human rights, execution of sentence, commitment of convicts, discrimination of convicts, punishment of convicts, justice system, crime, conviction.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ И НАЦИОНАЛЬНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРАВ ЗАКЛЮЧЕННЫХ

Аннотация. В статье независимо от того, находится ли человек на свободе или отбывает наказание, вопрос обеспечения прав человека не теряет своей актуальности. «За заключенными и осужденными также признаются определенные права, установленные законом. В частности, международные нормы и одна из статей Конституции Узбекистана предусматривают, что лица, лишённые свободы, имеют право на гуманное обращение и уважение их достоинства и достоинства. По этому вопросу созданы международные и национальные правовые рамки.

Ключевые слова: права осужденных, права человека, исполнение наказания, привлечение к ответственности осужденных, дискриминация осужденных, наказание осужденных, система правосудия, преступление, осуждение.

Mahkumlar bilan muomala qilish standartlari bo'yicha xalqaro hamjamiyat tomonidan ishlab chiqilgan va qabul qilingan barcha xalqaro hujjatlar jinoiy hukmlarning ijrosini insonparvarlashtirish va ularning salbiy oqibatlarini minimallashtirishga, shuningdek, sharoitlarga iloji boricha yaqinroq sharoitlar yaratish orqali tuzatish faoliyatini amalga oshirishni ta'minlaydigan shunday jazo qonunchiligini yaratishga qaratilgan, ozodlikdan mahrum etish

joylarida jazoni o'tash uchun sharoit yaratish masalasini bevosita tartibga soladi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiyy kodeksiga muvofiq, mahkumlar qonunda belgilangan istisnolar va cheklashlarsiz, O'zbekiston Respublikasi fuqarolari uchun ko'zda tutilgan huquqlar, erkinliklar va majburiyatlarga egadirlar. Mamlakatimiz Konstitutsiyasining yangi tahririda hibsga olish va qamoqqa olishga faqat sud qarori bilan yo'l qo'yilishi hamda shaxsni sud qarorisiz 48 soatdan ortiq ushlab turish mumkin emasligi haqida alohida band ham kiritilgani alohida ta'kidlanadi. Shuningdek, inson huquqlari bo'yicha xalqaro hujjatlarda Miranda qoidasi o'z aksini topgan, ya'ni shaxs hibsga olinganda unga uning huquqlari va qamoqqa olinishi sabablarini tushuntirish zarur.

Ushbu normalarning Konstitutsiyada bevosita o'z ifodasini topgani O'zbekistonning mamlakatda inson qadr-qimmatini oliyligi, qiynoqlarga qarshi kurash borasidagi qat'iy pozitsiyasidan dalolat beradi. Bu jarayonlarda davlat tizimni isloh qilish bilan birga ular ustidan jamoatchilik nazoratini o'rnatishga intiladi. Darhaqiqat, qiynoqlarga qarshi kurash masalasi butun dunyoda eng nozik masalalardan biridir. Shu bois xalqaro hamjamiyat ushbu hodisaga qarshi kurashda kuchlarni birlashtirish, xalqaro miqyosda amal qilinishi kerak bo'lgan standartlarni ishlab chiqish yo'lidan bormoqda.

Sudlangan chet el fuqarolari, shuningdek, o'z davlatlarining diplomatik vakolatxonalarini va konsullik muassasalari bilan, shuningdek, O'zbekiston Respublikasida diplomatik va konsullik muassasalariga ega bo'lmagan davlatlar fuqarolari o'zlarining manfaatlarini himoya qilishni o'z zimmlariga olgan davlatning diplomatik vakolatxonalarini bilan aloqa qilish huquqiga egadirlar.

Ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan, ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan va uncha og'ir bo'lmagan jinoyati uchun mahkum bo'lganlar saylovda ishtirok yetish huquqiga egadirlar. Ozodlikdan mahrum etilgan shaxslar O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman) va tadbirkorlik subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Vakilga murojaat etish huquqiga ega. Yozma ravishdagi xatlar va telegrammalar ularning soni cheklanmagan holda, muassasa ma'muriyati tomonidan ko'rib chiqilmaydi va yigirma to'rt soatdan kechiktirmay tegishli vakolatli shaxsga yuboriladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazining faoliyatini takomillashtirish to'g'risida"gi farmoniga muvofiq, Markaz jazo va qamoq joylarida jazo ijro etilishini nazorat qilish huquqiga ega.

Mahkumlar quyidagi huquqlarga ega:

- jazoni o'tash tartibi va shartlari, ularning huquqlari va majburiyatlari to'g'risida ma'lumot olish;
- o'z ona tilida yoki boshqa tilda, muassasa ma'muriyatiga yoki jazoni ijro etuvchi organga, boshqa davlat organlariga va jamoat birlashmalariga taklif, ariza va shikoyat bilan murojaat qilish;
- O'zining takliflari, arizalari va shikoyatlariga javoblarni berilgan tilda olish;
- tushuntirishlar va yozishmalar berish, zarur bo'lsa, tarjimon xizmatidan foydalanish;
- o'quv, badiiy va boshqa axborot materiallaridan foydalanish;
- sog'liqni saqlash, shu jumladan tibbiy xulosaga bog'liq holda ambulatoriya va statsionar sharoitda tibbiy yordam olish;
- jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish;
- penitentsiar muassasaning psixologik xizmati xodimlari tomonidan ko'rsatiladigan psixologik yordam olish;

- ozodlikdan mahrum etilgan shaxslarning psixologik yordam ko'rsatish bilan bog'liq tadbirlarda ishtirok etishi faqat ularning roziligi bilan amalga oshiriladi;

- mehnat qonunchiligiga muvofiq, xavfsiz mehnat sharoitlari, dam olish, ta'til, shuningdek ish haqi to'g'risida;

- ijtimoiy ta'minot olish;

- advokatlardan malakali yuridik yordam olish va boshqalar.

Mahkumlarning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan bir qator xalqaro konvensiyalar va qoidalar mavjud, ularni quyidagilarga bo'lish mumkin:

Majburiy (imperativ) hujjatlar: "Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt" (1966); "Irtiy kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi konvensiya" (1965); "Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi konvensiya" (1979); "Qiynoq va boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi muomala yoki jazoga qarshi konvensiya" (1984); "Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya" (1989); "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya" (2006).

Tavsiyaviy xarakterga ega bo'lgan aktlar:

"Barcha shaxslarni qiynoq va boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi muomala va jazolardan himoya qilish to'g'risida"gi deklaratsiya (1975); "Balog'atga yetmagan bolalarga nisbatan odil sudlovni amalga oshirish bo'yicha minimal standart qoidalar" (Pekin qoidalari) (1985); "Qamoq jazosi bilan bog'liq bo'lmagan chora-tadbirlar bo'yicha Minimal standart qoidalar" (Tokio qoidalari) (1990); "Birlashgan Millatlar Tashkilotining mahkumlar bilan muomala qilishning minimal standart qoidalari" (Nelson Mandela qoidalari) (2015); "BMTning mahkum ayollarga munosabati va huquqbuzar ayollarga nisbatan qamoqqa olinmaslik choralari bo'yicha qoidalari" (Bangkok qoidalari) (2010); "BMTning balog'atga yetmagan bolalar o'rtasidagi huquqbuzarliklar profilaktikasi bo'yicha qo'llanmasi" (1990); "Ozodlikdan mahrum etilgan balog'atga yetmagan bolalarni himoya qilish bo'yicha BMT qoidalari" (1990); "Huquq-tartibot idoralari xodimlarining axloq qoidalari" (1979); "Shifokorlar mahkumlarni qiynoqlardan va boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi muomala va jazodan himoya qilishda tibbiy etika prinsiplari" (1982); "Har qanday hibsga olish yoki qamoqqa tashlangan barcha shaxslarni himoya qilish tamoyillari to'plami" (1988); "Mahkumlar bilan muomala qilishning asosiy prinsiplari" (1990); "Jinoiy odil sudlov tizimidagi bolalar uchun harakatlar bo'yicha qo'llanma" (1997); "Jinoyat ishlarida odil sudlovni tiklash dasturlarini qo'llashning asosiy prinsiplari" (2002 y.); "Jabrlangan bolalar va jinoyat guvohlarining ishtiroki bilan bog'liq masalalarda odil sudlovga oid ko'rsatmalar" (2005); "O'lim jazosiga duch kelganlarning huquqlarini himoya qilishni kafolatlaydigan choralari" (1996).

REFERENCES

1. "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi" 1948-yil
2. Barcha shaxslarni qiynoq va boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi muomala va jazolardan himoya qilish to'g'risida"gi deklaratsiya" 1975-yil
3. "Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risida"gi xalqaro pakti" 1966-yil
4. "Har qanday hibsga olish yoki qamoqqa tashlangan barcha shaxslarni himoya qilish tamoyillari to'plami" 1988-yil
5. "O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi" 2023-yil

YANGI MEHNAT QONUNCHILIGINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA XALQARO TAJRIBA

Jiyanova Shohidaxon Mahsumovna

Farg'ona viloyati yuridik texnikumi
maxsus fan o'qituvchisi. 3-darajali yurist. Magistr.
shokhidaxonjiyanova@gmail.com

Telefon: +998(91) 327 45 05

Abdusalomov Avazbek Abdulhamid o'g'li

Sud-huquqiy faoliyati, 23-22 guruh o'quvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8371695>

Annotatsiya. Mazkur maqolada yangi tahrirdagi Mehnat kodeksining o'ziga xususiyatlari, "Yagona milliy mehnat tizimi" idoralararo dasturiy-apparat kompleksini joriy qilishning ahamiyati shuningdek, O'zbekiston mehnat munosabatlarini tartibga solish va ishchilarni samaral ijtimoiy himoya qilishni yo'lga qo'yish bo'yicha xalqaro tajribani o'rganib chiqib tahlil qilishi haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: "Yagona milliy mehnat tizimi" idoralararo dasturiy-apparat kompleksi, xalqaro mehnat tashkiloti, ijtimoiy sheriklik, jamoatchilik nazorati, mediator, xalqaro tajriba va standartlar, gender tenglik, norezident.

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF NEW LABOR LEGISLATION AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

Abstract. In this article, the features of the new version of the Labor Code, the importance of introducing the interdepartmental software-hardware complex "Uniform National Labor System", as well as the international experience of regulating labor relations and establishing effective social protection of workers in Uzbekistan are analyzed explained about doing.

Key words: "Unified national labor system" interdepartmental software-hardware complex, international labor organization, social partnership, public control, mediator, international experience and standards, gender equality, non-resident.

ОСОБЕННОСТИ НОВОГО ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА И МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА

Аннотация. В данной статье рассмотрены особенности новой редакции Трудового кодекса, важность внедрения межведомственного программно-аппаратного комплекса «Единая национальная система труда», а также зарубежный опыт регулирования трудовых отношений и установления эффективной социальной защиты работников в Узбекистан проанализированы, объяснили, что делать.

Ключевые слова: межведомственный программно-аппаратный комплекс «Единая национальная система труда», международная организация труда, социальное партнерство, общественный контроль, посредник, международный опыт и стандарты, гендерное равенство, нерезидент.

Har qanday jamiyat boyligining manbai, insoniyat tomonidan moddiy va ma'naviy boylik yaratishning asosiy omili mehnatdir. Jamiyatning ijtimoiy shakli qanday bo'lishidan qat'i nazar, mehnat moddiy va nomoddiy ne'matlar ishlab chiqarishda zarur faoliyat bo'lib qolaveradi.

Davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek, iqtisodiy islohotlar va ijtimoiy o'zgarishlarning samarasi, birinchi navbatda, aholining moddiy ahvoli va farovonligiga, uning hayot darajasi va sifatiga qay darajada ta'sir ko'rsatayotgani bilan o'lchanadi. Bu o'zgarishlar, umuman, aholi bandligini ta'minlash, kambag'allikni qisqartirish, tadbirkorlikni rivojlantirish jarayonida dastlab mehnat munosabatlarini tartibga soluvchi milliy qonun va qonunosti hujjatlarni zamon talabi asosida takomillashtirish, ularda umume'tirof etilgan tamoyillarni qamrab olishni taqozo etadi.

Yangi tahrirdagi Mehnat kodeksda mehnat huquqlarining tengligi, mehnat va mashg'ulotlar sohasida kamsitishni, mehnat erkinligi va majburiy mehnatni taqiqlash, mehnat sohasidagi ijtimoiy sheriklik, mehnat huquqlari ta'minlanishi va mehnat majburiyatlari bajarilishining kafolatlangani hamda xodimning huquqiy holati yomonlashishiga yo'l qo'yilmasligi yakka tartibdagi mehnatga oid munosabatlar va ular bilan bevosita bog'liq ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solishning asosiy prinsiplari sifatida belgilanishi uning o'ziga xos xususiyatlaridan biri hisoblanadi.

Bundan tashqari, kuchga kiradigan kodeks bandlik, individual mehnat munosabatlari, xodimlarni kasbga tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish, ayrim toifadagi xodimlar mehnatini tartibga solish xususiyatlari, xodimlarning mehnat huquqlarini himoya qilish, mehnat nizolarini ko'rib chiqish kabi normalarni o'z ichiga oladi. Hujjatning 175-moddasiga xodimning shaxsga doir ma'lumotlariga oid yangi normalar kiritildi.

Prezidentimizning 2019 yil 31 oktyabrdagi "Yagona milliy mehnat tizimi" idoralararo dasturiy-apparat kompleksini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori⁶²ga muvofiq, mehnat shartnomasini tuzish va bekor qilish, shuningdek, unga kiritilgan o'zgartish va qo'shimchalar "Yagona milliy mehnat tizimi" idoralararo dasturiy-apparat kompleksida ro'yxatdan o'tkazilishi shartligi xodimning shaxsga doir ma'lumotlarini himoya qilishga xizmat qilmoqda. Muhimi, mehnat shartnomasini ish beruvchining tashabbusiga ko'ra yoki xodimning pensiya yoshiga to'lishi munosabati bilan bekor qilishni taqiqlash nazarda tutildi. Zotan, amaldagi kodeksda mavjud bu boradagi bo'shliqlar Xalqaro mehnat tashkilotining Mehnat va bandlik sohasidagi kamsitishlarni bartaraf etish to'g'risidagi konvensiyasiga mos kelmaydi.

Yangi tahrirdagi Mehnat kodeksida ijtimoiy va huquqiy himoyaga muhtoj ishchilarning ayrim toifalari – ayollar va oilaviy majburiyatlarni bajarish bilan shug'ullanadigan shaxslar, 18 yoshga to'lmagan ishchilar, nogironlar, o'rindoshlik asosida ishlovchilar, yakka tartibdagi tadbirkorlar mehnatini tartibga solishning o'ziga xos xususiyatlari aks etgan. Masalan, ish beruvchi homilador ayollarga birlamchi tibbiy-sanitariya yordami muassasalarida antenatal (tug'ruqqacha) parvarishlash (perinatal skrining va tashxis, majburiy tibbiy ko'rik va boshqa majburiy tibbiy muolajalar) uchun o'rtacha ish haqi saqlangan holda qo'shimcha bo'sh kunlarni berishi lozim bo'ladi.

Xodimning ish stajiga qarab ishdan bo'shatish nafaqasini tabaqalashtirish va bunda aynan ushbu tashkilotda ishlagan muddatini inobatga olish nazarda tutilgan. Deylik, 3 yilgacha ish stajiga ega xodimlarga beriladigan ishdan bo'shatish nafaqasi o'rtacha oylik ish haqining 50 foizidan, 15 yildan ortiq ish stajiga ega xodimlarga ajratiladigan ishdan bo'shatish nafaqasi esa o'rtacha oylik

⁶² Qarang. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 31 oktabrdagi "Yagona milliy mehnat tizimi" idoralararo dasturiy-apparat kompleksini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4502-son Qarori. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 20.04.2022 y., 06/22/112/0326-son.

ish haqining 200 foizidan kam bo'lishi mumkin emasligi belgilangan. Ish beruvchiga esa xodimlar bilan muddatsiz mehnat shartnomasi tuzish, shuningdek, muddatli mehnat shartnomasi tuzilishi mumkin bo'lgan maksimal muddatni 5 yildan 3 yilgacha kamaytirish huquqi beriladi.

Dam olish kunini davlat bayramlari (ishlanmaydigan bayram kunlari) kunlariga to'g'ri kelgan taqdirda ko'chirish qoidasi kiritildi. Mehnat ta'tilining minimal davomiyligi kalendar kunlarda (15 ish kuni o'rniga 21 kalendar kuni) belgilandi. Xodimni boshqa ish beruvchiga xizmat safariga yuborish tartibi mustahkamlandi⁶³.

Jamoaning muvaffaqiyati rahbarning salohiyati, boshqaruv uslubi va tashabbuskorligi, zamonaviy fikrlashiga bog'liq. Tashkilot, idorada qanday shaxs rahbar bo'lishi doimo muhim bo'lib kelgan. Shu bois, yangi tahrirdagi kodeksda ayrim toifadagi xodimlar (rahbarlar, bosh buxgalterlar) uchun sinov muddati 3 oydan 6 oygacha uzaytirildi. Bunda amaliyotda rahbarning o'zini ko'rsata olishi, jamoani bir maqsad atrofida birlashtira olishi uchun 3 oylik sinov muddati kamlik qilayotgani inobatga olindi.

Yangi tahrirdagi kodeksda, avval bo'lmagan, ya'ni ish bilan ta'minlash jarayonlarini raqamlashtirish, elektron mehnat daftarchalarini yuritish, mehnat shartnomalarini tuzish va yagona ma'lumot bazasida ro'yxatdan o'tkazish mexanizmlari ochib berilgan. Shuningdek, moslashtirilgan ish vaqti rejimi belgilangan kuchga kiradigan kodeksning muhim jihatlaridan. Bu ma'lum bir xodimlar yoki tashkilotning tarkibiy bo'linmalaridagi xodimlar guruhlar uchun ish kunining boshlanishi, tugashi va umumiy ish kuni muddatini xodimning o'ziga tartibga solishga ruxsat etgan holda ish vaqtini tashkil etish usuli hisoblanadi. Smenali ish, moslashuvchan ish vaqti, ish kunini qismlarga bo'lish, ish safari paytidagi ish vaqtlari va boshqalar hisobga olinadigan bo'ldi.

Mehnat sohasidagi ijtimoiy sheriklikka oid alohida bo'limda mazkur munosabatlarning huquqiy asosi ochib berilgan. Ijtimoiy sheriklik xodimlar, ish beruvchilar, ijro etuvchi hokimiyat organlari o'rtasidagi mehnat va u bilan bevosita bog'liq bo'lgan hamkorlikni ta'minlashga qaratilgan tizimni nazarda tutadi.

Kodeksda ish beruvchi sub'yektlar sifatida mulkiy va idoraviy mansubligidan qat'i nazar, tashkilotlar, yollash huquqiga ega bo'lgan tashkilotlarning alohida tarkibiy bo'linmalari hamda jismoniy shaxslar belgilangan.

Koronavirus pandemiyasiga qarshi chora-tadbirlarni amalga oshirishdan olingan saboqlarni hisobga olgan holda, xodimga qisman ish haqi bilan, lekin eng kam ish haqidan kam bo'lmagan ta'til berish imkoniyatini belgilaydigan, shuningdek, ish haqi to'lanmagan ta'tilni 6 oygacha uzaytiradigan me'yorlar joriy etiladi.

Mehnat nizolarini ko'rib chiqish jarayonida jamoatchilik nazorati mexanizmlari aks ettirildi. Yakka mehnat nizolari komissiyalarda yoki sudda hal etilishi holatlari ko'rsatilgan, yakka mehnat nizoni mediatorga yuborilishini joriy etish, mehnat arbitraji tizimi yo'lga qo'yiladi.

Nizolarni muqobil hal qilishning imkoniyatlari kengaytirilib, sudlardagi ish hajmi kamaytirildi. Ayrim toifadagi xodimlarning mehnati huquqiy jihatdan tartibga solindi.

Ta'kidlanganidek, mamlakatimizda mehnat munosabatlarini tartibga solishda milliy qonunchilik bazasi bilan bir qatorda davlatimiz tomonidan imzolangan xalqaro

⁶³ Qarang. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.10.2022 y., 02/22/798/0972-son

shartnomalar hamda Xalqaro mehnat tashkilotining (XMT) O'zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan konvensiyalari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi va Xalqaro mehnat tashkiloti o'rtasida imzolangan munosib mehnat bo'yicha 2017/2019 yillarga mo'ljallangan dastur, shuningdek Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 31 maydagi Qarori bilan tasdiqlangan "2018-2020-yillarda Xalqaro mehnat tashkilotining O'zbekiston Respublikasi tomonidan ratifikatsiya qilingan konvensiyalari amalga oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi hujjat ahamiyatlidir⁶⁴.

So'nggi bir necha yil ichida O'zbekiston hukumati xalqaro tendensiyalar va tajribalarni hisobga olgan holda mehnat qonunchiligini modernizatsiya qilish va takomillashtirish ustida ishlamoqda. O'zbekistondagi mehnat qonunchiligiga ta'sir ko'rsatgan xalqaro tajribalarning ba'zilarini misol tariqasida keltiramiz.

1. Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT): XMT Birlashgan Millatlar Tashkilotining ixtisoslashgan agentligi bo'lib, butun dunyo bo'ylab ijtimoiy adolatni targ'ib qiluvchi va munosib mehnat sharoitlarini targ'ib qiladi. O'zbekiston 1992 yildan buyon XMT a'zosi bo'lib, uning mehnat huquqlariga, jumladan, bolalar mehnatini va majburiy mehnatga barham berishga oid ko'plab siyosatlarini, tavsiyalari va konvensiyalarini qabul qilgan.

2. Yevropa Ittifoqi (YI): O'zbekistonda mehnat qonunchiligini shakllantirishda Yevropa Ittifoqi ham muhim rol o'ynaydi. Masalan, Yevropa Ittifoqi O'zbekistonga mehnat amaliyotini yaxshilash, jumladan, Xalqaro mehnat standartlarini joriy etish borasidagi sa'y-harakatlar uchun moliyaviy va texnik yordam ko'rsatadi.

3. Xalqaro tajriba: O'zbekiston mehnat munosabatlarini tartibga solish va ishchilarni samaral ijtimoiy himoya qilishni yo'lga qo'yish bo'yicha tajribalarini o'rganish maqsadida boshqa mamlakatlar, jumladan, Germaniya, Yaponiya va Janubiy Koreyaning mehnat qonunchiligini o'rganib chiqdi va tahlil qiladi.

Ushbu Xalqaro tajribalar O'zbekistonning mehnat qonunchiligini shakllantirishga yordam berdi, bu esa mamlakat yanada iqtisodiy rivojlanish va jahon iqtisodiyoti bilan integratsiyalashuv sari intilishda davom etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalqaro tajriba va standartlar asosida fuqarolarning mehnat huquqlarini himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori loyihasi e'lon qilindi.

Sanoat va savdo, qishloq xo'jaligi, qurilish hamda boshqa barcha iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda mehnat va mehnatni muhofaza qilish, mehnat gigiyenasi tartib-tamoyillariga qat'iy rioya etilishini ta'minlash maqsadida, fuqarolar mehnat huquqlarini himoya qilish, ta'minlash tizimini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari deb quyidagilar belgilanadi.

An'anaviy usullar bilan bir qatorda mehnat qonunchiligi buzilishiga olib keluvchi omillarni aniqlash, tahlil qilish va oldini olishga qaratilgan ogohlantiruvchi, manzili va

⁶⁴ Qarang. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 31 maydagi "2018 — 2020-yillarda Xalqaro mehnat tashkilotining O'zbekiston Respublikasi tomonidan ratifikatsiya qilingan konvensiyalarini amalga oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 407-son Qarori. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 01.06.2018-y., 09/18/407/1295-son

nostandart yondashuvga asoslangan ish beruvchilar konsultativ va metodologik ko'maklashishga qaratilgan samarali mexanizmni joriy etish va boshqalar.

Darhaqiqat, O'zbekiston Respublikasining Mehnat qonunchiligidagi tajribalari ham xalqaro hamjamiyatga taqdim etilmoqda, jumladan; 2020 yil 2 iyuldagi Xalqaro mehnat tashkilotining Yevropa va Markaziy Osiyo bo'yicha mintaqaviy sessiyasida O'zbekiston tajribasi tinglandi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, mamlakatimizda aholi bandligi masalasi davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. Prezidentimiz har bir chiqishida, hududlarga tashrifida mamlakatimizda davlat va jamiyat hayotida amalga oshirilayotgan islohotlar zamirida xalqimizning roziligiga erishish, tadbirkorlikka erkinlik berish orqali yangi ish o'rinlarini ko'paytirishga asosiy e'tiborni qaratishi bejiz emas.

Mehnat bozorining kelajakdagi rivoji uchun xizmat qiladigan yangi tahrirdagi Mehnat kodeksi mamlakatimizda ijtimoiy soha va iqtisodiyotni rivojlantirish, jumladan, investitsiya muhitini yaxshilash borasida mamlakatimiz mehnat qonunchiligini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlarini belgilaydi. Mazkur kodeks istiqbolda kichik biznes sub'yektlari va yakka tartibdagi tadbirkorlik bilan shug'ullanadigan aholi mehnatini huquqiy tartibga solishga imkon beradi. Rasmiy va norasmiy tarmoqda mavsumiy ish bilan band bo'lganlarning mehnat huquqlarini tartibga solishdagi bo'shliqlar va qarama-qarshiliklarni bartaraf etadi. Mehnat munosabatlarida korrupsiya xavfi kamayib, "Yagona milliy mehnat tizimi" raqamlashtiriladi.

Gender tenglik, neytrallik tamoyillari, imkoniyati cheklangan shaxslar, norezidentlarning mehnat qilish huquqi ta'minlanadi. Ish beruvchilarning mehnat bozoridagi yangi mehnat turlaridan foydalanish imkoniyati yaratiladi, mehnat shartnomasi turlari kengaytiriladi va norasmiy tarmoqlarda ishlovchilarni legallashtirishga erishiladi.

Umuman olganda, ushbu hujjat mazkur sohadagi qator muammolarni, mehnat bozoridagi vaziyatni inobatga olib, bozor iqtisodiyoti talablaridan kelib chiqqan holda, qonuniy hal qilishda, ishlagan ishiga, ish beruvchi esa kiritgan sarmoyasiga munosib tarzda e'tibor va rag'batga ega bo'lishini kafolatlaydigan muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining 2023 yil 30 apreldagi Konstitutsiyasi. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son;
2. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.10.2022 y., 02/22/798/0972-son;
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2022 y., 06/22/113/0330-son;
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 31 oktabrdagi "Yagona milliy mehnat tizimi" idoralararo dasturiy-apparat kompleksini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4502-son Qarori. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 20.04.2022 y., 06/22/112/0326-son;
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 31 maydagi "2018 — 2020-yillarda Xalqaro mehnat tashkilotining O'zbekiston Respublikasi tomonidan ratifikatsiya qilingan konvensiyalarini amalga oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi

407-son Qarori. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 01.06.2018-y.,
09/18/407/1295-son.

Internet saytlari

6. www.lex.uz
7. www.norma.uz
8. www.huquqiportal.uz

KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA FUQAROLIK JAMIYAT INSTITUTLARI ISHTIROKI

To'yev Bahodir Baxtiyorovich

Buxoro viloyati yuridik texnikumi o'qituvchisi

baxodirtuyev@gmail.com

Telefon: +998(90) 710 77 40

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8371714>

Annotatsiya. Mazkur maqolada bugungi kunda mamlakatimizda nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari korrupsiyaga qarshi kurashishdagi ishtiroki shuningdek, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining, nodavlat notijorat tashkilotlarining korrupsiyaga qarshi kurashishda ishtirok etishining asosiy usullari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Korrupsiya, nodavlat notijorat tashkilot, fuqarolik jamiyati, halollik vaksinasi, manfaatlar to'qnashuvi, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, plyuralizm, deklaratsiya, jamoatchilik nazorati.

IN THE FIGHT AGAINST CORRUPTION PARTICIPATION OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS

Abstract. This article talks about the participation of non-governmental non-profit organizations and other institutions of civil society in the fight against corruption in our country, as well as the main methods of participation of citizens' self-government bodies, non-governmental non-profit organizations in the fight against corruption.

Key words: Corruption, non-governmental non-profit organization, civil society, honesty vaccine, conflict of interests, legal consciousness, legal culture, pluralism, declaration, public control.

В БОРЬБЕ С КОРРУПЦИЕЙ УЧАСТИЕ ИНСТИТУТОВ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация. В данной статье говорится об участии негосударственных некоммерческих организаций и иных институтов гражданского общества в борьбе с коррупцией в нашей стране, а также об основных способах участия органов самоуправления граждан, негосударственных некоммерческие организации в борьбе с коррупцией.

Ключевые слова: Коррупция, негосударственная некоммерческая организация, гражданское общество, вакцина честности, конфликт интересов, правосознание, правовая культура, плюрализм, декларация, общественный контроль.

Mustaqilligimizning ilk yillaridan boshlab, mamlakatimizda demokratik huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyati qurishning umumiy strategiyasini amalga oshirish doirasida qonun ustuvorligini ta'minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, sud-huquq tizimini isloh qilish yuzasidan tizimli chora-tadbirlar izchil amalga oshirib kelinmoqda.

Tarixan qisqa davr ichida mamlakatda qonuniylik va huquq-tartibotni ta'minlashning institutsional va huquqiy asoslari shakllantirildi, korrupsiyaga qarshi kurashning samarali tizimi yaratildi. Mazkur yo'nalishdagi islohotlarni amalga oshirishda milliy qonunlarga xalqaro huquqiy umume'tirof etilgan normalarni singdirish masalasiga alohida e'tibor berildi.

Shu bilan birgalikda, mamlakatimizdagi yuksalishlarga jiddiy to'siq bu korrupsiya balosi ekanligini qayd etish zarur. Davlat va jamiyat boshqaruvini yanada demokratlashtirish hamda modernizatsiya qilish, davlat boshqaruvi sohalarini liberallashtirish sharoitida davlat xizmatchilari tomonidan poraxo'rlik, mansab mavqeini suiiste'mol qilish bilan bog'liq jinoyatlarning sodir etilishi davlat hokimiyatining obro'sizlanishiga, davlatning siyosiy, iqtisodiy, huquqiy tizimiga putur etishiga, natijada, davlat hokimiyati faoliyati samaradorligining susayishiga sabab bo'ladi. Shu bois, ushbu illatga qarshi kurashish va barham berish siyosati davlat va jamiyat faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Korrupsiyaga qarshi kurashish davlat organlari tomonidan aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida korrupsiyaning oldini olishga doir chora-tadbirlarni amalga oshirish, korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarni o'z vaqtida aniqlash, ularga chek qo'yish, korrupsiyaga imkon beruvchi sabablar va shart-sharoitlarni bartaraf etish, huquqbuzarliklarni sodir etganlik uchun javobgarlikning muqarrarligi prinsipini ta'minlash kabi chora-tadbirlar orqali amalga oshiriladi.

Korrupsiyaga qarshi kurashish mamlakatimizda olib borilayotgan siyosiy-huquqiy islohotlarning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev: **“Korrupsiyaga qarshi kurashishda aholining barcha qatlamlari, eng yaxshi mutaxassislar jalb qilinmas ekan, jamiyatimizning barcha a'zolari, ta'bir joiz bo'lsa, “halollik vaksinasi” bilan emlanmas ekan, o'z oldimizga qo'ygan yuksak marralarga erisha olmaymiz. Biz korrupsiyaning oqibatlari bilan kurashishdan uning barvaqt oldini olishga o'tishimiz kerak”**, deb haqli ravishda ta'kidlaydi.

Ma'lumot o'rnida aytish joizki, korrupsiya muammosi so'nggi yillarda xalqaro miqyosda transmilliy jinoyat sifatida xalqaro tashkilotlar tomonidan keng muhokama qilinayotgan mavzu hisoblanadi. Ayrim siyosatchilar tomonidan korrupsiyaga global inqirozni keltirib chiqaruvchi omil sifatida ham ta'rif beriladi. Rivojlangan mamlakatlar tajribasiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, ularning ayrimlari korrupsiya balosiga o'z vaqtida muvaffaqiyatli kurashib, ijobiy natijalarni qo'lga kiritishgan.

2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ham korrupsiyaga qarshi kurashish ustuvor vazifa etib belgilandi. Xususan, Taraqqiyot strategiyasida davlat boshqaruvi organlari faoliyati ustidan davlat nazoratini amalga oshirishda manfaatlar to'qnashuvi vujudga kelishini bartaraf etish, mazkur jarayonga keng jamoatchilikni jalb qilish (4-maqсад), korrupsiyaga moyil soha va tarmoqlarni aniqlash, korrupsiyaviy omillarni bartaraf etish tizimining samaradorligini oshirish, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish (84-maqсад) nazarda tutildi.

Shuningdek, Taraqqiyot strategiyasida davlat xizmatida halollik standartlarini joriy etish belgilangan bo'lib, unga ko'ra, davlat xizmatchilarining daromad va mol-mulklarini deklaratsiya qilish tizimi bosqichma-bosqich joriy etiladi. Shuningdek, davlat xizmatida manfaatlar to'qnashuvining oldini olish bo'yicha samarali mexanizmlarni yaratish, korrupsiyaga qarshi kurashish borasidagi faoliyatda ochiqlikni ta'minlash va jamoatchilik ishtirokini kengaytirish (83-maqсад) kabi chora-tadbirlar amalga oshiriladi⁶⁵.

⁶⁵ Qarang. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF-60-son Farmoni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 10.02.2023-y., 06/23/21/0085-son.

Qonunchilikda davlat organlari va boshqa tashkilotlar korrupsiyaga qarshi kurashish yoʻnalishida xodimlarining huquqiy savodxonligini oshirishga alohida eʼtibor qaratayotgani quvonarli hol. Bundan tashqari, davlat organlari va boshqa tashkilotlar oʻz mansabdor shaxslari va xodimlarining korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi huquqiy savodxonligini oshirish yuzasidan zarur chora-tadbirlar koʻrishi majburiy etib belgilangan.

Jamiyat, jumladan, fuqarolik jamiyati murakkab turli tuzilmalar va fuqarolarning birikmasidan iborat. Unda davlat, uning organlari bilan birga, boshqa tuzilmalar ham faoliyat koʻrsatadi. Bu tuzilmalar oʻz xarakteri, vazifasiga qarab alohida yoʻnalishlar boʻyicha davlat huquqiy, konstitutsiyaviy, ijtimoiy-siyosiy masalalarda faoliyat koʻrsatadi. Ular huquqiy, ilmiy manbalarda “institutlar” deb ataladi.

Yuridik ensiklopediyada: institut – huquqiy yoki ijtimoiy siyosiy hodisa (borliq) va ularga qaratilgan huquqiy normalar va ular bilan bogʻliq ijtimoiy normalar yigʻindisidir, deya taʼrif berilgan.

Fuqarolik jamiyati institutlari ham davlat-huquqiy va ijtimoiy-siyosiy munosabatlarda ishtirok etadi, alohida tuzilma hisoblanadi va faoliyati huquqiy, ijtimoiy normalar bilan tartibga solinadi. Ular fuqarolik jamiyatining eng muhim xususiyatlari – siyosiy plyuralizm (turli fikrlik), koʻppartiyaviylik va boshqalarni roʻyobga chiqishini taʼminlaydi va jamiyat rivojlanib borgan sari, ularning jamiyat ishlaridagi ishtiroki kengayib boradi, ular oʻz zimmasiga yangi vazifalarni oladi.

Ana shunday vazifalardan biri – korrupsiyaga qarshi kurashdir. Korrupsiya har qanday jamiyat, tizimda uchraydigan eng jirkanch, oʻta makkor va xavf-xatardir. Unga faqat davlat organlari bilangina qarshi kurashib, muvaffaqiyatga erishib boʻlmaydi. Shu oʻrinda prezidentimizning quyidagi soʻzlari diqqatga sazovor: **“... korrupsiyaning har qanday koʻrinishiga murosasiz boʻlish kundalik hayot tarziga aylanishi shart. Bu illatga qarshi kurashishga barcha davlat organlari, siyosiy partiyalar, jamoat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari, umuman har bir fuqaro safarbar etilishi zarur”**.

Prezident Sh.Mirziyoyev oʻz prezidentlik faoliyatining dastlabki kunlaridayoq, **“Jamiyat rivojiga gʻov boʻlayotgan yana bir illat – bu korrupsiya balosidir”**, - deb eʼtirof etdi. Shuningdek, prezidentlik lavozimiga ikkinchi muddatga kirishishi munosabati bilan oʻtkazilgan marosimda soʻzlagan nutqida esa **“... soʻnggi besh yilda korrupsiyaga qarshi kurashni davlat siyosati darajasiga olib chiqdik”**, deb qayd qildi.

Korrupsiyaga qarshi kurashda davlat katta imkoniyatlarga ega, korrupsiyaga qarshi kurashuvchi, unga tegishli choralar koʻruvchi davlat organlari mavjud. Bu organlarning faoliyatini muvofiqlashtiruvchi va ularga uslubiy yordam koʻrsatuvchi korrupsiyaga qarshi kurashish Milliy kengashi, hududlarda hududiy kengashlar tashkil qilingan. Mamlakatimizda tashkil qilingan “Korrupsiyaga qarshi kurash agentligi”ga katta umid bilan qaralmoqda.

Tajriba shuni koʻrsatmoqdaki, korrupsiyaga faqat davlat organlari faoliyati orqali kurashish yetarli boʻlmayapti. Bunga keng jamoatchilikni jalb qilmasdan koʻzlangan maqsadga erishish mumkin boʻlmashligi ayon boʻlmoqda. Shuning uchun keyingi paytlarda korrupsiyaga qarshi kurashga fuqarolik jamiyati institutlarini jalb qilishga alohida ahamiyat berilmoqda. Chunki jamiyat illati boʻlmish korrupsiyaga jamiyatning barcha elementlari birdek urush eʼlon qilishi, kurashish zaruriyat boʻlib qolmoqda.

Bular avvalo jamoat birlashmalaridir. Jamoat birlashmalari konstitutsiyaviy tuzilma bo‘lib, bu Konstitutsiyaning XIII bobida belgilab qo‘yilgan. Uning 70-moddasida: “O‘zbekiston Respublikasida kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar, olimlarning jamiyatlari, xotin-qizlar tashkilotlari, faxriylar, yoshlar va nogironligi bo‘lgan shaxslar tashkilotlari, ijodiy uyushmalar, ommaviy harakatlar hamda fuqarolarning boshqa uyushmalari jamoat birlashmalari sifatida e’tirof etiladi”, deb mustahkamlangan⁶⁶.

Bundan keyingi yo‘l – fuqarolik jamiyati institutlarini faoliyatini yanada rivojlantirishga qaratilishi belgilanib, ularning o‘rni va maqomini konstitutsiyaviy jihatdan mustahkamlashga alohida e’tibor berish zarurligi belgilangan.

Fuqarolik institutlari nimaga asosan korrupsiyaga qarshi kurashadi? – degan savol kelib chiqishi mumkin. Qonunlarda bu masala turlicha tarzda o‘z o‘rnini topgan. Lekin barcha fuqarolik jamiyati institutlari uchun bu masalada umumiy vazifalar mavjud, ya’ni qonunlarga asosan, fuqarolik jamiyati institutlari – fuqarolarning huquqlarini ro‘yobga chiqarish va himoya qilish; fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarida ishtirokini rivojlantirish; jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda ishtirok etishi kerak.

Fuqarolar bilan ochiq muloqotni yo‘lga qo‘yishning samarali usul va mexanizmlarini tatbiq qilish, jumladan, barcha darajadagi hokimlar, prokuratura va ichki ishlar organlari rahbarlarining aholi oldida hisobot berish tizimini mukammallashtirishga erishish, joylarga chiqib, mavjud ahvolni shaxsan o‘rganish asosida aholini qiynayotgan eng muhim ehtiyojlarni hal etishda amaliy yordam ko‘rsatish nafaqat davlat organlari, balki nodavlat notijorat tashkilotlarning ham muhim vazifasidir. Shubhasiz, mavjud muammolarni hal qilishga birgina davlatning kuchi yetmaydi. Bunda nodavlat tashkilotlarning yordami zarur. Bejiz nodavlat notijorat tashkilotlar xalq va davlat o‘rtasidagi ko‘prikka qiyoslanmaydi.

O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, jamiyat va davlat ishlari boshqarilishida ularning o‘rni hamda ahamiyatini kuchaytirish, aholining ijtimoiy, ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirish va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, insonlarning huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini muhofaza etish sohalarida “uchinchi sektor” faolligini oshirishni hayotning o‘zi taqozo etmoqda. Dunyo tobora jadal rivojlanmoqda. Hozir bir joyda deysinib turib bo‘lmaydi. Faqat harakat, intilish, tashabbuskorlikni hayotning o‘zi taqozo etmoqda.

Vaholanki, “Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to‘g‘risida”gi, “Ekologik nazorat to‘g‘risida”gi, “Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risida”gi qonunlar hamda boshqa qonunchilik hujjatlarining qabul qilinishi aholining, fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlarining, nodavlat notijorat tashkilotlar va boshqa fuqarolik institutlarining jamiyat hamda davlat ishlari boshqaruvidagi ishtirokining huquqiy kafolatlarini sezilarli darajada mustahkamladi.

O‘zbekistonda nodavlat notijorat tashkilotlar hamda fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining davlat organlari qarorlarini ishlab chiqishda, qonun loyihalarini tayyorlash va muhokama qilishda, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dasturlari hamda normativ-huquqiy hujjatlar ijrosi ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda qatnashish huquqi mustahkamlangan.

⁶⁶ Qarang. O‘zbekiston Respublikasining 2023 yil 30 apreldagi Konstitutsiyasi. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son.

Buning barobarida, 1991 yilda atigi 95 tani tashkil etgan NNTlar soni bugungi kunga kelib, o'n mingga yaqinlashdi.

Korrupsiya esa, to'g'ridan to'g'ri fuqarolarning huquq va erkinliklariga salbiy ta'sir qiladi, moddiy boyliklarni adolatli taqsimlashga to'sqinlik qiladi, har bir fuqaroning ijtimoiy hayotda teng ishtirokini chegaralaydi. Bundan quyidagicha xulosa qilish mumkin: a) jamoat birlashmalari fuqarolarning ixtiyoriylik asosida tuziladigan uyushma, ular qonunda belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilishi kerak; b) fuqarolarning birlashmalari yuqorida sanab o'tilganlar bilan cheklanmaydi, ya'ni boshqa uyushmalar ham tuzish mumkin.

Konstitutsiyada ko'zda tutilgan jamoat birlashmalari tizimida ikki jamoat birlashmasining fuqarolar, jamiyat va davlat hayotidagi muhim roli hisobga olinib, alohida qayd qilingan. 73-moddada: "Kasaba uyushmalari"ning vazifasi, 74-moddada "Siyosiy partiyalar"ning vazifasi belgilab qo'yilgan.

Fuqarolik jamiyati tizimida nodavlat va notijorat tashkilotlari alohida o'rin tutadi. Nodavlat notijorat tashkilotlari – jismoniy va (yoki) yuridik shaxslar tomonidan ixtiyoriylik asosida tashkil etilgan, daromad (foйда) olishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan hamda olingan daromadlar (foйда)ni o'z qatnashchilari (a'zolari) o'rtasida taqsimlaydigan o'zini o'zi boshqarish tashkilotlaridir.

Demak, NTT – bu o'zini o'zi boshqarish tashkiloti. U jismoniy shaxslar yoki yuridik shaxslar tomonidan ixtiyoriylik asosida tuziladi. Asosiy maqsadi daromad (foйда) olish emas. Faoliyati davomida daromad (foйда) vujudga kelsa a'zolari o'rtasida taqsimlaydi. Lekin bu belgilar NTTning barcha vazifasini qamrab olmagan. Ular, yuqoridagilardan tashqari, o'z a'zolarini qonuniy manfaatlarini, ijtimoiy hayotdagi zarur demokratik qadriyatlarni himoya qilish; a'zolari ma'naviy va turli nomoddiy ehtiyojlarni qondirish; eng muhimi, xayriya faoliyatini amalga oshirish maqsadini ko'zlaydi. Korrupsiya esa, shu qayd qilingan masalalarga to'sqinlik qiladi, shuning uchun ham NTT korrupsiyaga qarshi kurashda davlat organlarining eng yaqin hamkoridir.

O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonunida korrupsiyaga qarshi kurashishning asosiy prinsiplari qatorida davlat va fuqarolik jamiyatining hamkorligi alohida prinsip sifatida ko'rsatilgan⁶⁷. Bu prinsip fuqarolik jamiyati institutlari faoliyati orqali ta'minlanadi.

Korrupsiyaga qarshi kurash sohasidagi davlat siyosatining yo'nalishlari qonunda belgilangan bo'lib, ularning orasida, aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish qayd qilingan.

Mana shu vazifani ro'yobga chiqarishda fuqarolik jamiyati institutlari faol ishtirok etishi zarur va ularda etarli imkoniyatlar mavjud. Bu ularning asosiy vazifalaridan kelib chiqadi. Masalan, O'zbekiston Respublikasining "Siyosiy partiyalar to'g'risida"gi Qonunida, ularni tuzishdan maqsadlardan biri – ular o'z vakillari orqali jamiyat va davlat ishlarida ishtirok etishidir. Bunday ishtirok etish turli usullar bilan birga, jamoatchilik nazorati orqali ham amalga oshiriladi⁶⁸. Boshqa fuqarolik institutlari hujjatlarida ham shunday vazifalar mavjud. Qonunda "Fuqarolarning o'zini

⁶⁷ Qarang. O'zbekiston Respublikasining 2017 yil 3 yanvardagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi O'RQ-419-son Qonuni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 9.11.2021-y., 03/21/729/1064-son.

⁶⁸ Qarang. O'zbekiston Respublikasining 1996 yil 26 dekabrda "Siyosiy partiyalar to'g'risida"gi O'RQ-337-I-son Qonuni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 15.10.2021-y., 03/21/722/0960-son.

o'zi boshqarish organlarining, NTTning korrupsiyaga qarshi kurashishda ishtirok etishining asosiy usullari belgilab qo'yilgan.

Bular:

- korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi davlat dasturlari va boshqa dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etish;
- aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishda, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan muhosasiz munosabatni shakllantirishda ishtirok etish;
- korrupsiyaga qarshi kurash to'g'risidagi qonun hujjatlarining ijro etilishi ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish;
- korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risidagi qonun hujjatlarini takomillashtirish yuzasidan takliflar kiritish;
- korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida davlat organlari va tashkilotlar bilan hamkorlik qilish hisoblanadi.

Fuqarolik jamiyati institutlari faqat korrupsiyaga qarshi kurashishga oid davlat dasturlari ishlab chiqishda ishtirok etmasdan boshqa dasturlarni ishlab chiqishda ham ishtirok etadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib xulosa qilish mumkinki, korrupsiyaga qarshi kurashishda aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatining yuksak bo'lishi muhim omildir. Ana shu masalalarning yuksakligiga erishishda fuqarolik jamiyati institutlarining ishtiroki muhimdir. Ularning ishtirokisiz aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish qiyin masala. Huquqiy ong va madaniyat yuksak bo'lmasa korrupsiyaga qarshi kurashish samara bermaydi. Avvalo korrupsiya buzg'unchi illat ekanligini fuqarolik institutlarining har biri o'z a'zolari ongiga singdirishi, korrupsiyaga nisbatan nafrat uyg'otishi zarur. Huquqiy ong, bilimga ega bo'lish masalaning bir tomoni, faqat u bilan qo'yilgan maqsadga erishib bo'lmaydi. Ongni, bilimni hayotda qo'llash kerak. Buning uchun esa huquqiy madaniyat kerak. Yuksak huquqiy madaniyatga erishish onga erishishga qaraganda murakkab masala. Buning uchun fuqarolik jamiyati institutlari tashviqot-targ'ibot ishlaridan tashqari, shaxsiy o'rnak, namuna bo'lish orqali fuqarolarning huquqiy madaniyatiga ta'sir qilishi kerak. Qisqasi, qonunlarni bilish emas, uni bajarish shartligi fuqarolar ongiga kiritilib, qonunga itoat etish, unga hurmat qilish hissini shakllantirish zarur.

Fuqarolik institutlarining korrupsiyaga qarshi kurashida, korrupsiyani keltirib chiqaruvchi sabablarga qarshi kurashi ustuvor faoliyat bo'lish kerak. Bunda, ayniqsa, NNT a'zolari o'rtasida qonunga hurmat ruhini shakllantirish, korrupsiyaning har qanday ko'rinishlari va uni keltirib chiqaruvchi sabablarga muhosasizlik kayfiyatini yaratish, korrupsiya jinoyatlariga nafratni vujudga keltirish muhimdir. Korrupsiyani vujudga keltiruvchi sabablar: xushomadgo'ylik, ikkiyuzlamachilik, kamchiliklarni ko'rib turib, uni ko'rmaslikka olish, tanqidga chidamsizlik, jur'atsizlik, beparvolik, beg'amlik ham hisoblanadi. NNT bor imkoniyatlardan foydalanib, shu illatlarga qarshi kurashishi zarur.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining 2023 yil 30 apreldagi Konstitutsiyasi. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son;

2. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 3 yanvardagi “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi O‘RQ-419-son Qonuni. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 9.11.2021-y., 03/21/729/1064-son;
3. O‘zbekiston Respublikasining 1996 yil 26 dekabrda “Siyosiy partiyalar to‘g‘risida”gi O‘RQ-337-I-son Qonuni. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 15.10.2021-y., 03/21/722/0960-son;
4. O‘zbekiston Respublikasining 2019 yil 6 dekabrda “Kasaba uyushmalari to‘g‘risida”gi O‘RQ-588-son Qonuni. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 8.05.2022-y., 03/22/770/0424-son;
5. O‘zbekiston Respublikasining 2014 yil 5 mayda “Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to‘g‘risida”gi O‘RQ-369-son Qonuni. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son;
6. O‘zbekiston Respublikasining 2013 yil 27 dekabrda “Ekologik nazorat to‘g‘risida”gi O‘RQ-369-son Qonuni. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 25.05.2022-y., 03/22/771/0448-son;
7. O‘zbekiston Respublikasining 2014 yil 25 sentabrda “Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risida”gi O‘RQ-376-son Qonuni. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son;
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvarda “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 10.02.2023-y., 06/23/21/0085-son.

Internet saytlari

9. www.lex.uz
10. www.norma.uz
11. www.huquqiportal.uz

OLDI-SOTTI YOKI HADYA QILINGANDA KO'CHMAS MULKNI HIMOYA QILISH USULLARI VA RO'YXATDAN O'TKAZISH TARTIBI

Murodullayev Izzatulla

Qashqadaryo viloyati yuridik texnikumi Mutaxassis fan o'qituvchisi

izzatulla.ooo@gmail.com

+998934233460

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8371727>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Mulkdor o'ziga qarashli mol-mulkka egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf qilish huquqi, ko'chmas mulk davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Mulk huquqi, qonun, mulkning daxlsizligi, ko'chmas mulk, mulkdor, xususiy mulk, ko'chmas mulk.

PROCEDURE FOR REGISTRATION AND PROCEDURE OF PROTECTION OF REAL ESTATE IN THE CASE OF FORECLOSURE OR GIFT

Abstract. This article describes the owner's right to own, use and dispose of his own property, the procedure for state registration of real estate.

Key words: Property right, law, inviolability of property, real estate, owner, private property, real estate.

ПОРЯДОК ОФОРМЛЕНИЯ И ПОРЯДОК ЗАЩИТЫ НЕДВИЖИМОГО ИМУЩЕСТВА В СЛУЧАЕ ОБРАЩЕНИЯ ЗАЯВЛЕНИЯ ИЛИ ПОДАРКА

Аннотация. В данной статье описаны право собственника владеть, пользоваться и распоряжаться собственным имуществом, порядок государственной регистрации недвижимого имущества.

Ключевые слова: Право собственности, закон, неприкосновенность собственности, недвижимое имущество, собственник, частная собственность, недвижимое имущество.

Mulk huquqi mutlaq huquq hisoblanadi va qonun bilan qo'riqlanadi: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 53-moddasida shunday belgilangan: "Xususiy mulk daxlsiz va davlat himoyasidadir".

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 166-moddasida shunday belgilangan: "Mulk daxlsizdir va qonun bilan qo'riqlanadi. Mulkning daxlsizligi mulkdorga qarshi turgan barcha subyektlarning mulk huquqini buzishdan o'zlarini saqlashlaridan iboratdir".

"O'zbekiston Respublikasi mulkchilik to'g'risida"gi Qonunning 35-moddasida shunday belgilangan: "Agar davlat boshqaruv organi yoki mahalliy davlat hokimiyati organining qonunga nomuvofiq hujjati chiqarilishi natijasida mulkdor va unga tegishli mulkka egalik qilish, undan foydalanish va tasarruf qilish bo'yicha boshqa shaxslar huquqlari buzilsa, bunday hujjat mulkdor yoki huquqlari buzilgan shaxs da'vo arizasi bo'yicha sud tartibida haqiqiy emas deb topiladi".

Dastlab, ko'chmas mulk obyektlariga bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibini ko'rib chiqamiz. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 29-dekabrdagi "Ko'chmas mulk obyektlariga bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1060-son qarori bilan tasdiqlangan "Ko'chmas mulk obyektlariga bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibi to'g'risida"gi nizomga muvofiq ro'yxatdan o'tkazish jarayoni quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

O'zbekiston Respublikasida iqtisodiyotning samarali amal qilishiga va xalq farovonligining o'sishiga imkoniyat yaratuvchi har qanday shakldagi mulkchilik bo'lishiga ruxsat beriladi. Mulkchilikning hamma shakllari daxlsiz bo'lishiga va ularning rivojlanishi uchun teng sharoit yaratilishiga qonun kafolat beradi.

Mulkdor o'ziga qarashli mol-mulkka egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf qilish huquqini boshqa shaxslarga berishga faqat o'zi haqlidir. O'zbekiston Respublikasi qonunlarida ko'zda tutilgan hollarda, mulkdorning zimmasiga boshqa shaxslarning uning mulkidan cheklangan tarzda foydalanishiga yo'l qo'yish vazifasi yuklanishi mumkin.

Ko'chmas mulkni oldi-sotti qilish natijasida mulk bir shaxsdan boshqasiga o'tishi natijasida mulk huquqi ham bir shaxsdan boshqasiga o'tadi. O'zbekiston Respublikasi qonunlariga muvofiq ko'chmas mulk huquqi, birinchi navbatda, davlat ro'yxatiga qo'yish orqali himoyalaniadi. Ya'ni, har bir ko'chmas mulk davlat ro'yxatiga olinadi va shu orqali mulkdorning huquqlari tan olinadi hamda shu asosga ko'ra himoya qilinadi. Ushbu holatda, mulkdorlar o'z mulklariga erkin egalik qilishlari mumkin. Quyida ko'chmas mulk savdosi paytida mulk va mulkdorni himoyalash usullarini tahlil qilamiz.

Birinchiidan, xususiy mulkka erkin egalik qilish huquqi orqali mulkdorlar himoyalangan. "O'zbekiston Respublikasida mulkchilik to'g'risida"gi Qonunining 7-moddasi 5-band to'rtinchi xatboshisiga ko'ra mol-mulkni mulk qilib sotib olganidan keyin fuqaro uni o'z xohishiga ko'ra tasarruf etishga — sotishga, vasiyat qilib qoldirishga, ijaraga berishga, undan garov sifatida foydalanishga, unga doir qonunga zid bo'lmagan boshqa bitimlar tuzishga haqlidir. "Xususiy mulkni himoya qilish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi O'RQ-336-son qonunining 4-moddasiga binoan mulkdor o'z mol-mulkidan xo'jalik faoliyatini va qonunda taqiqlanmagan boshqa faoliyatni amalga oshirish uchun foydalanishi, uni boshqa shaxslarga egalik qilish va (yoki) foydalanish uchun tekinga yoxud haq evaziga berishi mumkin. Shuningdek, ushbu qonunning 13-moddasida mulkdorni o'z mulkiga bo'lgan huquqidan voz kechishga majbur qiladigan qonunga xilof ravishdagi aralashuv taqiqlanishi belgilangan. Yuqoridagi qonuniy asoslardan ko'rishimiz mumkinki, mulkdor o'z ko'chmas mulkidan erkin foydalanadi va uni hech kim mulkidan voz kechishga majburlashi mumkin emas.

Ikkinchiidan, ko'chmas mulk savdosi amalga oshirilayotganda harakatlarning notarial tasdiqlanishi ham mulkdorlarning buzilganyokibuzilishi mumkin bo'lgan huquqlarini himoyalashning muhim bir vositasi sifatida qarashimiz mumkin. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 27-fevraldagi "Bitimlarni notarial tasdiqlash tartibini idoralararo elektron hamkorlikni qo'llagan holda takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 106-son qarori bilan tasdiqlangan "Ko'chmas mulkning oldi-sotti, ayirboshlash va hadya qilish bitimlarini idoralararo elektron hamkorlikni qo'llagan holda notarial tasdiqlash tartibi to'g'risida"gi nizomi ushbu faoliyatni tartibga soluvchi muhim hujjat bo'lib hisoblanadi. Ko'chmas mulk savdosida hujjatlarni notarial tasdiqlanishi orqali soliqlar, kommunal xizmatlar va elektr energiyasi bo'yicha qarzdorlik, ko'chmas mulkka nisbatan taqiq va xatlash mavjudligi O'zbekiston Respublikasi Yagona interaktiv davlat xizmatlari portalida yoki "Notarius" AATda idoralararo elektron hamkorlik orqali avtomatik tarzda tekshiriladi. Bu esa savdo davomida firibgarlik yoki boshqa shunga o'xshash jinoyatlarning oldi olinishiga olib keladi va amaldagi mulkdor hamda bo'lajak mulkdorlar o'rtasidagi tushunmovchiliklarga barham beradi.

Uchinchiidan, sotib olingan ko'chmas mulkni davlat ro'yxatidan o'tkazish mulkni himoyalashning asosiy shakllaridan biri sanaladi. Ko'chmas mulk obyektlariga bo'lgan huquqlarning vujudga kelishi, boshqa shaxsga o'tishi, cheklanishi va bekor bo'lishi davlat ro'yxatidan o'tkazilishi kerak. Ushbu soha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 29-dekabrda "Ko'chmas mulk obyektlariga bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1060-son qarori bilan tasdiqlangan "Ko'chmas mulk obyektlariga bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibi to'g'risida"gi nizomga asosan tartibga solinadi. Ushbu nizomning 4-bandiga ko'ra yuridik va jismoniy shaxslarning ko'chmas mulkka bo'lgan huquqi mazkur Nizomga muvofiq davlat ro'yxatidan o'tkazilgandan keyin kuchga kiradi. Ko'chmas mulk obyektlariga bo'lgan huquqlar davlat ro'yxatidan o'tkazilmasdan amalga oshirilganda ko'chmas mulk bilan bog'liq bitimlar

haqiqiy emas deb hisoblanadi. Bundan tushunishimiz mumkinki, davlat ro'yxatidan o'tkazish – bu, ushbu mulkni davlat tomonidan mulkdorga tegishli ekanligini e'tirofi sanaladi va qonuniy barcha huquqlardan foydalanishga zamin yaratadi.

REFERENCES

I. Rahbariy adabiyotlar

- 1.1. Mirziyoyev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. T.: O'zbekiston, 2017. –102 b.
- 1.2. Mirziyoev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq – T.: «O'zbekiston», 2016. – 56 b.
- 1.3. Karimov I.A. O'zbekiston bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li. T.: O'zbekiston, 1993-yil.
- 1.4. Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. T.: 1993-yil.
- 1.5. Karimov I.A. Yangi uy qurmay turib, eskisini buzmay. T.: O'zbekiston, 1993-yil.
- 1.6. Karimov I.A. Iqtisodiy islohot: mas'uliyatli bosqich. T.: O'zbekiston, 1994-yil.

II. Qonun va qonunosti hujjatlari.

- 2.1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, // 05.09.2019 y., 03/19/563/3685-son.
- 2.2. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi. //O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1996 y., 2-songa ilova (I qism), 1996 y., 11-12-songa ilova (II qism).
- 2.3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasida investitsiya iqlimi va ishbilarmonlik muhitini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida” 2014-yil 7-apreldagi PF-4609 son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 13.12.2019 y., 06/19/5893/4150-son.
- 2.4. O'zbekiston Respublikasi Uy-joy kodeksi. //O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 24.12.1998-y., 03/19/584/4025-son.
- 2.5. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy protsessual kodeksi. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.01.2018-y., 03/20/607/0279-son.
- 2.6. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksi. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 22.01.2018., 03/20/608/0278-son.
- 2.7. O'zbekiston Respublikasi “O'zbekiston Respublikasida mulkchilik to'g'risida”gi Qonun.// O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 37-son, 978-modda.
- 2.8. O'zbekiston Respublikasining 2012-yil 24-sentabrdagi “Xususiylashtirish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlari to'g'risida”gi O'RQ–336-son qonuni. // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 24-son, 487-modda.
- 2.9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi PF-4947-sonli Farmoni.// O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda.
- 2.10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007-yil 20-iyuldagi “Iqtisodiyotning strategik tarmoqlari korxonalarini xususiylashtirish jarayonlarini chuqurlashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PF-3897-son Farmoni.
- 2.11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2007-2010 yillarda xususiylashtirish jarayonlarini yanada chuqurlashtirish va xorijiy investitsiyalarni faol jalb qilish chora-tadbirlari to'g'risida”gi 2007-yil 20-iyul Qarori.

- 2.12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 5-oktabrdagi “Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta‘minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-4848-son Farmoni.
- 2.13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-avgustdagi “Fuqarolar va tadbirkorlik subyektlarining mulk huquqi kafolatlanishini so‘zsiz ta‘minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi F-5491-son Farmoyishi.
- 2.14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 13-avgustdagi “Xususiy mulkni himoya qilish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlarini kuchaytirish, tadbirkorlik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash borasidagi ishlarni tashkil qilish tizimini tubdan takomillashtirish bo‘yicha qo‘chimcha chora-tadbirlar, shuningdek, tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy resurslar va ishlab chiqarish infratuzilmasidan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish to‘g‘risida”gi PF-5780-son farmoni.
- 2.15. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 29-dekabrda “Ko‘chmas mulk obyektlariga bo‘lgan huquqlarni davlat ro‘yxatidan o‘tkazish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 1060-son qarori bilan tasdiqlangan “Ko‘chmas mulk obyektlariga bo‘lgan huquqlarni davlat ro‘yxatidan o‘tkazish tartibi to‘g‘risida”gi nizom.

III. Ilmiy adabiyotlar va maqolalar:

- 3.1. Rahmonqulov H., Ro‘zinazarov Sh., Oqyulov O., Azizov X., Imomov N. Xususiy mulk obyektlarining huquqiy maqomi. –Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi amaldagi qonun hujjatlari monitoringi instituti, 2007, 55 b.
- 3.2. Гражданско-правовые способы защиты права собственности на недвижимость. Научно-практическое пособие по применению гражданского законодательства. 3-е издание, переработанное и дополненное Москва.Юрайт.2014.
- 3.3. Ergashev V.Yo. Fuqarolik huquqida xususiy mulk huquqi vujudga kelishi va bekor bo‘lishining ilmiy-nazariy jihatlarini. –Toshkent, TDYuI, 2007. 53 b.
- 3.4. Ergashev V.Yo. O‘zbekiston Respublikasida mulk huquqining dolzarb muammolari va rivojlanish istiqbollari. –Toshkent: TDYuI, 2009. 48 b.

IV. Oliy sud plenumi qarorlari va sud amaliyoti

- 4.1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Xo‘jalik Sudi sudlov hay‘atining 2015-yil 23-iyundagi “Davlat organining yoki fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organining qonun hujjatlariga muvofiq bo‘lmagan hamda fuqarolarning yoki yuridik shaxsning fuqarolik huquqlarini va qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlarini buzadigan hujjati sud tomonidan haqiqiy emas deb topilishi mumkinligi to‘g‘risida”gi 10-1417/19477-son Qarori (sud amaliyoti).
- 4.2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Xo‘jalik Sudi sudlov hay‘atining 2016-yil 28-apreldagi “Xo‘jalik sudlari tomonidan 2015-yilda davlat organlari va fuqarolar o‘zini o‘zi bochqarish organlarining hujjatlarini haqiqiy emas deb topish to‘g‘risidagi ishlarni ko‘rish bo‘yicha sud amaliyotini umumlashtirish natijalari yuzasidan Qarori” (sud amaliyoti).
- 4.3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Xo‘jalik sudi sudlov hay‘atining 2015-yil 11- maydagi “Yuridik shaxs tomonidan uning ustav maqsadlariga zid holda tuzilgan yoki tegishli faoliyat bilan shug‘ullanishga litsenziyasi bo‘lmagan yuridik shaxs tomonidan tuzilgan bitim uning muassisi (ishtirokchisi) yoki vakolatli davlat organining da‘vosi bo‘yicha sud tomonidan haqiqiy emas deb topilishi mumkinligi to‘g‘risida”gi 18-1404/921-son Qarori (sud amaliyoti).
- 4.4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy xo‘jalik sudi Plenumining 2014-yil 28-noyabrdagi 269-son “Iqtisodiy sudlar tomonidan bitimlarni haqiqiy emas deb topish to‘g‘risidagi fuqarolik qonun hujjatlari normalarini qo‘llashning ayrim masalalari to‘g‘risida”gi Qarori.

- 4.5. O‘zbekiston Respublikasi Oliy xo‘jalik sudi Plenumining 2003-yi 28-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining talabdan boshqa shaxs foydasiga voz kechish huquqi bilan bog‘liq normalarini qo‘llashning ayrim masalalari to‘g‘risida”gi 110-son Qarori.
- 4.6. O‘zbekiston Respublikasi Oliy xo‘jalik sud Plenumining 2002-yil 4-martdagi “O‘zbekiston respublikasining “O‘zbekiston Respublikasining “Xo‘jalik yurituvchi subyektlar Faoliyatining shartnomaviy-huquqiy bazasi to‘g‘risida”gi Qonunini iqtisodiy sudlar amaliyotida qo‘llashning ayrim masalalari haqida”gi Qarori.
- 4.7. O‘zbekiston Respublikasi Oliy xo‘jalik sudi Plenumining 2010-yil 19-noyabrdagi “Mulk huquqini tan olishga oid ishlarni ko‘rishda iqtisodiy sudlar tomonidan qonun hujjatlari qo‘llanilishining ayrim masalalari to‘g‘risida”gi Qarori.
- 4.8. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 1991-yil 20-dekabrdagi “Yuridik ahamiyatga ega bo‘lgan faktlarni belgilash haqidagi ishlar bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida”gi 5-sonli [Qarori](#).

Internet saytlar

- 1.1. <http://www.lex.uz>
- 1.2. <http://www.lawcom.gov.uk>
- 1.3. <http://www.gov.uz>
- 1.4. <http://www.norma.uz>
- 1.5. <http://www.cyberleninka.com>
- 1.6. <http://www.law.uk.edu>
- 1.7. <http://www.juristlib.ru>
- 1.8. <http://www.legislationonline.com>

ОСНОВНЫЕ КРИТЕРИИ КЛАССИФИКАЦИИ МНОГОФУНКЦИОНАЛЬНЫХ ТОВАРОВ ПО ТОВАРНОЙ НОМЕНКЛАТУРЕ

Каримкулов Курбонкул Мавланкулович

д.т.н., проф., Таможенный институт таможенного комитета
Республики Узбекистан, г. Ташкент.

E-mail: karimkulov@mail.ru

Давлатов Олимжон Азизжон ўгли

курсант 4- го курса Таможенного института.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8371953>

***Аннотация.** В данной статье изучены технические и специфические параметры классификации многофункциональных товаров, одновременно выполняющих множество функций. Рассмотрены основные технические характеристики и техническая классификация многофункциональных товаров, произведённых в зарубежных странах. Было выявлена необходимость совершенствования единой системы классификации многофункциональных товаров по Товарная номенклатура внешнеэкономической деятельности. Внедрены четырехступенчатые методы классификации, разработанные для многофункциональных товаров.*

***Ключевые слова:** Товарная номенклатура внешнеэкономической деятельности, таможня, таможенные платежи, код товара, многофункциональные товары, классификация.*

MAIN CRITERIA FOR CLASSIFICATION OF MULTI-FUNCTIONAL GOODS ACCORDING TO THE PRODUCT NOMENCLATER OF FEACH ACTIVITIES

***Abstract.** This article examines the technical and specific parameters of the classification of multifunctional products that simultaneously perform multiple functions. The main technical characteristics and technical classification of multifunctional goods produced in foreign countries are considered. The need was identified to improve a unified classification system for multifunctional goods according to the Commodity Nomenclature of Foreign Economic Activity. Four-stage classification methods developed for multifunctional products have been introduced.*

***Key words:** Commodity nomenclature of foreign economic activity, customs, customs payments, product code, multifunctional goods, classification.*

Введение

В настоящее время учеными проводятся научно-исследовательские работы, направленные на идентификацию особенностей товара на основе ТН ВЭД, их классификацию, определение классификационного кода, решение задач по пошлинно-тарифному и нетарифному регулированию внешней экономической деятельности, а также создание универсального подхода их оценки. В связи с этим уделяется особое внимание анализу факторов, которые являются причиной низкого взимания таможенных пошлин в госбюджет при классификации специальных автомобилей по ТН ВЭД, созданию автоматизированной системы классификации на основе характеристик легковых автомобилей, разработке в международных экономических отношениях системы классификации товарных свойств на основе гармонизированной системы Всемирной

таможенной организации, методов и алгоритмов определения товарного кода без человеческого фактора, а также применению в таможенной практике[1, 2].

В качестве факторов, влияющих на эффективность таможенных органов, можно привести использование современных технологий и автоматизация процессов. Внедрение электронных систем таможенного оформления, автоматического распознавания и обработки данных, а также применение современных технологий. Эффективность таможенных органов также зависит от уровня сотрудничества и обмена информацией между ними и другими государствами. Также квалифицированный и хорошо обученный персонал является неотъемлемой частью эффективности таможенных органов. Прозрачность и предсказуемость таможенных процедур и правил также важны для эффективности таможенных органов. Ясные и понятные правила классификации товаров, определения таможенной стоимости и применения таможенных пошлин и налогов способствуют более гладкому и быстрому прохождению товаров через границу. Особенное внимание требуется уделить быстрому и правильному определению кода товаров по Товарной номенклатуре внешнеэкономической деятельности (ТН ВЭД) товаров. Однако, классификация многофункциональных товаров может быть сложной из-за разнообразия их функций и технических характеристик. Таможенные органы должны проводить детальный анализ и исследование, чтобы определить основную функцию товара и правильно классифицировать его по ТН ВЭД.

Важность быстрого и правильного определения кода Товарной номенклатуры внешнеэкономической деятельности товаров сложно недооценить. Своевременное и безошибочное определение кода товара способствует ускорению таможенных процедур, то есть сократить издержки, связанные с ввозом и вывозом товаров. Корректное определение кода ТН ВЭД помогает избежать задержек и ошибок при оформлении таможенных деклараций, что в свою очередь способствует более быстрому прохождению товаров через таможенный контроль. Позволяет сократить временные и финансовые затраты, связанные с таможенным оформлением товаров. Корректное определение кода ТН ВЭД позволяет точно рассчитать таможенные пошлины и налоги, что помогает избежать переplat и споров с таможенными органами. Это также позволяет предприятиям сосредоточиться на своей основной деятельности и улучшить конкурентоспособность на мировом рынке[3-5].

К тому же способствует облегчению торговых операций. Корректное определение кода ТН ВЭД позволяет предприятиям точно классифицировать свои товары и соответствовать требованиям торговых партнеров и регулирующих органов. Это способствует снижению барьеров в международной торговле и улучшению доступа к рынкам. Способствует повышению прозрачности и надежности в мировой торговле. Корректное определение кода ТН ВЭД позволяет точно отслеживать и анализировать объемы и структуру международной торговли. Это помогает государственным органам и международным организациям разрабатывать эффективные политики и стратегии для поддержки мировой торговли.

Правильное определение кода ТН ВЭД является ключевым фактором для обеспечения эффективного перемещения товаров через границы и способствует развитию мировой экономики.

Основная часть

По ТН ВЭД понятие многофункциональных товаров относится к товарам, которые имеют несколько различных функций или возможностей. Это означает, что такие товары могут использоваться для различных целей или выполнять несколько задач одновременно.

Многофункциональные товары могут включать в себя различные категории товаров, такие как электроника, бытовая техника, инструменты, мебель и другие. Например, смартфон может быть рассмотрен как многофункциональный товар, так как он может выполнять функции телефона, камеры, медиаплеера, навигационного устройства и многого другого.

По ТН ВЭД классификация многофункциональных товаров является важным аспектом. Классификация определяет правильный код товара по ТН ВЭД, который определяет применимые таможенные пошлины, налоги и другие сборы. Она также влияет на правильное определение таможенной стоимости товара и применение соответствующих таможенных процедур.

Правильная классификация многофункциональных товаров по ТН ВЭД является важным шагом для обеспечения соблюдения таможенного законодательства и установленных требований, а также для правильного начисления таможенных пошлин и налогов в Государственному бюджету.

Правильная классификация кода ТН ВЭД для многофункциональных товаров позволяет точно определить применимые ставки и избежать неправомерного уплаты или недоплаты таможенных платежей. Помогает обеспечить соблюдение таможенных правил и защищает экономической безопасности страны. Различные товары могут подпадать под разные правила и требования, такие как сертификация, лицензирование или специальные разрешения. Правильная классификация помогает установить соответствующие правила и требования для товара. Правильная классификация товара упрощает таможенные процедуры, такие как оформление таможенной декларации и прохождение таможенного контроля. Таможенные органы могут легче и быстрее обработать товары, если они правильно классифицированы [6, 7].

В целом, правильная классификация кода ТН ВЭД для многофункциональных товаров является необходимым условием для соблюдения таможенных правил, определения таможенных платежей и облегчения таможенных процедур. Она также способствует прозрачности и точности статистических данных внешней торговли [7,8].

Правильная классификация многофункциональных товаров по ТН ВЭД может быть сложной из-за нескольких факторов:

1. Многообразие функций: Многофункциональные товары обычно имеют несколько различных функций или возможностей. Это может создавать сложности при определении основной функции товара и его соответствующего товарного кода по ТН ВЭД.

2. Технические характеристики: Многофункциональные товары могут иметь различные технические характеристики, такие как размеры, мощность, вес и другие параметры. Эти характеристики могут влиять на правильную классификацию товара и определение кода по ТН ВЭД.

3. Инновации и новые технологии: Многофункциональные товары часто основаны на инновационных технологиях и новаторских решениях. Это может создавать сложности,

поскольку таможенные органы могут не иметь достаточного опыта или информации о новых продуктах и их классификации.

4. Интерпретация таможенных правил: Таможенные правила и регуляции могут быть подвержены различной интерпретации. Разные таможенные органы или эксперты могут иметь разное понимание правил классификации, что может привести к различным результатам при классификации многофункциональных товаров.

5. Обновление таможенной классификации: Таможенные органы периодически обновляют и изменяют свои классификационные системы и ТН ВЭД. Это может создавать сложности, поскольку многофункциональные товары могут не иметь явного соответствия в существующих классификационных системах.

По ТН ВЭД многофункциональные товары могут быть классифицированы на основе различных критериев. Некоторые из них включают: [9, 10].

- **Функциональное назначение:**

Товары могут быть классифицированы в соответствии с их основным функциональным назначением. Например, электронные устройства могут быть классифицированы как компьютеры, телефоны или планшеты.

- **Материалы и состав:**

Классификация может основываться на материалах, из которых изготовлен товар. Например, одежда может быть классифицирована в зависимости от типа ткани или материала.

- **Технические характеристики:**

Товары могут быть классифицированы на основе их технических характеристик, таких как мощность, размеры, вес и другие параметры.

- **Использование:**

Классификация может основываться на предполагаемом использовании товара. Например, автомобили могут быть классифицированы как легковые, грузовые или специальные транспортные средства.

- **Торговая марка или модель:**

Некоторые товары могут быть классифицированы на основе их торговой марки или модели. Например, электроника может быть классифицирована по бренду или модели устройства с помощью детализации технических особенностей были разработаны и рекомендованы для практики новых национальных десятизначных кодов товара ТН ВЭД;

Таким образом, В целях совершенствования механизма обеспечения целостной связи между описанием товаров, товарным кодом и таможенными ставками в практику таможенного комитета внедрены четырехступенчатые методы классификации, разработанные для многофункциональных товаров, относящихся к товарной позиции 8403 ТН ВЭД. В результате стало возможным скоординировать интеграцию 4-х ступенчатого метода классификации контроля формы, метода логического контроля проверки 31 графы с 33 графой Грузовой таможенной декларации;

Важно отметить, что классификация многофункциональных товаров по ТН ВЭД может быть сложной и требует учета нескольких факторов, правильная классификация товара имеет большое значение для начисления таможенных пошлин и налогов, предложенные новые товарные коды ТН ВЭД позволили обеспечить полный сбор

таможенных пошлин, точное ведение таможенной статистики, а также обеспечение национальной экономической безопасности страны.

REFERENCES

1. Marina. G.Burns. Logistics and Transportation Security A Strategic, Tactical and Operational Guide to Resillience // CRC Press Reference. – 2015.
2. О.А.Овсянникова. Направления совершенствования таможенного регулирования. - Москва. 30.11. 2017 г. Вестник РТА. - № 11. - С. 3-17.
3. Учебно-справочное пособие по классификации товаров в соответствии с ТН ВЭД РФ.- М.: ДГУП «Ростаможинформ», 2001. -310 стр.
4. Особенности классификации товаров по ТН ВЭД. Серия «Таможня и Право». – СПб.: «ТИРЕКС», 2002. - 212 стр.
5. Пояснения к единой Товарной номенклатуре внешнеэкономической деятельности Содружества Независимых Государств на основе шестого издания Гармонизированной системы описания и кодирования товаров, <https://сustoms.gov.ru/участникам-вед>.
6. Қадиров Ф.А., Ташмухамедов Р.Р., Абдуганиев Б.Ё., Иняминов А.Э. Товарная номенклатура внешнеэкономической деятельности Республики Узбекистан (версия 2022 года). -Т.: - ООО «REN-Poligraf», 2022. - 656 стр.
7. Бен Л., Ирвин Шери Роузнау. Семинар по ГС - Днепропетровск, 2012.
8. К.М. Каримкулов. Упрощение таможенных процедур - требование современного бизнеса. // Таможенное регулирование. Таможенный контроль. –Москва. -№ 10. 2020. – С. 26-35.
9. Учебно-справочное пособие по классификации товаров в соответствии с ТН ВЭД РФ.- М.: ДГУП «Ростаможинформ», 2001. -310 стр.
10. www.kun.uz, www.customs.uz.

IKKINCHI JAHON URUSHIDAN KEYINGI YILLARIDA SURXONDARYODA MADANIY HAYOT.

Choriyev S.H.

Termiz davlat universiteti

Jahon tarixi kafedrasini o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8371968>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ikkinchi jahon urushidan keyingi yillarda surxondaryodagi madaniy hayot haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Sovet hukumati, kommunistik partiya, ma'rifatli qilish, sovet davrida madaniy muassasalar, madaniyat uylari.

CULTURAL LIFE IN SURKHANDARYA IN THE YEARS AFTER THE SECOND WORLD WAR.

Abstract. This article talks about cultural life in Surkhandarya in the years after the Second World War.

Key words: Soviet government, communist party, enlightenment, cultural institutions in the Soviet era, houses of culture.

КУЛЬТУРНАЯ ЖИЗНЬ СУРХАНДАРЬИ В ГОДЫ ПОСЛЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ.

Аннотация. В данной статье рассказывается о культурной жизни Сурхандарьи в годы после Второй мировой войны.

Ключевые слова: советская власть, коммунистическая партия, просветительство, учреждения культуры в советское время, дома культуры.

Sovet hukumati tomonidan qator dasturlarida qabul qilingan aholini "ma'rifatli qilish" vazifalarini amalga oshirishda maktabgacha tarbiya, maktab, o'rta maxsus va oliy ta'lim tizimidan tashqari, madaniy-ma'rifiy va ma'naviy ta'lim muassasalar tarmog'i; kutubxona, klub, kinoteatrlar oldiga bir qator mafkuraviy harakterdagi mas'uliyatli talablar qo'yilib, madaniy-oqartuv ishlari kommunistik partiya tashkilotining ajralmas tarkibiy qismiga aylantirildi. Madaniy-oqartuv muassasalari hukmron partiyaning tashviqot va targ'ibot olib boruvchi qudratli quroli sifatida keng xalq ommasi ongiga kommunistik mafkurani singdirishga xizmat qildi.

Mafkuraviy-g'oyaviy ahamiyati kuchli bo'lgan madaniy-ma'rifiy va oqartuv muassasalar faoliyatiga sovet davlati ahamiyat bilan qarab uning shu faoliyatini yaxshilash va ish jarayonini tartibga solish maqsadida taxlil etilayotgan yillarda bir qator qarorlar qabul qildi. Jumladan, 1946 yil 12 martda O'zbekiston Kompartiyasi Markaziy Qo'mitasi va O'zbekiston SSR Ministrlar Soveti "O'zbekiston SSRda madaniy-oqartuv muassasalar ishini yaxshilash tadbirlari to'g'risida" qaror qabul qilib, unda bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish rejalarini tasdiqladi⁶⁹. O'zbekistonda sovet davrida madaniy muassasalar o'z faoliyatini barcha davlat va jamoa xo'jaliklari va shahar va tuman markazlarida faol amalga oshirdilar.

O'zbekiston SSR Ministrlar Sovetning 1948-yil 17-noyabrdagi №2186 qaroriga ko'ra O'zbekiston SSR hududida faoliyat ko'rsatayotgan madaniy muassasalar faoliyati yaxshi olib

⁶⁹ Нурмухамедова М. Ўзбекистонда маданий-маърифий ишлар. –Т.: Ўқитувчи, 1993. – Б.47; Қизил Ўзбекистон. 1947 йил 13 март.

borilmayotganligi va har bir muassasaga lektor belgilash kerakligi to'g'risida qaror chiqarildi. Bu qararning 1-ilovaga ko'ra qishloq va rayonlarda 400 lektor tashkil etilishi belgilandi, madaniy oqartuv muassasalari, maktablar va kutubxonalarini yetuk lektorlar bilan taminlanish belgilandi. Radio eshittirishlar orqali haftasiga ikki marta ilmiy-maorif mavzularida eshittirishlar tashkil etilishi kerakligi aytili. 2-ilovasida esa klub, madaniyat uylari, qiroatxonalaridagi ishlarning g'oyaviy-siyosiy mazmuni yuksaltirish, klub va madaniyat uylarida siyosiy, umumiy ma'lumot to'garaklari va havaskorlik to'garaklari muntazam ishlashi va shu asosda 1500 badiiy to'garaklar tashkil etilishi be'lgilandi. Madaniyat muassasalari esa kerakli moddiy ta'minot bilan ta'minlash, Termiz va boshqa shaharlarda 1948-yil 1-dekargacha xotin-qizlar to'garaklari tashkil qilish belgilandi.⁷⁰

O'zbekiston SSR Vazirlar Kengashining 1949-yil 17-noyabrdagi 2186-sonli "O'zbekiston SSRda madaniy-ma'rifiy muassasalar ishlarini yaxshilash to'g'risida"gi qarorida mazkur muassasalar ishida bir qator kamchiliklar Surxondaryo viloyatida kuzatilgan. Viloyatimizning bir qator tumanlari, jumladan Sho'rchi, Uzun, Sariosiyo tumanlarida, shuningdek okrug ijroiya qo'mitasida hududdagi madaniy-ma'rifiy ishlarning ahvoli to'g'risidagi masalani besh yarim yil moboynda bir marotaba ham muhokama qilishmagan. Bundan tashqari viloyat va qishloq kutubxonalarini kitob targ'ibotining yaxshi yo'lga qo'yilmagan. Shu vaqtgacha Sho'rchi tumanidagi kolxoz klublaridan birortasi, Uzun tumanidagi "Yangi kuch", "Yangi bog'", "Qizil g'uncha" kabi kolxoz klublariga qishloq soveti va kolxozlar tomonidan yetarli darajada e'tibor qaratilmaganligi sababli yopilgan. Olti oy davomida Uzun tumanidagi qishloq kutubxonasi mudiri Musaev Telpak-Chinor qishloq kengashi raisining o'rinbosari lavozimida ishlagan, ammo kutubxona ishi yaxshi yo'lga qo'yilmagan. Shuningdek, Sho'rchi tumanida Qarluq qishloq kengashiga qarashli qishloq kutubxonasi mudirining ish haqi Qishloq Kengashi qorovuliga to'lanib kelinganganligi. Termiz o'lkashunoslik muzeyi aholining madaniy ehtiyojlarini qondira olmasligi alohida ta'kidlab o'tilgan⁷¹.

Mazkur qaror asosida viloyatdagi madaniy-ma'rifiy muassasalar faoliyatini yanada takomillashtirish maqsadida Viloyat ijroiya qo'mitasi tomonidan bir qator chora-tadbirlar belgilab olindi. Jumladan, 1949 yil 1-maydan boshlab tumanlarda madaniyat uyi, kutubxonalar va kolxoz klublari tashkil qilish, 24 ta ma'ruzalar va aholi o'rtasida kamida 2500 ta suxbatlar o'tkazish, to'garaklar sonini 100 taga yetkazish, kolxoz-sovxoqlarda kutubxonalar sonini 80 taga yetkazish hamda ularning kitob fondi kamida 150 dona kitobdan ortiq bo'lishini ta'minlash kabi chora tadbirlar belgilab olindi⁷².

Urushdan keyingi yillarda Surxondaryoda ham barcha madaniy-muassasalari faoliyat ko'rsata boshladi. 1947 yilda Denov shahrida madaniyat uyi hashar yo'li bilan qurildi. Ushbu madaniyat uyining ochilishida taniqli san'atkorlarimiz Tamaraxonim, X.Nosirovalar qatnashdilar. Madaniyat uyi qoshida "O'zbek ashula va raqs" ansambili va teatr to'garaklari ish boshladi. To'garaklarda o'zbeklar, tojiklar, ruslar, armanlar, tatarlar va turli millat vakillari a'zo bo'lgan. Tahlil qilinayotgan yillarda butun sovet mamlakatlarida bo'lgani kabi Surxondaryoda ham klub muassasalari soni bir qadar oshgan bo'lsa-da, ularning moddiy ta'minot darajasi esa yaxshi ahvolda emas edi. Klublardagi tomosha zallari zarur asbob-uskuna zamonaviy texnika vositalari

⁷⁰ Сурхондарё вилояти Шеробод давлат архви. Фонд-54,1.рўйхат,5-иш, 9-13 варақлар.

⁷¹ ЎзМА, Р-837-фонд, 33-опис, 2556-йиғма жилд, 270-271 варақлар.

⁷² ЎзМА, Р-837-фонд, 33-опис, 2556-йиғма жилд, 271-272 варақлар.

bilan yetarli darajada jihozlanmadi. Ko'p holatlarda mavjud klub binolaridan boshqa maqsadlarda ham foydalanildi.

Sovet hokimiyati tomonidan kommunistik partiyaning g'oyalari majburan xalqimiz ongiga singdirildi. Shu jumladan Surxondaryo viloyat Madaniyat boshqarmasi 1956 yil 26 iyulda № 140 buyrug'iga asosan mafkuraviy ishlar darajasini ayniqsa yoshlar o'rtasida oshirish maqsadida keng ko'lamda KPSS MK XX se'zdi materiallarini tushuntirishni kuchaytirish, singdirish maqsadida **birinchidan:** klublar, madaniyat uylarida, kutubxonalarda, madaniyat va istirohat bog'larida, kolxoz-sovxozlarda ijtimoiy-siyosiy, tabiiy, ilmiy, badiiy-adabiy mavzularda tizimli ma'ruzalar tashkil etish; **ikkinchidan:** ommaviy yoshlar sayillari, adabiy kechalar, korporativ tadbirlar belgilandi Bu tadbirlar, kechalar orqali yoshlarga kommunistik g'oyalar singdirildi⁷³.

Madaniy muassasalar maxsus topshiriqlar asosida tadbirlar uyushtirdi va dastur ishlab chiqdi. Tadbir 1956 yilning 26-27 avgust kunlari "Hosil kuni" mavzusida o'tkazildi. Madaniy muassasalar turli hududlarda: Termizda, Denovda, Angorda va boshqa hududlarda o'tkazdi. Savet davrida Surxondaryoda ham madaniy muassasalarga bo'lgan e'tibor kuchayib, 1956 yilda Denov madaniyat uyining qoshida O'zbek teatr to'garagi tashkil etilib va sovet g'oyalarini tarannum etuvchi spektakllar qo'yila boshlandi. Bu teatr ajoyib chiqishlari bilan xalqning mehrini qozondi. 1959 yili Buxoroda o'tkazilgan "Rus xalq teatrlari" ko'rik tanlovida "Taqdir" nomli spektakli 1-o'rinni olishga sazovor bo'lgan. Bu teatr 1960 yilda esa "Xalq teartri" unvoniga sazovor bo'ldi⁷⁴.

Urushdan keyingi yillarda O'zbekistondagi barchan kutubxonalar o'z faoliyatlarini sovet tuzumi mafkurasini ulug'lash, tarbiyaviy-g'oyaviy ishlarni yaxshilash va kengaytirish maqsadida turli mavzularda kitob ko'rgazmalari, ma'ruzalar, munozaralar, konferensiya va kechalarni uyushtirishning asosiy tashkilotchilaridan biriga aylandi.

O'zbekiston SSR Ministrlar Sovetining 1948 yil 17 noyabrida qabul qilgan "O'zbekiston SSRda kutubxonalar ishini yaxshilash tadbirlari to'g'risida"gi qarorida respublikaning barcha kutubxonalarida Komunistik partiyaning g'oyaviy-siyosiy mafkurasini targ'ib etish vazifasi asosiy maqsad qilib qo'yilgan. Ammo kutubxonalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, kutubxona fondlarini boyitish, kutubxonalarni milliy an'analar asosida rivojlantirish haqida bir og'iz gapirolmadi.

Sovet hukumati tomonidan kutubxonalar ishini yaxshilashga qaratilgan bir qator tadbirlar amalga oshirilsada, kutubxonalar faoliyatini birdaniga yaxshilanmagan. 1956 yilda Termiz shahar kutubxonasi ilgari vino sotiladigan do'konga joylashtirilganligi yuqoridagi holatga yaqqol misol bo'ladi. Surxondaryo viloyat kutubxonasi joylashgan bino ham aholi orasida keng miqyosida madaniy-oqartuv ishlarini olib borishga qodir emasligi, o'sha davrda ham tanqid ostiga olingan edi⁷⁵. 1959 yilda kolxoz va sovxozlarda yangi kutubxonalar tashkil etish, mavjud kutubxonalar tarmog'ini kengaytirish va kitobxonlarga xizmat ko'rsatishda kitob fondlaridan barcha aholining foydalanishini ta'minlashga qaratildi. Surxondaryo viloyati yirik kutubxonalari kitob fondlari aholiga keng ravishda ochib qo'yildi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, madaniy-oqartuv muassasalari moddiy-texnika bazasi yaxshi bo'lmasa-da, madaniy hayotning asosiy ma'rifat o'choqlaridan biri bo'lib, xalqning ma'naviyatini yuksaltirishda ijobiy ishlarni amalga oshirilgan.

⁷³ Сурхондарё вилоят давлат архиви, 454-фонд, 1-рўйхат, 11-иш, 12-варақ.

⁷⁴ Сурхондарё вилоят давлат архиви, 454-фонд, 1-рўйхат, 11-иш, 15-16-варақ.

⁷⁵ Сурхондарё вилоят давлат архиви, 89-фонд, 5-рўйхат, 8-иш, 61-варақ.

REFERENCES

1. Нурмухамедова М. Ўзбекистонда маданий-маърифий ишлар. –Т.: Ўқитувчи, 1993. – Б.47; Қизил Ўзбекистон. 1947 йил 13 март.
2. Сурхондарё вилояти Шеробод давлат архви. Фонд-54,1.рўйхат,5-иш, 9-13 варақлар.
3. ЎзМА, Р-837-фонд, 33-опис, 2556-йиғма жилд, 270-271 варақлар.
4. ЎзМА, Р-837-фонд, 33-опис, 2556-йиғма жилд, 271-272 варақлар.
5. Сурхондарё вилоят давлат архиви, 454-фонд, 1-рўйхат, 11-иш, 12-варақ.
6. Сурхондарё вилоят давлат архиви, 454-фонд, 1-рўйхат, 11-иш, 15-16-варақ..
7. Сурхондарё вилоят давлат архиви, 89-фонд, 5-рўйхат, 8-иш, 61-варақ.
8. Rahmonov, M. (2023). TRADITIONAL LIFESTYLE OF THE TOKCHI PEOPLE OF SURKHAN OASIS. *Modern Science and Research*, 2(4), 720-722.
9. Rahmonov, M. (2023). Surxon vohasi toqchi qavmlari hududiy joylashuvining ilmiy tahlili. *Марказий Осиё тарихи ва маданияти*, 1(1), 341-344.
10. To‘Rayev, S. G. O. G. L., & Raxmonov, M. X. O. G. L. (2022). BX KARMISHEVA TADQIQOTLARIDA SURXON VOHASI YUZ URUG‘LARINING ETNIK TAVSIFI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 43-51.
11. Shukurova S. M. et al. TELEKOMMUNIKATSIYA TARMOG ‘IDA MAVJUD BO ‘LGAN XAVFSIZLIK MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISHNI TADQIQ ETISH //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 71-80.

UDK.634.2

**STIMULYATORINI SUSPENZIYA BILAN QO'LLASHDA G'O'ZANING
O'SISHI, RIVOJLANISHI VA HOSILIGA TA'SIRI.**

Safarova Nilufar Rustambayevna

Toshkent davlat agrar universiteti asistenti. nilufar@mail.ru

Tuxtayev Soatmurod Boysari o'g'li

Toshkent davlat agrar universiteti magistranti. soatmurod@gmail.ru

Hamroyeva Sug'diyona O'ktam qizi

Toshkent davlat agrar universiteti magistranti. sug'diyona@com.uz

Nazarboyeva Munira Farid qizi

Toshkent davlat agrar universiteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8371980>

***Annotatsiya.** Respublikamizda aholi sonining ko'payishi hamda oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabning ortishi, kam xarajat qilib yuqori hosil olish va iqtisodiy samaraga erishish, oziq-ovqat mahsulotlari bilan aholini yetarlicha ta'minlash bilan birga paxtachilikda ertapishar, serhosil, tashqi stress omillarga, kasallik va zararkunandalarga bardoshli yuqori va sifatli tola yetishtirishda yangi o'sishni sozlovchi moddalar bilan ishlov berish agrotexnologiyalarini ishlab chiqish dolzarb masalalardan hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha 2017–2021 yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasining 3.3 bandida "...qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini izchil rivojlantirish, mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash, ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish, zamonaviy o'sishni sozlovchi preparatlarni qo'llash agrotexnologiyalarini joriy etish" kabi muhim vazifalar belgilangan. Shu asosda qishloq xo'jaligi ekinlarini parvarishlashda yangi o'sishni sozlovchi moddalarni qo'llashning maqbul me'yorlari hamda muddatlarini ishlab chiqish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borish ham dolzarb hisoblanadi.*

***Kalit so'zlari:** Paxta hosili unib chiqishi, g'o'zaning o'sishi, rivojlanishi suspenziya qullash.*

**INFLUENCE ON THE GROWTH, DEVELOPMENT AND YIELD OF COTTON
WHEN USING THE STIMULATOR WITH A SUSPENSION**

***Abstract.** In our republic, the increase in the population and the increase in the demand for food products, obtaining a high yield at low cost and economic efficiency, as well as providing the population with sufficient food products, in cotton cultivation, early, fertile, external stress factors, disease and the development of agrotechnologies of treatment with new growth regulators in the cultivation of high and quality fiber that is resistant to pests is one of the urgent issues. Paragraph 3.3 of the Action Strategy for the further development of the Republic of Uzbekistan for 2017-2021 states "... consistent development of agricultural production, strengthening of the country's food security, expanding the production of environmentally friendly products, modern important tasks such as "introduction of agrotechnologies of application of swelling-regulating preparations" are defined. On this basis, it is also important to carry out scientific research on the development of optimal standards and periods of use of new growth regulators in the care of agricultural crops.*

***Keywords:** Germination of cotton crop, cotton growth, development, suspension cultivation.*

ВЛИЯНИЕ НА РОСТ, РАЗВИТИЕ И УРОЖАЙНОСТЬ ХЛОПКА ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ СТИМУЛЯТОРА С СУСПЕНЗИЕЙ

Аннотация. В нашей республике увеличение численности населения и увеличение спроса на продукты питания, получение высокого урожая при низких затратах и экономической эффективности, а также обеспечение населения достаточным количеством продуктов питания, в выращивании хлопка раннего, плодородного, внешнего стрессовые факторы, болезни и разработка агротехнологий обработки новыми регуляторами роста при выращивании высококачественного и устойчивого к вредителям волокна является одной из актуальных проблем. В пункте 3.3 Стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан на 2017-2021 годы указано «...последовательное развитие сельскохозяйственного производства, укрепление продовольственной безопасности страны, расширение производства экологически чистой продукции, современные важные задачи, такие как определены «внедрение агротехнологий применения препаратов, регулирующих набухание». Исходя из этого, важно также проведение научных исследований по разработке оптимальных норм и сроков применения новых регуляторов роста при уходе за сельскохозяйственными культурами.

Ключевые слова: Прорастание урожая хлопка, рост хлопка, развитие, суспензионное возделывание.

Kirish. Dunyo qishloq xo'jaligida o'tgan asrning 30-40 yillariga kelib o'simliklarni parvarishlashda AQSh, Rossiya Federatsiyasi, Xitoy, Yaponiya, Hindiston va Avstraliya kabi davlatlarda o'sishni sozlovchi moddalarga bo'lgan extiyoj ortib, hozirgi kunda jahon bozoridagi talab 2241 mln. AQSh dollariga tengdir. Bu esa dunyo qishloq xo'jaligida mahsulotlar yetishtirishda o'sishni sozlovchi moddalardan keng foydalanilayotganini bildiradi. O'sishni sozlovchi moddalar nafaqat o'simliklarni o'sishini boshqaradi, shu bilan birga tuproqning unumdorligini saqlash va oshirishda kechadigan agrokimyoviy jarayonlarni tezlashtiradi hamda yaxshilaydi.

Dunyoda iqlimning global o'zgarishi hamda yildan yilga ob-havoning noqulay sharoitlarda o'simliklarni parvarishlashda o'sishni sozlovchi moddalarni ilmiy asoslangan holda qo'llash ijobiy natijalar bermoqda. Bunda, ob-havo noqulayliklari, suv taqchilligi, zararkunandalar va turli kasalliklarning ko'payishi uchragan mavsumda o'sishni sozlovchi moddalar bilan ishlov berishni ilmiy asoslash natijasida nihollarning unib chiqish hamda o'sish rivojlanishida fiziologik jarayonlarning tezlashishi, o'simliklarning fotosintez mahsuldorligi ortishi, tashqi stress omillarga, kasallik va zararkunandalarga bardoshlilik oshishi, ertagi, yuqori va sifatli hosil olish hisobiga qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirish hajmi ortib, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash imkonini bermoqda.

Keyingi yillarda respublikamiz sharoitida turli fiziologik faol moddalar bilan chigitga va g'o'za vegetatsiyasi davrida o'simlikka ishlov berilganda nihollar unib chiqishi tezlashib, bir tekis va sog'lom unib chiqishi, kasalliklarga chidamliligi ortishi, ildiz tizimi baquvvat rivojlanishi, o'sishi va rivojlanishi jadallashib, paxta hosili va tolasining sifati yaxshilanishi bo'yicha qator tadqiqotlar o'tkazilgan

Shu yo'nalishdagi ishlardan biri 2017-2020 yillarda Toshkent viloyatining tipik bo'z tuproqlari sharoitida olib borildi va bunda Rossiyada ishlab chiqarilgan, ta'sir etuvchi moddasi araxidon kislotasi bo'lgan yangi Bioduks stimulyatorining g'o'zadagi samaradorligi o'rganildi.

Tadqiqotlar PSUEAITI tajriba dalalarida o‘tkazilib (Toshkent viloyati Qibray tumani), tajriba variantlari 4 qatorli, g‘o‘za qator orasi 80 sm, variantlar eni 2,6 m, bo‘yi 28 m, tajriba maydoni 80 m² ni tashkil qilib, 3 qaytariqda, joylashtirildi. Tajribada g‘o‘zaning Andijon-37 navi ekildi. Bioduks stimulyatori bilan chigitga ekish oldidan namlash davrida 2,0-3,0-4,0 ml/t me‘yorlarda ishlov berilib, g‘o‘zaning gullash davrida 3,0 ml/ga me‘yorda qo‘l purkagichda sepildi. Taqqoslash uchun etalon sifatida Gumimaks stimulyatori bilan chigitga 0,9 l/t va gullash davrida 0,4 l/ga me‘yorlarda ishlov berilgan hamda umumiy nazorat variantlari olindi

1-jadval

№	Tajriba variantlari	Chigitga ekish ishlov berish vaqti	G‘o‘zaning gullashdan oldin ishlov berish me‘yori
1	Nazorat	Ishlov berilmaydi	
2	Gumimaks	0,9 l/t	0,3 l/ga
3	Bioduks	3,0 ml/t	2,0 ml/ga
4	Bioduks	4,0 ml/t	2,0 ml/ga
5	Bioduks	5,0 ml/t	2,0 ml/ga

O‘tkazilgan tajribada chigitga ekish oldidan Bioduks stimulyatori bilan ishlov berilganda, chigitning dala unuvchanligi g‘o‘za navining biologik xususiyati va ob-havo sharoitiga bog‘liq holda turli ko‘rsatkichlarni namoyon qilgan. Dala sharoitida chigit unuvchanligini aniqlash bo‘yicha o‘tkazilgan birinchi kuzatuvda nazorat variantida unuvchanlik darajasi 45,4% ni tashkil etgan bo‘lsa, Bioduks bilan ishlov berilgan variantlarda bu ko‘rsatkich 48,2-50,2% ekanligi kuzatilgan.

Ta’kidlash lozimki, birinchi kuzatuvdayoq Bioduks stimulyatori bilan ishlov berilgan variantlarda unuvchanlik ko‘rsatkichi nazorat variantiga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo‘ldi.

Shuning bilan birga Bioduks stimulyatori bilan ishlov berilgan variantlarda chigit unuvchanligi bo‘yicha yuqori ko‘rsatkichlar keyingi muddatlarda o‘tkazilgan kuzatuvlarda

Tajribada Bioduks stimulyatorini g‘o‘zaning o‘sishi va rivojlanishiga ko‘rsatadigan ta’sirini aniqlash maqsadida davriy ravishda o‘simlik holati biometrik kuzatuvlar orqali o‘rganilib borildi. Bunda, chigitga hamda g‘o‘zaning rivojlanish davrida Bioduks stimulyatori bilan ishlov berilgan variantlarda o‘simlikning o‘sishiga qulay sharoit yaratilishi sababli, uning ijobiy ta’siri namoyon bo‘ldi deb hisoblaymiz

G‘o‘zaning gullash va hosil tugish davrlarida o‘tkazilgan kuzatuvlarda Bioduks bilan chigitga va g‘o‘zaning o‘suv davrida turli me‘yorlarda ishlov berilganda nazoratga nisbatan o‘simlik bo‘yi va hosil elementlari to‘planishi maqbullashgani va yuqori ko‘rsatkichlar olingani aniqlandi.

G'ozaning o'suv davri oxirida 2 sentabrda o'tkazilgan kuzatuvda Bioduks stimulyatori bilan chigitga 4,0 ml/t va gullash davrida 3,0 ml/ga me'yorda ishlov berilgan variantda o'simlik bo'yi 98,2 sm, hosil shoxlari

15,0 dona, ko'saklar soni 12,6 dona bo'lgani holda bu ko'rsatkichlar nazorat variantida mos ravishda 89,5 sm, 15,8 va 8,9 donani tashkil etib, Bioduks ta'sirida g'ozaning bo'yi 8,1 sm, hosil shoxlar soni 1,4 donaga va ko'saklar soni 1,9 donaga ko'proq bo'lganligi kuzatildi.

Paxta terimi oldidan 19 sentabrda o'tkazilgan kuzatuvda ko'saklarning ochilish darajasi aniqlandi. Bunda nazorat variantida ochilgan ko'saklar soni 3,7 donani yoki 36,4% ni tashkil etgan bo'lsa, Bioduks stimulyatori bilan turli me'yorlarda ishlov berilgan variantlarda 4,8-5,5 dona yoki 44,1-48,1% ga teng ekanligi hamda nazorat variantiga nisbatan ko'saklarning ochilish darajasi 8,1-1,7% ga tezlashgani kuzatildi.

Tadqiqot natijalari va ularning muhokamasi. Toshkent viloyati sharoitida chigitni ertagi va sog'lom undirib olish, kasalliklardan himoya qilish, g'ozaning o'sishi va rivojlanishini avjlantirish, yuqori va sifatli paxta hosili yetishtirish uchun Natriy gumat, Obereg', Fitovak, Bioduks va Zamin-M stimulyatorlarini qo'llashning maqbul me'yorlari va muddatlari ishlab chiqilgan. G'ozaga parvarishida yangi stimulyatorlarning maqbul me'yor va muddatlarini ishlab chiqish bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijalari o'rganilgan.

Mamlakatimizda chigitga o'stiruvchi moddalar bilan ishlov berish borasida ko'plab ilmiy tadqiqotlar o'tkazilgan, ularni qo'llash me'yorlari va muddatlari bo'yicha tavsiyalar berilgan, quyida ularga qisqacha to'xtalib o'tamiz.

T.Abduraxmonov, A.Normuxammedovlar [54; 10 b.] ta'kidlashicha, Oksigumat stimulyatori qo'llanilganda ekstremal sharoitlar: issiq va past haroratda, suv taqchil qurg'oqchilikda va sho'rlangan tuproqlarda, nitrat va zaharli ximikatlar to'plangan joylarda hamda har xil kasalliklarning o'simliklarga nojo'ya ta'sirini kamaytirishda yuqori samaradorlikka ega hisoblanadi.

B.Muxammadiev, Sh.Abdualimovlar [81; 10 b.] tomonidan Xorazm viloyati sharoitida o'tkazilgan tadqiqotlarda urug'lik chigitni ekish oldidan o'stiruvchi moddalar: Vitavaks 200 FF, T-86, GMK bilan ishlov berilganda, chigitning unib chiqishi tezlashgan, g'ozaning o'sish-rivojlanishiga ijobiy ta'sir qilgan hamda 1,7-2,9 s/ga qo'shimcha hosil olingan. B.Muxammadiev, Sh.Abdualimovlar [80; 396-398 b.] ning ilmiy manbalarida keltirilishicha o'tloqi allyuvial tuproqlar sharoitida chigitga turli stimulyatorlar bilan ishlov berilganda nihollarning unib chiqishi tezlashib, g'ozaning o'sib rivojlanishiga ijobiy ta'sir qilgan.

K.M.Tadjievning [98; 256-258 b.] tajribalarida chigitga Vitaros, Bronopol va P-4 preparatlari bilan ishlov berilganda, yosh nihollarni ildiz chirish va gommoz kasalliklaridan himoya qilish bilan birgalikda o'sishi va rivojlanishini tezlashib, mo'l va sifatli hosil olish imkonini bergan.

K.M.Tadjiev [95; 258-261 b.] ning ilmiy tadqiqotlarida Surxondaryo viloyati sharoitida kuzgi bug'doydan keyin takroriy ekin sifatida ekilgan g'ozaga Oksigumat stimulyatori shonalash va gullash davrlarida 0,5 l/ga qo'llanilganda, ko'sakdagi paxta vazni va hosildorlik oshganligi keltirilgan. Hozirgi kunda paxtachilikda ko'plab innovatsion texnologiyalar ishlab chiqilmoqda va amaliyotda keng joriy etilmoqda. Ma'lumki, har bir yangi ilmiy ishlanma iqtisodiy samara bersagina, keng joriy etishga tavsiya etiladi. Shu sababli ilmiy tadqiqotlarda va ishlab chiqarish sharoitida o'tkazilgan tajribalar natijalari asosida Natriy gumat, Obereg', Fitovak, Bioduks va

Zamin-M kabi kimyoviy va mikrobiologik asosli yangi stimulyatorlarni paxtachilikda qo'llashning iqtisodiy samaradorligini aniqlash. Hisoblashlar natijalariga ko'ra, Natriy gumat, Obereg' va Fitovak stimulyatorlari qo'llanilgan tajribaning nazorat variantida o'rtacha 3 yilda olingan paxta hosili 29,1 s/ga ni tashkil etib, yil davomida agrotexnik tadbirlarga gektariga 4500000,0 so'm sarflangan holda, yetishtirilgan va samaradorlikka erishilgan.

Xulosa.

Toshkent viloyatining tipik bo'z tuproqlari va noqulay tabiiy iqlim sharoitida chigitni sog'lom va ertagi undirib olish, kasalliklarga bardoshligini oshirish, g'o'zaning o'sishi va rivojlanishini jadallashtirish, paxtaning erta pishib yetilishini ta'minlash va yuqori hosil yetishtirishda Natriy gumat, Obereg', Fitovak, Bioduks va Zamin-M kabi kimyoviy va biologik asosli yangi stimulyatorlarni chigitga ekish oldidan va g'o'zaning o'suv davrida qo'llashning ilmiy va amaliy ahamiyati aniqlangan. G'o'zaning Navro'z va Andijon-37 navlari chigitga ekish oldidan va shonalash-gullash davrlarida Natriy gumat, Obereg', Fitovak, Bioduks va Zamin-M stimulyatorlari bilan ishlov berilganda o'simlikning o'sishi va rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, bo'yi 3,6-10,7 sm balandroq, hosil shoxlar soni 0,9-2,6 donaga va ko'saklar soni 0,4-1,9 donaga ko'proq bo'lgani holda ko'saklarning ochilish darajasi 4,5-13,7% tezlashgan. Shuning bilan birgalikda Zamin-M qo'llanilganda g'o'zaning hosil elementlari to'kilishi 5,2-11,9% gacha kamaygani aniqlangan.

REFERENCES

1. Abduraxmonov T., Normuxammedov A. Oksigumat "O'zbekiston qishloq xo'jaligi" jurnali. Toshkent. 2007. № 6. B.10.
2. Muxammadiev B., Abdualimov Sh. "Vitovaks-200 FF qo'llanilganda chigitning unib chiqishi va g'o'za hosildorligi". Fermer xo'jaliklarida Paxtachilik va g'allachilikni rivojlantirishning ilmiy asoslari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya ma'ruzalari asosidagi maqolalar to'plami. Toshkent. 2006 y. 396-398 b.
3. Tadjiev K.M. "Biostimulyatorni qo'llab takroriy ekilgan g'o'zadan yuqori va sifatli hosil yetishtirish". O'zbekiston Paxtachilik ilmiy-tadqiqot institutining 80 yilligiga bag'ishlangan "Paxtachilikdagi dolzarb masalalar va uni rivojlantirish istiqbollari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya ma'ruzalari asosidagi maqolalar to'plami. Toshkent. 2009 y. 258-261 betlar. Shamsiddinov F.R., Abdualimov.Sh.H. Namangan viloyati sharoitida Gumimaks stimulyatorining g'o'zadagi samaradorligi. G'o'za va g'o'za majmuidagi ekinlarni parvarishlash agrotexnologiyalarini takomillashtirish. Respublika ilmiy-amaliy anjumani ma'ruzalari asosidagi maqolalar to'plami. O'zPITI. -Toshkent, 2013. -B.169-172.
4. Murodova S.S. Mahaliy rizobakteriyalar shtammlari asosida g'o'zaning stress sharoitlarga chidamliligini oshiruvchi yangi, raqobatbardosh mikroba preparatlarini yaratish va ularning amaliy ahamiyatini baholash. Biologiya fanlari doktori dissertatsiyasi avtoreferati. - Toshkent, 2018. -B. 24.

LEONARDO DA VINCHING HAYOT VA IJODIGA TARIXIY NAZAR

Vahidov Suxrobjon Olimjon o'g'li

Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi huzuridagi "Barkamol avlod"
respublika bolalar maktabi Hududlar bilan ishlash va monitoring qilish
bo'limi uslubchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8372058>

Annotatsiya. Italiyadagi uyg'onish davri mutaffakkirlari hayoti eng chigal tarixiy muammolardan biri hisoblanadi. Chunki ushbu olimlarning hayoti to'la yoritilmagan. Yoritilganlari esa to'liq emas. Leonardo da Vinchi shunday tarixiy shaxslardan biri bo'lib, mazkur maqolada uning hayoti va ijodini o'rganish maqsad qilingan.

Kalit so'zlar: Yevropa, Italiya, Leonardo da Vinchi, inkvizitsiya, san'at, rassomchilik.

A HISTORICAL VIEW OF THE LIFE AND WORK OF LEONARDO DA VINCI

Abstract. The life of Renaissance thinkers in Italy represents one of the most complex historical problems. Because the lives of these scientists are not fully illuminated. Those described are not complete. Leonardo da Vinci is one such historical figure and this article aims to explore his life and work.

Keywords: Europe, Italy, Leonardo da Vinci, Inquisition, art, painting.

ИСТОРИЧЕСКИЙ ОБЗОР ЖИЗНИ И ТРУДА ЛЕОНАРДО ДА ВИНЧИ

Аннотация. Жизнь мыслителей Возрождения в Италии представляет собой одну из сложнейших исторических проблем. Потому что жизнь этих ученых освещена не полностью. Те, что описаны, не являются полными. Леонардо да Винчи – одна из таких исторических фигур, и данная статья призвана изучить его жизнь и творчество.

Ключевые слова: Европа, Италия, Леонардо да Винчи, инквизиция, искусство, живопись.

KIRISH

Yevropada uyg'onish davrining yirik mutaffakkirlaridan hisoblangan Leonardo da Vinchi 1452-yil 15-aprelda Toskanada tavallud topadi. Uning otasi Pyero da Vinchi o'z davrining mashhur insonlaridan edi. Vinchilar oilasi tarixi XIII asrga borib taqalib, otasi shu oiladan chiqqan notarius edi. Pyeroning ko'pgina farzandlari nikohsiz dunyoga kelardi. Bu ko'pincha xizmatkorlardan dunyoga kelardi. Bu bolalarga xuddi qonuniy farzanddek muomalada bo'lardi. Atrofdagilar ham bunga ko'z yumardilar [1].

Leonardo tavallud topishi bilan uni otasi darhol tan olgan va cherkovda cho'qintirilgan. Dastlab oilada u ham istiqomat qilgan, ammo tez orada uni Katerina bilan birgalikda Vinchi shaharchasidan uncha uzoq bo'lmagan Axiano shaharchasiga yashashga jo'natiladi. O'sha joyda to'rt yil Leonardo onasi bilan istiqomat qiladi. Leonardoga to'rt yarim yosh bo'lganda uni otasi onasidan ajratib olib o'zining oilasiga qo'shadi. Endi u otasining uyida istiqomat qila boshladi. Ammo 1457-yili Leonardo Pyeroning noqonuniy o'g'li deb e'lon qilindi [2].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Leonardoning bolalik yillari to'g'risida ma'lumot juda kam. U bolalik yillarida asosan botanika, geologiyaga qiziqqan bo'lsa, qushlarning parvozini kuzatishni xushlagan. Bu shuni ko'rsatadiki, Leonardoning yoshlik yillari asosan ochiq havoda shahar ko'chalarini kezgan holda o'tgan. Monte Albano tog'ining etagida Leonardoning yoshligi kechgandi. Uning bolaligi Arno

vodiysida o'tgan edi. Bu vodiy ushbu tog'ning etagidagi juda havobaxsh vodiy hisoblanadi. Arno vodiysidan Florensiyaning joylashuvi aniq ko'rinib turadi. Arno vodiysi tasviri ham Leonardoning ijodi cho'qqilaridan biri hisoblanadi. U 1473-yilda chizilgan tasvirdir.

Leonardoning o'z qo'lyozmalari ham mavjud bo'lib 7 ming varoqdan iborat kundalik va tasvirlar, chizmalar mavjud bo'lib, bugungi kungacha yetib kelgan. Ammo ushbu kundalik chizmalarda ham shaxsiy hayotga oid ma'lumotlar juda kam hisoblanadi. Ayniqsa, bolalik yillari haqida umuman ma'lumot mavjud emas. Shaxsiy ma'lumotlardan faqat bolaligining ma'lum qismi o'tgan Anxiano shahrigina qayt etilgan. Demak, Leonardo bolaligi haqida asosan rasmlar orqaligina ma'lumotlarni qoldirgan hisoblanadi. Bu rasmlar orqali uning bolaligi o'tgan hududlarni bilib olish mumkin.

Leonardoning muvaffaqiyatlari faqatgina rassomchilik bilan emas, balki, inson faoliyatidagi boshqa sohalar bilan ham bog'langandir. Ammo sermahsul bo'lish bilan birgalikda u yana bir ish bilan uzoq mashg'ul bo'lishi ham mumkin edi. Masalan yeti yil davomida bor yo'g'i o'n ikkita rasm yaratgani yuqoridagi fikrimizning isbotidir. Uning asarlarini o'rganuvchilar bir necha guruhlariga bo'linadi. Ulardan biri asarlar tarixini o'rganuvchilar guruhi bo'lsa, ikkinchi guruh kritik analizchilar hisoblanishadi. Bu guruh vakillari o'z navbatida Leonardo da Vinchi ijodini ijodiy tahlil qiladilar. Yani yaratilgan asarning qiymati, mavzusi, bezaklari, mazmuni haqida baxs-munozara olib boradilar. XXasrning ikkinchi yarmiga kelibgina Leonardoningijodini to'liq o'rganish uchun keng yo'l ochildi va qator ilmiy izlanishlar olib borildi [3].

Leonardo haqida Vazari o'zining qaytalarida: «Leonardo men aytganidek, bolaligida messer Pyero tomonidan o'qitish uchun Andreo del Verokkioga beradi. Verokkio bir qancha vaqt o'qitganidan so'ng Leonardoga o'zining bir suratida farishtani chizishni topshirgan. "Isoning cho'qintirilishi" asarida shu farishta tasvirlanishi kerak edi. Ushbu suratda Isoni cho'qintiruvchi Ioann tomonidan cho'qintirish marosimida farishta obrazini yaratish yosh Leonardoning zimmasiga tushadi. U jada ham yosh edi. Ammo surat kutilganidan shu darajada ajoyib chiqdiki, qolgan Andreo tomonidan bajarilgan suratdagi siymolardan ko'ra ushbu farishta obrazi alohida ajralib turar edi. Shu voqeadan so'ng Andreo Verokkio qaytib bo'yoq va qalam ushlaymay qo'yadi. Ushbu holat san'at tarixidagi eng mashxur kulgili voqeaga aylanadi va bu haqda barcha san'atkorlar xabardor edilar. "Cho'qintirish"dagi ushbu holatni Vazari yana boshqacha ham talqin qiladi [4].

Andreo Verokkio o'z davrining yani XV asrning eng mashxur ijodkorlaridan biri edi. Yirik ko'rinishlarni o'z asarida juda yorqin ranglar bilan talqin qilib bera oladi. Uning asarlaridagi siymo ortida o'ziga xos manzara joylashgan bo'lar edi. Masalan, daraxtlar, ishlayotgan mehnatkash dehqonlar, fonda bu juda ajoyib ko'rinishga ega bo'lar edi. Tepaliklar va tog'lar fonda o'ziga xos ahamiyat kasb etardi. Shuning uchun ham Leonardoning surati o'zini mohir deb bilgan nozik did sohiblaridan biri bo'lmish Verokkioni xafa qilgan edi. U yuksak didli ijodkor bo'lgani uchun ham qaytib mo'yqalamni qo'liga olmagan edi. Chunki u o'zi yaratgan asardan ortiq ko'ngli to'lmasligi aniq edi. Ushbu surat bugungi kunda Florensiyaning Uiffitsi galereyasida saqlanmoqda. "Isoning cho'qintirilishi" surati galereyaga 1472-yilda, Leonardoga yigirma yil bo'lganda hadya qilingan edi.

Leonardo "Cho'qintirish" suratida ham o'zining ijodkorligini namoish eta oldi. Suratda tuman va sharsharalarning uyg'unligida soyalarning o'ynoqi holati asarni o'zgacha chiqishiga sabab bo'lgan. Bu sehrlı hissiyotni ifodalovchi peysajni yana "Mona Liza" suratida ham ko'rish

mumkin. Leonardo qo'llagan bu yangi uslubning afzalligi shunda ediki, u rasmni biroz chekkalaridan xiraroq o'ziga xos manzaralarni noaniqliklar bilan tasvirlashga erishadi. Bu o'sha davr musavvirlikdagi yangicha uslub edi hamda Leonardoga katta shuhrat olib keldi.

Leonardo o'zining portret ortidagi peysaji bilan inson tabiatning bir bo'lagi sifatidagi ko'rinishini uning atrofini o'rab turgan jismlar bilan ko'rsatishga harakat qiladi. Bu bilan u peysajni oddiy suratdagi bezovchi fon emas ekanligini ko'rsatdi. Bu san'at darajasiga ko'tarildi. Leonardo o'zining bolaligidan beri chizib kelayotgan g'oyalarining chizmasida bir necha yildan so'ng peysaj va portretni o'zaro ajratmaydigan as'atkor Sandro Botticelli ijodidagiga o'xshash qilib tasvir beradi. Leonardo tabiatan og'ir inson bo'lgani uchun u suratlari ma'lum muddat nom qo'ymagan. Shuning uchun ham juda ko'p ishlari chala qolib ketishiga olib kelgan. San'at bilimdonlarining fikricha egasiz qolib ketga shu davr barcha rasmlarini Leonardoning asarlari deb atasharkan. U doimo muammolardan, baxs-munozalardan o'zini olib qochishga harakat qilgan. Hattoki unga yosh raqobatchisi Mikelanjelo haqorat bilan murojaat qilganda ham: "Komil inson o'zida sabr-toqatni tarbiyalay bilishi kerak", - deb javob bergan edi. So'zining davomida: "Aynan shu joyda bosiqroq", - deb yozadi Leonardo.

"Cho'qintirish" suratidan so'ng Leonardo nemis izlanuvchilariga juda yaxshi ma'lum bo'lgan Lyugvig Xeydenrayx "birinchi haqiqiy san'atdagi peysaj" deb baho bergan suratini yaratadi. Arno vodiysining yuqoridan ko'rinishi kechinmasini beradi. Buning ustiga surat sharq uslubida bo'yalgandir. U harakatlar bilan liq to'la holda chizilgandir. Bu holatlarning o'ta jonli qilib chiza olish Leonardoning naturada chizgani bilan xarakterlanadi. U bu suratida harakatlar va bulutlarning zo'r tasvirlovchisi sifatida gavdalanadi. Ushbu suratning ostida "Muqaddas Mariyaning qordagi kuni" deb yozilgan edi va sana "1473-yil 5-avgust" deb qatr etilgan. Ko'rinib turibdiki ushbu suratdan shaxsan Leonardoning o'zini ham ko'ngli to'lgan. Agar rasm o'ziga yoqmaganida uning ostiga qaytlarni yozib qoldirmagan bo'lardi [5].

Ushbu uchinchi asardan so'ng Leonardo hayotida palapartish asarlarni yaratish boshlangan. San'atshunoslarning fikricha u o'z asarlariga nimagadir avvalgi diqqatini yo'qotadi. Bundan tashqari u endi Oraarlaridagi chuqur falsafiy va badiiy bezaklarni tasvirlashda qator kamchiliklarga hamda avvalgi asarlariga qaraganda umrining oxirlaridagi barcha asarlari shunday tarzda chizilgan degan xulosa kritiklarda bugungi kunda xulosani keltirib chiqargan. Bu tortishuvlar haligacha o'z tasdig'ini topmagan bo'lsada, ammo ushbu asarlardagi noaniqlik avvalgilaridan keskin farq qilishi kuzatiladi. Leonardo asarlari haqidagi asarlar ichida eng klassik baho bergani bu – Britaniya imperiya kolleksiyasi saqlovchisi Kannel Klark hisoblanadi. Ushbu kolleksiya ham "Leonardo da Vinchi" nomi bilan ataladi. Klarkning fikricha Leonardoning asarlari eng yuqori saviyadagi asarlar bo'lib, ular hech qachon o'z qiymatini yo'qotmagan.

"Hayrli tufha" birinchi ilk san'at davrining eng yorqin asari sifatida baholanadi. U ham bugungi kunda Florensiyaning Uiffid galereyasida saqlanmoqda. Suratda juda qo'rqib ketgan Mariya chap qo'lini qo'yganicha turishi, Medichi daxmasidagi manzarani esga soladi. Bu daxma San Lorenzo cherkovida joylashgan. Daxmani Verokkio ustalari va shogirtlari 1472-yilda barpo etishgan hisoblanadi. Leonardo shu maqbaradagi Mariya suratidan o'ziga nusxa sifatida foydalanib, siymoni har qachongidan ham chiroyli chiza olgan. Bu suratga hozirgacha Leonardoning ichki dunyosining tashqi ko'rinishi sifatida baho beriladi.

Jenevri de Benchi portreti 1473-1474-yillarda yaratilgan hisoblanadi. Bu surat hozirgidagiday to'ydan keyin ikki yoshga to'ylaridan esdalik sifatida berilishi kerak edi. Ushbu

to'y 1474-yilning yanvarida bo'lib o'tgan edi. Ushbu portretidagi ayolning qo'llari o'ttiz yil keyin chizilgan Madonna qo'llariday ustma-ust qo'yilgan holda tasvirlangan. Jinevra tabiatan ancha sovuq bo'lsada Leonardoning shaxsan o'ziga bu surat yoqqan va uning tabassumini biroz Leonardoning o'zi vujudga keltirgan. Bu surat har jihatdan bir necha yillar davomida yaratilgan Mona Liza uchun asos bo'lib xizmat qilgan.

Jinevra portretidan so'ng Leonardo Madonna siymosi mavzusidagi ijodiy izlanish davri sifatida o'tdi. Taxminan 1476-yildan 1480-yilgacha (yigirma to'rt — yigirma olti yil) shu masaladagi nusxalarni tayyorlaydi. Ularning bir qanchasi suratga va qolganlari esa eskizligicha qolib ketdi. «Madonna gul bilan» (Myunxen muzeyi), «Madonna Litta» va «Madonna Benua» (ikkilasi Peterburgda) suratlaridagi detallar Leonardo to'g'ri deb hisoblagan tarzda joylashtirilgandi yani tasvirlangandi. Ular peysajli suratlardan hisoblanadi. Barcha suratlarda shu an'ana takrorlangan. Ammo ular eng cho'qqi ijodiy suratlardan hisoblanib, Leonardoning ichki dunyosi va ayol obrazi qanday bo'lishi kerak degan savolga javob beradi [6]

XULOSA

Rassomlik san'atini Leonardo da Vinchi san'atning asosiy turi deb hisoblar edi. U rassomlik san'ati yordamida odamlar dunyoni bilib oladi deb, bu san'atga tadqiqotchi sifatida yondashdi. Buyuk olim inkvizitsiyaning g'azabiga uchrashidan qo'rqmay, rasmlarda odamning gavdasini to'g'ri tasvirlash uchun uning tana tuzilishini bilib olishga harakat qildi. Leonardo da Vinchi chizgan rasmlarida uning o'zi sevgan va kuzatgan hayot tasvirlangan.

REFERENCES

1. Джорджо Вазари. 12 Жизнеописаний - royallib.ru с. 47.
2. Гастев А.А. «Леонардо да Винчи», Москва: «Молодая гвардия», 1982 г с. 13.
3. Вольнский А. Л. Жизнь Леонардо да Винчи. — М.: Алгоритм, 1997. — 525 с.
4. Лазарев В. Н. Леонардо да Винчи: (1452—1952) / Оформление художника И. Ф. Рерберга; Институт истории искусств АНР. — М.: Изд-во Академии наук, 1952. с. 60.
5. Цёльнер Ф. Леонардо да Винчи 1452—1519: Полное собрание живописи и графики / Пер. с англ. И. Д. Глыбиной. — М.: Taschen; Арт-родник, 2006. — 695 с.
6. Свен Ортоли, Никола Витковски Ванна Архимеда: Краткая мифология науки. — Москва: Колибри, 2007. с. 72.
7. Сайфуллаев, Б. Д. Ў. (2022). ЎЗБЕКИСТОН ВА ҲИНДИСТОН: ОЛИЙ ТАЪЛИМ СОҲАСИДА АЛОҚАЛАРНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 25), 595-601.
8. Sayfullayev, В. (2022). ЎЗБЕКИСТОН-ҲИНДИСТОН: СТРАТЕГИК ШЕРИКЧИЛИКНИНГ ЯНГИ ФОРМАТДА РИВОЖЛАНИШИ. ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЛАР САММИТИ.
9. Sayfullayev, В. (2022). АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ВА ДАСТУРИЙ МАHSULOTLAR ISHLAB CHIQRISHDA XALQARO HAMKORLIK: O'ZBEKISTON VA HINDISTON MISOLIDA. АХБОРОТ-КОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ВА ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЯЛАРИ СОҲАСИДА

ЗАМОНАВИЙ МУАММОЛАР ВА ЕЧИМЛАР РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-ТЕХНИК
АНЖУМАНИНИНГ МАЪРУЗАЛАР ТЎПЛАМИ.

10. Sayfullayev, B. (2021). Ўзбекистон-Ҳиндистон: икки томонлама ҳамкорликнинг янги саҳифалари. ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ АХБОРОТНОМАСИ.
11. Sayfullayev, B. (2021). ЎЗБЕКИСТОН-ҲИНДИСТОН: ҲАРБИЙ СОҲАДА ИККИ ТОМОНЛАМА МУНОСАБАТЛАРНИНГ РИВОЖЛАНИБ БОРИШИ. ЎЗМУ ХАБАРЛАРИ. ВЕСТНИК НУУз. АСТА NUUZ.
12. JO'RABOYEV, N. Y., & SAYFULLAYEV, B. D. O. G. L. (2021). КО'ННА ВА НАВҚИРОН ТОШКЕНТ БОЗОРЛАРИ. In Uzbek Conference Publishing Hub (Vol. 1, No. 01, pp. 83-86).
13. Sayfullayev, B. D. (2022). Development of Bilateral Political Relations between Uzbekistan and India. Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences, 1(3), 54-56.

КОНЦЕПЦИЯ ГЕРОЯ В СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ ПРОЗЕ

Муродова Дилдора Арабовна

Наимова Гулхае Анвар кизи

Узбекский государственный университет Мировых языков

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8374016>

Аннотация. В статье концепция героя в современной русской прозе, Литературный герой, в концепции авторов статьи, предстает культурным героем, отражающим актуальные ценностные ориентиры XXI века. Приводятся ключевые характеристики следующих типов: «свидетель эпохи», «святой», «виртуальный герой», «защитник», «дауншифтер», «сталкер».

Ключевые слова: современная литература, герой, «свидетель эпохи», «святой», «виртуальный герой», «защитник», «дауншифтер», «сталкер».

THE CONCEPT OF THE HERO IN MODERN RUSSIAN PROSE

Abstract. The literary characters, in the concept of the authors, appear as the cultural characters reflecting relevant valuable reference points of the 21st century. The key characteristics of the following types are specified: "A witness of the epoch", "a Saint", "a virtual character", "a defender", "a downshifter", "a stalker".

Key words: Modern literature, character, "A witness of the epoch", "a Saint", "a virtual character", "a defender", "a downshifter", "a stalker".

Осуществленный анализ текстов художественных произведений позволил выявить шесть основных типов современных литературных героев: «свидетель эпохи»; «святой»; «виртуальный герой»; «защитник»; «дауншифтер»; «сталкер».

Охарактеризуем данные типы более подробно.

«Свидетель эпохи» – герой не нашего времени. Герой-ключ к семиотическому полю прошлого воплощен в романе Е. Водолазкина «Авиатор» [8]. Он сравнительно молод (около 30 лет). Сфера его профессиональной реализации особого значения не имеет. Такого героя почти не интересует ни политика, ни общественная жизнь: «Страна – не моя мера, и даже народ – не моя». При этом повседневность такого героя, будучи частно-ориентированной, по мере развёртывания сюжета его жизни принимает характер общественно-значимый и может осознаваться таковым: «Ведь это только на первый взгляд кажется, что Ватерлоо и умиротворённая беседа несравнимы, потому что Ватерлоо – это мировая история, а беседа вроде как нет. Но беседа – это событие личной истории, для которой мировая – всего лишь небольшая часть Ватерлоо забудется, в то время как хорошая беседа – никогда».

Каждая описанная деталь, каждый фрагмент – своего рода семиотический код, позволяющий считывать не только текст, но и контекст, историческую эпоху, воплощённую в отдельной жизни: «Может, как раз для того я воскресён, чтобы все мы ещё раз поняли, что с нами произошло в те страшные годы, когда я жил?» Жизненные истории современников существуют контрапунктом, определяя масштаб «свидетеля». Значимым на наш взгляд, является то, что «свидетель» – верующий человек. Конфессиональная принадлежность может меняться, неизменным остаётся то, что этот

герой живёт в мире, где есть Бог: *«Тихо, как в Раю. Почему-то мне кажется что в Раю должно быть тихо».*

Однако, обращение к Богу такого героя носит характер не религиозный, а повседневный, что наглядно отображается в романе Г. Яхиной «Зулейха открывает глаза»: *«Аллах Всемогущий, дай исполнить задуманное – пусть никто не проснется»* [9]. Возможно, данная черта характера свидетеля связана со временем его жизни – 20-е-30-е годы XX века, когда верующим было абсолютное большинство населения России.

«Святой» – герой иного типа, наиболее полно представленный в романе Е. Водолазкина «Лавр» [10]. Время, в котором он находится вне зависимости от эпохи не исторично, не линейно. Оно циклично. В каждое из событий, случившихся однажды, можно войти снова: *«Глядя в печь, Арсений видел там порой своё лицо. Лицо было покрыто морщинами. Несмотря на такое несходство, мальчик понимал, что это его собственное отражение. Только много лет спустя. отражение того, кто, сидя у огня, видит лицо светловолосого мальчика».*

Повествование разворачивается как житие так же вне зависимости от жанровой принадлежности (роман, рассказ и пр.). В связи с таким особым временем возраст героя также трудно определяем. Это может быть молодой послушник монастыря или «прозорливый» старец. Точно можно определить конфессиональную принадлежность героя – православие. Православной традицией определяется «профессиональная» реализация героя – главный герой книги Т. Шевкунова «Несвятые святые» прошёл путь от послушника до архимандрита, наместника одного из самых богатых московских монастырей; его политическая позиция – относительная независимость героя от власти: *«Архимандрит Гавриил вел себя с властью пренебрежительно, конечно, не вызывая, но в особых случаях не слишком церемонился»* [11]; его финансовая обеспеченность – как правило, это зависимость от монастыря, от общины, от прихожан. Личный доход не обсуждается, а если и обсуждается, то в связи с его отсутствием или с нехваткой на повседневные нужды. Однако отсутствие денег не воспринимается как трагедия, скорее наоборот – как особая «милость Божья», «смирняющая чадо», позволяющая избежать «прелестей дьявольских».

Отличительная черта «святого» – психологическая устойчивость. Испытания, выпадающие на долю героя, порой довольно тяжёлые и, что характерно, не соотносящиеся с повседневной жизнью большей части людей, воспринимаются как должное, заслуженное, то, что помогает человеку смириться перед Богом и то, что в итоге делает героя святым: *«Самыми счастливыми были годы, которые я жил в запрещении. Никогда в моей жизни Господь не был так близко! Это и было лучшее время моей жизни. Братия! Не бойтесь наказания Господня! Ведь Он наказывает нас не как преступников, а как Своих детей».*

«Виртуальный герой» киберпанковского романа В. Пелевина «iPhuck 10» «живет» в России второй половины XXII века [12]. Порфирий Петрович Каменев – служащий в полицейском управлении искусственный интеллект, литературно-полицейский алгоритм, который совмещает две ипостаси – писателя и следователя. Виртуального героя следует воспринимать и как героя, и как отсутствие героя: *«Меня не существует в самом прямом значении. Я ничего не чувствую, ничего не хочу, нигде не пребываю»; «бестелесный и безличный дух, живущий в построенной человеком среде – код, свободно копирующий и*

переписывающий свои секвенции» При этом с литературным XIX веком Достоевского героя роднит не только имя, но и внешность, которую он принимает. Порфирий Петрович – обладатель лысины с длинным зачесом поперек, неизменных бакенбардов, пенсне, жандармского мундира и ботфуртов со шпорами. При этом к эклектичности условностаринного образа добавляется возможность героя менять свою внешность в зависимости от ситуации: *«я сгенерировал заспанное лицо, покрыл его двухдневной щетиной, а бакенбардам придал слабый фиолетовый оттенок. После этого я водрузил на голову ночной колпак – и свесил его кисточку на плечо, с которого в последний момент убрал эполет»*. Не случайно герой является писателем, это дает возможность автору высказаться о природе творчества и обозначить новый тип героя: *«Так называемый «герой» и «характер» – это на самом деле метки заблуждающегося разума, не выдающего истинной природы нашего бытия. Такие галлюцинации возникают исключительно от непонимания зыбко-миражной природы человека»*. Зыбко-миражная природа человека сохраняется как константа в литературе настоящего и, по мнению Пелевина, в литературе будущего. Социально-демографические и социально-статусные характеристики «виртуального героя» Пелевина ярче всего обозначают *«стремление освободиться от оков иллюзии, упорно выдающей себя за реальность»* [13].

Герой «защитник» – это самый традиционный образ из всех выделенных нами типов героя, наиболее ярко представленный и в классической русской литературе (тип правдоискателя), и массовом кинематографе – как тип борца за справедливость, который сталкивается с системой, отстаивая нравственные идеалы. Герой романа П. Алешковского «Крепость» Иван Мальцов – историк, он живет в настоящем, но связан с прошлым родом своей профессии [14]. Прошлое для героя не абстрактное минувшее, а продолжающая болеть рана прошлого: *«настоящий историк обязан иметь предельно оголенные нервы, постоянно страдать, переживая то, о чем пишет, даже упиваться человеческой болью, из которой соткана история»*. При этом его связь с настоящим весьма условна, герой не научился быть современным, несмотря на то, что он не стар (Мальцову около 50 лет), современность ему противна: *«Слово «гаджет» вызывало у него рвотный рефлекс, и они часто ругались с Ниной из-за его старомодности: ни тебе джипизса в разведке (впрочем, он был у молодых), ни ридера, ни айпэда, ни айфона. Он называл их «мутью», пасовал перед ними, научился только играть в маджонг»*. Общие жизненные неудачи, такие как уход жены, предательство друзей, увольнение из музея, закрытие экспедиции, которая является делом жизни Мальцова, формируют стойкое ощущение неудовлетворенности современностью с ее продажностью и коррупцией, но в тоже время, позволяют сосредоточиться на важном – защитной функции. Не зря Мальцов – потомок легендарного монгольского воина. Доблестное и воинственное в нем реализуется вне всяких компромиссов. Обладая внутренней крепостью, герой неистово отстаивает подземную крепость XV века и гибнет, его самого замуровывают под землей. Жизнь идет дальше, уже без героя *«вскоре начались крымские события – деньги, заготовленные на реставрацию репости, уреза ли, уреза ли, пока не уре зали совсем»*.

Еще один герой современности – **«дауншифтер»**, наиболее очевидно воплощенный в романе А. Рубанова «Патриот» [15]. Это, как и герой «защитник», уже немолодой человек (48 лет). Портретные характеристики героя в романе скупые, внешний образ создается

несколькими штрихами и являет пример «новой мужественности»: *«без признаков живота и лысины, наполовину рыжего, наполовину седого, тёртого, жилистого, расчётливого, азартного, безошибочного – да вдруг сотворившего все ошибки разом»*. Жизненную историю героя нельзя назвать простой. Создав с нуля собственный бизнес, будучи банкиром, Сергей Знаев к началу романа владеет убыточным супермаркетом, который называется «Готовься к войне». Героя сильно занимает создание нового дизайна российской телогрейки *«заново придуманной и хорошо сшитой»*. Это посильный вклад Знаева в российскую жизнь. Патриотом в романе назван манекен «одетый в солдатские 5 берцы, чёрные хлопковые штаны, подпоясанные солдатским ремнём, телогрейка и тельняшка, обтягивающая выпуклую пластмассовую грудь». Настоящий же патриотизм оказывается никому не нужен: *«Ты что, типа патриот? – конечно, – ответил Знаев. – А ты – нет? – Если ты патриот, хули же ты сидишь тут, в Москве? Езжай туда»*.

Герой живет в настоящем, в современной Москве с ее узнаваемыми реалиями, но, как и многие герои современности, тесно связан с прошлым, с девяностыми годами 20 века, временем его молодости: *«все были голодные, весёлые, все пили скверное разливное пиво, все рассчитывали в самое ближайшее время стать миллиардерами а вокруг юных красивых мечтателей ходила тёмным ходуном непонятная новая страна, настоящая терра инкогнита»*.

Несмотря на то, что настоящее дарит Знаеву много приятных сюрпризов – новообращенного сына, новую любовь прекрасной юной художницы, герой не может только принимать «подарки судьбы», он сам привык быть деятельным. Жизненная позиция героя – позиция активная. Если в мир несовершенен, если проект Бога не удался, то герой готов встать на место творца: *«В этом мире всё начинается с таких, как я. С тех, кто делает. Сначала надо что-то сделать... А уж потом, появляется всё остальное: государство, полиция, пенсионные фонды, войны, внешняя политика. В этом мире я – главный. Я превращаю пустоту в содержание»*. Однако, в той реальности, что восторжествовала, таким, как Знаев, места нет. И Знаев бросает свой магазин, отвергает все счастливые авансы судьбы, собирается на Донбасс сражаться, но неожиданно уезжает в Лос-Анжелес и там пропадает в океанской пучине вместе с доской для серфа. Перед нами еще один современный герой, жизнь которого не совместима с современностью.

Последний тип героя, о котором следует сказать – это «сталкер» – иллюстрацией которого становится главный герой романа Д. Глуховского «Текст» Илья Горюнов [15]. Такое название этот тип получил на пересечении смыслов понятия: «сталкер» – как человек, исследующий «зону» иной жизни и «сталкинг» (от англ. *stalking* – преследование) – своеобразная форма преследования, одержимости жизнью другого человека. Герой романа молод, ему 27 лет. И он только что вышел из тюрьмы. Илья Горюнов, как и все вышеназванные герои, скиталец, неприкаянный и одинокий. Несправедливо осужденный на семь лет, покинутый возлюбленной, преданный друзьями, лишившийся матери, которая умерла за день до его возвращения. Единственное, что есть у героя – это свобода.

Но этого очень много и в тоже время очень мало. Убивая своего главного врага (майора полиции Петра Хазина, называемого Сука) герой реализует модель «мстителя» (разрушительную), не испытывая ни раскаяния, ни облегчения: *«Илья глянул себе внутрь, в мать. Жалости к Суке там не было. Раскаяния в том, что убил, не было тоже. Не горчило*

от греха. Хотелось бы почувствовать торжество справедливости: это ведь единственный раз с ним в жизни, когда бог отвернулся и Илья успел по-своему справедливость навести».

Герой-сталкер ощущает свою богооставленность: «Набрал богу. Постоял, послушал у себя в груди. Шли долгие гудки. Никто не отвечал. Связи не было. Или, может, у него тоже режим «не беспокоить» включен был. Вроде все и правильно сделал, а всё равно – в ад. На земле жизнь так организована, чтобы все люди непременно в ад попадали. Особенно в России»; «За богом грешники гоняются, мусолят его, с рамсами пристают. Праведному человеку с богом, как с водителем автобуса – не о чем разговаривать. Маршрут ясен: довез – вышел».

Следующая ступень героя созидательная – жизнь взаимы, украденная жизнь. Айфон убитого Хазина (фото, видео, контакты, смс, электронная почта, заметки) позволяют герою реализовать модель «творца»: он спасает жизнь ребенку своего врага, утешает мать своего врага, мирится с его отцом.

В финале романа Глуховского герой тоже, как и герой Рубанова рассматривает вариант побега в жаркие страны, делает загранпаспорт, но жертвует собой ради девушки, которую полюбил заочно по чужой переписке, предназначенным не ему. Исход героя реализует модель «святого»: «Телевизор продолжал работать, когда Илью, истыканного гранатными осколками, выносили из квартиры, завернув в простынь. Было немного похоже на святого Себастьяна».

Итак, современный роман, по словам Н. А. Ягодинцевой, представляет собой своеобразный виртуальный адронный коллайдер, частицы которого «разгоняются, сталкиваются, и в результате пристального, последовательного, объемного изучения становятся более или менее очевидны законы их взаимодействия» [3, 109]. Инструмент социально-культурного проектирования – это попытка отыскать, уточнить образ героя, сотканного из примет времени, реализующего актуальные социальные стратегии, воплощающего разнонаправленные тенденции, культурного героя, который превращает хаос в гармонию.

REFERENCES

1. Ягодинцева, Н. А. Литература как инструмент социально-культурного проектирования // Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств. – 2015. № 1 (41). – С. 107-113.
2. Бергер, П., Лукман, Т. Социальное конструирование реальности. М. : Academia-Центр: Медиум, 1995. 322 с.
3. Коулман, Дж. Капитал социальный и человеческий // Общественные науки и современность. – 2001. – №3. – С.122-139.
4. Макаревич, В. Н. Групповая работа как метод конструктивной социологии // Социологические исследования. – 1993. – №11. – С.90-94.
5. Кантор, К. М. Двойная спираль истории: Историсофия проектизма. Т.1: Общие проблемы. М.: Языки славянской культуры, 2002. 904 с.
6. Водолазкин, Е. Авиатор. – М.: АСТ, 2016. – 416 с.
7. Яхина, Г. Зулейха открывает глаза. – М.: АСТ, 2015. 450 с.

8. Водолазкин, Е. Лавр. – М.: АСТ, 2013. – 448 с.
9. Шевкунов, Т. Архимандрит Тихон «Несвятые святые» и другие рассказы. – М.: Изд-во Сретенского монастыря; «ОЛМА Медиа Групп», 2011. – 640 с.
10. Пелевин, В. iPhuck 10. – М.: Эксмо, 2017. – 416 с.
11. Караев, Н. Н. Дюжина ножей в спину иллюзии // Новый мир. – 2018. – №2.
12. Алешковский, П. Крепость. М.: АСТ, 2015. 592 с.
13. Рубанов, А. Патриот. – М.: АСТ, 2017. – 512 с.
14. Глуховский, Д. Текст. М.: АСТ, 2017. – 320 с.

KOREYS TILIDA LUG‘ATLARNI O‘RGATISHNING SAMARALI USULLARI

Sherov Rasul Ravshanovich

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Koreys tili nazariyasi va amaliyoti

kafedrası o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8374743>

Annotatsiya. Lug‘at koreys tilini o‘rganuvchilarning rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Buning sababi shundaki, koreys tilini o‘rganishning dastlabki bosqichida lug‘at yordamidagina o‘qish, yozish, tinglash va gapirish qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. O‘quvchilarning so‘z boyligi qanchalik ko‘p bo‘lsa, koreys tilini o‘rganish shunchalik oson bo‘ladi. Garchi lug‘at til o‘rganishda asosiy o‘rinni egallasa-da, tadqiqotchilar va o‘qituvchilar ba’zida uning ahamiyatini e’tiborsiz qoldiradilar. Aksariyat o‘qituvchilar koreys tilini o‘qitishda asosiy e’tiborni sintaksis va fonologiyaga qaratishadi. Shu bois, ushbu maqolada koreys tilini o‘rganishda lug‘atning ahamiyati haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: koreys tili, lug‘at, sintaksis, o‘qish qobiliyati, tinglab tushunish, metod.

EFFECTIVE METHODS OF TEACHING VOCABULARY IN KOREAN

Abstract. Vocabulary plays an important role in the development of Korean language learners. The reason for this is that in the initial stage of Korean language learning, reading, writing, listening and speaking skills can only be developed with the help of a dictionary. The more vocabulary students have, the easier it is to learn Korean. Although vocabulary plays a central role in language learning, its importance has sometimes been neglected by researchers and teachers. Most teachers focus on syntax and phonology when teaching Korean. Therefore, this article will talk about the importance of vocabulary in learning Korean.

Key words: Korean language, vocabulary, syntax, reading ability, listening comprehension, method.

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ СЛОВА НА КОРЕЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. Словарный запас играет важную роль в развитии изучающих корейский язык. Причина этого в том, что на начальном этапе изучения корейского языка навыки чтения, письма, аудирования и разговорной речи можно развивать только с помощью словаря. Чем больше у учащихся словарного запаса, тем легче изучать корейский язык. Хотя словарный запас играет центральную роль в изучении языка, его важность иногда упускается из виду исследователями и преподавателями. Большинство учителей при обучении корейскому языку уделяют особое внимание синтаксису и фонологии. Поэтому в этой статье пойдет речь о важности словарного запаса в изучении корейского языка.

Ключевые слова: корейский язык, словарный запас, синтаксис, умение читать, понимание на слух, метод.

Lug‘at chet tilini o‘rgatishning asosiy to‘rt komponenti: fonematik xabardorlik, fonetika, ravonlik va tushunish komponentlaridan so‘ng beshinchi o‘rinda turadigan muhim komponentlardan biri hisoblanadi. O‘quvchining so‘z boyligi (og‘zaki yoki yozma) qanchalik boy bo‘lsa, tinglash yoki o‘qish jarayonida matnlarni tushunish shunchalik oson bo‘ladi. Lug‘at boyligi ma’lumot olish va samarali muloqotga kirishish uchun muhim vositadir. Lug‘atning bilish darajasi

akademik muvaffaqiyatni aniqlab beruvchi omil bo'lib, bunda so'z boyligi keng bo'lgan o'quvchi yangi tushuncha va g'oyalarni so'z boyligi cheklangan o'quvchiga qaraganda tezroq tushuna oladi. Ushbu muhim omillarga qaramay, aksariyat koreys tili o'qituvchilari o'z talabalariga lug'atni o'rgatishning eng samarali usullarini aniqlashda qiynalmoqda. So'z boyligini rivojlantirishning ko'plab uslubiy va nazariy yondashuvlari mavjud.

Koreys tilini o'rgatuvchi o'qituvchilar uchun ilovalar, vizual tasvirlar va videolar kabi multimediya va kompyuter dasturlarini birlashtirgan turli xil o'quv vositalari ishlab chiqilgan. Ushbu vositalar qisqa vaqt ichida katta hajmdagi leksik ehtiyojni ta'minlashda va o'quvchilarning koreys tilini bilish uchun motivatsiyasini rag'batlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Biroq, shunga qaramay, o'qituvchilar hali hanuz koreys tilini o'rganuvchi o'quvchilarga tilni maqsadli o'zlashtirishga yordam berishning eng yaxshi usulini aniqlash muammosiga duch kelishmoqda. Shuningdek, guruhdagi o'quvchilarning bilimlari va ularning kommunikativ qobiliyatlari o'rtasida jiddiy tafovut mavjud.

Lug'atni o'rgatishdagi qiyinchiliklarning uchta asosiy sababi bor. Birinchidan, o'qituvchilar ko'pincha asosiy manbaa sifatida darslik yoki boshqa o'quv materiallaridan foydalanadilar. Ko'plab darsliklarda koreys tili koreyslarning kundalik suhbatlarida ishlatadigan shaklda emas, balki uning standart shaklida taqdim etiladi.

Ikkinchidan, koreysi tilini o'rgatish jarayonida o'qituvchi tomonidan taqdim etiladigan lug'at materiallarining aksariyatida fonematik tushuncha, fonetika va so'zlarni tahlil qilish ko'nikmalari yetishmaydi. Bu esa o'quvchining so'z boyligini o'zlashtirish jarayoniga to'sqinlik qiladi.

Uchinchidan, o'qitish usullari va materiallarining katta qismi o'qish, yozish va gapirishga emas, balki lug'atning o'zigagina qaratilgan. Shu sababli, o'quvchi o'rganish jarayonida har doim ham o'zi o'rgangan mos so'zlarni qo'llamasligi va buning natijasida o'rgangan lug'atni osongina unutib qo'yishi mumkin. Bu muammo ayniqsa koreys tilini o'rganuvchilar orasida keng tarqalgan.

Ta'lim berish jarayoniga ijtimoiy harakatchanlik va iqtisodiy farovonlikka erishishning eng muhim usuli sifatida qaralishi lozim. O'quvchiga sifatli ta'lim berish orqali uni qo'llab-quvvatlashlari mumkinligi barchaga ma'lum. So'ngi yillarda yurtimizda "Koreys to'lqini"ning ommalashuviga bir qancha omillar, jumladan, kirish imtihonlarida koreys tilidan testlarning joriy etilishi, boshlang'ich maktabda ham koreys tili ta'limining joriy etilishi va boshqalar sabab bo'lmoqda.

Koreys tilini o'zlashtirishga e'tibor kuchaygan bir paytda, bu tilni o'qitishdagi muvaffaqiyatsizliklar an'anaviy grammatik tarjima usuli bilan bog'lanmoqda. Shu sababli, ba'zi ekspertlar og'zaki tildagi ravonlik koreys tilini o'qitishning asosiy maqsadi bo'lishi kerak, degan to'xtamga kelishmoqda. Shu tariqa, koreys tilida og'zaki nutqni boyitish uchun avvalo lug'at boyligini oshirish talab qilinadi. Bu borada lug'at bo'yicha bilimlarni oshirishga o'rgatishning samarali usullarini aniqlash lozim.

REFEREBCES

1. Cho, J. (2014). Understanding the Importance of English Education in South Korea and Exploring the Reasons Why South Korean Students Come to a University in the Midwest. (M.A. Thesis). University of Nebraska-Lincoln. Chun, H. C., & Choi, H. S. (2006).
2. Economics of English (CEO Information, No. 578). Seoul: Samsung.

3. Gardner, Howard (1999), *Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21st Century*, Basic Books.
4. Pressley, M., Levin, J. R., & Miller, G. E. (1982). The keyword method compared to alternative vocabulary-learning strategies. *Contemporary Educational Psychology*, 7(1), 50-60. Publishing Co Inc.

ДУНЁДА ИЛМДАН БОШҚА НАЖОТ ЙЎҚ.

Бозорова Рўзигул Шарофовна

Осиё халқаро университети Тарих ва филология факултети доценти, ф.ф.ф.д.

Дауланова Султана Хайдаровна

Осиё халқаро университети Педагогика ва психология

йўналиши 2-босқич магистранти.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8374756>

Аннотация. Мақолада илм нарсаларнинг энг фойдалиси эканлиги ҳамда дунёда илм олишининг аҳамияти, илм ўрганишининг машаққати, илм қадри, фақат илм орқалигина ҳар бир инсон ўз ҳаёт йўлини ёритиши мумкин эканлиги ҳақида фикр ва мулоҳаза юритилган. Қуръони Каримда “Илм олмоқ фарз эканлиги”, Ҳадисларда “Бешикдан қабргача илм изланг” деган пайгамбаримиз даъвати, Конфуций фикрича “Билимсизлик - инсоният учун энг қоронгу тундир”, Ибн Сино таъбири билан айтганда, “Илм-нарсаларнинг инсон ақли билан ўрганишликдир” деган пурмаъно фикрлари асос қилиб олинган.

Калим сўзлар: Илм, билим, инсон, Қуръони карим, ҳадис, ақл, олим, фузало, мартаба.

THERE IS NO SALVATION IN THE WORLD EXCEPT KNOWLEDGE.

Abstract. The article discusses the importance of learning in the world, the importance of learning, the importance of learning, the value of learning, and the fact that only through learning can everyone enlighten their life path. In the Holy Qur'an, "It is obligatory to acquire knowledge", in the Hadiths, "Seek knowledge from the cradle to the grave", our prophet's call, according to Confucius, "Ignorance is the darkest night for mankind", in the words of Ibn Sina, according to the words of Ibn Sina, the Purman's thoughts that "Science is the study of things with the human mind." based on.

Key words: Science, knowledge, human, Holy Quran, hadith, intellect, scholar, fuzalo, career.

НЕТ В МИРЕ СПАСЕНИЯ, КРОМЕ ЗНАНИЯ.

Аннотация. В статье рассматривается важность обучения в мире, важность обучения, важность обучения, ценность обучения, а также тот факт, что только посредством обучения каждый может просветить свой жизненный путь. В Священном Коране «Обязательно приобретать знания», в хадисах «Ищите знания от колыбели до могилы», призыв нашего пророка, по Конфуцию, «Незнание – самая темная ночь для человечества», в слова Ибн Сины, по словам Ибн Сины, основаны на мыслях Пурмана о том, что «Наука есть изучение вещей человеческим разумом».

Ключевые слова: Наука, знание, человек, Священный Коран, хадис, интеллект, учёный, фузало, карьера.

Инсонни борлиқ оламдаги бутун махлуқотлардан ажратиб турадиган, инсонни инсон қилиб турган бу- унинг онгидир. Онгининг озукаси эса- билиш, ўрганиш ва илмдир.

Оллоҳ Таоло инсонни мукамал қилиб яратиб, аслида бу дунёга нима мақсадда келганини англасин дея унга ақл ҳамда фикрлаш неъматини берди. Дарҳақиқат, биз доим ниманидир ўрганиш, билиш ва англашга эҳтиёж сезамиз, чунки кечаги кун бугунгига, бугунги кунимиз эса, эртангига ўхшамайди. Эҳтиёжларимиз ортгани сари, моддият

маънавият ва умуман ҳаёт ўзгариб ривожланиб бораверади. Ақл заковатда илғорларгина, бу дунёга келишининг сабабини англаб, тўғри мақсадлар қўйиб яшай олади.

Илк «Ўқи» амри билан бошланган Қуръон, билгувчилар ва билмайдиганларни бир эмасликларини таъкидлаш билан бирга илм эгаларининг даражаларини юксалишининг хабарини беришади. Қуръони карим илмга тарғиб қилинган, илмсизлик қораланган. Илк нозил бўлган оятда ҳам «ўқи!», «ўқи!» деб буюрилади. «Илм» сўзи Қуръони каримда 811 ўринда турли маъноларда келади⁷⁶. Муқаддас китобда: «Аллоҳ сизлардан имон келтирган ва илм ато этилган зотларни (баланд) даража(мартаба)ларга кўтарур» (Мужодала сураси, 11-оят), дейилган.

Илм - нурдир. Илм олаётган инсон эса, коронғуликдан ёруғлик томон интилаётган йўлчи мисоли, кўлида илм аталмиш маёқ билан зиёли келажак томон интилади.

Ўтмишдан илм олиб юксалишда бизга ҳақиқий намуна бўладиган буюк олиму мутафаккирларимиз жуда кўп. Уларнинг шарафли номлари тарих зарварақларида, дурдона асарлари билан қолган. Шулардан бири ҳадис илмининг султони ватандошимиз Имом Ал Бухорийдир. Муҳаддис ҳадисларининг аксарияти ҳуснихулк, одоб ахлоқ ҳамда илм олиш ва илм ўргатиш ҳақидадир. У зотнинг ўзи беназир қобилият соҳиби бўлиб, илм талабида умрининг охиригача Хуросон, Шом, Миср, Жазира ва Ҳижоз ўлкалари, Басра, Бағдод, Куфа каби шаҳарларда бўлиб дунё кезиб, бизга қарийб 30 га яқин асарларини ёзиб қолдирган. Имом Бухорий жами олти юз минг ҳадис тўплаб, шундан юз минг саҳиҳ, икки юз минг заиф ҳадисни ёд олган, буларни тўплашда мингдан ортиқ шайхларнинг ҳузурда бўлган. Ушбу ҳадислар ичидан саҳиҳларини аниқлаб, улар асосида ўзининг машҳур «Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ» китобини ўн олти йилда ёзиб тугатган.

Буюк муҳаддис Имом ал Бухорий томонидан айtilган ушбу фикрлар нақадар маънодор, барча замонлар учун тенг аҳамиятли ҳамда замонвий дунёнинг шиорига айланди десак, муболаға бўлмайди. «Дунёда илмдан бошқа нажот йўқ ва бўлмагай». Зеро, яна бир мутафаккир “Илм - нарсаларнинг энг фойдалисидир” деган фикрни айтиб қолдирган. Ҳадисларда “Агар бу дунёни ўйласанг тижорат қилгин, агар у у дунёни ўйласанг ибодат қил, агар ҳар икки дунё саодатини ўйласанг илм билан шуғулланинг” деб айtilган. Фақат илмгина инсонни ҳар қандай кунига ярайдиган куч, яқин дўст, содиқ ҳамроҳ эканлигини ҳар бир инсон билса бу дунёда ҳаётнинг завқи ва моҳиятини тушунса ажаб эмас.

Ривоятлардан бирида бундай дейилади: Бир киши Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламдан: “Амалларнинг қай бири афзалроқ?” деб сўради. У зот алайҳиссалом: “Илм”, дедилар. У киши иккинчи, учинчи бор сўради. Расулulloҳ унга аввалгидек жавоб бердилар. Шунда у: “Эй Расулulloҳ, сизга саломлар бўлсин, мен амал ҳақида сўраяпман”, деди. Набий алайҳиссалом: “Аллоҳ амалларни илмсиз қабул қиладими?” дедилар.

Яна бир бошқа ривоятда эса, Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам: “Банда садақа қиладиган нарсанинг энг афзали илм ўрганмоғи сўнг уни ўзидан бошқаларга ўргатмоғидир”, дедилар. Расулulloҳ (с.а.в.) кўплаб ҳадисларда илм эгаллашга, олимларни эъзозлашга чорлаганлар. Жумладан: «Илм талаб қилиш ҳар бир мусулмонга фарздир», деб марҳамат қилганлар.

⁷⁶ <https://kknews.uz/uz/15432.html>

Билмаслик айб эмас, ўрганишга интилмаслик айбдир. Ибн Масъуд инсон билмаганини билиши ҳам илмдир, дейди. Чунки инсон билмаганини билса, ўрганишга интилади.

Ибн Ҳажар Асқалоний ушбу оятни: «Албатта, даражаларни кўтариш улуғ фазлу марҳаматга далолат қилади ва дунёда олий мартаба, шон-шуҳрат каби маънавий юксакликни ҳамда жаннатдаги олий мартаба каби ҳиссий юксакликни қамраб олади», дея тафсир қилган.

Ҳозирги замонда ўқиб ўрганиш учун манбалар талайгина. Интернет тармоғи ҳам бу борада фаол. Аммо, таълим тарбия масаласида шубҳасиз, уламоларимизнинг асарлари катта аҳамиятга эга. Негаки, айнан Шарқ ва бизнинг Ўрта Осиё олимларининг маънавияти, ахлоқий ва тарбиявий асарлари, уларнинг ҳаёт йўллари бизнинг кадриятларимизга ва менталитетимизга мосдир. Тарбия ва таълим олиш масаласида Ғарб йуналиши бизга тўғри келмайди. Шунинг учун ҳам, биз кўпроқ ўзимизнинг ватандошларимизнинг меросини ўқиб ўргансак, ҳадисларни ўқиб, маъноларини англаб ҳаётимизга тадбик этсак, кўзланган мақсадларга эришамиз. Яъни, ахлоқий жиҳатдан мукамал ва шу билан бирга замонавий етук билимли авлодларни етиштириб чиққан бўламиз. Бу борада биз педагогларнинг ҳиссамиз катта деб ўйлайман. Таълим тизимида давлат стандартлари билан бирга ўтмишдаги муҳаддисларнинг, хусусан Имом Ал Бухорийнинг ҳадисларини ўрганиб, уни таҳлил қилиб, ўқувчиларимизга асл мазмунини баён қилиб берсак, улар ҳам миллий меросимизни ўқиб ўзлаштириб ҳам ҳикматли ҳадислардан ибрат олган бўладилар.

«Саҳиҳул Бухорий» асарининг биринчи жилдида илм олишга доир ҳадислар тўпланган. Асарда: «Оллоҳ таоло сизларнинг орангиздаги иймон келтирганларни ва илмни юксалтирганларни бу дунёда ярлақаб, мартабасини улуғ қилгайдир, охиратда жаннатга кирмоқликни насиб этгусидир, Оллоҳ таоло килаётган ишларингизда хабардордир» - дейилган. Ва яна илм олмок учун «Ё раббий, илмимни зиёда қилгин, деб айт,» деб ояти қаримадан келтирилган.

Хоҳ дунёвий бўлсин, хоҳ диний илм олиш ҳаммамизга фарз қилингандир. Фарз бу Оллоҳнинг мусулмонларга буюрган, бажариш шарт бўлган қатъий буйруғидир. Илм олишнинг улуғланганлиги ва зарурлигини шундан кўришимиз мумкин. Демак, инсон онги ўсиб дунёқараши кенгайишида, ҳар томонлама комил шахс бўлишида, ижтимоий ҳаётда муваффақиятли бўлишида илм олиб ривожланишнинг аҳамияти катта экан. Оллоҳ барчамизни илмли инсонлардан қилсин.

Ёвузлик устидан эзулик, розолат устидан адолат, ёмонлик устидан яхшилик ғалаба қозонгани сингари илм ҳам ҳамиша жаҳолатдан устун келган. Ислом илмсизлик ва жоҳилликни қоралайди. Жаҳолат ҳаётимизни барбод, турмушимизни касод қилади. Маърифат эса қалбга сайқал бериб, маънавиятимизни гўзаллаштиради, шон-шуҳрат келтиради.

Азиз илм аҳллари “Илм нарсаларнинг энг фойдалисидир”. Сиз ҳар куни шижоат ила олаётган ушбу билимларингиз билан аввало ўз ҳаётингизни, сўнгра яқинларингиз ҳаётини яхши томонга ўзгартира олишингизга ишонаман. Ёдингизда бўлсин: 100 йилда бир келадиган буюк инсон – Сизсиз!

BLEZ PASKAL FALSAFASIDA INSONNING “BUYUKLIGI” VA “OJIZLIGI” MUAMMOSI

Fayziev Xurshid Jumaevich

Buxoro viloyati yuridik texnikumi o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8377158>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Blez Paskalning “Mushohadalar” asarida insonning “buyukligi” va “ojizligi” haqida bildirgan fikrlari talqin qilingan.

Kalit so'zlar: Blez Paskal, “Mushohadalar”, “fikrlovchi qamish”, ekzistensial qarama-qarshilik, inson.

THE PROBLEM OF HUMAN "GREATNESS" AND "WEAKNESS" IN THE PHILOSOPHY OF BLAISE PASCAL

Abstract. This article interprets Blaise Pascal's ideas about the "greatness" and "weakness" of man in his "Observations".

Key words: Blaise Pascal, "Observations", "thinking reed", existential contradiction, man.

ПРОБЛЕМА «ВЕЛИЧИЯ» И «СЛАБОСТИ» ЧЕЛОВЕКА В ФИЛОСОФИИ БЛЕЗА ПАСКАЛЯ

Аннотация. В данной статье интерпретируются идеи Блеза Паскаля о «величии» и «слабости» человека в его «Наблюдениях».

Ключевые слова: Блез Паскаль, «Наблюдения», «мыслящий тростник», экзистенциальное противоречие, человек.

“Inson shunchaki bir qamishdir, tabiat ijodining eng zaifi, lekin u fikrlovchi qamishdir... Keling, munosib fikrlashga harakat qilaylik: bu axloqning asosidir.” Dono va aniq o'ylangan so'z bir vaqtning o'zida buyuk faylasuf va matematik bo'lgan Blez Paskalga tegishli. Uning umri xuddi yulduzning qulashi kabi qisqa, ammo ko'zni qamashtiruvchi edi. Yulduz insonga orzuning amalga oshishiga umid berganidek, Paskal ham insoniyatga buyuk kelajakka umid baxsh etdi. Hatto erta bolalikda ham bola ajoyib qobiliyatlarni namoyon etdi va bolaning otasi ularni rivojlantirish uchun har qanday yo'l bilan harakat qildi.

Turli fanlar bo'yicha kundalik izlanishlar, doimiy xotira tarbiyasi, mantiq va grammatika qonunlari bilan tanishish har narsaga qiziqadigan bolani oqilona fikrlaydigan tadqiqotchiga aylantirdi. Tinmas tafakkur mehnatining natijasi fizika-matematika sohasidagi ko'plab kashfiyotlar va ishlar bo'lib, olimlar to'rt yuz yil davomida ilm-fanni olg'a siljish uchun foydalanmoqdalar. Bir marotaba, Paskalning so'zlariga ko'ra, u yuqoridan mistik hodisani boshdan kechirgan. Shundan so'ng u ilmiy faoliyatdan voz kechdi, jansenizm uchun apolojitga aylandi va butun kuchini falsafaga bag'ishladi, qalamini “abadiy qadriyatlar” himoyasiga yo'naltirdi.

Yansenistlar sektasiga xos xususiyat insoniy uch illatni qoralash edi: kibr, qiziquvchanlik va shahvoniylilik. Biroq, bu uchta postulat keyinchalik Paskal tomonidan qayta ko'rib chiqildi va tanqid qilindi. Shunday qilib, u yangi bilimga bo'lgan intilish sifatida tushunilgan qiziquvchanlik umuman yomon emas, deb hisoblardi: aksincha, u hatto maqtovg'a sazovor va hurmatga loyiqdir.

Blez Paskalning asosiy falsafiy asari "Mushohadalar" deb nomlanadi va u inson tabiati va mohiyatiga o'z munosabatini bildirgan qisqacha eslatmalar va aforizmlar to'plamidir. Biroq, bu mashhur asar muallifning o'limidan bir necha o'n yillar o'tgach nashr etilgan. Paskalning o'zi axloqiy barkamollikka intilgan va bu g'oyani atrofidagi odamlarga yetkazishga harakat qilgan. U

adolat va haqiqat uchun astoydil kurashdi. Shuning uchun ham rus yozuvchisi L.N.Tolstoy olim va faylasufni "buyuk aql va buyuk yurak" sohibi bo'lgan odam deb atagan. [1]

O'zining zamondoshlaridan farqli o'laroq, shaxsni mantiqiyashtirish va tabiiylashtirishga intilgan Yangi zamon mutafakkirlari bo'lmish, o'zining zamondoshlaridan farqli o'laroq, shaxsning mavjudligining axloqiy va ekzistensial sohalari bilan bir qatorda, Blez Paskal insonning ikki tomonlamaligi, uning "buyukligi" haqidagi xristian postulatidan kelib chiqdi. Inson "qarama-qarshiliklar to'plami", aql va ehtiroslar o'rtasidagi kurash va shuning uchun bir vaqtning o'zida "ximera", "g'ayrioddiy yirtqich hayvon", "xaos" va undan yuqori faqat Xudo turuvchi koinotning "mo'jizasi" hisoblanadi. [2]

Paskalning so'zlariga ko'ra, "buyuklik" belgilari quyidagilardan iborat:

ontologik belgi - inson olamning cheksizligini va o'zining ontologik ahamiyatsizligini, odamni o'zidan yuqori ko'rsatadigan baxtsizlikni anglashi;

gnoseologik belgi - inson o'zida haqiqat g'oyasini mujassam etgan bo'lib, bilim cheksizdir, lekin doimo mukammallashib boraveradi;

axloqiy belgi - insonga tabiatan berilgan ezgulikka intilish, uni o'zida ruhiy tamoyilni, axloqiy idealni sevishga, shahvoniy, hayvoniy tabiat bilan bog'liq illatlardan nafratlanishga undaydi.

"Insonning buyukligi shunchalik ravshanki, bu hatto uning ahamiyatsizligidan kelib chiqadi", deb hisoblaydi Paskal. "Ahamiyatsizlik" "buyuklik" dan ko'ra ko'proq ko'rinishlarga ega. Bu insonning *ontologik* "ahamiyatsizligi" - cheksiz koinotda yo'qolgan atom, qum donasi kabi ekanligiga ishora qiladi; "Hamma narsani bila olmaydigan va tushuna olmaydigan" insondagi *gnoseologik* "ahamiyatsizlik" - inson eng avvalo o'zini "bilish va anglash" darajasidan yiroqda bo'lib, tug'ilish va o'limning sirlarini bila olmasligini anglatadi. Bu, shuningdek, illatlarga, behuda va baxtsiz hayotga, istaklar va xatti-harakatlarning ziddiyatiga, insoniy rishtalarning nopokligiga botgan odamning *axloqiy* "ahamiyatsizligi" mavjudligidan darak beradi.

Ekzistensial "ahamiyatsizlik"ka kelsak, - "juda erkin bo'lish yaxshi emas. Sizga kerak bo'lgan hamma narsaga ega bo'lish yaxshi emas." [3] Inson farishta ham emas, hayvon ham emas, lekin insoniyatning baxtsizligi shundaki, farishtaga o'xshamoqchi bo'lgan odam hayvonga aylanadi. Paskal esa inson borlig'ining fojiali absurdligini anglab, insonning "buyukligi"ni tasdiqlashga intiladi.

"Mushohadalar" da tilga olib o'tilgan, mashhur "fikrlovchi qamish" ya'ni *roseau pensant* timsoli insonning fojiali paradoks mavjudligi haqida xabar qilish uchun mo'ljallangan edi: tabiatdagi, koinotdagi bu eng zaif qamishning buyukligi - fikrlash, o'zini baxtsiz, ahamiyatsiz deb bilish qobiliyatidadir. "Insonning buyukligi shundaki, u o'zini baxtsiz deb biladi; daraxt o'zini baxtsiz deb bilmaydi. O'zini baxtsiz deb bilish - baxtsizlik; lekin baxtsiz ekanligingizni anglash - buyuklikdir." [4]

Shuning uchun, barcha ahamiyatsizligiga qaramay, inson ayni paytda buyuk va qudratli. U hamma narsani bila olmaydi, lekin u bilimga intiladi, stixiyalarni yengib chiqolmaydi, lekin uning dahosi tomonidan yaratilgan asboblar yordamida yengib chiqadi. Insonning buyukligi shundan iboratki, uning intilishlari hamisha ezgulik, go'zallik va muhabbatga asoslangan. Yer yuzidagi boshqa hech bir jonotga bu uch tushunchaga ega emas. Shuning uchun faqat inson ko'plab ajoyib loyihalarni hayotga tatbiq etishga, dunyoni va o'zini yaxshi tomonga o'zgartirishga qodir. Faqat inson o'zini sevishdan voz kechib, boshqa odamlarni va tirik mavjudotlarni sevishi mumkin.

Sevish qobiliyati, Paskalning fikricha, inson qobiliyatlarining eng muhimi hisoblanadi. Biz sevgi orqali yashay olamiz, faqat u orqali biz yangi avlodlarni dunyoga keltiramiz va avlodlarimizni yuz yillar o'tib hayratga soladigan san'at asarlarini yaratamiz. Faqat sevgan inson xunukda go'zallikni ko'ra oladi, faqat sevgan odamgina xudbinliksiz va g'arazli niyatlarsiz yaxshilik qila oladi. Shuning uchun Paskal uchun haqiqiy insonning fazilati — o'zini arziyas mavjudot sifatida yomon ko'rish va o'zini yaxshilik qiluvchi, go'zallik yaratuvchisi va oshiq sifatida hurmat qilishdir.

Paskalning falsafiy qarashlari o'zidan keyingi falsafa va madaniyatga katta ta'sir ko'rsatdi. L.Tolstoy uni "insoniyat ustoz" deb tasniflab, "asrlar boshidan haqiqatni ko'radigan faylasuf-payg'ambar" deb hisoblagan. [5] Paskal Leybnits, P. Beyl, Russo, Helvetsiy, Kant, Shopengauer, Sheler va boshqalarning ko'plab g'oyalarini oldindan ko'ra oldi. Ekzistensialistlar o'z falsafalarining kelib chiqishini undan izlaydilar. Biroq, Paskalning fikrlari — ayniqsa uning falsafasi va qalb dini — rus falsafasi va madaniyatiga eng mos keladi (I.V.Kireevskiy, A.S.Xomyakov, F.M.Dostoyevskiy, V.V.Rozanov, I.A.Ilyin, B.P.Vysheslavtsev va boshqalar). Florenskiy Paskalda "pravoslavlikka o'ziga xos yaqinlik" topdi.

Xulosa qilib aytganda, Paskal falsafasiga ko'ra, aynan arziyaslik va buyuklik bir-biridan kelib chiqqanligi sababli, ba'zi odamlar uning isbotini buyuklikda ko'rganlari uchun arziyaslikni yanada qattiqroq tutib olishadi, boshqalari esa aksincha. Paskal bu egzistensial qarama-qarshilikni inson mavjudligining asosiy fundamenti sifatida mustahkam o'rnatadi.

REFERENCES

1. <https://dzen.ru> //«Мыслящий тростник»// Оксана Мельникова
2. Гагарин А.С. Человек - «мыслящий тростник» или «пустой бамбук» (Блез Паскаль в контексте современности) // Дискурс-Пи. Выпуск 4: Россия лицом к Востоку. Екатеринбург. Изд-во Уральского ун-та. 2004. 192 С. С.56-59. 0,5 печ.л.
3. Pascal Bl. *Pensées*. Nouvelle édition collationnée sur le manuscrit autographe et publié avec une introduction et des notes par Léon Brunschvicg. - Paris: Hachette, 1905.
4. Паскаль Б. Мысли. Фр. 397, 416. С.105, 107.
5. <https://iphlib.ru> //Г.Я.Стрельцова//Паскаль

**BLEZ PASKALNING “MUSHOHADALAR” ASARIDA INSON VA UNING
OLAMDAGI O`RNI**

Fayziev Xurshid Jumaevich

Buxoro viloyati yuridik texnikumi o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8377190>

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi Blez Paskalning “Mushohadalar” asarida insonni bu olamda tutgan o`rni haqida bildirgan o`ziga xos fikrlari haqida so`z boradi.

Kalit so'zlar: Blez Paskal, Avgustin, Monten, Dekart, “Mushohadalar”, “fikrlovchi qamish”, “Xristian dinining apologiyasi”, “tubsiz koinot”, inson.

**MAN AND HIS PLACE IN THE UNIVERSE IN "OBSERVATIONS" BY BLAISE
PASCAL**

Abstract. This thesis talks about Blaise Pascal's unique thoughts about the place of man in this world in his work "Observations".

Key words: Blaise Pascal, Augustine, Montaigne, Descartes, "Observations", "thinking reed", "Apology of Christianity", "bottomless universe", man.

**ЧЕЛОВЕК И ЕГО МЕСТО ВО ВСЕЛЕННОЙ В «НАБЛЮДЕНИЯХ» БЛЕЗА
ПАСКАЛЯ**

Аннотация. В данной диссертации рассказывается об уникальных мыслях Блеза Паскаля о месте человека в этом мире в его произведении «Наблюдения».

Ключевые слова: Блез Паскаль, Августин, Монтень, Декарт, «Наблюдения», «мыслящий тростник», «Апология христианства», «бездонная вселенная», человек.

Blez Paskal (1623 yil 19 iyul, Klermon-Ferran - 1662 yil 19 avgust, Parij) - fransuz diniy faylasufi, olimi, axloqshunosi va polemisti, noyob "qalb falsafasi" va falsafiy antropologiyaning asoschisi hisoblanadi. Dvoryanlar tabaqasiga tegishliligi unga uyda puxta bilim (yunon va lotin tillari, matematika, tarix, geografiya va boshqalar) va Monten g'oyalari ruhida ta'lim olishiga imkon berdi. [1] O'n yoshida u o'zining birinchi "Tovushlar to'g'risida" risolasini yozdi, o'n uch yoshida u o'sha paytdagi mashhur mutafakkir Mersening falsafiy to'garagiga bepul kirish huquqiga ega bo'ldi va o'n olti yoshida "Konus kesimlar nazariyasining tajribasi" risolasini yozdi.[2] Bu unga zamonaviy olimlar orasida shuhrat keltirdi. 1656–58 yillarda Paskal Por-Royal yansenistlari tomonida turib iyezuitlarga qarshi kurashda faol ishtirok etdi va shu vaqt ichida u "Provinsialga maktublar" (1656-57) antiklerikal risolasini yozdi. Shuningdek, u bir qator diniy asarlarni yaratdi: "Gunohkorni iymon keltirishi to'g'risida" (1653), "Iso Masihning hayotining qisqacha tarixi" (1656), "Birinchi xristianlarni hozirgi zamondagi xristianlar bilan solishtirish" (1657), "Xudoning marhamati haqida asar" (1658), "Parijlik kyurelar haqida asar" (1658), "Kasalliklarga o`qiladigan duolar" (1659).

Falsafada Paskalga ayniqsa Avgustin, Monten va Dekart katta ta'sir ta'sir ko'rsatdi. Avgustin insonning diniy-ma'naviy talqinini, asl gunohning davomiyligi va ilohiy farog`atga bo'lgan ehtiyoj haqidagi ta'limotni, psixofizik parallelizmni belgilab berdi, ammo Paskal o'zining bid'atchilar va ateistlarga nisbatan "ehtirosli murosasizlik" ni, shuningdek, so'zsiz cherkov hokimiyatiga tayanishni rad etdi.

Monten asarlari Paskalda eksperimental bilim va "yangi fan" uchun kurashdagi antisxolastik yo'nalish, aqlning buyukligi va ahamiyatsizligi bilan oqilona baholashni, xalqni va

"xalq donishmandligi"ni hurmat qilishni o'rgatsada, lekin u Montening "ayyor pirronizm" va "gunohkorlarning tirsagi ostiga yostiq qo'yuvchi" xudosiz epikurizmini keskin tanqid qiladi. Dekart o'zining ratsionalizmi, ilmi va mavhum metafizikasi bilan Paskalning "abadiy mafkuraviy dushmani" bo'lib, u fizikada ham unga qarshi turadi, uning "nozik materiya" haqidagi farazini rad etadi va uni "tabiat haqidagi roman" deb hisoblaydi, xuddi Don Kixot haqidagi roman kabi. Shunga qaramay, u Dekartning "buyuk fikrlash tamoyili", "gnoseologik optimizm" va aksiomatik-deduktiv metodologiyasini juda ham qadrlaydi.

Paskalning falsafiy va diniy g'oyalari uning "Din va ba'zi boshqa mavzular haqidagi mushohadalar" deb nomlangan asosiy asari Paskalga ko'ra, "Xristian dining apologiyasi" bo'lishi lozim edi. Ammo bu asar uning bevaqt o'limi tufayli tugallanmay qolgan. "Mushohadalar"ning (Volter tomonidan qisqacha shunday nom bilan atalgan) haqiqiy mazmuni dinning apologiyasidan ancha yiroq bo'lib, "abadiy falsafa" ning deyarli barcha muammolariga, shuningdek, zamonaviy davr falsafasiga to'g'ri keladi.

Biroq, Paskal g'oyalari dunyosi noyob va ko'p jihatdan antinomik va paradoksaldir. Bu Yevropa an'analarida qabul qilinganidan ko'ra "boshqa mantiq" asosida qurilgan "ekzistensial ruhiy kosmos"dir. Umumiy qabul qilingan "falsafiy me'yorlar" unga unchalik og'ir bo'lmagan: uning o'ziga xos falsafiy kredosi bor edi ("Falsafa ustidan kulish - chinakam falsafa qilishdir").[3]

Uni inson haqidagi o'z qarashi ("fikrlovchi qamish"), o'z cheksizligi – "tubsizlik", onnga o'z bahosi ("oliy sudya" emas "shamoldagi flyuger") va boshqalar. Paskalning antinomialari va paradokslari sog'lom aql mantig'ini "portlatib yuboradi", dogmatik ongni larzaga soladi, narsalarni shu paytgacha ko'rilmagan tomonga aylantirib, xotira va ongni "parchalar kabi" kesib tashlaydi. Paskal Dekartning mexanik jihatdan tiniq "dunyo mashinasi"ni tushunib bo'lmas chuqurligi va sirliligi bilan "tubsiz koinot"ga qarama-qarshi qo'yadi: "Bu cheksiz makonlarning abadiy sukunati meni dahshatga soladi".[4]

Dunyo cheksiz "kenglik" ("kattadagi cheksizlik") va "chuqurlik" ("kichikdagi cheksizlik") va inson uni tashqi va ichki tomondan yutib boradigan bu ikki cheksizlik o'rtasida fojiali tarzda "xochga mixlangan". Hamma narsada hatto "atomning tor chegaralari"da ham cheksizlik mavjud va bu cheksizlikni anglash uchun insonda printsiptial jihatdan ega bo'lmagan cheksiz bilish qobiliyati kerak. Bundan tashqari, dunyoni idrok etishning to'liqligi undagi universal bog'liqlik bilan to'sqinlik qiladi, chunki birlik tamoyiliga ko'ra "hamma narsa boshqa hamma narsa bilan bog'liq".

Demak, butunni bilish uchun uning barcha qismlarini bilish kerak, har qanday qismini bilish uchun esa butunning butunligini bilish kerak, bu ham cheklangan shaxs uchun mumkin emas. Bundan tashqari, cheksizlik doirasida barcha qarama-qarshiliklar bir-biriga to'g'ri keladi va Paskalning kosmosi, shuningdek, mavjud bo'lgan barcha narsalar inson ongini chalkashtirib yuboradigan barcha qarama-qarshiliklarga to'la. Inson "tabiat shohi" emas, balki "kosmosda yo'qolgan chang zarrasidir", "tabiatdagi eng zaif qamish, ammo fikrlovchi qamishdir". [5] Demak, "insonning butun qadr-qimmati va ulug'ligi tafakkurdadir", bu esa uni olamdan yuksaklikka ko'taradi va uni anglashga undaydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Paskal falsafasi uchun eng xarakterli motiv insonni markazga qo'yish istagidir. Bu Paskal falsafasining boshqa g'arb faylasuflaridan ajralib turadigan o'ziga xos noyob tomoni sifatida nomoyon bo'ladi.

REFERENCES

1. <https://iphlib.ru> //Г.Я.Стрельцова//Паскаль
2. <https://fil.wikireading.ru>//Огарёв Георгий. 50 золотых идей философии//33) «Человек – мыслящий тростник» (Паскаль)
3. Pascal Bl. Pensées, fr. 513; Oeuvres complètes, par L. Lafuma. P., 1963 , p. 576
4. ibid., fr. 201; p. 528
5. ibid., fr. 200; p. 528

BLEZ PASKAL FALSAFASIDA “AQL” VA “QALB INTUITSIYASI”
MUAMMOSI

Fayziev Xurshid Jumaevich

Buxoro viloyati yuridik texnikumi o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8377227>

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi Blez Paskalning gnoseologik qarashlari, shu bilan birga aql va qalb intuitsiyasi muammosi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Blez Paskal, Monten, Dekart, “Mushohadalar”, gnoseologiya, “fikrlovchi qamish”, “aql”, “qalb intuitsiyasi”, inson.

THE PROBLEM OF "MIND" AND "INTUITION OF THE HEART" IN THE
PHILOSOPHY OF BLAISE PASCAL

Abstract. In this thesis, Blaise Pascal's epistemological views, as well as the problem of mind and soul intuition, are revealed.

Key words: Blaise Pascal, Montaigne, Descartes, "Observations", epistemology, "thinking reed", "mind", "soul intuition", man.

ПРОБЛЕМА «УМА» И «ИНТУИЦИИ СЕРДЦА» В ФИЛОСОФИИ БЛЕЗА
ПАСКАЛЯ

Аннотация. В данной диссертации раскрываются гносеологические взгляды Блеза Паскаля, а также проблема интуиции разума и души.

Ключевые слова: Блез Паскаль, Монтень, Декарт, «Наблюдения», гносеология, «мыслящий тростник», «разум», «душа-интуиция», человек.

Blez Paskal (1623-1662) — fransuz faylasufi, mutafakkiri va olimi bo`lib, 16 yoshida u Dekartni hayratga solgan konus kesimlari haqida risola yozgan va keyinchalik matematika va fizika sohasida yirik kashfiyotlar qilgan. U falsafani qunt bilan o`rgangan. Dekart va Monten unga katta ta'sir ko'rsatdi, biroq ularning skeptitsizmi va ratsionalizmi uni qoniqtirmadi, chunki u nafaqat aqlga, balki qalbgga ham mos keladigan haqiqatlarni qidirardi. Bu uni dinga olib keldi. U umrining so'nggi yillarini Port-Royalning Jansenistlar jamoasida o'zini astsetik qiynoqqa solish bilan o'tkazdi. Paskal katoliklarning bu burjua sektasining eng yirik mutafakkiri va polemisti edi.[1]

U o'sha paytda o'sib borayotgan burjuaziyaga qarshi feodal-katolik reaksiyasini ifodalagan yansenistlar va yezuitlar o'rtasida keskin kurashga kirishdi. “Provinsialga maktublar” (Lettres provinciales, 1656—1657) shunday paydo bo`ldi, unda Paskal iyezuitlar bilan bo`lgan polemikalarni diniy sohadan axloqiy tamoyillar maydoniga o`tkazdi. Yansenistlarning iyezuitlar bilan kurashini yolg'on bilan haqiqat, zo`ravonlik va despotizm bilan ozodlik kurashi sifatida ko'rsatgan Paskal diniy polemika niqobi ostida haqiqiy siyosiy reallikni yoritib berdi va bu bilan Fransiyaning barcha ilg'or ijtimoiy doiralarning hamdardligini qozondi.

Paskaldan keyin iyezuit nomining o`zi axloqiy nopoklikning sinonimi bo`lib qoldi. Paskalning yana bir mashhur kitobi "Mushohadalar" (Pensees, 1-nashr, 1670) diniy va falsafiy mazmundagi aforizmlar to'plami bo`lib, uning aniq matni faqat 1843 yilda Viktor Kuzin tomonidan tiklangan. Bu diniy-falsafiy parchalarning asosiy vazifasi inson haqidagi xristian ta'limotidagi aqlning kuchsizligi va ayni paytda buyukligini uning zaif va nomukammalligini anglab, bu qarama-qarshilikdan chiqish yo`lini topishdan iborat. Paskal o`zining yansenistik

tushunchasida xristianlikni oqlashga, aql va e'tiqod o'rtasidagi ziddiyatlarni kelishtirishga harakat qildi.

Gnoseologiyada Paskal qadimiy mutlaq haqiqat idealidan kelib chiqadi, bu abadiy, vaqtdan tashqari va buzilmas, insonga to'liq ko'rinishida ma'lum bo'lmaydigan haqiqatdir, bu na skeptitsizmni, na agnostitsizmni anglatadi. [2] Agar biz "hamma narsani" bila olmasak, biz "hech narsani" bilamiz deb o'ylamasligimiz kerak, chunki ma'lum bir ishonchlilik insonning barcha gnoseologik qobiliyatlariga xosdir: sezgi, aql va yurak (Dekartning intellektual intuitsiyasidan farq qiladigan, "ichki sezgi" yoki "sezgi intuitsiyasi"). "Sezgi hech qachon aldamaydi", aql ta'rif va isbotlarda kuchli, yurak esa "borliqning birinchi tamoyillarini his qiladi" (makon, vaqt, harakat, son va boshqalar): "tamoyillar his qilinadi, teoremlar esa isbotlanadi, turli yo'llar bilan bo'lsa-da". [3]

Paskalning gnoseologik kredosi shu yerdan kelib chiqadi, bu Yevropa metafizikasi uchun juda g'alati tuyuladi: "Biz haqiqatni nafaqat ongimiz, balki qalbimiz bilan ham tushunamiz". (Ibid) [4] Paskal metafizika uchun an'anaviy bo'lgan, bilish tirik aniq shaxs tomonidan emas, balki ob'ektiv va maqsadli maqsadlarga qaratilgan o'ziga xos "ruhiy avtomat" (Spinoza) tomonidan amalga oshiriladi degan "gnoseologik sub'ektning abstraktsiyasini" ham qabul qilmaydi.

Paskal bilimga erishishning o'ziga xos jarayoniga qiziqadi, uning sub'ekti yoki o'zining barcha ekzistensial o'lchamlari bo'yicha alohida bir shaxs (nafaqat haqiqatni "isbotlash fanini", balki "ishontirish san'atini" ham talab qiladigan) yoki bilimlarning davrdan davrga rivojlanishini ta'minlaydigan "butun insoniyat" hisoblanadi. Haqiqatning ekzistensial talqini Paskalning "haqiqat muhabbat orqali idrok qilinadi" degan ishonchiga mos keladi.

Uning gnoseologiyasida alohida mavzu — bu aqlni tanqid qilish, uning "mutlaq buyukligi"ni yo'qqa chiqarish va uning "nisbiy ahamiyatsizligi"ni tan olishdan iboratdir. Paskal aqlning mohiyatan ishonchli foydalanish doirasi va chegaralarini belgilab beradi. Paskalning fikricha, aqlga asoslangan dalillarining ilmiy kuchi falsafiy antropologiyada, etikada, psixologiyada va nihoyat, dinda kuchsizdir, bu sohalarida ustunlik aqlga emas, balki qalbga tegishlidir. Shu tariqa Yevropada "aql-idrok davri" deb ataluvchi XVII-asrda Paskal inson qalbining ustunligini va uning intuitsiyasi ishonchliligini himoya qiladi.

Paskal falsafasi uchun eng xarakterli motiv insonni markazga qo'yish istagidir. U bizni atrofimizdagi voqelik va o'zimiz haqimizda qanday qilib haqiqiy bilimga ega bo'lishimiz mumkinligi haqidagi savolga juda qiziqadi. U bu savolga javobni bilimning maxsus imkoniyati, ya'ni "qalb intuitsiyasi" deb biladi. Paskalning so'zlariga ko'ra, bilim mavjud bo'lgan asosiy aksioma va atamalarni qalb his qiladi.

Qalb intuitsiyasi insonni kundalik hayotning cheklangan dunyosidan tashqariga, hatto muammoli va xatolarga moyil bo'lgan aqli chegarasidan tashqariga olib chiqish qobiliyatiga ega. Qalbning o'z qonunlari bor, deb hisoblaydi faylasuf va ular aql qonunlari bilan mos kelmaydi. Bu yangi turdagi intuitsiya fikrlash va haqiqatni izlashga intilgan har bir kishi tayanishi kerak bo'lgan fikrlashning boshlang'ich nuqtasidir.

Paskal inson va uning mohiyati haqidagi fikrlash sohasida cheksizlik muammosiga duch keladi. Paskal uchun cheksizlik — bu inson aqli yengishga qodir bo'lmagan, shaxs uning oldida sarosimaga tushib, qo'rquv holatida bo'lishini anglatadi. Faqat qalbning intuitsiyasi bilan biz cheksizni idrok etishimiz, unga qarashimiz bilan kirib borishimiz va u bilan kelishishimiz mumkin. Paskal uchun reallikda cheksizlikning namoyon bo'lishi, tabiatning turli shakllarda ko'rinishidir.

INTELLEKTUAL MULK HUQUQINING RIVOJLANISHI VA HUQUQIY KAFOLATLARI

Qandimov Ilyos Qalandar o'g'li

Buxoro viloyati yuridik texnikumi o'qituvchisi

e-pochta: kandimovi38@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8377280>

Annotatsiya. Intellektual faoliyat natijalarini qo'llash orqali iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy va boshqa sohalarga zamonaviy axborot-innovatsion texnologiyalarni tezkor joriy qilish O'zbekiston Respublikasini jadal rivojlantirishning muhim shartlaridan biri sanaladi.

Kalit so'zlar: Intellekt, mulk huquqi, ixtirolar, patent, intellektual faoliyat natijalari, intellektual mulk obyektlari, mualliflik huquqi, turdosh huquqlar.

INTELLECTUAL PROPERTY LAW DEVELOPMENT AND LEGAL GUARANTEES

Abstract. The rapid introduction of modern information and innovative technologies to economic sectors, social and other fields by applying the results of intellectual activity is considered one of the important conditions for the rapid development of the Republic of Uzbekistan.

Key words: Intellect, property rights, inventions, patent, results of intellectual activity, intellectual property objects, copyright, related rights.

РАЗВИТИЕ ЗАКОНА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ И ПРАВОВЫЕ ГАРАНТИИ

Аннотация. Быстрое внедрение современных информационных и инновационных технологий в отрасли экономики, социальную и другие сферы путем применения результатов интеллектуальной деятельности считается одним из важных условий быстрого развития Республики Узбекистан.

Ключевые слова: Интеллект, права собственности, изобретения, патент, результаты интеллектуальной деятельности, объекты интеллектуальной собственности, авторское право, смежные права.

Abstract. The rapid introduction of modern information and innovative technologies to economic sectors, social and other fields by applying the results of intellectual activity is considered one of the important conditions for the rapid development of the Republic of Uzbekistan. The rapid introduction of modern information and innovative technologies to economic sectors, social and other fields by applying the results of intellectual activity is considered one of the important conditions for the rapid development of the Republic of Uzbekistan...

Key words: Intellect, property rights, inventions, patents, results of intellectual activity, intellectual property objects, copyright, related rights.

Mamlakatimizda iqtisodiyot tarmoqlariga intellektual faoliyat natijalari va innavotsiyalarini joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish, mintaqaviy brendlarni yaratish, kontrafakt mahsulotlar realizatsiyasining oldini olish, intellektual mulkning ishonchli himoyasini ta'minlash borasida izchil ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan 26- aprel

2022-yil 221-son PQ “Intellectual mulk sohasini yanada rivojlantirishga oid qo`shimcha chora tadbirlar to`g`risida” gi qaroriga muvofiq intellektual mulkni ishonchli himoya qilish, intellektual mulk sohasida davlat boshqaruvini yanada takomillashtirish, mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish hamda kontrafakt mahsulotlarga samarali qarshi kurashish, shuningdek, Yangi O`zbekistonning 2022-2026-yillarga mo`ljallangan taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarni bajarish uchun bir qator maqsad qo`ygan. Unga ko`ra intellektual mulk obyektlarining oldi-sotdisiga qulay shart- sharoitlar yaratish uchun “Intellectual mulk- barcha uchun” maxsus internet- auksion savdo platformasi Adliya vazirligi tomonidan ishlab chiqilmoqda.

Intellectual mulk obyektlari- intellektual faoliyat natijalari, fan, adabiyot va san`at asarlari hamda sanoat namunalari barcha davlatda huquqiy himoyaga olingan. Bu toifadagi mahsulotlardan dunyo jamoatchiligi bahramand bo`lishi uchun esa kelishuv va shartnomalar asosida boshqa davlatlarda ham foydalanishga yo`l qo`yilgan. Buning uchun ham milliy, ham xalqaro-huquqiy asoslar va mexanizmlar yaratilgan. Davlatlararo xalqaro hamkorlikni ta`minlash maqsadida xalqaro universal hukumatlararo tashkilotlar tuzilgan. Har qanday mamlakatning rivojlanganlik darajasi undagi intellektual mulkning rivojlanganlik darajasiga qarab belgilanadi. Shuning uchun barcha mamlakatlarda o`z intellektual mulkini rivojlantirish borasida, ayniqsa, bu mulkning davlatda va butun dunyoda himoyalinishiga katta e`tibor qaratiladi.

1967-yil 14-iyul kuni Stokgolm shahrida imzolangan Butunjahon intellektual mulk tashkilotini tashkil etish haqidagi konvensiya asosida tashkil etilgan Butunjahon intellektual mulk tashkilotining (BIMT) intellektual mulkni xalqaro himoya qilishda o`rni katta. Ushbu tashkilot 1974-yil dekabr oyida BIMTning hukumatlararo xalqaro tashkiloti degan maxsus maqomni olgan. Tashkilotning vazifasi – dunyoda davlatlar o`rtasida kelishuv va bitimlar asosida intellektual mulkni himoya qilishni muvofiqlashtirish hamda shu sohadagi turli shartnoma va konvensiyalarning ma`muriy boshqaruvini ta`minlashdan iborat.

Bugungi kunda dunyoning 180 dan ortiq davlati BIMTning a`zosi hisoblanadi. O`zbekiston 1991-yil 25-dekabrda mazkur Tashkilotning teng huquqli a`zosi. Mamlakatimiz BIMTning 14 ta xalqaro hujjatini tasdiqlagan. 2000-yili Butunjahon intellektual mulk tashkilotiga a`zo davlatlari o`rtasida 26-aprel – “Xalqaro intellektual mulk kuni” sifatida nishonlanishi kelishilgan. 2001-yildan boshlab ushbu sana har yili butun dunyoda nishonlab kelinmoqda.

Intellectual mulk – bu turli zamonlarda insonlar o`zining ongi va tafakkuri, bilimi va qobiliyati yordamida kundalik ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda turli sohalarda yaratgan ijod mahsulotlari yoki mulklari. “Intellect” lotincha so`z bo`lib, “aql” degan ma`noni anglatadi.

Bu mulklarni zamonaviy texnologiya sohasi, fan va adabiyot sohasi yoki sanoat va kimyo sohasi singari boshqa bir qator sohalarning rivojlanishi, yangiliklar yaratilishi va tatbiq etilishi misolida sanab o`tish mumkin. Inson salohiyati bilan yaratilgan intellektual mulkning himoya qilinishi, ommaga taqdim etilishi, moliyalashtirilishi, shuningdek faoliyatini davom ettirishi, ayniqsa, uning muhofaza etilishi O`zbekiston Respublikasi Qonunlari, Fuqarolik Kodeksida alohida belgilab o`tilgan.

Intellectual faoliyat natijalari. Intellectual faoliyat o`z xarakteriga ko`ra, inson faoliyatining eng oliy ko`rinishi – ijodiy faoliyat hisoblanadi. Inson ijodiy faoliyati bu

faoliyatni amalga oshirish usul-vositalari, faoliyat mahsullari xususiyatlariga ko'ra inson ongli faoliyatining boshqa ko'rinishi odatdagi, kundalik faoliyatidan farq qiladi.

Intellektual faoliyat natijalariga quyidagilar kiradi:

- fan, adabiyot va san'at asarlari;
- ijrolar, fonogrammalar, efir yoki kabel orqali ko'rsatuv yoki eshittirish beruvchi tashkilotlarning ko'rsatuvlari yoki eshittirishlari;
- elektron hisoblash mashinalari uchun dasturlar va ma'lumotlar bazalari;
- ixtirolar, foydali modellar, sanoat namunalari;
- seleksiya yutuqlari;
- oshkor etilmagan axborot, shu jumladan ishlab chiqarish sirlari (nou-xau).

Fuqarolik muomalasi ishtirokchilarining tovarlari, ishlar va xizmatlarning xususiy usullarini aks ettiruvchi vositalarga nisbatan bo'lgan huquqlarga ham mutlaq huquqlar haqidagi qoidalar qo'llaniladi. Ma'lumki, fuqarolik muomalasida turli-tuman subyektlar ishtirok etadi, ayni vaqtda, muomalada xilma-xil mahsulot va xizmatlar harakatda bo'ladi. Mana shunday sharoitda subyektlar, ular ishlab chiqargan tovarlar va ko'rsatadigan xizmatlar alohida farqlash belgilariga ega bo'lishi shart, aks holda, turli anglashilmovchilik, qiyinchiliklar vujudga kelishi mumkin. Ana shunday farqlash belgilari fuqarolik muomalasi ishtirokchilarining o'zlarini, uning ishlab chiqargan tovarlari, bajaradigan ishlari va ko'rsatadigan xizmatlarining xususiy alomatlarini (individual belgilarini) aks ettiruvchi vositalar hisoblanadi. Bunday alohida farqlash belgilarining quyidagi turlari mavjud:

- firma nomlari;
- tovar belgilari (xizmat ko'rsatish belgilari);
- tovar chiqarilgan joy nomi.

Ma'lumki, intellektual faoliyat eng tez rivojlanib borayotgan dinamik jarayon hisoblanadi. Yuksak sur'atlar bilan davom etayotgan bu jarayon natijasida intellektual faoliyatning yangi mahsullari vujudga kelmoqda. Masalan, topograflar va integral mikrosxemalar. Garchi ular mavjud qonunlarda nazarda tutilmagan bo'lsa ham ularga nisbatan O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksining 1031-moddasi uchinchi qismida belgilangan qoidalar mazmunidan kelib chiqib, intellektual mulk haqidagi qoidalar qo'llaniladi. Fuqarolik muomalasi ishtirokchilarining ular ishlab chiqarayotgan tovarlar, ko'rsatadigan xizmatlarining yangi farqlash belgilari vujudga kelishi mumkin va bunday holda ham ularga nisbatan O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksining IV bo'limiga tegishli qoidalar qo'llaniladi.

Intellektual mulk obyektlarini huquqiy muhofaza qilish deganda bu obyektlarga nisbatan subyektiv huquqlar sohibi huquqlarining qonuniy jihatdan qo'riqlashini vujudga keltirish asoslari tushuniladi. Binobarin, intellektual mulk obyekti o'z-o'zidan huquqiy muhofaza ostiga olinmaydi, balki bu obyektga nisbatan sub'yektiv huquqlarga ega bo'lgan shaxslar muallifning shaxsiy huquqlari, mutlaq huquqlar sohibining huquqlari, litsenziya asosida foydalanuvchining huquqlari, avvaldan foydalanuvchining huquqlari va shu kabilar huquqlari huquqiy jihatdan muhofaza ostiga olinadi.

Intellektual mulk obyektlarini huquqiy muhofaza ostiga olish:

- ularning yaratilganlik fakti asosida;
- O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksida yoki boshqa qonunlarda nazarda

tutilgan hollarda va tartibda vakolatli davlat organi tomonidan huquqiy muhofaza hujjati berilishi asosida vujudga keladi.

Oshkor etilmagan axborotga nisbatan huquqiy muhofaza berish shartlari qonun bilan belgilanadi.

Intellektual ob'ektlarning quyidagi turlari bo'yicha ularni huquqiy muhofaza qilish ularning yaratilishi (vujudga kelish) fakti asosida sodir bo'ladi:

- fan, adabiyot va san'at asarlari;
- EHM uchun dasturlar va ma'lumotlar bazalari;
- ijrolar, ijrolarni sahnalashtirish, eshittirish va ko'rsatuvlar;
- topologik va integral sxemalar.

Intellektual mulk quyidagi obyektlarining huquqiy muhofazasi davlat organi tomonidan huquqiy muhofaza yorlig'i berilishi asosida vujudga keladi:

- ixtiro, sanoat namunasiga nisbatan – patent beriladi;
- foydali modelga nisbatan – guvohnoma beriladi («Ixtirolar, sanoat namunalari, foydali modellar to'g'risida»gi Qonundan);
- seleksiya yutuqlariga nisbatan – patent beriladi;
- tovar (xizmat ko'rsatish) belgisiga nisbatan u davlat ro'yxatidan o'tkazilib – guvohnoma beriladi;
- firma nomi davlat ro'yxatidan o'tkazilib (reestrda kiritilib) bu haqda – dalolatnoma beriladi;

- tovar chiqarilgan joy nomiga bo'lgan huquq davlat ro'yxatidan o'tkazilib – undan foydalanish huquqi to'g'risida guvohnoma beriladi.

Mutloq huquqlar- bunday huquq egalarini turli harakatlar sodir etish (ijodiy faoliyat mahsulidan foydalanish, uni tasarruf etish kabi) bo'yicha haqdorligi, vakolatligini va ayni vaqtning o'zida boshqa har qanday shaxslarga bunday yuqorida ko'rsatilgan harakatlarni sodir etishning taqiqlanishini ta'minlovchi subyektiv mutlaq huquq tushuniladi.

Mamlakatimizda olib borilayotgan tahlillar intellektual faoliyatni rivojlantirish, ilg'or intellektual faoliyat natijalarini qo'llash orqali ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish, intellektual mulkni huquqiy himoya qilish, davlat organlari va tashkilotlarining ushbu yo'nalishdagi o'zaro hamkorlikdagi faoliyatini zamon talablariga moslashtirish, intellektual mulk obyektlari qo'llangan mahsulotlar hajmini oshirish hamda ichki va tashqi bozorlarda o'z nomiga (brendiga) ega bo'lgan raqobatbardosh mahsulotlar turlarini kengaytirish borasidagi ishlar lozim darajada olib borilmayotganini ko'rsatadi.

Xususan: intellektual mulk obyektlarini ishlab chiqarish jarayonlariga jalb qilish ko'rsatkichlari juda pastligi, aholi va tadbirkorlik subyektlari intellektual mulk sohasi bo'yicha yetarli bilim va ko'nikmalarga ega emasligi hamda xo'jalik yurituvchi subyektlar o'z faoliyatiga intellektual faoliyat natijalarini joriy qilishdan manfaatdor emas va ixtirochilar va novatorlar uchun qulay shart- sharoitlar yaratilmaganligidir. Qayd etilgan kamchiliklar mamlakatimizda intellektual mulk sohasining jadal rivojlanishiga, jahon bozorlarida O'zbekiston nomini ifoda qiluvchi mahsulotlar eksporti hajmining ortishiga, xorijiy investitsiyalarni jalb etishga, iqtisodiyotning o'sishiga hamda davlat va jamiyat hayotining boshqa sohalarini rivojlantirishga to'sqinlik qilmoqda. Shu munosabat bilan 2022 — 2026-yillarda O'zbekiston Respublikasida intellektual mulk sohasini rivojlantirish strategiyasi qabul

qilinishi alohida ahamiyat kasb etmoqda. “Intellectual mulkning samarali huquqiy muhofazasidan — kuchli huquqiy himoyasi sari” tamoyili asosida intellektual mulkni jamiyat va davlatning ijtimoiy-iqtisodiy hayotini rivojlantiruvchi asosiy drayverga aylantirish orqali O‘zbekistonni ilmiy-texnikaviy va ixtirochilik jihatdan taraqqiy etgan davlatlar qatoriga kiritish hamda mintaqaviy brendlarni hududlarni har tomonlama rivojlantiruvchi vosita sifatida yuzaga chiqarish mumkin.

Shuningdek 26-aprel 2022-yil 221-son PQ “Intellectual mulk sohasini yanada rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora tadbirlar to‘g‘risida” gi qaroriga muvofiq intellektual mulk sohasi bo‘yicha qonunchilikda mavjud bo‘shliq va ziddiyatlarni bartaraf qilish, ilg‘or jahon tajribasi asosida uni doimiy takomillashtirib borish, respublikada amalga oshirilayotgan ma‘muriy islohotlar doirasida intellektual mulk sohasidagi davlat boshqaruvi tizimini mas‘ul vazirlik va idoralar faoliyatidagi bir-birini takrorlovchi vazifa va funksiyalarni bartaraf qilish orqali takomillashtirish, intellektual mulk obyektlarini huquqiy muhofaza qilish jarayonlarini zamonaviy tendensiyalarni inobatga olgan holda muntazam takomillashtirib borish va intellektual mulk obyektlari yaratilishini qo‘llab-quvvatlash intellektual mulk obyektlarining ta‘sirchan huquqiy mexanizm bilan himoya qilinishini ta‘minlash intellektual mulk sohasini byurokratiyadan holi qilish maqsadida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy qilish orqali to‘liq raqamlashtirish, fuqarolar va tadbirkorlik subyektlarining intellektual mulkka bo‘lgan munosabatini o‘zgartirish va huquqiy madaniyatini yuksaltirish bo‘yicha innovatsion usullarni qo‘llagan holda manzilli targ‘ibot tadbirlarini muntazam o‘tkazib borish intellektual mulk sohasi bo‘yicha global integratsiya jarayonlarida faol ishtirok etishi intellektual mulk sohasida davlat boshqaruvini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 26-apreldagi “Intellectual mulk sohasini yanada rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-221-son Qaroriga asosan tasdiqlangan 2022 — 2026-yillarda O‘zbekiston Respublikasida intellektual mulk sohasini rivojlantirish strategiyasi. Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 07.07.2023-y., 06/23/108/0460-son;
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 28-yanvardagi “Intellectual mulk ob‘yektlarini muhofaza qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4965-son Qarori. Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 07.07.2023-y., 06/23/108/0460-son;
3. Intellectual mulk huquqi: rivojlantirish istiqbollari / Ma‘sul muharrir: A.G‘afurov. — T.: “Adolat”, 2012. 68 bet;
4. Intellectual mulk huquqining dolzarb muammolari / xorijiy ekspertlar ishtirokida (videokonferensiya shalida) Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. — T.: TDYU, 2020. — 336 bet;
5. Intellectual mulk. Darslik. Mas‘ul muharrirlar: yu.f.d., prof., O.Oqyulov, yu.f.f.d. (PhD), dosent N.E.G‘afurova // Mualliflar jamoasi. — T.: TDYU nashriyoti, 2019. — 588 bet;

Internet saytlari

1. www.lex.uz
2. www.norma.uz
3. www.huquqiportal.uz

NAWQIRAN JASLAR TÁRBIYASINDA MEKTEP TÁLIMINIŇ TUTQAN ORNI

Ájiniyaz atındađı NMPI Pedagogika fakulteti 4-kurs studentı

Islam Temirbekov

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8379638>

Annotatsiya. *Bul maqlada “Mektep bilimlendiriwiniŇ rawajlandiriwdiŇ mámleketlik uliwma milliy bađdarlamasi”, “Bilimlendiriw haqqındađı nizam”, “Kadrlar tayarlawdiŇ milliy bađdarlamasi” siyaqli mámleketlik hújjetlerde mekteplerdi maman qániygeler menen tayarlaw, bilim hám tárbiya beriwdiŇ sapalılıđın arttiriw, oniŇ nátiyjeli sistemasin dúziw hám basqada máseller sóz etilgen.*

Gilt sóz: *Nawqiran jaslar, hár tárepleme jetik insan, oqıw- tárbiya isleri, bilimlendiriw sisteması, sabaq, sabaqlıq, oqitiwshi.*

THE ROLE OF SCHOOL EDUCATION IN MODERN YOUTH EDUCATION.

Abstract. *In this article, state documents similar to the "State general national program for the development of school education", "Regulation on education", "National program of personnel training" deal with training schools with professional personnel, increasing the quality of education and training, creating its effective system, and other issues. adjusted.*

Key words: *modern youth, mature person in all aspects, education, educational system, lesson, textbook, teacher.*

РОЛЬ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ МОЛОДЕЖИ.

Аннотация. *В данной статье государственные документы, подобные «Генеральной национальной программе развития школьного образования», «Положению об образовании», «Национальной программе подготовки кадров», посвящены подготовке школ профессиональных кадров, повышению качества образования и обучение, создание его эффективной системы и др. вопросы корректируются.*

Ключевые слова: *современная молодежь, зрелая во всех отношениях личность, образование, образовательная система, урок, учебник, учитель.*

Hár qanday jas awladtiŇ bilim aliw deređi mektep penen baylanisli. Insan qanday billim alsa, qanday kásipti iyelesede ol óz bilim jolin mektepten baslaydi. Demek oqıwshılardı tálım protsessinde nawqiran etip tárbiyalawshi hám bilim tárbiya ómirge jollama beriwshi bađdar mektep bolip tabiladi. “Mektep bilimlendiriwiniŇ rawajlandiriwdiŇ mámleketlik uliwma milliy bađdarlamasi”, “Bilimlendiriw haqqındađı nizam”, “Kadrlar tayarlawdiŇ milliy bađdarlamasi” siyaqli mámleketlik hújjetlerde mekteplerdi maman qániygeler menen tayarlaw, bilim hám tárbiya beriwdiŇ sapalılıđın arttiriw, oniŇ nátiyjeli sistemasin dúziw hám basqada másellerge ayriqsha itibar qaratti. Sabebi oqıwshılardı turmisqa, miynetke hám dóretiwshilikke tayarlaw uliwma bilim beretuđın mektepten baslanadi.

Búgingi bilimlendiriw sistemasiniŇ barlıq diqqat itibarin oqıwshılardı bilimli, sawatli, erikli, óz betinshe pikirlew qábiyetine iye insaniy paziyletlerge iye hár tárepleme, jan – jaqlama jetik nawqiran insanetip tayarlaw bolip tabiladi. Sonlıqtanda birinshi Prezidentimiz I. Karimov mámleketimizde bilimlendiriw tarawında juz berip atırđan hár qiyli ózgerisler haqqında oniŇ aldına qoyđan maqsetlari haqqında “Tálım – tarbiya sistemasin ózgertermey turip, adamlardıŇ sanasin, olardıŇ turmisi tárizinde ózgeritiw múmkin emes” dep kórsetedi.

Sunday – aq kadrlar tayarlawdın milliy baǵdarlamasi dásturiniń de aldına qoyǵan maqseti bul jámiyette erkin pikirliq alatuǵın, erkin shaxsiniń qalıplesiwi, kámil insanlardi tárbiyalaw. Sunday – aq usi dáwirde kórsetilip ótilgen, óz ishki dúzilisi boyınsha bir pútin sistemeni payda etetuǵın úzliksiz bilimlendiriw yaǵıy mektepke shekemgi bilimlendiriw, uliwma bilim beriwshi mektepler, orta arnawli kásip óner bilimlendiriw, joqari bilimlendiriw hámde joqari bilimlendiriwdwen keyingi bilimlendiriwdın túrleriniń hár birinde, úzliksiz bilim hám tárbiya beriw arqali hár tárepleme ruwxıy sana sezimi bay nawqıran jaslardi qalıplestiriwden ibarat. Oqıwshi jaslardi kásiplikke oqitiw oqıw protsessi arqali tárbiyalaw máselesinde “Nawqıran jaslar tárbiyasında mektep táliminiń tutqan ornı” biziń pitkeriw qániygelik jumisimizdın temasi bolip tabiladi.

oqıwshi jaslardi mámleketimizdın rawajlanıwına, kelesheǵine ılayıq insanlar spatında tárbiyalaw búgingi pedagogika iliminiń, sonıń ishinde usi baǵdarlardi óz ishine alǵan biziń qániygelik jumisim óz ishine alǵan temamızdın aldındaǵı aktual mashqalalardan bolip sanaladi. Sebebi hár qanday oqıwshi bilim aliw barisında hár bir tiyanaqli bilim alıp ǵana qoymastan, al milliy ǵáresizligimiz haqqındaǵı túsiniklerge iye, insaniylik tárbiya túrlerinen xabardar óz jámiyetti, óz xalqın, óz milliy qádiriyatların qádirlep, húrmetlep biletuǵın shaxs sipatında qalıplese baslaydi.

Búgingi oqıwshi jaslar – bul elimizdın erteńi keleshegi. Oqıwshi kámil insan sipatında tárbiyalanıwında aqıl tárbiyasi, watandı súyiwshilik, miynetke, jámiyetke, ortalıqqa ádep – ikramlıq qari – qatnasta bolıwı, ekologiyalıq, ekenomikalıq jaqtan tárbiyalanǵan bolıwı onıń ózgeshelikli sipatların kórsetedi. mektep oqıwshılarınıń nawqıran jaslar sipatında tárbiyalawdın jámiyetlik pedagogikalıq táriplerin jan – jaqlama úyreniw máselesi alıp shıqqan mashqalamızdın maqseti hám wáziypaların belgilep beredi.

Nawqıran túsinigi hár táreplem rawajlanǵanlıq sawatlılıq, tárbiyalanǵanlıq anıq, óz betinshe erkin pikirley aliw, óz aldına maqset etip qoyıp onı orınlay aliwshiliq, fizikalıq hám aqıliq jaqtan sap deneli, salamat oy pikirlik, úlkenge húrmet, kishige izzet siyaqli belgilerdi óz ishine aladi. Oqıwshılardıń nawqıran awlad bolip qalıplesiwi onıń milliy ǵáresizlik ruwxında tárbiyalanǵanlıǵı eń dáslep ótmishin, milliy qádiriyatları, dinin, tilin, dástúrlerin biliwi menen de baylanisli. Pedagogikada milliy tárbiyanıń eń basil maqseti hár tárepleme bilimdan, sawatlı, tártip intizamli jámiyetimizdın alǵa ilgerlewine óz úlesin hám qádemın teńdey qosa alatuǵın insanlardi tárbiyalaw bolip tabiladi.

Bunda pedagoglardın basil maqseti oqıwshılardı duniya júzi bilimi ólshemi negizinde dúzilgen mámleketlik bilimi ólshemine muwapiq oqitiw, maǵliwmatlı etiw hám onıń nizamların úyreniw, oqıwshi jaslardi nawqıran shaxs sipatında tárbiyalaw bolip tabiladi. Bunda hár qanday pedagogikalıq sheberlikke bilimge iye bolıw kerek. Oqıwshılardı nawqıran jaslar etip tárbiyalawda milliy ǵáresizlik ideyasi basli tárbiya quralı bolip sanaladi. Bul haqqında Prezidentimiz “Milliy ideya – jámiyette jasaytuǵın adamlardıń ómiriniń mazmuni, olardıń umtiliwların ózinde jámllestiredi. Hár qanday insan erteńgi kúnin milliy ideya arqali belgilep aliwǵa umtiladi” dep kórsetedi. Nawqıran jaslardıń ózgeshelik belgileri demek joqarida atap kórsetilgen sipatları arqali aniqlanadi.

Sunday – aq oqıwshiniń óz pikir oyın basqaǵa túsendire aliw, óz betinshe pikirliq aliw ózgesheligi buni jetikliktiń tiykarǵı kórinislerinen biri dep esaplawǵa boladi. Al oqıwshi óz betinshe pikirley aliwda hár qanday ózgeris yaki qubilisti duris ańlay aliwi óz kóz qaraları

arqali talqığa salıp analizley aliwi onıń paydali yaki ziyanlı táreplerin durıs ańǵarıwi ámelliyata da qollanıla qliwi siyaqlı ózgesheliklerdi óz ishine aladı.

Al hár bir nawqıran jaslarımız bul ǵárezsizligimizdiń er-teńi, jámiyetimizdiń tayanishi erkinligimizdiń girewi dep bahalawǵa boladı. Demek bul ushin búgingi künde mekteplerde muǵallimlerimiz tiykarinan oqıwshılardı jámiyette erkin pikirliytuǵın óz pikiri hám belgili dárejedeǵi duniya kóz – qarasına iye, ruwxıy jaqtan jetiliskeń nawqıran insan bolıp doslıq munásibette jasaw kónlikpesine iye insanlardı tárbiyalaw ushin tálim tárbiya jumisların talap dárejesinde alıp bariwi kerek.

Ásirese oqıtıw barısında oqıwshılardı nawqıran insan sipatında qalıplestiriwde búgingi künde keń túrde qollanılıp atırǵan pedagogikalıq texnologiyalar úlken áhmiyetke iye. Sebebi jańasha usıllardı birgelikte islep oqıwshılardıń belsendiligin arttırıp bariwǵa qollanılatuǵın toparlarda islew, sabaq barısında kóbirek erkin pikirler basqalardıń pikirin tińlaw, bir – birewge húrmet etiw, basqalardıǵa úyretiw anıq hám qısqa dál juwap ayta aliwǵa tárbiyalap bariw siyaqlı jumis usılların tereń meńgerip qollanıla aliw kónlikpesine iye bolıwımız kerek. Sesebi atap aytqanda sabaq oqıtıw protsessinde qollanılatuǵın metodlar muǵallım oqıwshınıń keńrek, tereńrek mániste bilim aliwına imkaniyat jaratadı. Tek ǵana sabaqlıqtaǵı bilimler menen shegaralanıp qalmay al oqıwshınıń óz ustinde oylanıp, izlenip, dóretilshilik penen úyreniwine, úyrengenlerin tallap túsindirip bere aliwǵa da tárbiyalap baradı.

Demek oqıwshılardı nawqıran shaxs etip qalıplestiriwde olardıń ózin ańlawı óz betinshe erkin pikirliyi aliwi basil ózgesheliklerden bolıp sanaladı oqıwshılardı nawqıran insan sipatında tárbiyalawda tek mektepten tis yaki klastan tis islerde ǵana paydalanıp qalmastan, al hár bir pandı oqıtıw barısında tárbiya maselesine kewil awdariw zárúr dep esaplaymız. Ásirese mektepte ádebiyat pánin oqıtıwda oqıwshılardı kámin insan sipatında tárbiyalawda xalıq awızeki dóretpelerinen milliy qadıryatlarda paydalanıw úlken áhmiyetke iye. Búgingi bilimlendiriwde milliy qadıryatlarımızǵa unamli múnásebetler júzege kelmekte hám milliy qadıryatlardan tálim – tárbiya barsında keń paydalanıw jolǵa qoyılmaqta.

Sebebi oqıwshılardı kámil insan sipatında tárbiyalawda, ulıwma adamgershilik nátiyjelerdi rawajlandiriwda milliy ǵárezsizlik ideyasınıń ornı, xızmeti oǵada áhmiyetli ekenligin táli – tárbiya islerinde ilimiy túsiniqlerr kónlikpe hám uqiplılıqlar qalıplestirilmekte. Oqıwshılardı nawqıran jaslar etip tárbiyalawda xalıq dástanlarınıń tutqan ornı áhmiyetli. Sebebi onda tárbiya boyınsha kóp jıllıq tájiriybelerdi úyreniw, onı tárbiya, oqıtıw protsessinde qollanılıw házirgi waqıtta aktual mashqalalardan sanaladı. Nawqıran jaslardı tárbiyalaw máselesinde elimizde milliy ǵárezsizlik ideyası onıń tiykarları hám tiykarǵı printsipleri islenip shıǵıldı.

Qaraqalpaq xalqı dástanlıq shıǵarmalarǵa oǵada bay. Dástanlardıǵı pedagogikalıq imkaniyatlardı tolıq úyreniw, pedagogika ilimi aldındaǵı máselelerden biri. Xalıq dástanlarında oqıwshılardı kámil insanlar sipatında tárbiyalawdı olardı óz watanın qorǵawǵa úyretiw, eldiń ǵárezsizligin saqlaw máseleleri ortaǵa taslanadı. Misali: “Alpamis” dástani ulıwma bilim beretuǵın mekteplerdiń 8 – klasslarında ótilip onda eldi sirtqi jawlardan qorǵaw, eldiń abadanlıǵına, tinishliǵına erisiw basil wáziypa etip qoyǵan. Sabaqqa kiritilgen basqada dástanlarda jas awladtı hár tárepleme fizikalıq jaqtan shiniqqan, eli ushin qayǵıratuǵın ǵárezsizlik, erkinlik ushin janın beretuǵın etip tárbiyalaw wáziypaları qoyılǵan.

Bunda oqitiwshi dásatn mazmunina oqıwshılardıń anıq túsiniwi ushin joqarida atap kórsetkenimizdey bir qansha usıllardan paydalanıw, róllerge bólip oqip úyreniw, dástan mazmunı boyınsha diskussiya sabaqların ótkeriw, dástannıń tárbıyalıq mazmunı sáwlelengen erkin temada shıǵarma jumisin jazıw, test sorawları arqalı oqıwshılar túsiniǵın anıqlaw úlken pedagogikalıq áhmiyetke iye. Oqıwshılardı nawqıran jaslar sipatında tárbıyalawda ulıwma bilim beretuǵın mekteplerde hár bir ótkeriletuǵın pánniń tutatuǵın orni ayırıqsha. Misali: ayırıqsha oqıwshılarda olardıń qızıǵıwshılıǵına, qábiletine qaray jámiyetimizdegi islep shıǵarıw, óndiriske islewge tayarlaw ushin, ásirese oqıwshılardıń texnikalıq dóretiliwshiligin sairiwda kishi mektep jaslarında miynet hám súwretlew óneri sabaqlarında oqitiw protsessi arqalı jetiklikke tárbıyalaw usı pán oqitiwshisinan juwapkerlik hám sheberlikti talap etedi.

Mektep oqıwshılardıń shaxs ózgesheliklerin tárbıyalaw ushin oqıw dóretiliwshilik mazmunında shólkemlestiriwi kerek dep esaplaymız. Kópshilik jaǵdayda oqitiw protsessiniń oqitiwshiniń oqıwshılardı tek maǵlıwmatlar beriwi menen ǵana sheklenedi. Al oqıwshılar sol maǵlıwmatı eslep qalıwshılar túrinde qatnasadı.

Demek bul kóz qarastan qaraytuǵın bolsaq miynet sabaqlarında oqıwshılar teoriyalıq túsiniqlerdi ámelliyatta qollanıla biliw, hár qanday buyımda óz oylaw qábileti dóretiliwshiligi menen isley aliwi kerek. Bul nawqıran insan sipatında oqıwshını tek kórsetilgen tapsirilǵan isti orınlawǵa ǵana emes, al oni óz oy- pikir arqalı dóretiliwshilik nátiyjesinde óz betinshelikke de tárbıyalap bariw kerek dep esaplaymız. Oqıwshiniń estetikalıq jaqtan tárbıyalanǵanlıǵı da onıń jetikliginiń bir kórniisi. Uliwma bilim beretuǵın mekteplerde súwretlew óneri sabaǵı oqıwshılardıń estetikalıq zárurliklerin toliqtirip, olardıń hár tárepleme ósiwine járdem beredi.

Sebebi estetikalıq jetiklik bul ulıwma insaniylik mádeniyattıń rawajlanıwına óz tásin tiygizdi. Uliwma bilim beriwi mekteplerinde súwretlew óneri basqa pánlerden ózgeshelikleri menen ajralıp turadı. Bulhaqqında pedagoglar nawqıran insan sipatında oqıwshılardı tárbıyalaw barısında tómendegilerdi ayırıqsha atap kórsetedi.

“Uliwma bilim beretuǵın mekteplerde súwretlew óneri hám miynet sabaqları oqıwshılarda estetikalıq hám ádebiy mádeniyatti qalıplestiriwdi maqset etip qoyadı hám de iskerlik túrleri tiykarında tómendegilerdi ámelge asiradi.

- Kórkem ónerdi túsiniw
- Tábiyatti túsiniw
- Insaniy páziyletlerdi túsiniw

Demek bul sabaqta hár qiyli kórkem óner ulgileri xalqımızdıń milliy kiyimleri, imaratlar, miynet quralları, xalqımızdıń turmisi miynet protsessi jil máwsimlerindegi ózgerislerdi baqlaw hám olardı bilim aliwıdı názerde tutadı. Bul óz gezeginde oqıwshılardıń kórkem dóretiliwshilik iskerligin asiriw hám estetikalıq seziw, kórkem talǵamın ósiriwge de xızmet etedi. Demek bul sabaqta oqıwshılar tek teoriyalıq bilim alıp qoymastan al xalqımızdıń tariyxın, ózligin, kórkem ónerin biliwge, dóretiliwshilik qábiletin ósiriwge kórkem pikirlew, oy – órisin keńeytiwge de ules qosadı. Al biz joqarida atap kórsetkenimizdey oqıwshiniń ózligin biliwi, ózin ańlawı xalqıń tariyxın, mádeniyatına bolǵan húrmet kóz – qarastıń qalıplesiwi – bul onıń nawqıran insan sipatında qalıplesiwine de negiz jaratadı. Al usı sabaq barısında kompozitsiyaǵa qarap islew oqıwshılardıń aliw, qala kórinislerin dógerek átirapi,

tábiyattaǵı waqıya – hádiyseler milliy sport jarislari, tariyxiy waqiyalardada sáwlelendirdi. Bul iskerlik arqali tek kórkem dóretiwshilik wáziypalar ǵana orinlanıp qoymastan, al oqıwshı jaslarınıń ádep – ikramlılıq sıpatlari, milliy maqtanish, watandı súyiwshilik sezimlerinde rawajlanadı. Al miynet sabaǵında quriw – jasaw bólimi oqıwshılardıń quriw – jasaw dóretiwshilik qábiletin rawajlandırıwǵa qaratılǵan bolıp, kórkem – texnikalıq xarakterge iye. Ohda ásirese baslawish klasslarda oqıwshılar qırqıw, búklew, jelimlew soǵıw siyaqlı kónlikpelerge iye boladı. Usi siyaqlı sabaqlarda oqıwshılar túrlishe haywanlardıń ósimliklerdiń kórinislerin óz qollari menen dóretdi. Jergilikli materiallardan reńli qaǵaz, ilay, gezleme, jip, plastalin, kardon siyaqlı materiallardan hár qiyli buyımlardıń máketlerin jasap úyrenedi. Demek bul arqali oqıwshılar.

- Usi pán boyınsha bilim aliwi
- Dóretiwshilik qábiletiniń rawajlanıwi
- Miynetke unamli munásibette bolıw
- Watandı shın súyiwi

Sabaqta paydalanatuǵın jergilikli materiallar arqali óz xalqınıń milliy jer ústi hám jer astı baylıqlari haqqında túsinikler payda boladı. Sabaqta oqıw ámeliy jumislardi orinlaw barisında túrli tariyxiy binalardıń imaratlardıń maqsetlerin jasaw xalıqtıń milliy ózgeshelik belgilerin korsetetugin buyımlari, úy ruwzgershilik buyımlari, kiyim kensheler, zergerlik bezetiwi buyımlari hám tagi basqa. Ózlerine usi pán oqıwshılari tárepinen tapsirilǵan buyımlardi ámeliy jaqtan orinlaw barisında oqıwshılarda milliy maqtanish sezimleri óz xalqına, watanına húrmet sezimleri tábiyatqa, ózi jasp atırǵan ortalıqqa insaniylik, ádep – ikramlılıq munasebet siyaqlı unamli kóz – qaralar qalıplese.

Al bul óz gezeginde mektep oqıwshılarınıń nawqıran bolıp qalıplesiwine tiykar bolatuǵın túsinikler bolıp tabıladı. Oqıwshılardı jetik insan sıpatında súwretlew óneri sabaǵınıń áhmiyeti haqqında J. Dármenov tómendegilerdi bildiredi. Kórkem bezew qol óneri úlgilerin olardıń kórkemlik ózgesheliklerin tayarlaw, milliy baylıq, milliy mádeniyatqa húrmet sezimi, adamlardi dóretiwshilik miynet etiwge tárbıyalaydı, biziń mádeniy dárejemizdi arttıradi. Ósip kiyatırǵan áwladtı Qaraqalpaq xalqınıń mádeniy – tariyxiy dástúrleri menen jaqınan tanıstırıwdıń aytarlıqtay kúsh qurallarınan bir hám uzaq ótmishke iye, ózine tánligi menen ajralıp turıwshi súwretlew hám kórkem bezew qol óneri bolıp tabıladı. Demek súwretlew óneri sabaǵında kórkem bezew qol óneri úlgilerin olardıń kórkemshilik ózgesheliklerin islep shıǵarıw quralların úyreniw, buyımların tayarlaw milliy baylıq, milliy mádeniyatqa húrmet sezimin, dóretiwshilik miynet etiwge tárbıyalaydı, oqıwshılardıń milliy mádeniyat dárejesin arttıradi.

Al bul óz gezeginde oqıwshılardı aldınıǵı qataradıǵı milliy úrip ádetlergre dástúrlerge, xalıq kórkem ónerine úyretiw, olardıń ádep – ikram, estetikalıq, kórkemlik tárbıyanıń maqsetlerine juwap beredi. Oqıwshılardı nawqıran insan sıpatında qalıplestiriwde ulıwma bilim beretuǵın orta mekteplerde hár bir hánde duris shólkemlestiriw hám alıp bariw kerek. Bular arqali hár bir oqıwshıda jeke óz betinshe pikirlewdi, kóz qaralardi payda etiw kerek. Sonday - aq oqıwshılar sanasına oqıw protsessinde watan turmisimizdiń tinishligi ushin hár bir adam juwapker ekenligin jurı ushin hátteki janımızdı pidá etiwimiz biziń minnetimiz ekenligin xalqımızdıń ertek, dástanlari arqali oqıwshılarda watandı súyiwshilikti, tuwilip ósken

eline muxabbatti, batirliqti, mártlikti, xaliquín gáresizligin asirawdi jámiyetimizdiń hár bir aǵzasi ushin wáziypa ekenligin uqtirip bariw kerek. Sonday – aq sabaq protsessinde oqiwshılarǵa Ózbekstandi, Qaraqalpaqstandi duniyaǵa tanitip atırǵan sportshilar, alimlar basqa da taraw wákılleri qurılıp atırǵan úlıken karxanalar, imaratlar máleketimizdiń kúsh qúdireti hám baylıqlari ekenligi haqqında janli misalar menen túsindirip bariwimiz kerek.

Oqıwshılardı nawqıran jaslar sipatında qalıplestiriwde uliwma bilim beretuǵın pánlerdi milliy tárbiya negizine tiykarlap tálım – tárbiya jumislarin alip bariw ayırıqsha pedagogikalıq áhmiyetke iye.

REFERENCES

1. S.Jumabaev, H. Sandarov. Umumiy órta tálım maktablarida tálımning uzluksizligi. “Uzliksiz tálım” jurnali T. 2008 yil № 1. 98 bet
2. Q.Qosnazarov, A.Pazilov, A.Tilegenov “Pedagogika”, Nókis “Bilim” 2009-j
3. N.Erkaboeva. Inson omili – tálımning bosh masalasi. “Xaliq tálimi” Jurnali. 2008 yil №2, 11 bet.
4. M.Hamidova. “Barkamol shaxs tárbiyasini tálım – tárbiya jaroyoniga tadbiq etilish”. “Tárbiya” Jurnal 2007 yil, Toshkent, 6 – soni, 23 bet.
5. Mavlenova R. va boshqalar. Pedagogika. –T, 2001.

Internet saytlari:

1. www.tdpu.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.Ziyonet.uz
4. www.edu.uz

БУЛГУСИ БАКАЛАВРЛАРДА ЭКОЛОГИК ТАЪЛИМНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ ВА МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ

Турсынбекова Кундыз Жолдасбековна

Қорақалпоқ давлат университети

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8380986>

Аннотация. Мақолада булгуси бакалаврларда экологик таълимни шакллантиришнинг мазмуни, технологияси, методлари ва методологиясига янгича ёндашув ҳақида сўз юритилиб, шахснинг юксак қадриятини шакллантиришга қаратилган тарбиянинг назарий ва амалий асослари кўрсатилган.

Таянч тушунчалар: таълим, тарбия, экология, ахлоқ, маданият, нафосат, психология, ўз-ўзини тарбиялаш, ўзлигини англаш, комил инсон, шахс.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN UNDERGRADUATE STUDENTS

Abstract. The article talks about a new approach to the content, technology, methods and methodology of forming environmental education among undergraduates, and shows the theoretical and practical foundations of education aimed at forming a high value of the individual.

Key words: education, training, ecology, morality, culture, sophistication, psychology, self-education, self-understanding, complete human being, person.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ У БУЛГУЗИНСКИХ БАКАЛАВРОВ

Аннотация. В статье говорится о новом подходе к содержанию, технологии, методам и методике формирования экологического образования магистрантов, показаны теоретические и практические основы образования, направленного на формирование высокой ценности личности.

Ключевые слова: образование, воспитание, экология, нравственность, эстетика, личность, самопознание.

Мамлакатимизда таълим-тарбия тизимини такомиллаштириш, таълим олувчиларни маънавий-ахлоқий ва экологик тарбиялашнинг ва маърифий ишларнинг самарали шакллари ҳамда услубларини ишлаб чиқиш, миллий-маданий меросимиз ва халқ анъаналарини тиклашга қаратилган амалий ишлар натижасида талабаларни ахлоқий ва экологик тарбиялаш, қадриятли йўналтириш орқали ижодкорлик қобилиятларини шакллантиришнинг арт-технологияларини жорий этиш имконияти кенгайтирилди.

Янги Ўзбекистонни барпо этишда экотаълимнинг вазифаси, талабларни табиий ва техник фанларга бўлган қизиқишларини ривожлантириш учун атроф муҳитни муҳофаза қилиш концепциясида белгиланган “аҳолининг экологик маданиятини ошириш, атроф муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида давлат органлари фаолиятининг ошкоралик даражасини ошириш ва фуқаролик жамиятининг ролини кучайтириш”⁷⁷ муҳим аҳамиятга эга.

⁷⁷ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2030 йилгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикасининг атроф-муҳитни муҳофаза қилиш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5863-сон фармони Тошкент, 2019 йил 30 октябрь.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясига кўра, ҳар бир инсон қулай яшаш учун қулай муҳитга эга. Шу сабабли, Президентнинг "Ўзбекистоннинг 2030 йилгача атроф-муҳитни ривожлантириш соҳасидаги давлат сиёсатининг асослари" фармонида асосий глобал экологик муаммоларни ақс эттириш билан бир қаторда атроф-муҳитни ривожлантириш соҳасидаги стратегик мақсадлар ҳам қайд этилган. [1; 123 б]. Бу мақсадлар орасида қуйидагилар ажралиб туради: экологик йўналтирилган иқтисодий ўсиш; қулай муҳитни сақлаш; фуқароларнинг қулай муҳитга бўлган ҳуқуқини амалга ошириш ва бошқалар. Бу мақсадларни амалга ошириш аҳолининг ўз она юрти экологияси, табиий муҳитни асраб-авайлаш йўллари ҳақидаги тасаввурларини шакллантиришга қаратилган пухта ўйланган чора-тадбирлар мажмуига боғлиқ. Бизнинг фикримизча, бундай профилактика тадбирларини олий таълим босқичида қўллаш ва уларни экологик таълим сегментида кўриш керак.

Давлатимиз раҳбарининг 2017 йил 21 апрелдаги фармонида мувофиқ, экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида давлат бошқаруви тизими такомиллаштирилди. Ўзбекистон Республикаси Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат кўмитаси қайта ташкил этилиб, унинг зиммасига экологик ҳолатни яхшилаш, маиший чиқиндиларни йиғиш, сақлаш, ташиш, утилизация қилиш ва қайта ишлаш борасида кўплаб вазифалар қўйилди.

Шунингдек, 2017-2021 йилларда маиший чиқиндилар билан боғлиқ ишларни тубдан яхшилаш юзасидан комплекс дастур қабул қилиниб, молиялаштириш манбалари аниқ белгилаб берилди.

Ўзбекистон Республикасининг экологик ҳолатини ўрганиш, шунингдек, аҳоли ўртасида экологик мавзуларда маърифий маълумотларни ўтказиш мақсадга мувофиқлигини эълон қилиш учун асос булади. Қорақалпоғистон Республикаси экологик инкирозга учраган ҳудудлар ичида кўрсаткичи жуда юқори. Рейтинг қуйидаги параметрлар таҳлилига асосланди: ҳаво муҳити, сув истеъмоли ва сув сифати, чиқиндиларни бошқариш, ҳудудлардан фойдаланиш, транспорт энергия истеъмоли, атроф-муҳитга таъсирни бошқариш [2; 243б]. Бу факт салбий динамикани яққол кўрсатиб турибди ва барча далиллар билан экологик таълим ва бевосита экологик таълим фаолиятининг бутун жамиятда ва тўғридан-тўғри, хусусан, маълум бир шаҳар туманида аҳамияти ҳақида маълумот беради.

Ушбу баёнотга асос бўлиб, ушбу рейтингдаги тоифаларнинг аксарияти нафақат шаҳар маъмуриятининг қурилишига, балки аҳолининг ўзини ўзи англашига, унинг экологик онгига ҳам боғлиқ деган тахминдир. Масалан, бу сув истеъмоли, энергия сарфи, чиқиндиларни бошқариш каби параметрларга нисбатан аниқ намоён бўлади. Тақдим этилган статистик маълумотлар, шунингдек, кўрсатилган меъёрий ҳужжатлар минтақавий ва шаҳар даражасида аҳолининг экологик таълими бўйича мақсадли тадбирларни амалга ошириш зарурлигини ишончли тарзда кўрсатмоқда. Бундан ташқари, бундай ишларни аҳолининг барча гуруҳлари ўртасида йўлга қўйиш мақсадга мувофиқлиги ҳақида гапиришга асос бор. Бу ерда, мамлакатимиз келажаги қўлида бўлган ёш авлоднинг экологик тарбияси билан ишлашга алоҳида эътибор қаратиш зарур. Ушбу хулосани асослаш ва унда келтирилган ташаббусларни амалга ошириш истиқболларини кўрсатиш учун таълим тизимида олиб борилаётган экологик таълим фаолиятини ташкил этишнинг хусусиятларини батафсил кўриб чиқамиз. "Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида"

Ўзбекистон республикаси қонунига асосланиб, "Экологик маданиятни шакллантириш асослари" ҳар томонлама экологик таълим зарурлигини кўрсатаётганини таъкидлаймиз.

Шу билан бирга, экологик таълимнинг аҳамияти шахсни тарбиялашнинг кейинги босқичларида ҳам қайд этилган: бу олий таълим ва олий таълимдан кейинги таълим. Буларнинг барчаси экологик таълим ва шунга мос равишда аҳолини тарбиялашнинг долзарблигини кўрсатади. Бу экологик билимларнинг асослари олий таълимнинг давлат таълим стандартларида акс эттирилганлигини тушунтиради. Умумий таълимнинг асосий таълим дастурини ишлаб чиқишнинг режалаштирилган натижалари сифатида, масалан, экологик маданият асосларини шакллантириш, шунингдек, экологик фикрлашнинг замонавий даражасига мос келади. Шунингдек, бу талабанинг ҳаётий вазиятларда атроф-муҳитга йўналтирилган акс эттириш ва баҳолаш фаолияти ва амалий фаолияти тажрибасини ривожлантириш зарурлигини кўрсатади.

Юқорида айтилганлар аҳолининг экологик таълимининг муҳимлигини ишончли тасдиқлайди, унинг ажралмас қисми экологик таълимдир. Бу позиция кўплаб мутахассислар томонидан тақсимланади. Олимларимиз таъкидлайдики, сайёрадаги экологик вазиятни яхшилаш усулларида бири бу аҳоли онгига таъсир қилиш, табиат билан, одамларнинг ижобий экологик онги, унинг хусусияти муносабатлар маданиятини шакллантиришдир. Муаллиф бу йўналиш узлуксиз экологик таълим ва тарбия, маърифат ва тарғибот тизимини ривожлантириш ҳамда ижтимоий экологик ҳаракатлар орқали амалга оширилишини асосли таъкидлайди. Ушбу тизимда экологик таълим алоҳида блокдир. Бундан ташқари, экологик таълим экологик билим ва таълимни тарғибот қилиш сифатида тушунилади [3; 166].

Экологик таълим зарурлиги С.Мамашоқуров[4; 326] ва бошқаларнинг мақолаларида ҳам қайд этилган бўлиб, унда ҳозирги вазият кўрсатилган, сайёра экологик муаммоларни тезда ҳал қилишни ва тезкор аралашувни талаб қилади. Шу билан бирга, экологик таълим бу контекстда самарали ечимлардан бири сифатида қаралади.

Бундан ташқари, мақола муаллифлари олимлар, ўқитувчилар ҳамда ташкилот ва корхоналар раҳбарларининг саъй-ҳаракатларини бирлаштириш, яъни ушбу тизимга таълимнинг барча бўғинлари, турли ижтимоий институтлар, ахборотлаштиришнинг турли шакллари қўллаш муҳимлигини таъкидлайдилар [5;646]. Тадқиқотчиларнинг ўрганилаётган масала контекстида бундай глобаллашувга нисбатан ёндашувлари бизда катта таассурот қолдирди.

Шу муносабат билан экологик таълим, тарбия ва таълим соҳасида умумий тизимдан бошлаб комплекс тизимли ишларни амалга оширишни муҳим деб биламиз. Шунинг учун мантиқан илмий ишимизда тақдим этилган йўналишларнинг мураккаб комбинациясини "атроф-муҳит ва таълим фаолияти" тоифаси билан боғлаш мумкин. Бироқ, экологик таълим фаолиятининг контекстларини аниқроқ аниқлаш учун синоним тушунчаларни, шунингдек, унинг доирасига кирувчи тушунчаларни таҳлил қилиш лозим. Биз ушбу масала бўйича турли манбаларга мурожаат қилиб, ушбу масала тақдимотининг панорамасини таъминлашга ҳаракат қиламиз экологик таълим, тарбия ва маърифат масалалари, жумладан, сўнги йилларда нашр этилган.

Биз ўрганаётган ҳодисага оид умумий тушунчаларни талқин қилишдан бошлаймиз. Умумий тушунчалар ичида “экология”, “маърифат” ва “фаолият” тушунчаларини ажратиб кўрсатамиз.

Асосий тушунча - "экология" таҳлили шуни кўрсатадики, унинг асосида шаклланган худди шу номдаги тегишли илмий йўналиш биологиянинг маълум бир сегментидан келиб чиққан ва унинг асосий вазифаси сифатида организмларнинг (популяциялар, турлар, жамоалар ва бошқалар) атроф-муҳит (экоцизм, биогеоценоз, биосфера) билан ўзаро таъсирини ўрганишни эълон қилди.

Бизнинг тадқиқотимиздаги навбатдаги умумий тушунча “маърифат”дир. Турли манбаларни (хусусан, луғатларни) таҳлил қилиш натижасида "маърифат" тушунчасининг деярли бир хил талқинларини аниқлаш мумкин эди, улар маълумотни ишлаб чиқариш ёки амалга ошириш (узатиш), шунингдек тарқатиш билан боғлиқ. “Фаолият” тушунчасини талқин қилишда тадқиқот тизимли-фаоллик ёндашувига мос равишда олиб борилган классик илмий ишланмаларга асосланади, биринчи навбатда фаолият назарияси асосчилари – С. Л. Рубинштейн ва А. Н. Леонтиев фаолиятни унинг якуний натижаси - мақсад билан боғлайди ва фаолиятни онгли ва мазмунли жараён сифатида белгилайди.

Умумий тушунчаларни кўриб чиқиб, тўғридан-тўғри экологик таълим фаолиятининг синоним тушунчалари таҳлилига мурожаат қиламиз: "экологик таълим", "экологик тарбия" ва "экологик маърифат" (1.2-жадвал).

Экологик таълим фаолиятининг синонимик тушунчалари	Асосий тушунчаларни талқин қилиш
Экологик таълим	Атроф-муҳитга онгли муносабатни шакллантирадиган илмий ва амалий билимларни, интизом ва фаолиятнинг муайян кадрят йўналишларини тартибга солишга қаратилган шахсни ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантириш жараёни. Ижтимоий ва экологик муаммоларни ҳал қилишга қаратилган таълим ва тарбия, одамлар ва табиат билан уйғунликда яшаш истаги.
	Цивилизация ривожланишининг келажакдаги босқичи муаммоларини ҳал қилишга қодир шахсни шакллантиришнинг зарур таркибий қисми, мактаб ўқувчиси таълимнинг умумий тизимининг ажралмас қисми.
	Инсоннинг ҳис-туйғулари, қобилиятлари, кўникмалари, тушунчалари, ғоялари ва қарашлари тизимини шакллантириш ва янада ривожлантириш учун таъсир қилишнинг тизимли, мақсадли, илмий

	материалистик дунёқарашга асосланган жараёни. Бу ғоялар табиатга онгли муносабатни шакллантириш, ундан оқилона фойдаланиш ва табиий ресурслардан муайян жамият ва бутун инсоният манфаатлари йўлида муҳофаза қилиш учун зарурдир.
Экологик тарбия	<p>Шахснинг ривожланиши, унинг экологик маданиятини тизимли таъсир қилиш ва ижтимоий муҳитни ташкил этиш орқали бошқариш, натижада экологик таълим кўникмаларини шакллантириш.</p> <p>Инсоннинг хис-туйғулари, қобилиятлари, кўникмалари. Тушунчалари, ғоялари ва қарашлари тизимини шакллантириш ва янада ривожлантириш учун таъсир қилишнинг тизимли, мақсадли, илмий материалистик дунёқарашга асосланган жараёни.</p>
Экологик таълим ва тарбия	Экологик маданиятни шакллантириш, табиий муҳитга ҳурмат ва экологик билимларни таъминлаш буйича тадбирлар (“Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Ўз.Р. ўзгартириш ва кўшимчалар киритиш тўғрисида”ги давлат қонуни лойихаси).
Экологик маърифат	Экологик хавфсизлик, соғлом турмуш тарзи мавзусида экологик билимларни, шунингдек, атроф-муҳит ҳолати ва табиий ресурслардан фойдаланиш тўғрисидаги маълумотларни тарқатиш.
Экологик тарбия ва маърифат	Шахсга атроф-муҳитни онгли идрок этиш, табиатга эҳтиёткорона муносабатда бўлиш, унинг бойликларидан фойдаланиш зарурлигини англаш, табиий ресурсларни кўпайтиришнинг аҳамиятини тушиниш.

Ўрганилаётган атаманинг талқинига маълум ёндашувлар мавжуд бўлган бир нечта нашрлар "экологик таълим" тоифаси педагогиканинг периферик муаммоси сифатида таснифланганлигини инкор этишга асос бермайди. Уларнинг таҳлилидан маълум бўлишича, экологик таълим идрок, билим, дунёқарашни шакллантиришга қаратилган бўлиб, уларнинг бирлигида табиатга эҳтиёткорона муносабатда бўлишни, унинг

ресурсларидан оқилонга фойдаланишни ва ўзаро муносабатларни уйғунлаштиришни таъминлаш керак.

Хулоса сифатида шуни алоҳида таъкидлаш керакки, мактабда экологик таълим фаолиятини амалга ошириш касбий жиҳатдан юқори ва педагогик малакага эга бўлган ўқитувчилар томонидан амалга оширилиши кўзда тутилган. Ишонтириш усулларидан фойдаланиш даражаси, шунингдек, экологик таълимга тарғибот элементларини киритиш нуқтаи назаридан муҳим бўлган ҳиссий жонли ва ҳиссий жиҳатдан бой тасвирлар келажакда ушбу хулоса экологик таълим соҳасида меҳнат фаолиятини амалга ошириш учун бўлажак ўқитувчини мақсадли тайёрлаш зарурлигини асослаш нуқтаи назаридан ишлаб чиқилади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: «Ўзбекистон», 2012.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 27 майда- ги «2013–2017 йилларда Ўзбекистон Республикасида атроф-муҳит муҳофазаси бўйича ҳаракатлар дастури тўғрисида» ги 142-сонли қарори. (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 й., 22-сон, 282-модда; 2017 й., 19-сон, 345-модда)
3. Икромов Э.Ж., Хатамов А.А. Шахсининг экологик маданияти. Тошкент: Ибн Сино, 2001. –Б.15-16.
4. Мамашокиров С. Экологик фаоллик ва масъулиятни шакллантиришда ижтимоий-сиёсий омилларнинг роли. Фалсафа фанлари доктори илмий даражасини олиш учун диссертация. Тошкент: 1997, -Б. 32.
5. Кистаубаев С.У. Шахс экологик дунёқарашини шакллантиришда миллий қадриятларнинг ўрни// Фалсафа фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси. –Тошкент: ЎзМУ, 2019. –Б, 64-65.
6. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
7. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 196-203.
8. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
9. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.
10. Асаматдинова Ж., Турсынбекова К. САМОВОСПИТАНИЕ И САМОРЕАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ //Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 255-260.
11. Zholdasbekovna T. K. FORMING A RESPONSIBLE ATTITUDE TO NATURAL RESOURCES AND WASTE IN FUTURE BACHELORS BY MEANS OF KARAKALPAK PEDAGOGY //EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR). – 2022. – Т. 8. – №. 12. – С. 173-175.

БУЎҒУСИ БАКАЛАВРЛАРНИНГ ЭКОЛОГИК ТАЪЛИМГА ТАЙЁРГАРЛИГИ ТУШУНЧАСИ ВА ТУЗИЛИШИ

Турсынбекова Кундыз Жолдасбековна

Қорақалпоқ давлат университети

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8381006>

Аннотация. Мақолада булғуси бакалаврларда экологик таълимни шакллантиришнинг мазмуни, технологияси, методлари ва методологиясига янгича ёндашув ҳақида сўз юритилиб, шахснинг юксак қадриятини шакллантиришга қаратилган тарбиянинг назарий ва амалий асослари кўрсатилган.

Таянч тушунчалар: таълим, тарбия, экология, ахлоқ, маданият, нафосат, психология, ўз-ўзини тарбиялаш, ўзлигини англаш, комил инсон, шахс.

CONCEPT AND STRUCTURE OF ENVIRONMENTAL EDUCATION TRAINING OF UNDERGRADUATE STUDENTS

Abstract. The article talks about a new approach to the content, technology, methods and methodology of forming environmental education among undergraduates, and shows the theoretical and practical foundations of education aimed at forming a high value of the individual.

Key words: education, training, ecology, morality, culture, sophistication, psychology, self-education, self-understanding, complete human being, person.

КОНЦЕПЦИЯ И СТРУКТУРА ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ БАКАЛАВРИАТА ПО ЭКОЛОГИЧЕСКОМУ ОБРАЗОВАНИЮ

Аннотация. В статье говорится о новом подходе к содержанию, технологии, методам и методике создания экологического образования магистрантов, показаны теоретические и практические основы образования, направленного на формирование высокой ценности личности.

Ключевые слова: образование, воспитание, экология, нравственность, эстетика, личность, самопознание.

Дунёда ижтимоий институтлар, давлат ва нодавлат ташкилотлар ҳамкорлиги асосида талабаларда қатъий ҳаётий позицияни қарор топтириш, экологик тарбиянинг самарали технологияларини ишлаб чиқиш, ижтимоийлашувни таркиб топтиришнинг аутопсихологик механизмларини такомиллаштиришга доир қатор илмий-тадқиқот ишлари олиб борилмоқда. Ўқувчиларни умуминсоний қадриятлар негизида ахлоқий ва экологик тарбиялашнинг кўмакчи компьютерли тизими ва виртуал таълим технологияларини ишлаб чиқиш, аудитория ва аудиториядан ташқари машғулотларнинг педагогик имкониятларини интеграциялаш асосида талабаларни ижтимоий ҳаётга тайёрлашнинг мақбул йўллари амалиётга жорий этиш муҳим аҳамият касб этади. Бугунги кунда ривожланган мамлакатларда экотаълим – дастури, талаблар кундалик ҳаётларида дуч келадиган қийинчиликларни енгишда зарур бўладиган танқидий тафаккур ва муаммоларни ечиш кўникмаларини ривожлантириш талабаларда табиатга эстетик муносабат ва амалий кўникмалар шакллантирилади.

Мамлакатимизда таълим-тарбия тизимини такомиллаштириш, таълим олувчиларни маънавий-ахлоқий ва экологик тарбиялашнинг ва маърифий ишларнинг самарали шакллари ҳамда услубларини ишлаб чиқиш, миллий-маданий меросимиз ва халқ анъаналарини

тиклашга қаратилган амалий ишлар натижасида талабаларни ахлоқий ва экологик тарбиялаш, кадриятли йўналтириш орқали ижодкорлик қобилиятларини шакллантиришнинг арт-технологияларини жорий этиш имконияти кенгайтирилди.

Э.Ж.Икромова [3; 166] тадқиқотида инсон ва табиат ўртасидаги кўп қатламли муносабатлар жараёнида психиканинг нафақат онгли қисмини, балки унинг тузилишидаги онгсизни ҳам ҳисобга олиш муҳимлиги қайд этилган. Шундай экан, бўлажак ўқитувчи боланинг ўқитувчи билан, умуман жамият ва табиий муҳит билан муносабатларига психиканинг чуқур тузилмалари таъсирида бўлиши мумкинлигини тушуниши зарур. Бу ўқитувчининг ўзига хос хулқ-атвориغا ҳам тааллуқлидир: унинг хулқ-атворининг яширин, баъзан онгсиз мотивларини очиб бериш у ёки бу ҳаракат ва хатти-ҳаракатни тўғрилашга, унинг муаммоларининг моҳиятини тушунишга ва уларни касбий ва ҳаётда бартараф этишга ёрдам беради.

Шундай қилиб, юқоридаги фикрларни умумлаштириб, шуни таъкидлаймизки, бўлажак ўқитувчининг экологик таълим фаолиятига тайёрлиги таркиби учта ўзаро боғлиқ компонентлардан иборат: мотивацион-семантик, аффилиатив-гностик ва фаолият-рефлексив (1-расм).

Расм. 1. Бўлажак ўқитувчининг мактабда экологик таълим фаолиятига тайёрлиги тузилиши

Бўлажак ўқитувчининг мактабда экологик таълимга тайёрлигининг ушбу таркибий қисмларига биз чуқур психологик асосларни кўямиз. Биз бу ёндашувни қуйидагича асослаймиз. Деярли ҳар бир ўқитувчи ўзининг педагогик фаолияти жараёнида умуман унинг касбий фаолиятининг семантик мазмуни, у ёки бу ҳаракат ёки мулоқот ҳаракатининг мақсадга мувофиқлиги билан боғлиқ бўлган баъзи бир шахс ичидаги зиддиятларга дуч келади. Бир томондан, бундай фикрлаш ўқитувчининг профессионал ўзини ўзи ривожлантириши учун жуда фойдали бўлиши мумкин. Бу ўқитувчи ўз фаолиятини қайта кўриб чиқиш, уни яхшилаш, яъни шахсан ва касбий ўсишни бошлаганда содир бўлади. Бошқа томондан, бундай ички қийинчиликлар ўз касбий фаолиятининг маъносини йўқотишига ва шунга мос равишда шахсиятнинг бажарилмаслигига олиб келиши мумкин. Шу сабабли, баъзан кераксиз ва бундан ташқари, хавфли тажрибаларнинг олдини олиш учун талабалар - бўлажак ўқитувчиларни тайёрлаш босқичида уларга экологик таълим фаолиятининг аҳамияти ва субъектив аҳамиятини топиш ва тушунишга ёрдам бериш керак.

Бундан ташқари, экология соҳасида мукамал чуқур номларга эга бўлган ўқитувчи уларни экологик таълимнинг моҳиятига киритилган даражада аҳамиятли даражада етказа олмаслиги ҳам мумкин. Бундай ҳолда, у ўз фаолиятидан қандайдир норозиликни ҳам ҳис

қилиши ёки унинг импульсларига жавоб бермайдиган ўқувчиларга салбий муносабатни шакллантириши мумкин.

Шунинг учун биз тайёргарликнинг ҳар бир таркибий қисмига киритган мулоқот механизмлари, ривожланиш психологияси, шахс психологияси ҳақидаги билимлар бўлажак ўқитувчига бундай дақиқаларни тўғрилашга ва келажақда мактабда экологик таълим фаолиятини самарали қуришга ёрдам беради. Шу билан бирга, ушбу фаолият, олдинги бандда таъкидланганидек, талабалар билан ўзаро муносабатлар билан чекланмайди, экологик таълимни таъминловчи ижтимоий шериклар (музейлар, кутубхоналар, кўриқхоналар) билан ишлаш муҳимдир, бу ҳам психологик саводхонликни назарда тутди.

Бўлажак ўқитувчининг мактабда экологик таълимга тайёрлиги мураккаб ҳодиса бўлиб, у одатда учта компонентни бирлаштирадиган шахсий хусусият сифатида белгиланади. Бизнинг фикримизча, ушбу турдаги фаолиятга тайёргарликни тушуниш университет ўқитувчиларига талабаларнинг мактабда экологик таълимга тайёрлигини шакллантиришга малакали ёндашишга ёрдам беради.

Қорақалпоғистон Республикаси, кўплаб мутахассисларнинг фикрига кўра, мустақил ноёб табиий ёдгорликдир. У гўзалликка бой кўплаб жойларни ўз ичига олади: булар тоғлар, дарёлар, кўллар, шаршаралар, ўрмонлар ва бошқалар. Республиканинг кўплаб ўсимликлари ва ҳайвонлари Қизил китобга киритилган ва ноёб. Шу қаторда тарихий ва меъморий ёдгорликлар ҳам сақланиб қолган. Афсуски, Қорақалпоғистонда содир бўлган ҳар хил воқеалар натижасида уларнинг баъзилари қайтариб бўлмайдиган даражада йўқолди. Шу муносабат билан аҳоли ва ёш авлоднинг вазифаси Қорақалпоғистон экологиясини ривожлантириш, иқтисодиётни, ишлаб чиқаришни, қишлоқ хўжалигини, лекин биринчи навбатда, таълимни “яшиллаштириш” керак. Ижтимоий экологик институтлар орасида таълим муассасалари устунлик қилади. Унда она замин, республика ёки мамлакат экологиясини тиклаш ва асраб-авайлаш борасидаги мақсадли ва тизимли ишлар ҳақида гапиришга асос бор. Бу эса таълим муассасаларини бу ишга жалб этиш зарурлигини билдиради. Хусусан, мактабгача ва бошланғич мактаб ёшидаги болаларда экологик саводхонликни, ўсмирларда экологик маданиятни, умумтаълим мактаб ўқувчиларида ҳамда олий таълим талабаларида экологик маданиятни шакллантириш бўйича педагогик ишларни ривожлантириш мақсадга мувофиқдир. Ушбу хулоса аввалроқ ушбу йўналишда ўтказилган тадқиқот натижаларига тўлиқ мос келади [6;646].

Шу билан бирга, педагогик нуқтаи назардан бундай қийин вазифани муайян тайёргарликка эга бўлган ва (ёки) муайян тайёргарликдан ўтган ўқитувчи (ўқитувчи) бажариши керак. Бундай машғулотлар, биринчи навбатда, маълум бир мавзу оид бўлган интеллектуал ва коммуникатив қобилиятларни ривожлантириш даврида амалга оширилиши керак, деб ҳисоблашга асослар мавжуд. Мутахассисларнинг фикрича, бундай нозик давр ўсмирлик даврида содир бўлади. Шу муносабат билан шунини таъкидлаймизки, талаба ёшининг психологик хусусиятлари шахсни касбий фаолиятга тайёрлаш ва ҳаёт режаларини шакллантиришнинг муҳим босқичи сифатида кўплаб ўқитувчилар ва олимларнинг диққат марказида бўлган.

Шундай қилиб, Н. И. Кобзеванинг таъкидлашича, замонавий университет талабалари кейинги интеллектуал ривожланиш имкониятларига эга бўлган ёшлардир, улар замонавий жамиятнинг энг муҳим ақлий салоҳиятини акс эттиради. Муаллифнинг ушбу

ёшни шахс шаклланишининг кўп каналли тузилмаси сифатида тушуниши бизда катта таассурот қолдирди. Шу муносабат билан бўлажак ўқитувчини университетда ўқиш даврида мактабда экологик таълимга тайёрлаш зарур, деб ҳисоблаймиз. Бунинг сабаби шундаки, талабалик ёшининг ёш чегараларида ёшликнинг психологик хусусияти яққол намён бўлади - келажакка интилиш, ҳаёт ва касбий режаларни куриш ва амалга ошириш [5; с.145].

Бизнинг тадқиқотимизда биз экологик таълим фаолиятини амалга оширишда узок муддатли истиқболга эътибор қаратиш ғоясини илгари сурмоқдамиз. Бундан ташқари, ўсмирлик даврида касбий ўзини ўзи белгилаш унинг шаклланишини яқунлайди, шунинг учун талабалар ўзларининг касбий фаолиятида ўзлари учун устуворликларни аниқлай оладилар. Университет ўқитувчиларининг вазифаси мактабда экологик таълим фаолиятини амалга оширишда бўлажак ўқитувчиларнинг эҳтиёжларини таъминлашдир.

Психология фанида шахсга нисбатан "шаклланиш" тушунчаси объектив ва табиий жараён сифатида қаралади, бунда шахс таъсир объекти ва фаолият ва мулоқот субъекти сифатида ишлайди [4; 326]. Шу билан бирга, психологларнинг таъкидлашича, шахс ташқи ва объектив муҳит билан фаол ўзаро таъсир қилиш жараёнида ижтимоий ривожланган тажрибани ўзлаштириш ва ўзлаштириш орқали шаклланади. Қоида тариқасида, шахс эрта ўсмирлик даврига нисбатан нисбатан шаклланган ҳисобланади ва кейинчалик у ҳаётнинг турли соҳаларида янада ривожланади. Шу билан бирга, индивидуал қобилиятларни, хусусан, касбий ва ҳаётий қобилиятларни шакллантириш индивидуал меҳнат функцияларини ўзлаштириш жараёнида амалга оширила бошлайди. Шу муносабат билан, мактабда бўлажак ўқитувчининг экологик таълимга тайёргарлигини шакллантиришни шахсни ўзининг бўлажак касби дунёси билан дастлабки танишиш жараёнида амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади, деб ҳисоблаймиз. Бундан ташқари, шаклланиш жараёни - бу шахснинг муҳити ва унинг фаолиятига асосланган босқичма-босқич фаолият бўлиб, у қиймат, когнитив ва фаолият соҳаларидаги ўзгаришлар билан тавсифланади.

Шу муносабат билан экологик таълим фаолиятини амалга оширишга тайёрликни шакллантиришни ўқувчининг ўз фаолиятига аниқланган ва йўналтирилган ташқи таъсирлар қатори сифатида қараш керак. Юқорида айтилганларга асосланиб, биз келажакдаги ўқитувчининг мактабда экологик таълим фаолиятига тайёрлигини шакллантиришни унинг шаклланишининг босқичма-босқич жараёни сифатида белгилаймиз, бу бўлажак ўқитувчига экологик таълимнинг ўқув, тарбиявий, коммуникатив, тартибга солиш ва прогностик функцияларини бажаришга имкон беради. Шуни таъкидлаш керакки, ўрганилаётган тайёргарликни шакллантириш жараёни негизида ҳозирги вақтда бўлажак ўқитувчида ҳали етук бўлмаган ва натижада тулиқ аниқланмаган бир қатор ақлий функциялар учун мос ёзувлар мавжуд. Шунга кўра, тайёрликнинг мотивацион-семантик, аффилиатив-гностик ва фаоллик-рефлексив компонентларидаги йўналтирилган ва қайтарилмас ўзгаришлар унинг шаклланиш жараёнини белгилайди. Бошқа нарсалар қаторида, инсоннинг яшаш майдонини англаш ва шаклланиши (К. Левин бўйича) ҳам шу ерда содир бўлади, деб ҳисоблаймиз.

Шу билан бирга, агар ўқувчининг нисбатан шаклланган шахси ўзининг теварак-атрофдаги коинот билан алоқасини тушунса ва уни тартибга солса, унинг хулқ-атвори

экологик жихатдан қулайроқ бўлади ва ўз она юрти экологиясидан бошлаб, сайёрамиз экологиясини асраб-авайлашнинг муҳимлиги ҳақидаги баёнотлар кўпроқ ишонарли.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: «Ўзбекистон», 2012.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 27 майда- ги «2013–2017 йилларда Ўзбекистон Республикасида атроф-муҳит муҳофазаси бўйича ҳаракатлар дастури тўғрисида» ги 142-сонли қарори. (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 й., 22-сон, 282-модда; 2017 й., 19-сон, 345-модда)
3. Икромов Э.Ж., Хатамов А.А. Шахнинг экологик маданияти. Тошкент: ИбнСино, 2001. –Б.15-16.
4. Мамашокиров С. Экологик фаоллик ва масъулиятни шакллантиришда ижтимоий-сиёсий омилларнинг роли. Фалсафа фанлари доктори илмий даражасини олиш учун диссертация. Тошкент: 1997, -Б. 32.
5. Кобзева, Н. И. Возрастной и социально-психологический портрет современного студента образовательного процесса вуза / Н. И. Кобзева // Современные исследования социальных проблем. 2011. – Т. 8. – №4. [Электронный ресурс]. – URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/vozzrastnoy-i-sotsialno-psihologicheskiy-portret-sovremennogo-studenta-obrazovatel'nogo-protsesta-vuza>.
6. Кистаубаев С.У. Шахс экологик дунёқарашини шакллантиришда миллий кадриятларнинг ўрни// Фалсафа фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси. –Тошкент: ЎзМУ, 2019. –Б, 64-65.
7. Асаматдинова Ж., Турсынбекова К. САМОВОСПИТАНИЕ И САМОРЕАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ //Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 255-260.
8. Zholdasbekovna T. K. FORMING A RESPONSIBLE ATTITUDE TO NATURAL RESOURCES AND WASTE IN FUTURE BACHELORS BY MEANS OF KARAKALPAK PEDAGOGY //EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR). – 2022. – Т. 8. – №. 12. – С. 173-175.
9. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
10. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 196-203.
11. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
12. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.

QORAQALPOQ TILIGA XORIJIY TILLARDAN O‘ZLASHGAN SO‘ZLARNING O‘RGANILISHI

Berdixanova Arzaim

Qoraqalpoq davlat universiteti qoshidagi akademik litsey o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8381024>

Annotatsiya. Mazkur maqolada chet tillaridan qoraqalpoq tiliga o‘zlashgan so‘zlarning o‘zlashish jarayaniga bog‘liq masalalar haqida ma‘lumotlar berilgan. Qoraqalpoq tilshunos olimlari ham bu masalaga o‘z vaqtida qiziqish bildirdi va maxsus izlanishlar olib bordi. Bu jarayonda mahalliy tilshunos olimlarining ilmiy izlanishlari, o‘zlashtirish jarayonini o‘rganishda madaniy-tarixiy va til omillari alohida o‘rganildi.

Kalit sózlar: o‘zlashmalar, lisoniy birlik, orphographiya, chet tillar, Qoraqalpoq tili.

LEARNING WORDS FROM FOREIGN LANGUAGES INTO THE KORAKALPOK LANGUAGE

Abstract. This article presents materials related to the process of borrowing foreign words into the Karakalpak language. Karakalpak linguists also showed interest in this issue and conducted special research. In this process, the scientific research of local linguists was separately studied cultural-historical and linguistic factors in the study of the assimilation process.

Key words: borrowing, linguistic unity, spelling, foreign languages, Karakalpak language.

ИЗУЧЕНИЕ СЛОВ ИЗ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ НА КАРАКАЛПАКСКИЙ ЯЗЫК

Аннотация. В данной статье представляются материалы, связанные с процессом заимствования иностранных слов в каракалпакский язык. Каракалпакские лингвисты также проявили интерес к этому вопросу и провели специальные исследования. В этом процессе отдельно изучались научные исследования местных лингвистов, культурно-исторические и лингвистические факторы в изучении процесса ассимиляции.

Ключевые слова: заимствование, языковое единство, орфография, иностранные языки, каракалпакский язык.

Qoraqalpoq tilchi olimlari orasida R.Esemuratova peshqadamlardan bo‘lib qoraqalpoq tili leksikasiga rus tili ta‘sirini tadqiq etdi. U o‘zining nomzodlik dissertatsiyasini ushbu muammoga bag‘ishlab ko‘zga ko‘rinarli darajada izlanish ishlarini olib borgan, shu bilan lingvistika ilm-faniga katta hissasini qo‘shgan.

R.Esemuratova yuqorida aytib o‘tilgan qoraqalpoq tili so‘z doirasining manbasi til asosida boyishi va taraqqiyotini teran o‘rganib, qoraqalpoq tiliga faqatgina qardosh xalqlardning, shu jumladan sharq xalqlarining tillari o‘z ta‘sirini o‘tkazib qolmasdan, boshqa tillar, shuning ichida rus tilining roli katta ekanligini ilmiy jihatdan dalillab beradi. Rus tilidan qoraqalpoq tiliga so‘zlarning o‘zlashishidagi asosiy sabablarini ko‘rsatadiki, bu so‘zlar qoraqalpoq tili leksikasini atroflicha kengayishiga olib keladi. U so‘zlarning sonini va sifat tomonlarini, qoraqalpoq tiliga kirib kelgandan so‘ng ularda bo‘lgan fonetik, imloviy, grammatik hamda semantik qarashlardan o‘zgarishga uchraganlarini, ularning sababini namoyish qiladi. “O‘zlashtirilgan so‘zlardagi har xil o‘zgarishlar tillar orasidagi farqlardan, har bir tilning o‘ziga xos bo‘lgan xossalaridan kelib chiqadi”, -deb yozadi olim [Esemuratova 1966:40].

E.Berdimuratov o'zining monografiyasida bu masalaga to'xtalib, o'zlashgan so'zlarning tarkibi va tildagi assimilyatsiya qonunlarining kirib kelish bosqichlari; boshqa tildan kirib kelgan so'z ma'nosining o'zgarish jarayonini o'rgangan. Shuning bilan birga u arab tilidan kirgan so'zlar, fors-tojik so'zlar, rus tilidan va rus tili orqali boshqa tillardan o'zlashgan so'zlarni o'rganadi, u bu masalani asosan uch guruhga bo'lib o'rganadi. Dastlab, turkiy va mongol tillaridagi mushtarak so'zlarga to'xtalib, bir xil so'zlarning kelib chiqishi, ularning bir tilga xos bo'lmay hammasiga baravar ekanligini, u so'zlarda faqatgina fonetik jihatdan o'zgarishlar mavjudligini misollar bilan dalillab ko'rsatadi.

Arab tilidan o'zlashgan so'zlar haqida fikr bildirishda olim, taniqli turkolog olim N.A.Baskakovning fikrini ta'kidlab o'tadi [Baskakov 1962:76]. Uning aytishicha qoraqalpoq tilining leksikasidagi u yoki bu arabiy sharqqa ega so'zlar bu vaqtga kelib o'zlashgan deb vaqtini ko'rsatish qiyin. "Arab tilidan kelib kirgan so'zlar qoraqalpoq tilining leksikasiga og'zaki va yozma turda qo'shni xalqlarning tillari orqali, shu jumladan bevosita ortdi" deb yozadi E. Berdimuratov.

Fors-tojik so'zlarning qoraqalpoq tiliga o'zlashishining ham o'z sabablari mavjudligi olim tomonidan alohida ko'rsatiladi. Sababi shuki Orol atrofida birgalikda yashaydigan turkiy va eron qavmlari tillarining bir-biriga yaqin ta'siri holida shakllangan bo'lsa, ikkinchi sabab arablar bilan forslarning O'rta Osiyo va Qozog'iston hududida hukmronlik qilishi deb ko'rsatadi. Bunday xulosaga kelishda olim N.A.Baskakov va S.Kengesbaev, Musaevlarning ilmiy tarixiy fikrlariga asoslanadi. Ushbu tillardan o'zlashgan so'zlar avvalambor og'zaki, keyin yozma turda qoraqalpoq tiliga kirib kelganligi aniq dalillar orqali bayon etiladi.

Olimning fikricha rus tilidan va rus tili orqali boshqa tillardan o'zlashgan so'zlar ancha va ular qoraqalpoq tilining leksik qatlamini boyitishda o'zining alohida o'rniga ega. Binobarin ham bu masalaga ko'proq to'xtaladi. So'zlarning rus tilidan hamda rus tili orqali boshqa tillardan kirib kelishidagi sababli E.Berdimuratov rus aholisi bilan qoraqalpoq aholisi orasidagi uzoq tarixga ega bo'lgan aloqalardan izlaydi va uni topadi.

Qoraqalpoq tiliga boshqa tillardan kirib kelgan so'zlar bilan J.Shamshetov shug'ullangan. U o'zining barcha izlanishlarining natijalarini 1984-yili «Qoraqalpoq tiliga sharq tillaridan o'zlashgan so'zlar tarixidan» ismli monografiya qilib «Qoraqalpog'iston» matbaasidan nashrdan chiqargan [Shamshetov 1984:28]. Kitob sharq tillaridan deb atalgani bilan u yerda faqatgina arab tilidan kirib kelgan so'zlar va ularning tarixi haqida so'z yuritiladi.

Tilshunos olim tomonidan arab o'zlashtirmalarining sovet davridagi holatini tasvirlashga ham katta e'tibor berilgan. O'sha davrda yetishib kelayotgan turli imkoniyatlarni, aholi xo'jaligining taraqqiyotini, bularning barchasi tilimizda, ayniqsa leksikada o'z ko'rinishiga ega bo'lganligini baholaydi, arab tilidan o'zlashtirilgan so'zlarning o'sha davrdagi holatini ochiq namoyish qiladi. Arab o'zlashtirmalari davr talabiga loyiq har xil o'zgarishlarga uchraganligini namoyish qiladi.

Shuning bilan birga qoraqalpoq tilidagi arab o'zlashtirmalarining rivojlanishiga, yangi ma'no belgilarga ega bo'lishiga rus tili katta ta'sir qiladi. Ya'ni rus so'zlari kalka usuli orqali arab so'zlari yordamida ag'darildi. Bu jarayonda arab so'zlari o'z tilimizning materiali o'rnida foydalanildi.

Bunday quruluş so'z qismlarning tarkibida ham rus so'zlari keng joy oldi znak pocheta-hurmat belgisi, doska pocheta-hurmat taxtasi, srednyaya shkola-o'rta maktabi va boshqa.

Rus so'zlarini tarjima qilish orqali arab so'zlari asosida berish yo'li bilan ham o'zlashtirmalarning aniqroq qoliplashishi yaratilganligini muallif misollar orqali dalillab beradi: *действительный chlen, haqiqiy a'zo, энергия-quvvat, эпоха-davr, воспитание-tarbiya, политика-siyosat, ученый-olim, постановление-qaror* va yana boshqa.

Demak, muallifning fikricha rus so'zlarini kalka va tarjima orqali berishda arab so'zlarining foydalanilishi ularning yangi ma'nolarga ega bo'lishida va qoraqalpoq tilining so'z boyligining boyishida katta ahamiyatga ega ekan.

Ayrim tilshunos olimlar rus tili orqali qoraqalpoq tiliga faqat G'arb Yevropa tillaridan so'zlar kelib kirganligini aniq bilsa-da, arab tilidan o'tgan so'zlarga rus tilining ta'siri qoraqalpoq tilining so'z boyligining boyishiga xizmat qilganligini, ko'pchilik unchalik anglamasa kerak. Buning sababi arab tilidan qoraqalpoq tiliga so'zlarning kirib kelishi uzoq tarixqa ega, rus tili esa so'nggi asrlarda o'z ta'sirini o'tkazyabdi.

Dunyoda taraqqiy topmaydigan, o'zgaraydigan hech bir narsa yo'q, ayniqsa jamiyat, ijtimoiy tuzimning o'zgarishi ko'p narsalarning o'zgarishiga olib keladi, shu bilan birga tilimizning va tilimizda qo'llaniladigan so'zlarning ham. Aytmoqchi bo'lganimiz, biz asarini tahlil qilayotgan tilshunos olim bir vaqtlar rus so'zlarini arab so'zlarining o'rniga qo'llab, ularni qoraqalpoq tilining leksik tarkibidan chiqargan bo'lsa, mustaqillikdan so'ng ayrim so'zlar qaytadan **«bo'y ko'rsatib»**, **«tirilib»**, qo'llanilish imkoniga ega bo'lyapti. Misol uchun yuqorida keltirilgan ministr o'rniga vazir, rabochiy o'rniga - ishchi, xizmatkor, doklad o'rniga bayonot va b.r.

Albatta, bunday so'zlarning tilimizga takroriy kirib kelishining ham o'z sabablari bor. Asosiy sabab Respublikamizning mustaqillikka erishishi, qadriyatlarimizning takroriy tiklanishi, til haqidagi Qonunning ishlab chiqilishi, uning amalga oshirilishi, tilimizni tozalashga bo'lgan harakatlar va boshqa.

Antroponimlar bilan ham shunday hol yuzaga kelgan edi, ularning ko'pchiligi ham qaytadan so'z boyligi tarkibiga qaytarilyabdi. Avvalgi vaqtlari shunday rusizmlar qoraqalpoq tili leksikasiga kirib kelgan bo'lsa, bu albatta o'sha davrning talabiga mos kelib, hozirgi kunda bo'layotgan tilimizdagi o'zgarishlar davr talabi bilan ro'yobga oshmoqda.

Tilshunos olim so'zlarning ma'no jihatdan o'zgarishini so'z funksiyasining torayishiga yoki kengayishiga bog'liq holda ko'rsatadi. U yoki bu so'zning ma'no qismining bir tomoni tilning ijtimoiy funksiyasining kengayishiga, unda funksional stillarining obyektiv talablari asosida yangi ma'nolarning paydo bo'lishiga bog'laydi.

Demak, so'zlar o'zlariga yangi funksional ma'nolarni yuklasa ular yangi ma'no kelib chiqadi, ular bevosita yangi ma'no qabul etishi, yangi ma'no qo'shimchalarining qo'shilishi orqali qabul qilinadi, asosiy so'z tarkibida kelib yangi ma'no qabul qilishi mumkin.

Dotsent D.U.Seitova o'zining bayonotini qoraqalpoq tiliga ingliz tilidan kirib kelgan so'zlar bo'yicha ishlagan [Seitova 1992:77]. Ingliz tilidan qoraqalpoq tiliga o'zlashgan atamalarni olti tematik guruhlariga bo'lib chiqadi. U yerda so'zlarning qoraqalpoqcha-ruscha, ruscha-qoraqalpoqcha, qoraqalpoqcha-inglizcha so'zlari ham bor ekanligini, bu degani u so'zlar qoraqalpoq tilining leksik tarkibidan o'rin olganligini ta'kidlaydi. Ingliz tilidan qoraqalpoq tiliga o'zlashgan so'zlar, asosan sport leksikasida, harbiy leksikaga, ijtimoiy-siyosiy leksikaga, iqtisodiy birlashmalarga, odamlarning ijtimoiylik sharoitini bildiruvchi leksikaga, tijorat va savdo atamalariga tegishli so'zlar deb qaraydi. So'zlarning eng ko'pi sport leksikasiga tegishli so'zlardir. Ularga misollar keltiriladi. Bu so'zlarning barchasi, deb yozadi muallif, ingliz tilidan rus tili orqali

qoraqalpaq tiliga kirib kelgan. Shuningdek so'zlarning bir tildan ikkinchi tilga o'zlashishi orqali dotsent A.Kurbanbaev monografiya yozgan. U mavzusini "Nemis tilidan o'tgan ayrim internatsional so'zlarning va atamalarining qoraqalpoq tilida tatbiq masalalari" deb atagan [Kurbanbaev 1992: 49].

A.Kurbanbaev o'z bayonotida so'zlarining nemis tilidan qoraqalpoq tiliga o'tishida rus tili yo'lakcha vazifasini bajarganligiga o'quvchining e'tiborini qaratadi. Bu so'zlarni qoraqalpoq tilida tatbiqlari bo'yicha uch guruhga bo'lib ko'rsatadi

1. Qoraqalpoq tilida mosi bo'lmagan, nemis tilida qanday bo'lsa shunday yoziladigan so'zlar (shaxta, shveller, mundir, shpindel va boshq);

2. Yozilishida nemis tilidagiday yozilib, biroq talafuzda fonetik o'zgarishga uchragan so'zlar centner, tabel, shnitsel va boshqa;

3. Qoraqalpoq tilida mos so'zlari bo'lib, aholi tilida almashib qo'llaniladigan so'zlar buxgalter/bug'altir-hisobchi, shpion-jansiz, soldat-sipoh, galstuk-moyinbaw va boshqa.

Shu jumladan, muallif ayrim nemis tilidan qoraqalpoq tiliga o'zlashgan so'zlar bo'yicha o'z fikrini bildirib, u so'zlarning rus tili orqali bizning tilimizga kirib kelgan, fonetik jihatdan so'zlarning ko'pchiligi o'zgarishlarga uchragan, buning sababi nemis tili bilan rus tilining fonetik qurilishlarida katta farq borligi va ushbu farqlar sababli ayrim so'zlar buzulib aytiladi va yozilishini aytadi. Ushbu tovushlar qoraqalpoq tilida bor yoki nemis tilidagi mosiga rus tilidagiga qaraganda ko'proq o'xshash. Agar o'sha so'zlar qoraqalpoq tiliga bevosita kirib kelganda u yerda o'zgarishga uchramagan bo'lardi, degan fikrni ifoda etadi. A.Kurbanbaev o'zining ilmiy ishida yana bir narsaga e'tibor qaratishni taklif etadi. Uning bildirishicha antroponimlar yoki narsa-predmetlarning atamalari bir tildan ikkinchisiga tarjima qilinganda asl nusxadagi xolatini saqlangani ma'qul, ya'ni o'sha so'zlar qaysi bir tilga tegishli ekanligi belgisi bo'lib turgani ma'qul, deb qoraqalpoq va o'zbek xalqlarining ertaklarining nemis tilidagi tarjimasidan misol keltiradi. O'zbek tilidan tarjima qilingan ertaklarda «saksavul», «yigit», «yalmog'iz», «pari», «mergan». Qoraqalpoqchadan tarjima qilingan ertaklarda bo'lsa «seksewil», «jigit», «jalmawiz», «peri», «mergen» va b.r kabi berilgan. Bu so'zlarda har tilning o'ziga xos imlo va talaffuz qoidalari saqlangan holda milliy o'ziga xosligi (originalligini) sezilib turadi.

Qoraqalpoq tiliga boshqa tillardan kirib kelgan so'larning o'zlashtirish masalasi qoraqalpoq tilshunosligidagi etakchi sohalardan bo'lib, bunda etarlicha tadqiqotlar olib borilgani bilan o'z echimi kutib turgan savollar ham kopchilikni tashkil qiladi. Chet tilidan kirib kelgan so'zni qabul qiluvchi til tizimiga kirish jarayonida semantik o'zlashtirish muhim til hodisasi hisoblanadi. Ingliz tilidagi aksariyat o'zlashmalar o'z semantikasini saqlab qoladi, ya'niy manba tilning ma'nolari to'liq qabul qiluvchi til semantikasiga o'tadi.

Hech bir til o'z resurslarining kengayishi va o'zgarishini o'zlashmalardan ayri holda amalga oshirolmaydi. O'zlashmalar qoraqalpoq tilining o'ziga xosligini buzmaydi va uning so'z boyligini boyitadi. Zero, o'zlashmalarining ko'payib ketishi va noto'g'ri ishlatilishi tilning qashshoqlashishiga olib keladi.

REFERENCES

1. Реформатский А. А. Введение в языковедение / А. А. Реформатский. - М.: Аспект Пресс, 1998. - 536 с.

2. Сеитова Д.У. К вопросу заимствований терминов английского языка в каракалпакском языке// «Тиллердиң өз-ара қатнаслары жағдайында хәзирги карақалпақ тилиниң терминологиясын тәртиплестириў мәселелери» бойынша илимий-әмелий конференция тезислери. -Нөкис, 1992. - С. 53-59.
3. Будагов Р. А. Введение в науку о языке: учебное пособие / Р. А. Будагов. - 2-е изд., переработ. и доп. - М.: Просвещение, 1965. - 490 с.
4. Курбанбаев А. Карақалпақ тилине немис тилинен өткен сөзлердиң фонетикалык өзгешеликлери. Амир Темурдың 660 жыллығына бағышланған ХХ илимий нәзерий конференциясының материаллары. -Нөкис, 1996. –Б. 16-21.
5. Қошанов Қ.М. Шет тиллерден кирген сөзлердиң түсиндирме сөзлиги. -Нөкис, 2002. - 139 с.
6. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
7. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 196-203.
8. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
9. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.

KARAMATDIN SULTANOVTIŇ «AQ DÁRYA» ROMANINDA QOLLANILĜAN ÚRP-ÁDETKE BAYLANISLI PAREMIOLOGIYALIQ BIRLIKLER

Qayıpnazarova Ulbanu

Magistr. Ájiniyaz atındaĝı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8384293>

Annotatsiya. Maqalada Karamatdin SultanovtiŇ "Aqdarya" romanındaĝı naqıl-maqallar analiz qilingan. Sonıń menen birge, jazıwshınıń obraz, syujet hám xarakterin ashıp beriwde naqıl-maqallardan paydalanıw óneri mısallar arqalı tákrarlap ótilgen.

Gilt sózler: K.Sutltanov, "Aq darya" romanı, naqıl-maqallar, paremiologiyalıq birlikler, obraz, xarakter.

PAREMIOLOGICAL COMMUNICATIONS RELATED TO CUSTOMS USED IN KARAMATDIN SULTANOV'S NOVEL "AQ DARYA"

Abstract. The article analyzes proverbs from the novel "Aqdarya" by Karamatdin Sultanov. Also, the writer's ability to use proverbs to reveal the image, plot and character is highlighted through examples.

Key words: K. Sutltanov, "Aq Darya" novel, proverbs, paremiological units, image, character.

ПАРЕМИОЛОГИЧЕСКИЕ КОММУНИКАЦИИ, СВЯЗАННЫЕ С ОБЫЧААМИ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В РОМАНЕ КАРАМАТДИНА СУЛТАНОВА «АК ДАРЬЯ»

Аннотация. В статье анализируются пословицы из романа Караматдина Султанова «Ақдарья». Также на примерах подчеркивается умение писателя использовать пословицы для раскрытия образа, сюжета и характера.

Ключевые слова: К. Султанов, роман «Ақдарья», пословицы, паремнологические единицы, образ, характер.

Turmıs mashqalaları, yaĝnıy kún kóris alıs-berissiz bolmaĝanı sıyaqlı úrp-ádet, salt-dástúrsız xalıq ta, onıń mádeniyatı da bolmaĝan. Úrp-ádet penen salt-dástúr adam menen adamdı, jámiyet penen adam arasındadı qarım-qatnaslardıń belgili bir korinisi, anıĝraq aytqanda siyasiy áhmiyetke iye bolĝan, jámiyetlik qubılıslardıń biri. Ol jámiyet aĝzalarınıń dúnyaĝa kózqarasları menen minez-qulqınıń qáliplesiwine de tásir jasaydı. Sonlıqtan, qaysı jamiyet bolsa da ózine unaĝan úrp-ádet, salt-dástúrlerin qáliplestiriwge qızıĝadı. Olar xalıqlarda hár qıylı boladı, kóbinese olardıń jasaw jaĝdayına, kásibine qaray hár túrli boladı. «Hár eldiń dástúri, zańı basqa» dewdiń de leykini usında.

Qaraqalpaq xalqınıń da turmısına, milliy sanasına baylanıslı qollanılıp kiyatırĝan geybir dástúrler bar. Biraq, atadan balaĝa miyras bolıp kiyatırĝan bul dástúrler máńgi ózgermeytuĝın bir nárese emes, bir dáwirde payda bolĝan dástúrler, ekinshi dáwirde góneriwi yamasa mazmunı ózgeriwi nızamlı qubılıs. Bunday naqıl-maqaldı romanda ushıratamız. Mısalı: «Aĝa ólse, jeńge miyras, ini ólse kelin miyras» degen. Bul is tek seniń basında emes (57-bet).

Berilgen mısalda «Aĝa ólse, jeńge miyras, ini ólse kelin miyras» naqıl-maqalı da sol roman waqıyaları júz bergen waqıtları xalıq arasında dástúrge aylanĝan úrp-ádetlerdiń kórinisi súwretlengen. Haqıyqatında da, xalkımız arasında sol dáwirleri usı naqıl-maqaldıń júdá kóp qollanılıwı, onı dástúr sıpatında bassılıqqa alıp, urısta qaza tapqan balasınıń hayalınıń basın

keyingi ballarına shatıwı yaqı turmısta ólgen balasınıń ballarınıń jetimlikti basınan ótkermewi ushın kelinin keyingi balasına áperiw jaǵdayları ushırasqan. Álbette, bul dástúrdiń zárúrlikten kelip shıǵıp úrpke aylanǵanı seziledi. Házirgi waqıtları bolsa bul dástúr derlik gónerip, naqıl-maqal da passiv leksikaǵa aylanıp bolǵanın kóriwge boladı.

Naqıl-maqallar az-saz sóz benen kóp máni bildiretuǵın, qısqa hám tujırımı bolıp jasalǵan kórkem awızeki dóretpelerinen biri esaplanadı. Naqıl-maqallar, tiykarınan, aqıl-násiyat túrinde tálim-tárbiyalıq hám etikalıq xarakterge iye xalıq pedagogikasınıń eń ápiwayı úlgesi boladı. Sonlıqtan da, naqıl-maqallardıń kórkem shıǵarmalardaǵı ornı óz aldına. Atap aytqanda, biz talqılap atırǵan romandı oqıǵanıımızda, ondaǵı kórkem súwretlew quralları, xalıq danalıqları hám naqıl-maqallarınıń sheber qollanılǵanlıǵın kórip, shıǵarmanıń tereń ideyalıq mazmunǵa iye bolǵanlıǵın bayqadıq, yaǵnıy bul kórkem súwretlew qurallarınan, naqıl-maqallardan xalıq danalıqlarınan, shıǵarmasındaǵı qatnasıwshı qaharmanların túrli boyawlar menen súwretler, unamlı hám unamsız, tragediyalıq, komediyaalıq, qaharmanlıq, batırılıq obrazların jasawda, shıǵarmalarda qatnasıwshı qaharmanlardıń sezimlerin, xarakterlerin, tereń aqılǵa iye ekenliklerin ashıp beriwde aktiv qollanıladı. Sonday-aq naqıl-maqallar yamasa basqa da súwretlew quralları, hár qanday kórkem shıǵarmalardıń mazmunınıń ideyalıq baǵıtta dóreliwinde hám waqıyalarınıń kórkem, anıq, real súwretleniwinde, jazıwshılardıń qıyalı, tapqırılıǵı negizinde oǵada orınlı jumсалǵan.

Mısalı:

«Jekke júrip at shappa» dep ata-babalar da násiyat etip ketken (98-bet).

- «Atar tańǵa júrseń de, batar kúńge júrme!» degen balam. Jeti túnniń ishi ... (110-bet).

«Jigit kózi menen qız alma» degen dástúrge salıp, Sapar da baqalarda Jumabaydı Salimadan arashalap alıwınıń mánisi de usı edi (51-bet).

- Bir kúni túste qaza qarawdan harıp kelgen Xalilanı ol qońsı qostan tostaǵan sorap ákeliwge jumsasa, «Erinshekke is buyırsań, ózińe aqıl úyretedi» degendey (18-bet).

Mısallarda berilgen «Jekke júrip at shappa», «Atar tańǵa júrseń de, batar kúńge júrme!», «Jigit kózi menen qız alma», «Ólmektiń izinen ólmek joq», «Erinshekke is buyırsań, ózińe aqıl úyretedi» sıyaqlı naqıl-maqallardıń barlıǵı, úyrenip qaraǵanıımızda, aqıl-násiyat, paydalı informaciya sıpatında waqıyanıń sebebin ǵana bildirip, onı orınlaǵannan yaqı orınlamaǵannan payda-zıyanın kórsetip turǵan joq.

Mısalı:

Kim bilsin, Qızdıń kewli qıyada. Jigittiń kewli zıyada ... Aqıllandıratuǵın óz qızı emes (44-bet).

Mısalda berilgen «Qızdıń kewli qıyada. Jigittiń kewli zıyada» naqıl-maqalında anasınıń óz qızı bolmaǵanlıqtan oǵan aqıl-násiyat berip turıwı qolaysızlıq tuwdırıwı túsindirilgen. Sonday-aq, «Qızım, saǵan aytaman, kelinim, sen tıńla» dep qızdıń anasınıń kelinine eskertip, qızına aqıl-násiyat berip turǵanı basqaǵa belgisiz. Biraq, usı naqıl-maqaldı shıǵarıwshılar usınday jaǵdaydıń bárin xalıq yadında qaǵıyda bolıp qalıplesken salt-dástúr, úrp-ádet arqalı bilede degen isenim menen aytqan. Biraq, ol maǵlıwmatlar bir qansha waqıt ótkennen keyin keyingi áwladtıń esinde saqlanbawı da múmkin.

Qaraqalpaq xalqınıń turmısında oǵada awır dástúrlerdıń biri óli jayǵastırıp, óli húrmetlew, ... Bul dástúrlerdıń awırılıǵı sonshellı, semyǵa awır qayǵı ornatıp menen qatar materiallıq jaqtan da zıyan keltiredi. Solay bolsa da xalqımızda ólini sıylaw ádeti elede keńnen saqlanǵan. «Ólini sıylaǵan bay boladı, tirini sıylaǵan biy boladı» naqıl-maqalı arqalı ólgen ata-babalarınń ruwxı, tiri

áwladlarınń táǵdiri menen qızıǵadı, báhá ǵamqorlıq etedi dep xoshametlep, bar dúnyasın shashıwǵa úgitleydi. Eger marhumnıń shańaraǵı turmıstan qısılıp, kóp shıǵın ketkenin bildirse «óli óz nesiybesin aladı» dep qorqıtatuǵın sózler oylap tapqan hám usınıń esabınan mollalar bayıp otırǵan. Sonlıqtan da xalıq buǵan qarsı «Óleńli jerde ógiz semiredi, ólimli jerde molla semiredi» degen naqıl-maqallardı diniy dástúrlerge qarsı bolǵanlıǵı ushın shıǵarıp otırǵan.

- Sóytip bizlerdiń xızmet jayımızdı sorasań, «Ólmektiń izinen ólmek joq» degen, bolmas is bolıp qaldı (32-bet).

Mısalda berilgen «Ólmektiń izinen ólmek joq» degen naqıl-maqal awır qayǵını, joǵaltıwdı basınan keshirip atırǵan shańaraq aǵzaları menen jaqın-juwıqlarına «Ólmektiń izinen ólmek joq, óldiń qaytıp kelmek joq» dep márt bolıwǵa, shıdamlılıqqa shaqırǵan.

- «Bolmas iske polat bol, polattan da berik bol!» degen emes pe. Urıs qayǵısı seniń bir ózińniń basında ma? (43-bet).

Mısalda berilgen «Bolmas iske polat bol, polattan da berik bol!» naqıl-maqalı arqalı qaraqalpaq xalqınıń kókireginde bar bolǵan ruwxıy minez-qulıq – basqanıń qayǵısına sherik bolıp, dártine dárman bolıwı, qayǵıda bolsa sabırlı bolıwı ushın demew bolǵanı túsiniledi.

Haqıyqatınan da, «Adamnıń basına awır jaǵday tuwıp, aǵayın-tuwǵanlarınan birew ólgende, ólim túsken adamǵa kewil aytıp jubatıw ushın poetikalıq sózler ayıladı ... kewil aytıwshı, kewil aytqanda xalıq naqıl-maqallarınan tolıq paydalanıp otıradı». [1: 19-20] Esittiriw, kewil aytıw, xoshlasıw dástúrinin orınlanıwında da etnolingvistikalıq birlik sıpatında da qollanılatuǵın naqıl-maqallardıń ishinen keń orındı alǵan.

Qaraqalpaq xalıq dástúrleriniń ishinde toy boyınsha da kóplep naqıl-maqallar bar. Toy qaysı dáwirde bolsa da adamnıń hár túrli quwanışı menen abadan turmısınń belgisi. Oǵan úlken de, kishi de keledi, palwanlar, jırawlar, baqsılar, toy basqarıwshılar hám t.b. óz ónerlerin kórsetip, hár túrli tamasha beriw hám olardı kóriw múmkinshiligine iye boladı. Usınday toylar ásirese qızǵa baylanıslı, olardı uzatıwǵa baylanıslı payda bolǵan.

Biraq «Qızı bardıń nazı bar»lıqtan ba ya sózimdi sıylamadı, júziń kórmeymen dep bawırın tas qılıp tasladı ma, áytewir Tórebay Aqdárya boyınan bir neshe ret ótse de «Qızımdı kóreyin» dep Nazlınıń úyine qayırılmadı (25-bet).

«Aljıǵan! Dúnyaǵa shıqqandaǵı jalǵız qızın edi, «teńi kelse tegin ber» degen, riyzalığın almay basıp-jenship, jılatıp kóknareshıǵa kelin qılıp berseń isińniń qırınǵa ketkeni (24-bet).

Birinshi mısalda «Qızı bardıń nazı bar» naqıl-maqalı arqalı qız asıraǵan adamǵa qızdı soraǵanlar birden unay bermeydi, naz etip sinap-minep, qayta-qayta sorastıradı. Shıǵarmada da xalıqtıń usı psixologiyasın ashıp beriwde ónimli qollanılǵan.

Ekinshi mısalda «Teńi shıqsa tegin ber» naqıl-maqalı arqalı aldınǵı dáwirlerdegi hayal-qızlarǵa bolǵan feodallıq kózqarastıń bolǵanlıǵın kórsetedi, jalǵız qızınıń erkine qaramastan, onı narazı etip basıp-jenship, jılatıp kóknareshıǵa kelin qılıp bermew kerekligi násiyatlanadı. Bul naqıl-maqal da házirgi jámiyetimizde de keńnen qollanıladı, lekin aldınǵı mánisinde emes, al házirleri bul naqıl-maqal tiykarında toydı qızıqlı etip ótkeriw múnásibeti menen hár túrli báne tawıp, házillesiw ushın qáde soraw motivi orın alǵan.

Mádeniyatlı, bilimli adamnıń janı súygen nársesi boladı, oǵan jetiwi ushın ushırasqan tosqınlıqlardan qorıqpaydı. Sıpayı bolıw da mádeniyattıń bir belgisi. Mádeniyat túsiniǵiniń de mazmunı oǵada keń. Oǵan jámiyetniń materiallıq hám xalıqtıń ruwxıy baylıqları kiredi. Hár qanday jámiyetniń rawajlanıwına baylanıslı mádeniyattıń da mazmunı ózgerip baradı. Biraq, solay

bolsa da olar ózine ılayıq mádeniyatına ılayıq iye bolıp, ol qanday dárejede bolıwına qaramastan, sol xalıqtın estetikalıq talabın qanaatlandırıp, sanalılıqqa tárbiyalaydı. Sonın menen qatar ózleri unatqan idealı da boladı, sol arqalı tutas bir tiptegi adamlardıń bolmısın sáwlelendire otıradı.

Sıpayıgershilik xalıq túsiniginde az sóylep kóp tınlaw, yaǵnıy sózdi mánili etip, utımlı aytıw menen ólshenedi. Sonlıqtan, sózdi sóyley biliw de úlken mádeniyat.

Tómende berilgen mısalda biz sóz etken mádeniyatsızlıqtın úlken belgisi mánissiz sózlerdi aytıwǵa baylanıslı ideya «Irigen awızdan shirigen sóz shıǵadı» naqıl-maqalı arqalı beriledi.

Mısalı:

Men sennen fronttı sorap otırǵanıń joq. «Irigen awızdan shirigen sóz shıǵadı». Batır bolsań óziń bara ber! (13-bet).

Mádeniyatlı bolıwdıń jáne bir elementi adamnıń ózin-ózi kúte biliwi. Oǵan hádden tıs jasanıw, áshekóylikke beriliw kirmeydi. Qanday da bir nársesin qádirlep, azada tutıw sıpayıgershilikke jatadı.

Naqıl-maqallarda ata-ana, tuwǵan-tuwısqanlar arasındaqı qarım-qatnaslarda, adamnıń minez-qulqınıń qalıplesiwindegi faktorlar retinde qaraladı.

Mısalı:

Bereket tapqaysań, inim! «Inisi bardıń tınısı bar» - deytuǵın edi burın, men endi «inisi bardıń ırısı bar» dep taza naqıl shıǵaraman (87-bet).

Berilgen mısaldaǵı «Inisi bardıń tınısı bar» naqıl-maqalı arqalı aǵalı-inili arasındaqı miyrim-shápáátlilik, sheksiz muxabbat sezimleri beriledi.

- Sálımjın esi bar-aw. Kempir-gárrılargá qosewmet bolıw ushın kelisin kórmeyseń be? «Aǵayinnıń keriskeni, keńeskeni» degen. Bárekella, shıraǵım! Kele ǵoy, - dep tiyispe etti (109-bet).

Mısaldaǵı «Aǵayinnıń keriskeni, keńeskeni» naqıl-maqalındaqı jaqınlar arasındaqı qatnasıq ta úlken áhmiyetke iye bolıp sanaladı.

Biz joqarıda «Aqdárya» romanında qollanılǵan birliklerge lingvomádeniy jaqtan talqılawǵa háreket ettik. Romanda olardan qollanıw shıǵarmanıń kórkemligin, jazıwshınıń sheberligin, hár qıylı obraz jasaw ushın túrli usıllar menen paydalanǵanlıǵın kórip shıqtıq.

Hár qanday mádeniyat hám ádebiyattın, iskustvonıń rawajlanıwı ushın ádebiy tildin kórkem sóz sheberliginen durıs paydalanıw, sonın ishinde, oǵan tilge júdá sheberlik penen qatnasıw hár bir jazıwshınıń ádiwli wazıypası.

Jazıwshı sózlerdin usınday mánili sózlerden durıs paydalanıp, romannıń qunlı shıǵıwına erisken. Shıǵarmadaǵı mánili sózlerdin ádebiy tildin bayıwına, jámiyettin ekonomikalıq turmısınin rawajlanıwına jánede geybir sózdiń ishki mánisi kem-kem tolısıp, kóbeyip otırıwında úlken áhmiyetli orın tutadı.

K.Sultanov shıǵarması tilinde bir personaj tilinde bir neshe naqıl-maqallardıń aytılayın degen oy-pikirdin mazmunına sáykes utımlı paydalanılǵanın kóriwge boladı. Mısalı:

- «Adasqannıń aldı jón» degen emes pe? Hadal miynet penen tapqan balıǵımdı iyt-qusqa jem qılǵansha – dep ızam kelip, bir shabaqtı shiykiley jep toyıp aldım (144-bet).

– Dilwarlıqtı qoya turın, kelinler, – dedi onnan tete otırǵan kempir, – «Adasqannıń aldı jón» ekeni ras, biraq, «Adasqan ayıp emes, qaytıp jolin tapqan soń», «At aylansa, qazıǵın tabadı» degen aqırı, qawımǵa qosılsa, ol da aqıldın belgisi. Úsh kún bolar, úsh ay bolar, ayran shalabınızdı qızǵanıp qáytesiz. Kim bilsin, jastan miynet kórmey sada ósken bala shıǵar... (100-bet)

Sunday-aq, «Tek júrgen, toq júrer» degen naqıl bolsa, tınısh júrseń jaqsı boladı degen mánini ańlatadı, yaǵnıy qanday da bir nárseni islemesten aldın, ol is haqqında tereń túsinikke iye bolıp, jaqsı hám jaman táreplerin oylastırıp, ol istıń qolınan keletuǵınlıǵına anıq isengennen keyin ǵana, sol isti orınlaw kerekliginen dárek beredi.

Jazıwshınıń roman tilinen alınǵan bul naqıl-maqallar oy-pikirige isenim, tastıyqlaw mánilerin qosıw maqsetinde pikirge úlestirip qollanılǵan. Ulıwma, «Balıq basınan shiriydi», «Maldı tapqanǵa baqtır, otındı shapqanǵa jaqtır», «Jaqsı as jaman keselge em», «Bir bilmeslik bilgennen de ótedi», «Adasqannıń aldı jón», «At aylansa, qazıǵın tabadı», «Adasqan ayıp emes, qayıtıp jolın tapqan soń» naqıl-maqalları, kórkem tekstti bezew, oǵan ótkirlik hám tásirshenlik qosıw ushın sheberlik penen qollanılıp tur.

Ulıwma alǵanda, K.Sultanovtıń «Aqdárya» romanı tilinde naqıl-maqallar hár qıylı maqsette sheberlik penen paydalanǵan.

REFERENCES

1. Айымбетов Қ. Халық даналығы. Нөкіс, 1968, 19-20-бет.
2. Бердимуратов Е. Хәзирги заман қарақалпақ тилинің лексикологиясы. Нөкіс, «Қарақалпақстан», 1968.
3. Бердимуратов Е. Хәзирги қарақалпақ тили, лексикология, Нөкіс, 1994-жыл
4. Бердимуратов Е. Хәзирги қарақалпақ тили. Лексикология. Нөкіс, «Билим», 1994.
5. Кәрамадин Султанов. Ақдәрья (роман). Нөкіс, «Билим». 2018. 280 бет.
6. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық IV том. Қарақалпақ нақыл-мақаллары. «Қарақалпақстан» баспасы, Нөкіс, 1978, 348 бет.
7. Қиличев Э. Бадий тасвирнинг лексик воситалари. Тошкент. 1982.
8. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
9. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 196-203.
10. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
11. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.

BOSHLANG'ICH SIFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI

Tursunova Zarina Ne'matovna

Buxoro viloyati Buxoro shahri

Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8384319>

Annotatsiya. Hozirda mamlakatimizda ona tilini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilib, maktablarda, ta'lim muassasalarida ona tilini o'qitishda turli innovatsion va pedagogik texnologiyalardan foydalanish ustuvorlik kasb etmoqda. Ushbu maqola boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitish metodikasiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: ilmiylik, tizimlilik, izchillik, onglilik, ko'rsatmalilik, faollik, mustaqillik prinsplari, ijodiy tafakkurni o'stirish, matn yaratish.

METHODOLOGY OF MOTHER TONGUE TEACHING IN PRIMARY SCHOOLS

Abstract. At present, the country pays great attention to the development of the mother tongue, and the use of various innovative and pedagogical technologies in the teaching of the mother tongue in schools and educational institutions is a priority. This article is devoted to the methods of teaching the mother tongue in primary school.

Keywords: scientific, systematic, consistent, conscious, demonstrative, active, principles of independence, development of creative thinking, text creation.

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ РОДНОМУ ЯЗЫКУ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация. В настоящее время в нашей стране большое внимание уделяется развитию родного языка, приоритетным становится использование различных инновационных и педагогических технологий в обучении родному языку в школах, образовательных учреждениях. Данная статья посвящена методике обучения родному языку в начальных классах.

Ключевые слова: научность, системность, последовательность, внимательность, наглядность, активность, принципы самостоятельности, развитие творческого мышления, создание текста.

Ona tili - har bir elatning, xalqning, millatning o'z tili. Ona tili lug'at tarkibi, asosan, shu tilga mansub xalqning turmushi, madaniyati va an'analarini ifodalaydigan so'z va tushunchalardan iborat bo'ladi. Ona tili taraqqiyoti har bir elat, xalq va millatning ijtimoiy rivojlanishi bilan uzviy bog'liq.

Darsni tashkil etish, boshqarish, nazorat qilishda o'quvchi va o'qituvchi faoliyatiga qo'yiladigan talablar, didaktik qoidalar ta'lim prinsplari hisoblanadi. Bu prinsplar har fanda o'ziga xos tadqiq etiladi. Biz quyida ona tili fanini o'qitishda qo'llaniladigan prinsplar xususida so'z yuritimiz.

Tizimlilik va izchillik prinsipi. O'zbek tili o'qitishda tizimlilik va izchillik prinsipi muhim o'rin tutadi. Til fanining bo'limlarini bir tartibda o'rganish shu prinspga mos tushadi. Ona tili fanini o'rgatishda dastlab fonetika, leksika haqida, shundan so'ng so'z yasash, so'z tarkibi, morfologiya va sintaksis haqida ma'lumot beriladi. Bu esa yuqoridagi prinspga amal qilinganligini bildiradi. Ona tili o'qitishda nazariyani amaliyotga bog'lash ham muhimdir. Buning uchun fonetika va grammatikadan har bir mavzu orfografiya yoki punktuatsiya bilan, orfoepiya yoki

lug'at bilan bog'liq holda o'tilishi lozim. Bu prinsipi amalga oshirish uchun grammatik qoidalarga mos misollarni jonli nutqdan olish, qoidalarni mustahkamlashda o'quvchilarning ijodiy tafakkurini o'stirishga yordam beradigan mashqlardan foydalanish zarur bo'ladi.

Ona tili o'qitishda onglilik ham muhim o'rin egallaydi. Onglilik prinsipi ta'rif yoki qoidaning o'quvchilar tomonidan ongli o'zlashtirilishiga tirishmoqni talab etadi:

1. O'qitishda ongli verbal-kognitiv ta'limga (OVKT) asoslanish
2. Til materiali va ta'lim oluvchilarning yosh psixologiyasi mutanosibligiga e'tibor berish.
3. O'quvchilarda mustaqil va ijodiy mushohada malakalarini mustahkamlash
4. Darsni ma'lum bir tizimda olib borish
5. Mavzulararo bog'lanishga e'tibor berish
6. Nutqiy malakalarni mustahkamlash va til sezgirligini oshirish.

Mustaqillik va faollik prinsipi.

7. O'qitishda ongli verbal-kognitiv ta'limga (OVKT) asoslanish
8. Til materiali va ta'lim oluvchilarning yosh psixologiyasi mutanosibligiga e'tibor berish.
9. O'quvchilarda mustaqil va ijodiy mushohada malakalarini mustahkamlash
10. Darsni ma'lum bir tizimda olib borish
11. Mavzulararo bog'lanishga e'tibor berish
12. Nutqiy malakalarni mustahkamlash va til sezgirligini oshirish.

Mustaqillik va faollik prinsipi.

Mustaqillik va faollik orqali o'quvchi ta'limining faol ishtirokchisiga aylanadi. Mustaqillik faollik uchun sharoit yaratilsa, faollik mustaqillikni tarbiyalashga asos bo'ladi. Mashg'ulotlarda mustaqil ishlarni tashkil etish qo'yilgan muammo, savol va topshiriqlar mohiyatidan kelib chiqib o'quv jarayonini boshqarish yosh avlodda mustaqillik va faollikni tarbiyalaydi.

Buning uchun o'quvchi har bir mashg'ulotda mustaqil va ijodiy ishlashi, tilning mavjud imkoniyatlaridan unumli foydalanishi, so'z boyligini oshirib borishi, ravon va aniq so'zlash malakasini egallashi darkor.

Ilmiylik va tushunarlilik prinsipi.

Ilmiylik prinsipi o'quv predmetlarini hozirgi fan yutuqlari zaminida bayon qilishni talab etadi. Tushunarlilik prinsipi esa o'quv predmetini bolalarning yoshi, shaxsiy xususiyatlari, hayotiy tajribalari, tayyorgarlik darajasiga moslashtirishni taqozo etadi. Bu ikki prinsip bir-birini to'ldiradi. Bu prinsiplarni amalga oshirishda quyidagilarga e'tibor berish talab etiladi:

- til sathlarini o'zaro bog'liqlikda o'rgatish;
- o'qituvchining fan yangiliklaridan xabardor bo'lib turishi kerak;
- o'qituvchi butun fikrini ilmga asoslanib bayon etishi lozim;
- til va nutqni farqlab o'qitishning, ixcham va talaffuz meyorlariga mos bo'lishi;
- ayrim o'quvchilarga individual munosabatda bo'lish.

Ko'rsatmalilik prinsipi.

Ko'rsatmalilik o'quvchilar bilimini oshirish va o'qituvchining mehnatini samarali qilish vositalaridan biridir.

Ko'rgazmali quroldan yangi bilim berishda ham, o'tilganlarini qaytarish va ayrim faktlarni izohlashda ham foydalanish mumkin. Ko'rgazma sifatida turli jadvallardan, boshqotirmalardan, fikrlash jarayonini tezlashtirishga qaratilgan o'quv topshiriqlaridan, kompyuterda ishlashga yo'naltirilgan dasturlardan, audiyo-video o'quv dasturlaridan foydalanish mumkin.

Ogʻzaki nutq bilan yozma nutq orasidagi munosabatni toʻgʻri belgilash orqali oʻquvchilarning yozuv malakalari ham takomillashib boradi.

«Ona tili» darslarida uzundan-uzoq, murakkab grammatik qoidalarni, «Oʻzbek adabiyoti» darslarida ijodkor hayotidagi oʻtkinchi sana va voqealarni yodlashga majbur qilmasdan, balki ona tilida sof soʻzlash, oʻz fikrini toʻgʻri ifodalay olish, mustaqil fikrlash, badiiy asarni ifodali oʻqish, uning ruhini his qilish, badiiy sanʼatidan lazzatlanish, soʻzdan zavqlanish ruhida taʼlim bermoq kerak. Ona tili va adabiyot oʻqitishdan kutilgan pirovard natija – shu!

Shunday qilib, ona tili oʻqitishning samarali boʻlishi koʻp jihatdan uni adabiyot bilan bogʻlab olib borishga bogʻliq, yoki aksincha. Aslida, ona tili, adabiyot darslarida ham oʻrganiladi. Masalan, badiiy asarning tilini tahlil etish davomida baʼzi grammatik shakllarning uslubiy ahamiyati, sinonimlarning nutqda tutgan oʻrni izohlanadi va hokazo; oʻquvchi va talabalar tilning turli ifoda vositalari bilan tanishib boradilar. Badiiy asar tili boʻyicha muayyan bir izchillikda olib boriladigan ishlar oʻquvchi va talabalarning soʻz boyligini oshiradi va nutqini oʻstiradi. Adabiy asarning tasviriy vositalari boʻyicha sinfdan undan tashqari bajarilgan ishlar natijasida oʻquvchi va talabalar soʻz haqida, uning turli nutq uslubidagi oʻrni haqida kengroq tushunchaga ega boʻla boradilar. Xilma-xil ifoda jilolari tilning estetik taʼsiri va ahamiyatini chuqurroq anglashga yordam beradi. Ona tili oʻrta maktab, akademik litseylar va kasb-hunar kollejlarda oʻrganiladigan barcha fanlarni puxta oʻzlashtirish uchun muhim «kalit» sanaladi. Til vositasida oʻquvchi va talaba boshqa fanlarni oʻrganadi. Barcha fanlar

oʻqituvchisi sifatida umumiy oʻrta taʼlim maktablariga boradi. Shu bois, boʻlajak mutaxassislar uchun «Ona tili oʻqitish metodikasi» fani yetakchi fanlardan biri boʻlib, uning oliy oʻquv yurtlarida oʻqitilishi muhim zaruriyatdir.

«Ona tili oʻqitish metodikasi» fanining oliy oʻquv yurtlarida oʻqitilishi maktabda ona tili fanining tutgan oʻrni bilan ham belgilanadi. «Ona tili» maktab taʼlimi tizimida eng yetakchi fanlardan biri boʻlib, jamiyat aʼzolarini ijodiy fikrlashga, fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda ogʻzaki va yozma shakllarda bayon qilishga oʻrgatadi.

«Ona tili oʻqitish metodikasi» pedagogik sikldagi fanlardan biri boʻlib, u didaktika bilan uzviy bogʻlangan va xususiy didaktika sikldagi fanlardan biri sanaladi. Chunki umumiy didaktikaning barcha masalalari bevosita xususiy didaktika, shu jumladan, ona tili taʼlimi bilan bevosita aloqadordir. Taʼlimning umumdidaktik asoslaridan xabardor boʻlgan talaba «Ona tili oʻqitish metodikasi» fanini osonlik bilan oʻzlashtiradi.

«Ona tili oʻqitish metodikasi» oʻziga xos mustaqil fan sanaladi. Chunki bu fan maktabda ona tili «Nima uchun oʻqitiladi?», «Nega shunday oʻqitiladi?», «Nima oʻqitiladi?», «Qanday oʻqitiladi?», «Ona tili taʼlimi qanday tashkiliy shakllar vositasida amalga oshiriladi?» degan savollarga javob izlaydi.

«Ona tili oʻqitish metodikasi»ning fan sifatida shakllanishi, rivojlanishi va hozirgi ahvoli. Uzoq tarixga ega boʻlgan oʻzbek xalqi ijtimoiy-siyosiy va gʻoyaviy toʻsiqlarga qaramay, Oʻrta Osiyodagi boshqa xalqlar kabi ilgʻor fikr egalari, dunyoga mashhur buyuk olim, shoir va sanʼat ahllarini yetkazdi, insoniyatga ilm-fan, madaniyat va adabiyot sohasida oʻlmas yodgorliklar taqdim etdi.

THE HISTORY AND DEVELOPMENT OF THE TERM “ALOGISM” IN STYLISTICS.

Samatova Zulhumor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8384346>

Abstract. *This article highlights the data related to one of the most crucial branches of the linguistics, stylistics.*

Key words: *stylistics, alogism, logical difficulties, tropes.*

ИСТОРИЯ И РАЗВИТИЕ ТЕРМИНА “АЛОГИЗМ” В СТИЛИСТИКЕ.

Аннотация. *В этой статье освещаются данные, относящиеся к одной из важнейших отраслей лингвистики - стилистике.*

Ключевые слова: *стилистика, алогизм, логические трудности, тропы.*

INTRODUCTION.

Language is a powerful tool that humans use to convey ideas, emotions, and complex concepts and linguistics is a multifaceted field that delves into the intricate nature of human language. Among its many sub-disciplines, stylistics is an area that focuses on the study of style in language. Style encompasses various elements of linguistic expression, and it can be analyzed through different tools and techniques, one of which is the use of stylistic tropes. However, the relationship between stylistics and stylistic tropes is not always straightforward. In this article, we will explore the concept of alogism in linguistics, specifically in the context of stylistics and stylistic tropes.

Stylistics is the study of how language is used to convey meaning, evoke emotions, and create an impact. It examines the choices made by writers or speakers to convey their message effectively. Stylistic analysis considers various linguistic elements such as syntax, diction, tone, and figurative language to unveil the unique style of a text. Stylistic tropes, on the other hand, are figurative expressions or rhetorical devices used to enhance the language's aesthetic or emotional qualities. These include metaphors, similes, irony, and other forms of figurative language that deviate from literal language use. Stylistic tropes add depth and nuance to a text, making it more engaging and memorable.

Alogism in Linguistics.

Alogism refers to the deliberate use of language in a way that appears to lack logic or rationality. Alogism can manifest in various forms, such as nonsense words, absurd syntax, or disjointed discourse. It challenges conventional linguistic norms and often serves a specific artistic or communicative purpose. The term “alogism” is actively used in literary studies, but initially it was part of the terminological apparatus of philosophy. Alogism was interpreted not only as a logical error, a violation of the laws of logic, but also as a denial of logical thinking and even logic itself.⁷⁸ It is necessary to find out what has long been known in science about alogism and what has been done new in science in the 20th-21st centuries. This article is devoted to explore the advancement of the concept “alogism”

⁷⁸ Philosophical Encyclopedic Dictionary 1983.20p

The term “Alogism” in antiquity.

The problem of alogism has been covered in philosophy since antiquity, although the term was introduced only in the 6th century. Aristotle has a term whose meaning is directly opposite to the meaning of the adjective logical: in “Poetics” he speaks of statements incompatible with logic (ákoya), from which the term “alogism” subsequently came. Sometimes, as a synonym for alua, Aristotle uses the term atolov (impossible, absurd)⁷⁹

Aristotle’s theory of syllogisms, by which he understood “speech in which, if something is presupposed, then something different from what is posited necessarily follows due to the fact that what is posited exists”. Aristotle develops a more general theory of the grounds on which errors arise. He formulates three logical laws⁸⁰[2. 8], and interprets them from different points of view. The formal interpretation of the law of non-contradiction sounds in his works as follows: “... it is impossible for something contradictory to one another to be simultaneously true in relation to the same thing...” and “.. it is impossible to correctly affirm and deny the same thing at the same time.” and at the same time...”⁸¹ .

Further, Aristotle gives an ontological interpretation of this law as a universal principle of being: “What exists has a beginning in relation to which one cannot be mistaken - it always necessarily forces the opposite, that is, it forces one to say correctly, namely that the same thing cannot one and the same time to be and not to be...”⁸². From the point of view of a philosopher, the law of non-contradiction intersects with the law of identity. Aristotle formulates the law of the excluded middle as follows: “In the same way, there can be nothing intermediate between the two terms of the contradiction, and regarding one thing it is necessary to either affirm or deny it”⁸³. This position of Aristotle sounds in the Latin statement, which has become a popular expression: “Tertium non datur” or the Third is not given.

Other logical laws, many of which have developed historically, have a similar meaning. In particular, the law of double negation and Peirce's law are equivalent to intuitionistic logic. The fourth logical law of sufficient reason is formulated by Leibniz, although this law was previously implied in many systems of logic (for example, Leucippus or Aristotle). In a work entitled *Monadology*, Leibniz formulated this “principle” as follows: “No phenomenon can be real, no statement just, true, or without a sufficient reason why things are so and not otherwise, although these reasons are in most cases cannot be known to us at all”⁸⁴. The basic logical laws were developed much earlier than the beginning of the use of rich mathematical tools and complex calculus, many of which showed their relative nature.

However, already in antiquity, a philosophical revision of accumulated logical ideas began and logical laws came under attack. Zeno of Elea (c. 490 BC - c. 430 BC), an ancient Greek philosopher, student of Parmenides, tried to prove the impossibility of movement, space and multitude. As arguments, he cited aporia (Greek aporia, “hopelessness, hopeless situation”), which

⁷⁹ Popov. “Poetics” 1974.40p

⁸⁰ Popov. “Poetics” 1974.8p

⁸¹ Aristotle “The Ethics” Penguin books.1976. 15-23p.

⁸² Aristotle “The Ethics” Penguin books.1976. 34-106p.

⁸³ Aristotle “The Ethics” Penguin books.1976. 21-24p.

⁸⁴ Gottfried Wilhelm Freiherr von Leibniz “Manodology” 1982. 418p

fixes contradictions in the concepts of movement, space and time, and in general any intractable and insoluble problems, insurmountable logical difficulties. In other words, aporias are fundamentally illogical.

In Aristotle's *Poetics* the following definition of metaphor is found: "A figurative word (metaphor) is an unusual name transferred from genus to species, or from species to genus, or from species to species, or by analogy"⁸⁵. In other words, in metaphor there is a shift in generic and specific characteristics.

The ideas and teachings of ancient philosophy opened up a new facet of the relationship between language and thinking, which was later updated in the dispute between the analogists of the Alexandrian school and the Stoics of the Pergamon school. The main question of the dispute that laid the foundation for the study of linguistic deviations (anomalies) is the following question: is there any pattern in the language analogia (conformity, proportionality, similarity) or does everything depend on the use, which often does not coincide with the general rules.

The idea of illogicalism in the Middle Ages.

With the advent of Christianity, the status of philosophy changes, and with it logic, while in Arab countries, in countries of Arabic-speaking culture, logic still retains an independent position (Al-Farabi, Ibn-Sin, Ibn-Rushd, etc.). Al-Farabi, in his work on the classification of sciences, presents logic as an important cognitive-evaluative aid that "guides a person on the path of truth"⁸⁶. In Europe, the dominance of theocentric views slowed down the development of logic as an independent science. Anselm of Canterbury put forward the thesis about the need to subordinate philosophical positions to church dogmas, and reason to faith.

Thomas Aquinas, who found support for Christian doctrine in theology." The ancient philosopher was Christianized, and his teaching became an auxiliary basis for the development of scholasticism, which is considered a type of religious philosophy that combines theology and logic. A.L. Subbotin identifies several distinctive features of scholastic logic.

Firstly, "the view of logical methods of thinking was predominantly logical-grammatical." Secondly, "scholastic logic is characterized by the predominance of technical, purely formal elements and techniques in interpretation"⁸⁷. Logic becomes a huge methodological aid for other sciences (theology, law, medicine, arithmetic, geometry, astronomy and music). Thus, for a medieval preacher, knowledge of rhetoric, logic and its laws were necessary to construct a clearly reasoned speech.

The main goal of logic in the Middle Ages was "to separate the true from the false through subtle reasoning"⁸⁸. Accordingly, what we call alogism was understood as an error leading to a false idea, conclusion, and, therefore, the main immanent thing in faith, because it is absurd) has not been overcome to this day. Formal-logical details about which can be found in the works of Pierre Abelard, Leo Taxil, A.I. L.I. Balashov gives examples of violations of logical laws in the Bible: "God forgives everything, and at the same time creates hell, where souls are eternally tormented"

⁸⁵ Aristotle "The Ethics" Penguin books.1976. 5-8p

⁸⁶ Al-Farabi.1970. 118p

⁸⁷ А.АРНО и П.НИКОЛЬ "Логика, или Искусство мыслить" 1991. 393p

⁸⁸ Isidore Seville "The Etymologies" 2006. Cambridge University Press. 9p

Understanding the essence of illogic in modern times

At the beginning of modern times, F. Bacon and R. Descartes sharply opposed Aristotelian logic, scholasticized by the Middle Ages. The symbol of this confrontation was the work of F. Bacon "New Organon", which, according to the author, was supposed to replace Aristotle's "Organon" and become a new basis for scientific knowledge. The logical doctrine contained in the work of Aristotle, according to Bacon, cannot meet the modern requirements of science and is "useless for scientific discoveries"⁸⁹.

Bacon formulates the differences between his logic and the "old" logic as follows: "The sharp difference between them lies mainly in three things: in the goal itself, in the order of proof and in the beginnings of the investigation"⁹⁰. Rejecting the syllogical method of research, he laid the foundation for the development of new ways of establishing cause-and-effect relationships in objective reality with the development of rationalism, the system of classical logic is subject to revision. B. Spinoza introduces the concept of intuition as knowledge of a higher order. It is the highest manifestation of human rational abilities.

It is based on the fourth method of perception, in which "a thing is perceived solely through its essence or through knowledge of its immediate cause"⁹¹. An important place in the history of the development of science is occupied by the "General Rational Grammar of Port-Royal", which united grammar, philology, philosophy and formalized a new linguistic concept affecting these related areas. A little later, "Logic Port-Royal" was published. This work was based on Descartes' ideas about intuition, which he recognized as the highest form of intellectual knowledge, more reliable than deduction. Focusing on the problem of knowledge, A. Arnaud and P. Nicole devote about a quarter of the entire book to Aristotle's theory of syllogism.

One of the most important changes in the meaning of the term alogism (paralogism) was made by I. Kant, who distinguished logical paralogism (he defined it as a conclusion that is false in its logical form) from transcendental paralogism, which "has a transcendental basis for a conclusion that is false in its form"⁹². Kant called it a logical-philosophical error, since the simple in abstraction is completely different from the simple in the object, and the I, which in the first meaning does not contain any variety, in the second meaning, when it means the soul, can be a very complex concept, and namely, it can contain and mean a lot⁹³. In logic, starting with Kant, there has been a tendency to isolate ourselves from psychology, to exclude from the content of logic any psychological principles that were presented in Port-Royal's Logic, to present it as a doctrine of "pure thought".

A valuable contribution to the development of the term alogism is made by G.V.F. Hegel is the creator of the doctrine of dialectical contradictions. He opposed universal and objective character: "There is no object in which it would be impossible to find contradictions, that is, opposite definitions, since an object that does not contradict itself forcibly holds back one pure abstraction of the mind, two certainties, and tries to obscure and eliminate the consciousness of

⁸⁹ Francis Bacon "The New Organon" 1977. 28p

⁹⁰ Francis Bacon "The New Organon" 1977. 70p

⁹¹ Спиноза Бенедикт "Избранные произведения в двух томах". Том 2. 50p

⁹² Immanuel Kant "The Philosophy of Kant" 1994. 301p

⁹³ Immanuel Kant "The Philosophy of Kant" 1994. 574p

the other certainty contained in first"⁹⁴. This idea correlates with the theory of alogism, which is mentioned when speaking about Hegel's philosophy. According to this theory, everything that exists is an embodiment of reason or logos. The laws of logic are not only the laws of our thinking, but also the basic laws of reality, in which everything is determined by logical necessity. Thus, ontology comes closer to logic. Hegel ontologizes logical ideas and logical concepts, which leads to Hegel's alogism. According to Hegel, truth is not directly known in sensory perception, it is known in thinking.

In the philosophy of modern times, the question of the relationship between sensory and logical knowledge is being emphasized. One of the directions that tried to solve this problem was irrationalism. Within this direction, alogism acquires the status of a philosophical principle.

Criticism of logical laws in the 19th-20th centuries

Logical laws in the 19th-20th centuries came under criticism. Hegel noted that the logical laws of contradiction and excluded middle cannot always be applied. He presented the latter, in particular, in the following form: "The spirit is green or is not green," and asked a "tricky" question: which of these two statements is true? The answer to this question, however, is not difficult. Neither of the two statements: "Spirit is green" and "Spirit is not green" is true, since both of them are meaningless. The law of excluded middle applies only to meaningful statements.

It should be noted that Hegel's ideas presented in "The Science of Logic" do not refute formal logic, but, according to the philosopher's plan, develop an understanding of the logical to the speculative level. Hegel's criticisms of formal logic became widespread. In logic at the end of the 19th - beginning of the 20th centuries. a scientific revolution occurred that radically changed the face of this science. But even the enormous successes achieved by logic could not completely eradicate those ideas about it, at the origins of which Hegel stood.

German historian logician H. Scholz wrote that Hegel's criticism of formal logic was such a great evil that it is still difficult to overestimate it⁹⁵. In 1908, the article by the Dutch mathematician and philosopher L. Brouwer, "On the unreliability of logical principles," was published, where a serious criticism of the law of excluded middle was given. A little later, Russian logician N.A. Vasiliev and the Polish logician Jan Lukasiewicz simultaneously, but independently of each other, criticized the law of non-contradiction. These non-classical views of the logical system, which developed over such a long time, were caused by the development of mathematical ideas. L. Brouwer discovered paradoxes in set theory, which gave rise to his critical ideas.

The attitude towards logical laws in different sciences remains different. E.D. Smirnova emphasizes: "The intensive development of modern logic, its application to the philosophy of mathematics, methodology of science, computer technology, programming, computer science and the logical analysis of natural languages have led to the emergence of logical systems of various types"⁹⁶. Accordingly, each logical system has its own set of logical laws. For example, for mathematical logic the law of commutativity will be relevant and acceptable: $A \text{ and } B = B \text{ and } A$. According

$B = B \text{ and } A$. In relation to the language-speech system, this law will not function: it cannot be said that the components of the sentence were dark, and no one could see it (M. Yu. Lermontov)

⁹⁴ Philosophical Encyclopedia 1962. 108p

⁹⁵ "Ivan" 1998 Австралия короткометражка, драма Morgan Read.

⁹⁶ E.D. Smirnova "Logic and Philosophy" 1996.3p.

have an unfixed order. In the 19th century, representatives of the psychological trend in linguistics (H. Steinthal, W. Wundt, M. Deichbein, M.A. Tulov, F.F. Fortunatov) put forward the position that language is illogical. Researchers pointed out the impossibility of analyzing linguistic phenomena from the standpoint of logic and gave preference to psychological processes in language. G.V. Kolshansky, comparing the main directions, the subject of research of which is the problem of the relationship between logic and the structure of language.

Despite scientific criticism, the new logical laws have not yet lost their relevance in many sciences. Thus, in linguistics, these laws are mentioned in connection with the communicative qualities of speech, which are considered by the stylistics of language, speech culture, and rhetoric. Along with them, errors that are a consequence of violation of the above laws are also analyzed. In the sciences, violation of logical laws (the law of identity, the law of non-contradiction, the law of the excluded middle, the law of sufficient reason) is referred to as the phenomenon of alogism. As rightly noted by A.P. Skovorodnikov, this term in “the culture of speech, stylistics and rhetoric does not have a generally accepted definition”⁹⁷.

CONCLUSION.

A scientific excursion into the history of the problem of alogism in logic and linguistics shows that this phenomenon has always been of scientific interest. With the development of scientific thought, the idea of alogism as a philosophical principle of knowledge develops. The appearance of ideas, logic as debunking the generalizing component of the process of cognition, speaks of the epistemological importance of this phenomenon. The history of science has shown that not only logical laws and rules contribute to the knowledge of reality, but also taking into account phenomena not related to logic: intuition, creative feeling. The emergence of logical and philosophical systems of various kinds has led to the attention of researchers to logical deviations. It should be noted that in the history of science, alogism has almost always been analyzed from the perspective.

The history of science has shown that not only logical laws and rules contribute to the knowledge of reality, but also taking into account phenomena not related to logic: intuition, creative feeling. The emergence of logical and philosophical systems of various kinds has led to the attention of researchers to logical deviations. It should be noted that in the history of science, alogism was almost always analyzed from the point of view of language: Aristotle’s “refutations” of sophisms were carried out from the point of view of language, errors in conclusions in modern times were analyzed from the point of view.

REFERENCES.

1. Philosophical Encyclopedic Dictionary 1983.
2. Попов. “Poetics” 1974
3. Aristotle “The Ethics” Penguin books.1976
4. Gottfried Wilhelm Freiherr von Leibniz “Manodology” 1982
5. Al-Farabiy.1970
6. А.АРНО и П.НИКОЛЬ “Логика, или Искусство мыслить” 1991
7. Isidore Seville “The Etymologies” 2006. Cambridge University Press

⁹⁷ Encyclopedic dictionary-reference book 2005. 25p

8. Francis Bacon “The New Organon” 1977
9. Спиноза Бенедикт “Избранные произведения в двух томах”. Том 2
10. Immanuel Kant “The Philosophy of Kant” 1994
11. Philosophical Encyclopedia 1962
12. “Ivan” 1998 Австралия короткометражка, драма Morgan Read
13. E.D. Smirnova “Logic and Philosophy” 1996
14. Encyclopedic dictionary-reference book 2005
15. Садовников Сергей Аркадьевич АЛОГИЗМ РЕЧИ КАК ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПРИЁМ В ТВОРЧЕСТВЕ А.П. ПЛАТОНОВ. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук.

REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF PROMISE IN THE SPEECH OF DEPUTIES

Iqboloy Yovmudboyeva G'ulom qizi

Basic doctoral student, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8384366>

Abstract. *This article discusses the concept and its linguodidactics, the concept of “promise” about its uniqueness and its expression in speech by linguists and subjective attitude to the scientific views of pedagogues.*

Key words: *Speech by deputies, concept, promise, linguocultural concept.*

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ ОБЕЩАНИЯ В РЕЧИ ДЕПУТАТОВ

Аннотация. *В данной статье рассматривается концепт и его лингводидактика, понятие “обещание” о его уникальности и его выражении в речи лингвистами, а также субъективное отношение к научным взглядам педагогов.*

Ключевые слова: *выступление депутатов, концепт, обещание, лингвокультурный концепт.*

During the following years, Uzbek linguistics developed in our country, is improving. Linguistics in the mutual integration of other disciplines is the role of science is important. Therefore, it is a philosophical concept the word calculated concept is the object of study of linguistics recently is given importance as The concept is full of concepts of the concept of honesty we will try to comment on its definition and clarify its conceptual basis. Concept is a unit of the linguistic and cultural field in modern linguistics, because it is language, reflects knowledge about society and its culture. Concepts in language reflects culture and forms the image of the world in the human mind. Concept operational content unit of thinking, systematized knowledge unit or is a quantum.⁹⁸ “Concepts are ideals, abstractions that a person uses in the process of thinking are units, meanings. The knowledge they get is experience, a person's perception of real existence reflects the content of the results in the form of certain units, “quanta”⁹⁹. Various semantic interpretation of the lexicon of concepts into a set of specific units characterized by relatedness.

N.N. Boldirev says that “in language, the concept is separate words and words verbalized by means of combinations, phraseological units, sentences and whole texts it can”¹⁰⁰.

It should be said that the concept of “promise” is a linguistic and cultural concept, which is expressed in human thinking and worldview. This linguistic and cultural concept is a universal feeling that has a significant impact on the formation and development of the qualities of nationality and humanity. Expression of the concept of “promise” by means of phraseological units, sentences, whole texts is considered a syntactic unit and a linguistic level that serves to understand its true essence. It is known that there are many concepts that are part of cultural speech and are actively used in speech activity at a certain level. They are distinguished by their presence

⁹⁸ Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. Краткий словарь когнитивных терминов. – Москва, 1997. – Б. 90

⁹⁹ Н.Н. Болдырев. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии: учебное пособие. Изд.5-е, стер. – Москва-Берлин: DirectMedia, 2016. – Б. 30.

¹⁰⁰ . Н.Н. Болдырев. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии: учебное пособие. Изд.5-е, стер. – Москва-Берлин: DirectMedia, 2016. – Б.36-47.

in oral and written speech. One of the concepts with such a conceptual basis is the concept of “promise”. The concept of “promise” is manifested in the important factors that determine the relationship between the speaker and the listener during the speech process.

In the “Explanatory Dictionary of the Uzbek Language” the lexeme “promise” is mentioned as a word for doing or not doing something. In the Uzbek language, the concept of “promise” is expressed in noun and verb combinations such as “promise”, “term”, “to undertake”. It is known that “when creating a speech, a person is not only interested in its topic, but also expresses his feelings during the speech process. Emotions and inner experience in the speech process are formed as a private attitude of a person... a private emotional attitude, of course, originates from the mental state of the author of the text and is understood directly from the content of the text”¹⁰¹. The concept of “promise” is one of the internal feelings that “takes the main place in the relationship between two or more participants who have entered into a dialogue. The expressiveness of the use of the concept of “promise” in the speech process is shown as follows:

- creates a sense of trust between people;
- increases the positive indicator of hard work;
- strengthens mutual communication;
- calls to be honest and fair, to acquire strong knowledge;
- expands the process of independent thinking;
- determines the leading topic in communicative qualities that ensure the culture of speech.

Based on the conclusions of the above lexical-semantic analysis, let us pay attention to the practical meaning of the concept of “promise”. In particular, in the speeches of deputies this concept has a negative connotation. In recent years, in the media, especially in the pages of the press, deputies elected to local councils do not fulfill the tasks specified in their election program, and the noble status of a deputy has turned into negative images of “vadaboz” in the public mind.

REFERENCES

1. Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. Краткий словарь когнитивных терминов. – Москва, 1997.
2. Н.Н. Болдырев. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии: учебное пособие. Изд.5-е, стер. – Москва-Берлин: DirectMedia, 2016. – Б. 30.
3. Hakimov M. O`zbek tilida matnning pragmatik talqini: filol. fan. dok. diss. Toshkent. 2001.

¹⁰¹ Hakimov M. O`zbek tilida matnning pragmatik talqini: filol. Fan. Doct. Diss. Toshkent. 2001. 34-35-betlar

THE USAGE OF IDIOMS IN SPEAKING

Xalilova Kamola Komilovna

Associated teacher: Asian International University of Teacher.

Atoyeva Dilbar

Student of International Asian University.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8384395>

Abstract. *Idioms are an essential component of language that add depth, colour, and cultural context to our conversations. This article explores the various usages of idioms in spoken language, shedding light on their significance in communication, cultural implications, and the challenges they pose to non-native speakers. Through examples and analysis, we delve into the ways idioms enrich our speech, providing a nuanced understanding of their importance in effective communication. Moreover, idioms are important part in speaking. Cultural Understanding: Idioms often have cultural significance and can provide insight into the history, values, and beliefs of a particular culture. Understanding and using idioms can help bridge cultural gaps and foster better communication. Idioms allow speakers to express complex ideas or emotions in a concise and vivid manner. They can add depth and colour to your speech, making it more engaging and memorable. Native speakers frequently use idioms in everyday conversation. Incorporating idiomatic expressions into your speech can make you sound more like a native speaker and help you communicate naturally. Idioms often rely on context for their meaning. Learning to recognize and use idioms helps improve your ability to understand spoken language in real-world situations.*

Keywords: *Idioms, Language, Communication, Cultural context, Expression, Non-native speakers.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИДИОМ В РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ

Аннотация. *Идиомы являются важным компонентом языка, который придает глубину, колорит и культурный контекст нашим разговорам. В этой статье исследуются различные способы употребления идиом в разговорной речи, проливается свет на их значение в общении, культурные последствия и проблемы, которые они создают для неродных носителей языка. С помощью примеров и анализа мы вникаем в то, как идиомы обогащают нашу речь, обеспечивая тонкое понимание их важности для эффективного общения. Более того, идиомы играют важную роль в разговорной речи. Культурное понимание: Идиомы часто имеют культурное значение и могут дать представление об истории, ценностях и верованиях конкретной культуры. Понимание и использование идиом может помочь преодолеть культурные разрывы и способствовать лучшему общению. Идиомы позволяют говорящим выражать сложные идеи или эмоции в краткой и яркой манере. Они могут придать глубину и колорит вашей речи, сделав ее более увлекательной и запоминающейся. Носители языка часто используют идиомы в повседневной беседе. Включение идиоматических выражений в вашу речь может сделать вас более похожим на носителя языка и помочь вам общаться естественно. Значение идиом часто зависит от контекста. Умение распознавать и использовать идиомы помогает улучшить вашу способность понимать разговорную речь в реальных ситуациях.*

Ключевые слова: *Идиомы, Язык, Коммуникация, культурный контекст, самовыражение, не являющиеся носителями языка.*

Introduction

Idioms, those curious and often perplexing phrases that cannot be understood through their literal meanings alone, play a crucial role in spoken language across cultures. While they may seem quirky and baffling to non-native speakers, idioms are a fundamental part of effective communication, enhancing expressiveness, and providing cultural insight. In this article, we will explore the usages of idioms in speaking, examining their importance, cultural connotations, and the challenges they pose to those who are not familiar with their nuances. Idioms can be playful and humorous, and using them creatively can enhance your communication style, making conversations more enjoyable and engaging. Idioms can be powerful tools for storytellers. They can add depth to narratives and make stories more relatable and interesting. When you use idiomatic expressions appropriately, native speakers may feel a stronger connection with you, as it shows you have a deeper understanding of their language and culture. However, it's important to use idioms judiciously and in the right context. Using too many idioms in a conversation with someone who is not familiar with them can lead to confusion. Additionally, some idioms may not translate well into other languages, so it's essential to consider your audience and their language proficiency when using idiomatic expressions

The Importance of Idioms in Speech

Expressiveness: Idioms infuse speech with creativity and vivid imagery. They allow speakers to convey complex ideas or emotions in a succinct and memorable manner. For instance, "barking up the wrong tree" instantly paints a picture of someone pursuing a misguided course of action. **Cultural Significance:** Idioms are often deeply rooted in the cultural history of a language. They reflect the values, beliefs, and customs of a particular society. Understanding idioms can provide insight into the cultural context of a language. For instance, the idiom "break a leg" is commonly used to wish someone good luck in English-speaking countries, but it might be puzzling to non-native speakers.

Nuance and Tone: Idioms allow speakers to convey subtle nuances in meaning or tone. For example, saying someone is "on cloud nine" suggests extreme happiness or euphoria, whereas "walking on thin ice" implies a precarious situation.

Challenges for Non-Native Speakers:

Literal Interpretation: Non-native speakers often struggle with idioms because they interpret them literally. This can lead to misunderstandings or miscommunications. For instance, taking "raining cats and dogs" literally could be quite confusing. **Cultural Awareness:** Idioms are deeply rooted in culture, making it essential for non-native speakers to familiarize themselves with the idioms of a language to fully understand and integrate into a new culture. **Overuse and Appropriateness:** Misusing idioms or using them excessively can make non-native speakers come across as insincere or awkward. It's crucial to use idioms judiciously in conversation. Idioms are a vibrant and indispensable part of spoken language, offering a rich tapestry of cultural context and expressiveness. They allow us to convey complex ideas and emotions in a concise and memorable manner. While they present challenges to non-native speakers, understanding and using idioms appropriately can greatly enhance one's language proficiency and cultural awareness. Embracing idioms in speech not only enriches our conversations but also fosters a deeper connection to the languages and cultures they represent. Non-native speakers often encounter several challenges when using idioms in speaking, primarily due to their unfamiliarity with the figurative meanings

and cultural context of these expressions. Here are some of the common challenges faced by non-native speakers when using idioms:

Literal Interpretation: Non-native speakers tend to interpret idioms literally, which can lead to confusion or misunderstandings in conversations. For example, taking the idiom "kick the bucket" to mean physically kicking a bucket instead of understanding its figurative meaning, which is to die.

Cultural Variations: Idioms are often deeply rooted in the culture of a language, and non-native speakers may not be aware of the cultural connotations or historical origins of idioms. This lack of cultural awareness can hinder their ability to use idioms appropriately.

Limited Exposure: Non-native speakers may not have had sufficient exposure to idiomatic expressions during their language learning process. As a result, they may feel less confident in incorporating idioms into their speech.

Overuse or Misuse: Some non-native speakers may attempt to use idioms they have learned but might overuse them or use them inappropriately, which can make their speech sound forced or unnatural. **Variation in Usage:** Idioms can have variations in usage and meaning across different regions and dialects. Non-native speakers may struggle to navigate these variations, leading to confusion or awkwardness in conversations.

REFERENCES

1. Crystal, David. (2003). *English as a Global Language*. Cambridge University Press.
2. Gibbs, Raymond W. Jr. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge University Press.
3. Nunberg, Geoffrey. (2007). *Talking Right: How Conservatives Turned Liberalism into a Tax-Raising, Latte-Drinking, Sushi-Eating, Volvo-Driving, New York Times-Reading, Body-Piercing, Hollywood-Loving, Left-Wing Freak Show*. PublicAffairs.

ЗАКОНОДАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

Саттаров Абдуғофур Хамидович

доктор юридических наук

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8384426>

Аннотация. В статье говорится о том, что проводятся масштабные реформы, демонстрирующие приверженность Узбекистана демократическим переменам, а также о том, что защита и продвижение прав человека являются одной из первоочередных задач в период больших перемен и обновлений. происходящее в нашей стране, поэтому говорится об особом месте прав человека среди существующих национальных институтов в нашем обществе.

Ключевые слова: свобода, право, законодательство, реформы, общество, изменения, демократия, высшая ценность, личность.

LEGISLATIVE ACTIVITY AND HUMAN RIGHTS

Abstract. The article says that large-scale reforms are being carried out, demonstrating Uzbekistan's commitment to democratic change, as well as that the protection and promotion of human rights is one of the priorities in a period of great changes and updates. what is happening in our country, therefore, speaks of the special place of human rights among the existing national institutions in our society.

Keywords: freedom, law, legislation, reforms, society, changes, democracy, supreme value, personality.

Законодательная функция – это ключевая и наиболее объемная по своему значению и содержанию функция парламента. Результатом ее реализации является формирование правовой системы государства, обеспечивающей посредством законодательства правовое регулирование общественных отношений. Основное назначение парламента и состоит в том, чтобы, выражая волю народа, придать ей общеобязательный характер путем принятия законов. Именно поэтому Президент Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёев особо отметил, что дальнейшее совершенствование работы Олий Мажлиса послужит ускоренному развитию Нового Узбекистана, демократизации процесса законотворчества и усилению парламентского контроля за исполнением законодательства¹⁰².

Законодательная деятельность парламента представляет собой вид специальной юридической деятельности, осуществляемой в целях издания, изменения и прекращения действия правовых норм законов. Своевременность, полнота и точность законодательных решений, качество законов становятся во многом определяющим фактором эффективного функционирования системы обеспечения и защиты прав человека в Узбекистане.

Парламент занимает особое место и выполняет ведущую роль в механизме государственной власти, построенном на принципе разделения властей. Все три ветви власти в соответствии с положениями Конституции решают общегосударственную задачу

¹⁰² См.: Выступление вновь избранного Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на торжественной церемонии вступления в должность на совместном заседании палат Олий Мажлиса 6 ноября 2021 года. / <https://president.uz/ru/lists/view/4743>, режим доступа открытый.

– защиту и обеспечение прав и свобод человека. Данная функция имеет определяющее значение как для законодательной, так и для исполнительной и судебной властей.

При парламенте функционирует Уполномоченный Олий Мажлиса Республики Узбекистан по правам человека (омбудсман)¹⁰³. Омбудсман является должностным лицом, наделенным полномочиями по обеспечению парламентского контроля за соблюдением законодательства о правах и свободах человека всеми государственными органами, учреждениями, организациями и должностными лицами. Законодательная палата ежегодно, не позднее 15 февраля года, следующего за отчетным, на своем заседании заслушивает отчет о деятельности Омбудсмана. Для оказания содействия в его деятельности Кенгашами палат Олий Мажлиса образуется Комиссия по соблюдению конституционных прав и свобод человека.

Законодательная функция – это ключевая и наиболее объемная по своему значению и содержанию функция Олий Мажлиса. Результатом ее реализации является формирование законодательства, обеспечивающего правовое регулирование общественных отношений, возникающих в процессе защиты прав личности и объективно требующих государственного регулирования в форме законодательных установлений.

В законодательной деятельности необходимо соблюдать процедуры подготовки и принятия актов. Необходимо отметить, что с принятием Закона «О нормативно-правовых актах»¹⁰⁴ в новой редакции и Концепции о совершенствовании нормотворческой деятельности¹⁰⁵ существенно повысились требования к качеству законотворческой деятельности. Сам законодательный процесс обогатился новыми процедурами и формами.

В современных условиях требуется новая методология и технология законодательной деятельности, исключающая принятие конъюнктурных, недостаточно проработанных, увеличивающих правовую неопределенность в процессе их исполнения законов. Осуществление эффективной законодательной деятельности сегодня во многом зависит от системы мониторинга законодательства и планирования правотворческой практики, направленной на повышение эффективности правоприменительной деятельности в области защиты прав человека.

Разумеется, принятые законы не действуют автоматически. Их исполнение должно быть соответствующим образом организовано. Организация исполнения законов является особого рода деятельностью, которая непосредственно связывает закон с практикой,

¹⁰³ См.: Закон Республики Узбекистан от 27 августа 2004 года «Об Уполномоченном Олий Мажлиса по правам человека (омбудсмане)» / Собрание законодательства Республики Узбекистан, 2004 г., № 38-39, ст. 420; 2017 г., № 35, ст. 916; Национальная база данных законодательства, 15.03.2019 г., № 03/19/530/2769, 05.09.2019 г., № 03/19/563/3685.

¹⁰⁴ См.: Закон Республики Узбекистан от 20.04.2021 г. № ЗРУ-682 «О нормативно-правовых актах» / Национальная база данных законодательства, 20.04.2021 г., № 03/21/682/0354, 03.03.2022 г., № 03/22/756/0180; 04.08.2022 г., № 03/22/787/0708; 27.10.2022 г., № 03/22/797/0967, 27.10.2022 г., № 03/22/796/0966.

¹⁰⁵ См.: Указ Президента Республики Узбекистан от 08.08.2018 г. № УП-5505 «Об утверждении концепции совершенствования нормотворческой деятельности» / Национальная база данных законодательства, 09.08.2018 г., № 06/18/5505/1639; Национальная база данных законодательства, 09.11.2019 г., № 06/19/5870/4010, 30.04.2021 г., № 06/21/6218/0398.

жизненными реалиями. Поэтому такая деятельность всегда актуальна и должна находиться в сфере постоянного внимания государства и общества.

Таким образом, совершенствование законодательной деятельности парламента – не только залог эффективной их реализации, но и один из главных критериев, характеризующих качество подготовки законов. Сегодня механизм защиты прав человека требует учета в работе с законопроектом вопросов прав и свобод личности. На основе этого мы получим более эффективные результаты, обеспечивающие реализацию конституционных норм о защите государством прав человека.

REFERENCES

1. Шавкат Мирзиёевнинг ички ишлар ходимларини касб байрами муносабати билан байрам табриги (2020 йил 25 октябрь)
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 16 августдаги «Ички ишлар органлари ходимларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3216-сон қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 18 апрелдаги «Ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлинмалари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2896-сонли қарори.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Аҳоли бандлиги тўғрисида”ги қонуни., 20.10.2022 й;
5. *Жўраев М.Ў.* Ички ишлар органлари тизимини ислоҳ қилишнинг устувор йўналишлари // Ички ишлар органларида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ижросини таъминлаш механизми: бугунги ҳолати ва истиқболлари: Республика илмий-амалий конференцияси материаллари (2020 йил 4 март).
6. Мухамедов Ў.Х. Ўзбекистонда халқпарвар ички ишлар тизимини яратиш истиқболлари: Монография. – Т., 2020. – Б. 500.

IMPROVING THE PROCESSES OF SHAPING OUTER CLOTHING DETAILS

K.K.Sobirjonova

Student.

N.M.Artikbayeva

senior teacher.

Tashkent Textile and Light Industry Institute.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8384440>

Abstract. *The article provides information about the processes of formation and improvement of garments based on resource-efficient technologies.*

Keywords: *Material, canvas, wet heat treatment, press, resource-saving, steam, knot, jacket, blazer, dublerin.*

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ ПРИДАНИЯ ФОРМЫ ДЕТАЛЯМ ВЕРХНЕЙ ОДЕЖДЫ

Аннотация. *В статье представлена информация о процессах формирования и совершенствования швейных изделий на основе ресурсосберегающих технологий.*

Ключевые слова: *Материал, холст, влажно-термическая обработка, пресс, ресурсосберегающий, паровой, трикотаж, жакет, блейзер, Дублин.*

Nowadays, special attention is being paid to the production of textiles and sewing-knitting materials by using new technologies to improve their quality and produce ready-made products.

Garments are mainly made of flat materials, with a large proportion of them being fabrics and knitted fabrics. The use of non-woven materials in the garment industry is also growing rapidly.

However, recently there has been a lot of research into completely new processing technologies to solve the problems associated with garment design and manufacture. These works are based on the principles of turning the process of fabric and garment preparation into a continuous single technological process [1].

Such a technology allows to automate the process of making clothes without fabric preparation, cutting and sewing processes and to significantly reduce production waste. First of all, it belongs to the expanding sewing and knitting industry.

Based on the analysis of the methods of clothing preparation, along with the development of new technologies and equipment, the main directions of development of the sewing industry were clarified. The basis of the promising technology is the effective use of the shape-forming properties of the textile materials used in the preparation of the parts of the garment and the knots of the garment [2].

Changes in fashion and the recent emergence of new types of materials have created a need for new modes and premiums of wet heat treatment in the production of high-quality products. The implementation of wet-heat treatment of products in new regimes, in turn, required the development and appearance of new equipment and technological tools on the market.

Modern equipment for wet-heat treatment of sewing items includes various constructions according to functional purpose. These include carousel machines, ironing tables, mannequins, steam generators used between operations and in Intermittent Wet Heat Treatment (NIIB) for complex garments [3].

Different types of irons are used for dry ironing, steam ironing, irons with a special purpose for ironing certain knots, and various press equipment.

During wet-heat processing of men's outerwear, each part of the clothing details is treated with special press equipment. This is very important in the process of making clothes.

It is important to reduce the number of operations in the process of making clothes and use efficient technologies. For this reason, on the basis of the analysis of the methods of preparing clothes, along with the development of new technologies and equipment, the main directions of development of the sewing industry were determined. The basis of the promising technology is the effective use of the shape-forming properties of the textile materials used in the preparation of the parts of the garment and the knots of the garment.

REFERENCES

1. Sobirjonova K.K., Artikbayeva N.M., The influence of fashion trends on the shape of men's costumes: International Virtual Conference on Language and Literature Proceeding., Indonesia April July 2023.-88c.
2. Sadullayev A.M., Mansurova M.A., Artikbayeva N.M., Ayollar jaketi qismlarining shakli barqarorlik xususiyatini oshirish va saqlash usullari: “Paxta tozalash, to‘qimachilik, yengil sanoat, matbaa ishlab chiqarish sohasida fan va ta’lim integratsiyalashuvini rivojlantirish tendentsiyalari” mavzusidagi respublika miqyosidagi ilmiy – amaliy anjuman., T-2023.

REALIZATION OF THE CREATIVE POTENTIAL OF YOUTH IN MODERN CONDITIONS

Umarkulova Diyora

3rd year student, Uzbekistan State World Languages University

Uzbekistan, Tashkent city.

sanjarovnad23@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8384457>

Abstract. This article underscores the pressing importance of nurturing the creative potential of young individuals in contemporary society. It highlights the role of youth as torchbearers of new ideas and champions of innovation. The article discusses the significance of fostering creativity and entrepreneurship in tandem for personal and financial success.

Key words: Creative potential, youth development, creativity, entrepreneurship, teamwork, civic skills, life skills.

РЕАЛИЗАЦИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА МОЛОДЕЖИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация. В этой статье подчеркивается насущная важность развития творческого потенциала молодых людей в современном обществе. В нем подчеркивается роль молодежи как носителей новых идей и поборников инноваций. В статье обсуждается важность развития креативности и предпринимательства в тандеме для достижения личного и финансового успеха.

Ключевые слова: творческий потенциал, развитие молодежи, креативность, предпринимательство, командная работа, гражданские навыки, жизненные навыки.

At present, the development of the creative potential of young people is one of the most relevant areas of pedagogical research, which is associated with the growing demand of modern society for a socially active, creative, harmoniously developed personality, capable of making creative decisions and being responsible for their implementation. In sociology, the importance of the category "youth" is emphasized due to the fact that it is a conductor of new ideas, initiatives, acts as a bearer of the latest knowledge and creativity.

We consider the concept of "creative potential" of youth as a combination of people's abilities and their activity in setting and solving new creative tasks, showing initiative and entrepreneurship in innovative activities, contributing to the self-development of the individual and his professional growth. For the realization and development of the subject in creative activity and, in particular, for the development of his creative potential, freedom is a necessary condition.

One of the factors influencing the development of creative abilities is the recognition of the value of creativity by young people themselves. Therefore, at present, it seems important to carry out work in this direction, it is necessary to create such conditions that would contribute to the development of young people's qualities and inclinations, which are distinguished as characteristic features of a creative personality. Therefore, to improve the conditions for the development of the creative potential of young people, the government should offer:

- to intensify the work of the education system to identify and support gifted and talented youth, develop and realize their creative abilities;

- to create modern learning conditions in institutions of additional education, allowing students to fully disclose and realize their abilities and skills;
- organize leisure activities that will meet the interests of young people.

Thus, the creative potential of young people should be considered as a resource that is able to develop and be realized under certain conditions, having a significant impact on the development of modern society. The intersection of creativity and entrepreneurship is a powerful force that can lead to both personal fulfillment and financial success.

To begin with, the key to success lies in identifying a shared vision among the members of the creative team. When embarking on a joint project, it is essential to establish a clear and unified goal that resonates with everyone involved. This common purpose will serve as the guiding light throughout the creative process, ensuring that the project remains cohesive and focused. Next, let's emphasize the importance of open communication and a supportive atmosphere within the team. Each member should feel empowered to share their unique ideas and perspectives without fear of judgment. A collaborative environment fosters a melting pot of creativity, where diverse viewpoints converge to produce extraordinary outcomes.

Furthermore, effective delegation of roles and responsibilities plays a crucial role in realizing creative ideas while ensuring productivity. It's essential to identify each person's strengths and assign tasks accordingly, allowing individuals to focus on what they do best. This way, the team can efficiently tackle various aspects of the project, whether it's ideation, execution, marketing, or financial management.

In order to generate revenue, it's crucial to combine creativity with practicality. While artistic expression is at the heart of the project, a strategic approach to marketability and commercial viability must also be adopted. Understanding the target audience, conducting market research, and crafting a solid business plan will help align creativity with economic sustainability.

It's worth noting that in the pursuit of financial success, compromise may arise. However, striking a balance between creative integrity and market demands is vital. It is possible to preserve the essence of original ideas while adapting them to meet the preferences of the intended audience.

As with any entrepreneurial endeavor, persistence, and adaptability are essential traits. The creative process may encounter challenges and obstacles, but a determined and flexible approach will ensure progress and growth.

There are several useful ways to strengthen the civic and life skills of young people, and both the state and local communities can play an important role in this process. Here are some ways:

1. Education: Schools and educational institutions can provide students with opportunities to develop their civic and life skills through curricular and extracurricular activities.
2. Volunteerism: Encouraging young people to volunteer in their communities can help them develop a sense of responsibility and civic duty.
3. Mentorship: Providing young people with positive role models who can help guide them through life can be an effective way to develop their life skills.
4. Youth programs: Communities can provide young people with access to programs that can help them develop skills such as leadership, teamwork, and communication.

5. Community involvement: Encouraging young people to get involved in local community organizations can help them develop a sense of belonging and a desire to make a positive impact in their communities.

6. Support services: Providing young people with access to support services such as counseling, mental health services, and career guidance can help them develop the skills they need to succeed in life.

7. Policy initiatives: The state can implement policies and initiatives that support the development of civic and life skills in young people, such as funding for youth programs and initiatives that promote community involvement and volunteerism.

Overall, a combination of these strategies can be effective in strengthening the civic and life skills of young people, and both the state and local communities have an important role to play in this process.

It is known from the history of any state that the intensive development of the country, its achievements, the well-being of the people depend on the level of attention paid to the education and upbringing of the younger generation. In this context, youth issues in Uzbekistan are among the priorities in the policy of the republic.

It is also deeply symbolic that the first legislative act signed by Shavkat Mirziyoyev as the President of the Republic of Uzbekistan was the Law of September 14, 2016 “On the State Youth Policy”. The Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated June 27, 2018 “On the State Program “Yoshlar - kelajagimiz”” has become an important document aimed at improving the efficiency of activities in this area. In particular, in accordance with this decree, the Yoshlar – kelajagimiz Foundation was established under the Youth Union of Uzbekistan, In short, the state youth policy in Uzbekistan, pursuing clear goals and gradually implemented on the basis of comprehensive measures, continues consistently. As part of five important initiatives, 2.9 million students in educational institutions are involved in various clubs (sports, arts and culture, science, robotics, computer technology, etc.). Based on the American T.E.A.M. up program, master classes have been organized for 3,000 students. In addition, a book club was created and in a short period some 270,000 boys and girls became its members. As part of the Book Challenge project, over 600,000 different books were donated to schools.

An additional 36,000 clubs have been set up to provide meaningful leisure activities for young people and some 874,000 boys and girls are involved in them. Within the framework of five major initiatives, 97,000 art supplies, sports equipment and computers were donated to educational institutions, libraries and training centers. Under the Senate, a Youth Parliament has been created - an advisory body that serves to form a personnel reserve for the country's legislative and executive authorities. In addition, the One Million Programmers project is being effectively implemented in our country. In 2021-2022, more than 300,000 young people received free training in the basics of computer programming. This is also the focus of the Youth Parliament.

In summary, fostering the creative potential of young people is crucial for societal progress. Combining creativity and entrepreneurship can lead to personal and financial success. Strengthening civic and life skills involves education, volunteerism, mentorship, youth programs, community involvement, support services, and policy initiatives. Uzbekistan's youth policies demonstrate a commitment to empowering its youth. Investing in youth development ensures a brighter future.

REFERENCES

1. Le, S. Team-based learning in online education: the development of students' creative thinking skills in digital art. *Educ Inf Technol* (2023). <https://doi.org/10.1007/s10639-023-11808-3>
2. <https://hbr.org/2008/10/creativity-and-the-role-of-the-leader>
3. <https://aicontentfy.com/en/blog/key-traits-of-entrepreneurs>
4. <https://yuz.uz/en/news/novy-uzbekistan---strana-demokraticheskix-preobrazovaniy-bolshix-vozmojnostey-i-prakticheskix-del>
5. <https://www.eureporter.co/world/uzbekistan/2021/10/11/youth-is-a-strategic-resource-of-uzbek-society/>

KASB-HUNAR TA'LIMIDA BAHOLASHNING MUHIM JIHLATLARI

Boltayev Zafar Asrorovich

Zomin tuman 2-son kasb-hunar maktabi direktori

Alibekov Zafar Abdusamatovich

bo'lim boshlig'i

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8384475>

Annotatsiya. Ushbu maqolada kasb-hunar maktablari ta'limida o'quvchilar bilimini baholashning muhim jihatlari to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: professional ta'lim, baholash, bilim, ko'nikma, malaka, kasbiy kompetensiya, malakali kadr, dual ta'lim.

IMPORTANT ASPECTS OF ASSESSMENT IN VOCATIONAL EDUCATION

Abstract. This article covers important aspects of assessing the knowledge of students in the education of vocational schools.

Keywords: professional education, assessment, knowledge, skills, qualifications, professional competence, qualified cadre, dual education.

ВАЖНЫЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В этой статье рассматриваются важные аспекты оценки знаний учащихся в профессионально-техническом образовании.

Ключевые слова: профессиональное образование, оценка, знания, навыки, квалификация, профессиональная компетентность, квалифицированный персонал, двойное образование.

Kasb-hunarni o'rgatish keng qamrovli jarayon bo'lib, o'z ichiga maqsadni aniqlab olish, zarur shart-sharoitlarni tayyorlash, o'quv hajmini va vaqtini belgilash hamda uni yo'lga qo'yish bilan birgalikda nazorat yuritish orqali natijaga erishish kabilarni qamrab oladi. Bunda o'quv natijalarini baholash tushunchasi eng muhim jihatlardan biri hisoblanadi. Sababi, biz kasb o'rgatishda tanlagan kasbimizning qancha hajmini qancha vaqt davomida o'qitishimizni mo'ljallab olishimiz kerak bo'ladi. Shuningdek, kasb-hunar ta'limi o'qitish jarayoni davom etayotgan vaqtda ko'zlangan natijaga qay darajada erishilayotganligini baholab borish ham zarur. Chunki, baholash yordamida o'quvchining qaysi biri kasbni lozim darajada yetarli o'rganayotganligini, ta'lim jarayonida yo'l qo'yilayotgan xato va kamchiliklarni o'z vaqtida aniqlab olish hamda bularni o'z vaqtida bartaraf etish uchun imkon bor bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida kasb-hunar ta'limida amalga oshirilayotgan islohotlar o'zining ijobiy natijalarini ko'rsatib bormoqda. Xususan, kasblarning murakkablik darajasidan kelib chiqib, professional ta'limning boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus bosqichlari joriy etildi. Professional ta'limning bu bosqichlari kasb o'rganishda qator qulayliklarni yaratganligi bilan birgalikda, professional ta'lim dasturlarining YUNESKO tashkiloti tomonidan qabul qilingan Ta'limning xalqaro standarti tasniflagichi (MSKO) darajalari bilan uyg'unlashuviga asos bo'ldi.

Zomin tuman 2-son kasb-hunar maktabida olib borilayotgan kasb-hunar ta'limi davomida qo'llanilayotgan baholashning muhim jihatlari e'tiboringizni qaratmoqchimiz. Kasb-hunar maktablarida baholash avvalo, o'qitilayotgan kasblarning malaka talablari hamda o'quv dasturlariga asoslangan holda tashkil etiladi. O'quv davrida ichki nazorat orqali boshlang'ich,

oraliq hamda yakuniy nazoratlarda o'quvchilarni kasbni o'rganish darajasi baholashdan o'tkaziladi.

Kasb-hunar ta'limida baholash jarayonida quyidagi uchta muhim tushunchalarga e'tibor qaratish lozim:

1. Bilim - muayyan kasb doirasida o'quvchilar o'rganishi, tushunishi lozim bo'lgan nazariy tushunchalar, iboralar, qoida va algoritmlar yig'indisi.

2. Ko'nikma - muayyan vazifani bajarish uchun egallangan qobiliyat. Ushbu qobiliyat kasb-hunar ta'limida o'quvchilarning umumkasbiy va maxsus fanlardagi nazariy bilimlarni o'quv amaliyotlarida ishlab chiqarish ta'limi ustasi boshchiligida amaliyotda bajarib o'rganishi natijasida hosil bo'ladi. Ko'nikma hamisha bilimlarga asoslanadi. Shu bilan birgalikda, kasb-hunar ta'limida ko'nikmalar hosil qilish amaliy ko'nikmalar hisoblanib, u mehnat faoliyatini amalga oshirish, ya'ni biror kasbiy xizmat ko'rsatish yoki biror mahsulot yaratishga qaratiladi.

3. Malaka – muayyan kasbni yaxshi o'rganish natijasida orttirilgan mahorat. O'quvchilar nazariy mashg'ulotlarda o'rgangan bilimlari asosida o'quv amaliyotlarida ma'lum bir kasb doirasida xizmat ko'rsatish yoki mahsulot ishlab chiqarish ko'nikmalariga ega bo'lishadi. Shu bilan ular kasbni o'rganishadi. Lekin kasb egasi bo'lish o'rganuvchida malaka hosil bo'lgandagina to'laqonli bo'ladi. Malaka □ o'quvchilar kasb o'rganishida biror ish jarayonida anglanilgan yoki anglanilmagan tarzda amalga oshiriladi. Harakatni bajarishda ongning borgan sari kamroq ishtirok etishi tufayli ish g'ayriixtiyoriy ravishda ijro etila boradi, ayrim mayda qismlarga e'tibor kamayadi. Faoliyatning ayrim bosqichlari avtomatik ravishda bajarilib ketilaveradi. Bunda diqqat hamma jarayonlarni idrok etishdan holi bo'ladi va faoliyat asosan natijaga qaratiladi. Buning natijasida topshiriq ravon va ortiqcha kuch sarflanmay tez va sifatli bajarila boradi hamda ijrochini **“malakali kadr”** deyish mumkin bo'ladi. Masalan, tajribali tikuvchi kiyim tikish jarayonida orada tikuv mashinasiga qaramasdan ham tezlik bilan tikaveradi. Natijada o'quvchi malakali kadrqa aylanadi. Ammo baholashda o'quvchining malakasi ma'lum bir kasbiy topshiriqni ma'lum bir vaqt birligida sifatli va tez bajarishiga qarab baholanadi.

O'quvchilarni baholash ko'rgazmali yoki musobaqa shaklida o'tkazilsa ham juda foydali bo'ladi. Chunki musobaqadagi yutuq va unga intilish o'quvchilarga qo'shimcha motivatsiya beradi. Bu esa malakalarining oshishiga yordam beradi. Musobaqani baholashda albatta yuqori natija ko'rsatganlarni rag'batlantirish lozim. Shundagina u o'z samarasini beradi.

Kasb-hunar ta'limida yana bir tushuncha borki, uni baholash jarayonida xisobga olish kerak. Bu - **kasbiy kompetensiyadir**.

Kasbiy kompetensiya - bilim, ko'nikma va amaliy tajriba asosida kasbiy faoliyatga tegishli vazifalarni bajarishda faoliyat yuritish qobiliyatidir. Rivojlangan davlatlarda mutaxassis ishchining kasbiy malakasi uning kasbiy kompetensiyasi bilan o'lchanadi. Kasbiy kompetensiyasi yuqori bo'lgan ishchi korxonada muammolarni hal etishda o'zining shaxsiy tajribasidan o'tkazgan ayni shu vaziyatga mos keluvchi metodlarni qo'llashni yaxshi bilishi, vaziyatga tanqidiy ko'z bilan qarashni bilishi lozim. Kasbiy kompetensiyaga doimiy ega bo'lib turish uchun esa soha bo'yicha o'z bilimlarini doimiy oshirib borishni taqazo etadi.

Kasb-hunar ta'limida Dual ta'lim shaklida o'qitish ham ko'p samarali hisoblanadi. Bunda eng asosiy yutuqli jihat shundaki, nazariy ta'lim qisqa vaqt ichida korxonada amaliyotda amaliy bajarish orqali mustahkamlanadi. Baholashda esa ta'limning natijasi tezkorlik bilan qayta

takrorlanishlarsiz tuzatilib, zamon bilan hamohang davom ettiriladi. Ya'ni o'quvchi ta'lim olish bilan birgalikda korxonada real ish sharoitlariga mos ravishda tayyor kadrga aylanib boradi.

Bizning Zomin tuman 2-son kasb-hunar maktabimiz ham **“igiruv ishlab chiqarish”** kasbi bo'yicha tumandagi **“OSTEX JIZZAKH”** korxonasi bilan hamkorlikda dual ta'lim shaklida o'qishni yo'lga qo'yganmiz. O'quvchilar maktabimizda o'qish bilan birgalikda haftaning belgilangan kunlarida korxonada amaliy ta'lim olmoqda hamda olingan bilimlar korxonada xodimlari tomonidan bevosita ish jarayonida baholab borilmoqda.

Umuman olganda, Kasb-hunar ta'limida baholash asosiy muhim zarurat hisoblanib, ta'lim muassasalari hamda o'qituvchilar faoliyatda unga jiddiy e'tibor qaratishlari lozim.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentyabrdagi "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida" gi PF-5812-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentyabr. 637-son
3. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.T. 2020-yil
4. <https://lex.uz>

O'ZBEKISTONDA SPORTNI RIVOJLANTIRISH VA JISMONIY TARBIYAGA QARATILGAN E'TIBOR

Haydarova Zebogul Komiljon qizi

Qaraqalpog'iston Respublikasi, Nukus shahri O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti Nukus filiali, Sport turlari fakulteti,
"Badiiy gimnastika" yo'nalishi 3-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8384508>

***Annotatsiya.** Hozirda dunyo davlatlari o'rtasidagi o'zaro raqobat, kuch-qudratini namoyon etish sport va intellektual imkoniyatlarni namoyish etishda ifodalanmoqda. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida sport sohasining rivojidadagi qonuniy asoslar va yurtimizda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi islohotlar haqida ma'lumot berilgan.*

***Kalit so'zlar:** Sport, jismoniy tarbiya, "Umid nihollari", "Barkamol avlod", "Universiada", "Yangi O'zbekiston", "Harakatlar strategiyasi", konsepsiya, Osiyo o'yinlari va chempionatlari, olimpiada o'yinlari.*

FOCUS ON SPORTS DEVELOPMENT AND PHYSICAL EDUCATION IN UZBEKISTAN

***Abstract.** Currently, the mutual competition between the countries of the world, the manifestation of strength, is expressed in the demonstration of sports and intellectual opportunities. This article provides information about the legal framework for the development of the sports sector in the Republic of Uzbekistan and the reforms in the field of physical education and sports in our country.*

***Keywords:** Sports, Physical Education, "sprouts of Hope", "harmonious generation", "Universiade", "New Uzbekistan", "strategy of action", concept, Asian Games and championships, Olympics.*

АКЦЕНТ НА РАЗВИТИЕ СПОРТА И ФИЗКУЛЬТУРЫ В УЗБЕКИСТАНЕ

***Аннотация.** В настоящее время взаимное соперничество между государствами мира, демонстрация своей мощи выражается в демонстрации спортивных и интеллектуальных возможностей. В данной статье представлена информация о законодательных основах развития спортивной сферы в Республике Узбекистан и реформах в области физической культуры и спорта в нашей стране.*

***Ключевые слова:** спорт, физкультура, "Умид нихоллари", "Баркамол авлод", "Универсиада", "новый Узбекистан", "стратегия действий", концепция, Азиатские игры и чемпионаты, Олимпийские игры.*

KIRISH

Bugungi kunda farzandlar ta'lim-tarbiyasi davlat siyosati darajasidagi muhim masalaga aylandi. Shu sababli ham mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish muhim vazifa qilib belgilangan. Bu borada respublikamizda amalga oshirayotgan ishlarni jaxon miqyosida yuqori baxolanayotganligining shohidimiz.

O'sib kelayotgan yosh avlod hayotidagi har bir qadami, uning ezgu-niyatlari, intilish va harakatlari avvaldan ilmiy asoslangan, dasturlashtirilgan pedagogik-psixologik jihatdan to'g'ri yo'naltirilsa, albatta, ulardan jamiyatda muhim o'rin tuta oladigan, yetuk mutaxassis-kadrlar tayyorlanishiga hech shubxa yo'q.

Barkamol avlodni jismonan sog'lom va baquvvat qilib tarbiyalash jarayonini, bu jarayonga ta'sir etuvchi omillarni psixologik jihatdan ilmiy-asosda o'rganish, tahlil qilish, metodikalar va tavsiyalar ishlab chikishdan iboratdir. Buning uchun quyidagi vazifalar yechimini topish zarur:

- Barkamol avlodni jismoniy tarbiyalash jarayoniga tayyorlashning psixologik asoslarini o'rganish;
- Jismoniy tarbiyalash jarayonini psixologik jihatdan o'rganishning hozirgi holatini o'rganish;
- O'tmish allomalarining insonni jismoniy-ruhiy yetuk, barkamol qilib tarbiyalash haqidagi qarashlari;
- Barkamol avlodni jismoniy va psixologik yetuk, barkamol inson qilib tarbiyalashning ijtimoiy-psixologik muammolarini hal etishning usullarini ishlab chiqish.

Yosh avlodni jismoniy tarbiyalash jarayonini ilmiy asosda o'rganib, unga ta'sir etuvchi psixologik omillarni, tarbiya jarayoniga psixologik ta'sir etish yo'llarini, metodikalarini ishlab chiqilsa, jismoniy tarbiya yanada samarali bo'ladi.

METOD VA METODOLOGIYA

Hurmatli Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyevning "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz" degan da'vatlari ta'limning sifatli va samarali tashkil etilishini talab qiladi va o'quvchilarni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega shaxs sifatida tarbiyalash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 3-iyundagi PQ 3031-sonli "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarori, 2018 yil 14 avgustdagi PQ-3907-sonli "Yoshlarni ma'naviyaxloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarori, 2020-yil 24-yanvardagi PF-5924-sonli "Jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni hamda mazkur sohaga tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda xizmat qiladi.

Takidlash lozimki, barcha turdagi o'quv yurtlarida davlat ta'limi tizimi asosida jismoniy tarbiya dars sifatida o'tkazilmoqda. Darsdan tashqari, sport to'garaklari mashg'ulotlari, xilma-xil sport musobaqalari o'tkazilib, ularning negizida kasb - hunarga tayyorlanishda jismoniy barkamollikning mazmun va mohiyat jihatdan ustuvor ekanligi aniqdir. Shu sababdan ta'limning uzluksizligi bilan bevosita bog'liq bo'lgan "Umid nihollari", "Barkamol avlod", "Universiada" kabi nufuzli ko'p bosqichli sport musobaqalari an'anaga aylandi. Eng muhim tomonlardan biri shuki, bolalar sportini rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan Prezident Farmonlari va hukumat qarorlari o'quvchi yoshlar o'rtasida sportni ommalashtirish, iqtidorli bolalarni tanlash, sinov-tajribalardan o'tkazish, ularni yetuk sportchi qilib tarbiyalashga jiddiy e'tibor kuchaymoqda. Ularning kelajakda Xalqaro sport musobaqalarida mamlakatimiz sharafini himoya qilish, uni yanada yuksak cho'qqilarga olib chiqishlari aniq maqsadlar qilib qo'yilmoqda.

TAHLIL VA TADQIQOT NATIJALARI

Hozirda dunyo davlatlari o'rtasidagi o'zaro raqobat, kuch-qudratini namoyon etish sport va intellektual imkoniyatlarni namoyish etishda ifodalanmoqda. O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek: "Sport – tinchlik elchisidir. Bizning maqsadimiz ham tinchlik, osoyishtalik va shu asosda jahon ahli bilan hamkorlik qilish.

Hech bir narsa mamlakatni sport kabi tezda dunyoga mashhur qila olmaydi. Darhaqiqat, mamlakatimiz sportchilari Markaziy Osiyo va Osiyo o'yinlari, turli xalqaro turnirlar, jahon birinchiligi va Olimpiya o'yinlarida muvaffaqiyat bilan ishtirok etib, egallagan sovrinli o'rinlari uchun O'zbekistonning xalqaro nufuzi oshmoqda. Sportdagi bu yutuqlar xalqimizning o'zligini anglash, birdamlik va vatanparvarlik hissiyotlarini o'sishiga sabab bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida keyingi to'rt yil mamlakatimiz va xalqimiz uchun hech bir mubolag'asiz sifat jihatidan tub o'zgarishlar va jadal taraqqiyot davri bormoqda. Yurtimizning barcha hududlari misli ko'rilmagan qurilish maydoniga aylangan - eng yangi texnologiyalarga asoslangan zamonaviy korxonalar, ko'rkam, barcha qulayliklar muhayyo qilingan turar joylar, keng va ravon ko'chalar barpo etilmoqda.

Xalqimiz hayoti tubdan yaxshilanib, inson huquq va erkinliklari, qonun ustuvorligi va ijtimoiy adolat qaror topmoqda. Jahonga bu o'zgarish va yangilanishlar natijasida mamlakatimiz ijobiy tomonga jiddiy o'zgarayotganining e'tirofi sifatida "Yangi O'zbekiston" ifodasini muomalaga kiritdi. Ushbu o'tgan to'rt yil davomida jismoniy madaniyat va sport sohasida aholi sog'lig'ini mustahkamlashga ko'maklashadigan aniq dasturlarni amaliyotga joriy etish, yoshlarni sportga keng jalb qilish, sport turlari bo'yicha yuqori natijalarni ta'minlaydigan mahoratli sportchilar bilan milliy terma jamoalarni shakllantirish va trenerlar uchun qo'shimcha shart-sharoitlar yaratish, mamlakatda yuksak madaniyatga ega bo'lgan har tomonlama yetuk hamda jismonan sog'lom avlodni shakllantirish maqsadida so'nggi to'rt yil davomida jismoniy madaniyat va sport sohasiga doir quyidagi yangi me'yoriy normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi, jumladan:

- O'zbekiston Respublikasida 2017 yil 7 fevralda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi PF-4947 sonli Farmoni,
- 2017 yil 3 iyunda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ3031 sonli qarori,
- 2017 yil 10 avgustda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-3197 sonli Qarori,
- 2018 yil 5 martda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida" gi PF-5368 sonli Farmoni,
- 2018 yil 5 martda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida" gi PQ-3583 sonli qarori,
- 2018 yil 25 oktabrda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'quvchi va talaba yoshlar o'rtasida o'tkaziladigan respublika sport musobaqalari tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida" gi 864-sonli qarori,

➤ 2019 yil 13 fevralda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "2019-2023 yillar davrida O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi 118-sonli qarori,

➤ 2020 yil 24 yanvarda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PF-5924 sonli Farmoni,

➤ "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni 2025 yilgacha rivojlantirish" konsepsiyasi qabul qilindi.

Yuqorida qabul qilingan jismoniy tarbiya va sport sohasiga doir yangi me'yoriy normativ-huquqiy hujjatlarning qabul qilinishi va ularning ijrosi bilan bog'liq mamlakat aholisining barcha qatlamlari, ayniqsa, yosh avlodning jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zamon talablariga mos shart-sharoitlar yaratish, sport musobaqalari orqali yoshlarda o'z irodasi, kuchi va imkoniyatlariga ega bo'lgan ishonchini mustahkamlash, mardlik, vatanparvarlik, ona yurtga sadoqat tuyg'ularini kamol toptirish, yurtimiz vakillarining Olimpiada o'yinlari, jahon chempionatlari, Osiyo o'yinlari va chempionatlari va boshqa nufuzli xalqaro musobaqalarda yuksak natijalarga erishayotgani jahonda O'zbekistonning obro'sini yanada yuksaltirishga, jismoniy madaniyat va sportni yanada rivojlantirishga yo'naltirilgan keng ko'lamli ishlarning amalga oshirilayotganligi yurtimizning har bir fuqarosi uchun juda katta imkoniyatlar eshigini ochmoqda.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, bugun "Yangi O'zbekistonda" jismoniy madaniyat va sportga berilayotgan e'tibor, yoshlarimizni jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanishlari uchun yaratilayotgan shart-sharoitlar, bularning barchasi yoshlarimizning ma'naviy yetuk, jismonan sog'lom bo'lib voyaga etishlari, har-xil yot g'oyalarga berilmasliklari, qolaversa dunyoda o'zbek bayrog'ini yuqoriga ko'tarilishiga xizmat qilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining 29 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida xalqimizning ulug'vor qudrati jo'sh urgan hozirgi zamonda O'zbekistonda yangi bir uyg'onish - Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilayotganini ta'kidladi. O'zbekistondagi Uchinchi Renessans jismoniy madaniyat va sportni yuksaltirishga ham yo'naltirilganligi ushbu "hayotiy qobiliyat" ni oshirish maqsadi ko'zlanganligi bilan izohlanadi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ham "Sportni jadal rivojlantirish, xalqaro musobaqalarda yuksak natijalarga erishgan sportchilarni rag'batlantirish va qo'llabquvvatlashga bundan buyon ham katta ahamiyat beramiz" deb alohida ta'kidlagani bejiz emas.[1]

2019 yil 19 mart sanasida O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.Mirziyoyev tomonidan mamlakatimizda ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalardagi ishlarni yangi tizim asosida yo'lga qo'yish bo'yicha ilgari surilgan 5 ta muhim tashabbusning ikkinchisi ikkinchisi yoshlarni jismoniy chinqitirish, ularning sport sohasida qobiliyatini namoyon qilishlari uchun zarur sharoitlar yaratishga yo'naltirilganligi buning amaliy isbotidir. Bu jamiyatda sog'lom turmush tarzini - jismoniy faollik, badantarbiya mashqlari, sport bilan muntazam shug'ullanish qaror topishining asosidir.

"Yangi O'zbekiston" sportchilari mamlakatimizda Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratishga o'zlarining munosib hissalarini qo'shishlari shubhasizdir. Yuqoridagilar ayni paytda

“Yangi O’zbekistonda” jismoniy madaniyat va sport sohasida davlat siyosati darajasidagi ustuvor vazifalardan biriga aylangani va bu sohada yangi bosqich boshlanganidan dalolat beradi.

REFERENCES

1. Хайдаров, М., Алламуратов, М., & Хайруллаева, Н. (2021). Сравнительная оценка физического состояния подростков 11-16 лет с нарушением интеллекта. *Academic research in educational sciences*, 2(Special Issue 1).
2. Сафарова, Д. Д., Пулатова, М. Д., & Султанова, Ю. А. (2017). Взаимоотношения показателей гемодинамики с проявлением физической работоспособности у спортсменов-дзюдоисток. *Наука и спорт: современные тенденции*, 14(1).
3. Пулатова, М. Д. (2020). Применение восстановительных комплексов после травматических повреждений квалифицированных борцов. *Интернаука*, (8-1), 22-23.
4. Шукурова, С. С., Пулатова, М. Д., & Серебряков, В. В. (2021). Изменения показателей макроэлементов в крови у футболистов после физической нагрузки. *Academic research in educational sciences*, 2(Special Issue 1).
5. Nazirov, B. S. (2020). Master who devoted his life to sports. *Theoretical & Applied Science*, (6), 78-82.
6. <http://lex.uz>. Madaniyat va sport sohasida boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida O’zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni.

READING PAPER-BASED TEXTBOOKS IS EASY TO REMEMBER INFORMATION

Abdukadirova Guzal

Corresponding author, the student of Kimyo International University in Tashkent,
Tashkent, Uzbekistan.

Payziyeva Risolatkhan

The ESL senior teacher at KIUT, Tashkent, Uzbekistan.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8384523>

Abstract. *The research paper's purpose is to identify which type of reading materials, whether paper-based or e-version handouts, are convenient to use for learners when they are the process of learning the English language. The way of using e-books has many advantages in terms of access, cost-effectiveness and easy to carry, however, the experiment investigates that the learners' efficiency decreases when they started to use it. According to the participants' answers of survey, using e-version handouts on phone or computers hurts their eyes, which is considered as a health problem.*

Key words: *paper-based textbooks, e-version materials, handouts, internet, easy to recall, classroom, survey, printed materials, traditional classes, online handouts.*

ЧИТАЯ БУМАЖНЫЕ УЧЕБНИКИ, ЛЕГКО ЗАПОМИНАЕТСЯ ИНФОРМАЦИЯ

Аннотация. *Цель исследовательской работы состоит в том, чтобы определить, какие типы материалов для чтения, будь то бумажные или электронные раздаточные материалы, удобны для использования учащимися в процессе изучения английского языка. Способ использования электронных книг имеет много преимуществ с точки зрения доступа, экономичности и удобства переноски, однако эксперимент показывает, что эффективность учащихся снижается, когда они начинают им пользоваться. Согласно ответам участников опроса, использование электронных версий раздаточных материалов на телефоне или компьютере причиняет боль их глазам, что рассматривается как проблема со здоровьем.*

Ключевые слова: *бумажные учебники, версии материалов, раздаточные материалы, Интернет, легко запоминающиеся, классная комната, опрос, печатные материалы, традиционные занятия, раздаточные материалы онлайн.*

Introduction

Since technology is developing year by year it influences the education system and teachers have already commenced teaching learners with visual supports such as PowerPoint presentations, videos, pictures, and others. Additionally, students have a propensity to read e-version books, magazines, newspapers, and textbooks rather than printed ones which are considered traditional approaches. There are many benefits of using technology devices and electronic textbooks in the classroom. It is greater convenience and easier process in online education for both instructors and students. Students are more interested, engaged, and involved especially in different high-quality activities such as Kahoot, quiz, jeopardy, virtual team trivia, and Quizlet during the lesson. However, according to Clinton, Delgado et Al., robust evidence from three meta-analyses indicate a small performance benefit when reading from paper compared to screens which could lead

instructors to encourage students to use paper textbooks. There has always been a hypothesis that reading paper textbook is more comfortable to learn information than textbooks from the screen. Abaci et Al informed that low-graded students typically do not make good use of and are often unaware of tools afforded by e-books, including annotations, finding reliable materials and video links. This has prompted suggestions for teacher modeling of e-textbook tools for students (Van Horne et Al., 2016). Nevertheless, there is no evidence that modeling would be more powerful than having students read from printed textbooks. The purpose of the research paper is to find out contrast compare and data about paper textbook copies and electronic textbooks on student use of reading materials and to identify which type of textbook is more helpful to get knowledge and remember information. The second objective is to explore the difficulties of using electronic materials and give some solutions to the problems in reading e-version handouts. The researcher in this current study hopes the following three research questions help obtain the objectives.

1. Which materials are better to remember information in education?
2. What are the problems with reading electronic materials?
3. What are the solutions to the difficulties in reading electronic materials?

The study

The topic of research is hypothesis so there are independent and dependent variables in it. The independent variable is the paper-based textbook and the dependent variable is remembering information. The experiment was carried out as the data collection method in this study. A pilot, the researcher, was conducted before data collection, and 9 participants were conducted to collect quantitative data. The 9 participants were selected randomly from KIUT and UzSWLU universities.

METHOD

Participants

The experiment is taken from a group of people, who are of different ages, at KIUT in Tashkent. Participants consist of 10 students, including 9 females and a male. They were chosen from international and national universities. Many participants are third-year students whose major is English education in KIUT and one-fifth are students of UZSWLU. The age participants are about 19-21 years old and there is a graduate student, whose age is 24 years old. In terms of level, most of the students are pre-intermediate and intermediate. Moreover, some of them have IELTS certifications with outstanding scores. It means that they had already been familiar with some readings such as texts, articles, and reports in two formats; electronic and printed materials. The members of the experiment group are monolingual students and speak English as a foreign language. The first language of all participants is Uzbek.

Participants	Level	Study	Age
Abdukadirova Guzal	Intermediate	KIUT	19
Fayziyeva Ruxshona	Intermediate	KIUT	20

Askarkhojayeva Nozima	Intermediate	KIUT	20
Khodjakov Dilshod	Pre-intermediate IELTS 5.0	KIUT	20
Berdiyeva Farangiz	Intermediate	KIUT	21
Gulomova Farangiz	Intermediate	KIUT	20
Gatratova Xadicha	IELTS 7.5	UZSWLU	24
Khaydarova Nurjahon	Upper-intermediate	UZSWLU	18
Umarova Sogdiana	Intermediate	KIUT	20
Komilova Gozal	Upper-intermediate	KIUT	22

Table 1. The data on participants

The table 1 above shows the information about 10 participants. It includes their names, levels, the university which they study and their ages accordingly.

Materials

Two different reading topics in handouts are taken for the experiment from the website “British council” on the internet. This website is the United Kingdom’s international organization for educational opportunities and cultural relations. There are many reliable and cost-effective handouts, articles, and materials in it. The researcher took two handouts that have distinct reading passages with two reading comprehension tasks to complete. The level of this reading text is B2 which equals intermediate level. The topics of reading are similar to each other. The first reading text, a paper printed handout, is about “Work-life balance”, and the second text’s topic which is an e-version handout, is named “Millennials in the workplace”. There are two the same types of task: 5 multiple choice questions and 5 True/False questions in both handouts below the reading text. The total number of questions is 10 in each handout.

After the experiment materials, the researcher used the questionnaire to identify the participants’ difficulties they had faced while completing the tasks. The questions were made on Google Forms which is the fastest form creation. Overall, it includes 6 questions: 5 open-ended questions and a closed question. The questions are:

1. Write your full name.
2. Do you know your result from the experiment?
3. Do you satisfy with your result? Why?
4. What difficulties did you suffer while doing the online reading task?
5. What difficulties did you face while using printed materials?

6. What are the solutions to the difficulties in reading e-version handouts?

Procedure

First of all, the researcher chose participants of different ages randomly, so that the research can be valid. Each of the participants is asked to engage in the experiment formally by sending messages to their emails. Following that, the researcher found appropriate materials and handouts from the website “British Council”. Two reading texts with tasks, which level is B2, were chosen. The first 10 handouts about “Work-life balance” were printed for participants. Another handout’s link was saved to telegram. After preparing materials, the first participant was the researcher who took part in the experiment to pilot the reliability of materials and handouts. The researcher checked out handouts how the level of complication, what the proper level is (in reality, it is B2 or not), what the complication of vocabulary is and how much the reading text and tasks will be understandable for the participants before experimenting. Then the researcher assembled participants to KIUT to experiment. The experiment comprised 10 participants along with the researcher.

The second big stage is experimenting with participants. The researcher asked to announce their names in the research paper or to keep their names anonymous. Then, the printed handouts were distributed among participants. The researcher gave clear instructions on what participants should do. The instruction is to read the text carefully only once, then, to do two tasks (multiple choice questions and True/False questions without looking at the text. The given time for reading and doing tasks is 15 minutes. After completing it, the papers were collected and the second electronic handout was sent via telegram. A sheet of paper was provided to participants. Then, the researcher repeated the same instruction and the participants started to work. The given time is 15 minutes. Overall spent time 30 minutes on the experiment. In the end, all answers were collected and the researcher thanked the participants and motivated them that their participation will be helpful for education.

The third stage is checking results and the researcher informing to participants. After analyzing data collection, the 6 questionnaires were made in google forms and sent to participants to fill out. The researcher set a deadline and waited for the responses for about 2 days. After getting answers, the author started writing a research paper.

Data collection and analysis

All 10 answers in printed handouts and e-version handouts were collected for the analysis of their results. Two comparisons were employed: (1) the result of paper-based handouts was compared with the test result of e-version handouts. (2) the result of the online reading test was compared with the result of the paper handouts. All the comparisons were conducted by using tables and line graphs to see a clear image of differences. The process of analysis took the authors approximately 2 hours to finish computing participants’ results.

Findings

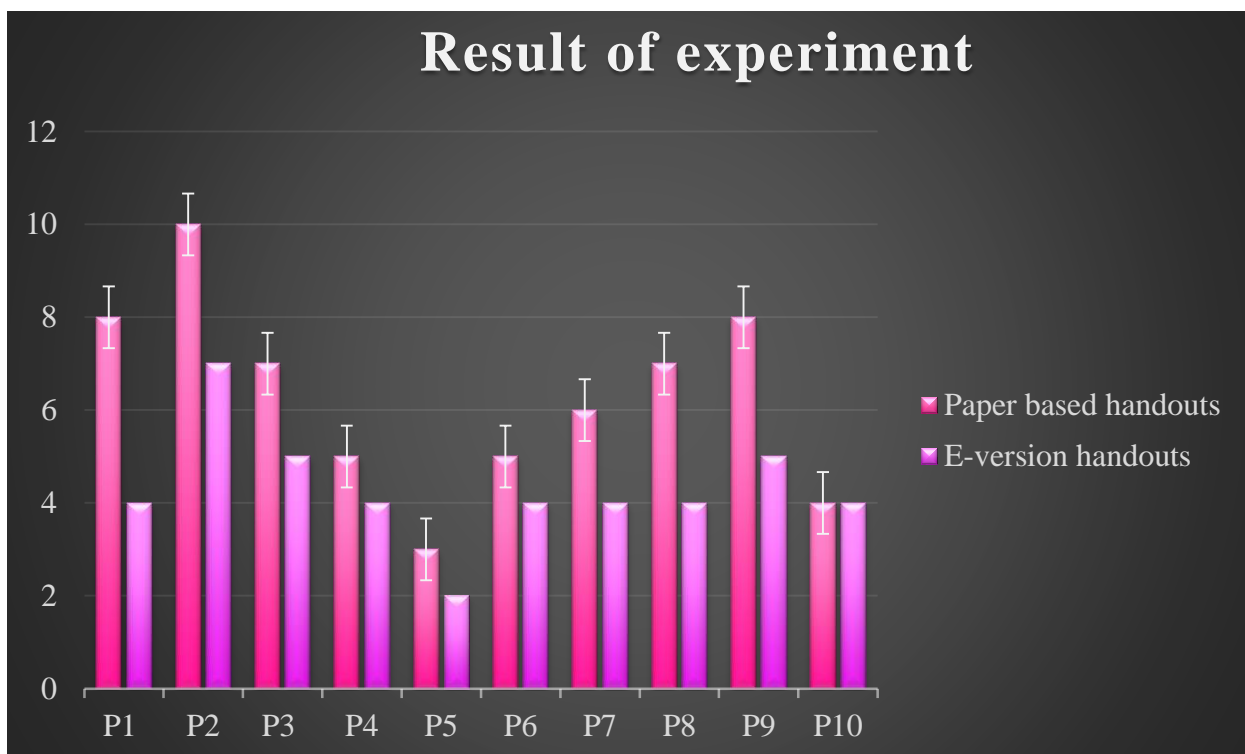
Students’ results

In general, there were 10 students, 9 of them were females and a male. The mean age was 20. Table 2 below represent the students’ results. They used 2 formats of materials while completing reading task. The first is printed handouts and the second is handout on screen.

Participants	Reading test scores in using printed handouts	Online reading test scores
Abdukadirova Guzal	8	4
Kamilova Gozal	10	7
Askarkhojayeva Nozima	7	5
Berdiyeva Farangiz	5	4
Umarova Sogdiana	3	2
Fayziyeva Ruxshona	5	4
Khodjakov Dilshod	6	4
Gulomova Farangiz	7	4
Gayratova Xadicha	8	5
Khaydarova Nurjahon	4	4

Table 2. Participants' results in experiment

As can be seen in Table 2, there is a significant difference in scores between two handouts. There are 6 participants who got higher result than 5 score by employing printed handouts. These are: Participant 1- 8 score, Participant 2-10 score, Participant 3- 7 score, P7-6 score, P8- 7 score, and P9-8 score. However, the result of online reading test shows that students achieved quite less scores comparing to first column. Most of the results are less than 5. Only 1 out of 10 participants got 7 score and two of them got 5 score. The surprising part is that there is a student who had the same score in both reading tests.

Graph 1. The participants' results of experiment

The bar graph is used to describe the results of participants to compare two materials such as printed and electronic handouts. In general, it can be seen that reading test scores in paper-based handout are higher than online reading scores.

Questionnaire

This part of findings is about the questionnaire which was delivered to 9 participants for their opinion on their results, the reason of results, their difficulties while employing printed and e-version handouts and the solutions to the difficulties in reading e-version materials. All participants responded questions.

The first question is about their names and results on experiment. They were aware of their answers before filling the survey.

3. Do you satisfy with your result? Why?

To the answer of this question, 5 participants did not satisfy with their results in both tests. The reasons are that they have trouble with reading skill and they were surprised that their memory is not good enough that they forgot everything while doing the tasks.

Other 4 participants satisfied with their results because they have strong memory.

4. What kind of difficulties did you suffer while doing online reading test?

3 students answered that they had pain in their eyes and they winked their eyes several times so that they could not concentrate.

Other 6 students responded that they forgot the information because they could not underline and highlight key information in the text.

5. What kind of difficulties did you face while using printed materials?

The answer of all participants are the same. They did not face any problems during test. Moreover, they added that they felt comfortable to use printed handouts.

6. What are the solutions to the problems in reading e-version materials?

3 participants gave the solution that they should develop using e-version materials and learn gain their concentration in using telephones.

2 participants recommended to change the device for reading because if they read from laptops or computers they can highlight the main data.

2 students answered that doing some brain exercise can be helpful to develop memory.

Other 2 students thought that they should practice to use electronic materials more because they are reasonably priced and do not impact on education negatively.

Discussion

As apparently seen in all tables of comparing the students' result, the experiment benefited to students to identify which material is easy to use and remember information. The result indicated that the reading test scores in printed handouts are higher than test scores in e-version handouts. It means that even though the online materials are cost-effective, using paper printed materials has many advantages to teachers and students. From the results, it can be seen that the research study answers three research questions successfully. The answer for first question is that using paper-based materials are better to remember information easily and comfortable to use for kinesthetic learners. Secondly, the research paper identifies some difficulties which student faced while reading electronic materials. These problems are interruption, the pain of eyes, not gaining concentration and not having opportunity to highlight key features of information in the text. Several solutions to these difficulties are given in findings part in research paper. These are learning to gain concentration in using telephones, changing the device for reading and doing some brain exercise can be helpful to develop memory.

These results should be taken into account when considering to choose materials such as textbooks, handouts, worksheets and books.

Conclusion

The study of research proved the hypothesis that reading printed materials is easy to remember information than reading electronic materials. The participants of experiment test showed their satisfaction about usefulness of participating experiment, checking their memory and reading skill. They also interested in their results, and waited the analysis of data collection and final conclusion about hypothesis. Most kinesthetic participants started to use printed materials in education, especially in English classes. The research objective was to find out contrast compare and data about paper textbook copies and electronic textbooks on student use of reading materials and to identify which type of textbook is more helpful to get knowledge and remember information. The purposes are achieved and all research questions are answered.

ACKNOWLEDGEMENTS

This research is conducted by student of KIUT in Tashkent, Uzbekistan.

REFERENCES

1. Chen, G., Cheng, W., Chang, T. W., Zheng, X., & Huang, R. (2014). A comparison of reading comprehension across paper, computer screens, and tablets: Does tablet familiarity matter? *Journal of Computers in Education*, 1, 213–225. doi:10.1007/s40692-014-0012-z [Crossref], [Google Scholar]
2. Cull, B. (2011). Reading revolutions: Online digital text and implications for reading in academe. *First Monday*, 16(6). Retrieved from

<http://pear.accu.uic.edu/ojs/index.php/fm/article/view/3340/2985> [Crossref], [Google Scholar]

3. Duran, E. (2013). Investigation on views and attitudes of students in Faculty of Education about reading and writing on screen. *Educational Research and Reviews*, 8, 203–211. [[Google Scholar](#)]
4. **Citation:** Clinton-Lisell, V., Kelly, A.E., & Clark, T. (in-press). Modeling E-textbook Tools or Encouraging Reading from Paper: What are the Effects on Medium Choice and Textbook Use? *College Teaching*.
5. **APPENDIX**
6. <https://learnenglish.britishcouncil.org/skills/reading/b2-reading/millennials-in-the-workplace> (the link of electronic handout)
7. <https://learnenglish.britishcouncil.org/skills/reading/b2-reading/work-life-balance> (the link of printed materials)
8. https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfAjX_kFmEP9DhXRvqksDIW4f6PfS7IKfo4qNYBqckd0oBxOQ/viewform?usp=sf_link (the link of survey)

ЎСМИРЛАРДА ДЕСТРУКТИВ АХБОРОТЛАРГА НИСБАТАН ПСИХОЛОГИК ХАВФСИЗЛИК ОМИЛИНИНГ ТАЛҚИН ҚИЛИНИШИ

Икромова Ситора Акбаровна

Осиё халқаро университети Педагогика ва психология кафедраси ассистенти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8384537>

Аннотация. Ушбу мақолада ўсмирларда ёши ва индивидуал хусусиятларига асосланиб деструктив ахборотларга нисбатан психологик хавфсизликни шакллантиришнинг самарадорлигини ошириш методлари ва усуллари ҳақида сўз боради. Деструктив ахборотларга нисбатан психологик хавфсизлик усуллари ҳақида хулосалар ва таклифлар келтирилган.

Калим сўзлар: Деструктив ахборот, психологик хавфсизлик, ахборот, мафкуравий иммунитет, ахборот истеъмоли маданияти, қарамлик.

INTERPRETATION OF THE PSYCHOLOGICAL SAFETY FACTOR IN RELATION TO DESTRUCTIVE INFORMATION IN ADOLESCENTS

Abstract. This article talks about the methods and methods of increasing the effectiveness of the formation of psychological safety against destructive information in adolescents based on their age and individual characteristics. Conclusions and suggestions about methods of psychological safety in relation to destructive information are presented.

Key words: Destructive information, psychological safety, information, ideological immunity, culture of information consumption, addiction.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ФАКТОРА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ОТНОШЕНИИ ДЕСТРУКТИВНОЙ ИНФОРМАЦИИ У ПОДРОСТКОВ

Аннотация. В данной статье речь пойдет о методах и методах повышения эффективности формирования у подростков психологической безопасности в отношении деструктивной информации, исходя из их возраста и индивидуальных особенностей. Приводятся выводы и предложения о методах психологической безопасности в отношении деструктивной информации.

Ключевые слова: деструктивная информация, психологическая безопасность, информация, идеологический иммунитет, культура потребления информации, зависимость.

Ўрганишларимиз ўсмирларда деструктив ахборотларга нисбатан психологик хавфсизликни шакллантиришнинг самарадорлиги уларнинг ёши ва индивидуал психологик хусусиятлари ҳамда шахснинг ривожланиш даражаси билан узвий боғлиқ эканлигини кўрсатди. Муаммони ёритишимиз учун ўсмирлар хусусиятларига тўхталиш ва ушбу жараёнга таъсир кўрсатадиган хусусиятларни аниқлашимиз муҳим аҳамият касб этади.

Бугунги кунда жамият ўз олдига мустақил фикрловчи эркин шахсни шакллантириш вазифасини қўймоқда. Бу ўз кадр-қимматини англайдиган, иродаси мустаҳкам, иймони бутун, ҳаётда аниқ мақсадли инсонларни тарбиялаш дегани. Шундагина онгли турмуш кечириш жамият ҳаётининг бош мезонига айланади. “Шунча одам оламон бўлиб, ҳар лаҳзада серкага эҳтиёж сезиб эмас, аксинча ўзақли, ўз тафаккури, ўз меҳнати, ўз маъсулияти билан онгли тарзда озод ва хур фикрли бўлиб яшайди. Бунда одамлар уюшган жамиятни, улар барпо этган маънавий-руҳий муҳитни сохта акидалар, бақирик-чақириклар, ҳавойи

шиорлар билан асло бузиб бўлмайди. Уларни ўзлари ақл-идрок ва қалб амри билан танлаб олган ҳаётий мақсадлардан чалғитиб бўлмайди”.

Ривожланган мамлакатлардаги айрим сиёсий кучлар жамиятимизнинг келажаги бўлган ёшларимизни ўз домига тортишга уринаётган айна пайтда таълим-тарбия тизимимизни, жумладан, психология фани назариясини ёшларга қаратишимиз, улар муаммолари, ўй-ташвишларини билиб, ёшлар сиёсатини илмий асосга кўчиришимиз асосида юқорида таъкидланган ижобий натижаларни қўлга киритишимиз мумкин бўлади.

Айниқса, мазкур масалада жамият ижтимоий ҳаётида катта таъсирга эга бўлган вояга етмаган ёшларнинг ахборот психологик хавфсизлигини таъминлаш бугунги куннинг энг долзарб масалаларидан биридир. Вояга етмаган ёшларнинг холис ва ҳаққоний ахборотга эга бўлишини таъминлаш, юртдошларимизнинг маданий савияси, билим ва дунёқарашини ошириш, шу билан бирга, ёш авлодни ватанпарварлик ва умум инсоний қадриятларга ҳурмат руҳида тарбиялашни маънавий соҳасидаги ташкилотлар олдида турган яна бир муҳим вазифа сифатида қайд этиш мумкин.

Бугун ахборот ҳам истеъмол қилинадиган товарга айланган экан, ҳар бир инсон ўзида уни истеъмол қилиш маданиятини тарбиялашилосим. Вояга етмаган ёшлар шахсий характеридаги ахборот ҳимояси бўйича билим ва кўникмаларга эга бўлиши, ўзи фойдаланаётган салбий ахборотлардан ҳимоялана олиши зарур.

Ахборот истеъмоли маданияти, энг умумий маънода, ахборот оқимидан шахс манфаатлари, камолоти ҳамда жамият тараққиётига хизмат қилувчи маълумотларни қабул қилиш, саралаш, тушуниш ва талқин этишга хизмат қиладиган билимлар, қобилият ва малака тизимини англатади.

Бизнингча, ахборот истеъмоли, аниқроғи, маънавий эҳтиёжларни қаратилган ҳодиса бўлганча хизматлар истимолининг ўзига хослиги хисобланади. Ҳар қандай хизмат ва таклифни истеъмол қилишдан аввал унинг сифати, баҳоси, фойдаси, қулай тарафлари ва бошқа хусусиятлари инобатга олинади. Масалан, талаб кўпайиб кетган таклифларнинг истеъмол даражаси юқори бўлиб, уларга талаб кучаяди. Ушбу жиҳатлар ахборот истеъмоли жараёнига ҳам хосдир. Аммо маънавий неъматлардан бири бўлган ахборотни истеъмол қилиш ўзига хослиги билан ажралиб туришини таъкидлашимиз мумкин. Бирор бир шахс учун қизиқ бўлган маълумот, бошқа бирор шахслар, ижтимоий қатламлар ёки гуруҳга аҳамиятсиз бўлиши ҳам мумкин.

Умуман олганда, ҳар бир шахс ўзида бундай маданиятни тарбиялаши учун у ёки бу ахборотни эшитар экан, ҳеч бўлмаганда “Бу ахборотни ким узатапти?”, “Нима учун узатапти?” ва “Қандай мақсадда узатапти?” деган саволларни ўз-ўзига бериши, унга асосли жавоб топишга ҳаракат қилиши керак. Ана шундагина турли ғоялар таъсирига берилиш, етказилаётган маълумотларга кўр-кўрона эргашишни олди олинади.

Ўсмир ёшларда шаклланган ахборот истеъмоли маданияти миллий манфаатларимиз ва қадриятларимизга зид бўлган хабар, маълумотларга нисбатан ўзига хос қалқон ролини ўтайди, шахс дунё қараши ва хулқидаги собитликни таъминлашга хизмат қилади.

Психологик тадқиқотларнинг кўрсатишича, кейинги 10 – 15 йил ичида ер юзидаги сиёсий – ижтимоий жараёнларнинг кескин, айтиш мумкинки ҳалокатли равишда ўзгариши, миллионлаб одамлар ҳаётидаги кризисли воқеалар, яшаб турган ижтимоий муҳитнинг остун – устин бўлиб кетиши, иш, яшаш, ўқиш, даволаниш муаммолари, хотиржамликнинг

йўқолиши, ёлғон, хиёнат, турли сохта диний оқимлар, гиёҳвандлик, ахлоқий бузуклик, ароқхўрликнинг авж олиши, асосан маиший ҳаётнинг бирламчи бўлиб қолиши, жамиятдаги азалий қадриятларни қадрламаслик муқаддас ҳисобланган оила ўчоғининг арзимас сабаблар билан бузилиб кетаётганлиги каби қатор иллатлар туфайли инсоният маънавий инқирозга дучор бўлмоқда.

Ақлли инсоният олдида бу инқироздан қутулиш учун ақлни ишлатиб, илм орқали ҳалос бўлиш вазифаси кўндаланг бўлиб қолди. Бу йўлда ташланадиган энг биринчи қадам эса, жамиятда маънавиятни шакллантириш, ёшларни умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялашдир. Айниқса ўсмир ўқувчилар бу таҳдидларга енгилмасдан, уларга қарши ҳам ҳуқуқий, ҳам маънавий жиҳатдан қуролланган бўлмоғимиз лозим. Ҳар бир инсондан маънавий соғлом фикрлаш бугуннинг талабига айланди, зеро биз бугун ахборотлар маконида яшаймиз.

Ўсмирларда деструктив ахборотларга нисбатан мафкуравий иммунитет шаклланишининг ижтимоий-психологик омиллари ҳар бир шахсдаги фаолият жараёнида содир бўлувчи ижтимоийлашув жараёни, шахс компонентлари когнитив, ҳулқ-атвор белгилари, иродавий эмоционал ҳолатлари, интернетга тобелиги, деструктив ахборотларга нисбатан ҳимояланганлиги ёки мойиллиги, психологик ҳимоя механизмлари, қадриятлари тизими, мотивацион йўналишлари, эҳтиёжлар иерархияси кабилар билан боғлиқлиги ўрганилиши мақсадга мувофиқ.

Юқорида таъкидлаб ўтилган психологик тузилмаларга асосланиб, ўз тадқиқотимизда ўсмирларда деструктив ахборотларга нисбатан мустаҳкам мафкуравий иммунитет шаклланишининг ижтимоий-психологик мезонлари тизимини ишлаб чиқдик ва шу тизим асосида ўсмирларда деструктив ахборотларга нисбатан мафкуравий иммунитет шаклланганлик даражаларини ўргандик, таҳлил қилдик ва тегишли ҳулосалар чиқаришга ҳаракат қилдик.

Тегишли илмий адабиётлар таҳлили ва ўз кузатишларимизга асосланган илмий тадқиқий мулоҳазалар бугунги кунда ёшларимизда айниқса ўсмирлик ёшида деструктив ахборотларга нисбатан мафкуравий иммунитет шаклланишининг ижтимоий-психологик омилларини атрофлича тадқиқ қилишни тақазо қилмоқда.

Бунинг учун эса, даставвал ўсмирларда деструктив ахборотларга нисбатан мафкуравий иммунитет шаклланганлик даражалари ва омиллари, мезонлари кўламини белгилаш ва уларнинг ҳар бирини чуқур ўрганиш учун тегишли усулларни ёки услубларни танлаш ва ишлаб чиқишга тўғри келди. Шунга кўра тегишли илмий адабиётлар устида олиб борилган таҳлилларимизга асосланиб, ўсмирларда деструктив ахборотларга нисбатан мафкуравий иммунитет шаклланганлик даражаларини аниқлашга йўналтирилган диагностик усуллар дастурини ишлаб чиқдик ҳамда ушбу диагностик аппарат асосида деструктив ахборотларга нисбатан мафкуравий иммунитет шаклланишининг ижтимоий-психологик омиллари ва уни тадқиқ қилиш услуби белгиланди.

Энди, ҳар бир усулнинг тадқиқот мақсадига мос мазмуни ва тадқиқ қилиш услуби ҳақида қисқача изоҳ бериб ўтамиз.

I. Қарамлик (аддикция)ни аниқлаш тести.Г.В.Лозоваянинг қарамликнинг 7 кўринишига мойилликни диагностика қилиш методикаси ва унинг тадқиқот мақсадига мослиги

Бизнингча ўсмирларда деструктив ахборотларга нисбатан мафкуравий иммунитет шаклланганлигини ўрганишда ўсмирларни интернет ва компьютерга қарамлиги, вертуал ўйинларга қарамлиги, телевизорга қарамлиги, деструктив диний ахборотларга қарамлиги кабилар ўранилишили мақсадга мувофиқ. Шу сабабли биз мазкур тадқиқот ишида Г.В.Лозоваянинг қарамликнинг 7 кўринишига мойилликни диагностика қилиш методикасидан фойдаланишни кўзда тутдик. Аддикцияни (addictus лот. «мажбуриятлар билан боғлиқ») аниқлаш тести шахснинг 7 турдаги қарамликка мойиллигини аниқлайди.

Аддиктив (қарам) хулқ-атворда ўзининг психик ҳолатини ўзгартириш орқали реалликдан қочишга ҳаракат қилинади. Бунда ҳаёлий хавфсизлик ва эмоционал комфорт яратилади.

Ташқи фарқлар бордек туюлишига қарамасдан, хулқ-атворнинг қарам шакллари принципаал жиҳатдан ўхшаш психологик механизмларга эга. Шунга боғлиқ ҳолатда аддиктив хулқ-атворнинг умумий белгилари ажратилади.

Аввало, шахснинг қарам хулқ-атвори унинг психо физик ҳолатини ўзгартиришга бўлган қатъий интилишларида намоён бўлади. Бу майилин сонда импульсив-қатъий, енгиб бўлмас ва тўйинмас ҳолатда кечади. Ташқи томондан бу ҳолат худди ўз-ўзи билан курашдек, кўпинча эса – ўзини устидан назоратни йўқотгандек кўриниши мумкин.

Аддиктив хулқ-атвор тўсатдан пайдо бўлмайди. Аддикция (қарамлик) узлуксиз жараёнда шаклланади ва ривожланади. Аддикция бошланиш (кўпинча зарарсиз), индивидуал кечиш (қарамликнинг кучайиши) ва чиқишга эга. Қарамликнинг турли босқичларида хулқ-атвор мотивацияси ҳам турлича бўлади.

Бу босқичларнинг кечиш давомийлиги ва характери объектнинг хусусиятларига (масалан, наркотик модданинг турига) ва аддиктнинг индивидуал хусусиятларига (масалан, ёши, ижтимоий алоқалари, интеллекти, сублимацияга бўлган қобилиятига) боғлиқ бўлади.

Қарам хулқ-атворнинг яна бир ўзига хос хусусияти бу даврийлиги (цикллилиги) ҳисобланади.

Бир даврнинг (циклнинг) фазалари:

- аддиктив хулқ-атворга бўлган ички тайёргарликнинг мавжудлиги;
- хоҳиш-истак ва интилишларнинг кучайиши;
- аддикция объектини кутиш ва актив қидириш;
- объектни топиш ва ўзига хос кечинмаларга эришиш;
- бўшашиш;
- ремиссия фазаси (нисбатан тинчланиш).

Кейинчалик цикл индивидуал частота ва ифодаланганлик билан такрорланади.

Қарам хулқ-атвор касаллик ёки ўлимга олиб келмайди, лекин шахсда асл ҳолига қайтиши мумкин бўлган ўзгаришларни содир қилади.

Г.В.Лозовая методикаси, шунингдек, қарамликка умумий мойилликни диагностика қилиш имконини беради.

1. Интернет ва компьютерга қарамлик.
2. Ўйинларга қарамлик.
3. Овқатланишга қарамлик.
4. Телевизорга қарамлик.

5. Динга қарамлик.
6. Соғлом турмуш тарзига қарамлик.
7. Қарамликка умумий мойиллик.

Тест натижаларига асосланиб диагноз қўйиш мумкин эмас, чунки бу методика ориентировка учун мўлжалланган бўлиб, у ёки бу қарамликка бўлган умумий мойилликни ифодалашга хизмат қилади.

Ўтказиш тартиби: Сизга 35 та савол (мулоҳаза)дан иборат тест материаллари берилади. Берилган фикрларни диққат билан ўқиб, узоқ ўйлаб ўтирмасдан, қуйидаги жавоб вариантлардан бирини танланг:

1. Йўқ – 1 балл
2. Йўқ деса ҳам бўлади – 2 балл
3. Йўқ ҳам, ҳа ҳам эмас – 3 балл
4. Ҳа деса ҳам бўлади – 4 балл
5. Ҳа – 5 балл.

Тестнинг калити. Тест натижаларини қайта ишлаш.

Қарамликка бўлган мойилликнинг алоҳида кўринишлари бўйича қўйилган балларни кўшинг:

- 1.Телевизорга бўлган қарамлик: 1, 8, 15, 22, 29.
- 2.Ўйинга бўлган қарамлик: 2, 9, 16, 23, 30.
- 3.Овқатланишга бўлган қарамлик: 3, 10, 17, 24, 31.
- 4.Динга бўлган қарамлик: 4, 11, 18, 25, 32.
- 5.Компьютерга бўлган қарамлик (интернет, ижтимоий тармоқлар): 5, 12, 19, 26, 33.
- 6.Соғлом турмуш тарзига бўлган қарамлик: 6, 13, 20, 27, 34.
- 7.Қарамликка бўлган умумий мойиллик: 7, 14, 21, 28, 35.

Интерпретация (расшифровка-шартли нормалар):

5-11 балл – паст;

12-18 ўрта

19-25 – юқори даражадаги мойиллик.

Хулоса қилиб шунини айтишимиз керакки, ўсмирларда деструктив ахборотларга нисбатан мафкуравий иммунитетни шакллантиришда ишончли методлардан фойдаланиш ўз самарасини ва махсулдорлигини беради. Ўсмир ёшларнинг ёши ва индивидуаллигини ҳисобга олган ҳолда улар билан мунтазам равишда психологик ишлар олиб бориш зарур.

REFERENCES

1. Каримов И.А.Юксак маънавият–енгилмас куч/Ислом Абдиғаниевич Каримов. –Т.: “Маънавият”,2008.–176 б.
2. Ғ.Б. ШОУМАРОВ умумий таҳрири остида Ўзбекистонда дин психологиясининг илмий-назарий ва амалий масалалари / Илмий тўплам. – Тошкент, 2019. – 308 бет.
3. «Таълим, фан ва ишлаб чиқариш интеграциясида интеллектуал салоҳиятли ёшлар-мамлакат тараққиётининг муҳим омили» мавзусидаги XIII Республика илмий-амалий конференцияси материаллари.-Самарқанд: СамДАҚИ нашри, 2016 й.

**ATIRGULNING TURLI ZAMBURUG`LAR QO`ZG`ATUVCHI KASALLIKLARI VA
ULARGA QARSHI KURASH CHORALARI.**

Ro'zmatova Sevinch Baxtiyor qizi

Toshkent davlat agrar universiteti talabasi

sevinchrozmato046@gmail.com

Avazov Sardorjon Erkin o'g'li

Toshkent davlat agrar universiteti professori

Safarov Bunyod Qurbonovich

Toshkent davlat agrar universiteti katta o'qituvchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8384585>

Annotatsiya. Bugungi kunda Toshkent shahrida atirgul urug`ini (mevasini) oktabr oyining ikkinchi yarmidan boshlab yig`ish mumkin. Urug`ni ekish oldidan (dekabr oyining boshida) mevasidan ajratgan ma`qul. Urug`, maxsus tayyorlangan yashiklarga ekiladi. Yashikdagi tuproqning tarkibi: 3/4 qism bog`dan olingan tuproq, 1/4 qism daryo qumidan iborat bo`lishi lozim. Urug` tuproqqa 2 sm ko`mib ekiladi. Yashiklar urug` ekilgandan boshlab to kun isinguncha (aprel oyigacha) sutkalik o`rtacha temperaturasi 18 daraja bo`lgan teplitsa yoki oranjereyada saqlanishi lozim. Urug` ekilgan tuproqqa sutkasiga bir marta mayda ko`zli gul chelakdan ehtiyotlik bilan suv sepib turiladi. Bunda tuproqning yuvilib ketmasligiga alohida e`tibor berish lozim. Shu tarzda parvarish qilinsa, urug`lar 35—40 kunda unib chiqadi. O`zbekistonda 19 turi, 600 dan ortiq navi o`stiriladi. Bu navlar gulining katta-kichikligi, rangi, hidi, poyada o`rnashishi, gullash davri, poyaning tikka yoki ilashib o`sishi kabi xususiyatlari bilan farq qiladi, fasl bo`yi uzluksiz yoki takroriy gullab turadigan va poyasi ilashib o`sadigan xillari ko`proq ekiladi. Atirgul gil- qumli tarkibga ega tuproqlarda va tuproq pH 5.5-6.5 gacha bo`ganda yaxshi o`sadi. Atirgul gumusi kam va toshloq tuproqlarga ekilmasligi kerak. Atirgul yer osti suvlar yuqori bo`lgan botqoqli yerlarga ekilganda chidamli hisoblanadi. Eng birinchi manzarali o`simlik atirgul va lotos bo`lgan. Kirit orolida olimlar tomonidan 3500 yil ilgari atirgul tasviri topilgan. Atirgul ko`p yillik o`simlik urug` va qalamcha orqali ekiladi.

Kalit so`zlar: *Qo`ziqorin kasalliklari, qora dog`lar, atirguldin eloktrolit o`tkazish, atirgul genetikasi, agrokimyoviy tahlillar.*

**VARIOUS FUNGAL INFLAMMATORY DISEASES OF ROSES AND MEASURES TO
COMBAT THEM.**

Abstract. Today, in Tashkent, rose seeds (fruit) can be harvested from the second half of October. It is better to separate the seed from its fruit before planting (at the beginning of December). The seed is planted in specially prepared crates. The composition of the soil in the crate: 3/4 should consist of soil from the garden, 1/4 of river sand. The seed is planted 2 cm into the soil. The crumbs should be kept in teplitsa or oranjerea with a daily average temperature of 18 degrees from the time of sowing the seed until the day warms up (until April). Once a day, a small-eyed flower bucket is carefully sprinkled with water into the soil in which the seed was planted. Special attention should be paid to the fact that the soil does not wash off. When cared for in this way, the seeds germinate in 35-40 days. 19 species, more than 600 varieties are grown in Uzbekistan. These varieties differ in the characteristics of the flower, such as large size, color, smell, settling on the stem, flowering period, steep or rolling growth of the stem, more often planted with varieties that bloom continuously or repeatedly throughout the season and grow with the stem tied. The Rose grows well on soils with a clay - Sandy composition

and when the soil reaches a pH of 5.5-6.5. Rose humus should not be planted on low and rocky soils. The Rose is considered Hardy when planted on swampy lands with high groundwater levels. The first ornamental plant was Roses and lotos. On the island of Crete, an image of a Rose was found by scientists 3500 years ago. The Rose perennial is planted through seeds and cuttings.

Keywords: fungal diseases, dark spots, electro transfer from Roses, Rose genetics, agrochemical threats.

РАЗЛИЧНЫЕ ГРИБКОВЫЕ ЗАБОЛЕВАНИЯ РОЗ И МЕРЫ БОРЬБЫ С НИМИ.

Аннотация. Сегодня в городе Ташкенте семена (плоды) роз можно собирать со второй половины октября. Семена лучше отделить от плодов перед посадкой (в начале декабря). Семена высевают в специально подготовленные ящики. Состав почвы в ящике должен состоять из: 3/4 части почвы с грядки, 1/4 части речного песка. Семена высевают, заглубляя в почву на 2 см. Ящики следует хранить в теплице или оранжерее со средней суточной температурой 18 градусов с момента посева семян до полного прогрева (до апреля). Один раз в сутки мелкоглазый цветок осторожно опрыскивают водой из ведра в почву, в которую высаживают семена. При этом следует обратить особое внимание на то, чтобы почва не смывалась. При таком уходе семена прорастают через 35—40 дней. В Узбекистане выращивают 19 видов, более 600 сортов. Эти сорта различаются по таким характеристикам, как размер цветка, цвет, запах, расположение на стебле, период цветения, прямостоячий или цепкий рост стебля, в то время как сорта, которые цветут непрерывно или многократно в течение всего сезона и растут со цепким стеблем, чаще высаживают. Роза хорошо растет на почвах с глинисто-песчаным составом и при pH почвы 5,5-6,5. Розовый перегной не следует сажать на бедных и каменистых почвах. Роза считается выносливой при посадке на заболоченных территориях с высоким уровнем грунтовых вод. Самым первым декоративным растением были розы и лотосы. На острове Крит ученые обнаружили изображение розы 3500 лет назад. Многолетник розы высаживают семенами и черенками.

Ключевые слова: грибковые заболевания, черные пятна, перенос электролитов из роз, генетика роз, агрохимический анализ.

Kirish. Atirgullar o'zlarining gullari uchun madaniyatlarga kiritilgan birinchi o'simliklar ekanligiga ishonishadi, ehtimol ular qo'sh shaklga aylanish osonligi tufayli. Ikki martalik yovvoyi turga nisbatan gulbarglar sonining ko'payishini anglatadi. Hech bir o'simlikda gullar o'zining go'zalligi va xushbo'yiligi bilan odamlarda bunday hayrat uyg'otmagan va san'at ahlidan bunday ilhom uyg'otmagan. O'rta asrlarda atirgullar ko'pincha o'stirilgan dorivor o'simliklar.

Atirgul nihollari 7—8 barg yozgandan so'ng (urug`unib chiqqanidan 3—3,5 oy keyin) g`uncha chiqaradi. Nihollarning birinchi g`unchasi mayda, uzunligi 1,5—3 santimetr, toj bargi kamqat va shakli ham noaniq bo'ladi. Agar ular ilg`or agrotexnika usullari bilan parvarish qilinsa, qayta-qayta o`sib chiquvchi ortiqcha shox va g`unchalari o`z vaqtida qirqib tashlansa, sentabr oyigacha kuchli tup vujudga kelishi mumkin. Gul ochilgandan so'ng, o`suv davrining oxirida (sentabrda) ularning rangiga qarab chatishtirilgan ko`chatning navini belgilash mumkin.

G`uncha va gulning shakli, serqatligi, qishga hamda zararkunanda va kasalliklarga chidamliligi ikkinchi-uchinchi yillarda aniqlanadi. Atirgulning unib chiqishi bilan gullashi orasidagi vaqt qisqa bo'lganligi uchun xam, u chatishtirishga juda qulay.

Natijada, birinchi marta xossalari bilan etarlicha sovuqqa chidamli o'simliklar qayta gullash, yoki ta'mirlash imkoniyati.

Balandligi 170 sm gacha bo'lgan atirgul butalari, eng xilma-xil rangdagi gullar, asosan, yoqimli hidga ega. Biroq, obodonlashtirishda ular qisqa gullash davri tufayli kam ta'sir ko'rsatadi.

Kesish uchun kuchli navlardan foydalanish mumkin, garchi bu holda ularning mahsuldorligi gibrid choy navlariga qaraganda ancha past bo'ladi. Remontant atirgullar gibrid choy atirgullari bilan bir

vaqtda gullaydi, lekin avgust oyining oxirida gullashni tugatadi. Dunyodagi eng kichik atirgul ("S" navi) - guruch – donasining o'lchamidek keladi. Dunyodagi eng qadimgi atirgul

Mazkur tadqiqotdan maqsadi. Toshkent shahri va Toshkent viloyatidagi atirgullarni muhofaza qilishni takomillashtirishdir. Qizil bargli atirgul. Markaziy yevropadan keltirilgan. Tuplari to'g'ri o'suvchi, balandligi 2m poyalari

ingichka, binafsha rangda deyarli tikansiz. Barg va poyalarning takrorlanmas rangi – qizil bargli atirgullarning o'ziga xos manzarali xususiyatidir. Ayniqsa, uni guruhli va alohida ekishdan ishlatish juda yaxshi natija beradi. May oyining ikkinchi yarmida, uch hafta mobaynida och- pushti rangda gullaydi. Asosan oddiy, lekin seryaproq shakllari ham mavjud. Sharsimon, yirik to'q qizil rangli mevalari ham juda manzarali. Qishga chidamli, o'sish davrida sharoit tanlamaydi. Atirgul kasalliklari qo'ziqorin, virusli bakterial va yuqumli bo'lmaganlarga bo'linadi.

Germaniyada Xildesxaym soborida o'sadi. Atirgul tupi binoning tomiga yetib boradi. Bu atirgulga ming yil bo'lgan. Urush paytida zarar ko'rgan, ammo ildizdan o'sib chiqib saqlanib qolgan. Rossiyada ajoyib gulni 16-asrda ko'rishgan. Bog'larni atirgul butalari bilan bezashni Pyotr I va Ketrin II boshlagan. Yaponiyada "Hameleon" atirgullarining turli xil turlari mavjud. Ertalab, bu atirgulning barglari yorqin qizil, kechqurun esa - oq rangga kiradi. Atirgul - AQSh, Eron va Angliyaning milliy guli sanaladi. Tabiiy atirgul moyi dunyodagi eng qimmat moylardan biridir. U oltin va platindan ko'ra ko'proq qadrlanadi. Bir kilogramm atirgul moyini olish uchun sizga uch tonna gul barglari kerak bo'ladi. Dunyoda 1350 ga yaqin atirgul turlari mavjud bo'lib, shularning 24 turi Turkiyada yetishtirilayotgan bo'lsada, atirgul moyi olish uchun ishlatiladigan tur "Rosa damassena Mill" xisoblanadi. Rosa damassena navlari ko'p bo'lsada, ayniqsa «Trigintipetale» navi Bolgariya va Turkiya, Marokash, Misr, Eron, Suriya, Hindiston va Kavkazda gul yog'i olish uchun yetishtiriladi. O'zbekistonda Qibray tumanida faoliyat olib borayotgan "Agro Light Business" gulchilik klasterida

Turkiya hamda Gollandiya davlatining mutaxassislari bilan birgalikda atirgul, lola kabi gullar yetishtirilmoqda. Hujjatda 2023 yil 1 yanvargacha tuganaklar, piyozboshlar, tuganaksimon ildizlar, tuganak piyozlar, ildizpoya, jumladan, vegetativ tinim holatidagi, vegetatsiya yoki gullash davridagi sertarmoqlari, boshqa tirik o'simliklar (jumladan, ildizlari), qalamchalar va parxishi importida bojxona bojining nol

1. Qo'ziqorin kasalliklari chang chiriyotgan - barglar, kurtaklar va chang chiriyotgan - barglar, kurtaklar va kurtaklardagi oq qoplama.

Sababi: Yuqori namlik, juda ko'p o'g'it yoki kislorod etishmasligi paytida paydo bo'ladi. Qo'ziqorin sporlari nam, unchalik salqin bo'lmagan havoda ayniqsa faol ko'payadi - havo harorati +15 dan +28 darajagacha, qo'ziqorinlar faol bo'lib qoladi.

Qo'ziqorin kasalliklarini davolash. Qo'ziqorinni tubdan yo'q qilish uchun buning uchun maxsus mo'ljallangan vositalardan - fungitsidlardan foydalanish kerak. Lotin tilidan tarjima qilingan bu so'z "qo'ziqorinni o'ldirish" degan Falcon, Fundazol fungitsidi gullar malikasi uchun mos keladi. Eritmani 10 kunlik tanaffus bilan uch marta atirgullar bilan puskurtmek kerak. Oxirgi puskurtmeden keyin ikki hafta o'tgach, kasal tupni biofungitsid bilan davolash kerak. Yaxshi dori Fitosporin M. Bu erda biz Fitosporin M faqat iliq havoda +15 daraja haroratni talab qiladi.

2. Qora dog'lar - bargning tashqi tomonida jigarrang, asta-sekin qoraygan dog'lar paydo bo'ladi. Afsuski, atirgullardagi qora barg dog'ini atirgul o'sadigan deyarli hamma joyda topish mumkin. Kasallikning qo'zg'atuvchisi - qo'ziqorin infeksiyalangan barglar va kurtaklar bilan qishlaydi, erdan qoraygan dog'lar paydo bo'ladi.

Qarorda ushbu soha uchun malaka zamonaviy kadrlarni tayyorlash, buning uchun quyidagi vazifalar belgilangan:

- 2022/2023 o'quv yilidan qishloq xo'jaligi yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarida Gulchilik magistratura mutaxassisligi bo'yicha kadrlar tayyorlanadi;

- 2022/2023 o'quv yilidan boshlab Toshkent davlat agrar universitetida Turkiyaning Isparta amaliy fanlar universiteti bilan hamkorlikda Manzarali bog'dorchilik va gulchilik sohasida kadrlar tayyorlash bo'yicha qo'shma ta'lim dasturlari ishga tushiriladi;

Andijon viloyati Shahrixon tumani, Namangan viloyati To'raqo'rg'on tumani va Toshkent viloyati Zangiota tumanidagi agrotexnologiyalar texnikumlarida landshaft dizayni gulchilik seleksiyasi va ko'chatchilik yo'nalishlarida o'rta bo'g'in kadrlarni tayyorlash bo'yicha qisqa muddatli o'quv kurslari tashkil qilinadi. Toshkent viloyatida davlat-xususiy sheriklik tamoyillari asosida Gulchilikka o'qitish markazi faoliyati,

yo'lga qo'yiladi. So'ngi yillarda respublikada gulchilikka alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan 2021- yilning 4- avgustida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Respublika hududlarida gulchilik va ko'chatchilik sohasini yanada rivojlantirish to'g'risida''gi qarori qabul qilindi. Unga ko'ra O'Zr rivojlantirish Qishloq xo'jaligi vazirligi ko'magida „Gul yetishtiruvchilar uyushmasi'' tashkil etildi. qoraygan dog'lar paydo bo'ladi.

Afsuski, atirgullardagi qora barg dog'ini atirgul o'sadigan deyarli hamma joyda topish mumkin. Kasallikning qo'zg'atuvchisi - qo'ziqorin infeksiyalangan barglar va kurtaklar bilan qishlaydi, erdan qoraygan dog'lar paydo bo'ladi.

Tadqiqot natijalarining tahlili Shvetsiyaning Linkoping universiteti qoshidagi Organik elektronika laboratoriyasi tadqiqotchilari guruhi qon tomir tizimlarida elektron sxemalar bilan tirik atirgullar yetishtirishga muvaffaq bo'ldi. Tadqiqot juma kuni Science Advances jurnalida chop etildi.

Professor Magnus Berggren boshchiligidagi jamoa loyihada bir qancha imkoniyatlarni, jumladan, oʻsimliklar oʻsishini nazorat qilish va tartibga solish hamda energiya ishlab chiqarish vositasi sifatida fotosintezdan foydalanish imkoniyatlarini koʻradi. Tadqiqot hali u bosqichda emas, lekin jamoa tizimga elektr tokini qoʻllash orqali atirgul barglarining rangini oʻzgartirishga muvaffaq boʻldi. Bu yutuq ikki yillik tadqiqot va ishlanmalardan soʻng sodir boʻladi va oʻsimliklar ichida nima sodir boʻlishini oʻrganish uchun yangi yoʻllarni ochadi. Shvetsiyalik tadqiqotchi qon tomir tizimida elektron sxemalar oʻrnatilgan atirgullar oʻstirmoqda. Tadqiqotchilar zavodning oʻziga xos arxitekturasi va biologiyasidan foydalanmoqdalar, biroq bu nuqtaga yetib borish zavod orqali simlarni oʻtkazish kabi oddiy ish emas edi. Buning oʻrniga zavod tizimiga oʻtkazuvchan polimerlarni kiritish gʻoyasi bor edi. Ular suvda eritilib, polimerning oʻsimlik ksilemasiga, yaʼni barglarga suv olib boradigan oʻsimlik poyasining kanaliga kirib borishini bilish uchun suvga solingan atirgul poyalarini kesib tashladilar.

Tadqiqot usuli Agrokimyoviy tahlil agrofizik, mikro-biologik tadqiqotlar bilan birga tuproq unumdorligini oshirishga bogʻliq boʻlgan masalalarni hal qilishga yordam beradi. Oʻgʻitlarni qoʻllash, almashlab ekish, tuproqqa ishlov berish, oʻsimliklarni sugʻorish rejimi va boshqalarni oʻrganish yuzasidan tadqiqotlar oʻtkazilganda tuproq va oʻsimliklarni Agrokimyoviy tahlil qilish orqali ularda sodir boʻlgan sifat va miqdor oʻzgarishlarini aniqlash mumkin. Oʻsimliklar tahlili oʻsimlik bilan tuproq, oʻsimlik bilan oʻgʻit oʻrtasidagi oʻzaro munosabatlarni oʻrganish uchun za-rur usuldir. Oʻsimlikning vegetativ organlari va hosili tarkibidagi azot, fos-for, kaliy va boshqa oziq elementlarining miqdorini tahlil qilish tuproqdagi oziq moddalarning hosil bilan chiqib ketgan miqdorini aniqlashga yordam beradi. Tuproqdagi oziq moddalarning chiqib ketgan miqdori oʻgʻitlarning asos-langani meʼyorlarini belgilashda juda muhim. Bundan tashqari, bu maʼlumotlar tuproqni tahlil qilish bilan birga tuproq — oʻsimlik tizimida oziq moddalar ba-lansini hisoblashda ham zarur. Odatda koʻpincha oʻsimliklarda quyidagilar: azot, oqsil, aminokislotalar, fosfor, mineral va organik fosfatlarning umu-miy miqdori hamda ularning eng muhim tuzlari, kaliy, kalsiy, magniy, oltingugurt, temir, bor, marganes, mis, molibden, rux, kobalt, yod va boshqa aniqlanadi. Atirgul oʻsmligini agrokimyoviy tahlilari organildi. Oʻsimlikning barcha organlarini ajratib aniqlandi.

Xulosa

Oʻsimliklar tahlili ularning oʻgʻitlarga boʻlgan ehtiyojini aniqlashda tobora keng qoʻllanilmoqda. Keyingi vaqtda yangi uzilgan oʻsimlik namunasi tarkibidagi mineral oziq moddalar miqdorini aniqlash keng tarqaldi. Dala sharoitida oʻsimlik sharbati tarkibidagi oziq elementlarining kimyoviy tahlili yoki uning kes-malarida kuzatiladigan mikroreaksiya orqali oʻsimliklar oziqlanishini na-zorat qilishning bir qator usullari ishlab chiqilgan. Oʻsimliklarning azot bilan oziqlanishini aniqlashda SPAD-502 yangi zamonaviy uskunalarda aniqlash bilan oʻrganildi. Azotli oʻgʻitlar tahlili ammiakni formalin biriktirib, organik birikma — geksametil-tetramin hosil qilishiga va ajralib chiqqan kislotani titrlashga asoslangan. Ammiak va nitratli oʻgʻitlar suvli erit-masining tahlili xuddi oʻsimliklarda umumiy azot miqdorini aniqlagandek, ishqor yordamida haydash usuli bilan oʻtkaziladi. Fosforli oʻgʻitlar tahlili tegishli erituvchi yordamida fosfat kis-lotani ajratib olib, R_2O_5 miqdorini aniqlashdan iborat. Oʻgʻitlar tarkibiga qarab turli erituvchilar qoʻllaniladi. Toshkent botanika bogʻida yangi atirgul navlarini iqlimlashtirish sohasida olib borilayotgan ishlar, asosan, bogʻ, hiyobon va hovlilarni koʻkalamzorlashtirishga yanada kengroq imkon beradigan navlar tanlash, shuningdek ayrim navlarni chatishtirib gʻoyat koʻrkam manzara beradigan, qishlok xoʻjaligi zararkunanda va kasalliklariga hamda qish sovugʻiga chidamli boʻlgan yangi navlarni yaratishga qaratilgan.

REFERENCES

1. I.T. Remiskevich Manzarali bog'dorchilik va gulzorchilik 1964-b 100.
2. M.S. Abdumutalovna Manzarali bog'dorchilik fitopatologiyasidan amliy mashg'ulot 2020-b 55-59
3. Avazov S., Xolmurodov E. Qishloq xo'jaligi fitopatologiyasi, Navro'z, Toshkent 2022 y b 115-117
4. G'ayratovich, Xurramov Alisher, and Avazov Sardorjon Erkin o'g'li. "PREVALENCE, HARM OF MILDEW DISEASE OF ORNAMENTAL TREES AND THE EFFECTIVENESS OF FUNGICIDES USED AGAINST THEM." *EPRA International Journal of Agriculture and Rural Economic Research (ARER)* 10.10 (2022): 14-19.
5. Avazov S. E. et al. Rust on onion in Uzbekistan //Rasteniyev'dni Nauki/Bulgarian Journal of Crop Science. – 2017. – T. 54. – №. 4. – C. 55-58.
6. www.agro.uz
7. Www.plantspathology.com
8. www.microbiology.com
9. Www.ziyonet.uz
10. www.plantsprotection.uk

MILLIY IQTISODIYOTGA XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB ETISH

Jumanova Gavhar Abdurazzoq qizi

Toshkent Moliya institutida magistratura bitiruvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8387669>

Annotatsiya. Mazkur maqolada milliy iqtisodiyotimizga xorijiy investitsiyalarni jalb etishning o'ziga xos jihatlari, masalaning huquqiy, iqtisodiy va tashkiliy jihatlari muhokama etiladi.

Kalit so'zlar: Xorijiy investitsiya, investor, iqtisodiyot, metod, kapital.

ATTRACTING FOREIGN INVESTMENT IN THE NATIONAL ECONOMY

Abstract. This article will discuss specific aspects of attracting foreign investment to our national economy, legal, economic and organizational aspects of the issue.

Keywords: Foreign Investment, investor, economy, method, capital.

ПРИВЛЕЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В НАЦИОНАЛЬНУЮ ЭКОНОМИКУ

Аннотация. В данной статье будут рассмотрены особенности привлечения иностранных инвестиций в национальную экономику, правовые, экономические и организационные аспекты вопроса.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, инвестор, экономика, метод, капитал.

KIRISH

Xorijiy investitsiyalar chet el investorlari tomonidan yuqori darajada daromad olish, samaraga erishish maqsadida mutlaq boshqa davlat iqtisodiyotining, qonun bilan taqiqlanmagan tadbirkorlik va boshqa faoliyatlariga safarbar etadigan barcha mulkiy, moliyaviy, intellektual boyliklaridir. Chet el investitsiyalari ichki investitsiyalardan farqli holda tashqi moliyalashtirish manbaiga kiradi. Ular milliy iqtisodiyotga chetdan, ularning kelishini rag'batlantirgan holda jalb qilinadi. Lekin chet el kapitalini jalb qilishning hamma shakllari ham moliyalashtirishning tashqi manbai bo'lmagligi mumkin.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Bozor iqtisodiyoti islohotlarini chuqurlashtirish, iqtisodiyotni erkinlashtirish va mulk huquqini himoya qilishni mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlarning amalga oshirilishi mamlakatimizda investitsiya muhitini yaxshilash hamda hajmi tobora ortib borayotgan xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda investitsiya loyihalarini amalga oshirishning ahamiyati benihoya katta bo'lib, u quyidagilar bilan izohlanadi:

birinchidan, xorijiy investitsiyalar ishlab chiqarishga zamonaviy texnika va texnologiyalarni joriy etib, eksportga mo'ljallangan mahsulotlarni ishlab chiqarishni rivojlantiradi;

ikkinchidan, o'rnini bosuvchi tovar ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish va buning uchun xorijiy investitsiyalarni iqtisodiyotning ustuvor sohalariga yo'naltirish va pirovardida aholining me'yordagi turmush darajasini ta'minlash imkonini yaratadi;

uchinchidan, kichik biznesni rivojlantirish va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini jadallashtirish orqali o'sib borayotgan aholini ish joylari bilan ta'minlaydi;

to'rtinchidan, korxonalarining eskirgan ishlab chiqarish quvvatlarini, moddiy-texnika bazasini yangilaydi va texnik qayta kurollantiradi;

beshinchidan, tabiiy resurslarni qayta ishlovchi korxonalarni barpo etishga ko‘maklashadi va h. k.

Investitsiyalar, avvalo, ustuvor tarmoqlarga, ya’ni neft va ximiya sanoati, transport, energetika, er osti qazilma boyliklarini ishlab chiqarishga, qurilish, telekommunikasiya tarmoqlariga, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishga va ularni keng qayta ishlashga, turizm sohasini rivojlantirishga qaratilishi lozim.

Jahon iqtisodiyoti tajribasidan xorij kapitalini, xususan to‘g‘ridan- to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish investitsiyalashda eng samarali vosita ekanligi ma’lum. Aynan chet el investitsiyalari mamlakatda iqtisodiy va texnologik yangilanish jarayonini harakatlantiruvchi omil bo‘lib xizmat qiladi.

Moliyalashtirish manbalari tarkibiga to‘xtaladigan bo‘lsak, 2022 yilda umumiy investitsiyalar hajmida davlat budjeti mablag‘lari 7,4 foiz; chet el investitsiyalari 28,8 foiz; korxonalar va aholi mablag‘lari 47,3 foizni tashkil etgan. Moliyalashtirish manbalari bo‘yicha asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalarning taqsimlanishi quyida keltirilgan (1-jadval).

1-jadval

Moliyalashtirish manbalari	2017 y.	2018 y.	2019 y.	2020 y.	2021 y.	2022 y.	2023 y. (prognoz)
Davlat budjeti	12,7	10,7	9,0	9,0	8,1	7,4	5,1
Chet el investitsiyalari	19,2	19,0	22,8	25,8	32,4	28,8	25,3
Korxonalar va aholi mablag‘lari	60,3	60,0	59,0	53,9	46,9	47,3	49,0
Boshqa manbalar	7,8	10,3	9,2	11,3	12,6	16,5	20,6

Moliyalashtirish manbalari bo‘yicha investitsiyalar tarkibi, foizda

* Manba: O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi.

Uzoq muddatli istiqbolga mo‘ljallangan, mamlakatimizning salohiyati, qudrati va iqtisodiyotimizning raqobatdoshligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadigan navbatdagi muhim ustuvor yo‘nalish asosiy yetakchi sohalarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilash, transport va infratuzilma kommunikatsiyalarini rivojlantirishga qaratilgan strategik ahamiyatga molik loyihalarni amalga oshirish uchun faol investitsiya siyosatini olib borishdan iborat.

Iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarni yanada chuqurlashtirish, korxonalarining investitsiya faoliyatini jadallashtirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta qurollantirish dasturlarini amalga oshirishda xorijiy investitsiyalar, avvalo, to‘g‘ridan- to‘g‘ri investitsiyalarning o‘rni beqiyosdir.

Bunda ilg‘or texnologiyalarni tatbiq etish, yangi ish o‘rinlari yaratish va shu asosda mamlakat iqtisodiyotining barqaror va bir maromda rivojlanishini ta‘minlash imkoniyati yaratiladi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, chet el investitsiyasi jalb qilinishi mazkur davlatlarning yuksak darajada taraqqiy etishida hal qiluvchi omillardan biri bo‘lib xizmat qiladi.

XULOSA VA MUNOZARA

Bugungi kunda yurtimizda faoliyat ko'rsatayotgan korxonalarini jadal modernizatsiya qilish va texnik qayta jihozlashni ta'minlash, yuksak texnologiyalar asosida ishlaydigan avtomobilsozlik va gaz-kimyoy, elektr texnikasi va to'qimachilik, oziq-ovqat va farmasevtika, axborot va telekommunikatsiyalar tarmog'i hamda boshqa yo'nalishlardagi yangi va zamonaviy ishlab chiqarish quvvatlarini tashkil etishga qaratilgan faol investitsiya siyosatini yuritishga ustuvor e'tibor berilmoqda.

Bu imtiyozlarni berishdan maqsad - xorijiy investitsiyalarni ko'proq jalb qilish orqali iqtisodiyotimizning real sektori salohiyatini oshirish, yurtimiz hududlarida yangi, zamonaviy texnologiyalarga asoslangan ishlab chiqarish korxonalarini tashkil etish, yangi ish o'rinlarini ko'paytirish, pirovard natijada mamlakatimizni barqaror va mutanosib tarzda iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirishdir.

REFERENCES

1. Ruhiddin Xusniddin o'g'li "O'zbekistonda investitsion muhit jozibadorligini oshirish borasida ilg'or xorijiy tajribalardan foydalanish yo'llari" "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 5, sentyabr-oktyabr, 2020 yil 91-b.
2. G'ozibekov D.G'., Nosirov E.I. O'zbekiston iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish. Risola. – T.: «Iqtisod-moliya», 2007. – 92 b.
3. Vahabov A.V., Tadjibaeva D.A., Xajibakiev Sh.X. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar: darslik. -T.: Baktria press, 2015. -584 b.
4. A.V.Vaxabov, Sh.X.Xajibakiev, N.G.Muminov. Xorijiy investitsiyalar. O'quv qo'llanma. Toshkent – 2010 «Moliya». 103-b.
5. A.S.Azizov. (2021) To'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalar jalb qilishda moliyaviy iqtisodiy va mamlakat xatarlarini kamaytirish. Iqt. fan. bo'y. fals. dokt. (PhD) diss. Avtoref. – Toshkent: 2021. – 11 b.

M.S.ANDREYEVNING – “АРК БУХАРЫ” ASARINING YOZILISH TARIXI VA BAYONI.

Toshpo'latova Shaxnoza Shuhratovna

Osiyo Xalqaro Universiteti

“Tarix va filologiya” kafedrasini o'qituvchisi.

Ashurova Gulnoza Davlatbek qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti

Tarix (mamlakat va yo'nalishlar bo'yicha)

2-bosqich bakalavr talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8390819>

Annotatsiya. Ushbu maqolada M.S.Andreyevning Buxoro Ark muzey- qo'rg'onini o'rganganligi, uning sxematik rejasini tuzganligi, xonalar joylashuvi, qo'r'onda joylashgan binolar haqida alohida ma'lumotlar berib o'tganligi haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Ark, muzey-qo'rg'on, qasr, qal'a, hisor, diz, koh, zarbxona, Jome masjid, “Tahqiqoti arki Buxara”.

THE HISTORY AND DESCRIPTION OF THE WORK OF M. S. ANDREYEV - "ARK BUKHARI".

Abstract. In this article, it is stated that M.S.Andreyev studied the Bukhara Ark museum-fort, drew up its schematic plan, provided specific information about the location of the rooms, the buildings located in the fortress.

Key words: Ark, museum-fort, castle, castle, fortress, knee, mine, mint, Jame Mosque, "Research Ark of Bukhara".

ИСТОРИЯ И ОПИСАНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ М. С. АНДРЕЕВА - " АРК БУХАРИ".

Аннотация. В данной статье говорится, что М.С.Андреев изучил музей-крепость Бухарский Арк, составил его схематический план, дал конкретные сведения о расположении помещений и построек, расположенных в крепости.

Ключевые слова: Арк, музей-крепость, замок, замок, крепость, колена, шахта, монетный двор, мечеть Джаме, «Исследовательский ковчег Бухары».

Ark Osiyo ko'kna shaharlaridagi hukmdorlar qarorgohi joylashgan qal'aband o'rda. Yozma tarixiy manbalarda ko'handiz, diz, koh, qasr, qal'a, hisor nomlari bilan ham tilga olinadi. Tabiiy baland tepa yoki maxsus yaratilgan baland do'nglik ustiga qurilib, atrofi baland devor bilan o'ralgan, bir yoki ikki darvozasi bo'lgan. Ark ichida hukmdorlarning, amaldor va lashkarboshilarning uy-joylari, davlat devonlari, zarbxona, masjid, sardoba va boshqa binolar bo'lgan. Buxoro arki milodning boshlarida qurilgan, ark sun'iy tepalikda joylashgan bo'lib, balandligi 20 metrga yetadi, qal'aning maydoni 4,2 ga ni tashkil qiladi. Dastlab qal'a yopiq ko'pburchak shaklida qurilgan bo'lib, uning tik onlari butunlay tosh bloklari bilan o'ralgan edi. arablar XVI asrda Shayboniylar sulolasi davrida hozirgi ansambl holiga kelgan¹.

Ark qal'asiga kirish darvozasidan boshlab, usti yopiq yo'lak — dolon orqali jome masjidiga tomon kirib boriladi. Qal'a o'z davrida shahar ichidagi shaxarcha maqomiga ega

¹ <https://meros.uz/object/buxoro-ark-qorgoni>

bo'lgan. Muzeysga tashrif buyuruvchilar tor yo'laklar bo'ylab, jome masjidi oldidan o'tib "Chorsu", taxt zali, qabulxona hovlisi, otxona va bosh vazir – qushbegi hovlisini aylanib chiqishlari mumkin. Qal'a tashrif buyuruvchilar nigohida Buxoroning qadimiy arxeologik yodgorligi sifatida qiziqish uyg'otadi².

Qo'rg'onning uncha aniq bo'lmagan qurilish tarixi to'g'risida fikr bildirish ancha og'ir, shu sababli XX asrda qal'adagi ilmiy izlanishlar juda katta ahamiyat kasb etadi. "Buxoro arki to'g'risidagi izlanishlar" ("Taxkikat-i ark-i Buxara") risolasida qayd etilishicha 1922-yillargacha qal'aning shimoli-g'arbiy burchagida devonxona, shaharning maxfiy mirshablari bo'lmish to'pchiboshining turar joyi, hamda Jome masjidining orqa qismida inshootlarni ta'mirlash ustaxonasi, ya'ni "kafisxona" binolari bo'lgan. Masjidning sharq tomonida saroy xizmatchilari uchun oshxona undan so'ng esa zarbxona va zargarlik ustaxonasi o'rin olgan. Ustaxonadan so'ng qo'rilgan devonxona ayni damgacha saqlanib qolinmagan³

Saroy tarixchisi Sayyid Muxammad Nosir fikricha amir Muxammad Raximxon (1756-1758 yillar) davrida Shaxrisabz bekining amir Nasrulloxon tomonidan qamalga olingan harami xotirasiga bag'ishlab, Childuxtaron masjidi qal'a ustida barpo qilingan. Xarobaga aylangan ushbu masjid oldida esa xalifa Alining avlodidan bo'lmish Sayyid Abdul G'ozni maqbarasi qoldiqlarini ko'rish mumkin. Tadqiqodchilarning fikricha Ark qal'asining sharqiy qismida Joniyar sulolasi hukmdori Abdulfayzxonning (1711-1747 yillar) Buxoro taxti uchun kurash chog'ida vafot etgan 7 ta o'g'li qabridan iborat uncha katta bo'lmagan qabriston mavjud bo'lgan. Ushbu etti shaxzoda qabridan iborat qabriston – ya'ni "Xaft sultan", hamda Sayyid Abdul G'ozni (Battol — g'ozni) maqbaralari o'z davrida dong'i ketgan ziyoratgohlardan hisoblangan.

O'z davrida qal'aning markaziy qismida, taxt zali bilan yonma-yon, Buxoro hukmdori oilasining ayollaridan iborat "Haram" (urda) joylashgan. Haram – bu alohida, begonalar nigohidan xoli, faqatgina hukmdorning o'zigagina tegishli hudud xisoblangan. Haramda ko'plab alohida yotoqxonalar, yuvinish xonalari, emakxonalar mavjud bo'lib, u uymakor gullar bilan bezatilgan ayvonlar, gulzoru favvoralar bilan bezatilgan. Haramni amirning validasi boshqargan. O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan aktrisa Maryam Yakubova o'smirlik chog'ida Buxoro amirining haramida istiqomat qilgan, aktrisaning xotirlashicha, o'sha davrda haramda bosh nazoratchi Muxarramai – g'arch ("g'arch" taxallusi – ushbu ayolning oyoq kiyimidan chiqqan ovozdand kelib chiqib qo'yilgan) ismli ayol bo'lgan. Bosh nazoratchining vazifasi qizlarni saralab, ularni turli yo'nalishdagi ishlarga jalb etishdan iborat bo'lgan. Katta haram "Urdai Kalon"ni amirning onasi boshqargan, amirning ayollari "Urdai Zebocha", "Nav", "Xosa", "Nakshin" kabi yotoqxonalarni egallashgan. Ular taxt vorislarining validalari hisoblangan. "Hammom", "Xonaqo", "Peshga" kabi nomlanuvchi ayollar yotoqxonalarida yuzlab turli ijtimoiy qatlamga mansub qizlar istiqomat qilishgan. Qizlarga haramda maktab tashkil etilgan bo'lib, ularga odob axloq qoidalari, muomala madaniyati, ashula va raqs o'rgatilib, taniqli shoirlarning she'rlari bilan tanishtirilgan. Bundan tashqari muqaddas Qur'on kitobi to'g'risida saboq berilgan. Ba'zida haramdagi ushbu qizlarni saroyning namunali xizmatchilariga hukmdor qaroriga binoan tuhfa sifatida nikohlab berilgan⁴.

² www.bukharamuseums.uz (<https://www.bukharamuseums.uz>)

³ www.bukharamuseums.uz (<https://www.bukharamuseums.uz>)

⁴ www.bukharamuseums.uz (<https://www.bukharamuseums.uz>)

XX asr davomida Buxoro tarixi masalasi, uning etnografiyasi va arxeologiyasiga bo'lgan qiziqish yanada ortdi. Xususan, Sayyid Muhammad Nasir ibn Muzaffar. "Tahqiqoti arki Buxara"⁵, Raхmanov Sh. A. "Средневековая фортификация Термеза", Некрасова Е. Г. "К истории сложения стен арка Бухары" (новые археологические данные)⁶, Мухамеджанов А. Р. Результаты археологических исследований на территории города Бухары, Алимова Д. А. "Бухара конца XIX—начала XX века и зарождение Джадидизма" Андреев М. С. Чехович О. Д., "Арк Бухары"⁷. Shuningdek Ya. G'ulomov, V.A.Shishkin, A.Asqarov, O.A.Suxareva, X.Duke, U.Islomov, M.Qosimov, F.Qosimov, V.A.Bulatova va boshqalar tadqiqotlar olib borib, voha tarixi va arxeologiyasi bo'yicha ulkan yangiliklarni amalga oshirishgan. Ushbu nomlar qatorida Buxoro vohasi me'moriy obidalari sarkori hisoblanmish Ark qo'rg'oninitadqiq etgan Mixail Stepanovich Andreyev alohida o'rin tutadi⁸.

Shu sababli, Buxoro arki bo'yicha O'rta Osiyo xalqlari tillari va turmush tarzi bo'yicha marhum tadqiqotchi, SSSR fanlar akademiyasining muxbir a'zosi M. S. Andreyevning ilmiy arxivida saqlanayotgan material katta qiziqish uyg'otadi. Unda XIX asr oxiri va XX asr boshlarida M. S. Andreyev tomonidan 1940-1941 yillarda tuzilgan arkda mavjud bo'lgan binolar va ulardagi hayot tavsifi mavjud. Inqilobdan oldin arkda tez-tez bo'lgan bir nechta guvohlarning, Buxoro qariyalarining hikoyalari ga ko'ra, olim ularni topishga muvaffaq bo'lgan.

Kitobning asosiy qismi "arkning sxematik rejasining tavsifi", haqida. Arkning janubi-g'arbiy qismi M. S. Andreyev va M. S. Yusupov, Sharqiy qismidagi qurilmagan binolar uchun, shuningdek Shimoliy va markaz uchun M. S. Yusupov, shimoli - sharqiy qismi uchun esa O. D. Chekovich, ba'zi ish rejalarini texnik bajarishda V. Ivanov va Strushchenko ishtirok etdilar. Inqilobdan keyingi omon qolgan binolar ekspeditsiya ishtirokchilari tomonidan tomonidan tuzilgan sxematik rejalar bo'yicha amalga oshirildi. Ark va uning alohida qismlarining ish rejaları M. S. Andreyevning shaxsiy arxivida - A. Donish nomidagi Tojikiston fanlar akademiyasining Dushanbe shahrida saqlanadi¹⁰.

1936- yilda M. S. Andreyev Usto Ibrogim Hofizov tomonidan tuzilgan Ark qismlarining rejalarining saqlanib qolingani qismi sotib olingan va M.S.Andreyevning arkni o'rganish bo'yicha ishi boshlangan. Toshkentdagi O'zSSR san'at muzeyi ilmiy arxivida Ark rejasining ikkita bo'lagi tavsifi (165 jamg'armasi) mavjud. M. S. Andreyev Ark oldida joylashgan binolar va arkning g'arbiy qismidagi kirish joyiga tutash xonalarni to'liq tavsiflangan va Ark tavsifining nashr etilgan matniga kiritilgan. Rejaning ikkinchi qismining tavsiflari saqlanmagan. Topografik asos sifatida 1927-yilda M. E. Masson tashabbusi va rahbarligida Moraiti va Brede topograflari tomonidan arkning batafsil geodeziyasini suratga olish rejasi qabul qilingan. Rejaning asl nusxasi topilmagan. SSSR fanlar akademiyasi arxeologiya institutining Leningrad bo'limi arxivida yagona nusxasi (ko'k) 1961-yilda O. D. Chekovich tomonidan topilgan. Ushbu rejani tuzishda topograflarning asosiy vazifasi, arkning vayron bo'lgan qismi yuzasi- relyefini batafsil belgilash (kelajakdagi

⁵ Саййид Мухаммад Насир ибн Музаффар. Тахкикат-и арк-и Бухара. (Исследования о Бухарском Арке) / Пер. с перс. Гуломова С. Отв. ред. Юсупова Д. — Т. : Tafakkur, 2009. — 102 p. — ISBN 978-9943-372-56-6.

⁶ Некрасова Е. Г. К истории сложения стен арка Бухары (новые археологические данные) // Из истории культурного наследия Бухары. — Ташкент : «Узбекистан», 1990. — С. 15-27.

⁷ Андреев М. С. Арк Бухары / Чехович О. Д.. — Д. : Дониш, 1972. — 163 p.

⁸ Umarov B, Qo'lyiyev U M. S. Andreev The great Eastern Scientist// International journal of Philosophical studied and Social Sciences Vol: 2, Issue: 3|| 2022 ISSN-E: 2181-2047, ISSN-P: 2181-2039

¹⁰ Андреев М. С. О. Д. Чехович "Арк Бухары". "Дониш" Душанбе, 1972.

arxeologik ishlar uchun) edi. O'sha paytda saqlanib qolgan binolar faqat kontur bo'yicha rejalashtirilgan edi. Ushbu rejadani tashqari, M. S. Andreyev arxivida ikkinchi qavat rejalari va yerto'lalar (rasm.4) arkning g'arbiy qismi rejalari mavjud.

Olim 1936-yilda, O'zSSR san'at muzeyida ishlab yurgan paytlarida, Buxoroga tashrif buyurgan va bu yerda Buxoro Ark (Kreml) rejasining muhim qismini topgan. Uni mahalliy qutqaruv omborida tungi qo'riqchi bo'lib xizmat qilgan va o'tmishda arkning rejasini (sxematik) chizgan, so'nggi amirlarning me'mori bo'lgan keksa odam Ibrogim Xofizovdan olgan¹¹.

Buxoroga ekspeditsiya 1940-yilda M. S. Andreyev rahbariyati ostida bo'lib o'tdi.

Buxoroga tashrif buyurgan ekspeditsiya ishtirokchilarining ekspeditsiya davomida to'plagan materiallarida jamoaviy ishlarining bo'limlaridan biridir. Ushbu asar "Old Buxoro" umumiy sarlavhasi ostida nashr etilishi rejalashtirilgan edi.

Ekspeditsiya O'rta Osiyo davlat universiteti tarix fakulteti tashabbusi bilan amalga oshirilgan. Ekspeditsiya xarajatlarining yarmini o'z zimmasiga - O'zSSR san'at muzeyi, shuningdek, Samarqand va Buxoro muzeylari olgan, ular ekspozitsiyaga yordam berish uchun bitta ilmiy xodim ajratdilar (M. S. Yusupov Samarqand muzeyidan va L. I. Rempel Buxorodan), O'zbekiston qadimiy va san'at yodgorliklarini muhofaza qilish qo'mitasi ham ekspeditsiyada ishtirok etib, Buxoro ark rejasini tuzishni o'z zimmasiga oldi. Yuzaga kelgan masalalar bo'yicha maslahat berishda ishtirok etdi. Buxoroga qisqa muddatga kelgan SAGU tarix fakulteti dekani I. K., Dodonov va professor V. N. kun. Ekspeditsiyaning ilmiy materiallarini yig'ish uchun jami besh kishi ishlagan, ular o'zlariga ergashganlarni tanladilar:

O. D. Chekovich -Buxoroda yer egaligining tabiati, Buxoro savdogarlar bo'yicha, Buxoroda savdo va sudxo'rlik.

M. S. Yusupov - sud tuzilishi va sud jarayoni, armiya, ma'muriyat, moliya.

K. V. Rusinova- Buxoroda hunarmandchilik va hunarmandchilik sexlari.

L. I. Rempel- Buxoroning XIX- XX asr tarixiy topografiyasi.

M. S. Andreyev – XIX asrning oxiri va XX asr boshidagi Buxoro Arki (Kreml)¹².

Bundan tashqari, Buxoroda uzoq vaqt xizmat qilgan muhandis F. V. Yeselevich ishtirok etishga rozi bo'ldi, u geologik tadqiqotlar asosida hozirgi Buxoro arkining tepaligi ostidagi materik yuzasini tavsiflash bo'yicha maqola taklif qildi. Afsuski, uning bevaqt o'limi bu ishga to'sqinlik qildi.

Ekspeditsiya ishining ijobiy tomonlaridan biri, materiallarni to'plagan beshta ishtirokchining hammasi mahalliy tillarni bilishgan va M. S. Yusupov tug'ilib, bolaligini Buxoroda o'tkazgan. Bu tarjimonlarni chetlab o'tib, aholi bilan bevosita muloqot qilish va ishning muvaffaqiyati uchun zarur bo'lgan to'liq tushunish imkoniyatini yaratdi.

M. S. Andreyev tomonidan "Buxoro amiri kuni" mavzusida ma'lumot to'plash (shuningdek, Ark bo'yicha) hali tugallanmagan edi. Biroq, olim asarni o'zi xohlaganidek, tezda tugata olmagan bo'lsa ham, ushbu materialni xuddi shunday nashr etish kerak deb o'ylagan, chunki bu XIX va XX asr boshlarida Buxoroning ikkinchi yarmini o'rganishda qiziqarli va foydali bo'lishi mumkin.

¹¹ Андреев М. С. О. Д. Чехович "Арк Бухары". "Дониш" Душанбе, 1972.

¹² Андреев М. С. О. Д. Чехович "Арк Бухары". "Дониш" Душанбе, 1972.

“Tahqiqot” asari muallifning so'zlariga ko'ra¹³, Arkada yangi binolar qurish Amir Haydar (1800-1825) davrida boshlangan. Arkda Chahor chaman deb nomlangan bolalar bog'chasi bo'lganligi haqida xabar berilgan. Amir Nasrullo (1826-1860) davrida Rahimxonning uyi qarshisida yana bir qabul zali qurilgan. Amir Muzaffar (1860-1885) davrida arkda rus elchilari uchun uy qurilgan; Abdulahadxon davrida Arsenalning tosh binosi va chang ombori, uning ichida “g'azabxon” chuquri joylashgan bo'lib, u yerda arkda yashirincha o'ldirilgan “aybdor va begunoh” saroy a'zolarining jasadlari tashlangan.

1962-yilda arxitektor E. K. Vidyakin tomonidan “arkning sxematik rejasi tavsifi”ni nashr etishga tayyorlash uchun O. D. Chexovich rahbarligida Toshkentda arkning yig'ma rejasi tuzilgan. 1963-yilda me'mor A. S. Yakovlev rahbarligida A. K. Pisarchik, ish rejalarini qo'shimcha o'rganish asosida, O. D. Chexovich bilan kelishilgan ba'zi tushuntirishlar va tuzatishlar kiritildi¹⁴.

ARKNING SXEMATIK REJASINING TAVSIFI

Arkning asosiy kirish qismi me'moriy jihatdan ikki ustunli minoralar shaklida qurilgan bo'lib, ularning yuqori qismi panjaralar bilan bog'langan, uning ustiga ayvonxona qurilgan. Arkka kirish ikki tomoni ulkan toshlar bilan o'ralgan pandus orqali kiriladi. Pandusning uzunligi taxminan 20 m bo'lib, devorlardan biriga katta charm qamchi (Amir hokimiyatining ramzi) ilib qo'yilgan.

Darvozadan uzun qorong'i yo'lak (dolon) boshlanadi, uning ikki yon tomonida suv, qum va mahbuslar saqlanishi uchun bir nechta hujralar mavjud bo'lib, ularning birida taniqli yozuvchi Sadridin Ayniy ham bir paytlar azob chekib yotgan.

Arkdan g'arbiy tomonda, arablar bosqinidan oldingi davrda, shaharning bir paytlar odamlar bilan gavjum jamoat markazi bo'lgan Registon maydoni vujudga kelgan. XIII asrgacha u yerda devonlar (vazirliklar) ning ma'muriy binolari va zodagon amaldorlarning turarjoy saroylaridan tashkil topgan, keyinchalik esa bozor rastalari egallagan.

Ark ro'parasida qurol aslahaxona ombori, qurol-yarog' ustaxonalari, harbiy bosh qo'mondonning qabulxonasi, shuningdek, katta Poyanda masjidi, kichik mahalla masjidlari, Bozori Gusfand madrasasi va Dorul-shifo-madrasa mavjud bo'lib, u erda bo'lajak shifokorlar ta'lim olishgan, uning tarkibida kasalxona va tibbiy maslahat-yordam bo'limlari mavjud edi. Shuningdek bu maydonda don mahsulotlari, go'sht, attorlik buyumlari, choy, qog'oz, siyoh, yangi tug'ilgan chaqaloqlar uchun beshiklar, qoramol, sabzavotlar, poliz mahsulotlari, qovun, tarvuz, yog'och idishlar va boshqa mahsulotlar savdosi ham amalga oshirilgan¹⁵.

Ark - qurilish nuqtai nazaridan g'arbdan sharqqa bir oz cho'zilgan noto'g'ri to'rtburchak shaklida. Ark devorlarning uzunligi 789,6 metr, maydoni esa 3,96 gektarni tashkil etadi. Ark qal'asi mudofaa devorlari balandligi Registon maydoni sathidan 16 dan 20 m gacha o'zgarib turadi. Arkning baland kirish portali XVII asrda qurilgan galereya (nog'oraxona) bilan bezatilgan. Bu yerda kun davomida turli maqomlar ijro etilgan, ular orqali aholi vaqtni bilishardi.

Dolon XVIII asrda bosh mahalla masjidi tarzida qayta qurilgan Jome masjidiga olib boradi. Masjid u uch tomonli ayvon bilan o'ralgan to'rt ustunli ichki honadan ibirat. Ichki hona bezaklari

¹³ Саййид Мухаммад Насир ибн Музаффар. Тахкикат-и арк-и Бухара. (Исследования о Бухарском Арке) / Пер. с перс. Гуломова С. Отв. ред. Юсупова Д. — Т. : Tafakkur, 2009. — 102 p. — ISBN 978-9943-372-56-6.

¹⁴ Андреев М. С. О. Д. Чехович “Арк БухарЪ” .” Дониш” Душанбе, 1972.

¹⁵ <https://telegra.ph/ARK-06-18>

XIX asr oxiri XX asr boshlariga xosdir. Masjidning e'tiborni o'ziga tortadigan eng go'zal qismi bu - mehrob va qismlarga bo'lingan yog'och shiftidir. Bu erda so'nggi ta'mirlash ishlari 1910-1920 yillarda ganch o'yamakorligi bilan shug'ullangan taniqli o'zbek xalq ustasi Shirin Murodov ishtirokida amalga oshirildi. Hozir ushbu masjidida qo'lyozma kitoblarining noyob eksponatlari ko'rgazmaga qo'yilgan Xattotlik tarixi muzeyi joylashgan¹⁶.

Buxoro saroyiga kelgan amaldorlar otxona (saisxona) ga o'zlarining otlarini qoldirishgan. Faqat Amir otda o'tirgan holda arkga kirishi, harbiy feodallarning boshlig'i – “otaliq” va ruhoniylar orasida eng yuqori daraja – “qozikalon” rampaning yarmigacha otda ko'tarilgan, “rais”, “hokim”, “to'qsabo” “miroxurlar” rampaga chiqmasdan undan uzoqroqda otlardan tushishgan, kichikroq darajadagi savdogarlar otdan tushib uzoq masofaga piyoda borishlari kerak edi. Rampaning uzunligi taxminan 20 m, eni 3,5 m dan 5 m gacha. Dastlab rampa yog'och platformaga ega edi, shuning uchun u Taxtapul deb nomlangan. 1894-95 yillarda eskirganligi sababli, eski turdagi tekis, kuygan g'ishtlardan yasalgan Pol bilan almashtirildi. Rampaning yog'och platformasi ostida “kanaxona” bilan bog'langan bo'sh joy bor edi. Taxtapul ostidagi kanaxonada og'ir jinoyatlarni sodir etgan saroy ahli ham saqlangan. Rampadagi loglar ataylab bir-biriga mahkam bog'lanmagan va ular orasida kanaxon xonasiga havo o'tishi uchun bo'shliqlar qoldirilgan, jinoyatchi u erga tushirilganidan keyin mahkam yopilgan. “Pestokcha” - rampaning yuqorida aytib o'tilgan yon kirish joylari oldidagi devorlarga o'rnatilgan temir halqalar. Rampaning ikkala tomonida ikkita shunday halqa mavjud. Halqalar orasidagi yo'l ba'zi hollarda zanjir bilan to'sib qo'yilgan¹⁷.

REFERENCES

1. Андреев М. С. О. Д. Чехович “Арк Бухары” .” Дониш” Душанбе, 1972
2. АБУ БАҚР МУҲАММАД ИБН ЖАЪФАР НАРШАХИЙ БУХОРО ТАРИХИ УЗБЕКИСТОН ССР «ФАН» НАШРИЕТИ ТОШКЕНТ, 1966. С. 28.
3. Саййид Мухаммад Насир ибн Музаффар. Тахкикат-и арк-и Бухара. (Исследования о Бухарском Арке) / Пер. с перс. Гуломова С. Отв. ред. Юсупова Д. — Т. : Tafakkur, 2009. — 102 p. — ISBN 978-9943-372-56-6.
4. Некрасова Е. Г. К истории сложения стен арка Бухары (новые археологические данные) // Из истории культурного наследия Бухары. — Ташкент: «Узбекистан», 1990. — С. 15-27
5. Umarov B, Qo'yliyev U M. S. Andreev The great Eastern Scientist// International journal of Philosophical studied and Social Sciences Vol: 2, Issue: 3|| 2022 ISSN-E: 2181-2047, ISSN-P: 2181-2039
Internet saytlari:
6. www.bukharamuseums.uz
7. <https://meros.uz/object/buxoro-ark-qorgoni>
8. <https://telegra.ph/ARK-06-18>

¹⁶ <https://telegra.ph/ARK-06-18>

¹⁷ Андреев М. С. О. Д. Чехович “Арк Бухары” .” Дониш” Душанбе, 1972

ЗНАЧЕНИЕ НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ АБУ РАЙХАНА БЕРУНИ В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ КАРАКАЛПАКСТАНА

Керанова Райгуль Куандиковна

студент 4 курса

Ажинияз атиндаги НМПИ, исторический факультет.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8391096>

Аннотация. В данной статье мы поговорим об Абу Райхане Беруни и его научном наследии, роли его научного наследия в изучении истории Каракалпакстана.

Ключевые слова: Беруни, Кат, закон природы, минералогия, геодезия, астрономия, филология, Ближний Восток.

THE SIGNIFICANCE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ABU RAYHAN BERUNI IN THE STUDY OF THE HISTORY OF KARAKALPAKSTAN

Abstract. In this article we will talk about Abu Rayhan Beruni and his scientific heritage, the role of his scientific heritage in the study of the history of Karakalpakstan.

Key words: Beruni, Kat, law of nature, mineralogy, geodesy, astronomy, philology, Middle East.

ВВЕДЕНИЕ

Аль Беруни является автором великого ученого Хорезма, обширного собрания работ, касающихся истории, географии, филологии, астрономии, математики, геодезии, минералогии, фармакологии, геологии и многих других.

Беруни был первым человеком на Ближнем Востоке, определившим окружность Земли, заявив, что Земля может вращаться вокруг Солнца. Не будет преувеличением сказать, что Беруни был настоящим средневековым восточным учёным науки. Американский историк Дж.Сартон сказал о великом ученом: «Астрономия и математика, астрология и география, антропология и этнография, археология и философия, ботаника и минералогия обеднели бы без его великого имени». МАТЕРИАЛЫ И ОБСУЖДЕНИЕ: Полное имя — Абу Райхан Мухаммад ибн Ахмад аль-Бируни. Он родился 4 сентября 973 года в городе Кат, древней столице Хорезма.

Информации о ранней жизни Беруниса мало, известно только, что Чин был сиротой. Его прозвали «любопытным» из-за большого носа. Однако под его слепой внешностью скрывается обладатель изящного ума, а его министр и двоюродный брат Хорезмшах подпадает под иракского Назари. На старости лет Беруниус писал: «...Иракская семья дала мне хлеб и вывела меня среди людей...» [Он обладал прекрасными математическими и философскими познаниями. Это, в свою очередь, требовало нервов, чтобы определить развитие математики, в частности плоской и сферической тригонометрии с одной стороны, а точнее с другой. Достижения Беруни в этих областях послужили беспрецедентным достижением на протяжении нескольких столетий.

Беруни почти точно определил радиус Земли (более 6000 км), исходя из того, что оно имеет круглую форму. Беруний на основе некоторых астрономических задач перенял и усовершенствовал прогрессивные идеи древнегреческих и древнеиндийских философов: темные тела, т.е. ту же огненную природу Солнца и звезд; Определил движение звезд и определил их гигантские размеры по отношению к Земле; Изучил гравитацию Земли. Подтвердив, что Солнце вращается вокруг Земли, а не вокруг нее, Беруний положил конец

все спекуляции относительно одобрения Птолемеем мировой геоцентрической системы. Он родился в столице Кэт, и его интерес к науке вырос с юных лет. Позже Беруни учился у известного ученого Абу Насра Мансура ибн Ирака ибн. Он написал несколько работ по иракской астрономии, геометрии и математике. 12 он посвящает Беруни.

Помимо родного языка Беруни, есть еще несколько языков: арабский, согдийский, персидский, сирийский, греческий и древнееврейский языки, позже он изучает санскрит в Индии. Беруни занимался астрофизикой, математикой, геодезией, географией и минералогией и естественными науками, он также отличался как известный историк, хронолог и лингвист. Он энциклопедичен, потому что он в совершенстве изучил почти все науки своего времени, известен как известный человек и богато награжден за свои непрекращающиеся исследования во многих областях науки. Согласно одному из его научных трудов, он жил в Хорезме в 990 году.

Важные астрономические наблюдения он проводил в городе Кат. Он сам изобрел астрономические инструменты для наблюдений. Среди дворян Хорезма борьба за престол позволила учёному продолжить научную работу он был вынужден покинуть родину в 22 года из-за неуплаты и долгого проживания Джурджана на юго-восточном побережье Каспийского моря как мигрант в городе. Беруни «Осор аль-Бакия ан алкурун аль-холия» («Памятники, оставленные древними народами»). Значение научного, культурного наследия Абу Райхана Беруни и его роль в развитии науки Абу Райхана Беруни, научное и культурное значение наследия и его науки, его место в развитии. Начал писать свои произведения во время эмиграции в Джурджона и завершил ее в 1000 году. «Артефакт аль-Бакия» принес Беруни большую известность и привел его во все области науки, показав, что он великий ученый, который интересуется.

Кроме того, Беруний Джурджон написал более 10 работ по истории астрономии и астрономии Беруни Хорезма. Новый правитель страны Абу Аббас Маъмун II ибн Маъмун был вызван в столицу Ургенч. С большой честью Хорезмшах принял. Беруни был создан под непосредственным руководством Маъмуна в Ургенчских работах в научном центре. Оккупация Хорезма Махмудом Газневи изменила угрозу жизни Беруни. Его казначей вместе со всеми учёными во дворце хорезмшаха увозят в качестве пленника в город. Беруни жил в Газне в 1017-1048 годах. С одной стороны, его жизнь окончательно сложилась трудной, а с другой стороны, научная жизнь была наиболее продуктивным периодом для его деятельности.

Беруни «Знаменитый Хорезм». «Люди» также были созданы в этот период. Свой важный астрономо-географический труд «Тахдид нихийот аль-амониа ли ташидимасофат аль-масокин» («Между жилыми районами, определяющими окончательные границы мест для проверки расстояния» – «Геодезия») был завершен в 1025 году. Беруни «Начало» искусством астрологических понятий» также был написан в 1029 году в Газне. Завершился год «Индии». Махмуд Газневи умер, и на трон взошел его сын Масуд. За этот период состояние Беруни значительно улучшилось. Закон астрономии Масуда посвятил свою работу султану Масуду. Якутский один из учёных того столетия пишет: «Закон Масуда» — книга по математике и астрономии, стерла следы всех написанных книг». После составления Беруни списка своих трудов он написал ещё две важные книги. За эти годы Беруни написал несколько книг по географии, узнал вещи, животных, некоторые районы

Каракалпакстана и дал свои заключения об истории этого края. Один из таких «минералогий», этот трактат является центральным для своего времени. Минералогия в Азии, на Ближнем Востоке и даже в Европе. Это лучшие и не имеющие аналогов работы в этой области. Последняя работа Беруни - "Здоровая рукопись книги о растениях" найдена в Турции в 30-е годы 20 века. Работа известна как «Сайдона», в которой Беруний Востока, особенно Центральной, дает полное описание лекарственных растений, произрастающих в Азии. Ученик Беруни, по словам Абул Фадла ас-Серахси, умер 11 декабря 1048 года. Беруни оставил последним поколениям великое научное наследие.

Эпохи Беруни более 160 переводов различных областей науки, произведений разного размера, мы знаем, что остались переписки. В большом размере выше показаны помимо его труды по астрономии, астрологии, математике, геодезии, геологии, минералогии, географии, арифметике, медицине, фармакологии, истории, филологии. Он создал ряд трактатов по этим вопросам и с санскрита на арабский, с арабского языка. Он делал переводы на санскрит и писал стихи, а также занимался художественным творчеством. «Введение в астрологию», «Ключ к астрономии», «Книга Солнца, исцеляющего душу», «О необходимости двух действий», «Принципы умножения», «Санскритский перевод Птолемея Альмагести», «Полезные вопросы. и правильные ответы», «Исправление элементов Фергани», «Осторожность тюрков», «Белые одежды» и сведения о карме», «Сборник стихов», «Аль-Муканна», «Перевод сведений об Ибн Сине», «Переписка с Ибн Синой» является одним из них. [5.63] **ВЫВОД:** Короче говоря, Беруни является одним из важнейших людей в истории и человеком, внесшим большой вклад в развитие и совершенствование истории Каракалпакстана.

Христиан Иоаннис Бар Эбрей, сирийский историк и врач, живший в XIII веке (1226–1286), оценивает Беруни следующим образом: «В те минувшие годы грек и индеец Абу Райхан Мухаммад ибн Ахмад аль-Беруни, пересекший море философии приобрел известность в прошлых науках. Он является специалистом по математике, создал ряд важных книг в этой области. Он отправился в Индию и прожил там несколько лет, учился своему искусству у индийских философов и обучал их греческой философии. Его труды чрезвычайно многочисленны, зрелы и чрезвычайно надежны. Одним словом, среди его коллег в свое время, после этого и до сих пор такого ученого в науке астрономии и основах и тонкостях этого времени не было ни одного глубоко знающего ученого.

Абу Райхан Беруни считал, что в природе все существует и изменяется по законам самой природы, а постигнуть эти законы можно только с помощью науки. Его основные работы посвящены математике и астрономии, которые имели огромное практическое значение для хозяйственной жизни Хорезма - для поливного земледелия и торговых путешествий. С 1017 года, после завоевания Хорезма султаном Махмудом Газневи, жил в Газне при дворе султана Махмуда и его преемников Масуда и Маудуда, участвовал в походах Махмуда в Индию, где прожил несколько лет. Совершенные в эти годы путешествия в Индию вылились в написание фундаментального труда «Разъяснение принадлежащих индийцам учений, приемлемых разумом или отвергаемых» («Индия», закончен в 1030 г.). Плодотворный период деятельности в Газне стал самым продуктивным в творчестве Аль-Беруни. В завершённом в 1030 г. труде «Индия» Аль-Беруни дал детальное описание быта, культуры и науки индийцев, изложил их религиозно-философские системы.

Абу Райхан Беруни пользовался в своей работе сравнительным методом: «Я привожу теории индийцев, как они есть, и параллельно с ними касаюсь теорий греков, чтобы показать их взаимную близость», – писал он.

При этом он ссылался на Гомера, Платона, Аристотеля, Галена и других греческих авторов, сопоставлял индийскую и исламскую мысль, особенно выделяя учение суфиев как наиболее близких к индийским теориям санхьи и йоги. При сравнении обычаев разных народов упоминал особенности быта славян, тибетцев, хазар, тюрков. Наряду с работой над «Индией» Беруни сделал перевод «Санхьи» и «Йогасутры Патанджали» на арабский язык и переложение «Начал» Евклида и «Алмагеста» Птолемея на санскрит.

Беруни, владея арабским, персидским, греческим, сирийским языками, а также санскритом, способствовал выработке принципов перевода естественно-научной терминологии с одного языка на другой. Экспериментальное знание Абу Райхан Беруни противопоставлял умозрительному. В старости он потерял зрение, но до последней минуты своей жизни считал главным «механизмом» продолжения жизни бодрый дух. Тело его было предано земле в 1048 году в Газне.

Для увековечения памяти великого ученого родной город Беруни назван в его честь в 1957 году. В 1973 году в Узбекистане по инициативе академика И. М. Муминова проводились мероприятия, посвященные 1000-летию со дня рождения Абу Райхана Беруни. Примечательно, что институт Востоковедения в Ташкенте носит имя Абу Райхана Беруни, также станция метро названа в его честь. Памятники Беруни установлены в Ташкенте и Тегеране. Имя Аль-Беруни носил Ташкентский политехнический институт. В его честь названы лунный кратер и астероид 9936 Беруни. Известный ученый С. П.

Толстов посвятил свою монографию «По следам древнехорезмийской цивилизации» Абу Райхану Беруни.

REFERENCES

1. https://uz.wikipedia.org/wiki/Abu_Rayhon_Beruniy
2. <https://arboblar.uz/uz/people/abu-rajkhan-beruni>
3. <http://xorazmiy.uz/oz/pages/view/453>
4. "Beruniy". O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi (in Uzbek). Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. 2000–2005.
5. Iskandar, Abdulla (9 February 2008). "Fears over Amu Darya's rage" (in Uzbek). RFE/RL's Uzbek Service. Retrieved 24 January 2015.
6. Soliyev, A.S. Shaharlar geografiyasi [Geography of cities] (PDF) (in Uzbek).
7. "Classification system of territorial units of the Republic of Uzbekistan" (in Uzbek and Russian).
8. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
9. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 196-203.

10. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
11. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.
12. Maksetbaevich O. K. Ethnodemographic procesess at the headquarters of amudarya on the EVE of the 1916 uprising //Journal of Critical Reviews. – 2020. – Т. 7. – №. 11. – С. 391-395.
13. Кошанов Б. А., Отегенов Х. М., Ержанова Г. М. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН ТАРИХШУНОСЛИГИНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ //ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ. – 2022. – №. SI-3.
14. Rametullaevich K. A., Makhsetbaevich U. K. The Struggle of the Working People of Karakalpakstan against Social and Colonial Oppression in 1916 in Chimbay //resmilitaris. – 2023. – Т. 13. – №. 1. – С. 2980-2984.
15. Отегенов Х., Ҳакимниязов К. НАРОДНОЕ ВОССТАНИЕ 1916 ГОДА В ХИВИНСКОМ ХАНСТВЕ И АМУДАРЬИНСКОМ ОТДЕЛЕ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ //ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА. – 2015. – Т. 27. – №. 2. – С. 50-55.
16. Отегенов Х. К оценке восстаний в Хивинском ханстве и Амударьинском отделе в 1916 г //Каспийский регион: политика, экономика, культура. – 2019. – №. 2 (59). – С. 31-36.

СОВРЕМЕННЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКСПЕРТНО-КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Нурумбетова Садокат Аллаяровна

Научный секретарь Академии МВД Республики Узбекистан, доктор философии
юридических наук (PhD), доцент.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8391271>

Аннотация. В статье подробно анализируются теоретические, правовые и практические аспекты процесса информационного обеспечения судебно-экспертной деятельности государственных судебно-экспертных учреждений, имеющих на практике возможности компьютерных технологий для организации электронной информационной системы. Внесены конкретные предложения и рекомендации по восполнению имеющихся пробелов в некоторых статьях Закона Республики Узбекистан «О судебной экспертизе».

Ключевые слова: судебно-экспертные учреждения, экспертная деятельность, структурированные информационные ресурсы, профессиональный эксперт, сведения, современная информатизация, картотека, коллекция.

MODERN OPPORTUNITIES AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT EXPERT-CRIMINALISTIC ACTIVITY.

Abstract. The article analyzes in detail the theoretical, legal and practical aspects of the process of information support for forensic activities of state forensic institutions, the possibilities of computer technologies available in practice for organizing an electronic information system. Concrete proposals and recommendations were made to fill the existing gaps in some articles of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Forensic Expertise".

Key words: forensic institutions, expert activity, structured information resources, professional expert, data, modern informatization, card index, collection.

Современные международные стандарты подразумевают в качестве основной задачи эффективное гарантирование натуральных и гражданских прав человека. В нашей республике также защита прав и свобод граждан начинается с обеспечения их Конституцией- основным законом государства. Наряду с этим соответствующими законами установлена неотвратимость наказания, устанавливаемого в зависимости от степени опасности деяний против прав и свобод человека.

С точки зрения законодательства установлена доказательная сила экспертного заключения наряду с другими формами доказательств, в частности статья-81 Уголовно-процессуального кодекса Республики Узбекистан гласит “Доказательствами по уголовному делу являются любые фактические данные, на основе которых в определенном законом порядке орган дознания, следователь и суд устанавливают наличие или отсутствие общественно опасного деяния, виновность лица, совершившего это деяние, и иные обстоятельства, имеющие значения для правильного разрешения дела. Эти данные устанавливаются: показаниями свидетеля, потерпевшего, подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, заключением эксперта, вещественными доказательствами, материалами звукозаписи, видеозаписи и кинофотосъемки, протоколами следственных и судебных действий и иными документами”. Экспертное заключение является документом в

письменной форме, составляемым судебным экспертом или комиссией судебных экспертов и отражающим ход проведения и результаты судебно-экспертных проверок¹⁰⁶.

Судебная экспертиза — процессуальное действие в гражданском, экономическом, уголовном и административном судопроизводстве, направленное на установление обстоятельств дела и состоящее в проведении судебно-экспертных исследований и даче заключения судебным экспертом на основе специальных знаний в области науки, техники, искусства или ремесла¹⁰⁷. Высокое место, которое, наряду с другими доказательствами, в нашей стране занимает в экспертное заключение для установления наказания за противозаконные действия наглядно отражается в определениях, установленных данными правовыми основами. Именно поэтому эффективное использование экспертной деятельности считается одним из важных требований сегодняшнего дня. В связи с этим возникают вопросы о роли эксперта в судебно-экспертной деятельности, о наличии в его деятельности ошибок, недостатков или проблем. Необходимо глубоко поразмыслить над тем, что можно сделать в этом направлении. Исходя из требований времени, можно заметить, что, согласно статистического анализа преступного мира, самым высоким показателем по своей, совершаемости обладают преступления, связанные с мошенничеством показатели преступлений, совершаемых посредством компьютерных технологий, также занимают не самое последнее место в этом списке. Если это входит в число проблем касательно процесса исследований, то оно чётко прослеживается в деятельности органов внутренних дел в рамках проблем, связанных с рабочей деятельностью эксперта, с объёмом его работы, в том числе по вопросам привлечения его к участию в мероприятиях вне рамок его компетенции, отсутствия временных возможностей для работы над собой с целью повышения профессиональной эффективности, недостаточными возможностями, ввиду огромного количества новой информации, её восприятия и ознакомления.

Среди проблем в деятельности эксперта также прослеживается острая нужда в совершенствовании имеющихся или внедрении новых видов экспертизы в свете возникновения всё более новых сфер деятельности на пути развития Нового Узбекистана. Это выражается в недостаточной сформированности школы экспертов во всех регионах нашей республики по вопросам исследования задач, связанных со стандартизацией цен на продукцию и сырьё, ввозимые на территорию нашего государства из-за рубежа, и с проблемами установления цен на продукцию с учётом их ежедневного роста.

Возникновение некоторых проблем при строительстве зданий, одно замечательнее другого, в регионах нашей республики, которые изо дня в день становятся краше, а также случаев, ожидающих своего разрешения при установлении права собственности на имущество между гражданами, требуют обращения к экспертизе строительной техники. Мы не можем утверждать, что данный вид экспертизы не функционирует, однако недостаточная его организация во всех регионах нашей страны указывает на наличие недостатков в методике по данному вопросу. Один простой пример: большинство новостроек возводятся путём сноса функционировавших на протяжении многих лет жилых

¹⁰⁶ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан. <https://lex.uz/docs/111460>.

¹⁰⁷ Закон Республики Узбекистан «О судебной экспертизе» от 2 июня 2010 года // <https://lex.uz/docs/1633102>

зданий граждан и выделения взамен их владельцам земельных участков или жилья на другой территории, или выплаты им денежной компенсации. Однако не всегда данные ситуации разрешаются положительно. Становится очевидным возникновение проблем в экспертных исследованиях при разрешении задач, возникающих на основе поступающих обращений граждан, недовольных качеством решения вопросов компенсации земли, зданий, строений, израсходованных на них средств и материалов, в том числе при изучении кадастровых вопросов.

Также имеется ряд проблем, связанных с рекламой и убеждающими источниками в социальных сетях, поддельными деньгами и документами, являющимися составной частью преступлений, связанных с мошенничеством. Нередки случаи предъявления поддельных документов для вхождения в доверие и обмана людей¹⁰⁸. Ясно, что у граждан нет возможности напрямую проверить подлинность данных документов путём предъявления на экспертизу, и не всегда присутствует желание обращения в правоохранительные органы, потому что для человека, ищущего путь к своей нужде, это кажется последним действенным путем для решения его проблем.

Как можно найти решения этих и подобных их проблем в свете непрестанно развивающейся судебно-экспертной деятельности? В первую очередь, необходимо урегулировать рабочую деятельность эксперта так, как это указано в её правовых основах, то есть, расширить возможности полного использования объёма своих прав и обязанностей, принять меры по непривлечению экспертов к работам, не входящим в их компетенцию, усовершенствовать курсы повышения квалификации экспертов с использованием инновационного образования нового типа, ограничивающегося стандартизированным повышением уровня саморазвития, знаний и навыков эксперта, внедрить в практику и широко использовать зарубежный опыт в данном направлении¹⁰⁹. Эта же самая задача поставлена Постановлением Президента РУз № ПП-4125.

Следующей задачей является внедрение новых видов экспертизы и совершенствование исследования, в методиках которой присутствуют недостатки. Окинув взглядом историю современной экспертизы, можно заметить огромные изменения, произошедшие с ней за последнее время¹¹⁰, так как, в отличие от современной экспертизы, количество её видов было не таким большим, кроме того, они проводились по устоявшимся традициям, без использования или с использованием недостаточно сформированных технологий и инновационных разработок. С развитием современности в данной сфере происходят крупные изменения. Однако нетрудно заметить отсутствие попыток остановиться на достигнутом. Тому доказательством в том числе является налаживание негосударственной судебно-экспертной деятельности с целью материального обеспечения ряда проводимых научных исследований, ввоза новых иностранных технологий. Однако, несмотря на такое положение вещей, рекомендуется при проведении исследований переходить на оцифрованные экспертные заключения, так как это позволит рационально и эффективно использовать время.

¹⁰⁸ <https://www.xabar.uz/huquq/firibgarlik-ozni-nima-nega-odamlar-tez-va-kop-aladanadi>

¹⁰⁹ ПП № 4125 «О мерах по дальнейшему совершенствованию судебно-экспертной деятельности»
<https://lex.uz/docs/4172023>

¹¹⁰ <http://diss.natlib.uz/ru-RU/Researchwork/OnlineView/>

Исходя из вышеуказанных мнений, предлагается отразить в законодательных актах, касающихся судебно-экспертной деятельности, отразить следующие задачи, необходимые для достижения цели по совершенствованию деятельности экспертно-криминалистических отделов:

- разработка критериев организации управления электронной информатизацией экспертно-криминалистической деятельности в системе Министерства внутренних дел;
- определение направлений использования электронной информатизации в экспертно-криминалистической деятельности;
- внедрение порядка плодотворного и оперативного использования электронной информатизации в экспертно-криминалистической деятельности;
- поэтапное наполнение базы электронной информатизации экспертно-криминалистической деятельности необходимой информацией;
- внедрение системы непрерывного обеспечения электронной информатизации различными достижениями науки и техники и организация контроля;
- организация создания в системе электронной информации образцов заключений проводимых экспертиз и результатов аналитики по ним;
- рекомендуется введение в Закон “О судебной экспертизе” Республики Узбекистан новой статьи 27² под заголовком “Электронная информатизация деятельности государственных учреждений судебной экспертизы” и наполнить её текстом следующего содержания: “Информационное обеспечение государственных учреждений судебной экспертизы- это информационная система, обеспечивающая формирование, систематизацию и использование информационных ресурсов, необходимых для организации эффективного проведения судебной экспертизы и успешного решения задач, поставленных перед судебными экспертами в процессе экспертных исследований (поиск, приём необходимой информации, внесение новых данных, и т.п.)” .

Вместо заключения необходимо отметить, что в какой бы форме ни проводилась информатизация и цифровизация современной профессиональной экспертной деятельности, они всегда будут служить одной цели- улучшению качества проводимых исследований. А это, в свою очередь, повысит достоверность и надёжность экспертных заключений и ещё более укрепит доказательную базу результатов экспертной деятельности, выраженную в форме экспертных заключений и выступающих в качестве составных элементов информации, собранной в ходе предварительного следствия и дознания.

REFERENCES

1. Закон Республики Узбекистан «О судебной экспертизе» от 2 июня 2010 года // <https://lex.uz/docs/1633102>
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан. <https://lex.uz/docs/111460>.
3. ПП № 4125 «О мерах по дальнейшему совершенствованию судебно-экспертной деятельности». <https://lex.uz/docs/4172023>
4. Маматкулов Т. Б., Закурлаев ва бошқ А. К. Ўзбекистон Республикасининг «Суд экспертизаси тўғрисида»ги қонунига шарҳ. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2017. – 176 б.

5. Об утверждении Концепции развития экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел Российской Федерации на среднесрочную перспективу (2016–2018 гг.): приказ МВД России от 24 ноября 2016 г. № 758. Доступ из справ.-правовой системы «Консультант Плюс».
6. *Ш.Х. Иномжонов.* Жиноят процессида далилларни тақдим қилиш ва улардан фойдаланиш муаммолари. Монография. Т-2006. 177 б.
7. <http://diss.natlib.uz/ru-RU/Researchwork/OnlineView/34231>.
8. <https://www.xabar.uz/huquq/firibgarlik-ozni-nima-nega-odamlar-tez-va-kop-alldanadi>

**TILSHUNOSLIK FANLARINI ÓQITISH ASOSIDA QORAQALPOQ MAKTAB
ÓQUVCHILARINING LINGVISTIK KOMPETENCIYALARINI METODIK
RIVOJLANTIRISH.**

Abdurazaxova Shaydagúl

NMPI stajor-izlanuvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8391393>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf óquvchilarida bolalar adabiyoti orqali til kompetensiyalarini shakllantirishning ilmiy-nazariy asoslari keltirilgan. Maqolaning saviyasi shu mavzuda xorijlik va mahalliy olimlarning tadqiqot ishlari ham yoritilgani bilan belgilanadi.

Kalit sózlar: til, tilshunoslik, lingvistik kompetensiya.

**METHODICAL DEVELOPMENT OF LINGUISTIC COMPETENCIES OF BLACK
SCHOOL STUDENTS ON THE BASIS OF THE ASSIMILATION OF LINGUISTIC
DISCIPLINES.**

Abstract. This article presents the scientific-theoretical foundations of the formation of language competences in primary school students through children's literature. The level of the article is determined by the fact that the research works of foreign and local scientists on this topic are covered.

Key words: language, linguistics, linguistic competence.

**МЕТОДИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ЯЗЫКОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ
КАРАКАЛПАКСКОЙ ШКОЛЫ НА ОСНОВЕ ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКОВЫХ
ДИСЦИПЛИН.**

Аннотация. В данной статье представлены научно-теоретические основы формирования языковых компетенций у учащихся начальных классов посредством детской литературы. Уровень статьи определяется тем, что освещаются исследовательские работы зарубежных и отечественных ученых по данной теме.

Ключевые слова: язык, лингвистика, языковая компетенция.

Respublikamiz umumtálim maktablarida ona tilini óqitishda óquvchilarning nutqini óstirish, lugát ustida ishlash, tálim oluvchilarning ijodiy fikrlashlariga zamin yaratish va darslarni integrativ yondashuvlar asosida tashkil etish borasidagi muammolar bir qator olimlarimiz tomonidan tadqiq etilgan.

Bugun kunda tálim sohasida kompetensiya, kompetentlilik kabi tushunchalar muomalada juda keng foydalanilmoqda. Bu sózning asl máno-mazmuni nimalardan iborat?

Kompetensiya (“competence”, “to compete” sózidan kelib chiqib) sózi ózida “musobaqalashmoq”, “raqobatlashmoq”, “bellashmoq” mánolarini ifodalaydi. Sózma-sóz tarjima qilganda “musobaqalashishga layoqatlilik” mánosida ifodalanadi. Atamaning mohiyati shundan iboratki, “samaradorlik”, “moslashuvchanlik”, “yutuqlilik”, “uquvlilik”, “muvaffaqiyatlilik”, “natijalilik”, “tushunuvchanlik”, “xususiyat”, “sifat”, “miqdor” kabi tushunchalar bilan tasniflanadi.

Yuqoridagi málumotlardan kórinib turibdiki, lingvistik kompetensiya óquvchilarda tilning grammatikaga oid bilimlarini rivojlantirish va ózbek tilining keng imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda óquvchilar óz fikrlarini tógrí, izchil, ravon va mánoli, shu bilan birga tinglovchiga tushunarli tarzda bayon etishini shakllantirishdan iborat.

Tilning grammatikga oid bilimlari deyilganda esa biz tilshunoslik fanining bólimlari: fonetika – tovushlar, leksikalogiya - sózlarning lug'aviy boyligi, sózning tarkibi, sóz yasalishi, morfologiya - sóz shakllari, sintaksis - sóz tuzilishi va qurilishi, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublariga oid tushunchalarni egallashi tushuniladi.

Mazkur kompetensiyani rivojlantirish mazmuni óquvchilarda fikr va mulohazalarini óz ona tilida erkin, aniq, qisqa, ravon va tushunarli tarzda bayon eta olishiga, óz nutqida adabiy til normalariga rioya qilgan holda sózlash, imlo va uslubiy xatolarsiz fikr almashishga yordam beradi. Umumtálim maktablarida mazkur kompetensiyalarga ega óquvchini tarbiyalash “Ona tili” fanining zimmasidadir. Biroq amaldagi darsliklarimiz lingvistik bilimdon óquvchini qay darajada tarbiyalamoqda?!

Olima G.Yusupovaning “Bólajak pedagoglarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash tálimdan foydalanish metodikasi” nomli tadqiqoti natijasida bólajak pedagoglarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash tálimdan foydalanishning tanishuv, ijodiy qism, baholash bosqichlari, ózbek tilini bilish darajasini xalqaro mezonlar asosida baholash texnologiyalari aniqlashtirilganligini kórishimiz mumkin .

Bolalar adabiyoti orqali boshlang'ich sinf óquvchilarining lingvistik kompetensiyalarini shakllantirish metodikasini yaratish maqsadini amalga oshirish uchun bir qator vazifalar ishlab chiqildi. Mazkur vazifalar quyidagilar etib belgilandi:

- ona tili darslarida óquvchilarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirish yuzasidan pedagogik va metodik imkoniyatlarni tahlil qilish;
- boshlang'ich sinf óquvchilarining lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishning didaktik komponentlarini yaratish, mavjudlarini takomillashtirish;
- ilgor pedagogik va axborot texnologiyalari yordamida lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishdagi didaktik jihatlarini belgilash;
- boshlang'ich sinf óquvchilarining lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishning ilmiy-metodik taminotini takomillashtirish;
- “Ona tili va óqish savodxonligi” darsligini tahlil qilish va darslik mavzularini mustahkamlashga xizmat qiluvchi qóshimcha metodik adabiyotlar ishlab chiqish.

Mazkur vazifalarning amaldagi holati boshlang'ich sinf óqituvchilari uchun óquvchilarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish uchun xizmat qilsa, óquvchilar uchun esa maktabda olgan bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi. Mazkur tadqiqot natijalari tálim sifatiga ijobiy tásir etadi.

Madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi haqida gapirar ekanmiz avvalo, kompetensiya sózining tom mánosiga e'tibor qaratishimiz lozim. Shunday ekan “Kompetensiya” tushunchasi lotincha “competere” – *mos kelmoq* sózidan olingan bólib, “**óz kasbiga yaroqli, loyiq**” degan mánoni anglatadi.[1] Bundan tashqari ushbu sóz keng mánoda umumiy yoki muayyan keng qamrovli masalalarni yechishda mavjud bilim va kónikmalarni amaliy tajribada qóllay olishni ham anglatadi. Demak, kompetensiya –kutilgan natijaga olib keluvchi faoliyat, egallangan bilim, kónikma va malakalarni amaliyotda qóllay olish layoqatidir.

Tilshunoslik tarixiga nazar tashlaydigan bólsak “kompetensiya” atamasi ilk bor XX asr órtalarida N.Xomskiy tomonidan qóllanilgan bólib, tildan foydalanish jarayonida faoliyatga yónaltilgan bilim, kónikma va malakalar majmui sifatida baho beradi. Uning izdoshlari bólgan bázi bir olimlar esa ushbu tushuncha kompetensiyaviy yondashuv sifatida talqin etilgan. Bunda

kompetentlilik va kompetensiyaviy yondashuv tushunchalari tálimda natijaviylikni kórsatuvchi omillar sifatida qayd etiladi.

“Kompetentlik”– subyekt va uning faoliyatiga berilgan tavsif bólib, u kópincha, turli málumotlar beradigan lug’aviy-me’yoriy adabiyotlarda “biror-nima haqida fikr yuritish, óz fikr-mulohazasini bildirish imkonini beradigan bilimlarni chuqur egallash” deya táriflanadi. Boshqacha aytganda, kompetentlik –avvalambor, ishni bajarish (maqsadga erishish) uchun nimalar zarur ekanligini tushunishning chuqur bilimlarga asoslangan darajasidir. Kasbiy kompetentlik esa kasbiy faoliyatga oid masalalarni hal etishda bilim va kónikmalarni amaliy tajribada samarali qóllay olish mahoratidir.

R.P. Milrudning fikricha: “...kompetensiya –shunday alohida faoliyat sohasiki, bunda individ(shaxs) yuqori darajadagi ózlashtirilgan yutuqlar strategiyasini namoyish qiladi. Tajriba, mavjud bilimlar va doimiy óz ustida ishlash asosida atrofdagi borliqning turli sohalarida qanday xatti-harakatlarni amalga oshirish kerakligi haqidagi strategiyalar, malaka va amaliy bilimlar olish maqsadida amalga oshiriladigan xatti-harakatlardir. Demak, kompetentlilik –shakllangan malaka va egallangan amaliy bilimlar asosida muvaffaqiyat strategiyalarini ózlashtirish hisobiga samarali faoliyat yuritish qobiliyatidir. Shuning uchun kompetentlikni zamonaviy tushunish insonda ham óz imkoniyatlarini ishga solish va muayyan funksiyalarni bajara olish qobiliyati hamda unga mustaqil va mas’uliyatli harakat qilishi uchun imkon beradigan ruhiy holatlarning mavjudligini óz ichiga oladi.

Óquv jarayoniga kompetensiyaviy yondashuvni tatbiq etish muammosi óz tarixiga ega bólib, kelib chiqishiga kóra, N. Xomskiy, R. Uayt, J. Raven, D. Xayms kabi chet mualliflar tadqiqotlariga borib taqaladi.

Bizning respublikada tálimga kompetensiyaviy yondashuvning joriy qilinishi ushbu yondashuv asosida Davlat tálim standartining takomillashtirilishiga, uzluksiz tálim tizimining barcha bosqich óquv dasturlari va darsliklari mazmuniga ózgartirishlar kiritilishiga olib keldi. Kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirilgan va Ózbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2017 yil 8 aprelda tasdiqlangan Davlat tálim standartida umumiy órta tálim bosqichida óquvchilarning yosh xususiyatlariga mos ravishda tayanch va xususiy kompetensiyalar shakllantirilishi talablari belgilab berilgan. Tayanch kompetensiyalar sifatida kommunikativ kompetensiya, axborotlar bilan ishlash kompetensiyalari, ózini ózi rivojlantirish kompetensiyalari, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyalari, milliy va umummadaniy kompetensiya, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bólish hamda foydalanish kompetensiyalari belgilangan. Bugungi kunda barcha fanlar bóyicha Davlat tálim standartlarida kompetensiyaning turlari aks ettirilgan va xususiy fanga oid kompetensiyalar ishlab chiqilgan. Davlat tálim standartlarida, xususan, chet tillarni óqitish bóyicha quyidagi kompetensiyalar belgilangan:

Lingvistik kompetensiya yáni bunda til materialini (fonetika, leksika, grammatika) haqida bilimlar va nutq faoliyati turlari (tinglab-tushunish, gapirish, óqish va yozish) bóyicha kónikmalarni egallash nazarda tutiladi. Sotsiolingvistik kompetensiya sózlovchining biror-bir nutqiy vaziyat, kommunikativ maqsad va xohish-istagidan kelib chiqqan holda kerakli lingvistik shakl, ifoda usulini tanlash imkonini yaratadigan kompetensiya hisoblanadi. Órganilayotgan chet tilda kommunikativ vaziyatda tushunmovchiliklar paydo bólganda takroran sórash, uzr sórash va hokazolar orqali murakkab vaziyatlardan chiqib keta olish qobiliyatini nazarda tutadigan kompetensiya bu pragmatik kompetensiyadir.

Kompetentlilik yondashuvining shakllanishi tálimni taraqqiy ettirish talabi, zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga moslashish yóllarini qidirish bilan boǵliq hisoblanadi. Kompetentlilik yondashuvi shaxsda bilimlardan tashqari amaliy vazifalarni hal etish qobiliyatini shakllantirishga intilishini ham aks ettiradi. Kasbiy faoliyat mazmunining ózgarishi, yangi texnologiyalarni qóllash, ózgacha miqyosdagi tayyorgarlikni, umumtálim asosi maktabdanoq shakllantiriluvchi kasbiy tayyorgarlikni taqozo etadi.

Yuqorida keltirib ótilgan ushbu kompetensiyalar talabalarning chet tilidagi kommunikativ kompetensiyalarini shakllanishga olib kelishi kózda tutiladi. Bundan kórinib turibdiki, kommunikativ kompetensiya ham tayanch kompetensiyalar asosida turadigan ham xususiy kompetensiyalar jamuljamidan kelib chiqadigan, kompetentlikni táminlab berishga xizmat qiladigan asosiy kompetensiyadir. Óz navbatida kommunikativ kompetentlilik, lingvistik, sotsiolingvistik, diskursiv, strategik, ijtimoiy-madaniy va ijtimoiy kompetensiyalarni kabi kompetensiyalarni óz ichiga oladi.

REFERENCES

1. Ózbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. “Ózbekiston nashriyoti” Toshkent-2021.
2. Axmedova G.M. Ózbek tili darslarida óquvchilar nutqini yasama sózlar bilan boyitishning metodik asoslari: ped.fan.nom. ...diss. – Toshkent, 2007.
3. Haydarova M.E. va boshqalar. Pedagogika fanidan izohli luǵat. – Toshkent.: Fan va texnologiya, 2009.
4. M.A.Kenjayeveva. 5-6-sinf óquvchilarida lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasi: ped.fan.dok (PhD). ...diss. – Toshkent, 2021.
5. Ona tili va adabiyot fanini óqitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar óquv moduli. – Toshkent. 2017. -110-b.
6. Oxunjonova O. Tálim bosqichlarida sinonimlar mavzusini óqitish metodikasi: ped.fan.nom. ...diss. – Toshkent, 2009. – 140-b.
7. Tóxliyev B., Shamsiyeva M., Ziyodova T. Ózbek tili óqitish metodikasi. – Toshkent. 2010. – 314-b.
8. Yusupova G. Bólajak pedagoglarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash tálimdan foydalanish metodikasi: ped.fan.dok (PhD). ...diss. – Urganch. 2020.
9. Yusupova Sh. Hozirgi ózbek dabiyl tili darslarida óquvchilar tafakkurini óstirishning ilmiy-metodik asoslari (akademik litseylar misolida): ped.fan.dok. ... diss. – Toshkent, 2005. – 279-b.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING METODOLOGIK VA ILMIY ASOSLARI

Hojiyeva Nasiba Bahodirovna

Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8393142>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fanining metodologik va ilmiy asoslari, maktabda onatilini o'qitish vositalari hamda ona tili o'qitishda psixologiya va pedagogika ma'lumotlari haqida metodik ma'lumotlarga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, ona tili, metodologiya, metodika, kompetensiya, kitob, psixologiya va pedagogika, didaktika va xakozo.

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РОДНОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНО

Аннотация. В статье рассматриваются методические и научные основы предмета "Методика обучения родному языку в начальной школе", способы обучения родному языку в школе и методические сведения по психологии и педагогике в обучении родному языку.

Ключевые слова: начальная школа, родной язык, методика, методика, компетентность, книга, психология и педагогика, дидактика и т. д.

METHODS OF TEACHING MOTHER TONGUE IN PRIMARY CLASSES SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS

Abstract. This article focuses on the methodological and scientific basis of the subject of methods of teaching mother tongue in primary school, the means of teaching mother tongue in school and methodological information on psychology and pedagogy in teaching mother tongue.

Key words: Primary school, mother tongue, methodology, methodology, competence, book, psychology and pedagogy, didactics and so on.

Ona tili o'qitish metodikasining metodologik asosi borliqni bilish nazariyasidir. Bu fanning bosh vazifasi o'quvchilarning o'zbek tili lug'at boyligini to'liq o'zlashtirib olishlarini ta'minlashdir.

Ma'lumki, jamiyatda til kishilar o'rtasidagi aloqaning zaruriy vositasidir. Tilning aloqa vositasi sifatidagi ahamiyati uzluksiz ortib boradi. Til borliqni oqilona, mantiqiy bilish vositasidir. Til birliklari yordamidagina bilish jarayonida umumlashtirish, tushunchani muhokama va xulosa bilan bog'lash amalga oshiriladi.

Badiiy adabiyot ta'lim bosqichlarida ham san'atning bir turi, ham o'quv predmeti sifatida o'rganiladi. Shunga ko'ra bolalar badiiy adabiyotning so'z san'ati sifatida o'ziga xosliklari, uning yashash tarzi, namoyon bo'lish shakllari, rivojlanish qonuniyatlari ularning yosh xususiyatlarini e'tiborga olgan holda o'rgatiladi. Ma'lumki, bolalikdan kitobga bo'lgan munosabatni ijobiy shakllantirishda maktabgacha bolalar kitobxonligi badiiy adabiyotdagi asosiy mazmun va mohiyatni, ularda aks etgan nafosatni his etishiga alohida urg'u beriladi.

Til va nutq tafakkur bilan uzviy bog'liqdir. Tilni egallash va nutq o'stirish bilan o'quvchining fikrlash qobiliyati ham o'sib boradi.

Maktabning vazifasi tilni kishilar orasidagi munosabatning rivojlangan nozik quroliga aylantirish hisoblanadi.

Amaliy pedagogik fan sifatida ona tili o'qitish metodikasi boshlang'ich ta'lim standarti belgilab bergan vazifalarni amalga oshiradi, ya'ni tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirish, erkin fikrlay olish, o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda ravon bayon qila olish, jamiyat a'zolari bilan erkin muloqotda bo'la olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga oid metod va usullarni ishlab chiqadi.

Bilish nazariyasiga ko'ra analitik-sintetik ishlar yordamida til ustida kuzatishdan umumiy xulosa chiqarishga, nazariy ta'rif va qoidaga, shular asosida yana og'zaki va yozma tarzda nutqiy aloqaga, to'g'ri yozuv va to'g'ri talaffuzga o'tiladi. O'quvchilar jonli nutqiy aloqaga to'g'ri talaffuz va to'g'ri yozuvni elementar nazariy ma'lumotlar asosida amaliy egallash orqali kirishadilar, til materiallarini kuzatish, tahlil qilish orqali elementar nazariy qoidalar chiqaradilar, o'rgangan va o'zlashtirilgan nazariy qoidalarni amaliyotga ongli ravishda tatbiq etadilar.

Maktabda ona tili o'qitish metodikasining bunday yo'nalishi haqiqatni bilish qonuniyatlariga ham, hozirgi zamon didaktikasi vazifalariga ham mos keladi. Ta'lim sohasidagi davlat siyosatining quyidagi asosiy tamoyillari boshlang'ich ta'limda ona tili o'qitish metodikasining vazifalarini belgilab, aniqlashtirib beradi:

- ta'lim ustuvorligining tan olinishi; ta'lim olish shaklini tanlash erkinligi;
- ta'lim sohasida kamsitishlarga yo'l qo'yilmasligi;
- ta'lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta'minlanishi;
- ta'lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarining singdirilganligi;
- ta'lim va tarbiyaning insonparvarlik va demokratik xususiyati; ta'limning uzluksizligi va izchilligi;

- o'n bir yillik ta'limning hamda olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni bir yil davomida umumiy o'rta ta'limga tayyorlashning majburiyligi;

- davlat ta'lim standartlari va davlat ta'lim talablari doirasida ta'lim olishning hamma uchun ochiqligi;

- o'quv dasturlarini tanlashga doir yondashuvning yagonaligi va tabaqalashtirilganligi;
- insonning butun hayoti davomida ta'lim olishi;
- jamiyatda pedagoglarning ijtimoiy himoya qilishning kafolatlanganligi;
- ta'lim tizimining dunyoviy xususiyatga egaligi;
- bilimlilik, qobiliyatlilik va iste'dodning rag'batlantirilishi;
- ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvining uyg'unligi;
- ta'lim faoliyati sohasidagi ochiqlik va shaffoflik.

Yuqoridagi ta'lim tamoyillaridan kelib chiqqan holda boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga qaratiladi.

Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fani o'z vazifalarini belgilab olishda ta'lim sohasidagi davlat hujjatlariga tayanadi. Hozirgi kunda ta'limni tubdan isloh qilish davlat siyosatining asosiy yo'nalishiga aylandi. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va shu asosda Xalqaro talablar asosida yaratilayotgan Milliy o'quv dastiri buning yorqin dalilidir.

"Umumiy o'rta ta'limning Milliy o'quv dasturi" da maktab bitiruvchilarida filologiya fanlari bo'yicha qo'yiladigan talablarda nutqiy kompetensiya, lingvistik kompetensiya, filologiya

fanlari orqali tayanch kompetensiyalarni rivojlantirish, ona tili fanini o`qitish konsepsiyasi, ona tili fani bo`yicha o`quvchilarga sinflar kesimida qo`yiladigan talablar belgilab berilgan. Dasturda tilni o`qitish orqali shu til bo`yicha egallanadigan nutqiy faoliyatning asosiy to`rt tuqi: nutqni tinglab tushunish, gapirish, o`qish va yozish amallari bo`yicha har bir sinfda taqozo etiladigan ko`nikma va malakalar me`yorini rivojlantirish, bunda o`qish hamda mehnat jarayonida, oila va jamoat joylarida yuzaga keladigan turli nutqiy vaziyatlarda mustaqil ravishda fikr almasha olish va fikr bayon eta bilish, eshitilgan materialni idrok etish, shuningdek, yozma manbalarni o`qish orqali axborot olish, voqea-hodisalarga munosabat bildirish tarzida muloqotga kirish malakasini egallab borish dinamikasi nazarda tutiladi”.

Ta`limni tubdan isloh qilish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma`naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali mutavassislarni tayyorlash Milliy tizimini yaratish asosiy maqsad qilib olingan.

Ta`lim sohasidagi davlat siyosati insonni intellektual va ma`naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash bilan uzviy bog`liq bo`lgan uzluksiz ta`lim tizimi orqali har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishni nazarda tutadi.

Ona tili o`qitish metodikasi fani ham ta`lim jarayonini tashkil etish shakllarini va usullarini ishlab chiqishda yuqoridagi maqsadlar asosida ish yuritadi.

Umumiy o`rta ta`limning bir bosqichi bo`lgan boshlang`ich ta`lim 1-4- sinflarni o`z ichiga oladi. Milliy dasturda ta`kidlanganidek, bu bosqichda ta`limning yangicha tizimini va mazmunini shakllantirish uchun quyidagilar zarur:

o`quvchilarning qobiliyatlari va imkoniyatlariga muvofiq ravishda ta`limga tabaqalashtirilgan yondashuvni joriy etish;

ta`lim berishning ilg`or pedagogik texnologiyalarini, zamonaviy o`quv- uslubiy majmualarini yaratish va o`quv-tarbiya jarayonini didaktik jihatdan ta`minlash va hok.

Milliy dasturda ta`lim tizimining yaxlit axborot makonini vujudga keltirish bo`yicha ta`kidlangan ko`rsatmalar, uzluksiz ta`limni ta`minlash borasidagi islohotlarni amaliyotga tatbiq etish boshlang`ich sinflarda ona tili o`qitish metodikasi oldida turgan dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Ona tili o`qitish metodikasi psixologiya va pedagogika ma`lumotlariga ham tayanadi. Metodikaning masalalarini hal etishda pedagogik ilmlar ham yordam beradi. SHuning uchun ham psixologiya va pedagogika fanlari metodikaning metodologik asosi hisoblanadi.

Pedagogik psixologiya kishiga ta`lim va tarbiya berishning psixologik qonuniyatlarini o`rganishni o`z predmeti deb biladi. U o`quvchilarda tafakkurning shakllanishini tadqiq qiladi, aqliy faoliyat usullari va ko`nikmalarini o`zlashtirish jarayonini boshqarish masalalarini o`rganadi, o`qitish jarayoning muvaffaqiyatliligiga, pedagog bilan o`quvchilar o`rtasidagi o`zaro munosabatlarga va o`quvchilar jamoasidagi munosabatlariga ta`sir qiluvchi psixologik omillarni, o`quvchilardagi individual-psixologik farqlarni, aqliy rivojlanishdan orqada qoluvchi bolalar bilan olib boriladigan ta`lim-tarbiya ishlarining o`ziga xos xususiyatlarini aniqlaydi. Bu bilan pedagogik psixologiya metodika faniga o`quv materialini tanlashda, boshlang`ich sinflarda ona tilining mazmuni va hajmini, o`quv materialini aniqlashda hamda ularni sinflar bo`yicha taqsimlashni muayyan izchillikda joylashtirishda yordam beradi, o`qitishning samarali usul va shakllarini belgilashga, o`quvchilar analitik-sintetik faoliyatining to`g`ri o`sishiga ko`maklashadi.

Metodika psixologiya fani ma'lumotlariga tayanib o'qitishda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olib yondashish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Onatili o'qitish metodikasi psixolingvistika fani bilan ham uzviy bog'liqdir. Psixolingvistika metodikaga nutq haqida -fikrni bayon qilish turlarini belgilovchi omillar, "nutqni qabul qilish signallari" apparati, individual munosabatga va ommaviy aloqaga nutqiy ta'sirning foydasi haqida ma'lumot beradi. Buma'lumotlar metodik masalalarni hal qilish uchun, ayniqsa, bog'lanishli nutqni o'stirish metodikasi uchun juda muhimdir.

Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi didaktika bilan, ya'ni ta'limning umumiy nazariyasi bilan ham bog'lanadi. Metodika didaktika belgilab bergan qonuniyatlar, qoida vatamoyillarga asoslanadi. Didaktika tamoyillariga, ya'ni o'rganiladigan materialning ilmiyligi va muvofiqligi, til va materialni o'rgatish va mustahkamlashda ko'rgazmalilik, onglilik, bilim, ko'nikma va malakaning puxtaligi, doimiy takrorlash, o'quvchilar bilish faoliyatining faolligi, mustaqillik, o'qitishni hayot bilan, bolalarning qiziqishlari bilan bog'lab olib borishga rioya qilish maktabda o'qitiladigan barcha predmetlardan, shu jumladan ona tilidan ham, o'qish jarayonini tashkil qilishda juda zarurdir.

Ona tili metodikasi umumiy pedagogikabilan ham o'zaro bog'lanadi. Maktab ta'limidagi har bir o'quv predmeti, shu jumladan ona tili ham, faqat bilim berish, ko'nikma va malaka hosil qilish bilangina cheklanmay, bolaning ongini oshirishi va tarbiyalashi ham zarur. Haqiqatdan ham, ona tili o'qitish jarayonida bolalarning dunyoqarashi shakllanadi, bilish qobiliyatlari o'sadi, ular aqliy, axloqiy, estetik tomondan rivojlanadi, xarakterida ma'lum ijobiy xususiyatlar yuzaga keladi, mehnat qilishga o'rganadi va hok.

Pedagogika fani bolalarni har tomonlama rivojlantirish va ularni tarbiyalash masalalarini ilmiy tomondan ishlab beradi. Ona tili o'qitish metodikasi pedagogika fani yangiliklariga, uning yuqorida qayd etilgan masalalarni ilmiy tomondan ishlab bergan ma'lumotlariga tayanadi.

Ona tili metodikasini umumiy pedagogika bilan bog'lash ayniqsa boshlang'ich sinflarda muhimdir. Kichik yoshdagi o'quvchilarning jamoaviy va shaxsiy o'quv faoliyatida zarur bo'lgan ko'p odat va ko'nikmalari hali tarbiyalanmagan bo'ladi. Tashkilotchilik, jamoa ishiga tez kirishish, e'tibor bilan eshitish, o'qish va yozish, faol va mustaqil ishlash, barcha ishlarni puxta va saranjom bajarish kabi ko'nikma va odatlar o'qituvchi va maktab tomonidan amalga oshiriladigan umumpedagogik tadbirlar tizimini tashkil etadi. Tarbiyaning shunga o'xshash nazariy va amaliy masalalarini pedagogika ishlab beradi. O'qituvchi pedagogik talablarni amalga oshirsagina, ona tiliga o'rgatishni ta'lim-tarbiya jihatidan foyda keltiradigan qilib uyushtira oladi.

Ona tili o'qitish metodikasi o'zbek tilining ma'lum qismini nazariy egallashni nazarda tutadi, shuning uchun ham fonetika va fonologiya, leksikologiya va frazeologiya, so'z yasalishi va etimologiya, grammatika -morfologiya va sintaksis, stilistika, shuningdek, orfoepiya, grafika, orfografiya kabi fanlar ona tili metodikasining muhim ilmiy asosi hisoblanadi.

Fonetika va fonologiya, grafika savod o'rgatish metodikasini ishlashda, elementar o'qish ko'nikmasini shakllantirishda asos bo'lib xizmat qiladi. Fonetika va grafikaning fonetik tamoyil asosida yoziladigan imlo qoidalarini o'zlashtirishda ham ahamiyati katta.

Husnixat metodikasi grafika nazariyasiga tayanadi.

Leksikologiyani bilish maktabda lug'at ishi (ma'nodosh va zid ma'noli so'zlarga oid xilma-xil mashqlar o'tkazish, ko'p ma'noli so'zlar, ularning ma'no bo'yoqlari ustida ishlash) ni to'g'ri tashkil etish uchun juda muhimdir.

Soʻzning tarkibi va soʻz yasallishini oʻrganishda metodikaga morfemika, soʻz yasallishi, etimologiya, grammatika asos vazifasini bajaradi.

Morfologiya va sintaksis mavhum til hodisalarini shakllantirishni, til qurilishi haqida tushuncha hosil qilishni toʻgʻri tashkil etishga, grammatik tushunchalardan toʻgʻri yozuv masalalarini hal qilish uchun foydalanishga imkon beradi. Grammatikadan bilimi boʻlmagan oʻquvchilarda imlo va punktuatsiyadan koʻnikma va malakalarni shakllantirish mumkin emas. Grammatika oʻquvchilar nutqini oʻstirishda muhim oʻrin tutadi, chunki grammatika soʻz shakllarini toʻgʻri tuzish, soʻz birikmasi tarkibidagi soʻzlarni oʻzaro toʻgʻri bogʻlash va gapni toʻgʻri tuzishga oʻrgatadi.

Toʻgʻri yozuvga oʻrgatish metodikasining rivojlanishida oʻzbek tili imlosi nazariyasini hisobga olish talab etiladi.

Sinfda oʻqish va sinfdan tashqari oʻqish metodikasi adabiyot nazariyasiga asoslanadi, chunki oʻquvchilar badiiy asarni amaliy tarzda tahlil qiladilar, ularga adabiyotshunoslikdan nazariy maʼlumot berilmaydi, ammo metodika adabiy asarning yaratilish qonuniyatlarini, ularning oʻquvchilarga taʼsirini, ayniqsa, adabiyotshunoslikka oid mavzulardan asarning gʻoyaviy mazmuni, uning mavzusi va syujeti, kompozitsiyasi, janri, tasviriy vositalarini hisobga olishi zarur.

REFERENCES

1. Oʻzbekiston Respublikasi “Taʼlim toʻgʻrisidagi” Qonuni 2020 yil 19 may.
2. Umumiy oʻrta taʼlim toʻgʻrisidagi Nizom. /www/ZiyoNet/uz
3. Oʻzbekiston Respublikasi Oliy va oʻrta maxsus taʼlim vazirining 2019 yil 12 oktyabrdagi 931-sonli “Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “Oʻzbekiston Respublikasi oliy taʼlim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida” PF-5847-son Farmoni.
4. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “2017-2021 yillarda Oʻzbekistonni Rivojlantirish boʻyicha Harakat strategiyasi toʻgʻrisida”gi PF-4947-sonli Farmoni // Oʻzbekiston Respublikasi Qonuni hujjatlar toʻplami – T.; 2017 – b.37
5. Oʻzbekiston Respublikasining Qonuni. Taʼlim toʻgʻrisida. Qonunchilik palatasi tomonidan 2020 –yil 19- mayda qabul qilingan. Senat tomonidan 2020- yil 7- avgustda maʼqullangan. Toshkent shahri, 2020- yil 23- sentabr. OʻRQ -637.- 3-бет.

YENGIL ATLETIKANING TARIXI VA RIVOJLANISHI

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti

Nukus filiali 2-kurs talabalari

Iroda Oralbaeva

Yunus Xojabaev

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8398523>

Annotatsiya. Yengil atletika — sportning eng ommaviy turlaridan biri; turli masofalarga yugurish, sportcha yurish, balandlikka sakrash, uzunlikka, uch hatlab, langarcho 'p bilan, nayza uloqtirish, lappak, bosqon, yadro irg'itish, ko'pkurash (o'nkurash, yettikurash) mashqlarini o'z ichiga oladi. Yengil atletikada 50 dan ziyod mashq bor, ulardan 48 tasi Olimpiada o'yinlari dasturiga kiritilgan. Bundan tashqari, Yengil atletika zamonaviy beshkurash va triatlon sport turlarining bir mashqini tashkil etadi, barcha sport turlarining mashgulot, ta'lim muassasalarining o'quv, harbiy-tayyorgarlik, salomatlik mashqlari, o'quvchi-yoshlarning „Alpomish“ va „Barchinoy“ sport sinovlari dasturidan joy olgan.

Kalit so'zlar: Olimpiya o'yinlari, Xalqaro yengil atletikafederatsiyasi, dekatlon, geptatlon, yozgi paralimpiya o'yinlari, filmlar.

HISTORY AND DEVELOPMENT OF ATHLETICS

Abstract. Athletics is one of the most popular sports; includes various distance running, cross country running, high jump, long, triple, anchor, javelin throw, lappak, boscon, nuclear irradiation, multikurash (jump, yettikurash). Athletics has more than 50 exercises, 48 of which are included in the Olympic Games program. In addition, athletics constitutes one exercise of modern pentathlon and triathlon sports, the training of all sports, training of educational institutions, military-preparatory, health exercises, the program of Sports tests of student-youth "Alpomish" and "Barchinoy".

Key words: Olympic Games, international athletics, decathlon, heptathlon, Summer Paralympics, movies.

ИСТОРИЯ И РАЗВИТИЕ ЛЕГКОЙ АТЛЕТИКИ

Аннотация. Легкая атлетика-один из самых массовых видов спорта; включает в себя бег на различные дистанции, спортивную ходьбу, прыжки в высоту, в длину, тройной прыжок, с якорем, метание копья, Ланпа, рейд, толкание ядра, многоборье (десятиборье, семиборье). В легкой атлетике насчитывается более 50 упражнений, 48 из которых входят в программу Олимпийских игр. Кроме того, легкая атлетика представляет собой одно из упражнений современного пятиборья и триатлона, включающее в себя тренировочную программу всех видов спорта, учебную, военно-подготовительную, оздоровительную программу учебных заведений, программу спортивных испытаний учащейся-молодежи „Алпомииш“ и „барчиной“.

Ключевые слова: Олимпийские игры, Международная федерация легкой атлетики, десятиборье, семиборье, летние Паралимпийские игры, фильмы.

Atletikaning kelib chiqishini topish uchun biz tarixga juda uzoqqa borishimiz kerak, chunki atletika dunyodagi eng qadimgi sport tadbirlaridan biridir. Darhaqiqat, bugungi kunda biz bilgan Olimpiya o'yinlari Qadimgi Yunonistonda o'tkaziladigan qadimgi yengil atletika

musobaqalaridan kelib chiqqan. Biroq, ba'zi tarixchilar atletikaning kelib chiqishini miloddan avvalgi 10 yoki hatto 9-asrlarga borib taqashadi.

Miloddan avvalgi 776-yilda Gretsiyadagi qadimgi Olimpiyada birinchi Olimpiya o'yinlari bo'lib o'tdi va o'sha o'yinlar davomida faqat bitta, zamonaviy terminologiyadan foydalanish, yengil atletika musobaqasi o'tkazildi va bu stadiondagi piyoda va ushbu tadbirlarning g'olibi edi. Olimpiadaning birinchi g'olibi Koroibos edi. Yengil atletika yoki to'g'rirog'i yengil atletikaning ba'zi jihatlari Gretsiyada bo'lib o'tgan Panhellenik o'yinlarda qatnashgan va shu yerdan Yengil atletika g'oyalari va asosiy tushunchalari miloddan avvalgi 200-yillarda Italiyaga tarqalgan.

Miloddan avvalgi 200-yillarda Italiya.

Keyingi bir necha asrlar davomida yengil atletika asta-sekin rivojlandi. Biroq, o'rta asrlarda yengil atletika rivojlanishining yangi to'lqini boshlandi. Bu davrda Yevropaning shimoliy qismida yengil atletika rivojlangan. Bizga ma'lum bo'lgan yengil atletika 19-asrda yengil atletika bo'yicha ilk musobaqalar bo'lib o'tgan paytda rivojlana boshlagan. O'sha davrda yengil atletika bo'yicha boshlang'ich musobaqalar ta'lim muassasalari, sport klublari va ayrim harbiy tashkilotlar tomonidan tashkil etilgan. Ushbu muassasalar tomonidan tashkil etilgan tadbirlar, aslida, to'siqlar poygalarini o'z ichiga olgan.

Bu davrda birinchi milliy yengil atletika assotsiatsiyalari tashkil etildi va oradan ko'p o'tmay birinchi milliy musobaqalar bo'lib o'tdi. Bunday musobaqalarni tashkil etgan birinchi assotsiatsiyalar orasida 1880-yilda yillik AAA chempionatini tashkil etgan Angliya havaskor atletika assotsiatsiyasi ham bor edi. Angliyadan oldin ham, AQShning Nyu-York Atletik klubi 1876-yilda ochiq havoda yengil atletika bo'yicha birinchi AQSh chempionatini tashkil qilgan.

O'sha davrda yengil atletika katta qadamlar bilan rivojlanib borar ekan, barcha sportchilar umumiy bir muammo bor edi. O'sha vaqtlarda barcha sportchilar havaskor deb hisoblanardi va havaskor sportchilar mashg'ulotlar uchun pul, pul mukofotlari yoki homiylik shartnomalarini ololmasligi ma'lum bo'lgan qoida tufayli sportchilar o'rtasida tobora kuchayib borayotgan muammolarni keltirib chiqardi. Ba'zi bir sportchining professional bo'lishi mumkinligi haqidagi ayblovlar, oxir-oqibat, o'sha sportchining oldingi davrdagi g'alabalaridan mahrum bo'lishiga olib keladi.

Yengil atletika rivojlanishidagi eng katta bosqichlardan biri 1896-yilda yozgi Olimpiya o'yinlarida bo'lgan. Afinadagi o'sha o'yinlarda yengil atletika marafon bilan birgalikda ushbu o'yinlardagi sport tadbirlarining aksariyat qismini tashkil etdi. Bundan tashqari, ushbu o'yinlar ham muhimdir, chunki ular birinchi marta yengil atletika musobaqalarida ishlatiladigan metrik o'lchovni taqdim etdilar. Keyingi ikki o'n yillikda yengil atletikaning, to'g'rirog'i, umuman yengil atletikaning rivojlanishi engil atletikani kelajakdagi har bir o'yin uchun Olimpiya o'yinlarining eng muhim jihati bo'lish yo'liga qo'ydi.

1912-yilda yengil atletika rivojlanishidagi ikkinchi bosqich Xalqaro havaskorlar atletika federatsiyasi yoki IAAF tashkil etilganida yuz berdi va u yengil atletika bo'yicha xalqaro boshqaruv organiga aylandi. O'sha davrdagi IAAF rasmiylari havaskorlikning engil atletika uchun muhimligini ta'kidladilar va bu IAAF faoliyatini davom ettiradigan asosiy tamoyilga aylandi. 1920-yillarning boshlariga qadar yengil atletika faqat erkaklar sporti edi. Ayollar sport harakati 1921-yilda Jahon ayollar o'yinlari tashkil etilgandan keyingina ayollar yengil atletikaning bir qismi bo'lishdi. Biroq ayollar birinchi marta 1928-yil yozgi Olimpiya o'yinlarida Olimpiya o'yinlarida yengil atletika musobaqalarida qatnashishgan.

Yengil atletika ommaviy axborot vositalarida ko'proq yoritilgach va yirik kompaniyalar uchun jozibador bo'lganidan so'ng, sportchilarning havaskor haykallari professionallik foydasiga tushib ketdi. Rasmiy ravishda 1982-yilda Xalqaro havaskor atletika federatsiyasi havaskorlik tushunchasidan voz kechdi va u professional sportchilar tashkilotiga aylandi. Shundan so'ng, keyingi yil yengil atletika bo'yicha birinchi IAAF Jahon chempionati o'tkazilgan birinchi yil bo'ldi va shu paytdan boshlab yengil atletika va sportchilarning ommaviyligi o'sishda davom etdi va bugungi kunda ular har qanday sport turidagi eng hurmatli sportchilar qatoriga kiradi.

Yengil atletika: Yengil atletika musobaqalari 19-asr oxirida paydo bo'lgan va odatda raqib o'quv yurtlari, harbiy tashkilotlar va sport klublari vakili bo'lgan sportchilar o'rtasida bahs bo'lgan. Ishtirokchi sportchilar o'z mutaxassisliklariga ko'ra bir yoki bir nechta musobaqalarda ishtirok etishlari mumkin. Erkaklar va ayollar alohida raqobatlashadi. Yengil atletika ham yopiq, ham tashqi formatda bo'ladi, ko'pincha yopiq musobaqalar qishda, ochiq havoda esa asosan yozda o'tkaziladi. Sport musobaqalar o'tkaziladigan joy - yengil atletika stadioni bilan belgilanadi.

Trekda turli xil yugurish musobaqalari o'tkaziladi, ular uchta keng masofaga toifag kiradi: sprint, o'rta masofa va uzoq masofaga yugurish musobaqalari. Estafeta poygalarida har biri to'rtta yuguruvchidan iborat bo'lgan jamoalar ishtirok etadi, ular belgilangan masofadan so'ng birinchi bo'lib marraga yetib kelgan jamoa bo'lish maqsadida o'z jamoadoshiga estafeta uzatadi. To'siqlardan o'tish va to'siqlardan o'tish - bu tekis yugurish mavzusining o'zgarishi, chunki sportchilar poyga davomida trekdagi to'siqlarni bartaraf etishlari kerak. Maydondagi musobaqalar ikki turga bo'linadi - sakrash va uloqtirish musobaqalari. Uloqtirish musobaqalarida sportchilar asbobni qanchalik uzoqqa uloqtirgani bilan o'lchanadi, umumiy musobaqalar esa otish, disk, nayza va bolg'a uloqtirishdir. To'rtta umumiy sakrash hodisasi mavjud: uzunlikka sakrash va uch hatlab sakrash sportchining sakrashi mumkin bo'lgan gorizontol masofani o'lchaydigan musobaqalar, balandlikka sakrash va tayanch sakrash esa erishilgan balandlikka qarab belgilanadi. Dekatlon (odatda erkaklar bellashadi) va geptatlon (odatda ayollar ishtirok etadi) o'z ichiga olgan qo'shma musobaqalar sportchilar bir qancha turli yengil atletika musobaqalarida qatnashadigan musobaqalar bo'lib, har bir chiqish yakuniy ochkolar sari boradi.

Eng nufuzli yengil atletika musobaqalari atletika chempionatlari va ko'p sport musobaqalarida yengil atletika dasturlari doirasida o'tkaziladi. Yengil atletika bo'yicha Olimpiya musobaqalari va engil atletika bo'yicha jahon chempionati, Paralimpiya musobaqalari va paraatletika bo'yicha jahon chempionati engil atletika bo'yicha musobaqaning eng yuqori va nufuzli darajasidir. Yengil atletika musobaqalari yirik atletika chempionatlarining eng ko'zga ko'ringan qismiga aylandi va yengil atletika sporti doirasidagi ko'plab mashhur sportchilar ushbu fandan keladi. Diskret yengil atletika musobaqalari milliy chempionatlar darajasida, shuningdek, har yili taklif qilinadigan yengil atletika yig'inlarida topiladi. Uchrashuvlar IAAF olmos ligasi seriyasidagi kabi elita musobaqalaridan tortib, yengil atletikaning asosiy qismini tashkil etuvchi barcha xohlovchilar uchun asosiy trek uchrashuvlari, sportlararo klublar uchrashuvlari va maktab tadbirlarigacha. Foekje Dillema 1950-yilda ayollar bo'limidan chetlashtirilgan.

Yengil atletika sportida odamlarning qobiliyatlarining sezilarli o'zgarishi sportchilarni o'xshash turdagi yoki qobiliyatdagi raqiblarga qarshi turish va ochiq musobaqalarda raqobatdosh bo'lmagan odamlar guruhlarini kiritish uchun ko'plab raqobatbardosh toifalarning yaratilishiga olib keldi barcha voqealarga. Sportchilarning ma'lum bir toifaga bo'lish huquqi vaqti-vaqti bilan sport ishtirokchilari, rasmiy shaxslar va tomoshabinlar o'rtasida bahs-munozaralarga sabab

bo'lad, nizolar, odatda, raqobatdosh ustunlikka ega bo'lish uchun qasddan firibgarlik yoki toifaga muvofiqdigi bo'yicha turli xil madaniy nuqtai nazarlardan kelib chiqadi.

Jismoniy xususiyatlarga asoslangan asosiy toifalardan tashqari, ba'zi musobaqalar millati, jamiyatga a'zolidigi yoki kasbiga asoslangan qo'shimcha muvofiqdigi mezonlariga ega.

1912-yilda yengil atletika bo'yicha xalqaro boshqaruv organi-Xalqaro yengil atletika havaskorlar federatsiyasi tashkil etila boshlandi. 1970-yillarning oxirida boshlangan sportning havaskorlikdan professionallikka tomon harakatlanishini e'tirof etish uchun nomdan havaskor so'zi olib tashlandi va tashkilot 2001-yilda Xalqaro yengil atletika federatsiyalari assotsiatsiyasi sifatida rebrending qilindi. 2019-yil oxirida yana bir rebrending boshlandi. Jahon yengil atletikasi boshqaruv kengashining yangi nomi sifatida.

Jahon atletikasiga 215 ta a'zo davlat va hududlar kiradi, ular oltita kontinental hududga (yoki hududiy uyushmalarga) bo'lingan. Oltita assotsiatsiya hududi Osiyo, Afrika, Yevropa, Okeaniya, Shimoliy Amerika va Janubiy Amerikaga tegishli. Yengil atletika sport turlari xalqaro va qit'a miqyosida o'zlarining mustaqil boshqaruv organlariga ega emas; Buning o'rniga, barcha atletika hokimiyati ostiga tushadi.

Yengil atletika musobaqalarini uch turga bo'lish mumkin: xalqaro chempionatlar, milliy chempionatlar va yillik uchrashuvlar va poygalar. Xalqaro chempionatlar yoki o'yinlardagi yengil atletika sport turidagi raqobat cho'qqisini ifodalaydi va ular o'z mamlakati yoki mintaqasini ifodalovchi sportchilar o'rtasida bahslashadi. Ushbu musobaqalarning tashkil etilishi odatda jahon, qit'a yoki mintaqaviy atletika bo'yicha boshqaruv organi tomonidan nazorat qilinadi. Sportchilar ushbu musobaqalarga o'zlarining milliy yengil atletika bo'yicha boshqaruv organi tomonidan tanlab olish yo'li bilan kirishadi, bu odatda sportchilarni milliy saralash tadbiridagi oldingi yutuqlari yoki chiqishlari orqali baholash orqali amalga oshiriladi. Milliy chempionatlar har yili mamlakatning eng yaxshi sportchisini aniqlash maqsadida milliy boshqaruv organi tomonidan tasdiqlangan musobaqalardir. Yillik bir kunlik uchrashuvlar va poygalar musobaqaning eng asosiy darajasini tashkil qiladi va yengil atletika musobaqalarining eng keng tarqalgan formati hisoblanadi. Ushbu tadbirlar ko'pincha taklif qilinadi va sport tashkilotlari, sport targ'ibotchilari yoki boshqa muassasalar tomonidan o'tkaziladi.

Musobaqalar odatda atletika doirasidagi sport turlaridan faqat bittasini o'z ichiga oladi. Biroq, ko'p sport musobaqalari doirasida o'tkaziladigan yirik xalqaro ochiq atletika chempionatlari va engil atletika musobaqalari odatda yengil atletika, yo'lda yugurish va poygada yurish musobaqalarini o'z ichiga oladi.

Zamonaviy yozgi Olimpiya o'yinlari engil atletika bo'yicha global musobaqa bo'lib o'tgan birinchi tadbir edi. Yengil atletikaning barcha to'rtta asosiy sport turi 1896-yilda tashkil etilganidan beri Olimpiada yengil atletika dasturiga kiritilgan, ammo o'sha paytdan boshlab kross to'xtatilgan. Olimpiya musobaqasi engil atletika bo'yicha eng nufuzli musobaqadir va ko'plab engil atletika musobaqalari Yozgi Olimpiada o'yinlarida eng ko'p tomosha qilingan musobaqalar qatoriga kiradi. Olimpiadada jami 47 ta yengil atletika musobaqasi o'tkaziladi, ulardan 24 tasi erkaklar va 23 tasi ayollar uchun (London 2012 yil holatiga ko'ra). Erkaklar va ayollar dasturlari doirasidagi voqealar bir xil yoki shunga o'xshash ekvivalentga ega, faqat erkaklar 50 km masofaga yugurishda ishtirok etadilar.

Olimpiada modelidan soʻng, 20-asrda turli xil sport turlari paydo boʻldi, ular boshidan oq dasturning asosiy sport turi sifatida engil atletikani oʻz ichiga oldi. Bular Hamdoʻstlik oʻyinlari, Markaziy Amerika va Karib havzasi oʻyinlari, Universiada va boshqalarni oʻz ichiga olgan.

Yozgi Paralimpiya oʻyinlariga jismoniy imkoniyati cheklangan sportchilar kiradi. 1960-yilda tashkil etilganidan beri yengil atletika va yoʻl musobaqalari Paralimpiya atletika dasturiga kiritilgan. Paralimpiya musobaqasi jismoniy nuqsoni boʻlgan sportchilar ishtirok etadigan eng nufuzli atletika musobaqasidir. Paralimpiya oʻyinlaridagi yengil atletika nogironlar aravachasi poygasini ham oʻz ichiga oladi, bunda sportchilar engil vaznli poyga kursilarida musobaqalashadilar. Koʻrishda nuqsoni boʻlgan sportchilar koʻrish qobiliyatiga ega boʻlgan gid bilan raqobatlashadi. 2012-yilda Londonda boʻlib oʻtgan Yozgi Paralimpiya oʻyinlarida birinchi marta xalqaro yengil atletika musobaqasida gidlar velosipedda uchuvchilar kabi medallarga sazovor boʻlishdi, qishki Paralimpiya oʻyinlarida esa bir muddat gidlar.

Yengil atletika va ayniqsa, uning sportchilari qadim zamonlardan beri badiiy tasvirlangan - omon qolgan misollardan biri eramizdan avvalgi 2250-yilga oid Qadimgi Misr qabrlari naqshlarida yuguruvchilar va balandlikka sakrashni oʻz ichiga oladi. Qadimgi Yunonistonda yengil atletika katta hurmatga sazovor boʻlgan va qadimgi pentatlon doirasidagi voqealar Discobolus va Discophoros kabi yirik haykallar va son-sanoqsiz vaza va kulolchilik ishlaridagi naqshlar uchun ilhom bergan. Aristotel oʻzining “Ritorika” risolasida pentatlonning ahamiyati haqida gapirib, oʻsha davrdagi sportchi estetikasi haqida fikr yuritgan: “Har qanday kuchgʻayratga, xoh poygada, xoh tana kuchida bardosh berishga qodir boʻlgan tana... Shuning uchun ham pentatlondagi sportchilar. eng goʻzal”.

Yengil atletika haqidagi filmlar asosan yugurish voqealariga qaratilgan: 1962-yilda suratga olingan “Uzoq masofaga yuguruvchining yolgʻizligi” filmi (xuddi shu nomdagi kitob asosida) qochish vositasi sifatida kross yugurishni oʻrganadi. Olov aravalari, ehtimol, eng mashhur atletika filmlaridan biri, Erik Liddell va Garold Abrahamsning 1924-yilgi Olimpiadada sprint oltin medallari uchun quvishlari haqidagi xayoliy hikoyadir. Yengil atletika Amerikaning Personal Best (1981) va Across the Tracks (1991) kabi filmlarining mavzusi boʻlgan. Biografik filmlar janrda, jumladan Prefonteyn (Stiv Prefonteyn haqida) va Jim Torp - Butun Amerika (1951), Torp roliga Bert Lankaster ishtirok etgan. Hujjatli filmlar, shuningdek, 2005-yilgi Chikago marafoniga yuguruvchilarning tayyorgarligi haqidagi 2007-yilgi “Marafon ruhi” filmi kabi misollar bilan ham keng tarqalgan.

Mavzu boʻyicha kitoblar asosan badiiy boʻlmagan boʻlib, ular oʻquv qoʻllanmalari shakllariga va yengil atletikaning tarixiy hisoblariga intiladi. Toʻrt daqiqalik milning hikoyasi ayniqsa mashhur mavzu boʻlib, “Mukammal mil” va “3:59.4: Toʻrt daqiqalik milni sindirish uchun qidiruv” kabi kitoblar paydo boʻldi.

Yengil atletika jurnalistikasi bir qator maxsus davriy nashrlarni, jumladan, Athletics Weekly va Race Walking Record, har ikkalasi ham birinchi marta 1940-yillarning boshida Angliyada nashr etilgan va Amerika Qoʻshma Shtatlarida birinchi marta 1948-yilda nashr etilgan Track & Field News jurnallarini yaratdi. Runner’s World. 1966-yildan beri chop etiladi va Yaponiyaning yengil atletika jurnali (Rikujyo Kyogi jurnali) yana bir uzoq muddatli nashrdir.

Yengil atletika musobaqalari koʻplab kolleksiyachilar tangalarida asosiy motiv sifatida tanlangan. Soʻnggi namunalardan biri 2004-yilgi Yozgi Olimpiya oʻyinlari xotirasi uchun 2003-yilda zarb qilingan 10 evrolik yunon Running esdalik tangasidir. Tanganing old tomonida oldingi

holatda zamonaviy sportchi qiyofasi paydo bo‘lib, boshlang‘ich pozitsiyasida ko‘rsatilgan, orqa fonda esa vaqt o‘tishi bilan “kiyiladigan” tanga ko‘rinishini beradigan tarzda ikkita qadimgi yuguruvchi o‘yilgan. Bu sahna dastlab miloddan avvalgi 6-asrga oid qora figurali vazada paydo bo‘lgan.

REFERENCES

1. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent,2000-yil
2. Озолин Н.Г., Воронкин В.И. Легкая атлетика. М., ФиС, 1979. 597 с
3. Озолин Н.Г., Воронкин В.И., Примаков Ю.Н. Легкая атлетика. М., ФиС, 1989, 598 с.
4. Usmonxo‘jayev T.S., Rahimov M.M., Qudratov R.Q., Meliyev X.A., Rasulova T.R., Qurbonov S. Jism oniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari. T., O‘qituvchi, 2005, 350 b
5. Шакиржанова К.Т. Итоги Олимпийских игр в Атланте, Сиднее и Афинах и задачи по подготовке к Олимпиаде-2008 (на примере легкой атлетики // «Фан — спортга», № 2, 2005. 38 с.
6. Shokirjonova K.T. Yengil atletika (musobaqa qoidalari). O‘quv qo‘llanma. T., Lider Press, 2007. 352 b.
7. Qudratov R.Q. Sakrash texnikasi asoslari. Studentlarning mustaqil ishi uchun Problematik ma‘ruza. T., O‘zDJTI, 1989. 26 b.
8. Qudratov R.Q. Sportcha yurish va yugurish texnikasining asoslari. Talabalarning mustaqil ishlari uchun qo‘llanma. T., O‘zDJTI, 1992. 18 s.
9. Матвеев Л.П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов. К., Олимпийская литература, 1999. 320 с.

NEYROLINGVISTIKA TARIXIGA NAZAR

Axmedova Nilufar Safarovna

O‘zR FA O‘zbek tili, adabiyoti va folklori
instituti katta ilmiy xodimi,
O‘zbekiston, Toshkent

nilufar.axmedova.23@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8398561>

Annotatsiya. Maqolada tilshunoslikning yangi yo‘nalishi hisoblangan neyrolingvistika va uning tarixi haqida fikr yuritiladi.

Tayanch so‘z va iboralar: neyrolingvistika, asab tizimi, nevrologiya, amneziya, bosh miya po‘stlog‘i, empirik usul, peshona bo‘lagi, nutqiy buzilish.

ОБЗОР ИСТОРИИ НЕЙРОЛИНГВИСТИКИ

Аннотация. В статье рассматривается нейролингвистика, которая считается новым направлением лингвистики, и ее история.

Ключевые слова и выражения: нейролингвистика, нервная система, неврология, амнезия, кора головного мозга, эмпирический метод, лобная доля, нарушение речи.

REVIEW OF THE HISTORY OF NEUROLINGUISTICS

Abstract. The article discusses neurolinguistics, which is considered a new direction in linguistics, and its history.

Key words and word expression: neurolinguistics, nervous system, neurology, amnesia, cerebral cortex, empirical method, frontal lobe, speech disorder.

Ming yillarki inson o‘z borligi-yu borlig‘ini kashf qilish yo‘lida tinmay izlanadi. Ayniqsa, unga ism olamini tanitishda robita sanalgan miya, ong, tafakkur, til kabi mo‘jizalar tabiati hanuz sirliligicha qolmoqda.

Odam anatomiyasi yildan yilga chuqurlashib, insonning har bir a‘zosini o‘rganuvchi sohalarga bo‘linib borar ekan, ayni paytda tilning miya bilan bog‘liqligi, ularning ayro holdagi tuzilishi, nutqiy faoliyat, jarayon, nutqiy buzilishlar kabi hodisalarni o‘rganuvchi zamonaviy tarmoq – neyrolingvistika jadal rivojlanish bosqichida turibdi. Darhaqiqat, “neyrolingvistika nevrologiya va tilshunoslik chorrahasida paydo bo‘lgan fan sohasidir. Uni o‘rganishning asosiy obyekti nutq xatti-harakatlarining miya mexanizmiga nisbatan til tizimidir. Neyrolingvistika, shuningdek, nutqiy faoliyat mexanizmlarining jarayonlarini, til, tafakkur va inson ongi o‘rtasidagi munosabatlarni, nutqiy bayonotlarni yaratish usullarini o‘rganadi” [4:53].

Neyrolingvistika sohasi asab tizimining faoliyati, tuzilishi va vazifalarini o‘rganuvchi nevrologiya hamda til haqida ma‘lumot beruvchi lingvistika fanlarining o‘zaro uyg‘unligidan hosil bo‘lar ekan, ilmiy manbalarga tayanib aytish mumkinki, eramizdan avvalgi 3500-yillardayoq tilning miyada joylashganligi haqidagi ilk qarashlar mavjud bo‘lgan[2:566]. Ularda ta‘kidlanishicha, bosh suyagining muayyan qismidagi jarohat tananing boshqa a‘zolariga ham ziyon yetkazishi mumkin. Shu sababdan ular inson a‘zolari va ularning faoliyati miyaning turli maydonlariga bog‘liq, deb hisoblaganlar. Ayniqsa, Gippokrat, Gerofil, Platon, Demokrit, Aristotel, Galen kabi zabardast faylasuf olimlarning xulosalari asosida o‘sha qadimgi davrlardanoq inson tanasining har bir a‘zosi faoliyati miya bilan aloqador ekanligi ta‘kidlangan. 1770-yilga kelib, Iogann Gesner tomonidan yozilgan “Til amneziyasi” nomli monografiyada nutq

buzilishlariga yangicha qarash yuzaga kela boshladi. Shu bilan birga, bu davrga kelib, miyaning turli nuqtalarida, ayniqsa, miya po'stlog'ida bajariladigan mavjud yuqori darajadagi vazifalar haqida bahs-munozaralar paydo bo'la boshladi. XIX asr davomida nutqiy buzilishlar doirasidagi bilimlar kengayib, bu haqdagi ma'lumotlarga o'sha davrdayoq tamal toshi qo'yilgan edi.

Olim Frans Iosif Gall birinchilardan bo'lib, aqliy qobiliyat aynan bosh miya po'stlog'ida ekanligini hamda miyadagi kulrang modda faol to'qimalar (nervlar), oq modda esa biriktiruvchi to'qima ekanligini isbotladi. Tadqiqotning empirik usuli yordamida olim miyaning turli funksiyalarini bosh miyaning muayyan po'stlog'i hududlari bilan bog'laydi. Masalan, u nutq artikulyatsiyasi va so'zni xotirada saqlab qolish o'rni peshona bo'lagining ikki sohasida ekanligini aniqladi. Gall g'oyalarini uning shogirdi Jan-Batist Bull davom ettirib, peshona bo'lagi sohalaridagi turli jarohatlarning nutqiy buzilishlar bilan bog'liq bo'lgan hamda boshqa bo'lak sohalaridagi jarohatlarning bunday buzilishlar bilan bog'liq bo'lmagan holatlarini aniqlaydi.

1861-yilga kelib, fransuz olimi Pol Broka bir bemorni kuzatishi orqali ikkita farazni ilgari suradi: birinchidan, insonning ruhiy holatlari bilan bog'liq faoliyati miya yadrosi orqali amalga oshadi. Ikkinchidan, nutqiy buzilish bosh miyaning chap yarimsharidagi jarohat asosida yuzaga keladi.

Nevrolog Karl Vernike esa Broka tadqiqotlarini, ayniqsa, insonning ruhiy holatlari miya yadrosi orqali amalga oshishiga oid qarashlarini qo'llab-quvvatlab, nutqni tushunish muammolari bilan bog'liq hamda bugungi kunda Vernike sohasi deya mashhur sanalgan bosh miyaning yangi sathini ixtiro qiladi. Olim bosh miyada nutq bilan bog'liq aniq ikki maydon mavjudligini aniqlaydi. Bular bugungi kunda nutqni qabul qilishga javob beruvchi Vernike sathi hamda nutqni ifodalashga xizmat qiluvchi Broka sathi sanaladi.

Nemis olimi Lyudvig Lixtshteyn Vernikening qarashlarini to'ldirib, "hukm markazi" sanalgan uchinchi maydonga asos soldi. Olim so'z miya tomonidan qabul qilinganidan so'ng aynan hukm matkaziga ma'no ifodalanishi uchun yo'naltirilishini ta'kidlaydi.

XX asr o'rtalaridan boshlab neyrolingvistika doirasida L.Vigotskiy, A.Luriya, R.Yakobsonlar tomonidan aniq ilmiy-amaliy kuzatuvlarga asoslangan qarashlar ilgari surila boshlandi.

Neyrolingvistikaga oid qonun-qoidalarning amaliy jihatdan o'rganish esa N.Xomskiy maktabining paydo bo'lishi bilan yanada rivoj topdi. Ayniqsa, hozirgi kunga qadar alohida e'tirof etiladigan E.Linnebergning quyidagi xulosalarini ta'kidlash lozim:

– til tug'ma xususiyatlari, har bir turning o'ziga xos jihatlari va biologik tabiati (miya funksiyalari) bilan belgilanadi;

– inson tilining ayrim xususiyatlari universaldir (barcha tillar uchun yagona asos mavjud);

– ontologik rivojlanish o'smirlik davriga qadar jismoniy yetilish orqali sodir bo'ladi[3].

"Neyrolingvistika" atamasining paydo bo'lishi 1940-yillarning oxiri va 1950- yillarda Edit Crowell Trager, Henri Hecaen va Aleksandr Luriyaga tegishli. Luriyaning "Neyrolingvistikadagi muammolar" kitobi, ehtimol, neyrolingvistika haqidagi birinchi kitobdir. Garri Uitaker 1970-yillarda Qo'shma Shtatlarda neyrolingvistikani ommalashtirdi, 1974 yilda "Brain and Language" jurnaliga asos soldi [1:52-55].

Garchi dunyo ilmi miqyosida neyrolingvistika ham qadimiy, ham navqiron soha hisoblansa-da, o'zbek tilshunosligida bu borada keng fundamental miqyosda tadqiqotlar olib borilmagan.

Til qanday tug‘iladi, rivojlanadi, boshqariladi, umuman, insonning nutqiy qobiliyati, jummalarni tuzish, qolaversa, xorijiy tillarni o‘rganish jarayonida miyaning ishlash mexanizmi qay tarzda boshqariladi – bularning barchasi bugungi neyrolingvistikaning asosiy tadqiq manbai bo‘lib qolmoqda.

REFERENCES

1. Bahodirova F. Neyrolingvistika tilshunoslikning yangi sohalaridan biri / “PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION”. –B. 52-55.
2. Винарская Е.Н., Кузнецов С.Н. Нейролингвистика // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 566.
3. <httpsvuzlit.com836671> vvedenie Введение Нейролингвистика и ее сущность vuzlit.com
4. Tojiyev A., Novshadbekova D. Zamonaviy neyrolingvistikaning tilshunoslikdagi ahamiyati / International conference on learning and teaching 2022/6, – B. 53.

TECHNOLOGIES FOR MEASURING INTERNAL TEMPERATURES OF MODERN HEATING SYSTEMS IN HEAT SUPPLY

Abdullayev Shakhzod Khusniddin ugli

Uzbekistan GTL, Operator

abdullayevshakxzod@gmail.com

+998908691321 +998908989989

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8398587>

Abstract. This article is focused on small and medium capacity local heating boilers, together with excessive fuel consumption, lead to a significant non-ecological state of the environment. Therefore, the increase of large-scale thermal plants (IS) will lead to relief from additional fuel extraction. It is known that the main cost of the amount of heat used for utility, residential and public buildings (heating of buildings, ventilation, air condensation and hot water supply) is the cost of heating buildings.

Key words: temperature, heat flow, flux, ventilation, human heat, internal barriers, working zone, height limit, lanterns, slat, pipe, rip, infiltration.

ТЕХНОЛОГИИ ИЗМЕРЕНИЯ ВНУТРЕННИХ ТЕМПЕРАТУР СОВРЕМЕННЫХ СИСТЕМ ОТОПЛЕНИЯ ПРИ ТЕПЛОСНАБЖЕНИИ

Аннотация. Эта статья посвящена котлам местного отопления малой и средней мощности, которые в сочетании с чрезмерным потреблением топлива приводят к значительному неэкологическому состоянию окружающей среды. Таким образом, увеличение числа крупномасштабных тепловых электростанций (ИС) приведет к освобождению от дополнительной добычи топлива. Известно, что основной стоимостью количества тепла, используемого для коммунальных, жилых и общественных зданий (отопление зданий, вентиляция, конденсация воздуха и горячее водоснабжение), является стоимость отопления зданий.

Ключевые слова: температура, тепловой поток, флюкс, вентиляция, сердце человека, внутренние барьеры, рабочая зона, ограничение по высоте, фонари, планка, труба, разрыв, инфильтрация.

The useful heat output of any heating circuit consists of the sum of the heat flow transferred to the heat devices through the heat pipes and the heat lost during the movement in the distance between the pipes. Although the flow of heat consumed in the process of movement in the pipes is not very large, it still constitutes some part of the total useful heat flow. To calculate the useful heat flow, first of all, it is necessary to determine the heat flow from the external walls of the building to the outside air, which keeps the temperature in each room at a certain level. In short, it is necessary to fill the wasted heat flow with the heat supplied to the building with the help of heat devices.¹¹¹ In addition, the heat flow from the heating equipment is used for heating the air passing through the filtration process, equipment inside the building, etc.

It is known that in addition to heating devices, there are other sources of heating in the building. The main sources of heat in the building can be lighting equipment, technological equipment, additional heat emitted from people and the kitchen. Therefore, together with the determination of the absolute amount of heat supplied to each room from the heating devices, all the amounts of heat brought into the building from additional sources and consumed from external

¹¹¹ Anufriev L.N., Kozheynov I.A., Pozin G.M. Thermal engineering calculations of agricultural production buildings. M.: Stroizdat 1974-221

barriers should be taken into account in all periods of the year (summer, winter and changing periods)¹¹².

It is known that according to the law of conservation of energy, the flow of heat entering the building and the heat flowing out of the building should be equal to each other. In general, to calculate the heat balance of buildings, heat flows entering the building and spending through external barriers are determined. In order to determine the heat capacity of the heating system, the heat balance is determined using the following formula:

$$Q_i = \Delta Q = Q_{to's} + Q_{h.a} + Q_{t.i}$$

there: $Q_{to's}$ is the heat flux lost through external barriers;

$Q_{h.a}$ - heat used to heat the air entering the room;

$Q_{t.i}$ - heat flow released as a result of technological and household processes or consumed by the economy;

$Q_{h.a}$ is the missing part of the heat.

If, as a result of the heat balance calculation, there is a lack of heat, additional heat devices are installed in the building rooms, if there is excess heat, the amount of excess heat is absorbed by means of ventilation. Inside a number of buildings, most of the heat content is from human heat. In such a room (lecture room in higher educational institutions, cinema, theater, circus rooms, etc.), the temperature of the internal air is reduced. This reduced temperature is provided by heating devices, and the increase in air temperature and its return to normal is due to the heat released from the gathered people. Often, the calculated heat capacity of heating equipment in public buildings is equal to the amount of heat consumed. To determine the power of heating systems and to fully calculate all their equipment (the number of boilers and their heat-producing surface, heating equipment, calculated amounts of heat and their transfer to consumers; calculation of heat pipes), the external barrier of buildings The remaining heat flow should be determined based on the requirements of QMQ 2.04.05-97, QMQ 2.01.04-94 and QMQ 2.01.01-97.

As a result of thermal physical calculations of external barriers, efficient constructions for barriers are adopted for the volume-planning solution of buildings, according to the laws of thermal physics of construction. Therefore, efficient external barrier constructions, where the heat is physically selected with literacy, lead to saving the thermal power of heating systems. Part of the heat flow from the buildings depends on the influence of the wind, especially if the high-rise buildings are built bare in the direction of the wind, the heat consumption is significantly greater. On the contrary, heat consumption is lower in places protected from the wind direction and in buildings built inside the city. Therefore, in order to protect the buildings from the wind, special beams are installed that repel the wind force from the surface of the outer wall. The heat lost from the building under the influence of wind is called additional heat flow¹¹³.

So, the heat consumed in the building is of two types, the first one is the main one, and the second one is an additional heat flow.

The main heat loss from the building is from the following structures: floor surface, external wall surface, external window area, external door area and roof covering.

¹¹² Имомов Ш. Ж. “Процесс теплопередачи при возвратнопоступательном движении фаз с пульсирующей загрузкой биомассы”//Гелиотехника, № 2, 2009с.65- 71.

¹¹³ Растимешин С. А. Обоснования параметров локальных электрообогревателей для молодняка сельскохозяйственных животных. Автореф. на сонск. д-ра техн. Наук.- М. 1996. 40с.

The following should be taken into account from the sources of additional heat flow¹¹⁴:

1. If the height of civil buildings exceeds 4 meters, 25 percent of the calculated basic and additional heat consumption, then 15 percent of additional heat should be taken for each meter of height. This additional heat consumption does not apply to production buildings and stairs.

2. If the wind speed is 5-10 m/s, 2 percent additional heat is obtained, if it has a speed of more than 10 m/s, 3 percent additional heat is obtained.

3. If the outer doors of large buildings are provided with a warm air curtain, the additional heat consumption given to the outer doors is taken into account.

4. In general, the amount of additional heat for typical buildings is 16 percent of the main heat.

In order to determine the heat flux lost from external barrier structures, the surface areas of each barrier should be determined separately based on a certain rule¹¹⁵.

We determine the surface area (F , m²) and the linear size of the barriers based on the following rules:

1. To determine the surface of windows, doors and lanterns (skylight), the smallest dimensions of their position are taken.

2. To determine the surface of the floor and ceiling, the measurement is taken from the middle of the thickness of the internal walls to the internal surface of the external walls.

3. External wall surfaces are determined in the following order:

A. The height of the wall of the first floor - if the floor is made of earth, it is taken from its surface to the surface of the floor of the second floor; if the floor is on a slat (wooden riser), the measurement is taken over the compacted ground, that is, from the base of the slat support to the floor level of the second floor, if there is an unheated basement, then the 1st floor the size from the bottom level of the cover to the level of the floor of the second floor is accepted.

B. For the height of the walls located between the floors, the distance above the floor of the floor to the floor of the floor above it is taken.

D. For the uppermost wall of a multi-story building, the distance from the surface of the floor of the upper floor to the top level of the attic covering structure is taken.

C. For upper floor wall height, the measurement is taken from the floor to the roof surface without the attic.

E. In the history of the building, the size of the external wall of a room that is not located in a corner is the distance between the axes passing between the internal barriers, the size of the external wall in a room located in a corner is the distance from the external surface of the external barrier to the axis of the internal barrier distance in is accepted.

G. For internal wall surfaces, the internal dimensions of the baffles are acceptable.

E. If the area of the floor surface is located in the corner, after dividing the length and width into zones every 2 meters, the pipe of the first zone is accepted twice as much. Rip - for an unheated floor (Fig. 1)

¹¹⁴ Avezov R.R., Orlov A.Yu. "Solar heating and hot water supply systems" T.: "Fan". 1988- 282s

¹¹⁵ Растимешин С. А. Обоснования параметров локальных электрообогревателей для молодняка сельскохозяйственных животных. Автореф. на соиск. д-ра техн. Наук.- М. 1996. 40с.

10. Kiryushatov A.I. “Qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishida noan’anaviy qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish” M.; Argoizdat 1999. 153 b.
11. Sodiqov J.J., Xalimov G.G., Xayriddinov B.E. Havo o‘tkazuvchi chegara yuzasida issiqlik almashinuvi. // Qayta tiklanuvchi energiya manbalari va quyosh materialshunosligi konferentsiyasining tezislari. Toshkent 2005 yil 29-30 sentyabr 35-38.

QO‘QON XONLIGI TARIXIDA “OLTIN BESHIK” AFSONASINING O‘RNI.

Ermatova Mushtariy Abdulla qizi

Toshkent shahar markaziy

davlat arxivi yetakchi arxivchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8398602>

Annotatsiya. Mazkur tezis Qo‘qon xonligining legitimlik masalasiga bag‘ishlangan. Unga ko‘ra hozirda xonlik tarixining bir qismiga aylangan “Oltin beshik” rivoyatini manbalarda tasvirlanishi hamda tadqiqotchilar tomonidan berilgan izohlar tahlil qilingan. Qonuniylashtirish masalasida chingizlarning avlodi ekanligiga urinish XVIII asrda deyarli urfdan qolgan bo‘lsada, biroq ming sulolasi aynan shu yo‘lni tanlaganlik sabablari ko‘rib chiqildi.

Tayanch so‘z va iboralar: “Oltin beshik”, qonuniylashtirish, xarizma, an‘anaviy, boburiylar sulolasi, Chodak xo‘alari, tip.

THE PLACE OF THE LEGEND OF THE GOLDEN CRADLE IN THE HISTORY OF THE KOKAND KHANATE.

Abstract. This thesis is devoted to the issue of legitimacy of the Khoqand Khanate. According to him, the description of the "Golden Cradle" narrative, which has become a part of the history of the khanate, in the sources and the comments given by the researchers were analyzed. In the 18th century, it was almost out of tradition to try to be a descendant of Genghis in the issue of legalization, but the reasons why the Ming dynasty chose this path were considered.

Key words and expressions: "Golden Cradle", legalization, charisma, traditional, Babur dynasty, Chadak khojas, type.

МЕСТО МИФА О "ЗОЛОТОЙ КОЛЫБЕЛИ" В ИСТОРИИ КОКАНДСКОГО ХАНСТВА.

Аннотация. Данная диссертация посвящена вопросу легитимности Кокандского ханства. По его словам, проанализировано описание повествования о «Золотой колыбели», ставшего частью истории ханства, в источниках и комментариях исследователей. В XVIII веке в вопросе легализации было почти нетрадиционно пытаться быть потомком Чингиза, но рассматривались причины, по которым династия Мин выбрала этот путь.

Опорные слова и выражения: «Золотая колыбель», легализация, харизма, традиции, династия Бабура, Чодак Ходжы, тип.

Qo‘qon xonligi tarix zarvaraqaalarida 1710 yildan 1876 yilgacha ruslar iste‘losiga qadar mavjud bo‘lgan, Markaziy Osiyodagi yirik davlatlardan biri bo‘lgan. Har qanday sivilizatsiya va davlat borki, tashkil topadi, rivojlanishining cho‘qqisiga chiqadi va tanazzulga yuz tutadi. Qo‘qon xonligining tashkil topishi tarixiy manbalarning aksar qismida 1710-1709 yillar qilib ko‘rsatildi.

Mazkur vaqtda hokimyatga kelgan sulola qachondan oshlab siyosiy maydonda ko‘rinish ola boshlagan? Masala minglar sulolasining hokimyat tepasiga qachon kelganida emas, qanday kelganidadir.

“Anjum at-tavorix” asarida Qo‘qon xonligining ibtidosi 1709 yilda Shohruxbiy tomonidan boshlanganligi e‘tirof etiladi. Is‘hoqxon Ibrat ham “Tarixi Farg‘ona” asarida Shohruxning taxtga kelishi ham 1709 yil qilib ko‘rsatilgan.

Hozirda Qo‘qon tarixining ibtidosi bevosita “Oltin beshik” afsonasi bilan boshlanadi. “Oltin Beshik” afsona bo‘lsa, nima uchun xonlik tarixi uchun kerak bo‘ldi yokida “o‘ylab topildi”?

Mazkur afsona manbalarda keltirilgan mazkur afsona ayrim jihatlarida farq qilsada, biroq asosiy g'oya bir tarafga yo'ltilirilgan edi. Asosiy maqsad nimada edi?

“Oltin beshik” masalasida bir qator Qo‘qon xonligi bilan shug‘ullangan tarixchilar o‘z munosabatini bildirib o‘tadi. Farg‘onada vazifasi bilan mashg‘ul bo‘lgan Vladimir Nalivkin Petrovich o‘z asarida “Oltin beshik” voqeasi Mirzo Olim Mushrif bayon etgan tarix bilan deyarli bir hil ko‘rinishda keltirilgan. Bunga sabab Nalivkin xonlikdan oldingi davrni bayon etishda “Ansob us-salotin” asari asosiy manbalardan biri bo‘lgan.

Skott Levi “Oltin beshik” masalasiga legitimatsiyaning bir ko‘rinishi sifatida qaraydi. Bu jarayon aslida Shohruxbiy davrida boshlangan bo‘lsa-da, rasman Olimxon hukmronligi tasdiqlangan. Qonuniylik da‘volarini qo‘llab-quvvatlash uchun yangi mexanizmni ishlab chiqdilar. Ular diplomatik ta’sir o‘tkazish uchun xon unvoni bilan bog‘liq tortishish kuchidan foydalanganlar. Nasl-nasabni bevosita Boburga aloqador qilib, XV asrda mashhur bo‘lgan temuriylar sulolasiga ko‘tarish edi. Nega aynan Bobur degan savolga quyidagicha javob berish mumkin. Sababi u ajdodlar poytaxti Samarqandda hukmronlik qilgan oxirgi temuriy shahzoda edi.

Qo‘qon xonligining siyosiy tarixi bo‘yicha yana bir olim B.M. Bobojonovning tadqiqotlari alohida ahamiyat kasb etadi. Aynan “Oltin Beshik” masalasiga tadqiqotchi germeneytik tahlil qilib, bir qator tarixiy faktlar bilan uni nima uchun yuzaga kelganligini tushuntirib beradi. Legitimatsiya jihatdan hokimiyatni qonuniylashtirish davlatning hududi kengaytirilgandan so‘ng mana shu hokimiyatga to‘la qonli haqli ekanligini isbotlash uchun Olimxon tomonidan tarixchilarga yuklatilgan vazifa hisoblangan. E’tiborli jihati legitimatsiyaning bunday ko‘rinishi Amir Temurning taxtga kelishida ham qo‘llanilganligidadir. Amir Temurning ajdodlarini chingiziyarlarga borib taqalishi, ona tarafdin ham bu sulolaning bir vakili sifatida hokimiyatga to‘la qonli haqli ekanligini ko‘rsatadi.

O‘z navbatida T.K. Beysembiyev “Oltin beshik” voqeasi talqinidan quyidagi maqsadlar ko‘zga tashlanishini e’tirof etadi:

1. Qo‘qon xonlari shajarasini temuriylar orqali Chingizxonga ulash (Qo‘qon xonlari shajarasini boshlovchisi Boburning o‘g‘li. Oltin beshik temuriylarning bobosi Bartaxon Chingizxonning bobosidir).

2. O‘zbek qishloqlari Targava, Saroy va Jonkentlarning Oltin beshik taqdiriga bog‘liqligi;

3. So‘fiylar, shu jumladan Farg‘onaning mashhur so‘fiylaridan Lutfulloh Chustiyning Oltin Beshikning ajdodlari taqdiriga aloqadorligi;

4. Shayboniylardan bo‘lgan Abdullaxonning Oltin beshik avlodlaridan bo‘lgan Chamashbiy taqdiriga aloqadorligini ko‘rsatish.

Bular bilan birga, T.K. Beysimbiyevning Oltin beshik avlodlari bilan bog‘liq keyingi talqinlarda Chamashbiyning Maxdumi A’zamdin keyin Farg‘ona vodiysida naqshbandiya tariqatining eng ta’siri katta, hattoki hukumat doirasigacha bo‘lgan shayxlaridan biri bo‘lgan Lutfulloh Chustiyning shogirdi bo‘lganligi hamda temuriylar orqali Chingizxonga shajaraviy tomondan ulanishiga urg‘u berilganligi, uning avlodlari kelajakda Farg‘ona taxtiga to‘la haqli ekanligini asoslashga qaratilgan, degan xulosani o‘rtaga tashlaydi.

Legitimatsiyaning bu ko‘rinishi XVIII asrning oxirlariga kelib o‘zini ahamiyatini yo‘qotgan bo‘lsada, lekin to‘la qonli yo‘qolib ham ketmagandi. Qo‘qon xonligi ham hokimiyatga to‘la qonli egalik qilish uchun, ommaga taxtga haqli ekanligini ko‘rsatish maqsadida, Umarxonning topshirig‘iga binoan tarixchi Isfarangiy birinchilardan bo‘lib o‘z asarida “Oltin

Beshik” voqeasini bayon etadi. Bevosita voqealarni realligini oshirish uchun, undagi jarayonlarni Buxoro xonlari bilan bogʻlagan holda bayon etadi. Biroq unda qator chalkashliklarni tadqiqotchi oʻz ishida berib oʻtadi. Isfarangiy bergan mazkur maʼlumot keyingi asarlarda bir muncha oʻz aslligini yoʻqotib boradi. Sababi har bir asarini shakllantirib borarishda muallif oʻzining fikr va mulohazalarini ham qoʻshib boyitib boraveradi. B.M.Bobojonov tomonidan ilgari surilgan fikrlar har tomondan oʻrinlidir. Olim birinchi navbatda mazkur afsonaga nima uchun ehtiyoj yuzaga kelganligini keltirib oʻtgan boʻlsada, mazkur afsonaning reallikka koʻchishidagi chalkashliklarni ham keltirib oʻtadi. Chalkashliklar boʻlishi aniq edi, sababi Isfrangiy Buxoro tarixidan xabardor emasdi. Lekin aslida xonlik nechogʻlik bu afsonaga muhtoj boʻlgan, agarda bu yoʻl bilan hokimiyatga davogʻarligini isbotlamasa, xalq hukmdorni tan olishmas edimi?

Aftonidil Erkinov “Oltin Beshik” afsonasi Umarxon taxtga oʻtirgandan soʻng Qoʻqon xonligi har jihatdan ancha kuchayishi va Buxoro xonligiga tobelikdan uzoqlashib, mustaqil ekanligini koʻrsatishga kirishgan vaqtda yuzaga kelganini taʼkidlab oʻtadi. Hokimiyat ustida hukmronlik qilayotgan biror bir sulola siyosiy jihatdan kuchaya boshlashi bilan oʻz hokimiyati asosi, qiyofasi, oʻziga xosligi – identifikatsiyasi, kelib chiqishini (shajara, genealogiya) izlashga va agar u mavjud boʻlmasa, uni tuzishga kirishadi. Mazkur jarayonlarda madaniy sohadagi faoliyatini kuchaytirishga intiladi yoki oʻtmishdagi namunaviy sulolalarga taqlid asosida oʻzligini namoyon qilishga urinadi. Shu jihatdan olib qaraganda, Umarxon hukmronligi davrida Temuriylarga, xususan, Husayn Boyqaro (1469-1506) saltanati zamoniga taqlid vujudga kelgan edi.

Mazkur afsonaning yaratilish genezisi boshqa turkiy qavmlarda mavjud rivoyatlarga borib taqaladi. Masalan, burkas urugʻidagi rivoyat, qirgʻizlarning “Ona kiyik” , Alisher Navoiyning “ Saddi Iskandariy” shuar jumlasidandir. Biroq fors tilida yozigan XII-XIII asrda yashab oʻtgan Daqoqiy Marvaziy-Samarqandiy qalamiga mansub “Baxtnoma” asari “Oltin Beshik” afsonasining andozasi sifatida keltirilganligi qiyosiy tahlil natijasida olim tomonidan isbotlangan.

REFERENCES

1. Худоёрхонзода. Анжум ат-таворих (Тарих юлдузлари). Форс-тожик тилидан таржимон Шодмон Воҳидов Т.: “Фан ва технология”, 2014. -349 б
2. Наливкин В. Краткая история Кокандского ханства. – Казань: 1886.
3. Бейсембиев Т.К. «Тарихи Шахрухий» как исторический источник. «НАУКА» Казахский ССР АЛМА-АТА -1987.-С. 197
4. Бабаджанов Б.М. Кокандское ханство: власть, политика, религия. Токио-Ташкент. 2010. С. 743
5. Scott C.Levi. Khoqand the rise and fall of. University of Pittsburgh Press. 2017 years. P. 258
6. Кюгельген. Легитимация - Кюгельген, Анке. Легитимация среднеазиатской династии Мангитов в произведениях их историков (XVIII - XIX вв). Алматы, 2004

BOLALAR BOG'CHALARIDA MUSIQA MASHG'ULOTLARI ÓZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA TUZILISHI

Omarova Anarxan Qislawbaevna

Ajiniyoz nomidagi Nukus Davlat Pedagogika Instituti assistent o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8398619>

Annotatsiya. Bu maqolada bolalar bog'chalarida musiqa mashg'ulotlarini o'tkazishdan ko'zda tutilgan asosiy maqsad, kichkintoylar qalbida nafosatga mehr uyg'otish, ularni barkamol inson qilib tarbiyalab uning óziga hos xususiyatlari haqida aytilgan.

Kalit sózlar: bolalar bog'chasi, musiqa, mashg'ulot, o'quv materiallari, tarbiya, qobiliyat.

UNIQUE CHARACTERISTICS AND STRUCTURE OF MUSIC LESSONS IN KINDERGARTEN

Abstract. This article describes the main purpose of conducting music classes in kindergartens, instilling love for sophistication in the hearts of children, raising them to become well-rounded people, and its unique features.

Key words: kindergarten, music, activity, educational materials, education, ability.

УНИКАЛЬНОСТЬ И СТРУКТУРА УРОКОВ МУЗЫКИ В ДЕТСКОМ САДЕ

Аннотация. В данной статье рассказывается об основной цели проведения музыкальных занятий в детских садах, привитии в сердцах детей любви к утонченности, воспитанию из них всесторонне развитых людей, и ее уникальных особенностях.

Ключевые слова: детский сад, музыка, деятельность, учебные материалы, образование, способности.

Bolalar bog'chalarida musiqa mashg'ulotlarini o'tkazishdan ko'zda tutilgan asosiy maqsad, kichkintoylar qalbida nafosatga mehr uyg'otish, ularni barkamol inson qilib tarbiyalab, voyaga yetkazishdir. Mashg'ulotlar jarayonida bolalarda milliy musiqa ohanglari yordamida zaruriy bilim va ko'nikmalar tarkib toptiriladi. Bu mashg'ulotlardagi har bir faoliyat turi bolalarning musiqiy didini rivojlantiradi. Musiqiy mashg'ulotlar oldiga qo'yilgan har qanday maqsad va vazifalarni amalga oshirish, avvalo, musiqa rahbarining pedagogik tayyorgarligiga bog'uq. Musiqiy mashg'ulotlar bog'chada o'tiladigan boshqa mashg'ulotlardan ancha farq qiladi va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu xususiyatlar quyidagilardan iborat: — musiqa mashg'ulotlari musiqa savodi va ijrochilikka doir bir necha faoliyat turlaridan (qo'shiq kuylash, musiqa tinglash, musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish, musiqa savodi, bolalar musiqa cholg'u asboblari bilan jo'r bo'lish) tashkil topadi; — bu mashg'ulotlar boshqa mashg'ulotlardan o'zining ifoda vositalari, ya'ni «tili» bilan farq qiladi. Tasviriy san'at ranglar bilan, adabiyot so'z bilan, musiqa esa tovushlar orqali vujudga keladigan ohanglar vositasida insonga ta'sir etadi; — musiqa mashg'ulotlari bolalarning ruhiyatiga, emotsiyasiga faol ta'sir ko'rsatib, ularni quvontiradi, ijodiy kechinmalar hosil qilib, ma'naviy ozuqa beradi; — musiqa mashg'ulotlari jismoniy tarbiya, rasm, odobnoma, atrofimizdagi olam kabi masng'ulotlar bilan chambarchas bog'liqdir. Musiqiy mashg'ulotlarni olib borishda musiqa rahbari kichkintoylarning yoshi va qiziqishlarini e'tiborga olishi lozim. Mashg'ulotning tuzilishi o'quv materiallarining mazmunidan kelib chiqishi kerak. Bunda asarlarning ta'limiy, tarbiyaviy ahamiyati, badiiy saviyasi, bolalar yoshiga mosligining hisobga olinishi muhim ahamiyat kasb etadi. Musiqa mashg'ulotlarining tuzilishi quyidagi faoliyat turlaridan iborat:

1. Musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish.
2. Musiqa tinglash.
3. Musiqa savodi.
4. Qo'shiq kuylash.
5. Bolalar musiqa cholg'u asboblari bilan o'ynash.

Endi har bir faoliyat turiga qisqacha to'xtab o'tamiz:

— musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish. Milliy ruhni o'zida aks ettirgan xalq qo'shiqlari, laparlari bolalarning olamini badiiy his etishlariga, zavqlanishlariga yordam beradi. Musiqiy obrazlarga muvofiq turdagi harakat va iqlam, turdagi obrazlarni tasvirlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ritmik harakatlarni musiqiy qobiliyatni shakllantirish va rivojlantirishda juda muhimdir. Musiqiy-ritmik harakatlarni bolalar ruhiyatiga musiqiy asarning mazmuni va kayfiyatini singdiradi, bu bolalarning jismoniy sog'lom bo'lishlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi;

— musiqa tinglash — har bir bolaning musiqa tinglash madaniyatining shakllanishi va rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bola, avvalo, musiqani idrok etib, so'ngra unga mos harakatlarni bajaradi;

— musiqa savodi. Musiqa mashg'ulotlarida bolalar qo'shiq kuylash, musiqa tinglash bilan birga qo'shiqlar, musiqiy asarlarning tuzilishi, tempi, xarakteri, ladi, kuyi, ritmi, tovush balandligini ham ongli ravishda anglashlari lozim. Bu ularning aqliy salohiyati, musiqiy uquvi, xotirasi, nutqi, ongi va bilimni oshiradi;

— qo'shiq kuylash. Qo'shiq kuylash jarayonida bolalarning nutqi, musiqiy uquvi, musiqiy qobiliyati, xotirasi rivojlanadi. Jamoa bo'lib qo'shiq kuylash bolalarni do'stlikka chorlaydi, ularning o'zaro hurmat, tabiatga va Ona-Vatanga muhabbat kabi tuyg'ularini tarbiyalaydi;

— bolalar musiqiy cholg'u asboblari bilan o'ynash - musiqa mashg'ulotlarida eng qiziqarli, barcha bolalar sevib qatnashadigan faoliyat turidir. Bolalar musiqa cholg'u asboblari orqali jonli ijro har qanday bolani o'ziga jalb etadi. Ularning musiqaga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshiradi, ritm tuyg'usi, musiqiy uquvi, xotirasini mustahkamlaydi. Kichiktoylarda ajablanish, zavqlanish, hayratlanish, quvonish kabi ruhiy holatlarni vujudga keltiradi.

Qo'shiq kuylash musiqa mashg'ulotining asosini tashkil etadi. Har bir qo'shiq ma'lum pedagogik maqsadlarni amalga oshirishni ko'zda tutib tanlanadi. Qo'shiqlarni ma'lum bir tizimga solishda oddiydan murakkabga qarab borishga rioya qilinmay kerak. Qo'shiqlarni quyidagi talablarga muvofiq tanlash tavsiya etiladi:

— tarbiyaviy ahamiyati, g'oyaviy mazmuni, musiqiy tuzilishi va xarakteri;

— qo'shiq matnini yod olish osonligi, badiiy yuksakligi va bolalarning lug'at boyligiga mosligi;

— ohangning xarakteri, intonatsiya ifodasi, kuyning o'lchovi, tessiturasini va diapazonining bolalar ovozigacha mosligi;

— qo'shiqning musiqa cholg'u asboblari (fortepiano) jo'rli uchun klaviri: badiiy xususiyati va ifodaviyligi, bolalar yoshiga mosligi;

— qo'shiqning shakli, necha kuplet, qismdan iboratligi (bir, ikki qismli yoki ko'plik shaklida tuzilganligi), naqarotning mavjudligi. Yalla, lapar, alia kabi o'zbek xalq qo'shiqlari, shuningdek, turli qo'shiqlar milliy musiqiy-ritmik harakatlari bilan o'rgatiladi. Musiqa rahbari qo'shiqlarni bolalarga yoqimli ovozda ifodali aytib berib tanishtiradi. Mazmunini obrazli, qiziqarli tarzda bolalar ongiga yetkazilishiga harakat qiladi. Bunda u ko'rgazmali qurollar, musiqiy-ritmik harakatlardan foydalanadi. Qo'shiq mazmuni va xarakterini bolalar yaxshi anglab olinganlaridan

so'ng o'rgatishga kirishadi. Bolalar toliqib qolmasliklari uchun qo'shiq o'rgatish uslubi vaqti-vaqti bilan o'zgartirib turiladi. Bolalar qo'shiqni stulchalarga suyanib o'tirgan holda kuylaydilar. Bu paytda ular qomatlarini to'g'ri tutishlari lozim. Stulchalar bolalarning bo'ylariga mos bo'lishi kerak, ya'ni suyanadigan qismiga yengil tayanib turish mumkin bo'lsin. Qo'shiq kuylanayotganda qo'llar tizzaga qo'yilgan bo'lishi shart. Qo'shiq mazmuniga mos musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish bolalarning ko'krak qafasi va nafas yo'llarini yaxshi rivojlanishiga yordam beradi. Qo'shiq kuylash yengil va oson amalga oshirilishi tufayli bolalar diqqatini tez jalb etadi.

— besh-olti yoshli guruhlarda ovoz diapazoni re1-do1;

— olti-yetti yoshli guruhlarda ovoz diapazoni re1-re2. Barcha guruh bolalari uchun (fa'-si1) yengil primar registr hisoblanadi. Shuning uchun kichik diapazonli qo'shiqlar, turli vokal-xor mashqlarini ko'pincha mazkur registrda kuylatish maqsadga muvofiqdir. Bu bolalarda musiqiy qobiliyatning har tomonlama rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Qo'shiq kuylash jarayonida bolaning fikrlash qobiliyati, nutqi, idroki o'sadi. Bolalar ovozini asrab tarbiyalashning zarur shartlaridan biri qo'shiqlarni ularning yoshiga va ovoz diapazoniga qat'iy rioya etib tanlashdan iboratdir.

REFERENCES

1. Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqa o'qitish metodikasi: Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'll./G.M.Sharipova, Sh.A Yakubova; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazi. —T.: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2007 — 96 b.
2. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
3. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 196-203.
4. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
5. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.

T.QAYÍBERGENOV TRILOGIYASÍDA QOLLANÍLĠAN FRAZEOLIGIZMLER Mámbetalieva Qızlargúl

Qaraqalpaqstan Respublikası Nókis qalası
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8398673>

Annotatsiya. Maqalada frazeologizmlerdiń semantikalıq ózgeshelikleri, T.Qayıpbergenovtıń shıǵarmalarındaǵı «Túsiniksizler» romanında qollanılǵan frazeologizmler islengen lingvomádeniy tallaw haqqında aytılǵan.

Gilt sóz: til uyreniw, izzertlew, lingvomádeniy, trilogiya, frazeologiya, leksikologiya, semantika.

PHRASEOLOGISMS USED IN THE TRILOGY OF T. QAYÍBERGENOV

Abstract. In this article, the semantic differences of phraseologisms, the linguistic and cultural choices of phraseologisms used in T. Qayıpbergenov's novel "Túsiniksizler" are discussed.

Key word: language teaching, linguistics, trilogy, phraseology, lexicology, semantics.

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В ТРОЛОГИИ Т. КАЙЫПБЕРГЕНОВА

Аннотация. В данной статье рассматриваются семантические различия фразеологизмов, лингвокультурологический выбор фразеологизмов, использованных в романе Т. Кайыпбергенава «Тусиниксызлер».

Ключевые слова: обучение языку, лингвистика, трилогия, фразеология, лексикология, семантика.

Frazeologizmlerdiń semantikalıq ózgeshelikleri haqqında pikir júrgizgende, olardıń sózdiń leksikalıq mánisinen ayırılıp turatuǵınlıǵın názerden shette qaldırmaıw kerek. Frazeologizmler leksikologiyanıń izertlew obyektı bolǵanı menen, oǵan sózdiń leksikalıq mánisin anıqlawǵa qatnas jasaǵannan ózgeshe qatnas jasaladı.

Sóz – til iliminiń eń baslı kategoriyalarıan biri bolıp, ol bizdi qorshap turǵan haqıyqatlıqtı, onıń elementlerin ańlatadı. Sóz ózi atap turǵan zat yaki qubılıstıń tábiyiy qásiyetin ańlatpaydı, al tek sol nárese haqqında túsinik payda etedi. Frazeologiyalıq birlikler de sózler sıyaqlı zat yaki qubılıslardı, zatlardıń yaki is-háreketlerdiń hár qıylı belgilerin, is-hárekettiń ózin ańlatıp keliwi múmkin. Máselen, *atqa miner* – nominativlik máni, *kózdi ashıp jumǵansha* – is-harekettiń belgisin bildirip keledi, *urıp tuqqanday* – predmettiń belgisin, *dawriq salıw* – is-háreketi ańlatadı.

T.Qayıpbergenovtıń «Túsiniksizler» romanında qollanılǵan frazeologizmlerge tómendegishe lingvomádeniy tallaw isledik.

Máselen:

1) Góne Úrgenshte ótkerilgen toylardıń dańqın belgileytuǵın bas jarıs – gúres payıtında, tamashagóyler kútpegen bir hádiyse júz berdi: Qala átirapında *jawırını jerge tiymey* «Pilpalwan» atangan palwan jıǵıldı (6-b.)

2) Buǵan *jaǵasın uslap* «Álhabbiz!» demegenler shamalı (6-b.)

3) Birese túrkiy axun menen tereńirek másláhátleskisi keldi, birese turǵan jerinde onıń *moynın burap*, kópirdiń astına tıǵıp ketkisi keldi (9-b.)

4) Sonnan keyin kelip sizlerdiń orıslardı ay bilip *bas iygenińiz* jaramaydı... (32-b.)

5) - Hámirińizge qullıq, ullı xanıımız, - dedi axun *qas qaqpay* (34-b.)

6) Ol Teńeldiń *awzı ashılıp* túsinbey otırǵanın endi gana sezip... (50-b.)

7) Gárgabay menen balasınıń teńnen qabaq shitıp, kewli buzılǵan keypine Ernazardıń *ishi ashıp* jubatırwǵa urındı (54-b).

8) Albırıǵanınan tórde bópesin emizip teris qarap jatırǵan Rabiybini ańgarmay tek ananıń *qolınan aldı* (57-b).

9) - Qızıqsah-aw, Shońqı, - dedi ol *ishi janıp* tursa da sabırlılıq saqlap (60-b).

10) Iran palwanı Ernazardıń bir mushına isinip, ash jolbarıstay *kóz alartıp* izinen qarap tur (85-b).

11) Buyırıqtıń aldın alıp úlgere almay bas wázir menen axun tek *erinlerin tisedi*, bári bir axun parasat tutalmadı (87-b).

13) Erteklerde kóz ushındaǵı jaqtıǵa baraman degenler *tisin qayrap* otırǵan jalmaıwız kempirge tap bola berdi (90-b).

14) Xannıń qanday tereńge *qarmaq taslaǵanın* túsinbey, ulı gáp qostı (92-b).

15) Bunnan soń kóp sóylemedi, «kózaydıńǵa» kelgen qońsı-qobalarǵa *sál júz jiltıratadı* (100-b).

16) Kisiniń *qolın baylamastan* burın ózińnin hám dos-yaranlarıńnıń qolın oyla (108-b).

17) Til gelleniń jawı. Alakóz, qáne *ókshendi kóter!* (145-b).

Joqarıda keltirilgen mısallardaǵı frazeologizmler erkin sóz dizbekleri xızmetinde kelip óziniń tuwra mánisinde qollanılıwı múmkin. Bul jaǵdayda olar frazeologizmler menen birge omonimlik qubılısqa ushıraydı.

Birinshi mısaldaǵı *jawırını jerge tiymegen* frazeologizmi «utilmaǵan, jeńiliske ushıramǵan» mánisin ańlatadı. Gúreste qarsılas palwanıń jawırını jerge tiygiziw onıń ústinen tolıq, taza jeńiske erisiwdi ańlatadı. Xalqımızdıń milliy úrp-ádet dástúrlerindegi, sonday-aq sport jarıslarınıń waqtında «jawırını jerge tiymedi» sóz dizbegi qollanılsa, bul jaǵdayda ol frazeologiyalıq qásiyetke iye bolmaydı. Sebebi ol gáplik formaǵa iye bolıp kelip, óziniń bayanlawıshı (tiymedi) hám baslawıshına (jawırını) iye bolıp keledi.

Ekkinshi mısaldaǵı *jaǵasın uslap* frazeologizmi tańlanıw, hayran qalıw, qorqıw mánilerin ańlatadı. Bul frazeologizmdi «jaǵasın uslap turıp silkip-silkip jiberdi» mısaldaǵı sóz dizbegi menen salıstırsaq, bul mısalda tuwra mánisinde qollanǵanın kóremiz. Tuwra mánisinde feyil toplamın dúzip kelgen bolıp, pısıqlawısh xızmetin atqaradı.

Altınshı mısaldaǵı *awzı ashılıp* frazeologizmi «hayran qalıp, tań qalıp» mánilerin bildirip keledi. Bul sóz dizbegi erkin sóz dizbegi quramında kelgende óziniń tuwra mánisin saqlaydı. Máselen, *Tünde boyın shalqasına taslap awzı ashılıp uyıqlaydı eken*. Joqarıdaǵı mısaldaǵı sıyaqlı bunda da awzı sózi ashılıw sóziniń baǵınıńqı komponenti sıpatında kelip feyil toplamın dúzip tur hám pısıqlawısh xızmetin atqarıp keledi.

Tisin qayraw frazeologizmi «jamanlıq oylaw, islew» degen mánilerdi ańlatadı. Biraq ayırım adamlardıń asqazan-ishek keselliklerine baylanıslı uyıqlaǵan waqıtta *tisin qayraw* ádeti bar ekenligi málim. Bul jaǵdayda *tisin qayraw* sóz dizbegi erkin sóz dizbegi bolıp, astarlı mánige iye bolmaydı.

Qolın baylaw frazeologizmi jumısın, xızmetin orınlawǵa múmkinshilik bermew mánisin ańlatadı. *Arqasına qaratıp eki qolın bayladı* sıyaqlı mısalda óziniń tuwra mánisine iye boladı hám tolıqlawısh xızmetinde keledi. Bul sıyaqlı mısallardıń qatarın ele de tolıqtırıp múmkin. Sebebi frazeologizmlerdiń payda bolıwınıń birden bir baslı kórsetkishlerinin biri sózlerdiń awıspalı mánige iye bolıp, onıń kem-kemnen turaqlasıwı bolıp tabıladı.

Biz kórip ótken mısallardağı frazeologiyalıq sóz dizbekleriniń komponentleri menen onıń ulıwma mánisi arasında baylanıs bar, sonlıqtan bul frazeologizmlerdi frazeologiyalıq birlikler dep qarawǵa tuwrı keledi. Frazeologiyalıq birlikler – sostavındaǵı komponentleri óziniń tuwra mánilerin joǵaltpaǵan, awısqan ulıwma máni olardıń komponentleriniń mánileriniń jıyıntıǵınan turatuǵın turaqlı sóz dizbekleri: qulaq túriw, ayaǵı jerge tiymew.

REFERENCES

1. Қайыпбергенов Т. Қарақалпақ дәстаны. Маман бий апсанасы. Нөкис, 2019.
2. Қарақалпақ тилиниң түсиндирме сөзлиги т. I, II, III, IV. Нөкис 1982 – 1992.
3. Қахарманлық дәстанларда фразеологиялық сөз дизбеклери арасындағы синонимлик қатнастар // Әмиўдәрья, 1997, №7-8, 96–98–бетлер
4. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
5. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 196-203.
6. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
7. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.

FARZAND TARBIYASIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOY PSIXOLOGIK OMILLAR

Normamatova Nazira Alijon qizi

Guliston davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8398696>

Annotatsiya. Bola tug'ilishidan boshlab normal rivojlanishi uchun muloqot muhim ahamiyatga ega. Faqatgina muloqot jarayonida bola inson nutqini o'zlashtirib olishi mumkin. Bu o'z navbatida bola faoliyatida va atrof-muhitni bilish va o'zlashtirishda etakchi vazifani bajaradi. Shaxs rivojlanishi harakatlantiruvchi kuchlari bo'lib bola ehtiyoji va uni qoniqtirish imkoniyati o'rtasida yuzaga keladigan qarama-qarshiliklar hisoblanadi. Ushbu maqolada, farzand tarbiyasiga ta'sir etuvchi ijtimoiy psixologik omillar haqida fikr va mulohazalar qilinadi.

Kalit so'zlar: bola tabiyasi, jamiyatning roli, ijtimoiy psixologiya, asosiy omillar, oila tarbiyasi, psixologik rivojlanish.

SOCIAL PSYCHOLOGICAL FACTORS AFFECTING CHILDBEARING

Abstract. Communication is important for the normal development of a child from birth. Only in the process of communication can a child master human speech. This in turn performs a leading function in the child's activities and in the knowledge and assimilation of the environment. The driving forces of Personality Development are the contradictions that arise between the child's need and the possibility of satisfying him. This article will provide feedback and insights into the social psychological factors that affect foster care.

Keywords: child Tabia, the role of society, social psychology, key factors, family education, psychological development.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ

Аннотация. Общение важно для нормального развития ребенка с рождения. Только в процессе общения ребенок может овладеть человеческой речью. Это, в свою очередь, выполняет ведущую роль в деятельности ребенка и в познании и усвоении окружающей среды. Движущими силами развития личности являются противоречия, возникающие между потребностью ребенка и возможностью ее удовлетворения. В этой статье будут рассмотрены и рассмотрены социально-психологические факторы, влияющие на воспитание детей.

Ключевые слова: Природа ребенка, роль общества, Социальная психология, основные факторы, семейное воспитание, психологическое развитие.

Oila tarbiyasi — oilada farzandlarning ota-ona yoki ularni o'rnini bosuvchi shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan, farzandlar kamolida muhim ahamiyat kasb etadigan jarayon hisoblanadi. Yosh avlodning har tomonlama kamolga erishishida oila tarbiyasi muhim o'rin tutadi. Oilaning moddiy ta'minoti, farovonligi, oila budjetining mavjud holati, undan oqilona foydalanish borasidagi tajriba, sog'lom ruhiy muhitning barqarorligi va hokazolar obyektiv omillar sirasiga kirsam, oiladagi shaxslararo do'stona munosabatlar, oila a'zolarining fiziologik, psixologik, ma'naviy jihatdan komillikka yetganligi, ularning qiziqishi va ehtiyojlari o'rtasidagi mutanosiblik, oilaviy turmushni tartibga solish borasidagi o'zaro moddiy ko'mak, hamkorlik, birlik tamoyillariga tayanish kabilar subyektiv omillar sirasiga kiradi. Hozirgi shiddat bilan taraqqiy etayotgan mamlakatimizning qay darajada yuksalishi, o'sib kelayotgan yosh avlodning ta'lim tarbiyasiga

bevosita bog'liq sanaladi. Shaxsning kamolga yetishida nasl-irsiyat, ijtimoiy muhit, ta'lim-tarbiya asosiy ro'lni egallaydi.

Biologik irsiyat insonni inson qiladigan umumiylikni hamda insonlarni tashqi va ichki jihatdan turli qiladigan farqlanishni aniqlaydi. Irsiyat deganda bolalar genetik dasturiga kiritilgan muayyan xislat va xususiyatlarning ota-onadan bolaga turli xil o'xshashlik, xususiyatlarning o'tishi tushuniladi. Irsiyatga ko'ra bolaga ota -onasidan inson organizmi, asab tizimi, miya va xis tuyg'u organlari, shuningdek, qomat tuzilishi, soch teri rangi o'tadi. Bular insonni boshqa insonlardan ajratib turuvchi tashqi omillar hisoblanadi. Shuningdek irsiyat bo'yicha nerv faoliyatini rivojlantiradigan nerv xususiyatlari ham o'tishi mumkin. Irsiyat bolaning tabiiy xususiyatlari asosida biror bir faoliyat sohasida muayyan qobiliyatlarining shakllanishini ko'zda tutadi. Psixologik ma'lumotlarga ko'ra qobiliyat insonning tabiiy xususiyati bo'la olmaydi. Bola qobiliyatlarining namoyon bo'lishi uning hayot, talim-tarbiya jarayonlariga bog'liq.

Tug'ilgan odamga hayotni saqlab qolish uchun faqat eng elementar mexanizmlar berilgan. Jismoniy tuzilishi, asab tizimining tashkil etilishi, faoliyat turlari va uni tartibga solish usullari jihatidan inson tabiatdagi eng mukammal mavjudotdir. Bolalik - bu yangi tug'ilgan kundan boshlab to'liq ijtimoiy va shuning uchun psixologik etuklik davri; bu davrda bola insoniyat jamiyatining to'la huquqli a'zosi aylanadi. Bundan tashqari, ibtidoiy jamiyatdagi bolalikning davomiyligi o'rta asrlardagi yoki bizning kunlarimizdagi bolalik davriga teng emas. Insoniyatning bolalik bosqichlari tarix mahsuli bo'lib, ular ming yillar avval bo'lgani kabi o'zgarishi mumkin.

Shaxs deganda muayyan jamiyatning a'zosi tushuniladi. Odam shaxs bo'lishi uchun ruhiy jihatdan taraqqiy etgan, o'z xususiyati va sifatleri bilan boshqalardan farq qilishi lozim. Har bir odam shaxs sifatida turlicha namoyon bo'ladi. U o'zining xarakteri qiziqishi va qobiliyati aqliy rivojlanganlik darajasi, ehtiyoji, mehnat faoliyatiga munosabati bilan farqlanadi. Bular shaxsni o'ziga xos xususiyati bo'lib, ana shu ruhiy xususiyatlari rivojlanib ma'lum bir bosqichga yetsagina u mukammal kamol topgan inson deyiladi. Shaxsning ijtimoiy voqe'likka, mehnatga, kishilarga, jamiyatga bo'lgan munosabati turlicha, uning faollik darajasi va odoq-axloq borasida yetukligi ham turlicha.

Ayniqsa, bola o'smirlik yoshiga yetganda, erka, tantiq bo'lgani uchun do'stlari va tengqurlari davrasida ham hamma xohishlari qondirilishini istaydigan, liderlikka intiluvchanligini namoyon etgisi keladigan, lekin psixologik jihatdan, aslida unda bunday sifatlar mavjud bo'lmaydi. Gap shundaki, bunday holatlarda ota-ona zurriyodi timsolida ilgari o'z hayot tajribasida erisholmagan armonlarini ro'yobga chiqargisi keladi, ularning tarbiya uslublari aynan shunga qaratilgan bo'ladi, lekin bola ko'p jihatdan nochor ekanligini keyinchalik ijtimoiy muhitning turli vaziyatlariga tushganida his eta boshlaydi. G'amxo'rlikdan tub ma'noda farq qiladigan giperproteksiya - bunda erkalatishdan ko'ra oiladagi katta shaxslar tomonidan bola shaxsining har bir yurgan qadami va xatti-harakatini nazoratga olish orqali unga e'tibor berish nazarda tutiladi. Ma'lumki, bilish va dialektika nazariyasi alohida fanlar tarixi, bolaning psixik rivojlanish tarixi, yosh hayvonlar va til tarixidan shakllanishi kerak. Ayniqsa e'tiborni qaratish hikoyalar bolaning aqliy rivojlanishi, uni ontogenezdagi bolaning rivojlanishidan ham, turli xil zamonaviy madaniyatlarda bolalarning notekis rivojlanishidan farqlash kerak.

Shuning uchun bu tarbiya uslubida turli xil ta'qiqlar va to'siqlar ota-ona tomonidan takror aytiladigan "mumkin emas" kabi iboralarning bisyorligi bilan namoyon bo'ladi. Bunday sharoitda voyaga yetgan bola odatda shaxsiy fikr va dunyo qarashsiz, mustaqil qarorlar chiqarishda doimo

kattalar yordamiga muhtoj bo'ladi va xarakter jihatdan salga jahli chiqadigan va doimiy norozi holdagi kayfiyatning hamrohligi, chunki u doimiy nazoratga, o'zgalarning qarorlari asosida harakat qilishga odatlanadi: onasisiz dars tayyorlay olmaydigan, otasisiz ko'chaga chiqmaydigan, barcha ishlarida kattalarning doimiy aralashuviga muhtoj bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, rivojlanib borayotgan jamiyat taraqqiyotida kelajak avlodning ro'li juda ham beqiyos ahamiyatni kasb etadi. shu sababli yurrtimizda ular uchun keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Hozirgi kunda ijtimoiy muhit oilaviy nizolar bola ulg'ayishida o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatishi mumkin ammo bu fikr bilan cheklanmaslik kerak deb xisoblayman xarqanday holatda oilada tarbiya to'g'ri berilgan bo'lsa bunday og'ishlik holatlari kuzatilmaydi. Muammo izlash emas unga yechim topish eng to'g'ri qarordir.

REFERENCES

1. Adilova, M. (2023). THE PSYCHOLOGICAL EFFECT OF TRAPS IN THE SOCIAL NETWORK ON YOUTH MIND AND SPIRITUALITY. Open Access Repository, 4(2), 500-505.
2. Sunatullaevna, K. A., & Axmedovich, R. O. (2022). Internet is a depression. The benefits and harms of cyberspace on the human psyche. Eurasian Scientific Herald, 5, 69-73.
3. Komilova, A., & Adilova, M. (2023). SHAXS EMOTSIONAL INTELLEKTINING PSIXOLOGIK VA PSIXOFIZIOLOGIK JIXATLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 3(2).
4. Ganiyeva, M. (2023). THE MAIN DIRECTIONS OF DEVELOPING THE LOGICAL THINKING OF FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS (IN MATHEMATICS LESSONS). Science and innovation, 2(B3), 30-33.
5. Ganieva, M. (2023, June). EMPOWERING LOGICAL THINKING IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH TIPS TECHNOLOGY. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 12, pp. 62-63).

MUNDARIJA/ TABLE OF CONTENTS/ СОДЕРЖАНИЕ

1.	ALISHER NAVOIY ASARLARIDA PEDAGOGIK TAHLIL <i>Mamatova Hilola</i> <i>Karimova Sevara</i> <i>Mamayusupova Zarema</i>	5
2.	FUQAROLIK JAMIYATINI QURISH TARIXI: O'ZGARISHLAR VA ISTIQBOLLAR <i>Toshpo'latov Mamadali Zayniddin o'g'li</i>	9
3.	FUQAROLIK JAMIYATINING ZAMONAVIY DAVRDAGI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLAR <i>Toshpo'latov Mamadali Zayniddin o'g'li</i>	14
4.	THEORETICAL STUDY OF THE PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE FORMATION OF INITIATIVE QUALITIES IN ADOLESCENT STUDENTS <i>Mambetyarov Sharyar xxx</i>	20
5.	FORM AND CONTENT IN PAINTING <i>Usmanov Anvar Mustafakulovich</i>	24
6.	UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TA'LIM-TARBIYA MUAMMOLARI <i>Axmadjonov Maxfuzilloxon Ma'rufxo'ja o'g'li</i>	29
7.	FINE ARTS OF UZBEKISTAN IN THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY <i>Mavlonov Farrux Nuriddinovich</i>	33
8.	KO'NGILOCHAR VA REKLAMA VIDEOKONTENTLARDA EKTRAN YOZUVLARINING QO'LLANISHI <i>Isokulov Abdullo Oblukul o'g'li</i>	37
9.	O'ZBEKISTONDA QISHLOQ XO'JALIGINING HOZIRGI EKOLOGIK AHVOLI <i>Suyunova Komila Sanjar qizi</i> <i>Qodirova Arofat Abdulkarimovna</i>	42
10.	TARAQQIYOT ASRIDA ISHSIZLIK MUAMMOLARI <i>Otabek G'ofurov</i>	48
11.	MEHNAT JAMOASIDA HODIMLARNING PSIXOLOGIK JARAYONLARI <i>Otabek G'ofurov</i>	53
12.	ON THE LINGUISTIC STUDY OF ANTHROPNYMS <i>Khalilova Nilufar Bahromovna</i>	57
13.	PSIXOLOGIK KONSULTATSIYAGA MUROJAAT QILUVCHI OTA – ONALARNING FARZAND TARBIYASI MUAMMOLARINI O'RGANISHDA HADISLARDAN TERAPIYA SIFATIDA FOYDALANISH <i>Nigora Kozimova Abduqahhorovna</i>	61

14.	<i>MAHMUD QOSHG'ARIYNING "DEVONU LUG'OTIT TURK" DAGI SHAKLINI HAM, MAZMUNINI HAM SAQLAGAN IDIOMALAR TAHLILI</i> <i>Bobojonova Dilnoza Oxunjonovna</i>	64
15.	<i>DEVELOPMENT OF FANTASY GENRE IN 20TH CENTURY</i> <i>Karimova Go'zal Ixtiyorovna</i>	68
16.	<i>СИСТЕМНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В ЛЕКСИКЕ РУССКОГО ЯЗЫКА.</i> <i>Хасанова Шахноза Баходировна</i>	72
17.	<i>THE IMPORTANCE OF ROLE PLAYING ACTIVITIES IN IMPROVING LEARNERS' LANGUAGE SKILLS</i> <i>Berdiyeva Sitora Utkirovna</i>	75
18.	<i>ACADEMIC VOCABULARY: HOW TO TEACH AND STUDY IT</i> <i>Khalilova Kamola</i>	79
19.	<i>AFG'ONISTON TOJIKLARINING NIKOH TO'YI MAROSIMINING O'RGANILISHI.</i> <i>Shakhnoza Toshpo'latova</i>	84
20.	<i>EVFEMIZMLAR O'QUVCHI NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRUVCHI OMIL SIFATIDA</i> <i>Dilobar Imamkulovna Gulamova</i> <i>Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi</i>	90
21.	<i>THE CATEGORY OF PERSON IN ENGLISH GRAMMAR, THE ANALYSIS OF THEIR USE IN "LOVY OF LIFE" WRITTEN BY JACK LONDON.</i> <i>Jabborova Aziza Jobirovna</i>	97
22.	<i>ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЗМА ПЬЕС А.ВАМПИЛОВА</i> <i>Набиева Рушана Равшановна</i>	109
23.	<i>ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ГЕРОИ В СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ</i> <i>Муродова Дилдора Арабовна</i>	112
24.	<i>THE LECTURER OF HISTORY AND PHILOLOGY DEPARTMENT, ASIA INTERNATIONAL UNIVERSITY</i> <i>Rakhimova Sarvinoz Tolibovna</i>	115
25.	<i>СОЦИАЛЬНО - ГЕНДЕРНЫЕ АСПЕКТЫ СОВРЕМЕННОГО ЖЕНСКОГО СПОРТА</i> <i>Н.Р.Юсупова</i> <i>Р.Т.Казоқов</i>	118
26.	<i>РОЛЬ И МЕСТО СПОРТИВНЫХ И ПОДВИЖНЫХ ИГР В ОБЩЕЙ СТРУКТУРЕ УЧЕБНО-ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ПРАКТИКИ.</i> <i>О.З.Пирматов</i> <i>Р.Т.Казоқов</i>	125
27.	<i>O'ZBEKISTONDA MAHALLA BOSHQARUVIDA XOTIN-QIZLARNING O'RNI.</i> <i>Sadullayev Umidjon Shokir o'g'li</i>	132

28.	<i>METAFORANING KO'P TARMOQLI VA FANLARARO O'RGANILISHI</i> <i>Ollomurodov Arjunbek Orifjonovich</i>	136
29.	<i>DEVELOPING SUMMARY WRITING SKILL IN ACADEMIC WRITING</i> <i>Shodieva Maftunabonu Adizovna</i>	140
30.	<i>XVIII ASR O'RTALARIDA MARKAZIY OSIYODAGI SIYOSIY DIPLOMATIK JARAYONLARGA UMUMIY TAVSIF.</i> <i>Boltayev Oxun Obid o'g'li</i>	145
31.	<i>YUQORI SINIF INGLIZ TILI O'RGANUVCHILARNING TINGLAB TUSHUNISH KO'NIKMALARINI SAMARALI RIVOJLANTIRISH USULLARI</i> <i>Odilova Shoirra Odiljon qizi</i>	150
32.	<i>1924-1957-JILLARDAĠI QARAQALPAQ TILI JAZIWINIŇ RAWAJLANIWI HÁM TILSHI ILIMPAZLARDIŇ MIYNETLERI</i> <i>Arzieva Suluxan</i>	153
33.	<i>STRUCTURAL-SEMANTIC PECULIARITIES OF IDIOMATIC COMPOUND NOUNS IN ENGLISH AND KARAKALPAK LANGUAGES</i> <i>Avezbaeva Yulduz Alisherovna</i>	160
34.	<i>LEARNING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE: CHALLENGES AND STRATEGIES</i> <i>Nosirova Dilnoza Rizoqulovna</i>	165
35.	<i>UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING UMUMMADANIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZIMI</i> <i>(“TARBIYA” FANI DINIY QADRIYATLAR MISOLIDA)</i> <i>Pazilova Meruert Ermekbaevna</i> <i>Abdiramanov Bahadir Sagiydullaevich</i>	171
36.	<i>UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING UMUMMADANIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZIMI (“TARBIYA” FANI DINIY QADRIYATLAR MISOLIDA)</i> <i>Pazilova Meruert Ermekbaevna</i> <i>Abdiramanov Bahadir Sagiydullaevich</i>	175
37.	<i>ХАЛҚАРО КУРАШ ТЕХНИКА ВА ТАКТИКАСИГА ЎРГАТИШ.</i> <i>Казоқов Р.Т.</i> <i>Расулов Қ.Қ.</i>	180
38.	<i>VOLEYBOLDA OTISH TEZLIGI TUSHUNCHASI VA AHAMIYATI</i> <i>Sirojev Shoxrux</i>	187
39.	<i>JISMONIY TARBIYA DARSLARINING MAZMUNI-AHAMIYATI VA TAMOYILLARI.</i> <i>Saidova Mahbuba Ayubovna</i>	192

40.	<i>NIMA UCHUN FUTBOL BUGUNGI KUNDA SPORT DEB ATALGANIDA BIRINCHI NAVBATDA AQLGA KELADI</i> <i>Nuriddinov Axrorjon Bahodir o'g'li</i>	200
41.	<i>SPORT GIMNASTIKA MASHG'ULOTLARIDA ASOSIY HARAKAT QOBILYAT (FMS), POSTURAL (MUVOZANAT) NAZORAT VA O'ZINI O'ZI IDROK ETISHGA SPORT GIMNASTIKASINING TA'SIRI.</i> <i>Sayfiyev Hikmatullo Xayrulloevich</i>	204
42.	<i>BOLALARDA KUCHNI RIVOJLANTIRISH VA KUCH-QUVVAT MASHQLARI</i> <i>Yarashova Dilnoza Ismoil qizi</i>	211
43.	<i>BUXORO VILOYATIDA TA'LIM XIZMATLARI VA UNI RIVOJLANTIRISH TENDENSIYALARI</i> <i>Umurova Behishtibonu Murodilloyevna</i>	216
44.	<i>INTERNET QURILMALARINING IOT (INTERNET OF THINGS) TEXNOLOGIYALARI</i> <i>Islomov Muhammad Husniddin o'g'li</i> <i>Irisboyev Farhod Boymirzayevich</i>	220
45.	<i>O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDA VULGARIZM VA VARVARIZMLARNING O'ZIGA XOS O'RNI</i> <i>Ra'no Boyto'rayeva</i> <i>S.Tuliboyev</i>	224
46.	<i>БУХОРО ОБЛАСТИДА 1950-ЙИЛЛАРДА СУҒОРИШ ИНШОТЛАРИ ҚУРИШ ТАРИХИ</i> <i>Мирзоев Шарифжон Миршакарович</i>	228
47.	<i>BOSHLANG'ICH KARIES DAVOSI</i> <i>Iskandarova Adiba</i> <i>Quryazov Akbar Qurambayevich</i>	232
48.	<i>SKIMMING AND SCANNING</i> <i>Karimova Gozal Ikhtiyarovna</i> <i>Narzullayeva Aziza</i>	234
49.	<i>O'ZBEKISTONDA IQTISODIY RAYONLASHTIRISH: UNING XUSUSIYATLARI VA O'ZIGA XOSLIGI</i> <i>Toirova Zamira Sudonovna</i>	236
50.	<i>TARIX KELAJAK YOG'DUSI</i> <i>Aliqulov Azamat Shavkat o'g'li</i>	239
51.	<i>UMURTQALILAR ZOOLOGIYASI FANINI O'QITISHDAGI INNOVATSIYALAR VA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR</i> <i>Sultanov Esbosin Kosimbetovich</i>	242
52.	<i>“ТУҲҒАИ ХИСЛАТ” – МУҲИМ АДАБИЙ МАНБА</i> <i>Расулова Шаҳноза Мустафакуловна</i>	248
53.	<i>XALQARO VA MILLIY HAMJAMIYATDA XOTIN-QIZLARNI QO'LLAB-QUVVATLASHNING IJTIMOIIY VA HUQUQIY</i>	253

	TARTIBGA SOLINISHI <i>Mirjavharova Feruzaxon Usmonjonovna</i> <i>A'zamova Sarvinozxon Akramjon qizi</i>	
54.	MAHKUMLAR HUQUQLARINI TARTIBGA SOLISHNING XALQARO VA MILLIY-HUQUQIY ASOSLARI <i>Fayziyeva Dilnoza Abduraximovna</i>	257
55.	YANGI MEHNAT QONUNCHILIGINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA XALQARO TAJRIBA <i>Jiyanova Shohidaxon Mahsumovna</i> <i>Abdusalomov Avazbek Abdulhamid o'g'li</i>	260
56.	KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA FUQAROLIK JAMIYAT INSTITUTLARI ISHTIROKI <i>To'yev Bahodir Baxtiyorovich</i>	266
57.	OLDI-SOTTI YOKI HADYA QILINGANDA KO'CHMAS MULKNI HIMOYA QILISH USULLARI VA RO'YXATDAN O'TKAZISH TARTIBI <i>Murodullayev Izzatulla</i>	273
58.	ОСНОВНЫЕ КРИТЕРИИ КЛАССИФИКАЦИИ МНОГОФУНКЦИОНАЛЬНЫХ ТОВАРОВ ПО ТОВАРНОЙ НОМЕНКЛАТУРЕ <i>Каримкулов Курбонкул Мавланкулович</i> <i>Давлатов Олимжон Азизжон ўғли</i>	278
59.	IKKINCHI JAHON URUSHIDAN KEYINGI YILLARIDA SURXONDARYODA MADANIY HAYOT. <i>Choriyev S.H.</i>	283
60.	STIMULYATORINI SUSPENZIYA BILAN QO'LLASHDA G'O'ZANING O'SISHI, RIVOJLANISHI VA HOSILIGA TA'SIRI. <i>Safarova Nilufar Rustambayevna</i> <i>Tuxtayev Soatmurod Boysari o'g'li</i> <i>Hamroyeva Sug'diyona O'ktam qizi</i> <i>Nazarboyeva Munira Farid qizi</i>	287
61.	LEONARDO DA VINCHINING HAYOT VA IJODIGA TARIXIY NAZAR <i>Vahidov Suxrobjon Olimjon o'g'li</i>	292
62.	КОНЦЕПЦИЯ ГЕРОЯ В СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЙ ПРОЗЕ <i>Муродова Дилдора Арабовна</i> <i>Наимова Гулхае Анвар кизи</i>	297
63.	KOREYS TILIDA LUG'ATLARNI O'RGATISHNING SAMARALI USULLARI <i>Sherov Rasul Ravshanovich</i>	303
64.	ДУНЁДА ИЛМДАН БОШҚА НАЖОТ ЙЎҚ. <i>Бозорова Рўзигул Шарофовна</i> <i>Дауланова Султана Хайдаровна</i>	306

65.	<i>BLEZ PASKAL FALSAFASIDA INSONNING “BUYUKLIGI” VA “OJIZLIGI” MUAMMOSI</i> <i>Fayziev Xurshid Jumaevich</i>	309
66.	<i>BLEZ PASKALNING “MUSHOHADALAR” ASARIDA INSON VA UNING OLAMDAGI O’RNI</i> <i>Fayziev Xurshid Jumaevich</i>	312
67.	<i>BLEZ PASKAL FALSAFASIDA “AQL” VA “QALB INTUITSIYASI” MUAMMOSI</i> <i>Fayziev Xurshid Jumaevich</i>	315
68.	<i>INTELLEKTUAL MULK HUQUQINING RIVOJLANISHI VA HUQUQIY KAFOLATLARI</i> <i>Qandimov Ilyos Qalandar o’g’li</i>	318
69.	<i>NAWQIRAN JASLAR TÁRBIYASINDA MEKTEP TÁLIMINIŇ TUTQAN ORNI</i> <i>Islam Temirbekov</i>	323
70.	<i>БУЛҒУСИ БАКАЛАВРЛАРДА ЭКОЛОГИК ТАЪЛИМНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ ВА МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ</i> <i>Турсынбекова Кундыз Жолдасбековна</i>	329
71.	<i>БУЛҒУСИ БАКАЛАВРЛАРНИНГ ЭКОЛОГИК ТАЪЛИМГА ТАЙЁРГАРЛИГИ ТУШУНЧАСИ ВА ТУЗИЛИШИ</i> <i>Турсынбекова Кундыз Жолдасбековна</i>	335
72.	<i>QORAQALPOQ TILIGA XORIJIY TILLARDAN O‘ZLASHGAN SO‘ZLARNING O‘RGANILISHI</i> <i>Berdixanova Arzaim</i>	340
73.	<i>KARAMATDIN SULTANOVTIŇ «AQ DÁRYA» ROMANINDA QOLLANILĜAN ÚRP-ÁDETKE BAYLANISLI PAREMIOLOGIYALIQ BIRLIKLER</i> <i>Qayıpnazarova Ulbanu</i>	345
74.	<i>BOSHLANG‘ICH SIFLARDA ONA TILI O‘QITISH METODIKASI</i> <i>Tursunova Zarina Ne‘matovna</i>	350
75.	<i>THE HISTORY AND DEVELOPMENT OF THE TERM “ALOGISM” IN STYLISTICS.</i> <i>Samatova Zulhumor</i>	353
76.	<i>REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF PROMISE IN THE SPEECH OF DEPUTIES</i> <i>Iqboloy Yovmudboyeva G‘ulom qizi</i>	360
77.	<i>THE USAGE OF IDIOMS IN SPEAKING</i> <i>Xalilova Kamola Komilovna</i>	362
78.	<i>ЗАКОНОДАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА</i> <i>Саттаров Абдузофур Хамидович</i>	365
79.	<i>IMPROVING THE PROCESSES OF SHAPING OUTER CLOTHING DETAILS</i>	368

	<i>K.K.Sobirjonova N.M.Artikbayeva</i>	
80.	<i>REALIZATION OF THE CREATIVE POTENTIAL OF YOUTH IN MODERN CONDITIONS Umarkulova Diyora</i>	370
81.	<i>KASB-HUNAR TA'LIMIDA VAHOLASHNING MUHIM JIHLTLARI Boltayev Zafar Asrorovich Alibekov Zafar Abdusamatovich</i>	374
82.	<i>O'ZBEKISTONDA SPORTNI RIVOJLANTIRISH VA JISMONIY TARBIYAGA QARATILGAN E'TIBOR Haydarova Zebogul Komiljon qizi</i>	377
83.	<i>READING PAPER-BASED TEXTBOOKS IS EASY TO REMEMBER INFORMATION Abdukadirova Guzal Payziyeva Risolatkhan</i>	382
84.	<i>ЎСМИРЛАРДА ДЕСТРУКТИВ АХБОРОТЛАРГА НИСБАТАН ПСИХОЛОГИК ХАВФСИЗЛИК ОМИЛИНИНГ ТАЛҚИН ҚИЛИНИШИ Икромова Ситора Акбаровна</i>	390
85.	<i>ATIRGULNING TURLI ZAMBURUG'LAR QO'ZG'ATUVCHI KASALLIKLARI VA ULARGA QARSHI KURASH CHORALARI. Ro'zmatova Sevinch Baxtiyor qizi Avazov Sardorjon Erkin o'g'li Safarov Bunyod Qurbonovich</i>	395
86.	<i>MILLIY IQTISODIYOTGA XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB ETISH Jumanova Gavhar Abdurazzoq qizi</i>	401
87.	<i>M.S.ANDREYEVNING – “APK БУХАРЫ” ASARINING YOZILISH TARIXI VA BAYONI. Toshpo'latova Shaxnoza Shuhratovna Ashurova Gulnoza Davlatbek qizi</i>	404
88.	<i>ЗНАЧЕНИЕ НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ АБУ РАЙХАНА БЕРУНИ В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ КАРАКАЛПАКСТАНА Керанова Райгуль Куандиковна</i>	410
89.	<i>СОВРЕМЕННЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКСПЕРТНО-КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ Нурумбетова Садокат Аллаяровна</i>	415
90.	<i>TILSHUNOSLIK FANLARINI ÓQITISH ASOSIDA QORAQALPOQ MAKTAB ÓQUVCHILARINING LINGIVISTIK KOMPETENCIYALARINI METODIK RIVOJLANTIRISH. Abduraxova Shaydagul</i>	420

91.	BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING METODOLOGIK VA ILMIY ASOSLARI <i>Hojiyeva Nasiba Bahodirovna</i>	424
92.	YENGIL ATLETIKANING TARIXI VA RIVOJLANISHI <i>Iroda Oralbaeva</i> <i>Yunus Xojabaev</i>	429
93.	NEYROLINGVISTIKA TARIXIGA NAZAR <i>Axmedova Nilufar Safarovna</i>	435
94.	TECHNOLOGIES FOR MEASURING INTERNAL TEMPERATURES OF MODERN HEATING SYSTEMS IN HEAT SUPPLY <i>Abdullayev Shakhzod Khusniddin ugli</i>	438
95.	QO'QON XONLIGI TARIXIDA "OLTIN BESHIK" AFSONASINING O'RNI. <i>Ermatova Mushtariy Abdulla qizi</i>	443
96.	BOLALAR BOG'CHALARIDA MUSIQA MASHG'ULOTLARI OZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA TUZILISHI <i>Omarova Anarxan Qislawbaevna</i>	446
97.	T.QAYIPBERGENOV TRILOGIYASIDA QOLLANILGAN FRAZELOGIZMLER <i>Mambetalieva Qizlargul</i>	449
98.	FARZAND TARBIYASIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOIIY PSIXOLOGIK OMILLAR <i>Normamatova Nazira Alijon qizi</i>	452

Eslatma!!! "Modern science and Research" jurnaliga kiritilgan maqolalardagi raqamlar, ma'lumotlar to'g'ri ekanligiga va maqola mazmuniga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

«MODERN SCIENCE AND RESEARCH»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

VOLUME 2/ISSUE 3

Issn: 2181-3906

“Modern Science and Research” MCHJ

Litsenziya № 042359/10.10.2022

Manzil: 100115, Toshkent shahri “Yangi hayot” tumani, “Humo” MFY 7a, 8/41

Tel: +99891-982-31-31